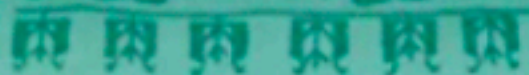

ROMÁNIAI
MAGYAR
ÉVKÖNYV

2000

ROMÁNIAI MAGYAR ÉVKÖNYV
2000

Szórvány Alapítvány, Temesvár
Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2000
Felelős kiadó: Dávid Gyula
Műszaki szerkesztő: Egyed Mária
Borító és kötetterv: Könczey Elemér
Olvasószerkesztő: Hozó Éva, Piskolti Éva
Korrektúra: Lázár Ildikó
Készült a TIPOHOLDING Nyomdában, Kolozsváron

ISBN 973 9267 75 0

**ROMÁNIAI
MAGYAR
ÉVKÖNYV
2000**

Temesvár – Kolozsvár

Az Évkönyv kiadását támogatták:
Oktatási Minisztérium Budapest,
Határon Túli Magyarok Hivatala Budapest,
Pro Professione Alapítvány

Szerkesztőtanács:
Ágoston Hugó, Bodó Barna, Csép Sándor,
Dávid Gyula, Egyed Péter

Szerkesztette:
Bodó Barna

A szerkesztő munkatársai:
Bakk Miklós, Somai József

Tudományos főmunkatárs:
Dr. Albert Ferenc

Tartalom

A tűzhely köré

Előszó – Prefață – Preface (Bodó Barna)

IX-XVI

I. A demokrácia útján

Bodó Barna: Románia 2000	1
Szilágyi Zsolt: A romániai politikai rendszer domináns törésvonalai	10
Bakk Miklós: 1989–1999: az RMDSZ első tíz éve	19
Egyed Péter: A magyar nemzet mai körvonalai	33

II. Adatok és folyamatok

Veres Valér: A romániai magyarság népesedési viszonyai a '90-es években	44
Veres Valér: A belső vándorlás Romániában és hatása a magyarlakta megyékre	53
Ráduly Róbert: Helyi közpénzek	64
Farkasné Imreh Mária: Vállalkozók, vállalkozásfejlesztés	74
Somai József: Romániai magyar civil szféra	81

III. Magyar nyelvű oktatás és művelődés

Kötő József: Reform és kisebbségi oktatás	97
Murvai László: Magyar nyelvű oktatás Romániában (1989–1999)	104
Szatmári Bajkó Ildikó: Romániai magyar tankönyvek	114
Dáné Tibor Kálmán: Művelődési életünkről 1999-ben	121
Dávid Gyula: A romániai magyar könyvkiadás egy új évezred határán	129
Gál Mária: Útkeresésben a romániai magyar írott sajtó	142
Csép Sándor: Táv-képes médiumunk 2000-ben	152
Gáspár Sándor: Romániai magyar rádiózás	155

IV. Tanulmányok

Hadházy Zsuzsa: Kérdések és válaszok (Az Erdély-vita összefoglalása)	162
Matekovits Mihály: Szoborpark Aradon	170
Szász Jenő: Székelyudvarhelyi Cserehát – áru vagy próbakő?	178
Sorbán Angella: Az erdélyiségről	184
Tonk Sándor: Egyetemi oktatás Romániában (Tények és tervek)	195
Vetési László: Iskola a nyelvhatáron	208
Toró T. Tibor: Szövetségi belső választások (Egyszerű tisztújítás, vagy az erdélyi magyar parlamentarizmus rehabilitációjának kísérlete)	224
Csúry István: A Királyhágómelléki Református Egyházkerület 1999–2000 között	233

V. Kronológia, dokumentumok

1999 kisebbségpolitikailag fontos belpolitikai eseményei (K. Bodor András és Papp Gy. Attila)	240
Közéleti krónika, 1999 (Udvardy Frigyes)	250
Állásfoglalások, nyilatkozatok, üzenetek – RMDSZ-dokumentumok (Benedek Ildikó)	262
Az Európa Unió országjelentése Romániáról (Bodó Barna)	280

A kötet szerzői

285

Cuprins

Prefață (Bodó Barna) – în limbile maghiară, română, engleză	IX- XVI
I. Pe calea democrației	
Bodó Barna: România 2000	1
Szilágyi Zsolt: Clivajele dominante ale sistemului politic românesc	10
Bakk Miklós: 1989–1999: primii zece ani ai UDMR	19
Egyed Péter: Pentru o concepție actuală a națiunii maghiare	33
Date și fenomene	
Veres Valér: Situația demografică a maghiarilor din România	44
Veres Valér: Migrația internă în România și efectul ei asupra comunității maghiare	53
Ráduly Róbert: Finanțele locale	64
Farkasné Imreh Mária: Întreprinzători, centre de afaceri	74
Somai József: Sfera civilă maghiară din România	81
II. Învățământ și cultură în limba maghiară	
Kötő József: Reforma educațională și învățământul minoritar	97
Murvai László: Învățământul maghiar din România (1989–1999)	104
Szatzmári Bajkó Ildikó: Manuale școlare maghiare în România	114
Dáné Tibor Kálmán: Despre viața noastră culturală din 1999	121
Dávid Gyula: Cărți și edituri la cumpăna mileniilor	129
Gál Mária: Presa maghiară scrisă	142
Csép Sándor: Televiziunea noastră	152
Gáspár Sándor: Radio în limba maghiară în România	155
III. Studii	
Hadházy Zsuzsa: Întrebări și răspunsuri (problema transilvană)	162
Matekovits Mihály: Parcul reconcilierii de la Arad	170
Szász Jenő: Construcția „Cserehát” – marfă sau probă de încercare?	178
Sorbán Angella: Despre identitatea ardeleană	184
Tonk Sándor: Învățământ universitar maghiar în România	195
Vetési László: Școală la granița dintre limbi	208
Toró T. Tibor: Alegeri interne în cadrul UDMR	224
Csúry István: Episcopia reformată de pe lângă Piatra Craiului	233
IV. Cronologie, documente	
Evenimentele de politică internă importante privind minoritatea maghiară (K. Bodor András și Papp Gy. Attila)	240
Cronica vieții publice (Udvardy Frigyes)	250
Comunicație, declarații, mesaje (Benedek Ildikó)	262
Raportul UE privind România (Bodó Barna)	280
Lista colaboratorilor	285

Contents

Preface (Bodó Barna) – in Hungarian, Romanian, English	IX- XVI
I. On the Road to Democracy	
Barna Bodó: Romania 2000	1
Zsolt Szilágyi: The Dominant Cleavages of the Romanian Political System	10
Miklós Bakk: 1989–1999, the First Ten Years of Democratic Alliance of Hungarians in Romania	19
Péter Egyed: For an Actual Concept of the Hungarian Nation	33
II. Data and Phenomena	
Valér Veres: Demographic Status of the Hungarians in Romania	44
Valér Veres: Internal Migrations in Romania and its Impact on the Hungarian Community	53
Róbert Ráduly: Local Finances	64
Mrs. Mária Farkas Imreh: Ventures, Business Centers	74
József Somai: The Hungarian Civil Sphere in Romania	81
III. Education and Culture in Hungarian in Romania	
József Kötő: Educational Reform and Minority Education	97
László Murvai: Hungarian Education in Romania (1989–1999)	104
Ildikó Szatmári-Bajkó: Hungarian School Textbooks in Romania	114
Kálmán Dáné Tibor: On our Cultural Life in 1999	121
Gyula Dávid: Hungarian Books and Publishers at the Turning Point of Millennia	129
Mária Gál: The Written Hungarian Press	142
Sándor Csép: Our own Television	152
Sándor Gáspár: Hungarian Radio in Romania	155
IV. Studies	
Zsuzsa Hadházy: Questions and Responses (The Transylvanian Problem)	162
Mihály Matekovits: The Park of Reconciliation in Arad	170
Jenő Szász: Cserehát Building – merchandise or touchstone	178
Angella Sorbán: About the Transylvanian Identity	184
Sándor Tonk: Hungarian Higher Education in Romania	195
László Vetési: School at the Border of Languages	208
Tibor Toró T.: Internal Elections in DAHR	224
István Csúry: The Piatra Craiului Reformed Church	233
V. Chronology, Documents	
Important Internal-Political Events Concerning the Hungarian Minority (András K. Bodor and Attila Papp Gy.)	240
Chronicle of Public Life (Frigyes Udvardy)	250
Position-taking, Declarations, Messages (Ildikó Benedek)	262
The EU Report Concerning Romania (Barna Bodó)	280
List of Contributors	285

A tűzhely köré...

A kisebbségi helyzet parancsa: számba venni mindent,
ami a házi tűzhely további fennmaradását biztosítja.

Kacsó Sándor

Évkönyvet indítunk útjára. Ilyenként az elsőt. 1989 történelmi fordulója óta kísérlet még nem történt a romániai magyarság helyzetének általános felmérésére és bemutatására. A hangsúly az általánosságon, a teljes körűségre való törekvésen van.

ROMÁNIAI MAGYAR ÉVKÖNYV 2000.

A cím két tagja önmagáért beszél, a másik kettőről szólni kell. Miért *Romániai*? Lehetne például *Erdélyi*, persze a történelmi régió tágabb értelmezésével, a Partiumot és Bánságot is ideszámítva. A szerkesztők úgy gondolták, hogy az *Erdélyi* szűkítő volna, mert ami az országos politikában történik, Bukarest-központú, ettől eltekinteni nem lehet. Igaz, a politika egyetlen szeletét képezi vizsgálódásainknak, de ez a szelet: keret. Meghatározó. És miért *Évkönyv*? Mert jelzi, egy folyamat időközi jelentését kívánjuk elkészíteni és közzétenni. Vagyis pillanat-felvételekről van szó, és nem az örökkévalóságnak készült elemzésekről. Helyzetjelentéseink a tegnap és tegnapelőtt megértését szolgálják a holnapi esélyek kiaknázása, a helyzetteremtés érdekében.

Az *évkönyv* melletti további érvek: nemzetközi gyakorlat napjainkban egy-egy ország politikai-társadalmi történéseit évente ilyen keretben összefoglalni és bemutatni, *Magyarország politikai évkönyve* 1999-ben jelent meg tizedik alkalommal. De előbb talán arra a tradícióra kellett volna hivatkozni, amelynek vállalkozásunk a folytatása lehet. A feltételes mód nem véletlenszerű: a két világháború között – tudomásunk szerint – három szellemi vállalkozás tűzte ki célul a romániai-erdélyi magyarság helyzetének a számba vételét, s bár nem egyszerre jelentek meg, az utóbbiak szerkesztői nem hivatkoznak, nem is utalnak a korábbiakra.

Sorrendben a harmadik munka, a Brassói Lapok szellemi műhelyében készült *Erdélyi Magyar Évkönyv 1937* Kacsó Sándor írta szerkesztői soraiból választottam mottóként azt az eszmét, amely minden ilyen jellegű vállalkozás alaptétele kell, hogy legyen. És lám, Kacsó Sándor, aki – visszaemlékezései mutatják – igen komolyan odafigyelt az erdélyi magyarság közéletének minden egyes eseményére, nem említi az előző két vállalkozást: Sulyok István és Fritz László 1930-as, illetve Győri Illés István 1936-os évkönyveit.

Sulyok István és Fritz László jelzik, a szükség szülte gyűjteményüket. Az új közjogi keret 11 esztendeje alatt „az erdélyi magyar nép közös életének megnyilvánulásairól eddig is történtek számbavételek. Ezeket a különböző egyházi és társadalmi alakulatok külön végezték el és külön is hozták nyilvánosságra.” De: „Hiányzott az összefoglalás, mely szem előtt tartja a kapcsolatokat és megmutatja a nemzeti egységet.” Bevallott céljuk, hogy az erdélyi magyarság minél szélesebb rétegei kapjanak „áttekintést nemzeti életünk terjedelméről és mélységeiről. Hogy öntudatossá váljanak az erőink, melyek megvannak.” (Sulyok István – Fritz László: Előszó, Erdélyi

Magyar Évkönyv 1918-1929, Juventus Kiadás, Kolozsvár, 1930.) A nemes cél érdekében a szerkesztők nem csupán igen jó nevű szerzőket kértek fel munkatársként, hanem külön adatgyűjtést is végeztek. Kérdőíves felmérést végeztek – jó volna egy ilyen kérdőív birtokába jutni –, s nagy sikerrel könyvelték el, hogy a kiküldött 2649 kérdőív közül 714-et „önkéntesen és önzetlenül” kitöltöttek és visszaküldték a megkeresetteknek. Az adatgyűjtés a művelődési és közösségi életre összpontosított, a gazdasági élettel kapcsolatos adatgyűjtést a későbbiekben szerették volna elvégezni – amire vagy nem került sor, vagy pedig a tervezett évkönyv nem jelen(hetett) meg. Ugyanis, bár egy távlatos vállalkozás indító kötetének szánták, Sulyok és Fritz újabb évkönyvet már nem tettek le az erdélyi szellemiség asztalára.

Egészen más szerkesztői koncepciót követ a sorrendben második évkönyv. Győri Illés István a kétszáz éves hagyomány jegyében állítja össze munkáját: Apor Péter *Metamorphosis Transilvaniae*-ja ürügy, hogy elkészíttesse azt a tablót, amelyet az egyes közösségek helyzetéről az olvasó elé tár. Ez az új *Metamorphosis Transilvaniae* kimondottan az országrész átalakulását jeleníti meg, ideologikusabb hangvételű, s az egyes városoknak szentelt beszámolók sok olyan elemet tartalmaznak, amelyek szükségszerűen maradnak ki ha ágazatokról, szellemi területekről készülnek összefoglalók. A kötet különben ilyeneket is tartalmaz, de érezni a szövegeken a szellemi gúzsbakötöttséget – a szerkesztő legfőbb célja „a feledés veszélyétől megmenteni az adatokat”. (*Metamorphosis Transilvaniae, Országrészünk átalakulása 1918-1936, Kiadta az Új Transzilvânia, Cluj, 1937*)

Érdekes, hogy Kacsó Sándor szerkesztőként „bátrabb”, vagy valamiként kijátszotta a cenzúrát, ugyanis az 1937-es évszámú, de – minden bizonnyal – 1938-ban megjelent évkönyvben a települések neveit már jobbra magyarul használja, miközben Győri Illés Istvánnál végig csak a román helységnevek szerepelnek. Kacsó már nyíltan és elvégzendő feladatként szól arról, hogy „a romániai magyarság életében vannak még egészen felkutatatlan területek, olyanok, amelyeknek a fontosságára még rá sem döbbszünk... Az adott körülmények között nincsenek is meg az előfeltételei annak, hogy teljes, minden szükséges dologra kiterjedő és tudományosan is helytálló... számbavételt, erkölcsi ‘vagyon-mérleget’ lehessen összeállítani.” (Kacsó Sándor: *A tűzhely köré...*, Erdélyi Magyar Évkönyv, 1938, A Brassói Lapok és a Népújtság kiadása, Braşov/Brassó, 1937)

Kérdezhetjük és kérdezzük Kacsó Sándorral: és ma, tíz évvel a nagy fordulat után állíthatjuk azt, hogy a romániai magyar nemzeti közösség számára minden jelentős és fontos kérdésben képesek vagyunk a megfelelő elemzésre? Természetesen nem. Főleg nem Temesváron, egy olyan szellemi műhely – a Szórvány Alapítvány – tagjaiként, amely maga is megküzd a peremhelyzet mindenféle kihívásaival-gondjaival. Természetesen, ma már a temesváriság – miként Kacsó Sándor brassói mivolta – nem lehet döntő jegy, meghatározó minőség egy ilyen vállalkozás milyenségét illetően. Kisebbségi szempontból nincs olyan egyetlen központunk, amelyhez képest minden más – vidék. Elismert hazai szakembereket kértünk fel évkönyv-tervezetünk továbbgondolására, illetve vettünk be az előkészítés és a megvalósítás folyamatába. A szerkesztői elképzelés a „teljességet” célozta meg, menet közben – sajnos – a tematikai paletta nem bővült, inkább szűkült: többen nem tudták teljesíteni korábbi vállalásaikat.

Önök előtt az eredmény. Az erdélyi és a magyarországi véleményeket fontosnak tekintjük és nagyon várjuk. Várjuk a visszajelzéseket, ugyanis egy ilyen vállalkozás

anyagi forrásigénye jelentős – közintézmények, alapítványok bemutatott terveinket közösségi ügynek minősítették és ilyenként kezelték. Támogatásuk nélkül nem jött volna létre ez az Évkönyv – köszönjük.

Egy közösségi hatású vállalkozás elindításakor különböző érzések tartják hatalmában a szerkesztőt: természetesen örül, mert azt tartja, sikerült valami újat elindítani. Nagyon nyugodt nem lehet, mert marad az örök kérdés: kísérlete tiszavirág-életű lesz, mint a fentebb idézettek, avagy olyan szellemi „tűzhely” leend, amely mellé az elkövetkezendő esztendőkből rendre odainvitálhatjuk erdélyi magyar polgártársainkat.

A mi határozott célunk ez.

Temesvár, 2000 Húsvét vasárnapján.

Bodó Barna

Prefață

Lansăm pe al său drum un almanah. Primul de acest gen de la noi. După evenimentele istorice din 1989 nu s-a înregistrat nici o încercare de a realiza un tablou general și pe cât se poate de cuprinzător a situației comunității maghiare din România. Accentuăm dorința de a cuprinde generalul, aspecte relevante pentru această comunitate.

Almanahul maghiarilor din România, 2000.

Termenii de maghiar și 2000 nu necesită nici o explicație. Dar de ce *din România* și nu, să zicem, *din Transilvania*, înțelegându-se prin acest ținut nu numai partea istorică, ci cea întregită cu teritoriile de lângă granița cu Ungaria: Maramureș, Crișana și Banat. Editorii, optând pentru România, au avut în vedere că tot ceea ce se întâmplă în politică la nivel național, este legat de București. Nu este voie să se facă abstracție de acest aspect. Este adevărat că politicul este doar una din dimensiunile analizei care s-a întreprins, dar această dimensiune este, în același timp, cadru pentru multe alte fenomene și procese.

De ce numim această carte Almanah? Pentru a denota, de la bun început, că este un raport intermediar realizat despre un proces, despre ceva în permanentă schimbare. Prezentăm, dacă vreți, niște instantanee, rapoarte cu valabilitate mai cu seamă pentru prezent, fără pretenția de a formula adevăruri care să dăinuie în timp.

Mai există două motive pentru opțiunea almanah: este ceva uzual de a realiza astfel de prezentări și analize a tot ceea ce se întâmplă în politic și social în decurs de un an: almanahul politic din Ungaria în 1999 a ajuns la a 10-a ediție; dar mai important pentru noi este al doilea motiv: tradiția interbelică din Ardeal. S-au elaborat și publicat în această perioadă trei astfel de lucrări: în 1930 – editori Sulyok István și Fritz László, Cluj; în 1936 – editor Györi Illés István, Cluj; și în 1937 – editor Kacsó Sándor, Brașov. Chiar dacă aceste lucrări nu formează o colecție în sensul că nu sunt elaborate după aceeași concepție redacțională – importanța lor este mare chiar prin faptul că ele există. Că sunt lucrări realizate cu scopul de a analiza și de a salva din calea uitării fenomene, evenimente și situații.

Putem fi întrebați dacă noi, editorii lucrării de față putem afirma că am realizat analize pertinente despre toate acele procese și situații care se cereau a se analiza. Răspunsul este, desigur, nu. Nici nu se putea pretinde ca un demers analitic, coordonat de la periferia unei comunități, și Timișoara în nici un caz nu poate fi centrul spiritual pentru maghiarimea din Ardeal, să vizeze o analiză exhaustivă și imposibil de amendat ulterior. Suntem convingși de acest aspect chiar dacă azi, pe vremea poștei electronice și a celorlalte proceduri globalizatoare și globalizante nimeni nu se mai află la capătul lumii – acesta neexistând în sensul de odinioară.

Recunoaștem, rezultatul prezentat în volumul de față este inferior intențiilor noastre, cel puțin în privința temelor abordate. Tematici de mare importanță nu au mai fost analizate din cauza celor care din motive obiective sau subiective au trebuit să renunțe la angajamentul pe care l-au făcut inițial. Rezultatul este, deci, o variantă redusă a tot ceea ce a conceput colectivul redacțional compus din cei mai buni specialiști ai unor domenii culturale de primă importanță.

Așteptăm cu mare interes reacțiile, aprecierile la adresa prezentei lucrări. Amin-tim două din motivele acestei așteptări. Finanțatorii acestui proiect l-au considerat, după expunerea lui în faza inițială, o cauză măreață și le mulțumim, și pe această cale, pentru sprijin. Așteptăm, deci, semnale să vedem dacă suntem pe calea cea bună privind aborda-rea și analiza situației pe ansamblu a comunității maghiare din România. Al doilea motiv este ceva mai pragmatic: dorim să continuăm această acțiune, să zicem de „monitoriza-re”, și ar fi benefic pentru noi ca volumul ce va urma să fie conceput având la activ criticile aduse primului volum. Un lucru este clar: orice s-ar întâmpla, orice s-ar afirma despre acest almanah, noi și în viitor, în 2001 și mai apoi dorim să realizăm analiza noastră curentă despre situația comunității maghiare din România și să o punem la dispoziția tuturor celor interesați.

Timișoara în Sfânta zi a Paștelui 2000.

Bodó Barna
Editor

Preface

We are launching on its way a yearbook. The first of its kind hereabout. Following on the historical events of 1989, there is no attempt on record to draw an overall and as far as possible all-encompassing picture of the Hungarian community's situation in Romania. It is stressed herein the aim toward the general – all the aspects pertaining to this community.

The yearbook of Romania's Hungarians for the year 2000.

The terms 'Hungarian' and '2000' do not need any further explanations. But why *Romania's* and not, say, *of Transylvania*, meaning by this region not only its historical part, but the one supplemented by the territories nearby the border with Hungary: Maramureş, Crişana, and Banat. The editors – by having made their choice for Romania – had in view the fact everything happening in matters political on a countrywide level, is connected with Bucharest. It is prohibitive to disregard this aspect. It is true that politics is just one of the undertaken analysis's dimensions, but this dimension is simultaneously being a framework for several other phenomena and processes.

Why this book is called a Yearbook? In order for, to evince – right at the outset – that it stands for an intermediate report performed on a process, on something in continual change. We present, if you wish, some snapshots, reports that primarily have a present-day validity, without pretending thereby formulations of truths enduring over the times.

There still two additional reasons for our yearbook option: it is customary to carry out such presentations and analyses of all that is happening in politics and the society throughout a year; Hungary's politics yearbook for 1999 was the tenth edition of the sort. But it is second reason that was more important for us – the inter-world wars period's tradition in Transylvania. There have been prepared and published three such works for the mentioned period: in 1930, edited by István Sulyok and László Fritz, in Cluj; in 1936, edited by Illés István Győri, in Cluj; and in 1937, edited by Sándor Kacsó, in Braşov. Even if this volumes do not stand for a serial, in the sense that they were not issued under the one and the same editorial conception, their importance is great by the simple virtue of their existence, by that they are works aimed at to analyse and preserve from oblivion phenomena, events, and situations.

We may well be asked whether we – as the editors of this work – could assert that we did perform the pertinent analyses for all the requisite processes and situations. Of course, our reply is "No". It could not be anyway pretended that an analytical approach – coordinated from a community's periphery (for Timişoara cannot by any means be claimed for the spiritual centre of Transylvania's Hungarians) – to endorse an exhaustive analysis, impossible to be penalized *a posteriori*. We are conscious of this aspect, even if today – in the e-mail's age and in that of other globalizing procedures – nobody is at "the other end of the world" (this one no longer being a barrier in the sense conceived of formerly).

We acknowledge that the results comprised by this present volume are inferior to our intentions, at least so in respect of the addressed topics. Some topics of major importance are not dealt with, due to objective or subjective reasons (centering right on the ones who did advance those topics, but could not meet their engagements's terms). Thus, the result is a reduced variant of all what the editorial board (comprising the best specialists of cultural areas of prime importance) had initially conceived of.

We are looking forward to the ensuing reactions/appreciations to/of this present work. Let us mention just two reasons for our expectations. The sponsors considered this project – after its initial presentation – as a grandiose cause, and we are thanking them this way too their support. We expect, therefore, feedback 'signals' to see whether we are on the right road toward approaching and analyzing the global situation of Romania's Hungarian community. The second reason is a more pragmatic one: we are intent on to continue with this action, let us say, of 'monitoring', and would prove beneficial for the forthcoming volume to have on record the criticisms leveled at the first volume. One thing is for certain: come anything to pass, anything to be said of this yearbook – we are desirous in performing a current analysis, in 2001 and thereafter too, of the situation of Romania's Hungarians and to make it available to all those interested in.

Timișoara, on the Holy Day of Easter 2000

Barna Bodó
Editor

Bodó Barna

Románia 2000

*Rántotta a tojás feltörése nélkül nem
készíthető. A tojáshéj pedig eldobandó.
Skót mondás*

2000 elején Romániában nemcsak azért kell áttekinteni az utóbbi esztendő politikai történéseit, mert az évszám okán ezt „így illik”, hanem főleg azért, mert 2000 a második teljes kormányzati ciklus végét is jelenti. Az idej helyi és parlamenti választásoknak külön jelentőséget kölcsönöz, hogy most már nem az előző két ciklusban döntő szerepet játszó „elutasító szavazatok” alakítják ki a politikai erőviszonyokat, nem az éppen kormányon lévő „leszerepeltek” helyett kell valaki újat, potenciális „jobbat” előnyben részesíteni. A mostani helyzet jellemzője ugyanis az, hogy a végrehajtó hatalomból közvetlenül, illetve közvetve – korábbi, de már felbomlott, átalakult pártokat képviselve – a politikai elit minden jelentős szegmense részesült. Az elégedetlen polgár pedig nem oldhatja meg az átmenettel kapcsolatos dilemmáit gordiuszi módra: a politika asztalán felszolgált diót – „tojást” – fel kell törnie. Még mielőtt a polgárt bárminő szó illetné, megjegyzendő: „a régit dobjuk el – vegyünk újat” logika nem csak a közember sajátja, a politikai színpad főbb szereplői is gyakorolják, ha valami okból félresodródna. Esetükben tehát a dilemma kétszeresen is jelentkezik.

Kérdés persze, rendelkezünk-e elegendő távlattal ahhoz, hogy megértsük, mi történt Romániában az utóbbi években. Goethe figyelmeztetése – Csak folytatásából érthetjük meg a múltat! – persze jogos, de vannak történelmi helyzetek, amikor az elemzésre még a tévedés veszélyét vállalva is érdemes sort keríteni.

Hangulatkép kisebbségekkel

A demokrácia és az európai nyitás elkötelezettjei Romániában az 1990-1996 közötti időt a szorongás hét esztendejének nevezik (Andreescu, 1998: 50), s hogy korábbi ellenzéki magatartásuk okán politikai elfogultsággal ne vádolhassák őket, idézik azokat a nyugati elemzőket, akik a kisebbségi kérdés kezeletlensége miatti feszültségeket nem csupán komoly veszélyforrásként jelölik meg, de kimondják: a veszélyhelyzet kialakulásában és fokozódásában az Iliescu nevével fémjelzett hatalom is felelős (Griffiths, 1993; Rosenberg, 1993). Mint annyiszor politikai váltás esetén, a román külpolitika ez alkalommal is budapesti nyitó látogatással jelezte az új kurzust, és Magyarország válaszként komoly lobbistát fejtett ki Románia NATO-tagsága érdekében. A szomszédsági kapcsolatban bekövetkező pozitív fordulat az RMDSZ kormányzati szerepvállalásával együtt új korszak ígérését jelentették, amit az Iliescu-kor bírálói máris kész tényként köszöntöttek: „Romániának sikerült visszakerülnie a demokrácia vonatára... Romániának most megvan

az esélye arra, hogy beérje, sőt meghaladja Csehországot, Magyarországot és Lengyelországot a demokratikus rendszer minőségét illetően.” (Gallagher, 1999: 318)

A román-magyar megbékélési modellnek minősített új helyzet jellegzetessége, hogy „egészen kivételes nemzetközi politikai keretben helyezhető el” (Andreescu, 1998: 54), ami a közép-kelet-európai integrációs történések folyamatát jelenti. A 1997-98-ban paradigmaticusnak ítélt helyzetet egyes elemzők belpolitikailag értékelik: kihangsúlyozzák, hogy a magyar kisebbség politikai képviselőinek kormányzati koalíciós szerepvállalásával a román parlamentben a magyar szavazatok felértékelődtek (Shafir, 1997), a kisebbség politikailag megerősödött. Mások a kisebbségi kérdés rendezését európai integrációs előfeltételként vizsgálják, s figyelmeztetnek, a magyar kisebbség politikai vezetői részéről belátásra volt szükség, a kompromisszum elfogadására; arra, hogy saját elképzeléseiket időlegesen zárójelbe tegyék a román törekény demokrácia megőrzése érdekében. (Andreescu, 1998:55)

Előttünk áll egy politikai erő, amely akkor kényszerül önmegtartóztatásra, amikor a hatalom részesévé válik. Modell-értékűvé azáltal válik a helyzet, hogy megmutatja a kisebbségi – különben a koalíció vezetői által többnyire jogosnak ítélt – követelések fékentartásának a legtökéletesebb módját. Az „idők szavának megértése” az átmenet körülményei között azt jelenti, a kisebbség megéri a többséget – lemond elképzeléseiről –, a többség pedig ezt természetesnek veszi. Ennyi. Ugyanis az etnikai feszültséget szító korábbi politikai erők ellen szavazó polgártól hiába várják el a hatalom új birtokosai, hogy megértsék és elfogadják az együttműködést a hosszú éveken át kizárólag csak negatív kontextusban szerepeltetett nemzeti kisebbséggel: a korábbi uszító gyakorlat elvetése még nem jelenti az új helyzet elfogadását. Sőt. A koalíció megkötését követő évben, 1997-ben készült politikai barométer-vizsgálatok eredményei (Berevoescu s.a., 1999: 148) egyértelműen jelzik, a többség-kisebbség reláció erősen asszimmetrikus. Miközben a románság körében a román nemzettársak iránti bizalom négyszerese a magyarok iránti értéknek (román-román 82%, román-magyar 20%), a magyarság körében a közösségen belüli bizalmi index gyakorlatilag egyenlő a románok iránti értékkel, vagyis a kisebbségi bizalomnak nincs etnikai dimenziója (magyar-magyar 76%, magyar-román 74%). Ettől a többségi közhangulattól és érzülettől politikai erő huzamos ideig nem tekinthet el, vagyis a román koalíciós partnerek az eleve visszafogottan előadott kisebbségi igények teljesítésében is „roppant óvatosak”. Ezenközben világossá vált, hogy az 1996-ban bekövetkezett politikai váltást támogató, a kisebbségi kérdésben partnernek vélt vezető román értelmiségiek egy része sem fogadja el, hogy a magyarság politikai képviselője egyetlen kérdésben, az állami magyar egyetem dolgában nem adta be egy-kettőre a derekát, azaz nem adta fel követelését. Kikiáltja hát a magyarságot „birodalmi kisebbségnek”, amely képtelen tisztázni, miként viszonyuljon a modernitás értékeihez. (Patapievici, 1998)

A végkifejletet e kérdésben a választások jelentik majd. Azonban az 1996-os nagy román politikai sikert illető kijelentéseket a folyamatok következetes értelmezői átértékelik illetve visszavonják: „Bevallom, mindenképp előtt, hogy az 1996 novemberi lelkesedésem... túlzott volt. Túl gyorsan kapták meg az akkori politikai lépések a «román-magyar megbékélési modell» minősítést... Egy kuszait történelmi kapcsolatrendszert nem lehet egykönnyen letudni.” (Andreescu, Molnár, 1999: 208). Gabriel Andreescu ekként vonta vissza korábbi, elsietett értékelését. Ettől függetlenül a nyugati világban él és hat az amerikai elnök kijelentése, miszerint Romániában a kisebbségi kérdést példamutatóan

megoldották – s ezen értékelés egyik önkéntelen gerjesztője éppen Andreescu, aki ma már nem ért egyet három évvel korábbi önmagával.

Helyzetkép bányászokkal

A politika választási kulcsszavai – reform, korrupció, életszínvonal, történelmi igazságtétel, átvilágítás – értelmezésének sokfélesége elsősorban a politikai kultúra, másodsorban pedig a tények és értékek közötti feszültségek kérdését veti fel. G. Sartori szerint a demokrácia előfeltételei között találjuk a demokrácia téves értelmezését is, ami természetesen visszahat a demokratizáció folyamatára (Sartori, 1999: 431). A román polgár esete a demokráciával annyiban sajátos, amennyiben a politikai elit számára sem nyilvánvaló még, hogy a valós és szükséges intézményépítésen túl meg kell tanulni különbséget tenni „kampányfogások elsajátítása és a demokrácia elvi és gyakorlati kérdéseiben való elemző képesség között” (Pavel, 1998: 233).

A hatalom jelenlegi gyakorlói és bizonyos elemzői kör tagjai mintha a korábbi hatalomgyakorlók megbuktatását tekintnék nagy teljesítménynek, és számukra egyetlen feladat létezik: rávenni a lakosságot, hogy „szemlélő tömegeből váljék az egyes folyamatokban résztvevő nemzetté, mert így rendkívül megnehezítik – bárki számára – az 1996-os választási földrengés által elindított folyamatok visszafordítását” (Gallagher, 1999: 318).

Itt a hipotetikus és valóságos dimenziók keverednek. Az 1996-os választás tekinthető kezdetnek, amit a történések – valamikor – igazolhatnak, de bizonyosan még azt sem állíthatjuk, hogy a politikai elit általa a korábbi gyakorlatot tagadó határozott jelzést kapott. 1996 után a demokrácia keretét és alapvető értékeit megkérdőjelező folyamatok veszélye nem áll fenn? Aki ismeri a gazdasági reform jegyében elrendelt bányabezárások miatt komoly szociális kihívásnak kitett Zsil-völgyi bányászok 1999 januári, Bukarest elleni vonulásának olyan nem mellékes mozzanatait, hogy az ország lakosságának jelentős része szurkolt a főváros felé menetelőknek, és hogy a rendfenntartó erőkkel csatát nyerő hordát több településen győztesekként fogadta és támogatta a helyi társadalom – az tudja, itt még semmi sem visszafordíthatatlan. A politikai kultúra konfliktusos jellege – az össznépi konszenzus hiánya alapvető társadalmi folyamatok és értékek vonatkozóan – bármikor kiaknázható. A demokráciát tagadó folyamatok ellen nem a széles népi részvétel nyújt védelmet, hanem az alapvető kérdésekre kiterjedő konszenzus. Még mindig jelentős azok száma, akik nem értették meg, a szociális bizonytalanság semmilyen formában sem indokolhat, még kevésbé igazolhat törvényes rend elleni fellépéseket. A választási ígéret elmaradása miatti elégedetlenség soha nem fordulhat a társadalmi rend, a demokrácia alapintézményei ellen. Ezt pedig azért szükséges külön hangsúlyozni, mert van parlamenti párt, amelynek vezetője nyíltan a demokrácia ellen fellépő bányászok mellé állt (Nagy-Románia Párt).

A kérdés a továbbiakban az volna, mit szól ehhez a közvélemény. Miként minősíti, hova helyezi a polgár az ilyen megnyilvánulásokat? A kérdés nem söpörhető félre az-

zal a megjegyzéssel, hogy a nép nem vizsgázott jelesre demokráciából. A legyintés azt jelentené, hogy még mindig nem értjük a schumpeteri figyelmeztetést: az eljárás olykor fontosabb, mint az általa születő döntés. Az eljárás segít megérteni és elfogadni azon intézményeket, amelyek révén eljuthatunk a demokrácia, mint kormányzati forma lényegéig. (Schumpeter, 1947)

Romániában 1994 óta készülnek olyan közvélemény-kutatások, amelyek nem csupán a politika szereplői számára tárják fel a közvélekedés adatait, trendjeit, de maga a polgár is szembesül a saját és a mások véleményével. Öt évnek kellett eltelnie, hogy egy ilyen közvélemény-kutatás részletes eredményei tematikus feldolgozásban kötet formájában is megjelenjenek. (Berevoescu ş.a., 1999) Érdekes, szinte jelzés értékű, hogy bár külön fejezetet szenteltek a bizalmi index alakulásának, ezt az elemzést mindössze pártokra, politikai vezetőkre és a kormányra terjesztették ki. Mintha tagadnák – nem tudnák? –, hogy a demokrácia szempontjából a legfontosabb intézmény a parlament. A legutóbbi, 1999 novemberi CURS-felmérés adatai szerint a parlament iránti bizalom alig 10%-os, kisebb a kormányénál, miközben a bizalmatlanság (86%-os) a kormány irántinál nagyobb. Mivel az utóbbi öt esztendőben végig a kormány iránti bizalom volt a nagyobb, miközben kormányváltásra is sor került, itt – minden jel szerint – romániai sajátossággal állunk szemben. Fel kell tenni a kérdést: mennyire van tisztában a folytonosan így vélekedő lakosság a demokrácia létével és mibenlétével? S ha kimondjuk a kézenfekvő feleletet – nincs tisztában! –, akkor választ kell(ene) keresni olyan kérdésekre is, mint: mit tett a kormány az egészséges civil szféra megteremtése érdekében, amely köztudottan hozzájárul a demokrácia térnyeréséhez?

Az újabb kérdésre a válasz – most – elmarad, a bányászjárás és politikai következményeinek a megítélését illetően közvélemény-kutatási eredményt nem tettek közzé. Talán nem is készült ilyen.

Tükörkép – európai keretben

Az a bizonyos „európai tükör” a poszttotalitarista térség egyik állandó gondja. A poszttotalitarista kifejezést jobb híján, de egyértelmű tartalma okán használom. A pártállami időkben Kelet-Európát csak a nyugati „ellenfelek” mondták, az illető országokban a Közép-Kelet-Európát vagy a Kelet-Közép-Európát részesítették előnyben, pedig lényegében mindkét fogalom ugyanazt a tartalmat jelölte, amit a két világháború között Köztes-Európának mondtak többnyire. (Niederhauser, 2000) A poszttotalitárius kivételével, mindegyik fogalom közös jegye az oroszoktól való elkülönülési szándék, illetve ennek jelzése. Ha Kelet-Európát mondunk, kikerülhetlenné válik a kérdés: meddig tart Európa? A kérdés nyilván nem földrajzi, hanem politikai-civilizatorikus vonatkozású: mely országok válhatnak a közeli-távoli jövőben integráns részévé mindannak, ami a mai – megépítendő? – Európát jelenti. Amikor Nyugaton a táguló Európáról szólnak, természetesen figyelembe veszik, hogy a keleti tömb még a kemény moszkvai nyomás idején sem volt egységes politikai képződmény, s szükségesnek érzik kihangsúlyozni, hogy „a dolgok logikájából következően differenciált szemléletmódot kell alkalmazni”. (Fischer, 1997: 5)

Európa a keleti végeken többnyire negatív élményként jelentkezett. Azt jelentette, amiből itt kimaradtak. Mércé volt és eszmény – egyszerre. Illetve eszmény nem min-

dig, mert a kommunizmus a reálpolitika jegyében – paradox módon – éppen a hatalomgyakorlás közvetlen következményeitől tekint el, miként Hannah Arendt fogalmaz: önnön napi érdekeit veszi semmibe (Arendt, 1994: 542). Amikor Közép-Kelet-Európában értelmiségiek, másként gondolkodók a szovjet típusú rendszer ellenében fogalmazzák meg eszméiket, kiinduló alapként és referenciaként Köztes-Európa kulturális értékei szolgálnak (Tismăneanu, 1997: 148). Kérdés és nyomasztó dilemma is, hogy a totalitarizmus ellenében még 1989 előtt született nagy(obb) hatású nemzetközi szövegek-felhívások aláírói között miért nincs – vagy csak nagyon elvétve van – román? Vagyis Románia – különleges eset. A „különállás rendkívülisége” viszont nem jelent számon tartandó értéket.

Persze, amikor Konrád György 1982-ben értelmiségiként antipolitikát mond („fúrásnak, groteszknak, képtelennek tartja a dolgokat. Felismeri, hogy áldozat és nem akar az lenni... Nem bízza az életét a politikusokra... Az antipolitikus megpróbál kisiklani a szervezetek hatalmából, felfüggeszti közösségi elkötelezettségeit, nincsen megbízatása, felhatalmazása, csak amit ő adott magának.”), csupa olyasmit állít, ami az akkori korok román állampolgára számára kimondhatatlan volt, ha nem menekült el – előtte, utána – az országból (Konrád, 1989: 157). Románia történései nem illeszkednek a moszkvai sablonba. Nem lehet célunk e keretben sem a mannheimi „el nem kötelezett értelmiségiek” elmélete szerinti elemzés (Mannheim, 1960), sem annak vizsgálata, mit jelentett a társadalom számára a cseh Jaroslav Seifert Nobel-díjas költő tétele: Az író ha hallgat, hazudik. A tényt kell rögzíteni: 1989 forradalminak mondott romániai hatalomváltása törvényszerűen emelte az új hatalmi kör fő szereplőivé a kommunista nómeklatúra második – a diktátor által nem kedvelt, de megtúrt személyeket tömörítő – vonalát.

1989 és 1996 között Romániában „nem a hagyományos román különutasság” miatt nem alakult a térség országaitól eltérő módon a politika eseménysora, hanem mert Iliescu és rezsimje számára az általuk tételezett forradalom legitimitásának forrásául szolgált (Pavel, 1998: 88). Miközben a szomszédos országok éppen a bársonyos forradalmak okán és az európai értékek jegyében mondtak egyértelmű igent az integrációs mozgásra, Románia 1996 előtti első számú politikai erői éppen a külön mozgást, a „függetlenséget” hangsúlyozták.

Innen indult az 1996 utáni politika Európa-felé fordulása. A politikai előzmények hiánya nem jelenti a szellemi elit érdektelenségét is. Az európaiság kérdése száz esztendeje visszatérő motívum a román közszférát meghatározó értékválasztásokról szóló vitákban – tanulmányok tárgya: hogy mire épít(het) a román konzervativizmus, a konzervatív organicizmus miként viszonyul a bizantinizmushoz, miként értendő Maiorescunak a tartalom nélküli formára vonatkozó híres tétele, stb. (lásd a POLIS folyóirat 1998/2-es, a román konzervativizmusnak szentelt számát). Mégis nagyon ritkán ismerik el ezek során, hogy a modernitáshoz való viszony végül is az Európához való viszonyban ölt karakteres módon testet. Az egyetlen kivétel ebben a tekintetben Sorin Alexandrescu, aki – miután megállapítja, hogy a modernizáció a modernitás intézményi feltételei nélkül elképzelhetetlen – végső következtetésként megfogalmazza: „Románia nem hagyhatta maga mögött a modernitás korát, mert Romániától ezt a korszakot ellopták.” (Alexandrescu, 1999: 340).

Az 1996-ban hatalomra került koalíció úgy fordulhatott Európa felé, hogy a „narratíva-váltás” őszinteségét eleve nem kérdőjelezték meg. Mivel amit ma a nemzetközi politika színpadán Európának mondanak, sokkal több a hatalomgyakorlással kapcsolatos értékválasztásoknál, és mivel az a bizonyos új Európa: klub, közösség, érdekcsoport –

a befogadtatásnak feltételei vannak. A hagyományosan Belgrád-barát bukaresti politikától egyértelmű jelzéseket vártak Brüsszelben például a koszovói NATO-bombázásokkal kapcsolatosan. Bukarest e gesztusokat meg is tette, de azóta is refrénszerűen visszatérő szentencia, hogy a kiállásra Brüsszel csupán halvány ígérettel válaszolt. Milyen lehet az adok-kapok mérlege? Európa implicit módon megköveteli az intézményi reformot – pl. helyhatóságok, oktatás, igazságszolgáltatás –, és a gazdasági-társadalmi reformot (magánosítás, környezetvédelem stb.). Ezzel a „megköveteléssel” van baj. Mert nyilván nem önmaga számára és nem önmagáért teszi ezt. A rendszer követeli meg. Ez vállalás az együttműködés érdekében. A román polgár úgy éli meg: neki parancsolnak, már megint. Előttünk a román politika visszatérő dilemmája: megéri-e? Románia története nem arról szól, hogy a külső hatások-elvárások-jelzések az ország javát szolgálták volna – aki a fanarióta uralomról bármi keveset hallott, tudja ezt. Most pedig itt van egy kormány, amelyik kiteszi a lelkét Európáért, s kap cserébe egy biztató vállveregetést. A választásokra készülő mérleg mínuszt fog mutatni. A magyarázat ilyenkor már elmarad, amit lakonikusan úgy lehet összefoglalni: „a román kapitalizmus, igazi magánszféra hiányában, fiktív” (Tănase, 1999: 3).

Alina Mungiu mutatja ki Francis Fukuyama bukaresti látogatása kapcsán, hogy mennyire nem számolnak – nemcsak politikai, de szakmai körökben sem – azzal, hogy a fejlődés kulturálisan meghatározott (Mungiu, 2000). Politikai szövetségben, önkéntes társulásokban és az üzleti életben a siker – talán a legfontosabb – alapfeltételei a szolidaritás, a bizalom, a kompromisszum-készség. Igazoltnak tekinthető, hogy a társadalmi bizalom és a gazdasági növekedés között megfelelés van, ami az általános bizalmatlansággal jellemezhető Romániában azt jelenti, hogy a nincstelenség akkor is újratermelődne, ha a szükséges termékekből mindenkinek jutna.

Romániában továbbra is keményen tartja magát a téveszme, hogy nagyon gazdag az ország, pedig a weberi alapigazságot – egy ország gazdagsága nem a természeti adottságokban, hanem az emberi készségekben és képességekben keresendő – Európában nem szokás vitatni. Álljon itt a nem költői kérdés: Mikorra lesz az európai Max Weber az elfogadott alapigazságok szintjén „román közkinccs”?

Énkép – távolban Erdéllyel

Erdély a román kultúra, a román közélet, a román politika számára mindig kiemelten fontos kérdés volt. Talán nem utolsó sorban azért, mert a különben erdélyi Slavici híres mondása – „A románság számára a Nap Bukarestben kél.” – ellenére a frankofón kultúrkörhöz való tartozás tétele kiüresedne, súlytalanná válna anélkül, amit Erdély románsága hozott és épített bele az összromán kultúrába. Erdély a román nemzeti identitás meghatározó eleme: bárhogy hivatkozzon is valaki a politikában Erdélyre, számíthat a heves reakciókra.

És napjainkban Erdély csaknem minden, az európai integrációval kapcsolatos elképzelés illetve előfeltétel közvetett vagy közvetlen tartozéka: a rendezendő kisebbségi kérdés okán, a regionális fejlesztés okán, a közigazgatási reform – decentralizáció – okán. Azt nem állíthatjuk, hogy Erdély miatt vált egykoron központosítottá a román közigazgatás, de a francia modell kiválóan megfelelt az „örök ügynek”: az erdélyi nemrománok féken-tartását szolgálta. A „román kérdés” 2000-ben és az uniós integráció-

ra való felkészülésben tehát az, hogy át lehet-e fogalmazni a gazdasági és intézményi reform uniós követelmény-rendszerét olyanképpen, hogy Erdély 80 éve kialakult országán belüli irányítottsága – belső gyarmatként való kezelése – ne változzon.

Bár amikor Patapievici a keleti és nyugati kánonokról, ezek harcáról szól, megjegyzi, Kelet ideje nemhogy lejárt volna, még el sem jött, a mai helyzettel kapcsolatosan elismeri, hogy „Keletet kibillentette valaki a történelemből – éppen a Nyugat,... ma Kelet Nyugat leckéjét tanulja” (Patapievici, 1996: 230). Minden bizonnyal érdekes és hasznos volna eszmetörténeti csapásokon tovább haladva vizsgálni, mit adott és mit adhat a jövőben az – uniós – Európának a keleti kultúrkör, most azonban az a fontos, hogy a román nemzetstratégiai döntések Kelet ellenében hozatnak meg immár 180 esztendeje (Borsi-Kálmán, 1993). Ez a Nyugat felé fordulás száz esztendő sikersorozatát jelent a román politikában: minden fontos kérdésben a nemzet számára előnyös döntés született. Kulcsfontosságú helyzetekben Erdély közvetlenül is tét volt: 1918-19-ben, 1945-ben, de még 1989-ben is. Ismert, de nem árt nyomatékosítani: a gyulafehérvári 1918-as politikai szándéknyilatkozat kisebbségi ígérete nagyban befolyásolta a győztes hatalmak „területosztogatásait”; Észak-Erdély visszaszerzése érdekében 1945-ben Románia kisebbségi törvényt fogadott el és magyar állami egyetemeket hozott létre; 1990 elején az Iliescu nevéhez kötött bukaresti átmeneti hatalom kulturális autonómiát ígért a kisebbségi közösségeknek. Kérdezhetnők, ha sem az 1918-as Kiáltvány, sem az 1945-ös Kisebbségi Statútum tételei soha nem kerültek gyakorlat-közeibe, a harmadik – 1990-es – politikai ígérvényt miért lehetett ismét elfogadtatni Európával? Mert Európának nem volt érdeke a közvetlen beavatkozás. Hosszú ideig az ígélet elegendő volt, az első világháborút követő kisebbségvédelmi rendszer példája mutatja, mit és mekkora hatékonysággal tudott a politika nemzetközi intézményrendszere betartatni a kötelezettségeket vállalkókkal. 1945 után pedig a kétpólusú világ legkisebb gondjai közé tartozott, hogy a korábbi nem működő kisebbségvédelmi rendszer mellé újabb nem működő képletet sikerült összehozni.

Az eurokonformitás korában és jegyében nem ígéretes és vállalások, hanem teljesítmények mérettetnek meg. A mindinkább kialakuló román trauma lényege: mindenki rosszat akar a nemzetnek, nem ismerik el értékeit és teljesítményeit, mi több: szolgálatát a közös ügyek érdekében. A román énkép elemei: a kialakított középnagy ország a nemzet sikerességét, okos politizálását igazolja vissza. Az oktatás, a média, a közélet minden intézménye azt sugallta évtizedeken át, hogy a román nemzet minden szomszédjánál sikeresebb, ezt ismerik és elismerik a nagyvilágban. Az intergációs verseny viszont egészen más képet tükröz vissza a román teljesítményről, nagyságról, tehetségről. Fel kell dolgozni, össznépi szinten, hogy a „barbár” magyarok sokkal előbb állnak az európai megmértetésben. S ha ezt kénytelen-kelletlen elfogadják, azzal önkéntelenül felértékelik Erdélyt, mint olyan térséget, amely évszázadokon át a magyarral közös kultúrkörhöz tartozott, ahol a teljesítmények okkal lehetnek nagyobbak. Tudatosul az a belső civilizációs törésvonal, amelynek létét eddig főleg a kisebbségek, közülük is a magyarok hangsúlyozzák.

A modernitás mai kérdései Erdélyt beemelik a politikai mozgások első vonalába. Azon devolúciós folyamatok, amelyek az európai integráció okán mind gyakrabban vetődnek fel, a regionalizmus létét és jellegét illető kérdésfelvetésekbe torkollnak, ismét csak Erdély státuszát érintően fogalmazódnak meg. Erdély ma ott van a román politika minden olyan kérdésfelvetése mögött, amelynek célja az Európához tartozás.

A román trauma lényege: Erdély mai olvasatban nem a sikerek jelképe, hanem a korábbi torz román nemzeti énkép újraértelmezésének lehetősége és ürügye.

Pillanatkép – önmagunkkal

Az 1996-os választások utáni helyzetről Tom Gallagher azt állította, a normalizálódás esélyét jelentik Románia számára. Az Európában gondolkodók ezért fűztek olyan nagy reményeket a váltáshoz. Amikor a kormányzás eredményeit veszi számba, Dan Pavel eleve kijelenti: négy éve úgy tűnt, a kormány teljesítményét aszerint fogjuk megítélni, mit valósít meg a gazdasági és intézményi reform, a közélet tisztaságának a biztosítása, a történelmi igazságtétel stb. területeken. Mára egészen más a helyzet: a koalíció igazi teljesítménye, hogy az összes politikai-társadalmi-gazdasági baj és kihívás ellenében együtt tudott maradni. (Pavel, 2000: 2-10)

Irodalom:

- Alexandrescu, Sorin: *Privind în apoi, modernitatea*, Univers, București, 1999.
- Almond, Gabriel – Verba, Sidney: *Cultura civică*, CEU Press, București, 1996.
- Altermatt, Urs: *Previzuniile de la Sarajevo, Etnonaționalismul în Europa*, Polirom, Iași, 2000.
- Andrescu, Gabriel: A történelmi emlékezet és a román-magyar megbékélési modell, In: *Európai Szemle*, 1998/1-2.
- Andrescu, Gabriel – Molnár Gusztáv (editori): *Problema transilvană*, Polirom, Iași, 1999.
- Antohi, Sorin: *Civitas imaginalis*, Polirom, Iași, 1999.
- Arendt, Hannah: *Originile totalitarismului*, Humanitas, București, 1994.
- Arendt, Hannah: *Crizele republicii*, Humanitas, București, 1999.
- L. Balogh Béni (szerk): *Kötődések Erdélyhez*, Alfabeta, Tatabánya, 1999.
- Berevoescu I., Chiribucă D., Comșa M.I., Grigorescu N., Lăzăroiu A.A., Lăzăroiu S., Pană M., Pop L., Stănculescu S.M.: *Fețele schimbării*, Nemira, București, 1999.
- Borsi-Kálmán Béla: *Nemzetfogalom és nemzetstratégiák*, Akadémiai, Budapest, 1993.
- Brzezinski, Zbigniew: *Europa Centrală și de Est în ciclul tranziției*, Diogene, București, 1995.
- Buchanan, James M.: *Limitele libertății*, Institutul European, București, 1997.
- CURS: *Barometrul de opinie publică*, Fundația pt. O Societate Deschisă, București, 1999.
- Fischer, Heinz: A közép- és kelet-európai fejlődés osztrák szemmel, In: *Európai Szemle*, 1997/4.
- Gallagher, Tom: *Democrație și naționalism în România 1989-1998*, Global, București, 1999.
- Gerdes, Dirk: *Democracy in Centralist and Federalist States*, Ebert Stiftung, Bonn, 1991.
- Griffiths, St. Iwan: Nationalism and Ethnic Conflict. Threats to European Security, In: *SIPRI Research Report no.5*. Oxford University Press, 1993.
- Huntington, Samuel: *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Antet, București, 1998.
- Huntington, Samuel: *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*, London, 1993.
- Karnoouh, Claude: *Dușmanii noștri cei iubiți*, Polirom, Iași, 1997.
- Mannheim, Karl: *Ideology and Utopia*, Routledge, New York-London, 1960.
- Mioc, Marius: *Revoluția din Timișoara și falsificatorii istoriei*, Sedona, Timișoara, 1999.
- Miszlivetz Ferenc, szerk: *Közép-európai változások*, Savaria, Szombathely, 1998.
- Mungiu, Alina: *Români după '89*, Humanitas, București, 1995.
- Mungiu-Pippidi, Alina: *Transilvania subiectivă*, Humanitas, București, 1999.
- Mungiu, Alina: Az együttlét művészete, In: *A Hét*, 2000/8.
- Niederhauser Emil: Kelet-Európa, In: *Kisebbségkutatás*, 2000/1.
- Patapievici, Horia-Roman: *Politice*, Humanitas, București, 1996.
- Patapievici, Horia-Roman: Minoritáti imperiale, In: *Revista „22” No. din 22-28 sept. 1998*.
- Pavel, Dan: *Leviathanul bizantin*, Polirom, Iași, 1998.
- Pavel, Dan: De ce nu s-a predat Coaliția?, In: *Sfera Politicii No.78*, 2000.
- Rateș, Nestor: *România: revoluția încâlcită*, Paralela 45, Pitești, 1999.

Rosenberg, Dominique: Les minorités nationales et le défi de la sécurité en Europe, In: *Travaux de Recherche* No. 21. New York, 1993.

Sartori, Giovanni: *Teoria democrației reinterpretată*, Polirom, Iași, 1999.

Schumpeter, Joseph: *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper, New York, 1947.

Shafir, Michael: Guvernarea Ciorbea și democratizarea: bilanț intermediar, In: *Sfera politicii* No. 55. București, 1997.

Soulet, Jean-François: *Istoria comparată a statelor comuniste*, Polirom, Iași, 1998.

Tănase, Stelian: Capitalism și reformă, In: *Sfera Politicii*, No. 71-72. 1999.

Tismăneanu, Vladimir: *Mizeria utopiei*, Polirom, Iași, 1997.

Szilágyi Zsolt

A román politikai rendszer domináns törésvonalai*

A közép-kelet-európai országok mindegyikében a változások jellege és a letűnt kommunista rendszer sajátosságai döntő módon meghatározták a regenerálódó politikai rendszerek szinte minden komponensét, így a törésvonalakat is. A törésvonalak a társadalom olyan meghatározó csoporttagolódásai, amelyek politikai konfliktusokban mélyülnek el, jelennek meg, és amelyek mentén a politikusok és a pártok mobilizálják választóikat.¹

A törésvonal-elmélet klasszikusa, Stein Rokkan a következő négy fő törésvonalat különbözteti meg²:

- a nemzetállamok fejlődése során kialakult:
 - a kultúra, vallás, etnikum, nyelv hovatarozás alapján a domináns és az alávetett csoport között megjelent törésvonal valamint
 - az állam és egyház között kialakult törésvonal;
- az ipari forradalom következtében kialakult:
 - mezőgazdaság és ipar, valamint
 - tulajdonosok és tulajdon nélküliek között kialakult törésvonal.

Herbert Kitschelt, abból kiindulva, hogy a politika kollektív döntések meghozatalát feltételezi, három olyan komponenst különít el, amelyek a törésvonalak megszervezésénél jelen vannak³. A törésvonalak értelmezésében a kollektív választás azon összetevőire utalnak, amelyek a választás működését és eredményét definiálják. Ezen absztrakt dimenziók:

- a szabályok, amelyek a játékos részvételét határozzák meg a rendszerben;
- szabályok, amelyeket a szereplőnek követnie kell;
- a játékos tulajdonságai, ereje, amely lehetővé teszi a játékban való részvételét.

Kitschelt ezen három dimenzió alapján meghatározza azt a három törésvonalcsaládot, amelybe a létező törésvonalak mindegyike beilleszthető:

- az állampolgárság befogadó/kirekesztő értelmezése (kozmpolitikák és partikularisták);
- a politikai berendezkedés módja, a politikában domináns módon jelen lévő kollektív döntéshozási mód (libertariánusok és autoritariánusok);
- a társadalmi-gazdasági dimenzióban az erőforrások és lehetőségek elosztása, amely biztosítja az állampolgároknak a részvételt választott folyamatokban, procedúrákban, ezáltal fenntartva ezen mechanizmusok legitimitását (piac által meghatározott elosztás és politikai redisztribúció).

Közép-Kelet Európa országaira jellemző, hogy a kulturális-szimbolikus dimenzióban (főleg a múlt értékelésében) megnyilvánuló viták nagyobb mértékben osztják meg a

* Részlet egy hosszabb tanulmányból.

társadalmat, mintsem az átmenet nyerteseinek vagy veszteseinek a szembenállása⁴. Másrészt a törésvonal-családokat összekapcsolja az a „dualizmusjellegű strukturális heterogenitás”⁵, amely a szocialista modernizáció kudarcával a modern és a tradicionalista struktúrák egymásmellettségét eredményezte és amely természetesen megmaradt a változások után is, az átmenet társadalmának a sajátja.

Mivel a román politikai rendszerben a pártkötődés alacsony, a politikai diskurzus pedig egy amorf, diffúz ideológiai mezőben zajlik, releváns lehet azoknak a partikulárisnak tűnő társadalmi vitáknak a leírása, amelyek jelzik a törésvonalak dinamikájának az alakulását is. Ha elfogadjuk azt, hogy a politikai elit törésvonalakat tud generálni valamilyen, hogy a szavazóbázison belül létező különbözőség szint nem mindig van a pártrendszerben megjelenítve és fordítva, az elit beágyazottsága nem kötelezően biztosított az átmenet társadalmában, akkor érthető, hogy miért tartjuk fontosnak a politikai mobilizációt provokáló események említését, vizsgálatát.

Románia társadalmát a politikai mobilizáció szempontjából rendkívül felemás képet mutat. A kommunista homogenizáció ellenére fragmentált társadalomban, megvoltak a polarizáció gyökerei, jelei már az államszocializmus alatt. Ennek fejlődése, a sajátos szubkultúrák továbbélése illetve eltűnése egy majdnem kiszámíthatatlan dinamikát kapott a változások első éveiben. A „szabadság kitörésének” időszakában a gyenge csoportkötődés miatt sok olyan addig működő társaság szűnt meg vagy alakult át, amely a kommunizmus időszaka alatt jött létre. A történelmi pártok újra-megjelenésével, az egyházak és az etnikai csoportok közösségei által létrehozott szervezetek legalizálásával a polarizációs folyamat új lendületet kapott. A pártok nagy száma miatt, a történelmi pártok túlélő gárdáján kívül csak az etnikai szerveződések, különösképpen a magyar közösség szervezetei igyekeztek úgy alakítani belső életüket, hogy az eleve egy közösségi szubkultúra csoportkötődését erősítse. Romániában az erőszak markáns jelenléte az átmeneti időszakban olyan meghatározó törésvonalakat alakított ki, amelyek más országokban (főleg a vi-segrádi hármak esetében) nem játszanak domináns szerepet.⁶ Ez főleg a román átmenet sajátosságainak tudható be.

A térség volt kommunista országaiban megfigyelhető egy bizonyos szintű hasonlóság a törésvonal-családok kialakulását illetően. Az átmenet jellege és a többpártrendszer megjelenésének módja döntő módon befolyásolta a törésvonalak kialakulását is. Mivel a volt kommunisták Románia esetében minden más országnál sikerebben konszolidálták jelenlétüket az immár demokratikus szabályok szerint működő politikában, a politikai váltógazdaság, úgy tűnik, két nagy politikai blokk közötti versenyben dől el. Egyik a politikai paletta demokratikusnak nevezhető pártjaiból áll⁷, ezek koalíciója van jelenleg kormányon. A másik tábor pedig a jelenlegi ellenzéki pártok alkotják. Az utódpártok különböző szövetségei kormányoztak 1996-ig. A választóvonalat a két tábor között a kommunista rendszerbe való integráltság képezi. Ennek pontos megértéséhez nyilván az új elit szocio-kulturális hátterének a vizsgálata szükséges. A volt rendszerhez való kötődés, a kommunista rendszerben elsajátított viselkedésminták, kommunikációs kódok stb. elválasztják a két tábor.

Az etnikai törésvonal szintén meghatározó a román politikában. Igazolásként, egyrészt, azon elméletnek, miszerint a volt szocialista országokban megjelenő pártrendszerek újratermelik azokat a hagyományosan létező elemeket, köztük a törésvonalakat is, amelyek a két háború közötti időszakban, általában az ország sztalinizációja előtt meg-

voltak.⁸ A másságról szóló vita szinte csak a romániai magyar közösség helyzetéről szól, az országban létező más, számbeli kisebbségben élő közösségek nem tudtak olyan jellegű képviselőket létrehozni, mint, amilyen az RMDSZ. Ez a törésvonal a trianoni békeszerződés óta létezik, a magyarság ugyanis sohasem integrálódott a román társadalomba.⁹ Az etnikum-közi szolidaritás, Ceaușescu nacionál-kommunista politikája után a forradalmi eseményeket csak néhány héttel élte túl. A hatalmi elitnek érdekében állt az etnikai konfliktust kioltani és szinten tartani, hatalmi érdek volt a vásárhelyi eseményeket elfajulni hagyni. Ugyancsak érdeke volt az is, hogy a Bukaresti Egyetem téri tüntetést a rendőrség helyett az erőszakos szervezethez hasonlóan használt bányászokkal veressék szét.

Tudatában annak, hogy Romániában a politikai váltógazdaság, de a demokrácia alapintézményei is sokkal nehezebben épültek ki, mint a térség más államaiban, szem előtt tartva azt, hogy a román pártrendszer a múltjában erősen kommunista kötődésű aktorok masszív jelenléte által döntően meghatározott, jelezni próbáljuk a domináns törésvonalakat illetve törésvonal-családokat, amelyek mentén a szavazó mobilizálható, és a pártrendszer is leírható.

A kialakuló törésvonal-családokat az alábbi konfliktusok gerjesztik:

a. a kommunista rendszerbe való integráltság;

b. az identitáskonfliktusok;

c. a modernizációhoz való viszony.

A három nagy család esetében a törésvonal létezési feltételeinek mindhárom eleme megtalálható: az empirikus (társadalmi struktúra, tagoltság), a normatív (értékek, attitűdök), a szervezeti (intézmények, szervezetek együttese). Ha a törésvonal-családokat tovább bontjuk, megállapítható, hogy bizonyos esetekben, amelyeket repedésnek lehet inkább nevezni, az egyik elem, általában a szervezeti, hiányzik.

A kommunizmusnak az új rendszerbe való integrálása mentén kialakult törésvonal két nagy tömbre osztja a román politikát.

A kommunista múlt, illetve az, hogy valaki a letűnt rendszer hasznélvezője avagy kárvallottja volt-e, tulajdonképpen osztálykonfliktusként értelmezhető¹⁰. A kommunista rendszerben az Európában munkás-tőkés megosztottságon alapuló törésvonal elhalványodott a rendszer magántőke felhalmozást tiltó illetve uniformizáló jellege miatt. A pártfunkcionáriusokból alakult, a politikai-adminisztratív pozíciókat birtokló osztály vette át a tőkésosztály helyét. A változások után a korábbi rendszerbe mélyen integráltak tudták legeredményesebben konvertálni addigi formális és informális kapcsolatrendszeren alapuló tőkéjüket a privatizáció és a szabad piaci verseny viszonyai között. A törésvonal legelőször úgy jelent meg, hogy az újjgazdagok, a sikeres vállalkozók szinte mind volt kommunista pártfunkcionáriusok vagy a politikai titkosrendőrség volt ügynökei. Minthogy a hatalom megjelenésének három formája¹¹ (információ, pénz, fizikai erőszak) közül az információ birtoklására alapuló hatalmat a pártnomenklatúra sikeresen konvertálta anyagi erőforrássá, a közvéleményre sokkoló erővel hatott a felismerés: a volt rendszer hasznélvezőiből tehát az anyagi jólét tekintetében az új rendszer hasznélvezői lettek.

Etnikai identitáskonfliktusok*1. A magyar-román törésvonal*

Az etnikai törésvonalak legerősebbike, történelmi gyökerei a múlt századra nyúlnak vissza. A homogén, egységes, szuverén, oszthatatlan, független román nemzetállam létrehozása a jelenleg is működő román nemzeti paradigma alaptétele. A másság potenciális veszélyfaktorként definiált, az országon és a nemzeten belül létező másság lehetséges negatív hatásainak a kiküszöbölése elsősorú feladatként tételezett.

Mivel a nemzeti különbözőség a román közvélemény előtt elsősorban a magyar kérdés szűrőjén keresztül jelenik meg, és mert az országon belül létező etnikai, vallási és más közösségek közül az RMDSZ a leghatékonyabb és a legjobban szervezett, többség-kisebbség viszony gyakorlatilag magyar-román viszonyt jelent. Az átmenet első éveiben a legerősebben mobilizáló törésvonal az etnikai volt. Változó intenzitással, de minden fontos politikai eseményt befolyásolt. A román politikai eliten belül a kormány-ellenzék hovatarozástól függetlenül széles körű a konszenzus¹² arról, hogy a magyarok státusának a teljes rendezése veszélyt jelent az ország egységére, szuverenitására stb. A magyar politikusok között pedig egyetértés van abban, hogy a román politikai pártok valójában nem érdekeltek a rendezésben, sőt jelentős részük az etnikai konfliktus ellenőrzött fenntartásában érdekelt. A magyar-román szembenálláson túl a társadalmi csoportviszony-rendszert is a krónikus bizalmatlanság jellemzi.

A lakosság körében végzett közvélemény-kutatás¹³ a bizalomról a következő eredményeket adta: a román nemzetiségűek közül 82% bízik a románokban, 40% a németekben, 20% a magyarokban és 4% a cigányokban. A romániai magyarok közül 76% bízik a magyarokban, 74% a románokban, 66% a németekben, 47% a zsidókban és 5% a cigányokban. Más nemzeti közösségekkel való viszonyban a pártok többsége a legjobb esetben is a korlátozott bizalommal való viselkedést ajánlja szimpatizánsainak. Ez a törésvonal minden fontosabb politikai döntésben érezteti hatását. A privatizációtól a földtörvényig, a kormányalakítástól a vagyon-visszaszolgáltatásra vonatkozó törvényekig¹⁴, a kezdeményező kötelező módon szem előtt tartja az etnikai szempontot¹⁵.

A magyar kérdéssel kapcsolatos érzékenységet fokozza, hogy az etnikai és a regionális törésvonal egymásra tevődik. Mivel a mintegy kétmilliónyi magyar döntő többsége az ország legfejlettebb vidékén, Erdélyben lakik, a regionális különbség a regionális gazdasági fejlődés különbségében is megmutatkozik. Az etnikai-regionális törésvonal hagyományosan sokkal nehezebben kezelhető, mint a gazdasági alkudozásokkal megoldható osztályellentétek. A nagy horderejű, identitáshoz kötődő kérdéseket kizárólag többségi szavazat útján kívánja kezelni a rendszer. Éppen ezért *az etnikai törésvonal konszolidációja már meg-történt*. Dinamikája a nemzetközi környezet valamint az egyéb belső viszonyok függvényében fog alakulni, mindvégig meghatározó törésvonala marad a román politikai rendszernek.

Úgy tűnik, a kapott esélyt a jelenlegi kormánykoalíciónak nem sikerült kihasználnia. Bár a közvélemény-kutatások szerint 1997 első felében a lakosság nagy többsége támogatta (volna) a kormány népszerűtlen intézkedéseit, a koalíció heterogén mivolta, a határozatlanság és a politikai akarat hiánya miatt a másságról, a magyar kérdéstről szóló politikai diskurzus megszelídülve bár, de a korábbi pályán maradt.

2 A többség-cigányság törésvonal (repedés).

A már idézett közvélemény-kutatásból is kitűnik, hogy a cigány közösség iránti bizalom 4-5% körül mozog. A roma közösség sajátos szociokulturális háttere okán valamint átfogó és hatékony cigány-program hiányában ez a törésvonal is tartósan mutatkozik. A cigányellenesség politikailag nincs artikulálva. Latens törésvonalról van tehát szó, amely a sajtó mindennapos rasszista megnyilvánulásait leszámítva, mindezülig nem került a társadalom egészét átfogó viszonyítási keretbe. Ez a törésvonal nem csupán identitáskonfliktusként, hanem szociális és csoportok által képviselt viselkedési szabályok elmentéteként. Az állami szervek passzív magatartása több ízben összeütközéseket eredményezett. A szélsőjobb mozgalmak és pártok mobilizáló potenciálként kezelik a kérdést, ami mélyíti a repedést a többségi (nem cigány) és a cigány lakosság között.

3. Az ortodox-nem ortodox vallási törésvonal (repedés)

Az ortodox egyház állami egyházként működik. Mint már említettem, mind az anyagi különtámogatások, mind pedig a politikai legitimáció¹⁶ szempontjából az ortodox egyházat tekinti az állam domináns és ezért egyedüli nemzeti egyháznak. Az állami szervek aktív beavatkozásával mind a görög-katolikus, mind pedig a római-katolikus és protestáns egyház javait nem egyszerűen államosították, de sok esetben az ortodox egyháznak adták. A változások után az állam nem vállalta a közvetítést a rendkívül kényes és bonyolult helyzetben. Ennek eredménye, hogy a görög-katolikus egyház a hivatalos ortodox vélemény szerint nem „nemzeti”, az ortodoxok által használt és bírósági döntés alapján visszaítélt templomokat pedig nem hajlandók visszaadni¹⁷. A többségi egyház agresszív társadalmi térhódítása polarizálja a véleményeket. Az ortodox és görög-katolikus egyház szerepéről folyó vita a nemzeti identitás kialakításában nem csupán szimbolikus, az ortodox egyházi előjárók a kommunista rendszerrel való együttműködése komolyan megosztja a társadalmat¹⁸.

Többnyire a parasztpárt (PNȚCD) próbálta elsősorban erdélyi választóit mobilizálni a vallási tolerancia és a történelmi igazságtétel görög-katolikusokra vonatkozó tételeinek hangsúlyozásával.

4. A regionális törésvonal (repedés)

Le kell szögeznünk: az országos politika nem hajlandó tudomást venni ennek létezéséről, illetve a kérdést nem hajlandó beemlíteni az elit által nyilvános vitára bocsátott témák közé. A regionalizmusnak, mint államszervező elvnek egyetlen politikai párt esetében sincs politikai artikulációja. Az önkormányzatiság sokkal inkább jelen van a politikai diskurzusban, szinte mindig a lokalitás előtérbe helyezésével, a regionalitás periferizálásával, tagadásával. A közvélemény-kutatások eredményei egyértelműen mutatják, hogy mind a polgár állami intézményekhez fűződő kapcsolatában,¹⁹ mind pedig választási opciói alapján felállítható az a határozott értékkülönbség, amely Románia nyolc, aránylag jól körülhatárolható régióját leírja. Az etnikai törésvonal mindezülig sokkal meghatározóbbnak bizonyult a regionális kötődésnél. Ez egyrészt a politikai véleményartikuláció módjával és hatékonyságával magyarázható, másrészt azzal, hogy a regionalizmusnak, mint szervezőelvnek a hagyománya nem releváns a térségben.

Becslésünk szerint az európai integráció előrehaladásával, Románia és a térség más országainak eltérő ütemű gazdasági fejlődésével a regionális különbségek az országon belül erősödni fognak, a fő kérdés, miként és milyen politikai szereplő fogalmazza meg először a mélyülő feszültségeket átfogó politikai program szintjén.

²⁰5. Kisebbségi intenzitású identitáskonfliktusból származó repedések

Ezen identitáskonfliktusok nem mélyültek törésvonalakká. Ilyen például a homoszexuálisok jogokat, társadalmi elfogadást és toleranciát követelő mozgalma. Amelynél viszont sokkal erősebb az Ortodox egyház által indított, a szexuális másságot radikálisan elítélő mozgalom. Ez utóbbinak célja, hogy a román büntető törvénykönyvnek az európai integrációs intézmények által diszkriminatívnek ítélt, a homoszexuálisok büntetését előíró 200-as szakaszát a parlament ne módosítsa, hanem – ha lehet – szigorítsa. A konfliktus elsősorban kampányok idején szokott változó intenzitással felbukkanni.

A társadalom modernizálásához való viszony mentén kialakuló törésvonalcsalád

A román politika egy amorf, diffúz ideológiai mezőben zajlik. A szervesen fejlődés egyik sajátosságaként alakult ki az a helyzet, hogy bizonyos intézmények vagy egyáltalán nem léteznek vagy pedig csak formálisan léteznek és funkciójukat egyáltalán nem töltik be. Romániában nincsenek az állami intézményrendszerbe integrált műhelyek, amelyek tudatosan foglalkoznának a különböző modernizációs alternatívák átfogó elemzésével, kidolgozásával. A pártok programjai vagy a kormányprogram, a tíz év alatt kialakult szokásjog alapján, egyáltalán nem jelent kötelezően érvényes politikai normát a program birtokosa számára. A politika nem ideológia- vagy program-kötött. Ezért a napi politika forgatagában, a konkrét kérdések körül kialakult vitákban, nyomokban lelhető csak fel a különböző politikai aktorok modernizációról alkotott elképzelésének a nyomai.

A különböző elképzelések legérzékenyebb és pontosabb fokmérője a tulajdonhoz való viszonyulás.

1. A tulajdonhoz való viszony

Erősen megosztja a politikai elitet. A kormánykoalíció pártjait is két táborba osztó kérdésről divergens, centrifugális politikai vita folyik 1990 óta. Minthogy a törésvonalak egymást keresztezik és felerősítik, ez is kötődik az első csoportban meghatározott konfliktuscsaládhoz, a kommunista múltéhoz. Az állandóan megnyilvánuló törésvonal a tulajdonjog pártiak és a korlátozott tulajdonjog pártiak között húzódik. A kommunista kötődésű politikai pártok vezetői, szavazói – az államosítás haszonélvezői – nem támogatják a vagyonvisszaadást, illetve csak nagyon korlátozott mértékben valósítanák meg a magánosítást²¹. Az ellentét megvan a ma kormányzó, magukat demokratikusnak nevező pártok között is.

Bár a jelenlegi kormánykoalíciós szerződésben illetve a kormányprogramban kiemelt helyen szerepel a vagyonvisszaadást megvalósító törvények megalkotása, a Demokrata Párt – a kormánykoalíció második legnagyobb alakulata – minden vagyonvisszaadást és reprivatizációt szorgalmazó törvénytervezetet akadályoz vagy éppenséggel bojkottál²².

Egy 1997 szeptemberében közölt közvélemény-kutatás⁴⁴ szerint a megkérdezettek 48% -a egyetértett az erdők visszaadásával, 52% ellenezte. A földek visszaadását illetően 46% volt az igenlő, 54% a nem támogató válaszok aránya. A volt tulajdonosok házáinak visszaadásával 42% teljes mértékben, 29% feltételekhez kötve értett egyet, míg 29% ellenezte azt. A megkérdezettek 51%-a támogatta a görög-katolikus egyház javainak visszaadását, 18% ellenezte, 21% az ortodoxokkal történő megegyezéshez kötötte volna, míg 10% a helységben létező felekezeti arányosság alapján adta volna vissza a tulajdont. A zsidó közösség javainak visszajuttatását 40% támogatta volna, 20% feltételekkel, 40% ellenezte volna. A református egyház javainak visszaszolgáltatásával 50% egyetértett, 19% feltételekhez kötötte volna, 31% ellenezte.

A restitúció kérdései egy kicsit általánosítva azt mondhatjuk, hogy ez két nagy táborra osztja a lakosságot, a törésvonal aktívan él a lakosság körében, van beágyazottsága. Az etnikai elem ugyanakkor nem látszik túlzottan felerősíteni a reprivatizáció ellenesek táborát. A vidék-város ellentét is leggyakrabban eszerint a konfliktusforrás szerint jelenik meg, a vagyoni kérdések, a restitúció ugyanis konfliktust generálhatnak a városi és a vidéki lakosság között. Ez a törésvonal különben összhangban van a politikai kultúrával kapcsolatosan a domináns mentalitásairól írottakkal, a liberális-individualista és az etatiszta-kollektivistá domináns mentalitástípusok közötti szembenállással.

2. A gazdasági reformról és az állam gazdasági szerepvállalásáról szóló megosztottság.

Az átmenet társadalmában az állam a gazdaságirányításban játszott szerepéről szóló vita és az ebből kirajzolódó megoldások eltérő gazdasági fejlődés alternatíváit nyitják meg a társadalom előtt. Romániában az állam aktív gazdasági szerepvállalását a kommunista kötődésű (jelenleg) ellenzéki pártok támogatják, míg a politikai paletta demokratikus része a szabad piac mechanizmusainak kiépítésével biztosítaná az gazdasági fejlődést. Romániában az igazi gazdasági liberalizmust mindeközéig egyetlen párt sem képviselte.

3. Jövőkép eltérések

A divergens politikai erőter, a polarizáció oka és hatása megmutatkozik, az erőszak alkalmazásával kapcsolatos eltérő elképzelések által is. A politikai szélsőség az erőszakra való buzdítás, illetve az erőszakot jogtalanul használók cinkos támogatásával is leírható. A kommunista kötődésű pártok nagy része legitimnek ítélte meg a Zsil-völgyi bányászok 1999 januári menetelését, amelyet több elemző „államcsínykísérletnek” titulált.

4. Múltértelmezések, kultúrharc

A múlt értelmezésére vonatkozó szimbolikus, főleg történelmi vita különböző módozatai felölelik azon modernizációs alternatívákról szóló viták egy részét is, amelyek minden átmeneti társadalomban kialakulnak. A múlt értelmezése óhatatlanul olyan értékítélettel történik, amely megpróbálja kijavítani vagy egyszerűen csak tisztába tenni a múlt történéseit. A leggyakoribb kérdések: a kommunizmus értékelése, a monarchiához és I. Mihály királyhoz való viszonyulás, valamint Antonescu marsall történelmi szerepének megítélése.

5. A város-vidék ellentét

Ez a törésvonal a közvélemény-kutatások szerint az értékválasztás és a domináns attitűdök terén az egyik legélesebben létező konfliktus. Mivel jelen pillanatban nincs olyan párt, amely markánsan vidéki beágyazottságú lenne, a város-vidék ellentét a politikai mobilizációban a tulajdonjoghoz kapcsolódó törésvonalhoz hasonlóan jelenik meg. Itt pedig nem teljesen releváns az egyén lakhely szerinti kötődése, ugyanis a kommunista modernizáció a lakosság egy igen nagy számú csoportját faluról városra telepítette. A vagyonvisszaadás, a földkérdés tehát ugyanolyan érdeklődésre tarthat számot falun, mint városon. A vidék-város ellentétnek azonban megvannak a fejlődésbeli különbségből, illetve a régió szervesen modernizációs hagyományából adódó konfliktusforrásai.

¹ Körösényi András 1998: *A magyar politikai rendszer*, Osiris, 119 old.

² G. Márkus György 1994: Rokkan és Lipset törésvonal-elmélete és a posztkommunista Európa realitásai. In *Törésvonalak és értékválasztások*, MTA Politikatudományi Tudományok Intézete, Budapest, 29-30 old.

³ Kitschelt, Herbert 1992: The Formation of Party Systems in East Central Europe, *Politics & Society*, Vol. 20 No. 1, March 1992 11. old.

⁴ G. Márkus György 1997, 52 o.

⁵ G. Márkus György 1997, 53 o.

⁶ Kitschelt (1992), elemzi Csehország, Lengyelország, Magyarország és Románia, az első választások után kialakult törésvonalait.

⁷ Ezen pártok majd mindegyike nemzetközi elismertséget is élvez a különböző ideológiák mentén szerveződő európai pártszövetségek részéről. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az általuk képviselt értékrendszer és politikai viselkedéskultúra is európai.

⁸ Kitschelt fennebb említett írásában azt állítja, hogy a két háború között létező törésvonal a redisztributív, agrárpártok és az autoriter városi középosztály-pártok között újból meg fog jelenni.

⁹ Ennek egyik jele az, hogy nem csak a magyarok, de más etnikai közösség képviselői sem vesznek részt hozzájárulásuk arányában a társadalom szellemi és anyagi javainak az elosztásában.

¹⁰ Körösényi, 1998, 122 o.

¹¹ Toeffler, Alvin 1995: *Război și anti-război*. Editura Antet. București.

¹² 1999-ben a tanügyi törvény módosításának megszavazása után egy televíziós vitában a nemzetáruállással megvádolt parasztpárti képviselő hosszasan gyözködte ellenzéki kollégáját, hogy a parasztpárt kormányzása alatt nem fog megnyitni az önálló állami magyar tannyelvű egyetem.

¹³ Berevoescu, I. – Chiribucă, D. – Comșa, M. I. – Grigorescu, N. – Lăzăroiu, A. A. – Pană, M. – Pop, L. – Stănculescu, S.M. 1999: *Fețele schimbării, Români și provocările tranziției*. Nemira, București. 147-149 o.

¹⁴ Nem véletlen, hogy az RMDSZ képviselőit a kormánykoalíciós tárgyalásokon egyetlen olyan ágazat irányításába sem „engedték be”, amely az ország stratégiai fontosságú információit gyűjti össze és dolgozza fel. A külügy, belügy, hadügy, titkosszolgálatok, pénzügy ágazatokban még a harmadik-negyedik vonalra sem engedtek a koalíciós pártok magyar képviselőket.

¹⁵ Több törvény tárgyalásánál titkos összekacsintás figyelhető meg az ellenzék és a kormány pártjai között.

¹⁶ Az ortodox kultúrkörbe tartozó államokban az Ortodox Pátriárha adja meg a teljes legitimitást a választásokat megnyert politikusként. Így, mind Constantinescu államelnök, mind Ciorbea miniszterelnök a nyilvánosság előtti demonstratív közös megjelenésükkel igazolták, hogy az Ortodox egyház elfogadta őket, mint az ország vezetőit. Radu Vasile miniszterelnök első útja kinevezése után a pátriárhához vezetett, annak ellenére, hogy ő görög-katolikus.

¹⁷ Kolozsváron több ízben tettelegességgig fajult a helyzet. Több olyan helység van mindmáig, ahol a görög-katolikus misét egykor volt templomuk előtt, a szabad ég alatt tartják.

¹⁸ A szovjetek által javasolt és náluk alkalmazott modellt követve, a Román Ortodox Egyház közvetlenül résztvett a Görög-katolikus Egyház szétverésének kísérletében. Ezáltal a Román Ortodox Egyház kollaboráns egyház lett, míg a Görög-katolikus Egyház mártíregyház.” (ford. tölem), írja Gabriel Andreescu neves román

értelmiségi, a bukaresti Helsinki Csoport tagja a *Biserica Ortodoxă Română-Biserică Națională* c. írásában. 22, 1999 nr. 39. 5 o.

¹⁹ Berevoescu, I. – Chiribucă, D. – Comșa, M. I. – Grigorescu, N. – Lăzăroiu, A. A. – Pană, M. – Pop, L. – Stănculescu, S.M. 1999: *Fețele schimbării, României și provocările tranziției*. Nemira, București, 157 o.

²⁰

²¹ A Román Társadalmi Demokrácia Pártja által vezetett kormány idején elfogadott reprivatizációs törvények is igyekeztek megőrizni minden esetben az állami tulajdon védelmét.

²² A Demokrata Párt tipikus zsákmánypártként írható le. A párt körül erős gazdasági érdekcsoportok vannak, ezek pedig az állami monopol, az állami tulajdonú mezőgazdaság és erdőkitermelés nyomán igen nagy nyereséghez jutnak. A pártnak tehát elsősorú érdeke, hogy az állami befolyás a mezőgazdaságban minél erősebb legyen.

²³ *Barometrul de opinie publică*, 1999. szeptember 18-27.

Bakk Miklós

1989-1999: a Romániai Magyar Demokrata Szövetség első tíz éve

1989-1990: az RMDSZ megalakulása

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) megalakulásának közvetlen előzményeként három, egymástól viszonylag független kezdeményezés említhető meg: a *Hívó Szó* és a *Kolozsvári Magyar Demokrata Tanács*, a bukaresti *Kiáltvány*, valamint a temesvári kezdeményezés. Minthogy december 22-ét követően a döntő események Bukarestben játszódtak le, a bukaresti kezdeményezés vált meghatározóvá. Ezért az RMDSZ „alapító okiratának” az 1989. december 25-i keltezésű *Kiáltványt* kell tekinteni. A *Kiáltvány* az RMDSZ-t a romániai magyarság „nemzetiségi közképviselői és érdekvédelmi szervezeteként” határozza meg (e meghatározás tartósnak bizonyul: a későbbi alapszabályzatok, programok is átveszik), s felhívást intéz az erdélyi magyarsághoz a „falusi, községi, városi és megyei szervezetek” megalakítására.

Politikai szempontból két lényeges eleme van a Kiáltványnak: egyrészt meghirdeti az együttműködést a Nemzeti Megmentési Fronttal (NMF), másrészt programatikus összefoglalót is ad a romániai magyarságot megillető jogokról. E jogok tekintetében leszögezi, hogy az RMDSZ „a romániai magyarság önrendelkezési jogának elvi alapján áll”, és szükségesnek tartja a kollektív nemzetiségi jogok alkotmányos szavatolását.

1990. január 7-én Kolozsváron megtartják az *Ideiglenes Intéző Bizottság* első ülését, ezt a marosvásárhelyi (január 13.) és a sepsiszentgyörgyi (február 24-25.) küldöttgyűlések követték. Már a marosvásárhelyi küldöttterkezet dokumentumában megfogalmazódik az igény, hogy a Szövetségnek Erdély-központúvá kell válnia (a december 25-i Kiáltványt Bukarestben élő magyar értelmiségiek dolgozták ki, a szervezetet Bukarestben jegyezték be bukaresti székhellyel), és hogy – mintegy ernyőszervezetként – egybe kell fognia „minden szakmai, érdekvédelmi, művelődési, vallási egyesületet vagy szervezetet”. A sepsiszentgyörgyi küldöttterkezet 15 tagú ideiglenes elnökséget választ (az elnök Domokos Géza, Tökés László tiszteletbeli elnök).

A márciusi marosvásárhelyi események jelentették az első töréspontot, amelyek világossá tették az RMDSZ-vezetők többsége előtt, hogy az NMF-n belül felül kerekedett azon irányzat, amely választási tőkéjét a nacionalizmus szításával kívánja megalapozni. Az RMDSZ Nagyváradon 1990. április 21-23-án megtartott első kongresszusa lényegében ezt a konklúziót vonja le: a román politikai környezetben egységesen és önállóan cselekvő szervezetre van szükség. Politikailag ez a Nemzeti Megmentési Fronttal való teljes szakítás kimondását jelentette, s az alakuló ellenzék első közös platformjának, a *Temesvári Kiáltványnak* az elfogadását. Ideológiai terminusokban fogalmazva: el kell kerülni

annak látszatát, hogy az RMDSZ „újkommunista szervezet”, illetve hogy a vezetés „reformkommunista színezetű” maradjon. A kongresszus meghatározó személyiségei meg is jelenítették azt a polarizáltságot, amely részben a kialakult helyzetre, de egyben azokra a törésvonalakra is utalt, amelyek később meghatározóbb módon, egész csoportosulásokhoz kötődően lesznek jelen. Szócs Géának, az ellenzéki múlttal rendelkező költőnek elnökké választását elsősorban a *Magyar Ifjúsági Szervezetek Szövetségének* (MISZSZ) radikális fiataljai akarták, Domokos Géza jelöltségét viszont az RMDSZ helyi és megyei szervezeteit frissen megalakító kulturális elit derékhada támogatta. Választásra azonban nem került sor, kompromisszum született: Domokos Géza elnöki tisztsége mellett Szócs Géza lett a szervezet főtitkára, s e kettősség egyben a kongresszus által megszavazott két székhelynek – Bukarestnek és Kolozsvárnak – is megfelelt. A kongresszuson az akkor vitathatatlan tekintéllyel rendelkező, tiszteletbeli elnökké választott Tőkés László integráló szerepet töltött be.

1990–92: a politikai mozgástér és a szervezeti struktúra körvonalazódása

Az 1990. május 20-án megtartott első szabad választásokon az RMDSZ a román parlamentbe a második legerősebb politikai szervezetként került be, de mozgásterét az NMF-többség nacionalizmusa erősen korlátozta. A választásokat követően az RMDSZ politikai vezetését az országos elnökség valamint a parlamenti csoport határozta meg. Az országos választmány gyakorlatilag háromszor ülésezett: 1990. július 21-én Csíkszeredában (nyilatkozatot fogadott el a Bolyai Egyetem újjáalakításáról), október 5-én Kolozsváron (elfogadta „Az RMDSZ a demokratikus Romániáért – elvek és elvárások” című programcsomag-tervezetet, meghallgatta az Európa Tanács strasbourgi ülésén résztvevő RMDSZ-képviselő beszámolóját) és 1991. március 2-án Szatmáron, amikor határozott a II. Kongresszus megtartásáról és formálisan is átadta döntési jogkörét az elnökségnek (politikai kérdésekben) és a parlamenti csoportnak (alkotmányozási kérdésekben). 1990. augusztus 6-án több ellenzéki szervezet az RMDSZ-szel közösen megalakítja a *Demokratikus Antitotalitárius Fórumot*. Az Antitotalitárius Fórum (később, 1990. október 26-ától a *Demokratikus Konvenció*) számos közös fellépésre teremtett lehetőséget, s ez hozzásegítette az RMDSZ-t ahhoz, hogy a demokratikus alapértékek mellett elkötelezett szervezetként tűnjön fel a román politikai mezőben, ami egyben a politikai integráció irányába is fontos lépést jelentett.

Az RMDSZ 1991. május 24. és 26. között Marosvásárhelyen megtartott II Kongresszusa megpróbált szembenézni azzal a helyzettel, hogy az RMDSZ egyrészt politikai szervezet (párt), másrészt több civil szervezet képviselője, stratégiai szempontból újdonságot pedig a romániai magyarság jogállására vonatkozó javaslat jelentett, amely a „társnemzeti státusz” programba foglalására vonatkozott, s amelyet az RMDSZ „radikálisai” támogattak. A Domokos-Szócs ellentét nyilvánossá válásával ez az ellentét a kooperatív, kompromisszumkész, a Bukarestben így eredményeket elérő politikára koncentráló és egy radikális, a jogokat egyértelműen tételező, a román politikai rendszer euroszanálására (tehát a külföldi nyomásra) alapozó irányzat ellentétéként jelent meg. Nagyon szoros sza-

vazási eredménnyel Domokos Géza lett ismét a Szövetség elnöke Szócs Géza ellenében, akit viszont a kongresszus politikai alelnöknek választott meg.

Az 1992. február 9-én megtartott helyhatósági választásokon az RMDSZ a leadott szavazatok alapján a helyi képviselőtestületekben 2616 mandátumot szerzett (az összes mandátumok 6,58%-át), amihez hozzászámítandó a Romániai Magyar Kisgazdapárt 20, valamint az NMF-fel közös listán szerzett 19 és a Német Demokrata Fórummal közösen megszerzett 11 mandátum is (mindez összesen: 6,70%). Az RMDSZ 131 választott polgármestere által szerzett mandátum a polgármesteri mandátumok 4,45%-át teszi ki. A megyei képviselőtestületek közvetett választások nyomán jöttek létre, az itt megszerzett mandátumok száma 144 – az összes mandátumok 7,12%-a.

Az 1992. szeptember 27-i parlamenti választások nyomán az RMDSZ a képviselőházban 27, a szenátusban pedig 12 mandátumot szerzett. Az új parlamenti erőviszonyok között a Szövetség helyzete lényegesen nem változott meg. A választásokat megnyerő Nemzeti Megmentés Demokratikus Frontja (mely a parlamenti helyek 34%-át szerezte meg) formálisan kisebbségi kormányzásra kényszerült, de már ekkor élvezte a posztkommunista és nacionalista pártok támogatását, amelyekkel később formálisan koalíciós egyezményt is kötött. Az RMDSZ politikai mozgásterét továbbra is ez a nacionalista és poszt-kommunista blokk szűkítette be, az RMDSZ kizárása a Demokratikus Konvencióból – mely egyre inkább az ellenzék jobbközép pólusává kezdett válni – pedig e mozgáster további csökkenését eredményezte. Viszont nőtt a Szövetség politikai mozgáster a nemzetközi politikában: 1993. május 20-án az EDU (Európai Demokratikus Unió – a konzervatív európai pártok nemzetközi pártszövetsége) teljes jogú tagjává választják, ugyanekkor választja tagjává a FUEV Flensburgban megtartott kongresszusán, 1994. július 31-én pedig tagja lesz az UNPO-nak, vagyis a Képviselő Nélküli Nemzetek és Népek Szervezetének. Románia Európa Tanácsba való felvételének az előzményei – az 1993-as RMDSZ-Memorandum Románia ET-tagságáról –, majd az ET Parlamenti Közgyűlésében hatékonyan fellépő Frunda György eredményei, s nem utolsósorban Tőkés László amerikai útjai mind azt látszottak igazolni az RMDSZ belső nyilvánossága előtt, hogy az európai integrációs folyamatok által kialakított erőterben az RMDSZ-nek van mozgásterre. E megnövekedett mozgáster fokozta a román-magyar alapszerződéssel szembeni elvárásokat is.

1993–95: az „önkormányzati modell” kialakulása

Az 1992-es helyhatósági választásokat követően új, meglehetősen heterogén politikai elit lépett be a szervezet belső életébe. A plurális értékrend tagoltabb megjelenését kezdetben az egyes területi sajátosságokhoz és szervezeti erőforrásokhoz kötődő érdekcsoportok valamint a „kulturális politizálás” különböző irányzatainak a vitája jelzi. Az érdekcsoportok és nézetközösségek kezdődő konfliktusait azonban az adott szervezeti struktúrában semmiképp sem lehetett kezelni. A belső pluralizmus kifejeződésére – bár deklarative elfogadott volt – szervezeti megoldások a harmadik kongresszusig lényegében nem léteztek. Az RMDSZ korábban csupán egyetlen szervezet, a Magyar Ifjúsági Szervezetek Szövetsége (MISZSZ) integrálására hozott konkrét határozatokat.

A MISZSZ az RMDSZ helyi szervezeteivel egyidőben megalakuló ifjúsági szervezetek (helyi elnevezéseik szerint: MADISZ, MIDESZ, TEMISZ, SZISZ stb.) tömörüléseként jött létre. Az egyetlen ifjúsági fedőszervezet gondolata nagyon korán megszületett, erre vonatkozóan már 1990. január elején felhívást fogalmaztak meg Kézdivásárhelyen. Ezt követően alakult meg a MISZSZ 1990. február 18-án Sepsiszentgyörgyön 21 szervezet részvételével. A második kongresszussal kezdődően az RMDSZ alapszabályzatában is rendelkezik arról, hogy a vezető testületekben helyet kell biztosítani az ifjúsági szervezeteknek. 1993. december 10-12-én a MISZSZ negyedik, Félixfürdön megtartott kongresszusán a szervezet politizáló része megalakítja a **Reform Tömörülést**, amely egy, „a nemzeti értékek iránt elkötelezett szabadelvű eszmerendszert” kíván képviselni. Az RMDSZ-platformmá vált Reform Tömörülés Toró T. Tibort választja elnökéül. A Reform Tömörülés 1999. márciusában megtartott második kongresszusát követően az RMDSZ legerősebb platformjává vált.

A „platformosodás”, a belső pluralizmus – bár kérdése többször napirendre került – csak az 1992. októberi, Kolozsváron megtartott Küldöttek Országos Tanácsán vált elfogadottá, amely elhatározta a Politikai Egyeztető Kerekasztal létrehozását. A már említeti Reform Tömörülés mellett 1992. márciusáig nyúlik vissza az RMDSZ két másik karakteres platformjának, az **Erdélyi Magyar Kezdeményezésnek** és a **Szabadelvű Körnek** a megalakulása. Az **Erdélyi Magyar Kezdeményezést** (EMK) az RMDSZ Székelyföldi Politikai Csoportjához (1991. végén felbomlott) tartozó politikusok, RMDSZ-tisztségviselők hozták létre. Alakuló ülésére Kolozsvárra került sor 1992. március 14-én. Az alapítók szándéknyilatkozata szerint az EMK az RMDSZ „keresztény-nemzeti” platformjaként kíván működni, s kezdeményezi „a nemzeti önrendelkezés megvalósítását”. A platform Székelyföld-centrikus, szorgalmazza Székelyföld területi autonómiáját. A **Szabadelvű Kör** (SZK) kezdeményező csoportja kolozsvári; itt került sor 1992-ben az első „szabadelvű megbeszélésekre”. A szabadelvű csoportosulás kezdeményezte a Politikai Egyeztető Kerekasztal létrehozását 1992 végén, s nagy szerepe volt a harmadik kongresszuson elfogadott intézményi reform megtervezésében és keresztülvitelében. A platform első Országos Programadó Gyűlését Csíkszeredában tartotta meg 1994. március 25-27-én, amelyen elfogadta programjának elveit – külön fejezetekben fogalmazva meg a kollektív jogok helyét a szabadelvű gondolkodásban –, működési szabályzatát és megválasztotta tisztségviselőit; elnöke Eckstein-Kovács Péter lett. A Szövetség belső politikai életében egy pragmatikus közvetítő szerepet próbált felvállalni, ez a törekvés – a „szakértői” s nem politikus arculat – azonban hátrányosan hatott a platform későbbi helyzetére; a markáns arculatot inkább igénylő tagok kiléptek a platformból. Újabb Országos Gyűlését 1996. április 20-án tartotta, amelyen elhatározta, hogy helyi szervezeteket hoz létre és aktívan részt vesz a helyhatósági és parlamenti választási kampányban.

A **Szociáldemokrata-Újbaloldali Tömörülés** 1993 júniusában lépett színre, programját és alapszabályzatát az 1993. december 18-án Kolozsvárra tartott megyeközi tanácskozásán véglegesítették. A Tömörülés az RMDSZ programjának megfelelően kíván tevékenykedni, de ezen belül hangsúlyosabban akarja képviselni „a szociálisan hátrányos helyzetű csoportok – munkanélküliek, nyugdíjasok – gazdasági-társadalmi érdekeinek politikai védelmezését”. Elnöke Dáné Tibor, 1997-től Bucur Ildikó.

Az RMDSZ jogi személyként is bejegyzett politikai partnerei: a Romániai Magyar Kereszténydemokrata Párt (RMKDP), a Romániai Magyar Kisgazda Párt (RMKGP) valamint a Romániai Magyar Dolgozók Egyesülete.

A de facto kialakult belső pluralizmusra mint kihívásra az RMDSZ 1993. január 15-17-én Brassóban megtartott harmadik kongresszusa adta meg a szervezeti választ. A szervezeti reformkoncepció az ún. „állammodell-elvet” követte, azaz a hatalmi ágak szétválasztásának megfelelő struktúrákat hozott létre az RMDSZ-n belül. A Szövetség legfőbb döntéshozó („törvényhozó”) szerve a **Szövetségi Képviselők Tanácsa** (SZKT), az operatív vezetés (a „felelős kormányzat” fogalmának megfelelően) az **Ügyvezető Elnökség** feladata, a szövetségi elnök pedig – akit a kongresszus választ meg – képviseli a Szövetséget, javaslatot tesz a Képviselők Tanácsának az ügyvezető elnök személyére vonatkozóan s részt is vesz (vehet) e testület ülésein. A szervezeti reformot a belső választások („szövetségi tisztújítás általános és titkos, lehetőleg közvetlen választással”) megtartása zárta volna le (a kongresszus úgy határozott, hogy e választásokat a határozat meghozatalától számított két éven belül meg kell megszervezni).

A kongresszus nagy szótöbbséggel Markó Bélát – a Szövetség kétségtelenül egyik legnagyobb tekintélyű, s emellett jó taktikai érzékkel rendelkező politikusát – választotta elnökül. E választás – Domokos Géza és Szöcs Géza további szerep-nemvállalását követően – egy új politikai egyensúlyi helyzet kialakulását ígerte. A Kongresszus egyben ismét a Szövetség tiszteletbeli elnökévé választja Tökés Lászlót. A tiszteletbeli elnök, a szövetségi elnökhöz hasonló képviseleti jogot kapott, s számára is biztosított volt a legfőbb döntéshozó testületek munkájába való bekapcsolódás lehetősége. Markó Béla szövetségi elnök Takács Csaba Hunyad megyei képviselőt javasolta ügyvezető elnöknek, s e javaslatot az SZKT el is fogadta. Az Ügyvezető Elnökség főosztályai – melyeknek élén ügyvezető alelnökök álltak – elsődleges feladatuknak a kongresszusi határozatokból származó szakpolitikai programok elkészítését és végrehajtását tekintették. A Képviselők Tanácsának e szakpolitikai munkához kellett biztosítania a politikailag iránymutató és integráló döntéseket.

A Szövetségi Képviselők Tanácsa az évek során számos kérdésben nyilatkozatot, állásfoglalást tett közzé. Ezek közt voltak stratégiai jelentőségűek, mint például a tanügyi törvénnyel vagy az alapszerződéssel kapcsolatos kérdések, de számos helyi válsággal (a prefektus-ügy Hargita és Kovászna megyében, a marosvásárhelyi Antonescu-szobor ügye) foglalkozott. Számos nyilatkozat, állásfoglalás a szövetségi elnök vagy az ügyvezető elnökség álláspontjának utólagos megerősítéseként (néha ezek finom korrekciójaként) született meg. Jelentős mértékben lekötötte a Szövetségi Képviselők Tanácsát a belső konfliktusok kezelése. Ezek sorában mindenekelőtt a Tökés László tiszteletbeli elnök és a parlamenti frakciók meghatározó személyiségei (Verestóy Attila, Tokay György, Szabó Károly, Frunda György képviselők) köré csoportosuló képviselők között kirobbant konfliktusokat kell megemlíteni: az „etnikai tisztogatás” vitáját, az ún. Neptun-ügyet valamint a „Nagy Benedek-ügyet”. E viták világossá tették, hogy: 1. az RMDSZ döntéshozó centruma a brassói kongresszust követően részben a parlamenti csoporton kívülre került (Domokos Géza elnöksége alatt az ilyen megbeszéléseken való részvétel nem okozott „legitimitási válságot”); 2. az RMDSZ vezető testületeiben Tökés László körül egy markáns

jobboldali csoportosulás jött létre, amely politizálási stílusában is eltér a pragmatikus, az „apró lépések taktikájában” bízó csoportoktól.

A belső viták zöme a romániai magyarság jogállásáról, az autonómiáról szólt. A marosvásárhelyi kongresszuson elfogadott program már tartalmazott általánosságokat az autonómiáról: egyrészt alkotmányjogi terminusokat vezetett be a romániai magyarság önmeghatározására (a romániai magyarság önmagát „államalkotó tényezőnek” tekinti), másrészt a kisebbség önszerveződésének biztosítását „a helyi önkormányzat elve alapján” tartja biztosíthatónak, s bár utal a „személyi és kulturális autonómiára”, konkrét célul „a magyar kisebbség autonóm közművelődési intézményhálózatának kifejlesztését” tűzi ki. Ezen a kongresszuson vált ismertté – nem hivatalos dokumentumként – Szöcs Géza „Nemzetiségi törvénytervezet-csomag”-ja. Az autonómia közjogi/államjogi koncepciójának kiérlelésében fontos szerepe volt a „társnemzet-vitának”, amelyet Borbély Imre kezdeményezett.

A Székelyföld területi autonómiájának kérdése 1991. októberében, az 1848-as agyagfalvi székely nemzetgyűlés évfordulóján merült fel politikai programként, egy referendum megszervezésére tett javaslatként. A Domokos Géza köré csoportosuló RMDSZ-képviselők és szenátorok, akik a román belpolitika viszonyai között a parlamenti politizálás útját tartották célravezetőnek, az RMDSZ esélyeit rontó, radikális politikaként ítélték el a kezdeményezést. Álláspontjuk domináns szemléleti irányzatnak tűnt, azonban a Küldöttök Országos Tanácsa 1992. október 25-i ülésén elfogadta a *Kolozsvári Nyilatkozat* néven ismertté vált dokumentumot az úgynevezett a „belső önrendelkezés” koncepciójáról.

Csapó József 1992. december 31-én tette közzé a *Memorandum a romániai magyar nemzeti közösség önrendelkezéséről* című tervezetét, amely bár a Kolozsvári Nyilatkozatra alapoz, még nem vált az RMDSZ hivatalos dokumentumává. A *Memorandum* tulajdonképpen egy csomag, mely az alkotmánymódosító tézisek mellett egy kisebbségi törvény és egy nyelvtörvény elemeit is tartalmazza. Szembetűnő ugyanakkor, hogy nem konkretizálja a romániai hatalmi struktúrákhoz és belső joghoz való kapcsolódást.

Az RMDSZ harmadik kongresszusán elfogadott program ugyan látszólag egy visszalépést is tartalmaz – az önmeghatározással kapcsolatos vitában „a romániai magyar nemzeti kisebbség” kifejezése vált elfogadottá –, azonban a program hivatkozik a „belső önrendelkezés” jogára valamint arra, hogy a Romániában élő magyarság „önmagát mint őshonos közösséget államalkotó tényezőnek, önálló politikai alanyként, s mint ilyen, a román nemzet egyenjogú társának tekinti”. A kongresszust követően az első jelentős politikai dokumentum, mely a romániai magyarság jogállására vonatkozó megfogalmazásokat tartalmaz, az 1993. augusztus 26-i keltezéssel közzétett *A Romániai Magyar Demokrata Szövetség Memoranduma Románia felvételéről az Európa Tanácsba* volt.

1993. november 14-én fogadta el a Szövetségi Képviselők Tanácsa a nemzeti kisebbségekről és autonóm közösségekről szóló törvénytervezetet, mely az RMDSZ egyetlen hivatalos – iktatott – törvényjavaslata a magyarság jogállására vonatkozóan. A tervezet tulajdonképpen egy kerettörvény, mely külön határozza meg az egyéni kisebbségi jogokat és a közösségi jogokat. A „belső önrendelkezéshez” való jog e közösségi jogok közé tartozik. Alapgondolata az, hogy megkülönbözteti a nemzeti kisebbségeket az autonóm

közösségektől: „autonóm közösség az a nemzeti kisebbség, amely saját elhatározásból a belső önrendelkezés elve alapján gyakorolja jogait” (I. szakasz). A nemzeti kisebbségekről és autonóm közösségekről szóló törvénytervezetnek volt alternatívája is: vele párhuzamosan készült el Szilágyi N. Sándor egyéni törvényjavaslata *Törvény a nemzeti identitással kapcsolatos jogokról és a nemzeti közösségek méltányos és harmonikus együttéléséről* címmel.

Mivel az RMDSZ – hivatalosan is törvényjavaslatként iktatott – tervezete a Statútum alapján működő, közjogi autonómiák irányába terelte a belső politikai vitákat, a kontroverziák a statútumok mibenléte és intézmény-meghatározó szerepe körül kezdtek kibontakozni. 1994. második felében két kezdeményezésre került sor. Az egyik Csapó József három autonómiaformára vonatkozó statútum-tervezete volt, a másik Bodó Barna ügyvezető alelnök vezetésével készült el. A tervezetek véglegesítésére az SZKT egy bizottságot hozott létre, amely azonban nem tudta áthidalni a létező ellentéteteket, így az 1995. április 8-9-i SZKT-ülésein további három tervezetet is bemutattak: Bakk Miklós személyi elvű önkormányzatokról szóló törvénytervezetét, a Politikai Főosztály *A Romániai Magyar Nemzeti Közösség Személyi Elvű Autonómiájának statútum-tervezetét* (szerzői: Szász Alpár Zoltán és Bodó Barna) valamint Szilágyi N. Sándor korábbi tervezetének egy átdolgozott változatát. Az SZKT nem tudott dönteni a kérdésben, csupán javaslatot tett a negyedik kongresszusnak, hogy az autonómiára vonatkozó legfontosabb elveket foglalja a programba. A kongresszus ezt meg is tette, határozata szerint az autonómia egyaránt jelent *elvet a jogállam kiépítésében, a nemzeti közösség jogát*, melyet identitása megőrzése érdekében gyakorol, *eszközt* a romániai magyarság gazdasági és kulturális fennmaradásának megalapozásához és *stratégiai célt*, melyet az RMDSZ politikai tevékenységében és a civil társadalom szervezeteivel kialakított kapcsolataiban követ. Egyben rögzítette azt a három autonómiaformát, amelyeknek jogi megfogalmazására és a törvényhozás útján való érvényesítésére az RMDSZ törekedni fog. E három autonómiaforma: a személyi elvű autonómia, a sajátos státusú helyi önkormányzatok valamint a területi autonómia, mely „a helyi önkormányzatok társulásával érdekszövetségként jön létre”.

Az egységes autonómiakonceptió kidolgozatlanlansága a politikai diszkurzus alakulását is meghatározta. Az autonómiákról folyó viták hatástörténete három irányban követhető nyomon: 1. az RMDSZ belső vitáiban újabb kontextuális elemekkel árnyalta a „radikális-mérsékelt” ellentétet, kibővítvén azt az „autonomista” versus „kisebbségi” politizálás ideologikus ellentétével; 2. a román politika érvrendszerébe bevitte az „etnikai alapú” autonómiák elutasítását, s ez az érvelési mód határozta meg a román kormány és az ellenzéki pártok zömének viszonyát az Európa Tanács 1201-es ajánlásához; 3. a politika szakértői és civiltársadalmi háttéré számára kihívást fogalmazott meg a nemzetközi jog és gyakorlat áttekintésére, az autonómiákkal kapcsolatos jogok politológiai elemzésére. Az RMDSZ-nek nem sikerült megteremtenie az ehhez szükséges szakértői háttért, azonban az 1994. májusában az Ügyvezető Elnökség kezdeményezésére Tusnádon megtartott tanácskozást követően a Román Helsinki Bizottság mellett működő szakértői csoport (az ún. „Gabriel Andreescu-csoport”) nemzetközileg is elismert kritikai elemzéseket tett közzé az RMDSZ kisebbségi törvénytervezetéről, majd autonómiatörekvéseiről.

1995-96: a néppárti jelleg megerősödése

Az RMDSZ negyedik kongresszusán (1995. május 26-28., Kolozsvár) hozott alapszabályzat-módosítás a szervezeten belüli hatalmi viszonyok átalakulását tükrözte: a Szövetségen belüli status quo-ban érdekelt csoportoknak kedvezett, nem a platformoknak, hanem a szervezet középszintű (megyei) vezetőinek. Az „önkormányzati modell” érvényességét mindenekelőtt a belső választások elhalasztása kérdőjelezte meg. A brassói kongresszuson elfogadott alapelvek szerint a „szövetségi tisztújításra általános és titkos, lehetőleg közvetlen választással kerül sor, amelyen az általános tagnyilvántartásban szereplő tagok vesznek részt”. Erre vonatkozóan az Ügyvezető Elnökségnek kellett a megfelelő eljárást kidolgoznia, majd, két éven belül, meg kellett volna szerveznie a szövetségi tisztújítást. Azonban a Képviselők Tanácsában sem az egységes tagnyilvántartásra, sem a választási eljárásra vonatkozóan nem alakult ki konszenzus, ezért a IV Kongresszus is nyitva hagyta ezt a kérdést, sőt, olyan alapszabály-módosításokat fogadott el, amelyek az „önkormányzati modell” helyett utólag inkább a *néppárti jelleget* (ideológia nyitottság, jól működő, professzionális pártapparátus, a platformosodás lehetőségének fenntartása) erősítették. A legfontosabb szervezeti változások, melyek lényegében a *belső pártelit* helyzetének meg-szilárdulására utaltak, a következők voltak: 1. az Operatív Tanács (OT) hatáskörének kibővítése; 2. a Területi Elnökök Konzultatív Tanácsának (TEKT) létrehozása; 3. a szövetségi elnök hatáskörének bővítése. A vezető elitcsoport érdekeit biztosító, hatalomkoncentráló jellegű szerkezet-változtatások nyomán azonban a Szövetségi Képviselők Tanácsa továbbra is megmaradt a *politikai alternatívák megjelenítését* lehetővé tevő – lényegében egyetlen – belső fórumnak. Az 1993. és 1995. közötti időszak SZKT-vitáiban körvonalazódott alternatívák megszemélyesítői – Borbély Imre és Kónya Hamar Sándor – voltak Markó Béla ellenjelöltjei a IV kongresszuson. Markó Bélát ezen a kongresszuson 226 szavazattal választották újra; Borbély Imre (51 szavazat) és Kónya Hamar Sándor (57 szavazat) együttesen sem szereztek meg az érvényes szavazatok egyharmadát.

A pártszerű működést a belpolitikai környezet is felerősítette, főleg az alapszerződés aláírását követően. A román-magyar alapszerződésről az Antall-kormány kezdett tárgyalásokat, de ezek 1994 nyarától, a Horn-kormány alatt kaptak új lendületet. Az RMDSZ az alapszerződésről 1994. augusztus 26-án *Állásfoglalást* tett közzé. Ebben azt javasolta, hogy „a két ország kormánya és parlamentje a jószomszédi viszonyt rögzítő egyezmények kidolgozásába vonja be a romániai magyar és a magyarországi román nemzeti kisebbség legitim képviselőit is”, valamint azt, hogy a kisebbségvédelmi rendelkezéseket a szerződő felek foglalják külön dokumentumba, egy *Kisebbségvédelmi Megállapodásba*, amely azonban integráns része az alapszerződésnek. A Horn-kormány már a tárgyalások kezdetén elfogadta a határklauzula román felet kielégítő megfogalmazását, a kisebbségi kérdésben pedig a tárgyalási minimum ekkor az Európai Tanács 1201-es Ajánlása lett, amit az RMDSZ mindegyik belső csoportosulása elfogadni látszott, minthogy az tartalmazta az autonómia kialakításának lehetőségét. Az 1201-es Ajánlást tartalmazó alapszerződés helyett Ion Iliescu egy olyan dokumentumot szorgalmazott, amely a francia-német megbékélési folyamatot tekinti modellnek. Ezzel szemben Tőkés László 1995.

október 31-én keltezett s a román és magyar államfőhöz címzett, nyílt levelében egy *alternatív megbékélési indítványt* kezdeményezett, amely viszont a francia-német megbékélési modell helyett az olasz-osztrákot, azaz a *dél-tirolit* javasolja, mivel „a magyar-román kapcsolatok tétje nem annyira az államközi kapcsolatok, mint inkább *a romániai magyar nemzetközösség helyzetének*, a rendezése”, ahogy az a dél-tirolói németek esetében is történt.

Mint ahogy Románia diplomáciai lépéskényszerbe került, a madridi EU-csúcson találkozó Horn Gyula miniszterelnök és Iliescu elnök megegyezett az alapszerződés aláírásában, és 1996. szeptember 16-án Temesváron Horn Gyula és Nicolae Văcăroiu aláírták az alapszerződést. A szerződés parlamenti jóváhagyásakor az RMDSZ képviselői tartózkodtak a szavazástól.

Az 1996. június 2-án megtartott helyhatósági választásokon elért eredmények számszerűen nem érték el az 1992-eseket. Az RMDSZ a megyei listákra (a módosított választási törvény nyomán most már közvetlenül) leadott szavazatok 7,24%-ával 133 megyei képviselői helyet szerzett, az összes helyek 7,74%-át. A helyi önkormányzati listákra leadott szavazatok aránya alacsonyabb – az összes érvényes szavazatok 7,14%-a –, ez a Szövetség számára 2445 helyi mandátumot jelentett, az összes mandátumok 6,13%-át. A polgármesterjelöltek esetében az RMDSZ a szavazatok 5,39%-ával 139 polgármesteri tisztséget szerzett, a polgármesteri mandátumok 5,06%-át. Az RMDSZ-listákra leadott szavazatok száma kétségtelenül csökkent; s e térvessztést az RMDSZ hivatalosan is elismerte. Míg az 1992-es helyi választások jelentőségét az RMDSZ számára önmagában a politikai piac kiszélesedése jelentette, az 1996-os választások már világossá tették, hogy sok településen konkurens helyi magyar elit is létezik. Két fontos fejlemény volt megfigyelhető: 1. A székelyföldi városokban a helyi elitcsoportok harcot vívtak az RMDSZ, mint helyi politikai intézmény birtoklásáért, a „megszerzett” RMDSZ viszont nem legitímálta e helyi érdekcsoportokat; 2. Szórványvidékeken az RMDSZ képviselőjelöltjei nem tudták „megszólítani” a helyi magyarságot, ennek következtében a magyar szavazatok jelentős hányada – Temes megyében például körülbelül fele – elveszett az RMDSZ számára, ami úgy is értelmezhető, hogy az „etnikai törésvonalra” alapozó RMDSZ-stratégiai itt nagyon alacsony határfokú maradt.

1996–1999: az RMDSZ kormánykoalícióban

Az 1996. november 3-án megtartott parlamenti választásokon az RMDSZ több szavazatot kapott, mint 1992-ben, azonban az összszavazatok számához képest és a megszerzett parlamenti mandátumok tekintetében az elért eredmény gyengébb, mint az 1992-es volt. A képviselőházi jelöltlistákra leadott szavazatok (6,63%) eredményeképpen az RMDSZ 25 mandátumot szerzett, kettővel kevesebbet, mint 1992-ben (ez az összes mandátumok 7,3%-a, amennyiben számításba vesszük a nemzeti kisebbségek által megszerzett mandátumokat is). A szenátusi listákra leadott szavazatok (6,81%) alapján az RMDSZ 11 szenátori helyet kapott a román felsőházban (az összes mandátumok 7,69%-át). A parlamenti választásokkal egyidőben megtartott elnökválasztáson az RMDSZ jelöltje, Frunda György a szavazatok 6,02%-át szerezte meg. Ez a szám – a kitűnően meg-

szervezett kampány ellenére – elmaradt az RMDSZ által elvárt arányszámtól, azonban az eredmény kielemezésére nem került sor.

Az 1996-os novemberi választások győztese a Demokrata Konvenció lett, amely partnerével, a Szociáldemokrata Unióval a Szenátusban 53%-os, a Képviselőházban pedig 51%-os többséget szerzett. Minthogy az államfői tisztségért folyó választási küzdelemben Emil Constantinescu győzött, s ebben nagy szerepe volt az erdélyi magyar szavazóknak is, a DK-SZDU koalícióban dominánssá vált az az irányzat, amely szerint a koalíciós egyezségbe be kell vonni az RMDSZ-t is. A kormánykoalícióba való belépésről az RMDSZ hivatalosan csak az államelnök-választás második fordulója után kezdett tárgyalni. Az mind a mai napig vitatott, hogy a két forduló között milyen jellegű megbeszélések folytak az RMDSZ vezetői és a későbbi koalíciós partnerei között. Adrian Severin visszaemlékezései szerint a két forduló között csupán a Demokrata Konvenció és a Szociáldemokrata Unió (a Demokrata Párt és a Román Szociáldemokrata Párt szövetsége) között folytak tárgyalások, s ő volt, aki szorgalmazta, hogy vonják be az RMDSZ-t is a megbeszélésekbe. Az RMDSZ vezetői viszont korábbi tárgyalásokról is tesznek említést. Úgy tűnik, az RMDSZ koalíciós tagságáról a partnerek november 17-20. között döntöttek, a Szövetségen belül a döntéshozó testületek – az Ügyvezető Elnökség és az Operatív Tanács – a politikai lehetőségeket először november 25-én vizsgálták meg. Az RMDSZ Szövetségi Képviselők Tanácsa november 28-án rendkívüli ülést tartott a bukaresti Kálvineumban, és mintegy ötórás, zárt ajtók mögötti tanácskozáson 3 ellenszavazattal és 2 tartózkodással elfogadta azt a határozatot, amellyel az SZKT elvi jóváhagyást adott a koalíciós tárgyalások folytatására és a kormányzásban való részvételre, a továbbiakban szükséges döntések meghozatalát pedig az Operatív Tanácsra bízta.

A Demokratikus Konvenció, a Szociáldemokrata Unió és az RMDSZ közötti koalíciós megállapodást december 6-án írták alá Emil Constantinescu államelnök jelenlétében a Cotroceni palotában. December 12-én a kormány tagjai – köztük Birtalan Ákos turisztikai és Tokay György kisebbségi miniszter – leteszik az ünnepélyes esküt. Emellett az RMDSZ hét államtitkári tisztséget is kap. Az alacsonyabb szintű kormányhivatalok betöltése azonban elhúzódott: bár a koalíció tagjai elvben megegyeztek „az algoritmusról” (a tisztségek elosztásának elveiről), a tisztségek konkrét elosztása, a személyek kijelölése ellentéteket váltott ki. A prefektusok kijelölése volt az első ilyen jellegű konfliktusforrás, amely egyben azt is előrevetítette, hogy a koalíció az arányosság elvét nem fogja tiszteletben tartani. Az RMDSZ végül 2 prefektusi és 8 alprefektusi széket kapott. A prefektusi tisztségek közül pedig csak az egyik volt székelly megyében, nem mind a kettő, ahogy azt az RMDSZ kezdetől el szeretne volna érni.

A lassú politikai egyezkedések a politikai kultúra rovására is írható, de nyilván strukturális okai is vannak. Erre utal, hogy a Ciorbea-kormánynak, beiktatását követően, közel három hónapra volt szüksége ahhoz, hogy prioritásait pontosabban is meghatározza: csupán az 1997. március 11 -i rendkívüli kormányülésen véglegesítik a reform véghezviteléhez szükséges 99 törvény listáját. Március és július között úgy tűnt, az RMDSZ sokat megvalósíthat konkrét céljai közül. Március 11-én a kormány rendelettel érvényteleníti a Văcăroiu-kabinet korábbi döntését, amellyel a bukaresti görög-katolikus Szeplőtlen Szív kongregációnak adományozta az udvarhelyi cserháti létesítményt s a város területé-

nek egy részét. Március 12-én Ciorbea Budapestre látogat, ahol az önálló magyar egység mellett foglal állást, március 15-én pedig levélben köszönti az ünneplő erdélyi magyarságot. Március 26-án magyar-román egészségügyi és orvostudományi megállapodást ír alá Budapesten Kókény Mihály népjóléti és Ștefan Drăgulescu egészségügyi miniszter. Április 11-én kormányrendelettel hat ingatlant juttatnak vissza a német és a zsidó közösségek tulajdonába, s ez további intézkedések ígéretével történik. Május 28-án a kormány benyújtja a Szenátushoz a helyhatósági törvény módosításáról szóló sürgősségi rendeletét, amely szerint azokon a településeken, ahol a lakosság 20%-a egy kisebbséghez tartozik, az illető kisebbség használhatja az anyanyelvét. Minderre a román változások rendkívül pozitív fogadtatásának nemzetközi légkörében kerül sor. Április 15-én az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése megszünteti Románia „monitorizálását”, és valós esélynek tűnik Románia felvétele a NATO-ba az 1997 júliusára kitűzött madridi csúcson, főleg azt követően, hogy Franciaország határozottan kiállt az új koalíció vezette ország mellett, s Németország sem tűnt a felvétel ellenzőjének.

Ugyanakkor azonban az is tapasztalható, hogy a koalíciós partnerek a közös kormányprogram általánosságait a kisebbségi helyzet javításáról egészen másképp értelmezik, mint az RMDSZ. Június 25-én vita robban ki az RMDSZ és a Parasztpárt szenátorai között a tanügyi törvény módosításáról. Victor Ciorbea támogatja az RMDSZ álláspontját, és június 30-án sürgősségi kormányrendelettel vezetik be, a tanügyi törvény módosítását, amely július 14-étől életbe is lép. Július 8-án a madridi NATO-csúcson csupán három ország – Magyarország, Csehország és Lengyelország – felvételéről döntenek, de Romániát is nevesítik mint a következő bővítési kör legesélyesebb jelöltjét.

A madridi fordulópontot követően az RMDSZ egyértelműen rosszabb pozícióba került a koalíción belül. A Ciorbea-kormány első időszakának két eredménye, a helyhatósági és tanügyi törvényt módosító rendelet parlamenti megszavazása hosszasan elhúzódó folyamattá válik. A helyhatósági törvényt módosító, 22/1997-es számú sürgősségi kormányrendelet a szenátus 1998. március 17-én titkos szavazással elveti, s minthogy alkotmánybírói határozat is érvényteleníti, lekerül a politikai napirendről. A tanügyi törvénynek a 36/1997-es sürgősségi kormányrendelettel elkezdett módosítása csak 1999 júliusában zárul le, az eredetihez képest hátrányosabb szövegváltozattal. 1998. március 30-án lemond Victor Ciorbea kormányfő, s ezzel az elhúzódó kormányválság véget ér, melyet részben a két koalíciós partner, a Demokrata Párt és a Parasztpárt közötti ellentét, részben pedig Ciorbea pártján belüli, megromlott helyzete váltott ki.

Az új, Radu Vasile vezette kormány megalakításához szükséges koalíciós egyeztetések május 4-én zárulnak, az RMDSZ két miniszteri és tíz államtitkári tisztséget kap. Tokay György továbbra is a kisebbségvédelmi tárca élén marad, a turisztikai minisztérium helyett az RMDSZ az egészségügyi minisztériumot kapja meg, melynek élére Bárányi Ferencet jelöli. Az egyezség szerinti államtitkári tisztségek mindenikének a betöltésére nem került sor. A Vasile-kormány idején két olyan kormányrendelet születik, amely a kisebbségi ingatlanok visszaszolgáltatására vonatkozik: az elsőt 1998. június 25-én fogadja el a kabinet – ez 17 ingatlanról rendelkezik, amelyek közül 8 magyar közösséget illet meg –, a másodikat egy évvel később, 1999. május 6-án, ez pedig 36 ingatlan – közte 15 magyar – sorsát rendezi. E két jogszabályon kívül a Vasile-kabinet csak a tanügy és a

földtulajdonlás tekintetében kezdeményez illetve támogat olyan jogszabály-módosításokat, amelyek közvetlenebb kapcsolatban vannak az RMDSZ által képviselt sajátos igényekkel.

A politikai érdekérvényesítő képesség csökkenése felerősítette a belső ellentétet. Ezek alapvetően két kérdés köré csoportosultak: egyrészt maga a koalíciós részvétel kérdése és az RMDSZ programjának „igazi képviselése” volt az, ami a vitákat kiváltotta, másrészt pedig az egyetem kérdése, amely azt is a felszínre hozta, hogy az erdélyi civil társadalom más alternatívákat is meg kíván fogalmazni, mint a politika. A koalíciós szerepvállalás bírálata szinte folyamatos volt az RMDSZ-n belül. 1997. februárjában az Erdélyi Magyar Kezdeményezés nyílt levélben fordult az SZKT-hoz, amelyben bírálta a hátrányos alkut megkötő vezetőket. Az SZKT-t követően Tőkés László 25 pontban foglalta össze azokat az „igényeket és követeléseket”, melyeket az RMDSZ-nek minden kormánnyal szemben határozottan képviselnie kell. Április 26-án a Székelyföldi Egyeztető Tanács Sepsiszentgyörgyön öt pontos közleményben fogalmazta meg a kormányzati szerepvállalás feltételeit, köztük a háromszintes autonómia-koncepció gyakorlatba ültetését. Minthogy e kérdések megfogalmazói (elsősorban a Tőkés László körüli csoportosulás és a Reform Tömörülés) úgy érezték, az RMDSZ szervezeti keretei nem elégségesek annak megvitatására, hogy hol tért el a Szövetség eredeti programjától, és hogy miképpen térhet vissza ahhoz, elindították a „fórum-mozgalmat”. Az első az alsócsernátoni fórum volt, ezt az érmihályfalvi és a nyárádszeredai követte.

Az RMDSZ ötödik, 1997. október 3-4-én Marosvásárhelyen megtartott kongresszusán az alapszabályzat és a program módosítása mellett elkészült a Szövetség koalíciós cselekvési programja, az első dokumentum, amely konkrét kormányzati célokat fogalmaz meg. Minthogy rendkívüli kongresszus volt – melyet az 1995-ös kolozsvári kongresszus határozott el –, tisztújításra nem került sor.

Az egyetem kérdésében a vitákat az váltotta ki, hogy az RMDSZ stratégiájának kiforratlanságát sajátos helyi érdekek tetézték, és emellett az egyetemi oktatók közössége más alternatívák megfogalmazását is fontosnak tartotta. A stratégiai elképzelések összehangolására 1997. január 31-én a Szabadelvű Kör tett kísérletet: oktatók és politikusok részvételével nyílt vitát szervezett a magyar nyelvű egyetemi oktatásról. A politikai lehetőségek gyorsan szertefoszlának: Victor Ciorbea budapesti útjáról hazatérve visszakozik, már csak magyar tagozat létrehozását tartja valószínűnek. Közben a Kolozsvári Magyar Diákok Szövetsége az SZKT-hoz fordul, s követeli, hogy az RMDSZ tűzze napirendre az önálló magyar egyetem kérdését. 1997. április 4-én kétszáz román oktató tiltakozik a BBTE önálló magyar tagozatának létrehozása ellen, április 14-én 83 magyar oktató a létrehozását kéri. Az egyetem-vita országossá dagadt, a román médiák kitüntetett témájává vált. Miközben az RMDSZ vezetősége és parlamenti csoportja a kérdést a tanügyi törvény keretei között kívánta megoldani, az RMDSZ kolozsvári szervezete 1998. május 30-án a kolozsvári székhelyű önálló magyar egyetem alapítására vonatkozó külön törvény benyújtását szorgalmazza. Ez konfliktust eredményezett a kolozsvári képviselők és az országos vezetés között. Minthogy a tanügyi törvény RMDSZ által kívánt megfogalmazását a koalíciós partnerek sem támogatták, a belső ellentétek hatására az SZKT 1998. szeptember 5-én megszavazza a koalícióból való kilépést, amennyiben a partnerek szeptember

30-ig nem fogadják el a tanügyi törvényt az egyetemalapítást lehetővé tevő formában. A kormány ekkor határozatot hozott a Petőfi-Schiller magyar-német multikulturális egyetem létesítéséről, a Szövetségi Képviselők Tanácsa pedig az 1998. október 3-i rendkívüli ülésén az RMDSZ további kormánykoalíciós szerepvállalása mellett szavaz. Mindez azonban nem szünteti meg a további belső vitákat: nemcsak a Petőfi-Schiller Egyetem hasznossága és létrehozhatósága válik immár vitatottá, hanem a koalícióban maradás melletti döntés belső szabályszerűsége is.

Az RMDSZ hatodik, 1999. május 15-16-án Csíkszeredában megtartott kongresszusán az alternatívát kereső belső ellenzék Kincses Elődöt támogatta Markó Béla ellenében, azonban a kongresszus 274-157 arányban – immár harmadszorra – Markó Bélát választotta a Szövetség elnökéül. A kongresszus egyetlen lényeges programmódosító indítványt fogadott el a Reform Tömörülés kezdeményezésére, az Erdély-központúság, az erdélyi regionális érdekek hangsúlyosabb megjelenítését tartalmazó programfejezetet. A kongresszus ugyanakkor kiegészítette a kormányzati cselekvési prioritásokról szóló fejezetet is. A Szövetségen belüli politikai erőviszonyokat viszont nem változtatta meg, és nem változott meg 1999 decemberéig, az Európai Unió csatlakozási folyamat elkezdődéséig, illetve a Vasile-kormány bukásáig az RMDSZ koalíció belüli helyzete sem.

Bibliográfia:

- *** A Romániai Magyar Demokrata Szövetség Ideiglenes Intéző Bizottságának Kiáltványa. In: Romániai Magyar Szó, 1989. december 26.
- *** A Romániai Magyar Demokrata Szövetség Szándéknyilatkozata. In: Romániai Magyar Szó, 1990. január 18.
- *** A Romániai Magyar Demokrata Szövetség I. Kongresszusa, kiadta az RMDSZ Bihar megyei szervezete, é.n., felelős szerkesztő: Varga Gábor
- *** Az RMDSZ Székelyföldi Politikai Csoportjának epilógusa az autonómiáról és egységbontásról. In: LIMES 1992/5-6
- *** Hívó Szó. In: Szabadság, 1990. dec. 24.
- *** Romániai Magyar Demokrata Szövetség. DOKUMENTUMOK 2. Kiadja az RMDSZ Ügyvezető Elnöksége, Kolozsvár, 1994.
- *** Romániai Magyar Demokrata Szövetség. 1989-1999. Kiadja az RMDSZ Ügyvezető Elnöksége, Kolozsvár, 2000.
- *** RMDSZ Tájékoztató 1-1569. sz. (1993. márc. 29.–2000. szept. 30.)
- *** Törvény a nemzeti kisebbségekről és autonóm közösségekről (tervezet). In: DOKUMENTUMOK 1., Kiadja az RMDSZ Ügyvezető Elnöksége, Kvár, 1994.
- Andreescu, Gabriel: A történelmi emlékezet és a román-magyar megbékélési modell. In: Európai szemmel, 1998/1-2.
- Andreescu, Gabriel: Autodeterminarea minorităților nationale. In: Revista Romana de Drepturile Omului, 1996/12.
- Bakk Miklós: Az RMDSZ mint a romániai magyarság politikai önmeghatározási kísérlete 1989 után. In: Regio, 1999/2.
- Csapó József: Belső önrendelkezést kiteljesítő autonómiák. A Sajátos státusú helyi önkormányzat státútuma; a Romániai magyar nemzeti közösség személyi autonómiájának státútuma és a Sajátos státusú helyi önkormányzatok regionális társulásának autonómia-státútuma. In: Erdélyi Napló, 1994. szeptember 28.
- Domokos Géza: Esély I., Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda, 1996.
- Domokos Géza: Esély II., Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda, 1997.
- Domokos Géza: Esély III., Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda, 1998.

Horváth Andor: Szöveg és környezet, in: KORUNK, 1994/3

Kircheimer, O.: Die Wandel des westeuropäischen Parteisystems. In: Politische Viertel-jahresschrift, 1965/6.

Székely István: Választottunk... In: Magyar Kisebbség, 1996/1-2.

Szilágyi N. Sándor: Mi lesz veled RMDSZ? In: Korunk, 1991/2.

Szilágyi N. Sándor: Törvénytervezet a nemzeti identitással kapcsolatos jogokról és a nemzeti közösségek méltányos és harmonikus együttéléséről. In: Korunk, 1994/3.

Egyed Péter

A magyar nemzet mai körvonalai

A nemzetről szóló mai elképzelések – az 1989-es bársonyos vagy véres fordulatok valamint az ezt követő NATO- és Európa-uniós integrációs folyamatok hatására – terminológiailag és tartalmukban is megváltoztak, más megközelítési módozatokat kérnek. A magyar nemzetfogalom erőteljesen történeti képződmény, ami alatt itt csak azt értem, hogy aki a kérdéskörhöz közelít mind a mai napig nem kerülhet meg olyan tipológikus kérdéseket, mint amilyen a nemesi nemzet (valamint nemzettudat és nemzeti érzés), de szembe kell néznie az 1848-as nemzetfelfogással is, hiszen az ún. magyar szabadság – azaz az alkotmányos polgári¹ szabadság – mind a mai napig eleven a nemzeti jogrendben, intézményekben, szimbolikában. A történészek dolga ma viszonylag könnyebbnek tűnik, mint a más társadalomtudományi ágakban dolgozó elméleti szakembereké, akiknek szembe kell nézniük a politikusok által meghirdetett nemzetstratégiai kihívással, amely egyelőre cselekvési program, de már ma nagymértékben befolyásolja a nemzeti kérdés elgondolásának a módját.

Mindezekért azt a megoldást választottam, hogy – néhány indokolt esettől, megkerülhetetlen elméleti elemzéstől, szemponttól eltekintve – kizárólag az utóbbi tíz esztendő vonatkozó magyar anyagaira hivatkoztam. Ez a szempont bizonyítja, hogy mennyire megváltoztak a kérdésfeltevés terminusai.

1. A nemzetről való gondolkodást – bármennyire is visszataszítónak tűnik ma – fél évszázadig a hivatalos állami ideológiák uralták, a maguk kontraproduktív sterilitásában. Ebből mind a mai napig igen sok „baj” származik, de amint Tabajdi Csaba egy, a Kossuth Rádió esti műsorában 2000. április 18-án este elhangzott nyilatkozatában hangsúlyozta, a legnagyobb probléma „a szolidaritás hiánya a nemzet többségi, magyarországi részéről – a határon élő kisebbségek irányában”. Nyilván, a kifejezés drasztikus és árnyalásra szorul, s ezzel valószínű a nyilatkozó is tisztában van – azaz volt. Ámde rendelkezésünkre állanak azok a közvélemény-kutatások is, amelyek a magyarországi nyilatkozónak a határon túli kisebbségek iránti negatív preferenciáiról tanúskodnak.² Ezekről a dolgokról bizony beszélni kell, mert enélkül még annak a szemléleti keretéről, formájáról sem nyilatkozhatunk, ami egykor az etnikailag egységesnek tekintett magyar nemzet volt. Ilyen értelemben rendkívül fontos, módszertanilag megkerülhetetlen az, amit Csepeli György a nagyhatású és joggal sokat idézett Benedict Anderson-meghatározás nyomán mond: „A nemzeti lét témakörében a nemzet neve denotatív funkcióin túlmenően nem egyszerűen pozitív konnotációk forrása, hanem egyúttal szimbólumként is hasznosulhat. A nemzet neve olyan csoport létezésének szimbóluma, mely a maga teljességében csak képzeleti térben létezik (Anderson, 1983). E csoport magához tartozóként tartja számon a már meghaltakat és a még meg nem születetteket. A nemzeti szimbólumként hasznosuló

nemzetnév ezt a már, illetve még nem létezőt is magába foglalni képes, öröklétbe vetítve a nemzeti létet.”³ Csepeli György fogalomkészletét azért tartjuk oly fontosnak, mert – szép paradoxon ez – a nemzeti lét virtualitását a maga rendjén és módján természeti adottságnak tekinti, ami a magyar nemzet esetében legalábbis kétségtelen adottság, lévén hogy ez a nemzet a trianoni békeszerződésig, majd pedig az 1947-ben becikkelyezett párizsi békeszerződésekig a történeti Magyarország keretében egészben vagy részben létezett. Ez tehát nem csupán szemléleti adottság, a nemzetről való gondolkodás egy egészen fura „nacionalizmus”. A liberális, analitikus nyelvezetben megmutatkozó tehertétele indokolatlan. Egyéb filozófiai demonstráció tárgya lehetne, hogy ami egyszer megvolt az *more ontologico* nem pusztán lehetett volna avagy lehetne, de nem ez itt és most a tárgyunk, hanem – és erre a későbbiekben célszerűnek látjuk majd visszatérni – amint a liberális filozófia egyik vitathatatlan szaktekintélye állítja, a XXI század uralkodó gondolata ismét a társadalom leend: az nacionalista, aki ilyen irányban képtelen újítani!

A kommunista ideológia szempontjából – különösen ha a különböző politikai irodák gyakorlatát tekintjük – a nemzeti kérdés maga volt a botránykő, a mételty, az a kérdés, amit „nem lehetett megoldani”; ezért a legjobban talán azok jártak el, akik a szó szigorú értelmében békén hagyták: tudatosan és cinikusan. Íme, hogyan vélekedett a MSZMP XII Kongresszusán a főtitkár Kádár János: „... Magyarországon a különböző nemzetiségű emberek, a lenini nemzetiségi politika elveinek, törvényünknek és alkotmányunknak megfelelően teljes jogú állampolgárként élnek, dolgoznak és boldogulnak. Ugyanezt kívánjuk a határainkon túl élő magyarok számára is.”⁴ Ehhez a halhatatlan jókivánsághoz a kongresszusi határozatok szerkesztő bizottság még hozzátette: „A hazánkban élő nemzetiségek és a szomszédos országokban élő magyarság jelentős mértékben hozzájárulhatnak népeink barátságának és együttműködésének elmélyítéséhez. A nemzetiségi kérdés internacionalista megoldásának fontos eleme a kétnyelvű, kettős kultúrájú állampolgárok szabad fejlődése.” Nem öncélú idézési szándék vezet a fentebbi halhatatlan mondatok felidezésében, ámde mégiscsak egy fél évszázad „uralkodó eszméiről” van szó, amelyek rendkívüli károkat okoztak a nemzeti gondolatnak, a teoretikus végiggondolhatóság, az instrumentális kezelhetőség felől is.

Ami mármost a kérdés másik oldalát érinti, a romániai magyarok vonatkozásában a döntő fordulat az RKP X. Kongresszusán következett be, ahol Nicolae Ceaușescu először használta a baljóslatú homogenizáció kifejezést, ettől kezdődően a lenini elvek már a látszat szintjén sem jelentettek semmit. Még inkább a nemzetiségi intézmények felszámolásának irányába mutató fejlemény volt az 1971-ben meghirdetett mini kulturális forradalom is.⁵ A romániai kommunista totalitarizmus végső megoldásra törekedett, a kényszerasszimilációnál messze – ha egyáltalán ilyen megfogalmazást lehet használni – radikálisabb terv volt a falurombolás, a rendes Endlösung. Ekkor azonban éppen a magyarországi társadalom nyújtotta a szolidaritás rendkívüli példáját az 1989. márciusában megszervezett hatalmas méretű tömegtüntetéssel – amelynek nemzetközi súlyával erdélyi nemzettársaik hermetikus elzártságuk miatt – csak korlátozott mértékben lehettek tisztában.

Mindezeket persze nem elsősorban a memória kedvéért idézem, hanem elsősorban argumentumként annak magyarázatára, hogy miért volt képtelen a romániai román többségi társadalom egy évtizeden át kibontakozni a sovén-nacionalista klisék

érvrendszeréből, hogy a demokratikus opciót miért kell gyakorlatilag egyfajta társadalmi tréninggel megteremteni. Mindezek alapján és nyomán válhat aztán az is érthetővé, hogy a magyar nemzetgondolatnak miért kell egy fél évszázadnyi hiátust kínkeservesen áthidalnia: a gondolati kihívásokról és ténybeli fejleményekről – térben és időben – egyaránt szó van.

2. Egyik modellértékű tanulmányában Pataki Ferenc amellett optál, hogy a hagyományos nemzetkarakterológiák kora lejárt, a „néplélektan” semmit nem állíthat a nemzeti jellemről, karakterről s ezzel kapcsolatban arra is felhívja a figyelmet, hogy a *Mi a magyar?* című 1939-es tanulmánykötetben maga Szekfű Gyula is kiábrándultan elfordult ettől az irányzattól.⁶ Pataki Ferenc ezzel a tudományos opcióval a szociálpszichológia narratíva-kutatási szempontjait részesíti előnyben, mint amelyek megnyugtatóan és ideológiamentesen képesek választ adni a nemzeti identitás kérdésre, ezek szerint ez kvantifikálható fogalom, azaz: „Minden (...) nemzeti kultúra egyúttal történetileg alakult *identitás-modellek sajátos készletét*, választékát is magában rejt. Ez egyaránt vonatkozik a nemzeti irodalmakra, a művészetekre, a folklórra és a nemzeti narratívumokra: így vagy úgy mindegyik felkínál az egyénnek sajátos identitás-mintázatokat vagy identitás-eleme-ke-t.” A szerző következtetése az, hogy az identitást pluralisztikusan lehet választani – ez egy igen nemes polgári idea. De: van a fokozatiságnak egy alsó határa, amelyen túl egyszerűen elvész annak az értelme, hogy valaki egy nemzethez tartozónak vallja magát – azaz nemzetiségét megválasztja: ez nemcsak a nyelv tudatos megválasztása és a hagyományok ismerete és gyakorlása, hanem egy sajátos értékvonzati kérdés, ami leginkább a kisebbségi létben válik explicitté. Pataki Ferenc sugalmazása szerint – melyben Bibó István érvrendszeréhez éppúgy visszanyúl, mint a tudomány értéksemleges érvkészletéhez, önmagában a kisebbségi lét nem elviselhetetlen – kivéve, ha mégis az, tesszük hozzá. „A nemzeti azonosságtudat természetes és szerves képződmény: a szocializációs folyamatok szükségszerű terméke. Tartalmaiban mindig egybekapcsolódnak a *politikai- állampolgári és a kulturális-históriai* mozzanatok. Egyebek között – legalábbis elvben – azért lehetséges az elviselhető kisebbségi élet, mivel ezek az összetevők kiegyensúlyozottan is összekapcsolódhatnak, s az egyik nem válik a másik tagadásává, veszélyeztetőjévé.”

Nos hát, a probléma éppen ebben van: az értékvonzatban, azaz a kisebbségi lét per definitionem elviselhetőségében, a másodrendű állampolgárság az emberi méltóságnak a nagy polgárjogi dokumentumokban idestova kétszáz éve kodifikált elvét sérti.

Nem kerülhetjük itt meg az utalást a híres erdélyi vitára, amelyben – amint ismeretes – Makkai Sándor, Erdély egykori nagyhatású püspöke és a jeles protestáns gondolkodó kijelentette, hogy „a magyar kisebbségi nemzetdarabok teljesen képtelenek az életre, még akkor is, hogyha az életösztön parancsára ezzel biztatják vagy hitegetik magukat”. A vele polemizáló László Dezső ezzel szemben – filozófiailag támadhatatlan érveléssel kijelentette „... nincs bűn személyes felelősség nélkül. Általános bűnök nincsenek. A *végzet*, a *sors*, az *idő* csak azokat az embereket és népeket pusztítja el, amelyek ezeket a hatalmakat látják az utolsó hatalmaknak”.⁷ Szintén 1937-es *Bomlás vagy egység* című írásában László Dezső nyomatékosan figyelmeztetett arra, hogy a

nemzeti egység – azaz a nemzet ereje az, ha „minél több hatásra tud egy nemzet különböző rétegei által visszahatni...” A nemzeti szűklátókörűség ellen a közjó felismerésének és követésének fontosságára figyelmeztetett, valamint arra a rendkívüli szerepre, amelyet a nemzet felelős vezetői viselnek – és László Dezső nem játszott a szavakkal – végül pedig kiemelte, hogy a kisebbségi életben az értelmiségnek fokozottan a népi műveltség fenntartása felé kell fordulni (ugyanezt mondotta egyébként Kós Károly, és Balázs Ferenc is), sokoldalú színopsziszokat kell működtetni a többségi kultúrák felé és nélkülözhetetlenül demokratikusnak kell lennie, a demokrácia eszményét kell képviselnie politikai habitusában és akaratóban.

Ha van kisebbségi gondolkodó, akinek van mondanivalója a 2000. év számára is, akkor László Dezső kétségtelenül az – még akkor is, ha terminológiája itt-ott persze sajátos lefordításra szorul.

3. A nemzeti problematika mai szemlélői közül nem kevesen kritikailag közelítik meg Bibó István nemzetfelfogását, a már említett Pataki Ferenc – elismerve Bibó halhatatlan tudományos érdemeit – azt emeli ki, hogy a magyar gondolkodó, azzal hogy a nemzeti eszme és a demokrácia közép-kelet-európai pályáit tartósan, történelmileg divergensen határozta meg, kissé túlhangsúlyozta az egzisztenciális félelem (nemzethalál) vagy a nemzedékeken át húzódó közösségi hisztéria mozzanatait. Persze ezek mellett a félelmek mellett nem lehet napirendre térni: Magyarország második világháborús embervesztését egymilliót közelítőnek ítélik a statisztikusok. Erdély tekintetében: „Az 1941-es és 1948-as adatoknak – az anyanyelvi, illetve nemzetiség szerinti felvételek középértéke alapján számított – 240-250 ezres különbözete a magyarok számának katasztrofális, csak a Trianon utánihoz hasonlítható visszaesését mutatja”.⁸ A szlovákiai magyarság összefüggésében: a statisztikusok 1991-ben 608 221 főről beszélnek, ehhez hozzáteszik a két háborút követő évek több százezer fős vesztését, valamint azt, hogy drámai módon befolyásolta százezrek nemzeti identitását a reszlovakizáció is.⁹ 1992-ben a kárpátaljai magyarság létszámát 156 000-re tette Ljuba Siselina.¹⁰ A vajdasági magyarságot ért katasztrófa nem számszerűsíthető, már csak arra való tekintettel sem, hogy itt nemcsak egyszerű népmozgalmi adatokról van szó, hanem egy demográfiai viselkedés prognosztizálhatatlan változásáról is.

A fentebbiek fényében nehezen lehet azt állítani, hogy Bibó Istvánnak ne lett volna igaza. Bibó azonban az önrendelkezési elv folyományaként a nemzeti kérdések rendezéséről beszélt, ez egy igen komplex gondolat, amelynek tétjét nem lehet eléggé hangsúlyozni: kölcsönös visszafogottságokról, akár lemondásokról van szó, nemzetek, államok és a kisebbségek többtényezős mátrixokkal jellemezhető viszonylataiban. „... a nemzeti kérdések megoldásaként való sikeres működéséhez azonban az érdekelt országok közszellemében kialakuló igen kényes lélektani egyensúlyra is szükség van. Szükséges, hogy a kisebbségekkel rendelkező többségi államhatalom – az önrendelkezési elv súlyát átérzve és annak tudatában, hogy ezeknek a kisebbségi állampolgároknak az elsődleges lojalitása nem neki szól¹¹ – önként is lemondjon a lelkes hazafiság látszatainak az erőltetéséről s a kisebbség elsődleges nemzeti lojalitásának akár közvetlen, akár közvetett erőszakkal való megtöréséről, és a megosztott lojalitás tényének *ellenére* is biztosítsa a megkülönböztetés nélküli egyenlő bánásmódot és a kisebbségi többletjogokat; másrészt¹² szükséges az is, hogy a kisebbségi lakosság tudatában legyen annak, hogy a

megkülönböztetés nélküli bánásmódért, a reális kisebbségi jogokért és a területi önkormányzatért egy bizonyos korrekt állampolgári lojalitással kell fizetnie, s ugyanezt a korrekt magatartást kell az esetleges szomszéd vagy egyébként elérhető távolságban levő 'fajrokon' országnak is tanúsítania.¹³

Az irracionális hisztéria és félelem persze aszimmetrikusan más irányú is. Pataki Gábor Zsolt igen pontosan érzékelteti, hogy: „A magyar kisebbségek és Magyarország közötti kapcsolatrendszer egésze nagyon érzékeny problémaként van jelen a románok, szlovákok és szerbek reprezentációjában”, valamint hogy „a szomszédos államok magyarokkal szembeni ellenérzései főleg abból eredeztethetők, hogy az ott élő magyar kisebbség szállásterülete egybeesik régi magyar területekkel”.¹⁴ Szerintem azonban még sokkal nagyobb mentalitásbeli teherterele ezúttal immár a többségi viszonyrendszernek, hogy a kisebbségit nem képes (vagy nem akarja) nem-kisebbségiként appercipiálni. Más megoldás azonban mint kölcsönösen egyenértékű kultúrák szubjektumainak reciprok felfogása nem képzelhető el. Az utóbbi időben számos kisebbségi teoretikus hajlik arra, hogy a kisebbségi identitást egyszerűen mentalitásbelileg fel kell adni és az egyetemes (magyar) kulturális identitással helyettesíteni. Ezáltal a magyar kultúrnemzeti koncepció helyeződik vissza a maga természetes jogaiba – mindenféle felsőbbrendűségi és *völkisch* beütés nélkül, de attól a praktikus kihívástól sem függetlenül, hogy az információs társadalom és a globalizáció kihívásaira milyen válaszokat tud adni.

Ámbár Bibó István művét nem egy vonatkozásban igencsak bírálják, elsősorban azért, mert nacionalizmus-szemléletét magát is a magyar nemzet- és államszemlélethez, a kettős monarchia közép-európai víziójához tartozónak tekintik, aki – mely fura demokratikus szemlélet – rangsorolta a térség államait és szava sem volt például a szlovákokról. A negyvenes évek bibói államjogi tudományos szemléletét is meghaladottnak tekintik, s nem kevésbé *Az európai társadalomfejlődés értelme* című tanulmányának szocialista alaphangját vagy végkicsengését.

A bibói problémaprofil azonban meghaladhatatlan. Amint a Milan Hodzat is idéző Dusan Kovac is fogalmaz: „Közép-Európa területén a történelem folyamán olyan helyzet alakult ki, hogy lehetetlen volt kijelölni az etnikai határokat. Minden utódállam soknemzetiségű volt. Ez azt jelentette, hogy Közép-Európában egyidejűleg meglehetősen drámai kisebbségi probléma keletkezett.” Valamint: „Az a tény, hogy a térség nagy része a Szovjetunió uralmi szférájába került, háttérbe szorította a közép-európai népek együttműködésének kérdését. Háttérbe szorította, de időszerűségét nem szüntette meg. A közép-európai kis népek nyomorúságát még mindig nem váltotta fel jólétük.”¹⁵ A bibói gondolkörnek van egy abszolút tanulsága: a nemzeti kérdésekre vonatkozó fékek és garanciák nélkül Közép-Kelet-Európában nem lesz reális kibontakozás – ez utóbbi kifejezés tartalmát most szándékosan nem pontosítottam. Kende Péter véleménye szerint immár számolni kell azzal is, hogy az Európai Unió mint rendező és föderáló erő „mégiscsak valamiféle szövetségi rendszer felé hajtja a térség államait”.¹⁶ Kétségtelen, hogy az elfogulatlan politikai szakírónak is van egy opciója, még ha az első látásra nem is tűnik szembe: ez az opció egyáltalán az, hogy ilyen kibontakozás lehetséges. Ehhez azonban elengedhetetlen a belső pluralizálódás: „megtanulni, hogy saját kisebb közösségünkön belül hogyan férjük meg a más vallásúakkal, más nyelvűekkel, más fajúakkal, más elvek szerint élőkkel. Amikor ez megtörtént, már könnyebb lesz a jelenlegi határokon túlmenő kapcsolatokhoz is felőni. Másik jeles szakírónk, Schöpflin

György is gyakran ilyen értelemben nyilatkozik. Én azonban – a kommunizmus testamentumát is szem előtt tartva¹⁷ – inkább a szkeptikusokhoz tartozom. Amint a bergamoi egyetem professzora, a nagyszerű politika-tudós Stefano Bianchini megállapítja, mindaddig nem lehet a kibontakozás útján előrelépni, amíg a Nemzet és az állami Intézmények között kapcsolatot feltételezünk, amíg van pártja és vallása a nemzetnek, amíg a nemzeti érdek nevében minden más érdekartikulációt meg lehet szüntetni és így tovább.¹⁸ (A kilencvenes évek nacionalizmus-dömpingje: konferenciákban, szakirodalomban éppen ennek az érdekartikulációnak-, valamint a társadalom erőszakjelenségeinek elemzésével maradt adósunk.)

4. Idézett tanulmányának végén Kende Péter hivatkozott a bibói koncepcióra; „a nemzet alig vitathatóan társadalmi közösség, éspedig az elemi, alapvető társadalmi közösségeket meghaladó méretű, politikai intenciójú közösség...”. Ezt megelőzően azonban a szerző kidolgozott egy olyan nemzetfogalmat, amelyet feltétlenül érintenünk kell, hiszen intenciója világos: egy olyan elképzelést kreálni, amely nyilvánvaló demokratikus-republikánus garanciák beépítésével küszöböli ki a hagyományos német-, illetve francia történeti nemzetfogalmak hiányosságait. Ezek a kísérletek egyáltalán nem pusztán teoretikusak: a mai magyarországi politikai hatalom – részben az utódállamokbeli magyarság politikai akaratával találkozva – egy olyan úton indult el, amely feltételezi a nemzeti kérdések teljes spektrumú újragondolását.

A kérdéskör végiggondolása természetesen nem előzmény nélküli. Ez alkalommal hadd hivatkozzam a magyar filozófusok apportjára: egy 1978-ban született példás tanulmányában Nyíri Kristóf szedte ízekre – joggal – Karl Popper híres munkájának (*The Open Society and Its Enemies*, 1945) nemzetfogalmát is. (Popper azonban nemcsak a nemzeti problematikát nem akarta megérteni, hanem – többek között – egy jöttányit sem G.W.F. Hegel történelemfilozófiájából, ami azért elég hallatlan dolog, ugyebár.) Nem érdektelen jelezni, hogy kikre hivatkozott akkoriban Nyíri Kristóf. Peter F. Sugar így fogalmazott *Roots of Eastern European Nationalism* című munkájában (1969): „A nemzetiségek *nemzetekké* alakulnak, amikor a nemzetiségi tudatot meghatározott politikai lojalitások egészítik ki (vagy olykor helyettesítik), mint például – valamely *állam* iránti lojalitás. K. W. Deutsch szerint: „...amint valamely nemzetiségben a már korábban is meglévő összetartozás-érzés s csoport szimbólumok mellett kialakul az a képesség is, hogy tagjait kényszerítő erővel irányítsa, a nemzetiség gyakran *nemzetnek* tekinti önmagát, és mások is nemzetnek tekintik.¹⁹ A közvetlen üzenet mellett – amely igencsak világos volt: hogy semmilyen doktrinér megoldás nem képes *a nemzet mint olyan* evolúcióját letudni, a nemzet igenis mozgásban legyen – eme szerzők már a csoport-érzés és az összetartozás-tudat, a szimbolika problémaköre felé mutattak, ami nemzet és kisebbségi közötti viszonyban igencsak használható szempont-rendszer.

Térjünk most tehát vissza Kende Péter szempontjaira. Ad 1.: *a nemzet mint politikai közösség egy adott területen együttélésre ítélt emberek közössége*, ennél fogva nem diszkriminálhat az ott lakók között etnikai, nyelvi vagy ősiségi alapon.²⁰ A kulturális nemzetfogalom vérségi komponensét is ki kell venni, mint az etnikai purifikációra felhívó törekvést. Nehéz logikai művelet! – hiszen ezek után a kulturális nemzet valóban tisztán választásos alapon működő közösség lesz – és a népi írók egyike-másika hajlott is erre a megoldásra. Ha azonban tizenötmillió magyarul jól beszélő – mondjuk vietnami –

embertársunk be akarna lépni a magyar nemzetbe, valóban Európa legnagyobb kisebbsége születne meg. Mint ahogy az orosz meg is született – de az itt és most egy kérdés, őket ugyanis nem engedték „belépni” a balti nemzetekbe. Másodsorban, hangsúlyozza Kende Péter, az organikus-mitikus elvet a republikánus princípiummal kell helyettesíteni, azaz – és erre figyelmeztettünk az előbbieken – a társadalom érdektagozódását „az állampolgári részvételre és vitára alapozott döntési procedúráknak kell képviselnie”. Harmadsorban, ennek a nemzetideálnak a személyes felelősség elvére kell épülnie. Negyedszer: a nemzetnek nyitottnak kell lennie, csak a külső impulzusok helyes felismerésével, artikulációjával és a rájuk adott megfelelő válasszal léphet a versenybe. Bibói gondolat, amely végképp az esztétikum területére utal olyan szép kifejezéseket, mint amilyen például *a nemzeti öncél* volt.

Persze van olyan program is, amely – az Egyesült Államokbeli tipikus állampolgár-eszmére tekintve – a XXI. század integrált Európájából a nemzeti elv minden hipo-sztazáciáját kitessekeli, mondván, hogy – végső soron – ellenséggé szül és tart fenn. Egy a jövőnek szóló prospektív, nagyigényű tanulmánykötet több mint félszáz tanulmányából – kulcsszó *a civil* – egyetlenegy foglalkozik a fentebb jelzett opciókkal, a nemzeti problematikával.²¹ Módszertanilag pontosan kifejezi ezt a helyzetet Szabó Máté megállapítása – Martin Albrow nyomán „A nemzetállami politizálás iránti érdeklődés visszaesése olyan mozgalmakban való elkötelezettség megerősödéséhez vezet, melyek az embereket világméretben mobilizálják és olyan problémákat tematizálnak, melyek a nemzetállam napirendjén csak marginális szerepet játszanak.”²²

Kétségtelen, hogy a fentiek izomorf szemléletváltások azzal a folyamattal, amelyet Magyarország euroatlanti integrációjának nevezünk: Magyarország ma a NATO tagállama és az Európai Unió társult tagja, ami azt jelenti – hogy az Agenda 2000-ben megfogalmazott uniós kompatibilizációs követelménycsomagok teljesítése nyomán Magyarország öt éven belül az EU teljes jogú tagjává válik. Ez egy óriási nagyságrendű történelmi változás, ami alapjaiban változtatja meg Magyarország kontinentális pozícióit – és itt a külpolitikai összefüggésrendszerrel messze nagyobb horderejű kérdéstről van szó – függetlenül a változás értelmezésétől, hogy Európa vezető hatalmainak valamiféle reparatórikus gesztusáról van szó avagy nem. Az első és legjelentősebb következmény, hogy a millió belső problémával terhelt magyarországi társadalom maga fele fordulhat, más választása nincs is: rá kell állnia az új pályára – ne hagyjuk ki a történelmi tréfa lehetőségét: a trianoni békerendszer rendelkezéseiben megállapított vasúti hálózatán belül.

A nagy kérdés mármost az volt: vajon a történelmi magyar állam politikai örököséként létező Magyar Köztársaság egykori nemzetrészeivel vagy nélkülük kíván elindulni ezen az úton. (Ez a történelmi időben élet-halál kérdése a leszakadt nemzetrészeknek.) A jelek arra mutatnak, hogy – ez az Antall József-i örökség – a magyar állam felelős vezetői a *velük* mellett döntöttek – azonban, hogy milyen úton-módon, milyen fokon és határfokon és milyen eszközökkel, arról most természetesen még nem lehet nyilatkozni. Itt azonban azt is meg kell említenünk, hogy az utódállamok magyarságának felelős vezetői meg nem szüntek – nagyon helyesen – politikai igényeiket bejelenteni, értelmiségük pedig a nemzetiségi kérdések megoldására nem egy színvonalas tervezetet dolgozott ki. Közben pedig az „isten-adta” nép – és alighanem ez volt, mint

mindig, az igazi „súly” igyekezett munkát vállalni, tanulni, utazott, szerzett, jött, ment, hozott, vitt. A maga módján képviselte az integrációs irányt.

5. Az újabb (amint a fentiekben bizonyítani véljük: újjáalakuló) magyar nemzetfogalom (eszme, gondolat) archimédeszi jogi pontja a Magyar Köztársaság Alkotmánya 6§-ának 3. bekezdése, amely kimondja, hogy a MK felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását. Ez persze akár nemes holt betű is maradhatott volna, ha a magyar kormányzati elitek lehetőségeik mértékében nem veszik komolyan. Másodsorban, ez az intézményesülni látszó szándék egyáltalán nem találkozik egy megfelelő uniós, eurostandard jogalkotással, azaz olyannal, amely a kisebbségi kérdésnek megfelelő súlyt biztosítana az egyes államok törvényhozásában és joggyakorlatában. Azonban két ilyen jogi alapdokumentum mégiscsak van: 1. Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése 1201/1993. számú Ajánlása az Emberi Jogok Európai Egyezménye Kiegészítő Jegyzőkönyvére a nemzeti kisebbségek jogairól, valamint az 1998-tól hatályos A nemzeti kisebbségek védelmének keretegyezménye. Igen szerény eredmény ez – értékeli a pécsi jogász-filozófus: „Elméleti szempontból tehát a dokumentum karakterét az adja, hogy lefektet bizonyos nemzetközi zsinórmértékeket, e zsinórmértékek megvalósításában ugyanakkor jelentős mozgásteret hagy az államoknak. Kiegészül mindez egy olyan végrehajtási mechanizmussal, amely az Emberi jogok európai egyezményének végrehajtási rendjéhez képest igen visszafogottnak és szerénynek minősíthető.”²³

Kél lényeges megjegyzés ide kívánczik: nem utolsósorban a Nagy-Jugoszláv államalakulat szétesése, a boszniai és koszovói háborús cselekmények és népiirtás hatására, a politikai viszonyokat – az európai történelemben szinte egyedülállóan szerencsés módon – itt-ott megelőzték a jogviszonyokban bekövetkezett változások. A kollektív jogokat illetően rendkívül színvonalas elméleti diskurzus zajlott – nemzeti és nemzetközi keretekben (ez az evolúció nem volt teljesen előzmény nélküli: az olyan jeles tekintélyek mint Felix Ermacora vagy Jonathan Eyal régóta jelzéseket adtak a probléma akutizálódásáról). Ebből a szempontból persze nem várható el, hogy tíz év alatt a nemzeti kisebbségek nemzetközi jogalanyiségének a kérdése – a jogrend alapját képező szuverenitásokkal szemben – megoldódjék.

Közben beindult az a nagy horderejű folyamat, amely a magyar alkotmány immár korlátozottan garanciális értékű említett pontja alapján bizonyos intézményi rendszer kiépítését jelenti. 1999. március 26-án a Magyar Országgyűlés határozatot fogadott el a Magyar Állandó Értekezlet megalakulásához kapcsolódó feladatokról, a következő folyamat az ún. Státustörvény megalkotása, amely a kisebbségben élő magyarok számára rendezett formában biztosít korlátozott jogokat a munkavállalás, az egészségügyi ellátás és a tanulás területén is, azzal a jól megfogalmazott másodlagos céllal, hogy ezáltal egy történelmi nagyságrendű migrációs folyamatnak elejét vegye. Jóllehet az is nyilvánvaló, hogy a magyar népesség demográfiai kollapszusa miatt az utódállamok – minőségi – magyarjainak előbb-utóbb részt kell vennie valamilyen demográfiai excedens létrehozásában – a magyarországi populáció vonatkozásában. Ezt a szakemberek és a felelős nyilvánosságot irányító elkötelezett tényezők is így látják. „Az ország demográfiai helyzetét, jövőjét reálisan bemutató ismereteknek lenne tehát fogadókészsége, s a

közvéleményben növelhető lenne az a meggyőződés, hogy egy optimálisnak nevezhető népességfejlődés érdekében szükséges és lehetséges áldozatokat hozni.”²⁴

Fontos megjegyezni, hogy a magyar nép szállásterületével kapcsolatos igen pontos és nagyigényű tudományos munkák és kataszterek is elkészültek.²⁵ Nyilván ezek immanens módon is jeleznek bizonyos népmozgalmi lehetőségeket. Ezzel kapcsolatban, amikor a Keleti-szigethegység különböző részein végeztünk szociológiai kutatásokat, mondotta volt megboldogult professzorom Ion Aluș, hogy ha az emberek életkörülményei kedvezőtlenül alakulnak és nem tudnak megfelelő életprojekteket kialakítani, a népesség csúszása – persze generációs folyamatokat jelent – megállíthatatlan, és a völgyek kisebb majd nagyobb városai felé tart. Nyilván ez a prognózis egy – kedvezőtlen – lehetőségre vonatkozik.

Rendkívül értékes áttekintésében, amelynek középponti koncepciója a szerződéses magyar nemzetfogalom, Szarka László a magyar nemzet evolúciójának egy kedvezőbb alternatívájával is számol, amelynek politikai feltétele természetesen az erőszakmentesség. Ez egy bizonyos értelemben szétfejlődési modell: „A rövid 20. század nem csupán a magyarság környezetet, hanem magát a magyarságot, annak csoportszerkezetét, mentális struktúráját átalakította. A kisebbségi magyar közösségek a történeti kényszerből erényt kovácsoló önszerveződésük eredményei, a többi magyar közösségtől megkülönböztető nyelvi, kulturális adottságaik, készségeik, képzettségük s természetesen a szomszédos nemzetekkel való permanens kapcsolataik miatt nyilvánvalóan a magyar nemzetközösségen belül is megőrizhetnék immár tudatos közösségként kifejlesztett sajátosságaikat, külön pozícióikat, külön státusukat.”²⁶ Meg kell jegyeznünk, Szarka László opcióját alátámasztandó, hogy a magyarság is nagyon ragaszkodik szülőföldjéhez; erről szól egész irodalmunk. Másrészt, ez az evolúciós séma a hagyományos magyar nemzetfogalom szempontjából talán nehezen elfogadható, ámde más európai nemzetek különböző államalakulatokbani történelmi megoszlása nem az. Itt azonban kulcshelyzetbe kerül a magyar nyelv kérdése, a magyar nyelviség, magyarajkúság mint a nemzeti tudat és azonosság sine qua non feltétele és alapja. A kérdéssel foglalkozó szakemberek a beszélt magyar nyelv központjait tekintetbe véve pozitív korrelációt mutatnak ki a magyar nyelv közösségi presztízse és a nemzeti kötődés között, e szempontból egy bizonyos rangsorba helyezik a magyarság különböző csoportjait – nyilván szociológiai és nem értékszempontokról van szó.²⁷ Lanstyák István nagyszerű tanulmánya – mint ahogy az erdélyi Péntek János munkássága – arra is felhívják a figyelmet, hogy nyelvünk státusának, használati színtereinek teljes vertikumában működni és cselekedni kell, mint ahogy ennek törvényi és intézményi garanciáit is meg kell teremteni. Meg kell lenni ezt az integrációs és globalizációs kihívás rendszerében is.

Filozófiai perspektívából igen nagy horderejű kérdés – a téri tagozódás mellett az, hogy ma a magyarság műveltségét tekintve különböző időkben is él – a tradicionalizmustól a posztmodernig, vagy késői- másodlagos modernitásig. Ez azt jelenti, hogy ha valaha a Klebelsberg Kunó által megteremtett népiskolai rendszer egyfajta közös nemzettudatot – szinkronitást – biztosított, ma egyre nyilvánvalóbbá vált a magyar nemzetrészek – akár belső – különbözősége. A politikai érdekek artikulációjakor is egyre inkább megmutatkozott a magyarok sokfélesége. Immár nem fér e gondolatkísérlet keretei közé az oktatás és a kultúra preferenciáinak problematikája, a

hagyomány regionálisan különböző megélésének a kérdésköre. De az idő ma azt jelenti, hogy a magyarság is tömegkommunikációs helyzetben van és egyre nagyobb tömegei élhetnek az információs hálózati rendszerekkel. Ebben a helyzetben rendkívüli felelősség hárul azokra, akik az értékkelviselést képviselik.

Tanulmányom konklúziójaképpen egy olyan tényre kell kitérnem, amely minden fenti felvetés szempontjából egy alapvető feltételezettségként nyilvánul meg. Arról van szó ugyanis, hogy 1990-2000 között a magyarság különböző csoportjai identitásuk garanciáját, megmaradásuk törvényi és intézményi feltételeit a különböző autonómiaformákban látták és láttatták. Ezeket a tervezeteket immár kormányzati tényezőkként működő saját politikai képviselőik sem tudták kellő eréllyel és hatékonysággal képviselni.²⁸ Ezt itt most csak tényként jegyzem meg, egyébként is – valljuk be – tíz év nem történelmi idő a kommunizmus fél évszázadához képest. Magyar emberek nagy csoportjai számára azonban ez a tíz év életükre vonatkozó döntések ideje volt, s a következő még inkább az lesz. A nemzet pedig sok olyan magyar emberből áll, családokból, akik nem annyira áldozatot akarnak hozni a nemzet oltárán, mint inkább – nyilván kemény munkával – gazdaságilag és polgárilag biztonságban, politikailag szabadon és emberi méltóságban akar(nak) élni. Ezek valóságos nemzeti célok ma, és nyilván a magyarok ezt meg is akarják valósítani és nem akárhol.

Visszatérve arra, amit a fentiekhez alapfeltételnek neveztem: a Magyar Köztársaság mai euroatlanti integrációs politikája kétségtelenül megvalósítható. Más a helyzet a közvetlen környezetében levő egyes államokkal: a Kis-Jugoszláviában (Vajdaságban) levő magyarság gyakorlatilag házi őrizetben van; Romániával kapcsolatban pedig az aktuális – de paradigmaticus értékű – példa az ökológiai viszonyoké és jogszabályoké, amelyeknek rendezetlensége a szomszédos állam lakosságát és gazdaságát sújtja. Ha most a helyzet az, hogy a magyar miniszterelnök szavaival: „mi mondjuk az igent, és ők a nemet”, akkor sem kevésbé igaz, hogy az államközi viszonyoknak ezek a megoldatlanságai a magyar-magyar viszonyokat is messzemenően befolyásolják.

Ezen a ponton azonban elemzésem – amelyben igyekeztem a társadalomtudomány szakszempontjait megtartani – óhatatlanul átmenne a politikai elemzés vagy a politikai jóslatok területére, amit ezúttal is el kívántam kerülni.

¹ Egyed Péter: 1848-as szabadságkoncepciók. In Székelyföld. III évf. 10. sz. (1999. október), 75-86.

² Lázár Guy tanulmányai 1989-től követik az erdélyi magyarok elképesztő „értéksökkenését a magyarországi megítélésben – minden mutató szerint. Értéknegatívabbak csak a romák.

³ Csepeli György: Szimbólumok a nemzeti ideológia tudáskészletében. Regio, 1992. 2. 11.

⁴ xxx : Együtt a nemzetiségekkel. Kossuth Könyvkiadó, 1984. 45.

⁵ Egyed Péter: A romániai magyar nemzetiség kulturális jelene. In A jelenlétről. KOMP-PRESS, Kolozsvár, 1997, 217. Szinte azonos Nagy György gondolatmenete, tanulmányának címe: Végveszélyben (volt?) a romániai magyar értelmiség? In Eszmék, intézmények, ideológiák Erdélyben. KOMP-PRESS-POLIS, Kolozsvár, 1999. 278.

⁶ Pataki Ferenc: Nemzetkarakterológia? Magyar Tudomány, 1997, 174.

⁷ László Dezső: Bűneink, betegségeink. In: A kisebbségi élet ajándékai. Minerva Könyvek, Kolozsvár, 1997, 107.

⁸ Varga E. Árpád: Népszámlálások a jelenkori Erdély területén. Regio Könyvek, Budapest, 1992, 129.

- ⁹ Gyurgyík László: A szlovákiai magyarság a népmozgalmi és népszámlálási adatok tükrében. *Regio*, 1993,4. 78.
- ¹⁰ Ljuba Siselina: A volt Szovjetunió nemzeti politikája és a kárpátaljai magyarság. *Regio*, 1992. 174.
- ¹¹ Hadd jegyezzem itt azonban meg, hogy a kiváló kisebbségkutató Szarka László véleménye szerint ez a dolog a szlovákiai magyarok vonatkozásában tényszerűen nem így van, egyszerűen másak a szokásaik, de a kérdés térben és időben más kisebbségi magyar lojalitásmodellek viszonylatában is alighanem finomítható.
- ¹² Némi malíciával kell utalnom arra, hogy a Bibó-gondolat eme részét kevésbé szokták idézni teoretikusaink.
- ¹³ Bibó István: A nemzetközi államközösség benuultsága és annak orvosságai. In *Válogatott tanulmányok*. IV. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990. 449.
- ¹⁴ Pataki Gábor Zsolt: Kis > magyar-magyar< geopolitika. In *Útközben*. Pro-Print, Csíkszereda 1999. 438.
- ¹⁵ Dusan Kovac: Az európai nacionalizmus és a közép-európai kis népek nyomorúsága. In *Kis nemzetek és országok Közép-Európában*. Kalligramm, 1998, 60.
- ¹⁶ Kende Péter: A kelet-európai kis nemzetek három lehetséges útja. I. m. 17.
- ¹⁷ Egyed Péter: A félelem és a hazugság politikai intézménye. In *Az ész hieroglifái*. Kriterion Regio, 1993. 283-302.
- ¹⁸ Stefano Bianchini: Sarajevo, le radici dell'odio. Edizioni Associate, Roma, 1993. 308.
- ¹⁹ Nyíri Kristóf: Nemzettudat és > nyílt társadalom<. *Magyar Filozófiai Szemle*, 1979/ 3-4. 482.
- ²⁰ Kende Péter: Politikai közösség és nemzet. *Magyar Tudomány*, 1994.4. 453.
- ²¹ Baráth Árpád: Nemzeti tudathasadás(ok) a XX. század történetében. In *Magyar és európai civil társadalom*. Pécs, 1999.
- ²² Szabó Máté: Globalizáció, civil társadalom és jogvédelem. *Im*. 27.
- ²³ Andrássy György: Nyelvi jogok. Pécs, 1998, 143.
- ²⁴ Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Népeségcsökkenés és annak várható hatása. *Magyar Tudomány*, 1995.2.142. Ugyanebben az értelemben fogalmaz – a jelenség összetett voltát hangsúlyozva – Cseh-Szombathy László: A demográfia helyzete és feladatai c; vázlatában. *Ezredforduló*, 2000. 1. 23-24.
- ²⁵ Glatz Ferenc: A kisebbségi kérdés Közép-Európában tegnap és ma. *Europa Institut Budapest, MTA Történettudományi Intézet*. Budapest, 1992, 5-62; Kocsis Károly – Kocsisné Hodosi Eszter: Magyarok a határainkon túl – a Kárpát-medencében. *Tankönyvkiadó*, Budapest, 1992. 7-179; Bulla Béla-Mendöl Tibor: A Kárpát-medence földrajza. *Lucidus Könyvkiadó*, Budapest, 1999, 9-398. 26. Szarka László: Elemzési szempontok a 20. század végi magyar nemzetfogalomhoz. *Korunk*, 2000. 1. 24.
- ²⁶ Szarka László: Elemzési szempontok a 20. Század végi magyar nemzetfogalomhoz. In: *Korunk* 2000.1.
- ²⁷ Lanstyák István: A magyar nyelv központjai. *Magyar Tudomány*, 1995. 10. 1185.
- ²⁸ Egyed Péter: Autonómia – az RMDSZ-programokban. *Korunk*, 2000. 1. 40-44.

Veres Valér

A romániai magyarság népesedési viszonyai a'90 -es években

A romániai magyarság népesedési viszonyainak tanulmányozása számos nehézségbe ütközik. Mint ismeretes, a demográfiai kutatások két fő forrása a népszámlálási közlemények és a demográfiai, illetve statisztikai évkönyvekben közölt, évre bontott, számított adatok. Az alap ugyancsak az utolsó népszámlálás, ennek adataihoz hozzászámolják a későbbi születéseket, halálozásokat és a vándorlásokat. Az 1992-es népszámlálásnak megvannak a nemzetiségre és anyanyelvre bontott adatai is, ezeket alapul tudjuk venni a továbbiakban. Az évre közölt adatok esetében azonban még az össznépeség sincs meg nemzetiség szerinti bontásban. Nem feltétlenül arról van szó, hogy a román Központi Statisztikai Hivatal (CNS) nem akarja tudomásunkra hozni ezeket az adatokat, inkább arról, hogy a polgári népeség-nyilvántartás¹ polgármesteri hivatalokban vezetett adatait nem regisztrálják nemzetiség szerinti bontásban. Ennek vannak előnyei és hátrányai. Hátránya az, hogy nem készíthetők nemzetiség szerinti statisztikák sem évkönyvekben, sem azon kívül, előny viszont, hogy védi az egyént a nemzetiségi alapon történő esetleges hatósági visszaélésektől. Romániában egyébként csak a hadsereg nyilvántartásaiban tartják számon a nemzetiséget, újabban viszont már a katonakönyvekben sem szerepel a személy nemzetisége. További nehézség – ami kormányt és a neki alárendelt Központi Statisztikai Hivatalt (CNS) terheli –, hogy új Statisztikai évkönyv 1997, Demográfiai évkönyv 1996 óta nem jelent meg, és ezek adatai is mindig egy évvel régebbiek. A havonta megjelenő Buletin Statistic csupán a népesség országos összesített adatait közli. Végül de nem utolsó problémaként említhető, hogy a romániai népesedési adatok nemzetiségi felbontásának hitelességét és ezen belül a magyarság összlétszámát sokan megkérdőjelezzik. E dolgozat keretei között nincs lehetőség a Varga Árpád, Süle Andrea és mások erre vonatkozó elméleteinek felülvizsgálatára, de elmondható, hogy rendszerint felülértékelték a romániai magyarok létszámát és nem vették kellőképpen figyelembe a nemzetközi kivándorlás és az asszimiláció eredményezte népességcsökkenést. Véleményem szerint az 1992-es népszámlálás nemzetiségi adatait hitelesnek tekinthetjük, mivel az RMDSZ választási eredményei és más összeírások, felmérések lényeges eltéréseket sehol nem jeleztek. Az egyházi nyilvántartásokra alapozó kritika két okból nem helyénvaló: ezek a nyilvántartások sok esetben pontatlanok, mert a migrációs jelenségeket és a szektásodást nem rögzítik megfelelően, ugyanakkor egyre nagyobb a román nemzetiségű erdélyi római katolikus és református hívek aránya, ami különösen a szörványvidékeken és városi környezetben éppen az elrománosodás egyik mutatója.

Ennek ellenére lehetőség van a romániai magyarság népesedési folyamatainak nyomom követésére kétféle módon:

1. Az 1992-es népszámlálás magyarokra vonatkozó adatainak egy része nagyvonalakban ma is érvényes. Az elemzésekben esetenként egyes adatokat a román népességgel való összehasonlításban közlünk.

2. Az 1992 óta megváltozott demográfiai folyamatok követhetők a magyarlakta megyék össznépességének alakulásával. Erre 10 erdélyi megyét választottunk ki, ahol a magyarok aránya meghaladja a 10%-ot, és a romániai magyarság kb. 90%-át tömörítik.

I. A romániai magyar népesség száma és összetétele az 1992-es népszámlálás alapján – nem, településtípus, megyék és vallás szerint

Az alcímben felsorolt szempontok olyan jellegűek, hogy a magyarság összetétele ezen tényezők szerint nagy valószínűséggel nem változott lényegesen 1910 óta. A romániai magyar össznépesség számának alakulása anyanyelv és nemzetiség szerint a következő:

		1910	1930	1956	1966	1977	1992
Nemzetiség	Lélekszám	*	1425507	1587675	1619592	1713900 ²	1624959
	Százalék	*	10	9	8,5	7,9	7,1
Anyanyelv	Lélekszám	1653943 ³	1554525	1653700	1651873	1720630	1639135
	Százalék		10,8	9,5	8,6	8	7,2

A romániai magyarság összlétszáma Trianon óta először mutat csökkenő tendenciát: az 1992-es népszámlálás adatai szerint közel 89 000 személlyel, 5,2 százalékkal csökkent. Ennek okait elsősorban a kivándorlásban kell keresnünk: az 1992-es népszámlálási kötet bevezetőjében is hivatkoznak arra, hogy 1977 és 1992 között 68 000 magyar nemzetiségű személy hagyta el az országot és ennek közel fele az 1988-1990-es periódusban távozott el. A csökkenés másik oka a magyarság relatíve alacsonyabb termékenységi arányszáma, amivel egyesek vitatkoznak, de bizonyosnak vehető, hogy a két székely megye kivételével a romániai magyarok többségének az erdélyi románoknál is alacsonyabb a születési arányszáma. Harmadsorban nem elhanyagolható ok az asszimiláció. Sem román demográfusok, sem magyarországiak nem veszik ezt kellőképpen figyelembe, pedig nem hanyagolható el, a Ceaușescu korszak utolsó 8-10 éve nemzetiségi politikájának ismeretében. Demográfiailag a vegyes házasságokból származó gyermekek anyanyelvéből következtethetünk a jelenség méreteire, erre később még rátérünk.

Megfigyelhető, az anyanyelv szerinti adatok mindig magasabbak a nemzetiségi-eknél. Az eltérés 1930-ban volt a legnagyobb, 129 018 személy, azóta folyamatosan csökkent 1977-ig. Az 1992-es különbség 14 176 személy, a különbségnek 1977-ben ennél nagyobbak kellett lennie. Tehát az 1977-es anyanyelvi adat nem helytálló, ezt nem is közölték az 1977-es népszámlálás közleményében, az 1990-es demográfiai évkönyvben közzétett adatot lehet, hogy 2001-ben módosítják 1 738 000-re vagy valami hasonlóra. Az 1977-es különbség a hosszú távú tendenciákat követve kb. 25 000-re tehető a ma ismert 6500 körüli szám helyett. Az anyanyelv és nemzetiség szerinti adatok közötti különbség csökkenésének két fő oka van: a nyelviileg elmagyarosodott, nem magyar eredetű etnikumok eltűnése Romániából, főleg a zsidóság nagy arányú pusztulása Észak-Erdélyben a világháború idején, míg a megmaradtak nagy része később kivándorolt Izraelbe. A-

II. Adatok és folyamatok

Veres Valér: Népesedési viszonyok

másik ok pedig a dualizmus idején nyelvileg elmagyarosodott románok visszaramánosodása vagy teljes elmagyarosodása.

A továbbiakban a nemzetiség szerinti eloszlásokat fogjuk elemezni az 1992-es népszámlálási adatok alapján, mert a népszámlálási adatok ilyen bontásban részletesebbek.

Vallásfelekezetek szerint a romániai magyarok eloszlása a következő:

Vallásfelekezet	Lélekszám	Százalékban
Református	765370	47,1
Római-katolikus	669420	41,2
Unitárius	74021	4,55
Ortodox	27828	1,7
Görög-katolikus	23393	1,45
Evangélikus (zsinat-presbiteri)	12842	0,8
Evangélikus (ágostai)	7201	0,45
Baptista	12845	0,8
Adventista	8280	0,5
Más vallás	19041	1,2
Ateista és valláson kívüli	3893	0,2
Nem válaszolt	825	0,05
<i>Összesen</i>	<i>1624959</i>	<i>100</i>

A romániai magyarság 98,7%-a a tág értelemben vett Erdélyben él, 1,3% Ó-Romániában. Íme a lakosság területi eloszlása megyénként és településtípusonként Erdélyben:

Megye	Összesen	A magyarok létszáma	Magyar lakosság arány (%)	Városi lakosság arány (%)	Magyar városi lakosság arány (%)
Fehér	413919	24765	6	55,2	54
Arad	487617	61011	12,5	52,3	60
Bihar	638863	181703	28,4	48,9	59
Beszterce-N.	326820	21098	6,5	37,3	40
Brassó	643261	63558	9,9	76,2	71
Krassó-Sz.	376347	7876	2,1	56	87
Kolozs	736301	146186	19,9	67,4	70
Kovácszna	233256	175502	75,2	52,7	51
Hargita	348335	295104	84,7	45,7	45
Hunyad	547950	33849	6,2	75	95
Máramaros	540099	54902	10,2	52,9	54
Maros	610053	252651	41,4	51	50
Szatmár	400789	140392	35,0	46,3	51
Szilágy	266797	63151	23,7	40,1	40
Szeben	452873	119309	4,3	67,9	84
Temes	700033	62866	9	60,7	70
<i>Össz. Erdély</i>	<i>7723313</i>	<i>1603923</i>	<i>20,8</i>	<i>57,3</i>	<i>62,7</i>

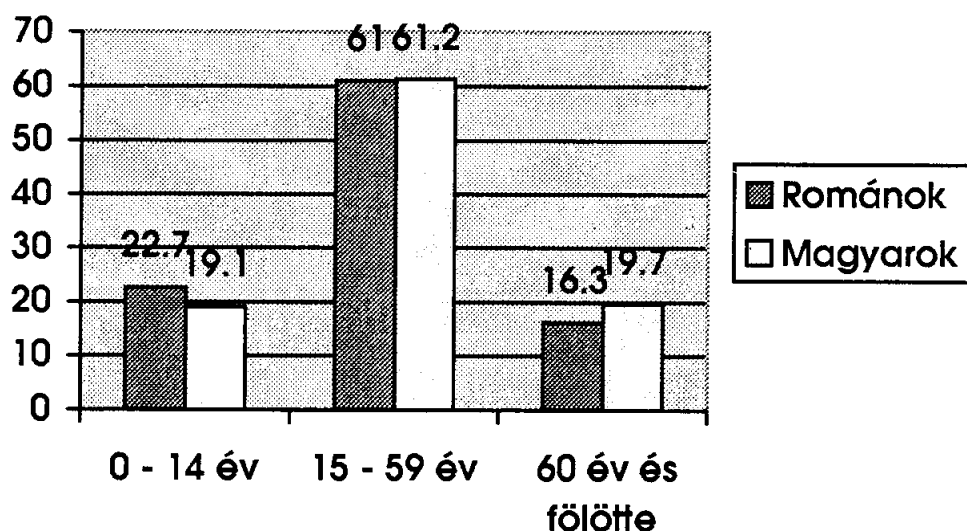
Kiválasztunk 10 megyét a magyar népesség száma szerint.

Megye	Összlét- szám (1992)	Magyarok (1992)	Magyarok aránya (92)	Összlét- szám (1996)	Növekedés 1992-96	Növekedési ütem (92-96)
Arad	487617	61011	12,5	477711	-9906	-2.03
Bihar	638863	181703	28,4	628501	-10362	-1.62
Kolozs	736301	146186	19,9	726790	-9511	-1.29
Kovácszna	233256	175502	75,2	231872	-1384	-0.59
Hargita	348335	295104	84,7	344323	-4012	-1.15
Máramaros	540099	54902	10,2	535124	-4975	-0.92
Maros	610053	252651	41,4	604263	-5790	-0.95
Szatmár	400789	140392	35,0	394133	-6656	-1.66
Szilágy	266797	63151	23,7	261040	-5757	-2.16
Temes ⁴	700033	62866	9	692645	-7388	-1.06
<i>Összesen</i>	<i>4962143</i>	<i>1433468</i>	<i>29</i>	<i>4896402</i>	<i>-65741</i>	<i>-1.32</i>

A 10 megyében élő magyar népesség legalább 19064 személlyel csökkent 1996-ra, ma a magyarság száma valószínűleg már nem éri el az 1,6 milliót sem Romániában.

Előregedettség, korcsoport szerinti struktúra

A korcsoportok szerinti 1992-es népszámlálási adatokból látható, ami várható volt: a romániai magyarság előregedettebb a román népességnél. Ennek mértékét mutatják százalékosan az alábbi grafikon adatai. Megfigyelhető, hogy a középkorú lakosság hasonló arányú, de azon belül is a magyaroknál nagyobb arányban vannak a 40 év felettek, mint a románoknál. A kiskorúak aránya mintegy 3 százalékkal marad el a románokétól, ami az öregeknél jelenik meg. Egyelőre ennek az eltérésnek a mértéke nem kétségbeesítő, azt kell elérni, hogy a magyar és román lakosság korstruktúrája közötti eltérés ne növekedjen.

Természetes szaporulat, termékenység

A népszámlálási adatok alapján a női termékenységet van lehetőségünk mérni. 1992-ben a nyers termékenységi arányszám, az 1000 termékeny nőre jutó gyermekszám a magyaroknál 1708, a románoknál alig magasabb, 1798, a különbség nem lényeges. A roma (cigány) lakosság körében viszont 2700 gyermek jut 1000 nőre.

Korcsoportok szerint elemezve a termékenységi arányszámokat, számot tudunk adni arról, hogy a fiatalabb generációk körében mekkorák a különbségek:

Az anya életkora	1000 nőre jutó élveszületések száma		
	Románok	Magyarok	Cigányok
15-19	59	56	361
20-24	631	582	1607
25-29	1488	1428	3001
30-34	1941	1883	3743
35-39	2119	2051	4002
40-44	2274	2172	4034
45-49	2348	2136	3873
50-54	2288	2060	3742
55-59	2203	1987	3648

Megfigyelhető, hogy bár a románok termékenységi adatai minden korosztály körében nagyobbak, a különbség közöttük viszonylag állandó, a magyarok termékenységi arányszáma általában 4-8 százalékkal kevesebb, mint a románoké. Amíg a 40-44 év közötti nők esetén a különbség 102 gyermek, a 20-24 év közöttieknél már 49 gyermek, míg a 15-19 évesek között csupán 3 gyermek.

A továbbiakban megvizsgáljuk, évre bontott adatok alapján, hogy milyen természetes szaporodási értékek jellemzik a magyarok által is lakott megyéket 1996-ban, a legfrissebb, megyékre is lebontott népesedési adatok szerint (arányszámok 1000 lakosra):

Megye	A magyarok létszáma(92)	Összlétszám (1996)	Születési arányszám	Halálozási arányszám	Természetes szaporulat
Arad	61011	477711	9,3	15,9	-6,6
Bihar	181703	628501	10,7	14,8	-4,1
Kolozs	146186	726790	8,9	12,2	-3,3
Kovászna	175502	231872	10,7	11,9	-1,2
Hargita	295104	344323	10,6	12,3	-1,7
Máramaros	54902	535124	12,2	11,4	0,8
Maros	252651	604263	10,3	13	-2,7
Szatmár	140392	394133	10,8	13,5	-2,7
Szilágy	63151	261040	10,9	15,2	-4,3
Temes	62866	692645	9,2	13	-3,8
<i>Összesen</i>	<i>1433468</i>	<i>4896402</i>	<i>10,2*</i>	<i>12,7*</i>	<i>-2,5*</i>

*Országos átlagértékek

Megfigyelhető, hogy Máramaros kivételével minden magyarok által is lakott megyében csökkenő a természetes szaporulat, a magyar lakosság Máramarosban is nagy va-

lószerűséggel csökkenően van. Leginkább a Bánáti megyék lakossága csökken, de Kolozs és Szilágy megyék is nagymértékű természetes fogyást mutatnak. A két magyar többségű megye közül Hargita 1992-ben még kis mértékű – 0,8 százalékos – pozitív természetes szaporulata, mára alighanem negatívba váltott. Bár Máramaros után a legnagyobb magyar lakosságú megyék fogynak a legkevésbé, ez nem változtat az erdélyi magyarok tényleges számának és számarányának csökkenésén, mivel Kovászna és Hargita megyében a magyarságnak csupán 29 százaléka él, a többi megyékben pedig már románok vannak többségben, akik nem feltétlenül fogynak gyorsabban a magyaroknál.

A házasságkötési arányszámok értéke nem tér el lényegesen sem egymástól, sem pedig az országos átlagtól. Meglepő módon Hargita megyének a legalacsonyabbak a házasságkötési mutatói. A válások száma ott a legnagyobb, ahol a fogyás üteme is a legmagasabb, a Bánátban. E jelenségek együttjárása, Van de Kaa holland demográfus szerint, a második demográfiai átmenetnek nevezett jelenséggel magyarázható, ami a gazdasági-társadalmi fejlettség egyik következménye. Amikor a fejlett ipari társadalmak eljutnak a jólét és posztindusztriális gazdaság szerkezet fázisaiba, a születések és a házasságkötések száma csökken, a válások és az együttélések száma növekedik. Jellemző, hogy a természetes szaporodási deficitet bevándorlással pótolják. A nagyobb arányban magyarul lakta megyék 1992 után jutottak ebbe a második demográfiai átmeneti szakaszba, ahová a Bánáti megyék már a 80-as években eljutottak. Ennek megfelelően az elkövetkezőekben lényegesebb csökkenés várható a romániai magyarok számát illetően Erdélyben.

Megye	A magyarok létszáma (1992)	Összlétszám (1996)	Házasság-kötések 1000 lakosra (1996)	Válások 1000 lakosra (1996)	A férfiak első házasságkötési életkora (1995)
Arad	61011	477711	6,2	2,21	26,6
Bihar	181703	628501	6,2	0,6	26,2
Kolozs	146186	726790	6,5	1,1	26,4
Kovászna	175502	231872	6,3	1,7	26,8
Hargita	295104	344323	5,4	1,3	26,1
Máramaros	54902	535124	6,9	1,5	25,5
Maros	252651	604263	6,3	1,34	26,3
Szatmár	140392	394133	6,9	1,7	25,2
Szilágy	63151	261040	6,3	1	25,9
Temes	62866	692645	6,5	2	26,2
<i>Összesen</i>	<i>1433468</i>	<i>4896402</i>	<i>6,7*</i>	<i>1,57*</i>	<i>26*</i>

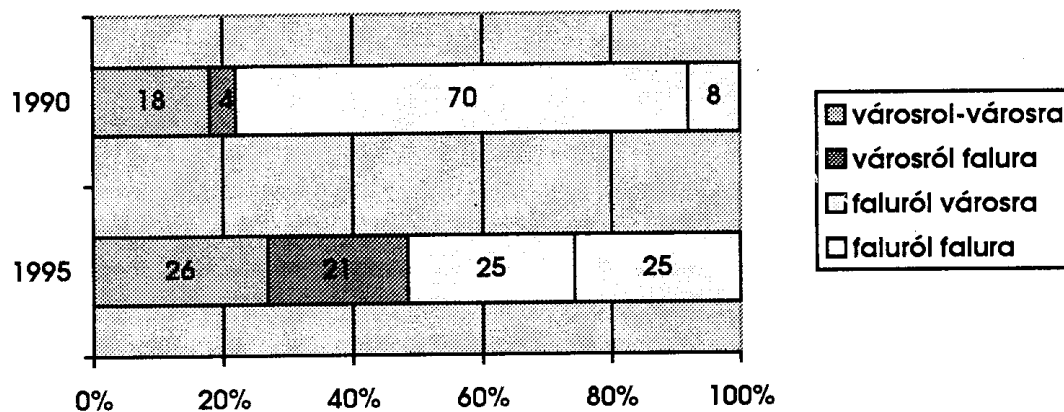
* Országos átlagértékek

Vándorlás

A belső, megyeközi vándorlással külön tanulmány foglalkozik jelen kötetben, itt csupán az 1990 utáni országos szintű fluxusokra utalnék. A faluról városra való vándorlás üteme volt, a 70-es évektől kezdődően mindig a legmagasabb Romániában. Ez 1990-ben csúcsonodott, amikor az összes vándorlók 70 százaléka faluról városra települő. Ezen kivételes jelenség abból származott, hogy a totalitarizmus „zárt nagyváros” rendszerének feloldásával a lakosság hivatalosan is állandó lakhelyet változtatott, köztük rengeteg magyar nemzetiségű lakos. 1995-re ez a jelenség leállt, jelenleg kiegyensúlyozódott a belső

vándorlások iránya, és a faluról városra való vándorlás aránya megközelíti a fordított irányú vándorlás arányát.

Belső vándorlási fluxusok Romániában

A nemzetközi kivándorlás terén vizsgálódásunk a hivatalosan regisztrált adatokra korlátozódik. Mint ismeretes, a nyolcvanas években rengetegen vándoroltak ki illegálisan, és nem kerültek be a kivándorlási statisztikákba, esetleg eltűntnek nyilvánították őket. 1990-től ugyancsak magas, több tízezerre tehető azoknak a száma, akik külföldön, főleg Magyarországon élnek, sokan kettős állampolgársággal rendelkeznek, viszont megjelennek a romániai nyilvántartásokban.

Év	Magyar kivándorlók	Összes kivándorló
1984	2540	29894
1985	2432	27249
1986	4144	26509
1987	3845	29168
1988	11728	37298
1989	10099	41363
1990	11040	96929
1991	7494	44160
1992	3523	31152
1993	3206	18446
1994	2509	17146
1995	3608	25675
Összesen (84-95)	66168	424989

Hivatalos források szerint a magyarok kivándorlási adatai először 1984-ban mutatnak emelkedést, azóta folyamatos a növekedés 1990-ig, majd csökkenés következik, de még mindig magas.

Megfigyelhető, hogy 1988-1990-es periódusban vándorolt ki a legtöbb magyar, mégpedig a kivándoroltaknak majdnem fele. 1977-1992 között 80 000 magyar vándorolt

ki, ami minimális érték, emellett még sokan kiszöktek. Az 1992-es népszámlálás óta is már több, mint 12800 magyar nemzetiségű személy vándorolt ki Romániából.

Az 1992-es népszámlálás adatai szerint vizsgáltuk meg a vegyes házasságok számát és összetételét. Romániában összesen 407509 olyan család van, ahol a családfő magyar, kb. 11 százalékkal románokkal él vegyes házasságban. Eszerint 45444 magyar férfi román nővel, és 48969 magyar nő román férfivel él vegyes házasságban, tehát összesen közel százezer magyar él románokkal vegyes házasságban. Abból, hogy ezen családok gyerekei milyen nemzetiségűnek voltak bejelentve 1992-ben következtetni tudunk az asszimiláció mértékére is.

A családfő nemzetisége	A családok száma	Ebből gyermeke van	A gyermekek nemzetisége magyar	
			Családok száma	Százalékban
Magyar	45444	32341	11248	35%
Román	48969	32691	5530	17%

A magyar apáktól származó gyermekek 35 százaléka magyar nemzetiségű, habár a felnőttkori nemzetiséget illetően ez az arány még valószínűleg csökken. A magyar anyák gyermekeinek jóval kisebb aránya lesz magyar. A vegyes házasságokban születetteknek alig egynegyede lesz magyar, ami egyszerű reprodukció esetén azt jelenti, hogy amennyiben százezer vegyes házasságban élő romániai magyar ugyanannyi gyereket hagy maga után, mint az országos átlag, akkor is 20-30 év alatt 50 000-rel csökken a magyarság száma Romániában, ha ez a tendencia állandó marad.

Összegzés

Összevetve a romániai magyarság összes demográfiai eseményének evolúcióját 1992 óta feltételezhető, hogy 2000-re a közösség összlétszáma nemzetiség szerint nem haladja meg az 1575 000 főt, anyanyelv szerint pedig az 1600 000 főt. A közel 50 fős létszámcsökkenés felét az asszimiláció, másik felét pedig a kivándorlás és a természetes „fogyás” teszi ki.

Könyvészet

Anuarul Statistic al Romaniei, CNS, București, 1997.

Abraham, D. *Introducere în sociologia urbană*, Ed. Științifică, București, 1991.

Abraham D., D. Sandu, *Modernizarea și urbanizarea, Viitorul social* nr. 6/1984.

Date demografice. România, Comisia Națională de Statistică, București, 1994.

Date demografice. România, Comisia Națională de Statistică, București, 1996

Dirk J. van de Kaa: *Europes Second Demographic Transition*: POPULATION BULLETIN vol. 42, no 1, March, 1987.

Horváth István: *A romániai magyarság demográfiai jellemzői az 1992-es népszámlálás tükrében* In: *Korunk*, 7/1995.

Hunya G., Réti T. ș. a.: *România, 1944 – 1990*, Atlantisz, Budapest. 1990.

Kosztá N. István: *Tallózás az 1992-es népszámlálás adataiból*, *Hitel*, 3/1994.

Mingione E., *Social conflict and the City*, B. Blackwell, Oxford, 1941.

Recensământul general al populației din 1992, vol. I-IV, Comisia Națională de Statistică

Sandu, *Dezvoltarea socioteritorială din România*, Ed. Academiei, București, 1987.

Süle Andrea, *Tények és következtetések a II. vh. utáni népszámlálás tükrében*, In *Magyarságkutatás*, MKI, Budapest, 1988.

Trebici, *Populația Terrei*, Ed. Științifică. București, 1991.

Varga E. Árpád: *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén, Régió*, Budapest, 1992.

Varga E. Árpád: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*, Püski, Budapest, 1998.

¹ Evidența stării civile

² Kerekített és korrigált adat az 1992-es népszámlálási közlemény I. kötetében.

³ Csak Erdélyre vonatkozik.

⁴ Temes megyében a magyarok aránya már nem éri el a 10%-ot, a nagyarányú bevándorlásnak köszönhetően, így bevettük az elemzésbe.

Veres Valér

A belső vándorlás Romániában és hatásuk a magyarlakta megyékre

E dolgozat célja a romániai belső vándorlás elemzése. A belső vándorlás, akár csak a nemzetközi, a társadalom modernizáltsági szintjével függ össze.

D. Sandu megfogalmazásában a vándorlás szocio-demográfiai eseményként azt jelenti, hogy egy adott személy – egyénenként vagy csoporton belül – megszokott közösségét egy bizonyos periódusra elhagyja, lakhelye és/vagy megszokott munkahelye megváltoztatásának céljából. A vándorlás jelenségét több ilyen típusú esemény alkotja.

A romániai belső vándorlás elemzése több okból fontos. A városi/falusi lakosság arányának változása, a lakosság mozgása a különböző történelmi régiók között, a nemzetiségek közötti viszonyok változása egyes városokban vagy megyékben, olyan problémák, amelyek a különböző társadalmi realitások megismerésében segítenek, mind a társadalomkutatóknak, mind azoknak, akik az ország regionális fejlesztésében részt vesznek.

Ebben a dolgozatban azon megyeközi belső vándorláshoz kötött folyamatokat tárgyalom, amelyek a tanulmányozott megyék demográfiai szerkezetének megváltozásához vezettek. Az időperspektívában az 1966-os és 1992-es népszámlálások közötti eseményeket elemeztem, olykor visszanyúlva akár az 1930-as évekig is. Mind a globális jelenségek elemzésénél, mind az 1977-ig történt folyamatok elemzésekor D. Sandu és VI. Trebici metodológiáját és eredményeit használtam. Értelmezni próbáltam továbbá a belső vándorlás jelenségét az európai második demográfiai átmenet kontextusában. Sajátos erdélyi eseményként behatóbban elemeztem a Romániában élő magyar nemzetiségű lakosság életterületét érintő vándorlási folyamatokat. Az adatbázisokat a Országos Statisztikai Bizottság (CNS) által megjelentetett kiadványok szolgáltatták.

A romániai magyarok számára érzékeny kérdés a román lakosság vándorlása a magyarlakta megyékbe, településekre akár Erdélyből, akár a Kárpátokon túlról érkezőkről van szó. Fontos tisztáznunk a vándorlás intenzitásának mértékét és milyenségét azokra a területekre, ahol többségben vagy jelentős számban élnek magyar nemzetiségűek. A demográfiai elemzések hozzájárulhatnak az etnikumközi feszültségek megelőzéséhez vagy feloldásához.

Tudjuk, hogy a magyar demográfiai irodalom sokat foglalkozik a belső vándorlás szerepével a magyarság részarányának változásában az erdélyi megyéken belül. Beszélnek a románok „bevándorlásáról” az Ó-Romániai megyékből Erdélybe. R. Süle Andrea szerint „az erdélyi városok elrománosodási folyamatának két oka van: egyrészt a faluról városra vándorlás, másrészt a román lakosság programszerű áttelepítése a Kárpátokon túlra” (Süle, 1988). Ezeket a vándorlási folyamatokra vonatkozó feltételezéseket le kell ellenőrizni. Hipotézisem a belső vándorlás szerepét tekintve az össz- és a városi lakosság arányának változásában a következő:

- (a) A fontosabb magyarlakta megyékbe (ahol az arányuk 15%-on felül van) a megyeközi bevándorlás arányszáma nem haladja meg az országos átlagot.
- (b) Kovászna és Hargita megyékbe a moldovai megyékből is vándoroltak, de ennek hatása a városi román lakosság súlyát demográfiaiilag nem módosította jelentősen.
- (c) Azokban a megyékben ahol a magyarok túlnyomó többségben vannak, városon csökkent ugyan a magyar lakosság, de nem annyira, hogy az összlakossági arány változzon, mivel a város felé történő bevándorlás nagyrészt az illető, illetve a szomszédos megyék falusi környezetéből történt, az Ó-Romániai bevándorlók száma jelentéktelen.

Dorel Abraham említi, hogy 1948-1966 között gyorsabb urbanizálódási folyamat ment végbe, a tervszerű iparosítás intenzitásának következményeként a falusi lakosság állandóan csökkent a faluról városra való vándorlás által. Így a városi lakosság aránya 1966-ig 23,4%-tól 38,3%-ig növekedett. Ugyanakkor D. Abraham hangsúlyozza, hogy ez a „tervezett” fejlesztés egyenlőtlen és kiegyensúlyozatlan volt az ország különböző részein. Az urbanizációs folyamat nagyrészt a városok közigazgatási intézkedésekkel megnövelt számának köszönhető, az 1930-as népszámláláskor létező 141-ről 183-ra, de a trend érvényes 1948-ra is. A városi lakosságot utólag „újraszámolták”: a városok száma az 1968-as közigazgatási reform után 236 (D. Abraham 1991, 208-210).

Az 1966-1989 közötti időszak, a romániai kommunizmus második szakasza meghatározó mind a városi expanzió, mind az urbanizációs folyamatokban történő szerkezeti változásokra nézve. Ezek a jellegzetességek D. Abraham szerint a következők: a városok számának növekedése az 1968-as adminisztrációs reformnak köszönhetően, amikor 53 község városi státust kapott; a nagyvárosok létszámának gyarapodása, a mezővárosok stagnálása és a kisvárosok számának csökkenése az összes városi lakosság számát tekintve az 1966-os 20%-ról az 1987-es 40%-ra. Az iparosodás főként a 70-es években decentralizált iparosodás volt az autógyártó és könnyűipari termelő egységek intenzív fejlesztése által. Ez a folyamat a 80-as évek elején ért véget, és a következőkben a bányáipar lett a prioritással fejlesztett ágazat.

A következőkben a belső vándorlás alakulását elemezzük a kibocsátó közegnek függvényében, illetve a városba vándorlás dinamikáját, különös tekintettel az elemzett vándorlási időszak szempontjából jelentős összetevőkre. Elsősorban a falu-város vándorlási fluxusok növekedési tendenciáját kell figyelembe venni, ezt D. Sandu is kiemeli, az ő elemzése azonban megáll 1977-nél.

Annak ellenére, hogy 1982-ben az általános fluxus intenzitása csökkenni kezd az 1973-as migrációs rátához képest (18%), a fentebbi adatokból az következik, hogy az urbanizáció vonatkozásában a folyamat ugyanolyan hatékony marad, mint a 70-es években, mivel a falu- város irányú fluxusok az 1982-1989 között 55% fölöttiek a 70-es évekbeli 35-40%-hoz képest. A következőkben az urbanizáció és belső migráció közötti szoros kapcsolatot kell kiemelni. Látható, hogy azokban a megyékben, ahol a bevándorlás vagy elvándorlás mutatói jobban eltérnek az átlagtól, a jelenség másként nyilvánul meg, főleg az urbanizáció szintjén. Azokat a megyéket vesszük figyelembe, amelyek esetében a vonzási mutató (VM)¹ magas, illetve alacsony, illetve összehasonlítási alapként néhány átlagos VM-el rendelkező megyét.

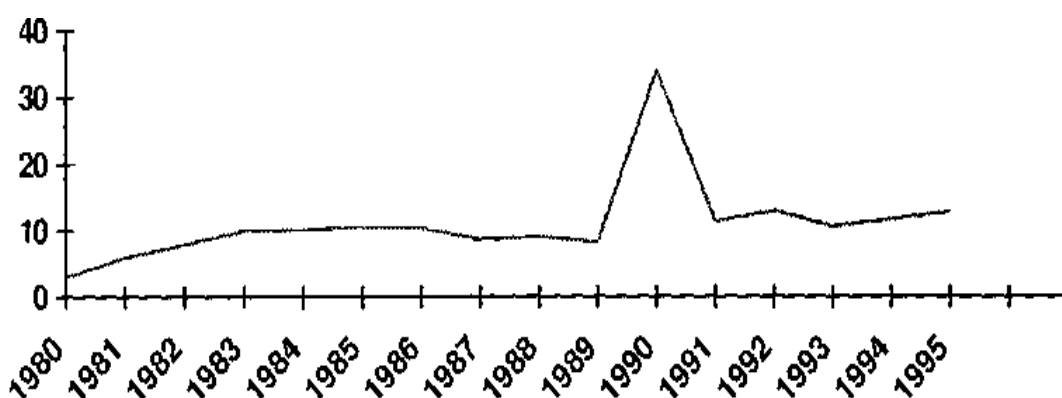
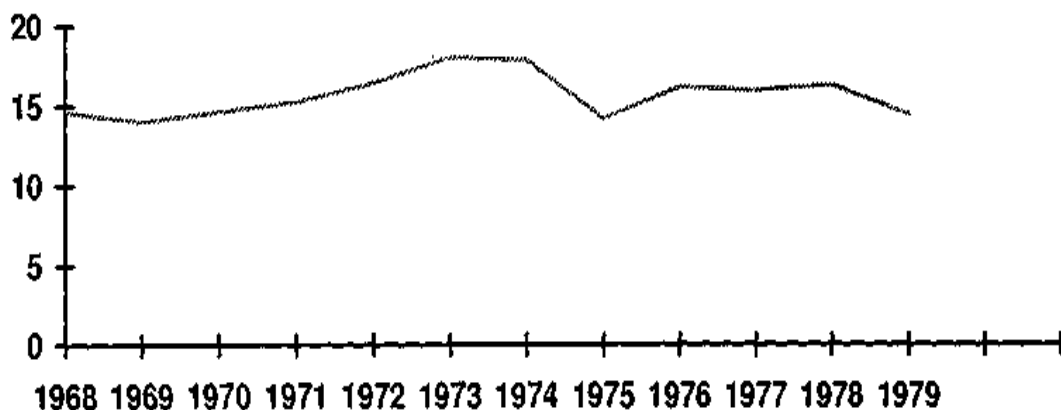
Megye	Vonzalmi mutató			A városi lakosság aránya			Megyeközpont lakossága	
	1977	1992	1948	1966	1977	1992	1966	1992
Brassó	13	16	31.5	67.8	69	76	163345	323736
Temes	9	21	25	45	51	60	174243	334115
Konstanca	2	7	34	50	61	73	150276	350581
Kolozs	4	5	23	49	55	67	185663	328602
Iași	6	-1	26	29	41	51	161023	344425
Arad	-1	1	20	39	46	52	126000	190114
Bákó	1	1	14	34	36	50	73414	205029
Kovácszna	2	0	12	31	41	52	20768	68359
Maros	0	1	18	32	40	51	86464	164445
Prahova	0	0	27	56	45	52	146922	252715
Fehér	-3	-3	12	34	43	55	22215	71168
Dambovița	-3	-3	13	31	24	36	29763	98117
Botoșani	-3	-3	19	11	23	39	35220	126145
Vrancea	-3	-3	26	16	26	38	35094	101335
Suceava	2	-1	16	25	26	35	37694	114462

Az intenzívebb urbanizációs folyamat nagyobb vonzalmi mutatót jelent, és ezek egymással összefüggő folyamatok. A jelenségek ezen összekapcsolásának egy másik oldala is van: a viszonylag számos lakosú megyeszékhelyű megyéknek – kb. 300.000 körüli lakos – nagyobb a vonzalmi potenciáljuk, és a városi lakosság arányával együtt ez a tényező nagyon fontos a vándorlási vonzalom meghatározásában.

A belső vándorlás arányszámának alakulása a lakosság összetétele függvényében

A következőkben az 1968-as közigazgatási reform utáni belső vándorlási folyamatokat vesszük figyelembe, egyrészt azért, mert azóta az ország közigazgatási beosztása jelentősen nem változott, másrészt összehasonlíthatjuk az 1968-1989 közötti időszakot, a kommunizmus második szakaszát a kommunizmus utáni 1990-1995 időszeakkal.

Az 1968-1995-ös időszakban a belső vándorlás átlagrátája az ország szintjén a következőképpen változott: 1973-ig lassú növekedés jellemzi 14,6%-tól 18%-ig, 1975-ben 14,1%-ra csökken és viszonylag konstans (kb. 15%) marad 1982-ig. 1982-ben csökkeni kezd és 1984-ben kb. 9%-nál stabilizálódik, azután lassan tovább csökken 3%-ra majd az 1989-es események következtében a belső vándorlás 1990-ben 33,9%-ig növekszik. A folyamat megmutatja, hogy a 80-as években a vándorlás, elsősorban a városok zárt rendszerének köszönhetően, nagy mértékben ellenőrzött, erőltetett volt. 1990 után, a szabadabb körülményeknek köszönhetően, lehetővé válik a helyzet normalizálódása az előző időleges vagy bejegyzetten vándorlások, illetve az esetleges új vándorlók hivatalos bejegyzése által. 1991-el kezdődően a belső vándorlás rátája jelentős mértékben csökkent, 1995-ig kb. 11%-nál stabilizálódott.

A belső vándorlás időben nagy változásokat mutat. Figyeljük meg a különböző korcsoportok közötti arányt az összes vándorlók számán belül a következő, a fentebb említett belső migráció szakaszai szempontjából jelentős években (összesen 100% minden év esetében). Az 1968, 1970, 1973, 1977, 1982, 1989, 1990, 1993, 1995-ös éveket választjuk ki, melyek nagy vonalakban az 1968-1995 közötti a vándorlási jelenség dinamikáját képviselik. Az 1968-1995 közötti időszak legfontosabb vándorlási hullámait képviselő években történő, korosztály szerinti vándorlást vizsgálva kiviláglik, hogy – amint az várható volt – a leginkább mobilis korosztály a 20-35 év közöttieké, a hierarchia csúcsán pedig az elemzett évek átlagát tekintve a 20-24 év közöttieké, vagyis azon fiataloké, akik a családalapítás, tanulmányaik befejezése korában vannak; nagyon mobilis a szüleiket követő, 15 év alatti gyerekek korosztálya.

Az elemzett periódusban a korosztályok között változások észlelhetők, és pedig: a legmobilisabb nagykorú lakosság aránya, a 20-35 év közöttiek aránya csökken, miközben a középkorúak és az idősebbek (35, de főként 45 év fölött) aránya rendszeresen nő, 1990-től intenzívebb lévén. Megjegyezhető, hogy a migráció rátája 1995-ben sem csökkent lényegesen, és tulajdonképpen a 90-95-s évek átlaga nem haladja meg az 1983-1989-es éveket, és ha el is tekintünk az 1990-es évtől, melyet külön esetként kezelünk, az 1991 – 1995-os évek átlagos arányszáma (11,8) meghaladja a 80-as évek átlagrátaját, ez a minimális vándorlás periódusa az elemzett évtizednek.

A nemek szerinti vándorlás elemzése azt mutatja, hogy a nők ebben a folyamatban felülreprezentáltak, 9-10%-al a periódus elején, illetve végén, a nemek között megmarad egy 5-6%-os különbség.

A belső vándorlás rendszerszerűsége

D. Sandu, a 66-77-es népszámlálások vándorlással kapcsolatos demográfiai adatait feldolgozván azt a hipotézist fogalmazta meg, miszerint a megyeközi vándorlásnak szisztematikus jellege van. A hipotézis helyességének vizsgálatára felhasználjuk az első és másodfokú érkezési és távozási fluxusok fogalmait. Felhasználva metodológiáját, elemezni fogjuk a megyeközi vándorlás fluxusainak dinamikáját.

Mint láttuk, az elsőfokú fluxusok eredetileg a legerősebbek. Egyelőre kihagyjuk az elemzésből Bukarestet, amelynek vonzási ereje meghaladja a többi városét-megyéjét. Másodfokú fluxusoknak tekintjük azokat, amelyek erősségük szempontjából 2. és 3. helyen állnak abban a megyében a megyeközi vándorlási fluxusok összességén belül. D. Sandu szerint ahhoz, hogy egészében felvázolhassuk a régiók vagy megyeközi vándorlások rendszerét, figyelembe kell vennünk Bukarest szerepét is. Számba vettem a Bukarest felé tartó bevándorló fluxusokat, amelyek 4-szer erősebbek az őket követőeknél. Bukarest bevonásával az elemzésbe, az elsőfokú fluxusok az illető megyékben másodfokúakká válnak.

Az első- és másodfokú bevándorló és kivándorló fluxusokat meghatározva egy mutatót kapunk, amelyet D. Sandu is használ. Ezt vonzási mutatónak fogjuk nevezni (VM), és a következőképpen számítjuk ki: $VM = 2 \times bvI + bvII - 2 \times kvI - kvII^2$. Ennek a mutatónak a függvényében a megyéket a migrációs viselkedés szerint 5 kategóriába soroljuk és összehasonlítjuk az 1966-os és 1977-es népszámlálások D. Sandu által kiszámított adataival.

A következő megyecsoportokat kapjuk:

1. Bevándorlási központok, nagy vonzalmi mutatóval (min. 15): Bukarest, Temesvár, Brassó.
2. Bevándorlási-kivándorlási központok, 0-nál nagyobb mutatóval és jelentős nagyságú távozási fluxusokkal: Konstanca (7), Kolozsvár (5), Hunyad (4), Galac (4), Szeben (2), Dolj (2), Argeş (2), Arad (1), Bakó (1).
3. Közvetítő (tranzit) központok, 0-s vonzalmi mutatóval, valamint egyenlő számú érkezési és távozási fluxusokkal: Bihar, Kovászna, Prahova.
4. Kivándorlási-bevándorlási központok, $-2 < VM < 0$ vonzalmi mutatóval: Brăila, Gorj, Ialomiţa, Iaşi, Maramaros, Maros, Neamţ, Suceava, Vîlcea.
5. Kivándorlási központok, $VM < -3$, semmilyen jelentős érkezési fluxussal: Fehér megye, Beszterce-Naszód, Botoşani, Buzău, Călăraşi, Dîmboviţa, Hargita, Mehedinţi, Olt, Szatmár, Szilágy megye, Teleorman, Tulcea, Vaslui, és Vrancea.

A bevándorlási célirányokat illetően észrevehető, hogy a helyzet azonos az 1977-el, azzal a különbséggel, hogy a vidéki központok, valamint Temes és Brassó esetében a mutatók nagyobbak: Temesvár estében 9 helyett 21, Brassó estében 13 helyett 16. További különbség, hogy felcserélődött a sorrend e két megye között, és Temesvár sokkal Brassó elé került a bevándorlás mértékét illetően.

II. Adatok és folyamatok

Veres Valér: A belső vándorlás

A második csoportbeli bevándorlási-kivándorlási központok esetében észrevehető, hogy a csoportbeli kapcsolatok megváltoztak az 1977-es helyzethez viszonyítva: Konstanca, Kolozsvár, a csoport élére kerültek, Hunyad megőrizte helyét; miközben Argeş, Arad és Krassó-Szörény bekerültek ebbe a csoportba, Máramaros két csoporttal lennebb került, vonzási foka –1 lévén.

A harmadik csoportba két új megye került be: Bihar és Kovászna, miközben Maros a negyedik csoportba került. A negyedik csoportba teljesen más megyék kerültek Suceava kivételével. Az ötödik csoportban is fontos változások észlelhetők 1977-hez képest.

Megye	Vonzalmi mutató			Megye	Vonzalmi mutató			
	Év	1966	1977		1992	Év	1966	1977
Fehér	-3	-3	-3	Beszterce-Naszód	3	3	3	
Arad	2	-1	1	Botoşani	3	3	3	
Argeş	-1	2	2	Brassó	9	13	16	
Bákó	3	1	1	Brăila	-3	-3	-2	
Bihar	-2	2	0	Buzău	-3	-3	-3	
Krassó-Szörény	1	0	1	Maros	-1	0	-1	
Kolozs	6	4	5	Neamţ	-3	-3	-1	
Konstanca	3	2	7	Olt	-3	-3	-3	
Kovászna	2	-2	0	Prahova	2	0	0	
Damboviţa	-3	-3	-3	Szatmár	-3	-3	-3	
Dolj	1	4	2	Szilágy	-3	-3	-3	
Galaţi	-2	3	4	Szeben	2	5	2	
Gorj	-3	-3	-2	Suceava	-2	-2	-1	
Hargita	-3	-3	-3	Teleorman	-3	-3	-3	
Hunyad	-3	6	4	Temes	7	9	21	
Ialomiţa	-3	-3	-2	Tulcea	-3	-3	-3	
Iaşi	5	6	-1	Vaslui	-3	-3	-3	
Ilfov	-1	-1	-	Vîlcea	-3	-3	-2	
Máramaros	1	2	-1	Vrancea	-3	-3	-3	
Mehedinţi	-3	-2	-1	Giurgiu	-	-	-3	
				Bukarest	14	16	16	

Az 1966, 1977 és 1992-es vándorlási fluxusok irányával kapcsolatos adatokat, valamint a vonzási mutatók értékét összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy miközben a Bukarest felé irányuló fluxusok intenzitása nagyjából ugyanaz maradt (legalábbis a fentebb leírt metodológia alapján kiszámítva), a Brassó és Temes megyék felé irányuló fluxusok jelentősen megnövekedtek, és Temes megye 1992-ben a második helyre került.

Ugyanakkor az is látható, hogy új vonzásközpontok alakultak ki: Konstanca, Kolozsvár és Hunyad, ez utóbbi megőrizve helyét. Kolozsvár és Konstanca tulajdonképpen történelmi, kulturális és gazdasági regionális központok. A vonzási mutató növekedése azonban, nagy valószínűséggel, extenzív gazdasági fejlődésüknek, néhány, viszonylag nagy ipari egységgel való kibővülésüknek köszönhető. Ugyanakkor – az 1966-1977-es periódushoz hasonlóan – 1977-1992 között néhány fő fluxus irányváltása észlelhető egyik célmegyéből a másikba. Ilyen váltás például a Máramarostól Temes felé tartó első-

fokú fluxus és Kolozsvár felé tartó másodfokú fluxus, miközben Szatmár számára Máramaros marad a legfőbb vonzási központ. Iași elveszti vonzási elsőbbségét Moldova nyugati és keleti megyéi számára, egy csupán másodfokú bevándorlási fluxust képvisel már.

A Temes és Brassó felé tartó vándorlási fluxus jelentős megnövekedése annak köszönhető, hogy megjelennek nagy távolságokat átfogó fluxusok is: Máramaros-Temes, Suceava-Temes, Dolj-Temes.

Íme a vonzásirányok alakulása néhány megye esetében:

Kibocsátó megye		Célmegeye		
	1966	1977	1992	
Bihar	Arad	Temes	Temes	
Vilcea	Dolj	Szeben	Szeben	
Fehér	Hunyad	Szeben	Hunyad	
Bákó	Galac	Brassó	Brassó	
Ialomița	Konstanca	Bukarest	Bukarest	
Máramaros	Kolozs	-	Kolozs	
Botoșani	Iași	Iași	Suceava	
Suceava	Iași	Iași	Temes	
Vaslui	Iași	Iași	Galac	

Az elsőfokú fő fluxusok irányának függvényében megállapíthatjuk az új vándorlási fővonalakat az 1992-es népszámlálás adatai alapján.

1. Galac-Konstanca: Brăila, Vaslui, Vrancea, Tulcea (6).
2. Bukarest-Argeș, Dîmbovița, Prahova, Ialomița, Giurgiu, Buzău stb. (9).
3. Temes-Hunyad: Bihar, Arad, Dolj, Szatmár, Botoșani (14).
4. Brassó-Bákó: Kovászna, Szeben, Neamț, Iași, Vilcea (7).
5. Kolozsvár-Maros: Szilágy, Beszterce-Naszód, Hargita (5).

Ezen vándorlási trendek alapján 1977-hez viszonyítva elmondható, hogy bár megmaradnak a régi trendek konfigurációi és a fő bevándorlási központok, néhány fontos különbség észlelhető. A Iași központú moldvai rendszer megszűnt, és ennek vonzáskörzete az erdélyi rendszerekhez csatlakoztak: Botoșani és Suceava, amint láttuk, Temes felé orientálódott, Iași pedig a Brassó-Bákó rendszerekhez csatlakozott Neamțon keresztül.

Szükséges volt az ország délkeleti vándorlási rendszerének a meghatározása Konstanca és Galac központokkal. Bár Konstanca számára Bukarest képviseli az elsőfokú vonzalmi központot, de saját vonzalmi mutatója viszonylag magas (7), és egy vonzási alközpontja is van: Galac (VM-4), melynek több immigrációs megyéje van.

D. Sandu felvetette és 1977-ig igazolta is többé-kevésbé a kulturális konzisztencia hipotézisét, miszerint a származási és a célmegeyek relatíve közelebb állanak egymáshoz. Azt látjuk, hogy az 1977-1992-es periódusban ez nem igazolódik, figyelembe véve, hogy az összes moldvai megye más vidékbéli központok, főként erdélyi (Temeshez és Brassóhoz a moldvai megyék háromnegyede) vándorlási rendszeréhez tartozik. Másrészt, a moldvai megyék demográfiai viselkedése különbözik a dél-erdélyiektől, a Van de Kaa által leírt demográfiai átmenet perspektívájából értékelve (lásd tovább). Márpedig Románián belül a kulturális különbségek – a kultúra antropológiai értelme szerint – talán a Bánát és Moldova között a legnagyobbak.

A régiók közötti vándorlás

Elemelve a fő migrációs fluxusok irányát Románia megyéi között, a történelmi régiókra való tekintettel, számunkra is hasznos, hogy ellenőrizzük Sandu hipotézisét 1977-re vonatkozóan: egy megye vonzereje, a „mező” bevándorlói ahonnan kikerülnek minél nagyobb, annál inkább különbözik a történelmi régiótól, amelyhez az illető megye tartozik.

Ellenőrzésképpen, elemezzük a fő elsőfokú fluxusokat a saját történelmi régióból való kilépésük függvényében.

Kibocsátó Célregió	Dobrudzsa	Munténia	Moldva	Olténia	Erdély
Dobrudzsa	1	1	-	-	-
Munténia	0	8	1	0	0
Moldva	1	0	0,5	0	2
Olténia	0	1	0	0	3
Erdély	0	0	0	0	16

A táblázatból tisztán látható, hogy Erdély megyéi nem rendelkeznek a történelmi régiókn kívüli fő migrációs fluxusokkal, még Bukarest felé sem. A hipotézis ellenőrzéséhez elég, ha összevetjük a migrációs rendszereket a történelmi régiókkal. Temes megyébe, melynek a vonzereje nagyobb, mint Bukarestnek, összesen három Erdélyen kívüli megyéből érkeznek elsőfokú fő fluxusok. A Temes és Hunyad migrációs rendszer keretében ezekbe a központokba is még három megyéből érkeznek vándorlók.

Ha a Bánságot külön történelmi régióknak tekintjük, akkor ez a hipotézis annál is inkább igazolódik, mivel a Temes-Hunyad migrációs rendszer megyéinek többsége Bánságon kívüli. De a brassói rendszer is három Erdélyen kívüli megyével rendelkezik összesen hétből, annak ellenére, hogy két megye migrációja a rendszer alközpontja, Bákó felé orientálódik. De a másodfokú fluxusok megerősítik az elsődleges központ szerepét egy migrációs rendszeren belül (Brassó 10 megye számára jelent másodfokú bevándorlási központot).

A vándorlás hatása a magyarság életterületére

Ahhoz, hogy megállapíthassuk ezen migrációs folyamat arányát és valós szerepét a Romániai magyar kisebbség arányának esetleges megváltoztatásában az illető megyékben, valamint ahhoz, hogy igazoljuk a második fejezetben megfogalmazott hipotéziseket, ellenőriznünk kell a bevándorlók arányát (és területi származását) azokban a megyékben, ahol a magyar lakosság jelentősebb számú.

Az alábbi táblázatból jól látható, hogy a más megyékben születettek aránya országos átlag alatt vannak Kolozs, Kovászna és Hargita megyékben, és jóval a vándorlók aránya alatti az említett, viszonylag alacsony magyar lakosság aránnyal rendelkező erdélyi megyékben.

Továbbá megjegyzendő, hogy a bevándorlás mérete nem haladja meg az országos belüli, a szomszédos megyékben mért, belső vándorlás átlagát.

Megyék	Vándorlók aránya (%)
Fehér	15,7
Arad	29
Brassó	34,1
Kolozs	15,6
Kovászna	15,7
Hargita	10,6
Iași	10
Szeben	23
Temes	35,5
Bukarest	41
Országos átlag	17

A nagyobb számú magyar lakossággal rendelkező megyékbe való emigráció arányát megállapítandó, kiszámítjuk a vonzáskört a bevándorlók számának sorrendjében, százalékosan kifejezve az összes bevándorlók arányán belül.

Célmeigyék	Kibocsátó megyék									
	1	%	2	%	3	%	4	%	5	%
Hargita	Maros	30	Bákó	13	Kovászna	10	Neamț	8	Brassó	6
Kovászna	Hargita	23	Brassó	22	Maros	11	Bákó	10	Kolozs	3
Maros	Hargita	43	Fehér	20	Kolozs	19	Beszterce-Naszód	18	Szeben	16
Kolozs	Szilágy	20	Maros	15	Fehér	14	Beszterce-Naszód	11	Máramaros	4
Bihar	Szilágy	19	Szatmár	12	Kolozs	10	Arad	8	Fehér	5
Szilágy	Kolozs	21	Szatmár	14	Máramaros	11	Bihar	10	Hunyad	9
Szatmár	Máramaros	30	Szilágy	14	Bihar	13	Kolozs	7	Hunyad	3

Maros megye esetében nézzük meg, mely megyékből származnak még lakói: Brassó 5,5, Hunyad 5, Kovászna 3, Máramaros 2%.

A fenti arányokból kiolvasható, hogy a kelet-erdélyi magyar megyékben – Kovászna és Hargita – a moldvai megyékből bevándorlók aránya jelentősebb, szomszédos megyékről lévén szó. Ezt az aspektust Horváth István és Koszta N. István is elemezték, és mindketten megállapítják, hogy a moldvai megyékből Kovászna és Hargita bevándorlók legnagyobb részt a szomszédos megyékből, Bakóból, Neamțból és Vranceából származnak.

A többi megye esetében is a vándorlók szinte kizárólagosan szomszédos vagy Erdélyhez közeli megyékből érkeztek. E megállapítás jegyében elemeztem a moldvai megyékből Kolozs és Maros megyékbe való bevándorlás méretét. Azt találtam, hogy 1992-

II. Adatok és folyamatok

Veres Valér: A belső vándorlás

ben Kolozs megyében összesen 7978 moldvai születésű egyén él, az oda vándoroltak 7%; Maros megyében 5892 egyén, az oda vándoroltak 8%.

A következőkben vizsgáljuk meg, hogyan alakult a kiválasztott megyékben a magyar nemzetiségűek aránya – összlakosság, városok és megyeszékhelyek lakosságából –, hogy felbecsülhessük a bevándorlók arányát 1930-1992 között.

Megye	Összlakosság				Városi lakosság				Megyeközpont lakossága			
	'30	'56	'77	'92	'30	'56	'77	'92	'30	'56	'77	'92
Hargita	86	88	85	84	79	86	76	78	89	86	85	83
Kovászna	82	81	78	75	78	80	78	73	77	93	85	76
Maros	44	46	43	41	53	56	48	40	58	76	62	51
Kolozs	31	29	23	19	50	42	27	20	47	50	32	22
Bihar	38	35	31	28	64	55	41	34	51	59	44	33
Szilágy	24	25	23	23	48	45	31	23	55	51	34	20
Szatmár	37	47	38	35	54	60	42	38	42	47	45	40

A táblázatot értelmezve rájöhettünk, hogy a moldvai megyékből való megyeközi vándorlás csak a Moldvával szomszédos két többségi magyar megyében (Kovászna és Hargita) nem változtatta meg a városi magyar lakosság többségi arányát. A többi megye esetében a vándorlás hatásai az utóbbi 50 évben fokozatosan megváltoztatták a magyar városi lakosság előnyös helyzetét. Több megyében a városi környezetben élő magyarok aránya még mindig magasabb a románokénál.

Következtetések

Befejezésül összegezzük az utóbbi három évtized romániai belső migrációs folyamatainak legfontosabb jellemzőit. Országos szinten a vándorlási fluxusok mérete az 1989 előtti tervgazdaság időszakában történt iparosítási és városi terjeszkedési folyamathoz kötődik. A fő fluxusok átrendeződésében észrevehető az északi megyék Temes megye felé való orientálódása. Összességükben a fluxusok iránya és a különböző migrációs vonalmi mutatókkal rendelkező régiók lakosságának demográfiai magatartása a második európai demográfiai átmenet folyamatába sorolható be; a természetes szaporulat és az élet minősége – lásd a D. Abraham által kidolgozott mutatókat – a romániai belső migrációs folyamatban fő tényezőknek számítanak.

A belső migráció ellenőrzött és irányított jellege – mely leginkább a zárt városok rendszerében nyilvánult meg – a totalitárius politikai rendszer bukása után, 1990-en folyamán bekövetkező rendkívüli fluktuációban nyilvánul meg.

A belső migráció városra orientáltsága az 1977-1992-es periódusban kihangsúlyozódik, az 1989-es decemberi társadalmi – politikai változások után azonban ez a folyamat lelassult, és a városról falura történő belső migráció négy formája kiegyensúlyozódott, mindegyik aránya 20-28%-os lévén.

A regionális – történelmi, hagyományos – központok vonzóbbakká váltak, tehát a belső migráció egyfajta globalizációjáról beszélhetünk az 1977-1992-es időszakban,

szemben a migráció D. Sandu által említett atomizálódásával, mely az előző időszakra volt jellemző.

A városi magyar lakosság arányának csökkenésében megyén belüli, főleg a faluról városra irányuló migráció játszott döntő szerepet Erdélyben azokban a megyékben, ahol román többség van, és nem annyira a megyeközi migráció hatása ez a jelenség. A Moldva felőli migráció nem jelentős az illető zóna megyéiben. Ezzel együtt a magyar városi lakosság aránya még mindig nagyobb, mint az összlakosság körében.

Bibliográfia:

- Abraham, D, Introducere în sociologia urbană, Ed. Științifică, Buc., 1991.
- Abraham D., D. Sandu, Modernizarea și urbanizarea, Viitorul social nr. 6/1984.
- Constantinescu M., Henri Stahl: Procesul de urbanizare din România, Zona Brașov, Ed. Politică, Buc, 1970.
- Date demografice. România, Comisia Națională de Statistică, Buc, 1994.
- Date demografice. România, Comisia Națională de Statistică, Buc, 1996
- Dicționar de sociologie, Ed. Babel, Buc., 1993.
- Dirk J. van de Kaa: *Europes Second Demographic Transition*: POPULATION BULLETIN vol. 42, no 1, march 1987.
- Horváth István: *A romániai magyarság demográfiai jellemzői az 1992-es népszámlálás tükrében: Korunk*, nr 7/1995.
- Hunya G., Réti T és m.: Románia, 1944 – 1990, Atlantisz, Bp. 1990
- Kosztai N. István: *Tallózás az 1992-es népszámlálás adataiból*, Hítel. Erdélyi Szemle nr. 3/1994
- Ioanid R., Urbanizarea în România, Ed științifică, București, 1978.
- Mingione E., Social conflict and the City, B. Blackwell, Oxford, 1941.
- Muresan, C., L'evolution demografique en Roumanie, Population nr. 4-5/1996.
- Recensământul general al populației din 1992, vol. I – II, Comisia Națională de Statistica, Buc. 1994.
- Sandu, Dumitru, Fluxurile de migrație în România, Ed. Acad. RSR, Buc, 1984.
- Sandu, Dezvoltarea socioteritorială din România, Ed. Academiei, București, 1987.
- Süle Andrea, Tények és következtetések a II. vh. utáni népszámlálás tükrében, In *Magyarságkutatás*, MKI, Budapest, évkönyv, 1988
- Stillwell J., Boden P. Rees P., *Internal Migration Trends in the UK from NHSR Data*, Espace, Populations, Societies nr. 1/1994.
- Trebici, Populația Terrei, Ed. științifică. Buc., 1991.
- Tebici VI., Hristache J., Demografia teritorială a României, Ed. Academiei, București, 1986.

¹ A vonzalmi mutató kiszámítását lásd később.

² A bVI és bVII első és másodfokú bevándorlási fluxusok, a kVI és kvII első és másodfokú kivándorlási fluxusok.

Ráduly Róbert

Helyi közpénzek

A romániai magyar nemzeti közösség vezető elitjének berkeiben, az utóbbi időben egyre többször és egyre hangosabban beszélnek az erdélyiségről. A sokszínűségén alapuló, többnemzetiségéből fakadóan toleráns, szellemiekben gazdag, saját történelemmel és jellegzetes hagyományokkal rendelkező évezredek múltú Erdélyről szólnak ilyenkor, és ez a témát ismerő jóhiszemű polgár számára több a nosztalgiánál, az együttes jövőhöz hitet nyújtó közös múlt öröksége. Ilyenkor a politikusok arról is említést tesznek, hogy a megnagyobbodott Románia évtizedekig nem tett mást, mint a társadalmilag és gazdaságilag egyaránt jóval fejlettebb Erdély vérét szívta, gazdasági-társadalmi adottságait kizsákmányolta. Ezen gondolatsor végén szokták azt a következtetést megfogalmazni, hogy a folyamat célja nem a balkáni hagyományokon alapuló Moldva és Havasalföld Erdély szintjére való felemelése volt, hanem fordítva: a bizánci értékrenden alapuló, a korrupció hálójával erőteljesen átszótt homogenizáció. Befejezésül arra szokás kitérni, hogy amint az a jelenlegi gazdasági mutatókból kiderül, a közel nyolc évtizedes erőteljes homogenizáció sem volt elég ahhoz, hogy a létező különbségeket összemoszák, hogy a sokszínűséget teljes mértékben kifehérsítsék. A következtetés: Erdély mindig más volt, sokszínűbb, gazdagabb, keresztényebb, műveltebb, szervezettebb és mindezek által erősebb. Ezért Románia, minden lehetséges eszközének latba vetésével sem bírta teljes mértékben leigázni. Erdély tehát, bár hosszú évtizedes kínok között, de él. Még él. Eddig a politikai megközelítés.

Az elmondottak néhány vélelemre épülnek. Egyrészt a politikai üzenet vélelmezi a non-homogenitást, azaz a heterogenitást. Ezáltal azt, hogy Erdély még mindig Románia mozdonya. Az a húzóerő amely kinkeservesen vonszolja maga után az ország többi részét. Jelen tanulmánynak éppen a valóság ilyen jellegű vizsgálata a célja. „Erdélyé az iga-húzó szerep” – vélelem ez avagy tény? Erre a kérdésre keressük a továbbiakban a választ.

A Parlament és az önkormányzatiság

Románia már 1991 decemberében letette a voksot a „változás” mellett, amikor nea Sile és tanti Veta népszavazással megerősítette az Alkotmányt. A nyilvános vita akkor az államformáról szólt. Ezzel a diverzióval a köztársaságpárti „kommunisták” sikeresen terelték el a figyelmet az akkori parlament által elfogadott szöveg valós rákfenéiről. Rendkívül rossz parlamenti struktúra jött létre. Ennél rosszabb csak az lehetne, ha mondjuk három, esetleg négy egyenjogú házból állna a törvényhozás. Ezt csak halkan mondom, nehogy nea Sile és tanti Veta meghallja és a „hatékonyság” nevében ennek szelle-

mében módosítsa az alkotmányt. A forradalom szele által a parlamentbe juttatott alkotmányozó többség jól végzett munkájának eredményeképpen, Románia két egyenlő kamarás parlamentje kétszer lassabban és kétszer költségesebben fogadja el a törvényeket mint egy egykamarás testület.

Felmerül a kérdés, miért nem lehet ezen változtatni. Lehetne, de az alkotmányozó többség a parlament összlétszámának kétharmada. Ez viszonylag könnyen megvolt 1991-ben néhány hónappal a forradalmi hevületet követően. Ma ellenben nehezen képzelhető el, hogy a parlament több mint egyharmadát képező egykori alkotmányozó többség (itt a Nemzeti Megmentési Front két utódpártjára a Társadalmi Demokrácia Romániai Pártjára, valamint a Demokrata Pártra gondolok) túllépjen az alkotmány „atyjának” önértetén és a törvényhozás viszonylatában módosításokat eszközöljön. És mindez egymagában nem lenne elég, még a témában teljesen járatlan nea Sile, tanti Veta és társaik beleegyezésére is szükség van. Marad tehát a teljes mértékben egyenrangú (a parlamenti biztos Szenátus általi megválasztásának kizárólagos jogkörétől eltekintve) két házas rendszer, amely a gyors átmenet egyik alapvető fékje, a hatályos törvénykezés gyakori módosulásának alapvető oka.

Mindezek ismeretében nem meglepő, hogy Románia Parlamentje a közvéleménykutatások népszerűtlenségi bajnoka. Nem a sajtó által osztott „a hónap legszundikálóbbr honatyája” megnevezésű vándorserleg, vagy az ülés közben újságot lapozgató szenátor címlapon tündöklő fotója okozza mindezt, hanem az a valós tény, hogy a parlamentben rendkívül nagy ráfordítással általában elképesztően rossz és késői eredmények születnek.

A röviden vázolt rendszer egyik áldozata az önkormányzatiság. Megítélésem szerint **legnagyobb** áldozata. Nem a reform jegyében elügyetlenkedett magánosítás, nem a pályatévesztett társadalomvédelem, nem a közhelyessé degradált népnevelés, illetve népgyógyítás, hanem az önkormányzatiság a legnagyobb áldozat. A fővárosközpontú „şefu” mentalitású politikai elit közel tíz éve vív szélmalomharcot vélt vagy valós problémák tömkelegével, anélkül, hogy felismerte (elismerte!!!) volna a döntésközelség fontosságát, a helyi közösségek saját gondjaik megoldására irányuló természetes igényét vagy a regionális együttműködés természetszerűségét.

Tíz év önkormányzatisággal kapcsolatos szélmalomharc, amelyben a Nemzeti Megmentési Front szájíze alapján megalkotott az 1991. évi, 69. számú *helyi közigazgatási* törvény, a madridi NATO csúcs előtt ezt módosító 1997. évi, 22. számú sürgősségi kormányrendelet, vagy a közpénzügyi kirakatreform szellemében elfogadott 1998. évi, 189. számú *helyi közpénzügyi* törvény a kis lépések mérföldkövei.

A demokratikus vezetés költsége

„A demokrácia nem jó, de jobbat még nem találtak ki” – bizonyára mindnyájan ismerik Churchill híres mondását. A demokrácia valóban költséges és időigényes játék. Megmérettetés alapján választják a vezetőket, akik felelősséggel tartoznak a közösségnek a közügyek intézéséért, a rájuk ruházott feladatok teljesítéséért. A demokratikus döntések adott esetben túlzottan időigényesek és indokolatlanul költségesek lehetnek. A vezetéselmélet mindenkori dilemmája a demokratikusan kiválasztott vezetőtestület számbeli nagy-

sága, mandátumának időtartama, ellenőrizhetősége. Önkormányzati vonatkozásban a két utóbbi kérdésre, bár közvetett módon, de már az Alkotmányban kielégítő választ kapunk. Egyrészt a köztársasági elnök és a parlament számára megállapított **négy éves** időtartamot, másrészt a törvényhozó testület tagjai esetében kimondott „minden imperatív mandátum semmis” tág értelemben a helyi autonómiát gyakorló önkormányzati testületekre is kiterjeszhető. Ezen logika alapján cselekedett a törvényhozó 1991-ben és nagyjából következetes maradt az új elképzelés esetében is. A négy éves mandátum viszonylatában nincs változás, ellenben az önkormányzati testület tagjai esetében a mandátum gyakorlásával kapcsolatos felelősség vonatkozásában annál inkább. A törvényhozó a helyi illetve megyei önkormányzati testület tagjainak személyes felelősségének elvét emeli törvényerőre, amely szerint minden egyes testületi tag együtt és külön-külön felel azokért a döntésekért amelyeket az önkormányzat egyetértésével hozott. A felelősség egyrészt anyagi vonzatú, azaz a döntéssel egyetértő személyek anyagilag felelősek a döntés nyomán jelentkező anyagi károk megtérítésében, illetve az önkormányzati testületnek azon tagja, aki adott időszak alatt három olyan határozat-tervezet mellett szavaz, amelyeket a közigazgatási bíróság törvénytelennek minősít, elveszti mandátumát, helyét – amennyiben listán választották – a következő jelölt veszi át. Különösen ez utóbbi rendelkezés rendkívüli módon növeli a helyi szintű döntéshozó testületekbe bekerült személyek felelősségét, ezáltal új kihívás elé állítván őket. Az önkormányzati képviselőnek megfelelő módon kell ismernie a tevékenységi területével kapcsolatos törvényes rendelkezéseket, a kerettörvényektől a sajátos kérdéseket szabályozó törvényekig, a kormányhatározatoktól, a miniszteri rendeleteken át az önkormányzat szervezési-működési szabályzatáig. Másképp fogalmazva az önkormányzati képviselőnek sokkal jobban fel kell készülnie a határozat-tervezetek elfogadására, mint ezt korábban tette. Amennyiben valaki komolyan szeretné művelni az önkormányzati képviselőséget, nem elégséges eljárni a szakbizottsági és az önkormányzati testületi ülésekre és Bólogató János módjára egyetérteni a határozat-tervezetekkel. Mindezen túl érdemben kell mérlegelni a határozat-tervezetbe foglalt gyakorlati és jogi vonzatait egyaránt és csak ezt követően lehet „mellette” vagy „ellene” szavazni.

A pénzügyi erőforrások

A kommunisták által a hatvanas évek végén végrehajtott „megyésítés” eredményezte új közigazgatási rendszer egyik „forradalmi” jellemzője a kódosítás volt. Ez rányomta bélyegét a pénzügyi mozgásokkal kapcsolatos nyilvántartásokra is. A pénzügyek hatósági vonzata mindhiába volt közügy, ennek ellenére mind a mai napig nem közölnek Romániában a különböző adónemekkel kapcsolatos (hozzáadott értékadó, nyereségadó, béradó, luxusadó) adatokat megyei, még kevésbé településszintű bontásban. Ez a reálgazdasági folyamatok felbecsülését rendkívüli módon nehézkessé teszi. Sajnos ez csak az egyik, talán a kisebbik baj. A nagyobbik az, hogy az egyébként létező, de „titkosított” hivatalos adatokból sem vonhatunk le egyértelmű következtetéseket, hiszen köztudott, hogy Romániában a reálgazdasági folyamatok jelentős része a természetes (hivatalos vagy követhető) ügyletek körén kívül esik. A fekete gazdasággal kapcsolatos gazdasági folyama-

tok tehát a szemlélődésünk látókörén kívül esnek. Ha hiszünk a legutóbbi becsléseknek amelyek szerint a gazdasági folyamatok 50%-a a fekete gazdaság színterén zajlik, akkor is hiába állnának rendelkezésünkre az adóterhek akár településszintű bontásban is, a következtetéseink bármilyen körülmények is lennének, ezek a gazdasági folyamatok mintegy fele alapján történnének. A másik félről nemhogy mi, de a kérdéssel foglalkozó pénzügyminisztérium sem sokat tudna mondani. Mivel nem kívánunk ebbe a hibába esni, a vizsgált kérdéssel kapcsolatosan mindössze részkövetkeztetéseket tudunk megfogalmazni.

A helyi adók és illetékek behajtásának decentralizálása

1999 januárja folyamán tett falulátogatásaim során számos önkormányzati tisztviselő szegezte nekem a kérdést: mikortól és hogyan lehet átvenni az adónyilvántartás-adóbehajtás hatáskörét? A válasz akkor egyszerűnek **tűnt: elméletileg már a tegnap átvehették volna.** A gyakorlatban azonban a Pénzügyminisztérium részéről tanúsított ellenállás meglehetősen hátráltatta a szolgáltatás decentralizációját. Állításom alátámasztására elsősorban az akkori hetek kormánydöntéseire utalok. Az önkormányzatok megszervezték adóbevételeik saját behajtását. Ez a helyi adók, illetékek mellett a béradóból helybemaradó hányad nyilvántartására és behajtására is kiterjedt. Ezzel a települési és a megyei önkormányzatoknak első ízben lehetett rálátásuk a területeken működő összes tevékenységre, Az önkormányzat adóellenőrei ugyanis bekopoghattak a katonai alakulatokhoz, a hírszerző szolgálat helyi csoportjaihoz, a rendőrséghez, a csendőrséghez, a magán és közszférabeli nyereségorientált vagy non-profit jogi személyekhez és saját maguk foganatosíthattak intézkedéseket az esetleges adóhátralékok behajtására. Ezzel egyúttal megtudhatták, hogy hány alkalmazott dolgozik a katonai egységben vagy azt, hogy hány „hírszerző” tevékenykedik a megye területén! Rövid volt azonban a tájékoztatósi lehetőség. 1999 decemberében a reform jegyében a Pénzügyminisztérium ismét egységesítette a béradó nyilvántartását, követését és behajtását és ezzel természetesen újra önmagát bízta meg.

Összegek elvonása és vélt források

Az 1999-es állami költségvetésről szóló törvény tervezete 1998 decemberében került a Parlament asztalára. A továbbiakban a tervezet „önkormányzatbarát” szellemét elemezném. Amennyiben összehasonlítjuk az előző évek során a központi költségvetésből a helyi költségvetések számára visszaosztott összegeket (8.434,8 milliárd lej 1997-ben, illetve 10.079 milliárd lej 1998-ban) az 1999-re ennek megfelelő összeg (7.726,4 milliárd lej) nominálértékben is kisebb. (Lásd az alábbi táblázatot.) Az önkormányzati szférában ennek következtében előreláthatóan létrejövő jövedelem-kiesés problémáját a Pénzügyi Minisztérium egyszerűen az 1994 évi, 27. számú *helyi adó és illetékek* törvényt módosító 1998. évi, 62. számú Sürgősségi Kormányrendelettel áthárította az adófizetők-re, a szóban forgó jogszabállyal a helyi adókat illetékeket egyik napról a másikra, átlagosan hétszeresére emelte.

1. számú táblázat – A helyi költségvetések számára visszaosztott összegek

Ssz	Költségvetési év	Cél-támogatások	Visszaosztott munkabéradó	Munkabéradó (50%)	Összesen
1	1997 ¹	3.790,2	4.644,6	-	8.434,8
2	1998 ²	5.076,3	5.002,7	-	10.079,0
3	1999 ³	450,0	1.001,4	6.275,0	7.726,4

Forrás: A Pénzügyminisztérium költségvetéssel kapcsolatos munkaanyag

Jogos ezek után a kérdés: akkor miért utalta az 1998. évi, 189. számú helyi közpénzügyi törvény a helyi adók megállapításának jogkörét az önkormányzatok hatáskörébe? „Romániában az elmélet egy, a gyakorlat egészen más” – panaszkodott a minap egy RMDSZ-es polgármester. Igaza van, ebben a vonatkozásban is ugyanaz a jelenség tapasztalható, mint az adónyilvántartás-adóbehajtás decentralizációjánál. A kormányt kényszeríteni kell, hogy betartsa a törvényt. További érv: a pénzügyminisztérium beteges merevsége. A szervezés-vezetés terén minimális jártassággal rendelkező személy számára a legtermészetesebb a helyi adók-illetékek területén évek óta tevékenykedő szakszemélyzet teljes egészében vagy részben történő átvétele lett volna, a megfelelő technikával és helyiségekkel együtt, hiszen a hatáskör átadásával csökkent a központi kormányzat tevékenysége, ami személyzet-, felszerelés- és térfelesleget eredményezett. A miniszter azonban a boldogító igen helyett, „rémesen” nemet mondott, majd a nyitottság jegyében rövid magyarázattal is szolgált: „No comment!” Mindezek ellenére jó volna, ha a polgármesterek, alpolgármesterek, amennyiben ezt már nem tették meg, hozzálátnának a hatáskör átvételéhez szükséges lépések előkészítéséhez és kivitelezéséhez. Természetesen **szem előtt** tartva, hogy a folyamat jelentős költségekkel jár, az elengedhetetlen személyzet alkalmazáson túl, a helyi költségvetés terhére a megfelelő technikát is be kell szerezni.

Úgymond, decentralizáció történt Romániában. A helyi önkormányzatok bevetettek a mélyvízbe, azt viszont elfeledték tőlük megkérdeni, tudnak-e úszni... Vajon megállhatunk ennél a pontnál? Elegendő az év végén számba venni a helyzetet, majd együtt ünnepelünk a partot érőkkel, esetleg együtt érzünk a vízbe fulladtakkal. Nyilván nem. Azal, hogy felismertük: kritikus helyzetbe került az önkormányzatiság, az 1999-es tapasztalat hosszú időre lejáráthatja a helyi közösségek önrendelkezésének perspektíváját, megte-remtettük a megoldáskeresés lehetőségét. Az „úszótanfolyam” elengedhetetlen. További kérdés, léteznek-e alkalmas oktatómesterek.

Pótköltségvetés és balkanizmus

1999. szeptember 24-én jelent meg Románia Hivatalos Közlönyében az 1999-es állami költségvetésről szóló törvény módosítása, a költségvetés kiigazítása⁴, vagy ahogy ezt mondani szokás a „pótköltségvetés”. Ennek megfelelően az 1999-es állami költségvetés bevételi oldala 5.940 milliárd lejvel, a kiadási oldala pedig 17.305 lejvel nőtt, a költségvetési hiány tehát mind abszolút mind relatív értékben a tervezettnél nagyobb lett. A várható többletkiadás haszonélvezői között ott voltak az önkormányzatok is, számukra a munkabéradóból visszaosztott összeg nem kevesebb mint 1.500 milliárd lejvel nőtt. Ez

közel másfélszerese az eredetileg visszaosztott összegnek. Az örömben üröm, hogy a tavasszal a költségvetés elfogadásakor a megyék közötti visszaosztásnál érvényesített kritériumrendszert félretette a kormány, és ily módon a pénzügyminiszter a „szükségletek” alapján osztotta szét az összegeket. Amennyiben az elosztás elvszerű minden egyes megye a tavasszal kapott összeg másfélszeresét kellett volna a költségvetés kiegészítéseként kapja. Ezzel szemben például az erdélyi megyék adatai a 2. számú táblázatban feltüntetett módon alakultak:

2. sz. táblázat: Az erdélyi megyéknek a pótköltségvetéssel visszaosztott munkabéradó

Ssz	Megye	Tavaszi összeg – millió lejben –	Pótköltségvetés – millió lejben –	Hányad 3. oszl/2. oszl
	Összesen⁵	1023719	1500000	1.47
1	Arad	21203	25193	1.19
2	Bihar	24869	35017	1.41
3	Beszterce-Naszód	25043	21386	0.85
4	Brassó	24124	27678	1.15
5	Fehér	22173	31411	1.42
6	Krassó-Szörény	16282	20937	1.29
7	Kolozs	25039	43122	1.72
8	Kovácsna	15287	21271	1.39
9	Hargita	23210	26228	1.13
10	Hunyad	35948	27258	0.76
11	Máramaros	38968	38654	0.99
12	Maros	22682	37334	1.65
13	Szatmár	19692	32869	1.67
14	Szilágy	27570	23146	0.84
15	Szeben	18371	35924	1.96
16	Temes	25984	41900	1.61
	Összesen	386445	489328	1.27

A fenti táblázatból kiolvasható: a 16 erdélyi megyének visszaosztott pótösszeg hányada jóval elmarad az országos átlagtól. Egész pontosan az eredetileg leosztásra került összeg 20 százalékaival, azaz 78 milliárd lejjel. Amennyiben a kormányzat tartotta volna magát a tavasszal elfogadott leosztási kritériumokhoz a pótköltségvetés 4. mellékletének erdélyi megyékre vonatkozó adatsora a 3. táblázatba feltüntetett módon alakult volna.

Az alábbi táblázatból világosan kiderül, hogy a pótköltségvetés alapján a kijáró összegnél kevesebbet 11, többet 5 megye kapott. A többet kapó megyék listavezetője Szeben, öt Kolozs, majd Maros, Szatmár és Temes megyék követik. Az öt megye 26,85 milliárd lejjel kapott többet annál, amennyi az állami költségvetésről szóló törvénybe foglalt idevágó kritériumrendszer alapján járt volna. Érdekes, hogy egymagában Hunyad megyétől közel ekkora összeget von meg a költségvetés! Egyébként a 11 megyének normális körülmények között 105,5 milliárd lejjel kellett volna többet kapnia. A meg nem

II. Adatok és folyamatok

Ráduly Róbert: Helyi közpénzek

kapott összeggel kapcsolatos mennyiségi mutató esetén (lásd: 3. táblázat, 5. oszlop) a számkivetettek sorában Hunyad megyét Máramaros, Szilágy, Beszterce-Naszód és Hargita megyék követik, a minőségi mutató esetén (lásd: 1. táblázat) az ugyancsak vezető Hunyad megyét Szilágy, Beszterce-Naszód, Máramaros és Hargita megyék. Az öt megyének egyébként kis híján további 85 milliárd lej járt volna! Az erdélyi értékrend szellemében nevelkedett és erdélyiesen gondolkodó politikusoktól sokszor hallani, hogy Bukarest politikája Erdély ellenes. Ez közpénzügyi síkon úgy jelentkezik, hogy az Erdélyből elszívott források jelentős részét az ország más vidékeire irányítják. Cserébe pedig járványként terjesztik Erdély szerte a balkáni szellemiséget (szakszavai a „șpaga”, a „șuți” és a „semințe de bostant”). A balkanizmus előretörése azonban az erdélyiek hibája is, és ez a gyakorlat évszázados európaiságunk megmaradt jegyeit öli ki belőlünk.

3. sz. táblázat: Az erdélyi megyék számára visszaosztott munkabéradó alakulása az állami költségvetésről szóló törvény illetve a pótköltségvetésnek megfelelően

Ssz	Megye	Tavaszi összeg – millió lejben	Ennek megfelelő kiegészítés – millió lejben	Pótköltség vetés – millió lejben	Különbség 3. oszl-4. oszl
	Összesen •	1023719	1500000	1500000	0
1	Arad	21203	31168	25193	-5975
2	Bihar	24869	36557	35017	-1540
3	Beszterce- Naszód	25043	36813	21386	-15427
4	Brassó	24124	35462	27678	-7784
5	Fehér	22173	32594	31411	-1183
6	Krassó-Szörény	16282	23935	20937	-2998
7	Kolozs	25039	36807	43122	6315
8	Kovácsna	15287	22472	21271	-1201
9	Hargita	23210	34119	26228	-7891
10	Hunyad	35948	52844	27258	-25586
11	Máramaros	38968	57283	38654	-18629
12	Maros	22682	33343	37334	3991
13	Szatmár	19692	28947	32869	3922
14	Szilágy	27570	40528	23146	-17382
15	Szeben	18371	27005	35924	8919
16	Temes	25984	38196	41900	3704
	Összesen	386445	568074	489328	-78746

Az új forrásokról

Az 1998. évi, 189-es számú helyi közpénzügyi törvény a helyi költségvetések bevételi oldalát újabb forrással bővítette ki. A béradóból helyben maradó összegről van szó. A forrással kapcsolatosan a törvény (8. Cikkely, 3. Bekezdés) így fogalmaz: „A béradóból amellyel az állami költségvetésnek tartozik, az adófizető egység a bér kifizetésének

napján 50%-ot az állami költségvetésbe, 40%-ot azon közigazgatási egység költségvetésébe amelynek területén kifejti tevékenységét, 10%-ot az illető megye költségvetésébe fizet be. Bukarest municípium esetében ez a hányad 50%, és ezt a kerületek és a municípium költségvetése között a Bukarest Muncipium Főtanácsa osztja el. Ezen hányadokat a költségvetési törvény évente módosíthatja.”

Ez a szövegrész, a közpénzügyek szempontjából Romániai viszonylatban áttörést eredményezett. Egyrészt, mert Romániában első ízben vállalta a Parlament a gazdasági fejlettségi szinttel való szembenézést. Ezzel megtörtént egy több évtizede gondosan foltozgatott lepel lerántása: nyolc évtized erőszakos homogenizáció dacára a történelmi régiók még mindig különbözőek! Másrészt, mert első alkalommal vált egy kizárólag állami költségvetési forrás helyi költségvetések forrásává. Igaz, hogy csak részben, de a helyi költségvetések összessége ezáltal a béradó egy részét saját forrásának tekinthette!

A helyi érdekeltségű közutakról

A közutak építése, javítása és karbantartása a mindenkori kormányzat egyik alapvető feladatát képezte. A közutak esetében ugyanis, a klasszikus ellentételezésen alapuló megközelítésben nehéz elérni a nem fizetők kizárását. Romániában 1996-ig kellett várni, hogy az ugyancsak klasszikusnak tekinthető megoldást, az útdíj üzemanyagárba történő beépítését meghonosítsák. Az elmélet szerint ugyanis a fogyasztás-ellenszolgáltatás dilemmáját a közutak esetében a legjobban az üzemanyagba beépített útdíj oldja fel, hiszen a közúthasználat mértéke arányos az ehhez szükséges, tehát ebből a célból megvásárolt üzemanyag mértékével. Érdekes megvizsgálni az üzemanyag árát terhelő adók, illetékek mai struktúráját.

1996-ban fogadta el a Parlament *a közutakkal kapcsolatos külön alapról* szóló 118-as törvényt⁶. Ennek értelmében, a közutak építéséhez, korszerűsítéséhez, gondozásához, karbantartásához és javításához szükséges források kiegészítésére hivatott külön alapot a következő bevételek táplálják:

- a termelők által a hazai piacra szállított gépkocsi üzemanyag luxusadót nem tartalmazó nagykereskedelmi árára, valamint az importált gépkocsi üzemanyag vámértékére számított 25%
- a hazai gyártók által a belső piacon eladásra szánt gépkocsik és utánfutók (a traktorok és a mezőgazdasági gépek kivételével) luxusadót nem tartalmazó nagykereskedelmi árára, valamint az importált gépkocsik és utánfutók vámértékére számított 10%.

Az ismertetett két forrás 1997 során újabb forrással egészült ki. A politikai berkekben jelentős hullámokat fölkavaró, a rendelkezést megfogalmazó miniszter neve után Băsescu-illetékként ismertté vált vagyonadó típusú bevételről van szó, amelyet a gépkocsi- és utánfutó-tulajdonosok évente kötelesek leróni.

Említésre méltó a létrehozott külön alap leosztása. A törvény értelmében az országos érdekeltségű utakra 65%-ot, a helyi érdekeltségű utakra (megyei és községi utak) 35%-ot kell fordítani. A megyék közötti leosztásról és ezen belül a települések konkrét részesedésének módozatáról a Parlament sem 1996 őszén, sem az azóta eltelt több mint három év alatt nem döntött. A 35% kérdésének rendezetlensége annál is meglepőbb, mi-

vei a helyi közpénzügyekről szóló törvény 10. szakaszának (2) bekezdése kimondja, hogy „az állami költségvetés egyes bevételeiből visszaosztott összegeket és az állami költségvetés céltámogatásait⁷ minden egyes megye és Bukarest municípium szintjén évente, az állami költségvetéssel együtt kell jóváhagyni”. Az 1999-es állami költségvetés tervezetének parlamenti tárgyalásakor tett ilyen jellegű próbálkozásaink nem vezettek eredményre. A helyi érdekeltségű utak támogatási rendszerét továbbra is a Szállításiügyi Minisztérium végzi, az elosztási módozatra pedig nehezen lehet a jóhiszeműség vélelmét rámagyarázni. A objektívnek tekinthető kritériumrendszer a gyakorlatban ugyanis jelentősen befolyásolja a politikai nyomásgyakorlás szele. Az 5. számú táblázatban megtekinthető az 1999-ben a megyék számára az útalapból juttatott céltámogatások régiónkénti elosztása:

- milliárd lejben

Ssz.	Történelmi régió	Megyei önkormányzat	Települési önkormányzatok	Összesen
1.	Erdély	217,0	86,3	303,3
2.	Havasalföld ⁸	239,2	42,0	281,2
3.	Moldva	187,3	45,7	233,0
	Összesen	643,5	174,0	817,5

Forrás: az Országos Közúti Ügynökség nyilvántartása

Az ismertett adatsorból kiindulva, az összegek területenkénti leosztásának igazságosságával kapcsolatosan lehetetlen következtetéseket megfogalmazni. Egyrészt, mivel ebben az esetben vitatható az igazságosság fogalma, másrészt mert nem állnak rendelkezésünkre a bevételi oldal területi bontásával kapcsolatos adatok. Ennek hiányában pedig nem ismerjük azt a tényt, hogy az összeghez a történelmi régiók külön-külön milyen arányban járulnak hozzá. A kérdést még bonyolultabbá teszi az a tény, hogy a külön alaphoz való hozzájárulás bár a jószág vásárlóját terheli, de a befizetésére annak nagybani forgalmazója hivatott. A hazai termelők nagy része néhány megyében (Argeş, Bákó, Brassó, Dolj, Prahova, Konstanca) található. A bevételi oldal nyilvántartásából nem derül ki tehát a hozzájárulás térszerű területi bontása.

A közutakkal kapcsolatos külön alap egyébként kétszeresen áldozata a központosított gondolkodásnak. Először azáltal, hogy a kormányzat szakemberei szerint a nagykereskedelmi szinten történő hozzájárulás könnyebben követhetővé teszi a bevételek alakulását. Lehetséges, papíron igazuk van. Csakhogy a követéstől a behajtásig tartó út a gyakorlatban rendkívül hosszúnak bizonyul. A termelők jelentős része krónikus adós, nem törleszti a kormányzattal szembeni kötelező hozzájárulásait. Sem a béradót, sem a hozzáadott értékadó, sem a társadalombiztosítási hozzájárulást. Akkor pedig hogyan várhatnánk el, hogy az eladási árba beépített, a vásárlóktól egyébként behajtott hozzájárulást befizesse. A központosított befizetés tehát a rosszul fizető mamutvállalatok áldozata. Nem csak az adóteher-viselés területi leosztásával kapcsolatos adatok nem kerülnek a kormányzat birtokába, de esetenként a pénz sem. Továbbá azáltal válik áldozattá a külön alap, hogy a kormányzat területenként javarészt kénye-kedve szerint osztja le a helyi érdekeltségű utak építésére, gondozására, kezelésére és javítására szánt összegeket. Ponto-

sabban fogalmazva, az éppen tisztségben lévő szállításiügyi miniszter és az illetékes Ügy-nökség vezérigazgatójának kénye-kedve szerint.

¹ Megvalósítás

² Kiigazított előirányzat

³ Kivetítés

⁴ Az 1999-es állami költségvetés kiigazításáról szóló 140/1999-es Sürgősségi Kormányrendelet.

⁵ Az országosan visszaosztásra kerülő összeg a pótköltségvetés 4. melléklete alapján.

⁶ A közutakkal kapcsolatos külön alap létrehozásáról és felhasználásáról szóló 118. számú törvényt a Képvi-selőház és a Szenátus 1996 október 2-án fogadta el és az 1996. október 14-i 504. számú rendelettel került ki-hirdetésre. A Hivatalos Közlöny 261. számában jelent meg 1996. október 25-én.

⁷ *románul*: transferuri cu destinație specială

⁸ Beleértve a dobrozdjai megyéket is, azaz Konstancát és Tulceát.

Farkasné Imreh Mária

Vállalkozók, vállalkozás-fejlesztés

Az erdélyi magyar vállalkozói réteg megismerése része a nemzetiségi önismeretnek. Hogyan vészeli át a gazdasági átmenet időszakának buktatóit, kihasználja-e lehetőségeit? Segít-e a közösség itthoni megkapaszkodásában, önálló egzisztenciák teremtésében? Erős, művelődési, politikai célokat hordozni tudó középosztályt növesztő funkcióját betölti-e? Válaszra váró kérdések. Elemzésünk gyakorlati tapasztalatokra, számszerű dokumentációra támaszkodik. Így például figyelembe vettük az 1992-es romániai népszámlálási adatokat, az Országos Statisztikai Hivatal, a Román Kereskedelmi és Iparkamara, valamint a kereskedelmi törzskönyv által közölt adatokat. Vizsgálatunk kiemelten foglalkozik a kis- és középvállalkozásokkal.

A kis- és közép vállalkozók jelentősége nemzetközi szinten is óriási. A 90-es évek derekán az Európai Unióban 19 millió kis- és középvállalkozás működött, ebből 17,7 millió mikro- 1,15 kis és 170 ezer közepes vállalkozás. Ezek összesen több mint 115 millió embert foglalkoztattak. Az EU és tagállamai speciális programokkal segítik a kis- és középvállalkozói szektor fejlődését, versenyképességük növelését, nemzetközi szerepvállalásukat, hisz jelentős mértékben járulhatnak hozzá a piacgazdaságok fellendítéséhez. A fejlődés fő erőforrását jelentik, ösztönzően hatnak a magántulajdon és a vállalkozási készség fejlődésére, rugalmasan, könnyen reagálnak a változásokra, nagyszámú munkatérőt foglalkoztatnak, segítik a gazdaság sokoldalúságát, jelentősen hozzájárulnak a bel- és külkereskedelem dinamizálásához.

Románia mindezek ellenére 1990 óta, sajnálatos módon, jóformán semmit sem tett a kis- és középvállalkozások fejlesztése érdekében, minden a deklarációk szintjén rekedt meg. Például a nagy késsedelemmel megszavazott kis- és középvállalkozások bejegyzését és fejlesztését serkentő 133-as törvényt elfogadása, 1999 júliusa óta nem követi az alkalmazási metodológia, 1999 decemberében a profitadó módosításáról szóló sürgősségi kormányrendelet jórészt hatályon kívül helyezte. A meghirdetett kedvezményes bankhitelek sem jutottak el a kis- és középvállalkozókhoz, a kereskedelmi bankok olyan külön biztonsági intézkedéseket írtak elő, melyeket ezek nagy része nem tudott teljesíteni. A legkülönbözőbb adók és illetékek egyre növekednek, a vállalkozást nehezítő adminisztratív intézkedések tömkelege súlyos terheket ró a vállalkozókra és jó néhányuk csődbe jutását is eredményezte. Szinte remélni sem merjük, hogy a 2000 fordulópontot fog jelenteni.

Vállalkozó magyarok

A magyarság létszáma az 1992-es romániai népszámlálási adatok szerint Romániában 1 624 959 (7,1%). Erdély összlakossága 7.710.000 fő, ebből magyarnak vallotta magát 1.599.900 fő. A megyék magyar ajkú lakosságának alakulásáról újabb adatok nincsenek, a nemzetiségi arányok tekintetében ezért nem bocsátkoztunk becslésekbe, mara-

dunk az 1992-es adatoknál. A működő vállalkozások számának meghatározásakor a Kereskedelmi-, Ipari- és Agrárkamara 1999. november 30-i adatait vettük figyelembe.

Megye	Aktív lakosok száma	Magyarok megyei aránya (%)	Működő vállalkozások száma	Ország/megye arány (%)	Vállalkozás ezer lakosra	Vállalkozás ezer aktív lakosra
Arad	201800	12.5	17011	2.2	34.9	84.2
Beszterce-Naszód	151700	6.5	8926	1.2	27.3	58.8
Bihar	285500	28.5	22488	3	35.4	78.8
Brassó	298200	9.8	24204	3.2	37.7	81.2
Fehér	192700	6	9999	1.3	24.1	51.9
Hargita	149700	84.6	8444	1.1	24.2	56.4
Hunyad	248400	6.1	16581	2.2	30.2	66.7
Kolozs	337300	19.8	32419	4.3	44.1	96.1
Kovászna	100300	75.2	6898	0.9	29.6	68.9
Krassó-Szörény	167100	2.2	9901	1.3	26.3	59.2
Maros	265700	41.3	17142	2.3	28.2	64.5
Máramaros	244200	10.2	21707	2.9	40.3	88.8
Szatmár	178000	35	12980	1.7	32.4	72.9
Szeben	200500	4.2	13011	1.7	28.7	64.9
Szilágy	114500	23.7	5530	0.7	20.7	48.3
Temes	327000	9.1	24225	3.2	34.6	74.1
Össz-Erdély	3462600	20,7	251466		32.6	72.6
Összesen Románia	10465500	7,1	758914		33.2	72.5

A számadatok alapján néhány következtetés adódik:

- Az erdélyiek nem vállalkozóbb szelleműek mint az átlag romániai lakosok, ez érvényes a magyarokra is. Megállapítható, hogy Romániában átlag ezer lakosra 33,2 vállalkozás jut, ezer erdélyire pedig 32,6. Továbbá ezer aktív korban lévő lakosra 72,5 működő vállalkozás jut Románia összterületén, ezer erdélyi lakosra pedig 72,6. A különbség mindkét esetben jelentéktelen.
- A két többségi magyar lakosú megye az ezer főre eső vállalkozások tekintetében jócskán lemarad az átlagoktól, a 41,3% magyar lakosú Maros megye helyzete sem biztatóbb. Hargita megyében ezer lakosra 24,2, Kovászna megyében 29,6, Maros megyében pedig 28,2 vállalkozás jut, miközben az országos átlag 33,2. Az ezer aktív lakosra jutó vállalkozások helyzete hasonló következtetéssel szolgál. Hargita megyében 56,6 vállalkozás esik ezer lakosra, Kovászna megyében 68,9, Maros megyében pedig 64,5 vállalkozás, aminél az országos átlag jóval magasabb.
- A legtöbb aktív vállalkozást Kolozs (96,1), Máramaros (88,8), Arad (84,2), Brassó (81,2) és Bihar (78,8) megyékben jegyezték be, ezekben a megyékben a magyarok lakossági részaránya 10 és 30% között mozog.

Kolozs megyei vállalkozók

Köztudott, hogy a vállalkozók nagy többsége a városi lakosok köréből kerül ki. Kolozs megyében a városokban lakó magyarság száma 74.483 ami a megye városi lakosságának 20,7 százalékát jelentette az 1992-es népszámlálás szerint.

	Kolozs megye városi lakossága	Magyarságarány
Kolozsvár	328 008	22,71
Torda	61 135	11,51
Dés	41 016	16,40
Bánffyhunyd	9 921	35,78
Szamosújvár	26 249	18,12
Összesen	466 329	20,70

A településekre lebontott adatok mellett szükséges hangsúlyoznunk, hogy a magyarságlétszám csökkenése az elvándorlási arány miatt magasabb az országos átlagnál, az emigráció pedig főleg a fiatalokat, a vállalkozni képes réteget érinti.

Elemezzük az ezer aktív lakosra eső vállalkozók száma szerint élen járó Kolozs megye helyzetét. 1999 év végén Kolozs megyében a Kereskedelmi Törzskönyvben 32.419 céget tartottak nyilván. A Romániai Kereskedelmi-, Ipari és Agrár Kamara valamint az Országos Kereskedelmi Törzskönyv adatai szerint 1998 végén a 243 többségben állami tulajdonban levő vállalkozás mellett 30.617 többségben magán tőkével működő vállalkozás volt, a 46 önállóan gazdálkodó állami egység mellett. A Kolozs megyei Kereskedelmi-, Ipari és Agrár Kamara adatai szerint 17.097 cég rendelkezett, az előírásoknak megfelelően, 2.000.000 lejen felüli jegyzett tőkével. Ebből 2.228-ról lehetett kimutatni – név szerinti szelekcióval – hogy magyar tulajdonosokkal is rendelkezik, ami 13,03 százalékot jelent és a megye magyar lakosainak arányát sem éri el, nem hogy a városi lakosokét. Realisabb megközelítést kapunk, ha korrekciót alkalmazunk, hisz a tíz év alatt bejegyzett cégek számát az 58 ezer nyilvántartott tulajdonoshoz kell arányítanunk, s így egy vállalatra átlagban 1,74 tulajdonos jut. Ha a valóban működő 17.097 cég tulajdonosainak számához viszonyítjuk ezt a számot, a magyar nemzetiségű cégtulajdonosok aránya a fenténél jóval alacsonyabb, 7,22%, s ha ezt a számot a városi lakossági arányunkhoz viszonyítjuk, akkor a vállalkozói arányunk közel egyharmada a megyei értéknek.

A Kolozs megyei magyarság nem mutat nagyobb vállalkozói kedvet a románoknál, gazdaságilag a többségekkel szemben a lemaradó réteget képviseljük. Még szomorúbb a helyzet, ha a cégek jegyzett tőkéjét (4.389 milliárd lej) összevetjük a magyar tulajdonosok által jegyzett tőke nagyságával (27,9 milliárd lej) és azt kapjuk, hogy az össz-tőkének alig 0,63 százalékát jegyzik magyarok.

Tudjuk, hogy az előírásokat azok a cégek tartják be amelyek év végi mérleggel rendelkeznek, ezeket a cégeket számíthatjuk igazán működőknek, számuk 1998 év végén, Kolozs megyében 12.359 volt ebből 1.529-ben tudunk – név szerinti szelekcióval – magyar tulajdonost is kimutatni (7,1%). Biztatóbb, hogy bár a létrejövő profitból a ma-

gyar vállalkozók 9,48 százalékot tudnak magukénak, az éves forgalomból való 8,13 százalékos részesedés mellett, a veszteségesek összegéből viszont csupán 2,85 százalékot.

Végül nézzük meg, hogy milyen ágazatokban és milyen arányban vannak jelen a magyar tulajdonosok Kolozs megyében.

Ágazat	Vállalkozók ágazati besorolása	Magyar tulajdonossal is rendelkező cégek ágazati besorolása
Termelés	18,34%	24,55%
Kereskedelem	46,16%	40,44%
Szolgáltatás (szállítás is)	30,17%	31,01%
Mezőgazdaság	1,86%	0%
Import-export	0,40%	0,54%
Építőipar	3,07%	3,46%
Összesen	100%	100%

Strukturálisan jelentősebb eltérések mutatkoznak a kereskedelmet és a termelést fő ágazatként feltüntető vállalkozók adatai. Pozitív és hosszabb távon reményre jogosító, értékelendő jelenség, hogy nagyobb a magyar vállalkozók aránya a termelésben és az import-export terén is.

Kiútkeresés

A kilencvenes években vállalkozásfejlesztő központok születésének lehetünk tanúi.

Ezekről a vállalkozókat segítő, támogató, magyar nyelven is rendezvényeket, oktatást szervező, gazdasági tanácsadó szolgáltatást végző nonprofit szervezetek szükségességéről nem szándékozunk értekezni. Világos, az erdélyi magyar civil szféra azon szervezeteiről van szó, amelyek hozzájárulhatnak a vállalkozói réteg elindulásához, fejlődéséhez. Alappillérei az egzisztencia teremtésének, a szülőföldön való boldogulás esélyeit növelik. Ugyanakkor meg kell állapítanunk, hogy a rendszerváltás átmeneti szakaszában magánvállalkozóink nehezen boldogultak, elsősorban a mostoha gazdasági környezet miatt.

Nem a teljesség igényével próbáltuk meg feltérképezni a jelentősebb vállalkozókat támogató egyesületeket, klubokat, vállalkozásfejlesztési központokat, inkubátorházakat, az erdélyi gazdaságfejlesztést segítő intézményeket. A vállalkozásfejlesztő központok közös vonása, hogy tagjaik, ügyfeleik számára anyanyelvünkön, magyar nyelven is nyújtanak gazdaságfejlesztő szolgáltatásokat.

Kosztolányi szavai az átmeneti gazdaság és a globalizáció közötti vergődésünkben is biztos támpontot jelenthetnek: „Csak anyanyelvemen lehetek igazán én.”

Ssz	Megye	Össz-lakosság	Magyar lakosság	Magyarság aránya (%)	Vállalkozásfejlesztési központ	Alapítás éve
1	Arad	487400	60900	12.5	Arad	1996
2	Beszterce-Naszód	327200	21200	6.5		
3	Bihar	634100	180700	28.5	Nagyvárad	1997
4	Brassó	642500	63300	9.8	Brassó	1992
5	Fehér	414200	24800	6		
6	Hargita	347600	294300	84.6	Csikszereda Székelyudvarhely Gyergyószentmiklós	1994 1992 1995
7	Hunyad	548000	33700	6.1		
8	Kolozs	735100	145400	19.8	Kolozsvár	1997
9	Kovászna	232600	175000	75.2	Sepsiszentgyörgy	1996
10	Krassó-Szörény	375800	6100	2.2		
11	Maros	607300	251000	41.3	Marosvásárhely	1997
12	Máramaros	538500	54800	10.2	Nagybánya	1997
13	Szatmár	400200	140100	35	Szatmárnémeti	1994
14	Szeben	452800	19200	4.2		
15	Szilágy	266300	63200	27.7		
16	Temes	700300	63400	9.1		
	Összesen	7709900	1597100			

Nézzük meg, hogyan születtek, milyen fejlettségi szintet értek el a kis- és közép-vállalkozásokat támogató nonprofit civil szerveződések.

1992: az ébredés esztendeje. Két vállalkozókat tömörítő szövetség alakult meg: a Brassói Magyar Kereskedők és Iparosok Szövetsége (BRAMIK) és az Udvarhelyszéki Magánvállalkozók Szövetsége. Viszonylag korai bejegyzésük kezdeményező képességüket dicséri, de történelmi hagyományaikra is alapozhattak. Kijelenthetjük, mindkét város akkori vezetése támogatta, bátorította a kezdeményezőket, akik például szolgáltak az utánuk következőknek.

1994-et a profizmus évének nevezhetnénk. Két, szakmailag azóta is talán a legmagasabb szintet biztosító intézmény születésének lehattunk tanúi. Talán nem véletlen, hogy az induláshoz szükséges forrásait pályázati úton nyerték, s a hazai körülményekhez viszonyítva jelentős tőkével indulhattak.

Székelyföldön, Csikszeredán PHARE fejlesztési programra pályáztak sikeresen, s megalakult a Hargita Megyei Innovációs és Inkubátor Szövetség. Természetesen nem nemzetiségi kizárólagosság alapján tevékenykednek. Az oktatás, képzés, tanácsadás, regionális fejlesztés mellett inkubátorházként is működnek, már 2 kft „kinötte a házat”, jelenleg 7 kisvállalkozónak biztosítanak helyet, amelyek összesen 105 alkalmazottat foglalkoztatnak. Az inkubátorház ellátja ezeket termelési infrastruktúrával és egy sor gazdasági szolgáltatással. A tőkével jól gazdálkodó szövetség programjait a profizmus, a széles látókörűség jellemzi.

A Szatmárnémeti Kis- és Középvállalkozásokat Fejlesztő Központ, az UNDP Romániai programjának köszönheti az indítás műszaki és szellemi feltételeit. Alapítványként született meg. Az alkalmazottak és ügyfelek fele-fele arányban magyar és román nemzetiségűek. Szakmai felkészültségüket és eredményességüket bizonyítja az a tény, hogy megalakulásuk óta ezren felüli ügyféllel büszkélkedhetnek, főleg Szatmár megyéből, de van ügyfelük Erdély más megyéiből is.

1995-ben a forráshiánnyal küzdő korszak kezdődött el. Gyergyószentmiklóson indult el a nehezebb körülmények között tevékenykedő, sajátos módon szerveződő központok születése. A vállalkozás fejlesztési tevékenységet és a befogadó cégek működtetését nem lehet élesen elkülöníteni, így működik a Mark House Klub is. Ez a kettősség a kényszermegoldások első példáját jelenti. Pedig derűlátó tervezgetések helyszíne volt a gyergyói medence, a házigazdáink talán a legbizakodóbbak voltak, ott gyülekeztünk Erdély minden szegletéből és hálózatépítési terveket szövögettünk, bejegyzett és alakuló vállalkozói társaságok vezetőiként. Nevet is választottunk: *Erdélyi Vállalkozók Klubja*. Ez a hálózat, ha nem is formálisan de funkcionálisan egyéni emberi kapcsolatként ma is él.

1997-ben a horizontális szerveződési modellben gondolkodás első példaként megalakult a Rajka Péter Vállalkozók Szövetsége Kolozsváron. Erdély központi régiójában nagy fehér foltot hivatott betölteni, a Kolozs megyével határos területek egyikében sem volt hasonló kezdeményezés, s ma sincs. Komoly intézményépítési tapasztalatok birtokában alakult meg a szövetség. Az alapelvek megfogalmazásakor már lehetett látni az elérhető célokat és az eszközök korlátozott voltát. Tán túlzottan széles tevékenységet vállaltak magukra, források, biztonságos háttér nélkül az elaprózódás veszélye fenyegeti stratégiájukat.

1997-1999 a felzárkózás éveit jelentik, vannak városok, ahol az eddig felsorolt központokon kívül 2-3 vállalkozásfejlesztési központ is működik. Tagadhatatlan azonban, hogy javarészt forráshiánnyal küszködő vállalkozásfejlesztési szervezetek megjelenésének lehetünk tanúi. A felsorolt nonprofit vállalkozásfejlesztési központok nagy része csupán egy állandó alkalmazottat tud foglalkoztatni, a bedolgozók száma szintén alacsony, 2-4 fő. Működési helyük, székhelyük bérelt, vagy cégek által a rendelkezésükre bocsátott, nagyon ritka esetben van saját tulajdonú ingatlanuk.

Település	Hatósugár	Taglétszám	Székhely (nm)	Éves forgalom (millió lej)
Brassó	megye	67	15	10
Sepsiszentgyörgy	megye	73	40	150
Csíksereda	megye	X	1200	X
Székelyudvarhely	város és környéke	85	36	178
Gyergyószentmiklós	város és környéke	27	cég	X
Kolozsvár	megye, szomszéd megyék	120	12	100
Szatmárnémeti	megye	X	50	X
Nagyvárad	megye	36	15	25
Marosvásárhely	megye	X	cég	X
Arad	megye	55	47	100

A felsorolt vállalkozásfejlesztési központok vezetői által szolgáltatott adatok alapján talán sikerült átlagos képet alkotnunk helyzetükről (lásd a fenti táblázatot).

Minden vállalkozásfejlesztő központ rendelkezik telefon- és fax-kapcsolattal, alig van, akinek nincs elektronikus posta (e-mail) elérhetősége. Minden VFK rendelkezik a minőségi információ megszerzésének és feldolgozásának számítástechnikai feltételeivel.

A megkérdezett központok tagjai, többnyire a megyét tekintették területileg elérhetőnek. Ettől függetlenül évente egy-két alkalommal nagyszabású rendezvényt szerveznek 100-150 hallgató számára, kül- és belföldi szaktekintélyeket hívnak meg előadóként. A tematika változatos, a kis- és középvállalkozókat érintő legaktuálisabb kérdések tisztázására ad lehetőséget. A rendezvények gyakran kiállítás vagy vásár szervezésével társulnak.

A VFK-vezetők kivétel nélkül feladatuknak tekintik a rendszeres gazdasági tanácsadást, s erre mozgósítható szakemberi háttérrel is rendelkeznek. Nagy részük különböző pályázati kiírások alkalmával segíti a tagokat, vagy a hozzájuk fordulókat. E pályázatok határmenti együttműködéstől, régió- és vidékfejlesztésig, mikrohiteltől, bankhitelekig széles skálán mozognak. A meghirdetett programok a PHARE CREDO, PHARE CBC, CHF, SAPARD, SOROS továbbá a Román Kereskedelmi- és Iparkamara, Illyés Közalapítvány, Új Kézfogás Közalapítvány által kiírt támogatások.

Információs hálózattal egyetlen vállalkozás fejlesztő központ sem büszkélkedhet, de a többé-kevésbé rendszeres információ-áramoltatás már megkezdődött a tagság irányába. Nagyrészt aktuális gazdasági információkat tartalmazó értesítők, hírlevelek, tájékoztatók születnek. Van ezekben gazdasági törvényismertetés, híradás kiállításokról, üzletember-találkozókról, szakmai fórumokon való részvételi lehetőségek leírása, üzleti kínálatok-kereslet közvetítése.

Végső tanulságként levonhatjuk azt a következtetést, hogy szó sincs erdélyi magyar gazdasági fölényről, hanem inkább a leszakadás veszélyétől kell tartatunk. Érdemes volna jobban odafigyelni arra a maroknyi lelkes, kezdeményező készséggel megáldott gazdasági szakemberre, akik mindannyiunk számára oly fontos területen próbálnak tenni valamit a gazdasági szféra felemelkedéséért.

Somai József

Romániai magyar civil szféra

1. A romániai magyar civil szféra helye és szerepe

A civil szférának, a társadalomépítés jelentős tényezőjének elemzése látszólag hálás feladat, a mélységekbe hatolva azonban kiderül, sok az ellentmondás, feszültség, bizonytalanság. Bár elemzésünk nem a gondok feltárását célozza meg, a jövő érdekében nem rejtjük véka alá ezeket. Elemzésünk csak így járulhat hozzá a romániai magyar társadalom jövőképe alakításához.

A civil szféra szerepének jobb megértését és megközelítését az állam, az önkormányzat és civil szféra viszonyának áttekintése teszi lehetővé. Az állam a törvénykezéssel keresztül kötelező keretek közé szorítja a szervezeteket, az alapítványokat, tehát az egész civil társadalom működését. A civil társadalom tevékenységi keretének meghatározásával az állam nemcsak a működtetés szabályozását sajátítja ki, hanem szigorúan kijelöli ezen alapvető szektor működési területét is. Ebben a spontánnak tűnő ügynevezett „munkamegosztásban” a civil szféra, az élet igényeire válaszolva, olyan területek gondjait vállalja, amelyeket az állam nem tud, vagy nem is akar felvállalni, bár ezeknek a gondoknak a megoldása egyik előfeltétele a közösség normális életvitelének.

Az állam és a civil társadalom szerepéről és helyéről köztudott, hogy közöttük nem kizárólagosságról, nem ellentétéről és nem konkurenciális viszonyról van szó, hanem partnerségi kapcsolatban állnak egymással. A spontánul kialakuló civil szféra a társadalom felé történő értékhozó szolgáltatás eszköze, miközben az állam felülről kialakított tudatosan tervezett rend. Mindkettő a társadalom működőképességének alapeleme. A civil társadalom csakis az államhatalom viszonylatában határozható meg, de nem vele szemben, még akkor sem, ha ez a két fajta rend időnként ellentétbe kerülhet egymással, mint például a szakszervezetek és állam viaskodása a bérek szintjének a kialakításában, vagy pedig a leszerelést és atommentesítést követelő békemozgalmak, a környezetvédő mozgalmak, stb. Ezekben az esetekben is társadalmi szerepleosztásról van szó.

A román állam még nem alakította ki a civil szféra alapvető támogatási formáit, bár amúgy a civil szféra kettős haszonélvezője: ez utóbbi társadalmi feladatok megoldását vállalja át az államtól, vagy önkormányzattól, ugyanakkor hozzájárul a GDP-hez, értéket termel, adót fizet, valutát hoz stb. A civil szféra, regionális keretek között, bizonyos állami-önkormányzati hatásköröket is átvéve, képes lehet a helység, a táj, a környezet emberközpontú világgá való átalakítására. A civil szféra mindinkább emancipálódik, bár még nem kellőképpen.

Úgy tűnik, tájainkon igen szükséges a civil szféra súlyának, jelentőségének, szerepének és helyének alapos indoklása. Ha a romániai magyar nemzeti közösségnek a demográfiai súlyát vesszük figyelembe, ma közel 3.000 NGO-szervezettel kellene rendelkeznie, a

létező és működő 1000-1100 helyett, mivel Romániában jelenleg közel 40.000 NGO-szervezet működik.

A civil szférának a közösség számára jelentős értékteremtő szerepét véve figyelembe, a társadalmi rekompensáció iratlan törvénye alapján, az állam a morálison túli, nagyságrendben komoly anyagi támogatást kellene nyújtania. Ez a kötelezettség bármely demokratikus állam költségvetésében tételesen jelentkezik. Bár a román demokrácia még nem jutott el idáig, a demokratizálódási folyamat remélhetőleg magával hozza az alapítványok és szervezetek tételes költségvetési támogatását is.

II. A civil szféra szabályozása

A civil társadalom számára 1989 korszakhatár, ugyanis a végét jelenti annak a totalitarista, etatizált világnak, amely mindent – a civil szférát is – az állam akarata alá gyúrt, hiszen a hatalom csak az általa preferált, a rendszert támogató mozgalmakat és szervezeteket engedélyezte illetve működtette. A civil szerveződések hulláma az elmúlt tíz év alatt lappangó erőket szabadított fel, még akkor is, ha a kényszerhelyzetben elővett szabályozás (21-es számú törvény 1924-ből) csak formai keretet engedélyez a civil szférának. Paradoxális helyzet alakult ki: a hatalom látszólag szabad utat engedett a civil szférának, lényegében tovább ragaszkodott szupremációs centralizált funkcióinak a megtartásához, miközben érdektelenül viselkedett a saját maga által engedélyezett civil szférával szemben.

Az 1924-es törvény úgy szabályozza a nemkormányzati szervek jogi személyként való bejegyzését, a működési, hatásköri feltételeket – még alapítványok bejegyzése esetében is szak-minisztériumi véleményezést írt elő, olykor a megjelölt célnak megfelelően 3-4 minisztériumi véleményezésre is szükség volt –, hogy biztosítsa az állam felügyeletét a nemkormányzati szerveződések tevékenysége felett. El kell azonban ismerni, hogy a mostanáig is érvényben lévő régi törvény így is kedvező hatású volt, mert lehetővé tette az egyesületi szféra intézményesülését.

A jelenlegi román kormányzat, bár nagy dolgok nem történtek, eljutott a civil szervezetek társadalom-átalakító szerepének felismeréséhez, és programjában vállalta, hogy a terület megerősödéséhez szükséges intézkedéseket hoz. A kormányprogram tehát látszólag új utat nyit a civil szférának: először jelenik meg román kormányprogramban a civil szervezetek számára átfogó és reményekre feljogosító cselekvési stratégia. Optimizmusunk viszont mit sem ér, ha a programban megjelent szándék nem párosul cselekvéssel, ha a demokratikus elvek alapján kialakított szabályozás és annak tisztességes alkalmazása egyre csak várat magára. A jelenlegi kormányprogram *általános elvei* között találjuk: az egyesületi szabadság biztosítása, mind belföldi, mind pedig regionális szinten; a döntéshozatalban való közjogi részvétel biztosítása, beleértve a nemzeti és ágazati politikai stratégiákat is; az információkhoz való hozzáférhetőség biztosítása a stabilitás és fejlődés nélkülözhetetlen előfeltételének megvalósítása érdekében; a költségvetési politika átvilágíthatóságának biztosítása.

Az egyesületekre és alapítványokra vonatkozó kormányzati szándék a következőkben mutatkozik meg: az egyesületek és alapítványok tevékenységét serkentő jogi keret megteremtése; az egyesületek és alapítványok legitimitásának és aktív tevékenységének biztosí-

tása; a közalapokból történő szubvencionáláshoz való hozzáférhetőség biztosítása a civil társadalom sajátosságainak megfelelően; a Civil Társadalom Fejlesztési Alapjának létrehozása; akkreditálási köz-pontok létrehozása valamennyi minisztériumban, melyek folytonos képzési tevékenységgel biztosítsák az egyesületek és alapítványok humán hátterét; minisztériumközi munkacsoport létrehozása, folytonos tevékenységgel és konzultatív jelleggel, a civil szférának előirányzott éves költségvetési leosztások meghatározása és a közös projektek létrehozása érdekében; a pénzügyi törvényben külön fejezet rendelkezze a központi költségvetéshez való hozzáférhetőségre vonatkozóan, az egyesületek és alapítványok nemzetközi programjainak közös finanszírozását megoldandó és a Civil Társadalom Fejlesztési Alapjának forrásait biztosítandó; jogi keret létrehozása elősegítendő a civil szervezetek hozzáférését a minisztériumi költségvetési alapokhoz a civil szféra fejlesztését szolgáló projektek végrehajtására; jogi keret megalkotása az önkormányzatok számára, hogy helyi költségvetési alapokat hozhassanak létre a civil szféra fejlesztését szolgáló projektek kidolgozására és végrehajtására.

A program jó, előrelépést jelentene, de váratott magára a jelenkorhoz adaptált törvényi keret, amely ennek a programnak a teljesíthetőségét garantálná. Ez évben *sürgősségi kormányrendelet* formájában megszületett az *egyesületi és alapítványi törvény (26/2000. január. 31, Hivatalos Közlöny 39/2000)*.

A szabályozás előtörténetéhez tartozik, hogy a CENTRAS (Romániai Nemkormányzati Szervezetek Központja) új egyesületi törvény-tervezetet dolgozott ki és terjesztett elő. A tervezet már bevezető rendelkezéseivel az egyesülési jog szabad gyakorlásának elvére épített. Ebből a tervezetből kiindulva született a fent jelzett törvény. Ez előírja, hogy az egyesületek bejegyzéséhez már nem előfeltétel 21 személy, három is elegendő és a bejegyzéshez szükséges minimális kezdő vagyon egyesületeknél a mindenkori bruttó minimálbér kétszerese. Az alapítványok esetében a mindenkori bruttó minimálbér százszorosa bejegyzési előfeltétel, ami nehézségeket okoz, mivel leszűkíti azok számát, akik képesek alapítványt létrehozni ekkora kezdőtőkével, függetlenül attól, hogy közérdekű tevékenység végzésére milyen szándékkal és mennyi energiával rendelkeznek.

A CENTRAS törvénytervezetében a pénzügyi kedvezmények köre is kiegészült a forgalmi adómentességgel (TVA) oly módon, hogy az alapítványok és egyesületek visszaigényelheték volna azt. A tervezet a más kedvezményeket is tartalmazott, amelyek közül érdekesebbek például a jövedelemadó 20%-os csökkentése, valamint a jogi személyek alkalmazottai személyi jövedelemadójának 25%-os csökkentése. A javaslatban még jelentős volt: teljes mentesség a házadó, a saját szállítási eszközök feletti adók megfizetése alól; teljes jövedelemadó-mentesség, vámmentesség; a közköltségek magánszemélyként történő megfizetése, a kulturális rendezvények, vagy bármilyen más belépési díjjal szervezett rendezvények adómentessége, stb.; mezőgazdasági adó mentesség. Ezek a mentességek kedvező feltételt jelentettek volna a civil szféra elindulása, „lélegzetvétele” számára, csakhogy a sürgősségi kormányrendeletben ezek a könnyítések már nem jelentek meg.

Az új kormányrendelet a jövedelemszerzés vonatkozásában átveszi és megerősíti azt a javaslatot, hogy az alapítványok és egyesületek létrehozhatnak gazdasági egységeket is, vagy résztulajdonos lehet bármely kereskedelmi vállalkozásnál az illető alapítvány vagy egyesület céljaival azonos tevékenység jövedelmének, hozadékának, osztalékának hasznosításával.

Igen jelentős újdonság a kormányrendeletben a szervezetek és alapítványok *közhasznúvá tétele*. A tervezetben először jelenik meg a *közhasznú* szervezetek, alapítványok kategóriája, amelyek igen szigorú feltételeknek kell megfeleljenek, viszont olyan új jogosítványokkal fognak rendelkezni, amelyek ez idáig ismeretlenek voltak Romániában. A közhasznú szervezetekké minősítés lényeges előnye, hogy az állami és önkormányzati költségvetésből fognak részesedni és közszolgálati funkciókat vehetnek át azoktól, a megfelelő pénzügyi alapokkal együtt.

Könnyítés történt a következő kérdésekben: megszünteti az államigazgatási szervek ellenőrzését az egyesületek felett; eltekint a minisztériumi véleményezéstől a bejegyzésnél; lehetővé teszi a költségvetéshez való hozzájutást; a bejegyzést a bíróság végzi (törvényszék és ügyészség részvétele helyett). A rendelet néhány hiányossága: nem tisztázza, a létező szervezeteket miként kell hozzáigazítani az új szabályozási feltételekhez; bevezeti a federációk létrehozásának lehetőségét, amelyek azonban nem lehetnek közhasznúak; a CENTRAS által javasolt kedvezmények elől kitér; nem került a sürgősségi kormányrendeletbe a közalapítványi rendszer.

III. Civil szféra adatokban

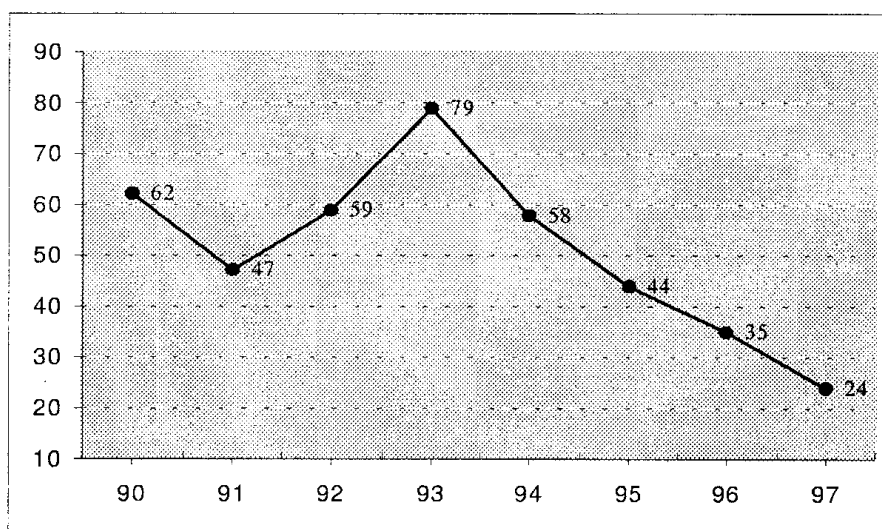
A civil szféra vizsgálatát főleg három adatforrásra alapozzuk. Jelenleg 764 működő szervezet (szervezet alatt értd: jogilag bejegyzett szervezet, társaság, alapítvány, klub, egyesület, szövetség) található az *Alapítvány az Erdélyi Civil Szervezetekért* elektronikus adattárában. A *Romániai Magyar Alapítványok jegyzékében* 533 szervezet adatai vannak meg (II kiadás 1995, a KIDA és Bölöni Farkas Sándor Alapítványok kiadása). További katalógusok: *A Romániai Magyar Alapítványok és Egyesületek Jegyzéke* (1996, a Korunk Baráti Társaság kiadása) és a *Romániai Magyar Alapítványok és Egyesületek Katalógusa* (1998, kiadta az Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság). Ugyanezen katalógusok adataira támaszkodva vizsgáljuk a civil szféra dinamikáját 408 olyan bejegyzett szervezet adatai szerint, amelyek megadták bejegyzési évüket. Úgy gondoljuk, a rendelkezésünkre álló adatok relevánsak a civil szféra dinamikáját, jellegét és a közigazgatási területük szerinti megoszlást illetően.

1. sz. táblázat: *A civil szervezetek alakulásának dinamikája*

Év	Bejegyzett szervezetek száma	Változás (%-ban)
1990	62	15,19
1991	47	11,51
1992	59	14,46
1993	79	19,36
1994	58	14,21
1995	44	10,78
1996	35	8,58
1997	24	5,88
	408	100%

Az 1-es táblázat illetve grafikon bemutatja a civil szféra alakulásának a dinamikáját 1990-1997 között. Látható, hogy 1990-ben nagy lendülettel alakult meg és indította el tevékenységét számos szervezet. A katalógusok adataiból kiderül, kezdetben inkább országos érdekeltsgű szervezeteket jegyeztek be, ezek tevékenysége a mai napig felfelé ívelő dinamikát mutat: az Erdélyi Múzeum Egyesület (EME), Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság (EMT), Romániai Magyar Gazdák Egyesülete (RMGE), Romániai Magyar Közgazdász Társaság (RMKT), Kriza János Néprajzi Társaság, a Magyar Diák-szövetségek, stb. A szervezetek bejegyzésének száma 1991-ben enyhén visszaesik, a csúcsot 1993-ban éri el, miután elkezdődik egy, a mai napig tartó állandó csökkenési tendencia. 1990-93 között, tehát az első négy évben alakult a szervezeteknek közel 60 százaléka.

1. sz. grafikon: A civil szervezetek alakulásának grafikája

Nézzük meg a bejegyzett szervezetek tevékenységi területi szerinti megoszlását.

2. sz. táblázat: Katalogizált szervezetek megoszlása jellegük szerint (1990-1997)

Ssz.	Szervezetek jellege	Szerv. száma	Arány (%)
1.	Kultúra, irodalom, művészet, hagyományörzés	192	36,0
2.	Oktatás, kutatás	89	16,7
3.	Gazdaság, társadalomfejlődés	52	9,7
4.	Szociális gondozás	51	9,6
5.	Ifjúság	37	6,9
6.	Sajtó	23	4,3
7.	Egészségügy	23	4,3
8.	Környezetvédelem	17	3,2
9.	Vallás	15	2,8
10.	Település, kistérség, közösségfejlesztés	13	2,4
11.	Etnikumközi párbeszéd	7	1,3
12.	Nemzetközi kapcsolatok	2	0,4
13.	Állampolgári jogok és kötelezettségek	2	0,4
14.	Egyéb	11	2,1
		533	100,0

II. Adatok és folyamatok

Somai József: Magyar civil szféra

A táblázatból látható, hogy kiemelkedően nagy a művelődés jellegű szerveződések aránya (36,0%), majd következik az oktatás és kutatás (16, 7%). Úgy tűnik, hogy a romániai magyar közösségnek a szervezetek alakítására irányuló preferenciáját meghatározza a nemzeti identitásvédelem, amely leginkább ehhez a két területhez kötődik. Következnek a sorban az egész közösséget érintő területek: gazdaság, szociális gondozás, ifjúság, sajtó, egészségügy, környezet védelem.

3. sz. táblázat: *A bejegyzett civil szervezetek megoszlása megyék szerint (1990-1997)*

Ssz	Megye	Szervezetek száma	Össz/megye arány	Szervezetszám 10000 főre
1.	Arad	17	2,22	2,78
2.	Beszterce-Naszód	10	1,3	4,73
3.	Bihar	74	9,69	4,07
4.	Brassó	36	4,71	5,66
5.	Fehér	6	0,78	2,42
6.	Hargita	259	33,9	8,77
7.	Hunyad	10	1,3	2,95
8.	Kolozs	91	11,91	6,22
9.	Kovászna	95	12,43	5,41
10.	Krassó-Szörény	2	0,26	2,5
11.	Maros	68	8,9	2,73
12.	Máramaros	12	1,57	2,18
13.	Szatmár	33	4,32	2,35
14.	Szilágy	20	2,61	3,16
15.	Szeben	4	0,52	2,07
16.	Temes	21	2,75	3,34
17.	Bukarest	5	0,65	5,8
18.	Bakó	1	0,13	1,13
		764	100,0	4,73

Érdemes megvizsgálni, miként oszlanak meg a nyilvántartott szervezetek a települések típusa szerint.

4. sz. táblázat: *Nyilvántartott szervezetek megoszlása helységek szerint*

Ssz	Szervezetek száma helységek szerint	Szervezetek száma	Megoszlás (%)
1	Megyeközpontokban	414	54,2
2	Más városokban	217	28,4
3	Falun	133	17,4
		764	100,0

A 3-as és 4-es táblázatokból kitűnik, hogy a székely megyék (Hargita 33,9% és Kovászna 12,43%) civil szféra alakító folyamatban vezérszerepet vállaltak. Hozzájuk csupán Kolozs megye csatlakozik szorosán. Ez a helyzet még inkább kitűnik a tízezer főre eső bejegyzett szervezetek nagyságrendjének az elemzéséből, mely szerint a sorrend Hargita (8,77), Kolozs (6,22), Bukarest (5,8), Brassó (5,66), Kovászna (5,41), Beszterce-Naszód (4,73), a többi megye az átlag (4,73) alatt teljesített. Figyelemre méltó, hogy Maros megye, az erdélyi magyar lakosság 15,68 százalékával, a szervezetek bejegyzése terén 8,90%-ot ért el, és ezért a tízezer főre eső szervezetek száma is (2,73) alacsonyabb az átlagnál.

A helységek szerinti megoszlás a megyeközpontok túlsúlyát mutatja (54,2%), miközben véleményünk szerint a falvakban alapított civil szervezetek száma (133) aránytalanul alacsony (17,4%) a falusi lakosság arányához viszonyítva. Különösen alacsony akkor, ha figyelembe vesszük, a terület- és kistérségfejlesztési, művelődési, szociális kihívások vonatkozásában sokkal nagyobb figyelmet kellene szentelni a vidéknek.

IV. Támogatási rendszer

A romániai magyar civil szféra legjelentősebb támogatási rendszerét az Illyés Közalapítvány széles spektrumot átölelő nyolc szaktestületi ágazatra bontott alkuratóriumi rendszere jelenti. A magyar alkotmány előírja a határon túli magyar közösségek identitást megtartó támogatását, kötelezi a mindenkori magyar kormányt a költségvetési pénzalapok létrehozására. Ennek a pénzalapnak a nagyságrendje viszont az éppen aktuális kormányzat szándékától függ. Az Illyés Közalapítvány rendszerét kiegészíti ugyanabból az alkotmányi előírásból kiindulva az Új Kézfogás Közalapítvány a Mocsáry Alapítvány, valamint a szakminisztériumok és más intézmények támogatásai.

5. sz. táblázat: Az Illyés Közalapítvány nyújtotta támogatások szaktestületek szerinti megoszlásban (millió forint, 1998)

Ssz.	Szaktestületek	Összeg	Arány (%)
1.	Oktatási szaktestület	29,0	14,64
2.	Művelődési szaktestület	28,0	14,14
3.	Gazdasági, vállalkozói szaktestület	9,0	4,54
4.	Tudományos szaktestület	16,0	8,08
5.	Egyház és szociális szaktestület	26,0	13,13
6.	Önkormányzati szaktestület	6,0	3,03
7.	Írott és elektronikus sajtó szaktestület	23,0	11,61
8.	Ifjúsági szaktestület	11,0	5,55
9.	Közérdekű intézményfejlesztés	32,5	16,41
10.	Oktatási alapítvány (Iskola Alapítvány)	15,0	7,57
11.	Az Alkuratórium elnöki tartaléka	2,5	1,26
	Összesen	198,0	100

II. Adatok és folyamatok

Somai József: Magyar civil szféra

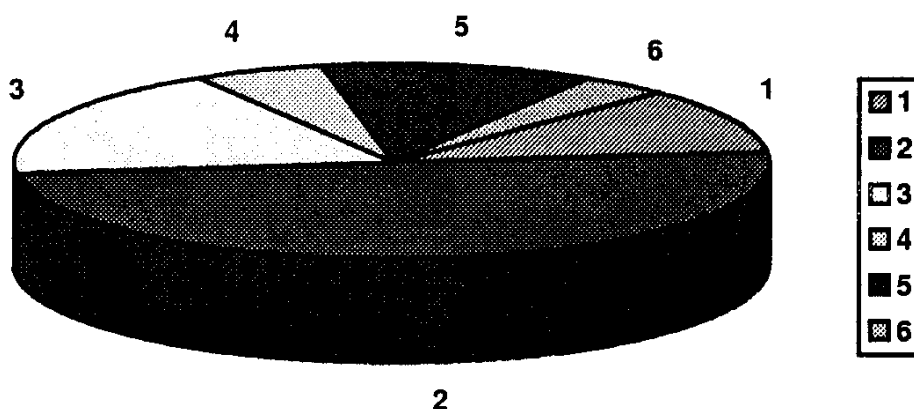
Megállapítható, hogy az Illyés Közalapítvány támogatási orientációja megfelel a határon túli magyarok törekvéseinek, prioritás a maradandó létesítmények támogatása, vagyis ingatlanok (27,1%), felújítások (11,1%), intézményfejlesztés (5,4%), berendezések (14,0%), kutatás és képzés (14,0%). Az 5-ös és 6-os táblázatok bemutatják az Illyés Közalapítvány 1998-as évi támogatási nagyságrendjét és támogatások megoszlását szaktestületek szerint.

Az 1998-ban benyújtott 1095 pályázat 55,07%-át (602 pályázatot) véleményezték kedvezően a szaktestületek, az elutasított pályázatok (486) részaránya 44,46% volt.

6. sz. táblázat: A Illyés Közalapítványhoz benyújtott pályázatok szaktestületi bontásban (1998)

Megnevezés (pályázat)	Okta-tás	Műve-lődés	Tudo-mány	Gaz-daság	Egy-ház	Önkor-mányz.	Sajtó	Ifjú-ság	Össz
Leadott	218	235	81	35	124	57	93	255	1095
Elnapolt	6	-	-	-	-	-	-	1	7
Visszautasít	82	111	42	12	43	20	35	141	486
Jóváhagyott	127	124	39	23	81	37	57	114	602
Építkezés	47,3	29,27	-	11,48	55,4	-	10,4	-	27,1
Felújítás	4,16	13,88	-	20,30	31,4	-	0,89	-	11,1
Rendezvény	-	19,98	16,23	14,07	-	-	7,5	46,4	10,1
Intézm. fejl.	-	18,79	-	10,91	5,1	-	1,4	-	5,4
Fenntartás	9,06	1,75	42,06	-	-	-	19,0	23,7	10,7
Berendezés	23,34	3,52	4,05	7,23	1,9	-	2,0	10,06	14,0
Kutat. alkot	3,4	6,8	27,39	-	-	-	2,0	-	5,0
Képzés	11,82	3,01	-	23,82	1,1	59,68	1,4	12,3	9,0
Egyéb	0,86	2,55	10,27	3,44	5,5	39,83	2,8	7,25	8,0

2. sz. grafikon: Az Illyés Közalapítvány 1994-1997 években megítélt támogatásainak ágazati megoszlása, a támogatásban részesítettek száma alapján

Magyarázat: Összesen 3543 pályázatot bíráltak el. Határon túli területek szerinti megoszlás a következő: 1. Határon túli magyarságot általában érintő támogatások (388 pályázat, 10,95%, 220.223.182 Ft.); 2. A romániai magyarságot érintő támogatások (1761 pályázat, 49,70%, 851.640.737 Ft.); 3. A szlovákiai magyarságot érintő támogatások (643 pályázat, 18,15%, 320.730.611 Ft.); 4. Az ukrainai magyarságot érintő támogatások (201 pályázat, 5,67%, 96.312.760 Ft.); 5. a vajdasági (volt jugoszláviai) magyarságot érintő támogatások (415 pályázat, 11,71%, 47.567.000 Ft.); 6. Egyéb relációkat érintő támogatások (135 pályázat, 3,82%, 70.086.000 Ft.). Megjegyzés: a fenti ábra a támogatásban részesült pályázatok megoszlását mutatja, a támogatások összege szerinti bontás ábrája is vizuálisan ugyanaz.

V. Civil integrációs szerepvállalás

Illyefalva. A civil szféra integrációját szolgáló rendezvénysorozat Kató Béla ismert illyefalvi lelkész és Kató Ibolya tiszteletes asszony kezdeményezéséhez és következetes szervező munkájukhoz kötődik. 1993. június 14-ével kezdődően, 1996. november 30-ával bezáróan összesen nyolc találkozót szerveztek az Illyefalvi Keresztyén Ifjúsági Központ épületében, elsősorban a működő alapítványok összefogására, de a találkozókön szervezetek, egyesületek, társaságok is részt vettek.

Az első találkozón a résztvevők elhatározzák: Illyefalva központtal létrehoznak egy dokumentációs és tájékoztató irodát, évente találkoznak közös rendezvények és szakterületenkénti tanácskozások megszervezésére és Erdélyi Magyar Alapítványok Szövetsége név alatt egy laza szerveződés keretében folyamatos képzést szándékoznak biztosítani a rendezvények résztvevőinek.

Híven a lelkes kezdethez a nyolc „teltházás” rendezvényen (60–80 résztvevő) a civil szervezetek küldöttei hazai és külföldi szakemberek előadásai révén ismeretekhez jutottak. Ezek közül említjük: Az alapítványok működése (Bátai Tibor); Az alapítványok finanszírozása (Stumpf István); Az alapítványok szerepe a társadalomban (Salat Levente); Az új romániai szponzorizálási törvény (Birtalan Ákos); Prioritások az erdélyi magyarság megsegítésében (Zalatnai István); Hogyan pályázzunk?, illetve Az alapítványok nemzetközi kapcsolatrendszere (Balázs Péter) stb. A hetedik találkozó szemináriumi tréning formában a non-profit menedzsment-képzés kérdéskörével foglalkozott (előadók: Bunta Levente, Kolumbán Gábor, Somai József), ahol a résztvevők a civil szervezetek vezetési kérdéseivel ismerkedtek.

A találkozókön a résztvevők bemutatták alapítványukat (szervezetüket), beszámoltak eredményeikről, a működés során tapasztalt mások számára is hasznos pozitív és negatív jelenségekről, illetve tanácskoztak szakterületenként (oktatás, művelődés, gazdaság, szociális stb.), közvetlen ismeretekhez jutottak az Illyés Közalapítvány Romániai Alkuratoriumának, az Új Kézfogás Közalapítvány, valamint más források támogatási stratégiáiról, prioritásairól és a pályázási feltételekről.

A *KIDA* a *Civitas* és a *Bölöni Farkas Sándor* alapítványok együttműködése révén kiadják 1994 májusában az első és 1995 decemberében a második **Romániai Magyar Alapítványok Jegyzéket**(adatgyűjtő Kató Ibolya, felelős szerkesztő Somai József). Az el-

ső kiadvány 98 alapítvány, a második 135 alapítvány jellegzetes adatait (román-magyar megnevezése, címe-telefonja, bejegyzési adatai, vezetősége, célkitűzése, tevékenysége, kiadványa) tartalmazza.

Tekintettel arra, hogy a civil szféra – elsősorban a számbeli növekedéséből fakadó – igényeit a terem és elszállásolás korlátai miatt az Illyefalvi Keresztyén Ifjúsági Központ nem tudta kielégíteni, az országos civilintegráció más módozatait kellett megvizsgálni. Így született meg az országos *civil fórumok* és az Erdélyi Civil Szervezetekért Alapítvány gondolata, melyekről részletesebben alább tárgyalunk.

Kolozsvár. 1. A *Korunk Baráti Társaság 1995 nyarán kérdőíves* felmérést végeztet a bejegyzett romániai magyar egyesületek és alapítványok körében és kiadta a *Romániai Magyar Alapítványok és Egyesületek Jegyzékét*, mely 312 bíróságilag bejegyzett szervezet adatait tartalmazza. A felmérés másik célja egy szociológiai tanulmány megírása volt, amely a *Korunk* 1995/11-es számában jelent meg Horváth István és Deák-Salat Zsolt tollából. A lapszám súlypontosan foglalkozik a civil társadalom elméleti és gyakorlati kérdéseivel. A romániai magyar civil szférának szentelt *Korunk* számot Salat Levente indító írásában így vezeti be: „...a romániai magyar civil társadalom létére, állapotára, teljesítőképességére és eddigi megvalósításaira vonatkozóan vet fel kérdéseket, és kínál támaszpontokat a valamikori felelős válaszok megfogalmazásához.” Ez a *Korunk* szám – fogalomtisztázási kísérleteivel, problémafelvetéseivel, helyzetértelmezéseivel – máig az egyik legkomolyabb vállalkozás a kérdéskör alapos vizsgálatára.

2. Az *Erdélyi Magyar Műszaki Társaság (EMT)* 1997-ben az Illyés Közalapítvány anyagi támogatásával beindította a *Civil Szervezetek Információs Irodáját*, azzal a céllal, hogy tájékoztassa a romániai magyar civil szervezeteket a civil szférát érintő aktuális történésekről, pályázati lehetőségekről és kiírásokról, a civil szféra életének eseményeiről. Ez az iroda az EMT mellett közel két évig irodavezetővel működött és két jelentősebb eredményt mondhat magának. Megjelentette több száz példányban a *CIVIL INFO* havi tájékoztató füzetet, amely összesen 8 kiadást ért meg. A füzet kezdetben ingyenesen, később előfizetéses alapon jutott el az érdeklődő civil szervezetekhez. A füzet nem volt hosszú életű, mert az előfizetéses rendszer miatt csökkent az érdeklődés, és mert a szerkesztő (Komáromi Zoltán) kiválását nem pótolta az EMT vezetősége, pedig olyan fontos információkat közölt a füzet, mint: pályázati kiírások, civil szférával kapcsolatos jogszabályozás és változó rendelkezések, civil szféra pénzügyi kötelezettségei, rendezvények, közalapítványok stratégiai és prioritásai, hírek, események.

Ugyanebben az időben (1997-1998) az iroda kérdőíves felmérések alapján elkészítette és kiadta a *Romániai Magyar Alapítványok és Egyesületek Katalógusát* (1998), amely összesen 347 szervezet adatait tartalmazza. A katalógusban szereplő szervezetekről a következő információk találhatóak meg: a szervezet azonosító adatai; főtevékenység, tevékenységi terület; bejegyzés vagy újraalapítás dátuma; vezetőség; célkitűzések, tevékenységek, szolgáltatások; kiadványok; tagság más szervezetekkel; fiókszervezetek, altevékenységek. A hasznos katalógus hiányosságának tekintjük, hogy a már megjelent KIDA és *Korunk Baráti Társaság* jegyzékei tartalmaznak még 167 olyan szervezetet és alapítványt, amelyek ebből a katalógusból hiányoznak.

3. Bebizonyosodott idővel, hogy a tevékenység komplexitása miatt egy szervezet melléktevékenységként nem képes eleget tenni a bonyolult, sokoldalú igényes munkának. Ennek a tapasztalatnak a figyelembevételével 1999. január 15-16-án Az Erdélyi Magyar Műszaki Társaság (EMT), a Kolozsvári Magyar Diákszövetség (KMDSZ), a Romániai Magyar Közgazdász Társaság, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) és a budapesti Pro Professione Alapítvány közösen megszervezték a **Civil szféra az ezredfordulón: lehetőségek, kihívások** című konferenciát Kolozsváron, a Bethlen Kata Diakónia Központban. A közel 300 résztvevő meghallgatott öt plenáris előadást, kilenc donor szervezet képviselőjét és aktív részese lehetett azoknak a szekcióüléseknek, amelyek – párhuzamosan – a tudomány és környezetvédelem, a művelődés és oktatás, gazdaság és szociális kérdések, a műemlékvédelem, illetve ifjúsági kérdések témakörében kerekasztal-megbeszéléseken bekapcsolódhatott az illető terület legidősebb témáinak a megtárgyalásába.

Ezen a konferencián fogalmazódott meg az igény egy a magyar civil szférát információval ellátó, kapcsolatteremtő, képzéseket szervező egyesület vagy alapítvány létrehozására. Ezek után az EMT, a KMDSZ és az RMKT közös összefogással létrehozta és bejegyezte az *Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért Alapítványt*. Az alapítvány alapszabályzatában a következő célokat tűzte ki maga elé: az erdélyi magyar civil társadalom felkarolása, hatékonyságának és eredményességének növelése; információs iroda működtetésével; anyagi javak juttatása és közvetítése fizikai és jogi személyeknek; szakmai tudástranszfer a non-profit szféra menedzsmentje, támogatásszerzés, pályázatírás módszere, szakkönyvtár létesítése és működtetése terén. Ezt a célt szolgálja a 2000. május 5-6-án sorra kerülő *A civil szféra szerepe a közösségfejlesztésben* című konferencia, szintén Kolozsváron a Bethlen Kata Diakónia Központban. A konferencia munkálatai plenáris előadások, donor szervezetek stratégiáit, programjait bemutató előadások és tematikus szekcióülések keretében zajlanak.

4. A *Heltai Gáspár Könyvtári Alapítvány* 1992-ben Kolozsváron megkezdett tevékenysége során három fő pázsmában tudott az erdélyi magyarság polgári önszerveződésének gerjesztője lenni. 4.1. Az alapítvány kolozsvári székhelyén működő gr. Mikó Közkönyvtára, amelynek ma már kb. 4500 olvasója és 40.000 kötet könyvállománya van, az évek során fokozatosan egy könyvtári és közművelődési koordinációs központtá nőtte ki magát, helyi és kistérségi egyházi vagy világi erdélyi magyar civil szervezet fejlesztéséhez, hitelesítéséhez járul hozzá könyvek előfeldolgozásával és kiejándékozásával, valamint pályázati és működtetési tanácsadással.

4.2. A hagyományőrző tevékenységek, főleg a közösségben, csoportosan gyakorolt néptánc és népzene támogatásával egyfelől ugyancsak a hagyományőrző vidékek közművelődési egyesületeinek tevékenységét segíti, másfelől a kárpát-medencei magyar és nemzetközi kisebbségközi kapcsolatépítést szolgálja. Helyi szervezeteket juttatnak közvetlen partneri kapcsolatokhoz, intézményközi együttműködési lehetőségekhez. Így 1992-1999 között összesen 15 erdélyi néptáncscsoport 450 tagját juttatta el 11 európai országba.

4.3. Időközben civil szervezetek képviselőinek oktatására is vállalkozott az alapítvány, hazai és nemzetközi szakemberek bevonásával, a hogyan pályázzunk, és hogyan menedzseljük szervezeteinket témákban.

5. A *CIVITAS Alapítvány* már nyolcadik éve működik hatékonyan Erdélyben két irodával (Székelyudvarhelyen és Kolozsváron). Tevékenységük és programjaik a helyi társadalom épülését szolgálja. Az alapítvány szándéka erősíteni a szakmai tevékenységét, és meghatározó szerepet vállalni a helyi önkormányzatok, a civil szféra és egyben a civil társadalom fejlesztésében.

A két iroda a tanácsadásokon és programvezetésekén túl partnerségeket kezdeményez. A kolozsvári iroda részt vesz a CENTRAS hálózatában, amely által civil szervezetek számára erőforrásközpontként működik, az udvarhelyi iroda elindította a „civil fórum”-ként ismert találkozósorozatát, amely jelentős előrelépést jelentett a partnerségi szervezkedésben, valamint az információáramoltatás területén.

A civil fórumok Udvarhelyen kb. negyedévenként szerveződnek különböző civil szervezetek, valamint önkormányzatok képviselőinek részvételével. A fórumokat az alapítvány a helyi önkormányzattal közösen szervezi a város és térsége számára. A találkozókön 50-60 szervezet képviselteti magát. A találkozókat Udvarhelyen '97 tavaszától szervezik, amelyek mintájára Gyergyószentmiklóson is szerveznek civil fórumokat havi rendszerességgel. A fórumok problémafeltáró és megoldást kereső találkozók. Ebben a keretben született meg az önkormányzattól valamint 12 intézményből és civil szervezetből álló szociális konzorcium, amely az Európai Unió Phare programja támogatásával létrehozta a *Budvár Szociális Központot*, amelynek célcsoportjai a sokszorosan hátrányos helyzetű családok, köztük pedig kiemelt fontossággal szerepel a cigány közösség. A célkitűzések között szerepel ugyanakkor a város szociális gondjainak kezelése, egy szociális stratégia kidolgozása és alkalmazása.

Jelenleg az önkormányzatok, a civil szervezetek és a vállalkozói szféra képviselőit tömörítő partnerségi forrásközpont létrehozásán dolgoznak.

Szatmárnémeti. A szatmárnémeti Non-profit Szervezetek Központja (CREST) programirányítója szerint „A mi tapasztalataink azt mutatják, hogy a civil szervezetek együttműködése elengedhetetlen. Azt gondoljuk, hogy igazán csak ez a réteg tudná egyre jobban felvállalni a közösségi gondok hatékonyabb orvoslását.” A CREST Forrásközpont már közel egy éve ebben a szellemben szervezi Szatmár megyében a civil szervezetek számára a kurzusokat, klubtalálkozókat, szemináriumokat. A CREST szolgáltatásai: számítástechnikai eszközök használatának biztosítása; e-mail levelezés és on-line Internet használat biztosítása; tematikus havi klubtalálkozó; kurzusok és szemináriumok szervezése a civil menedzsment és a non-profit marketing területén; tanácsadás, rendezvények szervezése. Közzéteszi a civil szféra számára friss információkkal szolgáló kétheti CREST Infot. Legjelentősebb eseménye a CONTACT 99 civil szervezetek fóruma (1999. szeptember. 24-25), amelyen több mint 130 civil képviselő vett részt, bemutatta programjait 7 szervezet, felvetették három műhelyben a legidőszerűbb non-profit szférával kapcsolatos kérdéseket, bemutatták a legjelentősebb pénzforrásokat és a szatmári civil szféra fejlődésének dinamikájáról vitáztak. A CREST modellértéke interetnikus jellegéből fakad.

Csíkszereda. 1. Igen fontos a már három éve Csíkszeredában „romániai magyar civiltársadalmi információs havi közlönyként” működő **Pályázati Figyelő**, hiánypótló kiadvány, amelyet az *Alapítvány az Ifjúságkutatásért és Képzésért* (AIK) ad ki. Témakörei: hazai és nemzetközi pályázati kiírások; non-profit törvényjavaslatok; non-profit szervezeteket érintő szabályozás változások ismertetése; nyertes pályázatok ismertetése; donor szervezetek bemutatása; pályázati írási útmutató; az Illyés Közalapítvány programjainak rendszeres bemutatása; szervezetek, egyesületek, alapítványok bemutatása; hírek a non-profit szféra (kiemelten ifjúsági jellegű) eseményeiről, rendezvényekről. Anyagi nehézségekkel küszködő, önkéntes animátorai bár szűk réteget foghattak át a lappal, igen hasznos munkát végeztek. Ez a kezdeményezés is, három éves működés után, 1999 derekán elhalt.

2. A Csíkszeredai bejegyzésű és székhelyű *Regionális Képzési Központot* a Csíkszereda Városi Tanácsa, Hargita Megye Tanácsa, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja és a Pro-Agricultura Hargitae Alapítvány közös megállapodás alapján hozták létre 1999 júniusában. Célja: olyan stabil és hatékony képzési hely megalapozása és kiépítése, amely képzési, szervezési és konzultációs munkája révén támogatja a regionális fejlesztéshez kapcsolódó ismeretanyag meghonosítását és regionális, helyi léptékű hasznosítását. Eredményeik: 64 előadást és szemináriumot tartottak, szakmai tananyag-csomagot állítottak össze, információs tanácsadó szolgáltatás vidékfejlesztési és pályázatkészítési kérdésekben, szakmai adatbázis, két alkalommal megjelentették a nyolc oldalas hírlevelüket **Vidékfejlesztés** címmel.

Gyergyószentmiklós. Az I. Gyergyói Civil Fórumot 1998. november 11-én hívta össze az *Esély Alapítvány* azzal a céllal, hogy párbeszédet kezdeményezzen a civil szervezetek képviselői, illetve a szervezetek és a helyi adminisztráció között. Ez a találkozó szerves része az Esély Alapítvány két programjának: **Reflektorfényben a civil szervezetek** (FDSC támogatás) és **Jövő tanácsosai (PHARE a Demokráciáért támogatás)** elnevezésű programoknak. A Fórumon 24 szervezet 30 képviselője mellett részt vett a sajtó és több megfigyelő. Minden fórumot más-más szervezet székhelyén tartanak, minden hónap második keddjén. A következő szervezetek adtak otthont az egyes fórumoknak: Caritas, Domokos Pál Péter Dalkör, Regionet Alapítvány, Szent Miklós Szervezet, Általános Műveltség Alapítvány, Figura Társaság, Ethnographia Gyergyoiensis Alapítvány, a Salamon Ernő Líceum Diáktanácsa, Naturland Alapítvány. A záró *Civil Napot* az Esély Alapítvány hívta össze. A jubileumi Civil Fórumon civil szervezeteken, önkormányzaton kívül munkanélküli fiatalok is részt vettek és önkéntes toborzót tartottak. A fórumok témái: eseménynaptárak egyeztetése, tevékenységek tervezése, könyvelés, a Párbeszéd program ismertetése, Civil Nap, a három szféra kapcsolata, önkéntestoborzás, választások és a civil szféra, településfejlesztés. Új elemek: internetes levelezési lista a gyergyói szervezetek számára, ötletbörze, bérelt vonalas internetet vezettek be és minden szerdán, csütörtökön a civil szervezetek rendelkezésére áll a számítógép.

Nagyvárad. Az EMT, EME, RMGE helyi szervezeteinek vezetői 1999. szeptember 11-én megbeszélést kezdeményeznek és „egyesítsük erőinket a közös cél érdekében” Kezdeményező Bizottságot hoznak létre, amely meghirdeti a Bihar megyei és Nagyvárad

Civil Szervezetek Szövetségének a létrehozását. Felhívásuk az összes civil szervezetekhez szólt. Tagjai lehetnek a megye területén önállóan tevékenykedő független civil szervezetek, egyesületek, alapítványok, amelyek belépésük után továbbra is önállóan működnek. Cél a civil szervezetek jó együttműködése, közös álláspontok kialakítása és képviselése, közös pályázatok, közös tevékenységek megszervezése, a tevékenységi tervek összehangolása, az átfedések kiküszöbölése, közös kiadványok megjelentetése, civil információs iroda működtetése, országos és nemzetközi kapcsolatok kiépítése. Az alapító okiratot az EME, EMT, EKE, RMGE Bihar megyei szervezetei, valamint a Tibor Ernő Galéria írták alá. A szövetség nyitott a csatlakozásra.

Temesvár. Bár Temes megyében a magyar civil szerveződések száma nem túl nagy a megyeközpontnak van bizonyos integrációs szerepe, lévén kétmegyényi térség szellemi központja. A *Temes megyei RMDSZ* az érdekképviseleti tevékenységét úgy értelmezte, hogy gerjesztenie kell a helyi közképviseleti munkát, aminek érdekében több településen virtuális önkormányzati csoportot hoztak létre és azok számára oktatást szerveztek (1997-98). A csoport tagjai közül többen a civil szféra animátoraivá lettek. A *Temesvári Magyar Nőszövetség* is integráló-gerjesztő szerepet vállal, például amikor romániai magyar nőszövetségek országos vagy regionális rendezvényeit szervezik illetve amikor a Bánság hagyományörző együtteseit évről évre találkozóra hívják, ahol képzést és tapasztalatcserét is szerveznek. A temesvári *Szórvány Alapítvány* tréningek, szemináriumok szervezésével szolgálja a civil szféra építését. Az etnikumközi kapcsolatok elméleti és gyakorlati kérdéseit tagláló tréningek, a regionalizmus térhódításával fellépő jelenségek bemutatása szakmai szeminárium keretében az egyesületi szféra önmagára találását, esély és érdekartikulációs képességének a fokozását célozzák. Az alapítvány **Régió és civil szféra** címmel kiadványban jelentette meg az 1998 novemberi hasonló címmel megtartott szeminárium anyagát.

A fent említett közösségfejlesztési törekvések mellett országos szervezetek – RMDSZ EMKE, EME, EMT, RMKT – vállalják egyedi rendezvények szervezését, a kapcsolattartást, információátadást és oktatást integrációs feladatokat teljesítvén. Az integrációs cselekvési folyamat „koordináció mentes”, spontán folyamat, amelyet a magára maradottság, az információhiány és -éhség, a tudáshiány szül. Hiányzik a tudatos civil társadalomfejlesztési stratégia.

VI. Következtetések

A fentiekből kitűnik, számos törekvés próbál helyi (megyei) szinten lehetőséget teremteni a civil szervezetek számára a jobb működés érdekében. Ezek a tevékenységek helyenként folyamatosak, máshol időszakosak. A romániai magyar közösség ez idáig nem találta meg a módját annak, hogy stabil humán forrásközpontokat hozzon létre, amely biztosíthatná a fejlesztéséhez szükséges, nélkülözhetetlen, szellemi háttérrel. Említést érdemelő tény, hogy az erdélyi magyar szervezetek is lehetőséget kaptak a FDSC (A Civil Társadalom Fejlesztéséért Alapítvány, Bukarest) 1998-ban meghirdetett pályázatok

alapján szervezett megyei fórumokon való részvételre. Fejér, Hunyad és Szilágy megyék kivételével az összes többi erdélyi megyék részt vettek a helyi fórumok megszervezésében és a nyertes megyei szervezetek folyamatos segítséget kapnak az indítványozótól.

A romániai magyar civil szféra kapcsolata a román civil szféra forrás- és képzésközpontjaival nem alakult kielégítően, az elkülönülés ténye fennáll, nagyon kevés a közös program, nem használja ki az olyan létező információs lehetőségeket, mint például az ACCES-Voluntar elektronikus újságot, a CENTRAS, AID-ROM és más román szervezetek felajánlott segíteni akarását. Az elkülönülés leküzdésére meg kell találni azokat az érintkezési pontokat, ahol találkoznak a közös érdekek, melyekben összefogás lehetséges és szükséges, és igazolja a romániai forrásokhoz való hozzájutás jogát.

Az ismertetett adatokból kitűnik, hogy túlsúlyba kerültek, az identitás-vesztés félelmében, a kultúra és anyanyelvoktatás területén tapasztalható szerveződések, ez az egyoldalúság különösen az első időszakban volt jellemző. Az utóbbi időben a szervezetalakítási kedv olyan területeken is megmutatkozik, mint gazdaság, szociális szolgáltatások, környezetvédelem.

Az RMDSZ, amely érdekvédelmi szervezetként indult, energiája nagy részét a politikában használja el, kissé elfeledkezvén arról a területről, amelyre a jövőt, a megmaradás feltételeit építhetné. A kezdeti időszakhoz képest, amikor még számos civil szerveződés a szövetség kezdeményezésére vagy egyenesen annak kebelében (EMKE) jött létre, mai viszonya a civil szférával tisztázatlan, kapcsolatrendszere nem elég világos, bár ismert, hogy az intézményépítés útja csakis a civil szerveződés erősítésén keresztül képzelhető el.

A civil szféra és a vállalkozói szféra kapcsolata és együttműködése a közösség és egyén céljai valóra váltásának útját jelenti. A két szféra kölcsönös egymásra figyelése, prioritástényezővé válása a romániai magyar közösség számára reményt keltő, de még nem jelent igazi áttörést.

A nem bejegyzett, spontánul vagy tudatosan kialakult civil szerveződések (kórusok, dalárdák, sportoló csoportok, baráti körök, klubok stb.) nem élveznek elégséges szervezett társadalmi védelmet, szabályozott gondoskodást, nincs megfelelő intézményesített keretük, bár ezek a civil szerveződések csírái, amelyeknek társadalmi hozadéka nagy, hiszen innen indul a társadalmi disputa, a szabad véleménynyilvánítás, a szükséges kritika. Tudatosabb társadalmi védettségre lenne érdemes a civil szféra e szegmense.

A non-profit szférának pozitív mítosza alakult ki, siker-szektor, segítségnyújtás, közösségfejlesztés, hátrányos helyzetűek kiségitése, hozzájárulás a közjóhoz stb. eszmék nyomán. Úgy tűnik, hogy a társadalom kedvenc szektora. Valójában a visszaélések szektora is, ha figyelembe vesszük, és miért ne tennénk, az önérdékből fakadó és a törvény kijátszását célzó alapítványokat (autóvásárlások), sikkasztási területté válhat, hamis elszámolásokkal, a nehézkes vagy hiányzó ellenőrzés miatt. Eközben alig van, ha egyáltalán van, olyan szervezet, amely ne küzdene súlyos anyagi gondokkal, ne találkozna értetlenséggel és gyanakvással a környezet részéről.

A romániai magyar egyesületi szféra nagyméretű függőséget vállalt és ezzel fennmaradását is kockáztatja, amikor anyagi vonatkozásban szinte kizárólagosan külföldi forrásokra támaszkodik. Ritka az a szervezet, ha van egyáltalán, amely létét biztosítottnak érzi külföldi támogatás nélkül. Ma egy működő civil szféráról beszélhetünk ugyan, azon-

ban feltevődik jogosan a kérdés, hogy egyáltalán lenne-e vagy milyen lenne az Illyés Közalapítvány évi 200-250 millió forint, valamint a többi közalapítvány igen jelentős támogatása nélkül. Mindez elfogadható, amíg a szervezetek öngyarapítási tevékenységének ellustulásához nem vezet. Ezzel a jelenséggel is számolni kell, hiszen alig akad, ha van olyan szervezet, amely csakis a saját forrásaira támaszkodva marad fenn.

Forrásanyag:

1. *Alapítvány az Erdélyi Civil Szervezetekért* elektronikus adattára.
2. *Romániai Magyar Alapítványok jegyzéke* (II kiadás 1995, a KIDA és Bölöni Farkas Sándor Alapítványok kiadása),
3. *Romániai Magyar Alapítványok és Egyesületek Jegyzéke*, (1996, a Korunk Baráti Társaság kiadása)
4. *Romániai Magyar Alapítványok és Egyesületek Katalógusa*, (1998, kiadta az Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság).

Kötő József

Reform és kisebbségi oktatás

A romániai közoktatás megújításának igénye 1989 decembere után azonnal megfogalmazódott. Ugyan még messze volt az európai integrációból adódó követelmények megfogalmazása, a rendszerváltás után azonnal nyilvánvalóvá vált, hogy a román közoktatási rendszer alapos modernizációra szorul. Több elvesztegetett év után 1996-97-ben zajlik az oktatási reform mibenlétének a megvitatása. A reformfolyamat 1998-ban gyorsul fel, amikor a Nemzeti Oktatási Minisztérium az oktatási rendszer egészét megváltoztatni hivatott stratégia alkalmazásába kezd. Hogy mekkora mentalitásbeli akadályokat kellett legyőzni egy mélyreható reform elkezdésekor, azt mutatja az, hogy hosszú időn keresztül az ország lakosságának nagy része a reformon kizárólag az infrastrukturális javításokat, az informatizálást stb. értette, és meg volt győződve arról, hogy az oktatásban egyébként minden rendben van. Ezt a felfogást elsősorban a román diákok nemzetközi tantárgyversenyeken elért kiváló eredményeire alapozták, miközben a közoktatás egészére jellemző áldatlan állapotok észrevétlenül maradtak. A romániai diák az iskolában tanult ismereteinek nagy részét nem tudta hasznosítani az életben; az iskola egy-két szakma kivételével munkanélkülieket termelt; maga az állam pedig az oktatási rendszert a munkanélküliség leplezésére használta fel (amíg a diák iskolába jár, nem gyarapítja a munkanélküliek seregét). Az átfogó reformot végül is a gazdasági válság elmélyülése, a munkaerőpiac, valamint a lassan nyitottabbá váló román társadalom strukturális változásai kényszerítették ki. A közvetlen politikai háttér az jelentette, hogy az 1996-ban hatalomra került demokratikus pártok tisztában voltak azzal, hogy saját érdekük is a kommunista fogantatású tekintélytisztelő, végrehajtó nevelésnek a polgári neveléssel való helyettesítése.

A reformfolyamatba bekapcsolódik az itt következő adatokkal leírható romániai magyar nyelvű oktatás is: az országban 1322 önálló magyar tannyelvű intézmény létezik, és 1097 olyan iskola, amelyben magyar tagozat van (magyar nyelven folyó oktatással), ami azt jelenti, hogy az ország közoktatási intézményeinek 8,25 százalékában létezik magyar nyelvű oktatás. 197.279 diák tanul magyar nyelven (az össz-diáklétszám 4,67 százaléka), 13.461 magyar nyelvű oktató irányítása alatt (az össz-tanárlétszám 4,85 százaléka). Kb. 50.000 magyar diák román nyelven tanul. A felsőoktatásban 16.122 magyar hallgató van (az összlétszám 3,9 százaléka), akik egy része magyarul végzi tanulmányait (a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem, a marosvásárhelyi Orvosi Egyetem, a Katolikus és Protestáns Teológiai Intézetek, valamint a Sulyok István Főiskola összesen 39 szakán).

A tanügyi reform elemei, nagyon röviden, a következőkből állnak:

- 1.) olyan oktatási követelményeket előíró Nemzeti Curriculum kidolgozása, amely szakítva a korábbi mechanisztikus, mennyiségi oktatási elvárásokkal, az oktatás hangsúlyát a képességek, és azon belül is elsősorban a kommunikációs képességek és a kreativitás fejlesztésére teszi. A Nemzeti Curriculum a korábbi tantárgyi felosztás he-

lyett 7 curriculáris területről beszél, melyeken belül egy integrált, interdiszciplináris oktatás valósul meg: nyelv és kommunikáció, matematika és természettudományok, ember és társadalom, művészetek, testnevelés és sport, technológia, valamint tanácsadás-irányítás. A Nemzeti Curriculum összetevői a kerettanterv, a tanterv, az alternatív tankönyvek és a segédeszközök.

- a) A kerettanterv törzsanyagból és (50 év után először) szabadon választható anyagból tevődik össze. A választható tárgyak aránya fokozatosan nő, amint a diák felsőbb osztályokba jár. Ez lehetővé teszi, hogy a liceumi oktatásban (9-12. osztály) már egyénre szabott, ugyanakkor a helyi munkaerőpiacot figyelembe vevő, rugalmas oktatás valósuljon meg. Attól függően, hogy mely képességek fejlesztésére esik a legnagyobb hangsúly, a felső-középfokú oktatásban már elkezdődik a diákok szakosodása. A román felső-középfokú oktatás jelenleg háromfajta iskolatípust különböztet meg: az elméleti, a műszaki, illetve a szakmai oktatási vonalat követő iskolákat. *Az anyanyelv mint tantárgy a törzsanyag része, mind a teljesen a kisebbségek nyelvén folyó oktatásban (ahol az anyanyelv oktatásának heti óraszámja megegyezik a román nyelv oktatására szánt órák számával), mind azon román tannyelvű osztályokban és csoportokban, ahol kisebbségi diákok tanulnak (ahol heti 3-4 órát szánunk az anyanyelv oktatására). Gondot jelentett az így fellépő többletórák kérdése. Végül oly megoldás született, miszerint ezen esetekben csökkenthető a választható tárgyak száma, hogy a heti óraszám ne lépje túl a maximálisan megengedettet.*
- b) A tantervek minden fokon osztályra és tantárgyra bontják a kerettanterv követelményeit; az új tantervek már jóval kisebb tananyag elsajátítását teszik kötelezővé, mivel a tananyag a képességek fejlesztésének van alárendelve.
- c) A tankönyvek esetében az alapvető változást az alternatív tankönyvek megjelenése hozta. Az 1-8. osztályban a tanárok háromfajta, állami pénzből létrehozott tankönyv közül választhatnak (gazdasági megfontolásokból a magyar nyelvű tankönyvek esetében csak kettőből, míg a többi – kisszámú – kisebbség esetében nincs választási lehetőség), vagy ha futja erre a szülők pénze, akkor a tanár bármely más jóváhagyott tankönyvet is választhat. A 9-12. osztályban tisztán a szabadpiac elvei érvényesülnek, és, mivel a diáknak kell a tankönyvet megvásárolnia, a tanár bármely jóváhagyott tankönyv közül választhat.
- 2.) A tanügyi reform másik fontos velejárója, hogy az 1998/99-es tanévtől kezdve megváltozott a tanév szerkezete, az évharmadokat két félév váltotta fel.
- 3.) Megváltozott ugyanakkor az értékelés-osztályozás is, oly módon, hogy kevésbé a tananyag mechanikus elsajátítását, mint inkább a képességeket jutalmazza. Így, az 1-4. osztályban az 1998/99-es tanévtől kezdve a jegyek általi osztályozásról áttértek a minősítésre.
- 4.) Megváltozott az iskolák menedzsmentje. A korábbi központi irányítás helyett most már az iskola vezetőtanácsa dönt arról, hogy milyen profillal működjön az iskola, a helyi munkaerő-szükségletet figyelembe véve; ugyanakkor kidolgozza az iskola menedzsment tervét. A kiemelkedő minőséget felmutató iskoláknak joguk van arra, hogy a tanárok alkalmazásáról maguk döntsenek (a centralista típusú oktatási rendszer egyik

maradványa, hogy még nem sikerült minden iskolának átadni a megyei tanfelügyelőség kezéből a tanügyi személyzet kiválasztásának jogát az iskoláknak). Ugyanakkor tény, hogy az iskolák egyre nagyobb mozgástérrel rendelkeznek, és a tendencia az, hogy belátható időn belül a minisztériumot képviselő megyei tanfelügyelőségek szerepe kizárólag csak az iskolák minősítésére és a tanárok továbbképzésére terjedjen ki. Noha még mindig nem sikerült az iskolák tulajdonjogát átadni a helyi tanácsoknak, a helység vezetőszerve képviselteti magát az iskolai tanácsban, sőt mi több, az iskola és a helyi tanács közt egy szerződés biztosítja mind az iskola, mind a helyi közigazgatás érdekeinek képviselőjét.

- 5.) Az oktatási reform nem valósulhat meg a tanárok mentalitásának megváltoztatása nélkül. Noha sajnos éppen a nevelők nevelésére (átképzésére) jutott a legkevesebb pénz, és ezért úgy tűnhet, hogy még mindig fennáll a visszarendeződés veszélye a tanári társadalom ellenállása miatt, sikerült kialakítani egy olyan rendszert, amely szerint 1998-tól kezdve a tanárok két éven belül száz óra továbbképzésen vesznek részt, amelyből negyven óra az egyetemeken által biztosított elméleti, és hatvan óra a közoktatási intézmények vagy más oktatással foglalkozó szervezetek által biztosított gyakorlati továbbképzés.
- 6.) A román oktatási rendszer egyik nagy gondja még mindig a minőségi szakoktatás biztosítása, valamint a szakoktatás alacsony társadalmi elismertsége. Emiatt van az, hogy Romániában a szakiskolákban tanuló diákok csupán 4,9%-át teszik ki a diákok összlétszámának. Kisebbségi viszonylatban a kép még lehangolóbb, hisz a kisebbségek nyelvén tanuló diákoknak alig 2,2%-a tanul szakiskolákban (erről lásd alább). E számok, összehasonlítva a 14 legfejlettebb nyugati ország 54%-os megfelelő arányával, azt mutatják, hogy továbbra is nagy gondok vannak a munkaerőpiac követelményei és az iskolák által nyújtott képzés összehangolásában. A román tanügyi reform ezen a téren konkrét lépésként a képzett munkaerőhiánnyal küszködő gazdasági egységek és az iskolák partneri viszonyát támogatja. Ennek az együttműködésnek az egyik legjobb példája éppen a magyar nyelven folyó szakoktatásban valósult meg Kézdivásárhelyen, a Gábor Áron Iskolacsoportban, ahol a helyi kézruhágyárakkal kötött szerződések alapján képeznek szakmunkásokat, akiknek 90%-os arányban sikerül is szakmájukban elhelyezkedniük.
- 7.) A reform megvalósításának egyik nehézsége abban áll, hogy egyszerre kell biztosítani az átállást a polgárnevelésre, és lépést kell tartani az információs társadalom hihetetlen mértékű térnyerésével. Míg az információs társadalmat a polgári nevelésben részesült kreatív egyének hozták létre, Romániában egy nehézkes, kevésbé kreatív tanári karral kell kreatív gyerekeket nevelni, akik otthon érzik magukat a számítógépek világában. A számítógép-infrastruktúra fejlesztése jelenleg majdnem kizárólag csak nyugati cégek különböző szponzorálási akcióin keresztül történik, amelyek előszere-ttel választják – a magyarság számára előnytelenül – a nagyvárosi agglomerátumokat, ahol nagyobb az esélyük arra, hogy képzett szakemberek formájában a befektetésük visszatérül. Ugyan létezik a Sulinet-hez hasonló Roedunet program, ám az iskolák nagy része még mindig krónikus számítógéphiánnyal küzd, internet-hozzáférésről nem is beszélve. A nemrég közzétett középtávú országos stratégiában kiemelt helyen szerepel a softweripar fejlesztése, létezik tehát halvány remény arra, hogy javul az iskolák számítógépes ellátottsága.

A kisebbségi, és azon belül a romániai magyar oktatás számára a reform egyaránt jelent leküzdendő problémákat és kihívást is. Mondhatni, az oktatási reform véghezvitele ugyanolyan fontosságú, mint a romániai magyarság hagyományos iskolahálózatának a visszaállítása, ugyanis a magyar nyelvű oktatás versenyképességét csak a vitathatatlan, aktuális szempontok szerint mért minőség biztosíthatja.

Érzésem szerint a romániai magyar oktatás kissé megkésett a reform véghezvitelével. Ebben közrejátszott az is, hogy a magyarság számára szimbolikus oktatási intézmények, mint az erdélyi magyar egyetem, még mindig nincsenek meg, így az értük folytatott harc elvonta a figyelmet a hirtelen teljes gőzerővel beindult oktatási reformról. A romániai magyar oktatás reformjának kezdetéről a román oktatáshoz képest csak pár hónapos késéssel beszélhetünk.

A tanügyminiszter 1998.03.06./3359-es számú rendelete kijelölte a kisebbségi oktatásért felelős államtitkárság hatáskörét; az államtitkárság hatáskörébe tartozik – többek között – a kisebbségek nyelvén folyó oktatás működtetése és vezetése, valamint az oktatási reform véghezvitele ezen a területen. Ennek alapján, az utóbbi időben a kisebbségi oktatásért felelős államtitkárság számos intézkedést hozott mind a kisebbségi oktatás bővítése és működtetése, mind a reform felgyorsítása terén.

Mint már említettem, a magyar nyelven folyó szakoktatás helyzetének javítása az államtitkárság egyik prioritása. Az anyanyelven folyó szakoktatás az 1997/36-os, Ciorbea-féle sürgősségi kormányrendelet óta engedélyezett, miután az 1995/84-es Oktatási Törvény megtiltotta azt. Az 1999/151-es Oktatási Törvény szerencsére tartalmazza az anyanyelven folyó szakoktatás lehetőségét, ám a korábbi tiltás hatására még mindig csak elsősorban a tömbmagyarság lakta területeken beszélhetünk róla. Lévén, hogy elsősorban a szülők és a diákok mentalitását kell megváltoztatni oly irányban, hogy ne érezzék lealacsonyítónak a szakiskolai oktatást, a minisztérium a Romániai Magyar Pedagógusszövetséggel karöltve a szakoktatás előnyeit bemutató szórólapokat adott ki. Ugyanakkor arra bátorítjuk a szakmai képzést is biztosító anyanyelvi iskolai intézményeket, hogy agresszívebben reklámozzák magukat. Tekintve, hogy a román nyelvű szakoktatás helyzete sem rózsás, ez lehetne az a terület, ahol a magyar iskolák felvehetik a versenyt román társaikkal, és hosszú távon hozzájárulnának egy versenyképesebb magyar vállalkozó- és szakmunkásréteg kialakulásához.

A reform egyik alappillére, az alternatív tankönyvek megjelenése számos problémát okozott és okoz a kisebbségi nyelveken folyó oktatásban. Míg az 1-8. osztályban a tankönyvellátás biztosított, a szabadpiac elvén működő 9-12. osztályos könyvpiacra csak akadózva és nagy nehézségek árán sikerül rávenni a kiadókat arra, hogy lefordítsák és párezres példányszámban kiadják a tankönyveiket (ami elenyészően kevés a többszázerezes román tankönyvpiachoz képest). Ugyanakkor abban sem lehetnek biztosak, hogy el tudják adni a tankönyveket, mivel a kis példányszám miatt az előállítási költségek (és így a tankönyv ára is) három-négyszerese a román eredetinek. Hosszas kísérletek után arra a következtetésre jutottunk, hogy elengedhetetlenül szükséges egy romániai magyar tankönyvkiadó létrehozása, amely akár román és magyar állami szubvencióval, eredeti és lefordított tankönyveket ad ki. Ez a tankönyvkiadó egyben aktivizálhatja majd a romániai magyar tanárokat a tankönyvek megírására, szakmai műhelyek kialakítására.

Az egész oktatási rendszer, és azon belül a kisebbségek nyelvén folyó oktatás intézményei között sajátos helyet foglalnak el a felekezetek által létrehozott iskolák. Az eu-

rópai integrációban fontos szerepet játszhat ezek fontosságának az elismerése. A 2000.01.18./9122-es miniszteri rendelet mindenfajta szak indítását engedélyezi ezen iskolákban, a felekezetek működéséhez szükséges laikus személyzet képzésének címe alatt. Ezek a világi, nem vallásos szakok is ugyanúgy állami támogatásban részesülnek, mint a teológiai szak. Ez a rendelkezés az elkövetkezőkben nagy fontossággal bírhat a kisebbségi oktatás számára, hisz számos nagy múltú középiskolai felekezeti intézmény megerősödését és vonzerejének növekedését vonhatja maga után.

A kisebbségi oktatás reformjának elengedhetetlen feltétele a kisebbségi oktatás kutatása. Ennek hiánya eddig negatívan csapódott le az államtitkárság működésében. Az 1999.11.17./4906-os miniszteri rendelet előírja egy oktatáskutató csoport létrehozását Kolozsváron, a bukaresti Oktatáskutató Intézet fiókintézményeként. A három magyar, három német és három román kutatóból álló csoport munkájának beindulása remélhetőleg a kisebbségi oktatáskutatás terén is a normalizálódás irányába mutat.

Ugyanakkor számos olyan probléma van, amely nem kötődik ugyan szorosan a reformhoz, de amelyek hozzájárulnak a romániai magyar tanárok és szülők közérzetének a javulásához vagy rosszabbodásához. Az 1999/151-es Oktatási Törvény egyik negatív előírása, hogy Románia földrajza és a románok történelme esetében a román nyelvet határozza meg az oktatás nyelveként. Menteni, ami még menthető, a parlament döntését tudomásul véve, az 1999.09.13./38605-ös miniszteri jegyzék pontosítja, hogy azokban az iskolákban, ahol alkalmazták az 1997/36-os sürgősségi kormányrendeletet, és a 7., illetve 11. osztályban a kisebbségek nyelvén oktatták a románok történelmét, a 8., illetve 12. osztályban is az illető nyelven folyik az oktatás. Ezekben az iskolákban e tantárgy oktatásában csak a 2000/2001-es tanévtől kezdve térnek át a román nyelvre; az 1999/2000-es tanévben e tárgyból a képesség-, az érettségi- és felvételi vizsgák anyanyelven folynak. Tévhit, miszerint az általános földrajz és az egyetemes történelem oktatása is román nyelven folya: csak azon években kell román nyelven oktatni a földrajzot és történelmet, amikor e két tárgyon belül Románia földrajzát és a románok történelmét oktatják.

A Nemzeti Curriculum új tanterveinek kidolgozásakor újabb problémák merültek fel, a legsúlyosabb az, hogy a zene oktatása az egységes nemzeti alaptanterv alapján tanítandó tárgyak közé került. Az Oktatási Minisztériumnak a Kisebbségek Nyelvén Folyó Oktatásért Felelős Államtitkársága és a Nemzeti Tantervbizottság közti 2000.01.05/24176-os számú megállapodásával sikerült rögzíteni, hogy a kisebbségek nyelvén folyó oktatásban a zene oktatása a nemzeti tantervre épülő, ám sajátos, a kisebbség igényeinek megfelelően kialakított tantervek alapján történjék.

Az anyanyelvi oktatás megszervezése mellett kiemelt fontosságú az anyanyelv oktatásának beindítása olyan helységekből, ahol teljes szintű anyanyelvi oktatásra nincs igény. Még 1998-ban sikerült rendezni az anyanyelv oktatásának kérdését a román tantervű iskolákban, ami elsősorban a dél-erdélyi és a többi, abszolút szórványban élő magyarokat érinti. A 2000.01.31/3133-as miniszteri rendelet tovább egyszerűsíti az anyanyelv tanulásához való hozzáférést. Az eddigi negatív tapasztalatokból kiindulva, miszerint helyi szinten számos kisebbség esetében bürokratikus eljárásokkal és pszichikai nyomásgyakorlással akadályozzák az anyanyelvet tanuló diákcsoportok és osztályok létrehozását, a rendelet felhatalmazza a kisebbségi szervezeteket, hogy a szülők helyett eljárhasználnak ebben az ügyben. Magyar viszonylatban e rendelet reményt ad arra, hogy a csángó

gyerekek magyar nyelvoktatásának ügye megoldódjon, és alábbhagyjon a szülők ellen irányuló, nehezen kimutatható, ám sajnos létező megfélemlítés.

A kisebbségek nyelvén folyó közoktatás helyzetképe nem lehet teljes anélkül, hogy a felsőoktatásra is ne vetnénk egy pillantást, melyet a közoktatás minősége nagyban befolyásol. A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a felsőoktatásban a magyar diákok alulképviseletet (állami intézményekben 11655 magyar diák tanul – az országos létszám 4,19%-a –, míg magánintézményekben 4467 – az országos létszám 3,43%-a). Összesített adatok szerint 16122 magyar diák tanul romániai felsőoktatási intézményekben, ami az országos diáklétszám 3,9%-át teszi ki. Emiatt további intézkedésekre van szükség, hogy növekedjék a felsőoktatásban részesülő magyar diákok száma:

- a.) Az anyanyelvi oktatásban ki kell alakítanunk a teljes spektrumú képzést, meg kell teremtenünk az ezredforduló húzóágazatainak minősülő tudományokban is (műszaki, mezőgazdasági, közgazdasági, jogi) az anyanyelvi oktatási struktúrákat.
- b.) Alkalmazzunk kell a törvényes előírásokat, és meg kell teremtenünk a közjogilag szavatolt anyanyelvi oktatás intézményesített formáit. A már működő magyar oktatási vonalak döntéshozatali, önkormányzati jogát rögzítenünk kell az egyetemi chartákban, önálló karok és az ezekből kialakuló tagozatok létrehozásával. Ez a folyamat beindulóban van. Ily módon biztosítani lehet a beiskolázási számokat, az oktatási személyzet létszámát, az oktatók tudományos, valamint didaktikai fokozatainak megszerzését. Megszületnek azok a szellemi műhelyek, amelyek kitermelhetik az önálló magyar, akkreditációs követelményeknek megfelelő oktatási személyzetet. Végső célunk az önálló magyar egyetem létrehozása.

Újabb felvetődött a magánegyetem kérdése. Ezzel kapcsolatban véleményem a következő: tekintettel arra, hogy a tanulás alapvető emberi jog, azokban az országokban, amelyekben államilag támogatott felsőoktatási intézmények léteznek, a kisebbségben élő nemzeti közösségeknek részesülniük kell az állami támogatásból, **legalább** számarányosan. Ezért nem mondhatunk le az állami keretek között szervezett anyanyelvű felsőoktatási formákról. Kelet-Európában még nem konszolidálódtak a demokrácia intézményei olyan mértékben, hogy ez az elv maradéktalanul érvényesüljön, nem épült ki a teljes képzési spektrumot felölelő és a teljes vertikumban kiépített kisebbségi oktatási intézményrendszer. Ebből következik, hogy az állami és magán oktatási szféra komplementárisan, egymást kiegészítő módon kell működjenek. A magán szférának kell biztosítani azokat a képzési ajánlatokat, amelyek az állami rendszerben anyanyelven nem elérhetők.

Mivel a magánszférában óhatatlanul felvetődik a hallgató anyagi hozzájárulása az intézmény fenntartásához, és az általános elszegényedés körülményei között ez olyan terhet róna az erdélyi magyar nemzeti közösség érdekelt tagjaira, amelyeket nagy valószínűséggel nem vállalhatnának, meg kell akadályoznunk a hallgatók tömeges beiratkozását a többségi nyelvű állami (ingyenes) oktatási szerkezetbe, hogy ne ily módon akadályozzuk az anyanyelvi oktatási formákhoz való hozzájutást. Ez véleményem szerint két módon oldható meg:

- az erdélyi magán oktatási formák részesüljenek az anyaország egy állami egyetemével egyenlő költségvetési támogatásban

- az oktatás minőségét biztosító, kizárólag a tanulmányi eredményekre alapozó ösztöndíj-rendszer kidolgozásával és finanszírozásával.

Összefoglalva, a romániai oktatási rendszer az utóbbi időben gyökeres változáson megy keresztül, és ennek számos, pozitív vagy negatív kihatása van az erdélyi oktatásra is. Egy viszont tény: bűn kimaradni a reformfolyamatokból, hisz itt dőlhet el a magyarság jövője, az, hogy versenyképes lesz-e a romániai, és távlatban az európai gazdasági életben. Az erdélyi magyar oktatás szerkezetének megváltoztatásában és minőségének javításában a magyar kormány felelőssége nagyobb, mint bármikor. Hisz most dől el, túlél-e az erdélyi magyarság túlélés retorikáján, vagy pedig beáll az értékek (nemzetközi) versenyébe.

Murvai László

Magyar nyelvű oktatás Romániában (1989-1999)

Elvi szempontok

Az 1989-es sorsforduló óta tíz év telt el, az iskolai „időszámításban” tíz tanév. De az 1999-es esztendő más szempontból is határkö: az 1948-1949-es iskolareform óta az ötvenedik statisztikailag lezárt iskolai évet értékelhetjük. Mind a tíz éves, mind az ötven éves szakasz elég kerek periódus ahhoz, hogy elemzésünk egyben az oktatás történetének mennyiségi keresztmetszetét is adja. Összehasonlító adatainkat két, egymás fölé rendelt időszakban elemezzük, vagyis az 1998-1999-es tanév mutatóit első lépésben tíz éves, második lépésben pedig ötven éves történetiségében értelmezzük. Munkamódszerünk szintetizáló, ezért itt nincs lehetőségünk a mennyiségi mutatók megyei szintű lebontására. Csak globális adatokkal dolgozunk. Forrásaink ezúttal is a román Nemzeti Statisztikai Hivatal (NSH) és a megyei tanfelügyelőségek (MTF) évi jelentései.

Adatokat sorakoztatunk fel, adatokat értelmezzünk. Az áttekinthetőség és az összegzés egyszerűsítése végett a számokat táblázatokba foglaltuk. Ahol lehetőség kínálkozott a grafikai ábrázolásra, ezzel is színesítettük a magyarázatokat.

A vizsgált kérdések a következő rendszerben követik egymást:

- iskolahálózat
- beiskolázás
- pedagógusok helyzete

1. Iskolahálózat

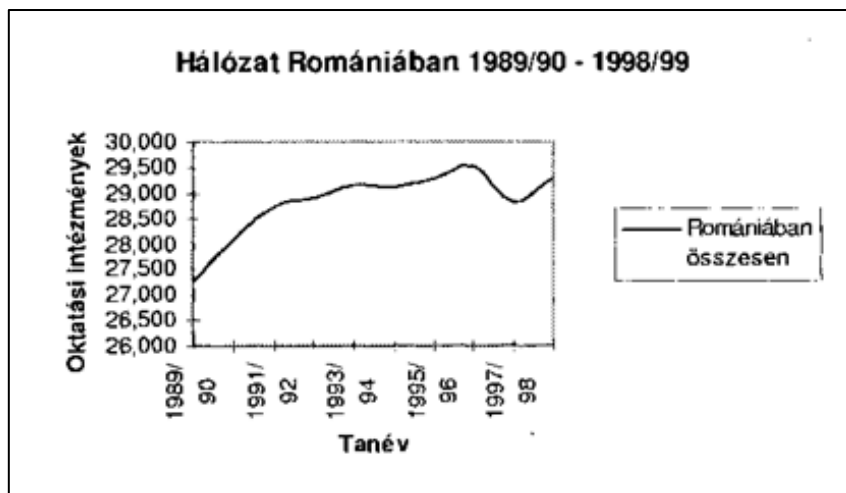
Induljunk ki az alábbi táblázat adataiból:

Sorsz.	Iskolai év	Romániában összesen	Ebből magyarul tanul	Arány(%)
1	1989-1990	27.283	2.145	7.9
2	1990-1991	28.119	2.358	8.4
3	1991-1992	28.752	2.387	8.3
4	1992-1993	28.926	2.355	8.1
5	1993-1994	29.167	2.302	7.9
6	1994-1995	29.097	2.454	8.4
7	1995-1996	29.270	2.437	8.3
8	1996-1997	29.543	2.450	8.3
9	1997-1998	28.809	2.510	8.7
10	1998-1999	29.298	2.419	8.3

Megjegyzés: Bár a szakterminológia nem terjed ki az óvodákra is, mivel a gyermekek nevelése szempontjából az óvodák szerepe semmivel sem kisebb, mint az iskoláké, amikor iskolahálózatról beszélünk, abba beletartozik az óvodák hálózata is.

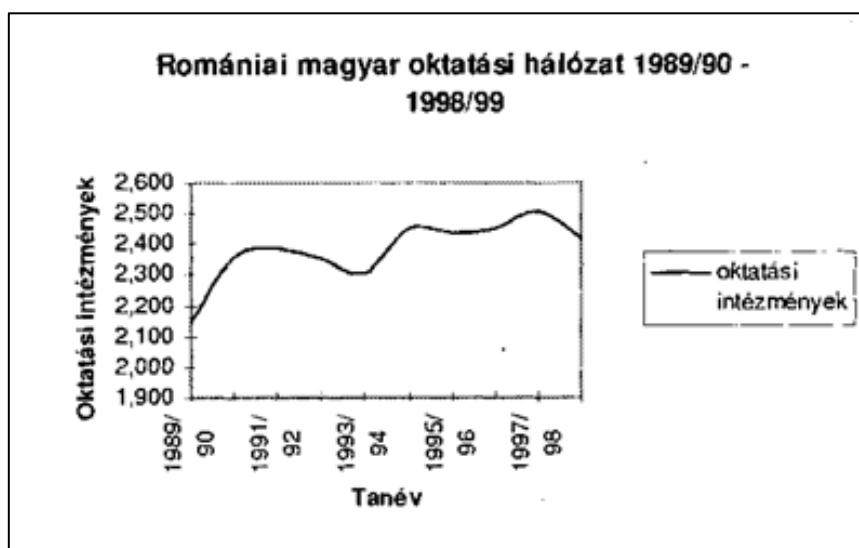
1.1. Általános trend

Románia országos oktatási hálózata az 1989-1990-es tanévben 27.283 óvodát és iskolát foglalt magába. Ez a szám 1998-1999-re 29.298-ra emelkedett, ami 2.015 új intézményt jelent. A növekedés százalékban kifejezve: 6,9. A fejlődés vonala grafikonon a következő képet mutatja:

Látható, a fejlődés vonala 1996-1997-ig fölfelé ível, 1997-1998-ra enyhén lejt, majd 1998-1999-re ismét emelkedik. A kiemelt tanévekhez kapcsolódó szám adatok így követik egymást: 29.543 – 28.808 – 29.298. Az iskolahálózat adatainak fluktuációja a tanügyre fordított pénzösszeg függvénye. 1989-90-től 1996-97-ig mintegy 2000 új oktatási intézmény létesült. 1998-99-ben ez a szám jóval kisebb: az előző tanévhez képest most már csak 489 új iskolát avatnak, ezek jó része 1996 előtt megkezdett építkezés befejezése, újabb beruházás csak elvétve akad.

1.2. A magyar tannyelvű iskolahálózat fejlődésének képe kissé eltér az országotól.

Amint az ábra mutatja, az első referenciális év és a tíz éves periódus első felének trend-vonala egyenletesen emelkedő, az országos hálózat adatainál is megfigyelhető módon. Enyhe stagnálás után 1995-1996-ig újabb növekedést regisztrál a grafikon. 1997-1998 a csúcspont, majd a második referenciális évre lefele indul a görbe. Számokban kifejezve mindez: az első referenciális évben 2.145 magyar oktatási intézmény működött, tíz évre rá pedig 2.419 azaz 274-gyel több. A növekedés rátája 11,3%. Ez 4,4%-kal több, mint az országos átlag, ami csak részben kompenzálta az 1989 előtti negatív diszkriminációs állapotot. Az iskolák számának enyhe fluktuálása egyrészt azokból a kísérletekből ered, amelyekkel egyes megyék, városok, falvak próbálkoztak a helyzet jobbításával, másrészt módosító tényezőként szerepelnek a szakoktatás körüli törvénykezési bonyodalmak is.

Megjegyzés: 1989 előtt magyar nyelvű szakoktatási hálózat gyakorlatilag nem volt, azaz Románia-szerte összesen 125 szakiskolai tanuló végezhetett tanulmányait magyar nyelven. A hálózatban ez mindössze hat iskolai osztályt tett ki. Az első referenciális évben 107 romániai magyar iskolában folyik szakmai oktatás anyanyelven, egy évre rá, 1992-ben pedig már 151-ben. 1995-re számuk ismét zuhan, már csak 128. A számbeli csökkenés a Tanügyi Törvény körül folyó parlamenti- és parlamenten kívüli viták eredménye. A 1995/84-es számú törvény 122-ik cikkelye a kisebbségek nyelvén folyó szakoktatásról a következőképpen rendelkezik: „Az állami szakmai oktatásban, a műszaki, gazdasági, közigazgatási, mezőgazdasági, erdőgazdálkodási, hegyvidéki mezőgazdasági líceumi oktatásban a szakképzés román nyelven történik, a lehetőségektől függően biztosítva a szakkifejezéseknek az elsajátítását magyar nyelven is.” (Hivatalos Közlöny I. Rész. VIII évf. 105-ös szám. 19.) Az idézett törvény megjelenéséig a szülők bíztak abban, hogy gyerekeik a szakoktatásban is tanulhatnak magyar anyanyelven (amit még az 1978-es tanügyi törvény is biztosított). 1995-re végérvényesen kiderült, hogy a bizakodás hiábavaló volt. Ennek következtében a szakiskolák száma egy év alatt 151-ről 128-ra apadt. Bár az 1997-ben elfogadott sürgősségi kormányrendelet megváltoztatta a 84-es törvény 122-es cikkelyét és újból engedélyezte a romániai magyar nyelvű szakoktatást, a második referenciális évre sem nőtt a szakiskolák száma.

1.3. **Új iskolatípusok** is megjelentek az állami iskolahálózat mellett. A magánoktatás az 1995/84-es törvényben nyerte vissza az 1948-ban elvesztett jogi státusát. Az idézett törvény 15. szakasza a következőképpen rendelkezik: „Az országos oktatási rendszer állami és magánoktatási egységekből és intézményekből áll.” (Hivatalos Közlöny I. Rész. VII évf. 105.sz. 5.)

A magánoktatás, beruházási nehézségek miatt, a közoktatásban nehezen tudott teret hódítani, annál is inkább, mert az állami oktatási intézmények privatizálását a törvény nem engedélyezte. Új iskolát építeni, régi épületet felújítani vagy épületet bérelni pedig komoly anyagi bázist igényel. Elsősorban anyagi nehézségekkel magyarázható, hogy az 1998-1999-es iskolai évben (második referenciális esztendőnkben) is csak 104 magán óvodát és iskolát tartottak számon országszerte, ami a meglévő 29.298 iskolának 0,4%-a.

1.3.1. A kisebbségi oktatásban a **magániskolák** talán még nehezebben, legalábbis nehezebben indultak. 1995-1996-os tanévben még egyetlen egy sem alakult, és három évvel később, a második referenciális évünkben is csak három óvodának, két általános iskolá-

nak és három posztszekundér (líceum utáni) oktatást biztosító intézménynek sikerült működési engedélyt szereznie. Csepp a tengerben.

1.3.2. Az **egyházi oktatási forma** mind a mai napig félhivatalosan működik Romániában. 1991-ben az akkori oktatásügyi miniszter, Gheorghe Ștefan rendeletben intézkedett az egyházi fennhatóságú líceumok létrehozásáról és ezeknek állami támogatásáról. A 1995-ös tanügyi törvény csak állami és magánoktatásról tesz tételesen említést. Ugyanezen törvény 9. szakasz 2. pontja mégis nyitott egy kiskaput az egyházi iskolák számára, amikor a következőképpen rendelkezik: „Az állam által elismert vallásfelekezetek az Oktatási Minisztériumtól a vallásfelekezeti személyzetképzés szükségleteinek megfelelő sajátos oktatás megszervezését kérhetik csakis a gimnáziumi vagy a líceumi oktatás végzősei számára” (Hivatalos Közlöny I. Rész VII évf. 105.sz. 2-3.) Magyarán ez azt jelenti, hogy a líceumi oktatás és a felsőoktatás képezhet a saját számára szakembereket. A 1995/36-os sürgősségi kormányrendelet, illetve a 1995/84-es törvény 1999-es újrakiadása tovább finomította az egyházi közoktatásra vonatkozó paragrafusokat, anélkül, hogy egyértelműen különválasztaná az állami-, a magán- és a egyházi oktatást, és külön-külön beszélne mindegyikről. A második referenciális évben (az 1998-1999-es tanévben) mindezek ellenére, vagy ezzel együtt Romániában magyar nyelven *kilenc római katolikus, hat református, egy unitárius és egy adventista* líceum működött. Ezekből tizenkettő önálló magyar nyelvű iskola, öt magyar nyelvű tagozat.

1.4. A **felsőoktatási intézmények hálózata** az első referenciális évvel kezdődően fokozatosan, de egyre hangsúlyozottabb formában országos szórásban fejlődött. 1989-ben 44 felsőoktatási intézmény működött az ország hagyományosnak mondható egyetemi városaiban: Bukarestben, Kolozsváron, Iasiban, Temesváron, Marosvásárhelyen, Krajován, Konstan-cán, stb. 1995-1996-ban már 95 felsőoktatási intézmény létezik, ebből 59 állami intézmény 318 karral. A nagy hagyományú egyetemi központok mellett újabbak alakultak és évről-évre növelték hálózatukat: Arad, Nagyvárad, Bákó, Nagybánya, Nagyvárad, Resicabánya, Suceava, Târgoviște, Szatmárnémeti, Lugos, Gyergyószentmiklós, Târgu Jiu stb.). Összesen 43 városban működik felsőfokú tanintézet. Összefoglalásképpen: a második referenciális évben 111 felsőoktatási intézménye volt az országnak, ebből 57 állami, és 54 magán. A 111 intézmény keretében 556 kar működött.

1.4.1. A **magyar nyelvű felsőoktatási hálózat** közvetlenül az 1989-es fordulat után a kolozsvári Babeș-Bolyai Tudományegyetemet, a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemet és Szentgyörgyi István Színművészeti Egyetemet jelentette. A színészképzés kivételével csak egyes tantárgyakat tanulhattak magyarul bizonyos csoportok. Bár az önálló magyar egyetem újraindítása továbbra is csak álom, a hálózat maga tagozatokkal bővült. A második referenciális évben a kolozsvári Babeș-Bolyai Tudományegyetem 39 szakon nyújt magyar nyelvű egyetemi képzést. Főiskolai szintű magyar nyelvű oktatás folyik Csíkszeredán, Sepsiszentgyörgyön, Gyergyószentmiklóson, Kézdivásárhelyen, Szatmárnémetiben. Nagyváradon 1990-től felsőfokú magán oktatás létezik, előbb Sulyok István Főiskola, majd Partiumi Egyetem néven. A marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen az általános orvosi, a fogorvosi és a gyógyszerészeti kar biztosít anyanyelvű képzést a magyar hallgatóknak. Magyar nyelvű egyetemi rangú színészképzés Ko-

lozsvárott és Marosvásárhelyen folyik. Külön említendő a Református és a Római Katolikus Hittudományi Kar, mindkettő nívum és a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem keretébe tartozik.

Összegezzünk: a második referenciális évben (azaz 1998-1999-ban) Romániában összesen 111 felsőoktatási intézménye létezett, ezek keretében 556 kar működött. Magyar nyelvű önálló állami egyetem nincs. Létezik az akkreditálási gondokkal küszködő Partiumi Keresztény Egyetem Nagyváradon, és két egyetemi rangú teológia (a gyulafehérvári Római-katolikus Teológia és a kolozsvári Protestáns Teológia), amelyek papokat képeznek. Mindkettő egyházi egyetem, mindkettő nagy múltú intézmény, bár állami támogatást is élveznek, egyik sem állami egyetem. (Az ortodox teológia viszont állami egyetem.) A Babeş-Bolyai Tudományegyetem keretében működő református és római-katolikus hittudományi kar a hitoktatókat képez. A többi egyetemen tagozatos anyanyelvű oktatás folyik. Ma 8 romániai városban 45 szak nyújt teljes vagy részleges magyar nyelvű képzést.

1.5. Az ötven éves periódus áttekintése

Induljunk ki az alábbi táblázat adataiból, majd értékeljük az adatokat:

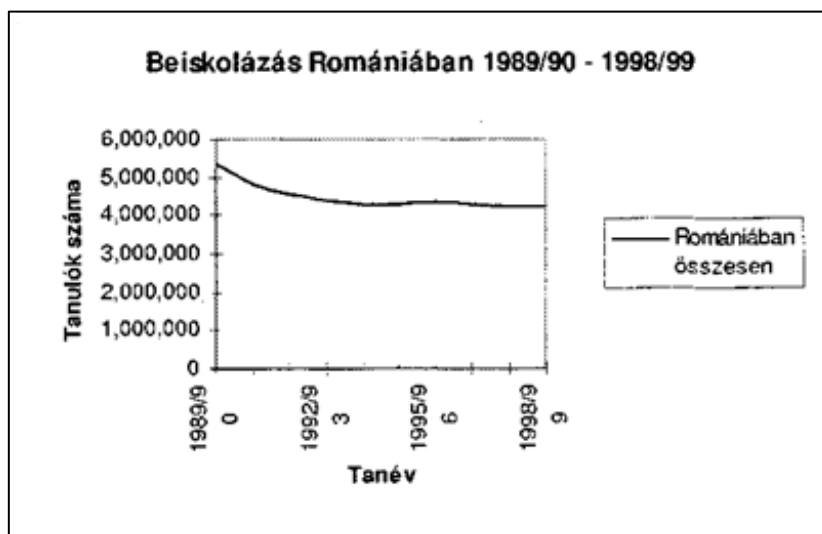
Iskolai év	Magyar nyelven összesen	Intézmény	Tagozat
1948-1949	2038	1936	102
1989-1990	2145	1032	1113
1998-1999	2419	1322	1097

A magyar tannyelvű iskolahálózat ötven év alatt, azaz 1948-tól 1998-ig mindössze 381-el nőtt, évente mindössze 7 egységgel, ami 8,7% -os gyarapodást jelent. Ez idő alatt az országos iskolahálózat 19.015-ről 29.298-ra emelkedett, a növekmény 10.283 egység, azaz 54%. A magyar tannyelvű intézmények száma öt évtized alatt 1936-ról 1322-re esett vissza (46%). A magyar tannyelvű tagozatok száma viszont 102-ről 1097-re növekedett (975%). Ez a jelenség önmagában is érdekes, mert köztudott, hogy a csak magyar nyelvű osztályokat magukba foglaló iskolákban a tanuló nemcsak a tanórán használja anyanyelvét. Azon él kulturális életet, azon játszik az udvaron, egyszóval minden szinten azon kommunikál. Az iskola tehát élő sziget marad a kisebbség számára a többségi világban. A tagozatos oktatás konkrétan azt jelenti, hogy a kisebbségi gyermeket az udvaron többségi gyerekek veszik körül. A többségi nem ismervén a kisebbség nyelvét, elvárja, hogy ahol ő van a többségi legyen a használt nyelv. Vegyük például az évszázó ünnepségeket a tagozatos iskolában. Ha megértő az igazgató, bekerülhet a műsorba egy tánc vagy szavalat – semmi több. Arra is akad példa, hogy egy iskola megszűntetése éppen a tagozatosítással kezdődött.

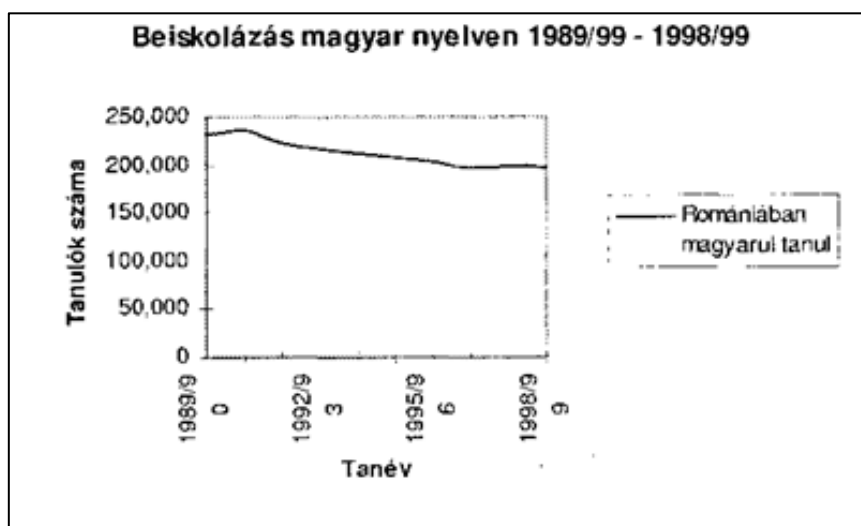
2. A beiskolázás tendenciái

2.1. *A beiskolázott tanulók* száma 1989-1999 között országosan 5.381.141-ről 4.223.444-re esett vissza, azaz ma 1.157.700 tanulóval kevesebb jár iskolába, mint tíz éve (-21,5%). A magyar nyelven tanuló fiatalok száma ugyanebben az intervallumban 231.893-ról

97.279-re csökkent, 34.614 tanulóval lett kevesebb (-14,9%). Összehasonlítva: az országos mutató 6,6%-kal intenzívebb apadást jelez, mint a magyarságé. Íme a grafikon:

A fenti grafikon tendenciája egyértelműen csökkenő, a magyar tanulók grafikonja viszont azt jelzi, hogy az 1990-1991-es tanévben, tehát közvetlenül a szép reményekkel kecsegtető 1989-es változás után 4815-tel több tanuló jelentkezett magyar tannyelvű iskolába, mint az előző esztendőben. A politikai helyzet instabilitása és a gazdasági regresszió miatt a tanulók létszáma lassan, de állandóan csökken. A létszámcsökkenésnek más okai is vannak: a lakosság fiatalabb korosztályának a kivándorlása, a gyermekvállalástól való óvakodás az anyagi bizonytalanság miatt, a szórványmagyarság apadása stb. Helyenként az is döntő faktor, hogy a megfelelő iskolahálózat hiányában a szülők román iskolába íratják a gyerekeiket. Szociológusoknak és pszichológusoknak kell fényt deríteniük az objektív és szubjektív okokra, feladatunk az aggodalmat keltő tények regisztrálása.

III. Magyar oktatás és művelődés

Murvai László: Magyar nyelvű oktatás

2.2. Az általános beiskolázási adataiból és a magyar nyelvű oktatás adataiból az alábbi összefoglaló táblázat készíthető el:

Sorsz.	Iskolai év	Romániában összesen	Ebből magyarul tanul	Arány (%)
1	1989-1990	5.380.141	231.893	4.3
2	1990-1991	4.843.569	236.708	4.9
3	1991-1992	4.559.610	222.826	4.9
4	1992-1993	4.397.521	216.663	4.9
5	1993-1994	4.286.123	211.380	4.9
6	1994-1995	4.303.540	208.652	4.8
7	1995-1996	4.330.774	202.545	4.7
8	1996-1997	4.297.119	196.158	4.6
9	1997-1998	4.245.808	198.808	4.7
10	1998-1999	4.223.444	197.279	4.7

Értékeljük a táblázatot:

Az országos beiskolázási adatok csökkenő tendenciát mutatnak, miként a grafikus ábrázolásból is kitetszett. Igaz ez, bár van esztendő, amelyben relatív javulás mérhető. Így volt ez 1994-1995-ban, amikor a tanulói létszám 17.417-tel nőtt (+0,4%) és 1995-1996-ban, 27.234-es növekménnyel (+0,6%). Az időszakos emelkedések a folyamatot nem tudták megállítani.

A magyarul tanulók létszámának a fogyatkozása (megközelítően 34.000-rel kevesebb gyerek) azt jelenti: megszűnt kb. 1700 óvodai csoport és iskolai osztály, és ezzel együtt több, mint 1000 pedagógusi állás.

A táblázatban szereplő részarányok vizsgálata azt mutatja, hogy az érték egyetlen évben sem éri el az 5%-ot, miközben az ország magyar lakosságának a részaránya 7,1%. A különbség általában 2,3-2,4% körüli – ez a hányad lemond az anyanyelvű oktatásról. A kilencvenes évek elején, a nyitás és a reménykeltő távlatok idején az arányszám növekedett 4,9% volt, az évtized végére már 4,7%. A tendencia egyértelműen negatív.

2.3. Az egyetemi hallgatók beiskolázási adatai némi optimizmust ébresztenek. 1989-1990-ben Romániának összesen 164.507 egyetemi- és főiskolai hallgatója volt, ebből 7.091 magyar nemzetiségű (4,3%). 1991-92-ben az országos szám 215.226 fő, ebből 8.777 a minket érintő rész (azaz 4,0%). Az évtized végén az egyetemi-és főiskolai diákság száma szinte megkétszereződött: 407.613-ra nőtt. Közülük 277.666 állami egyetemen, 129.947 pedig magán egyetemen tanul. A magyar egyetemisták és főiskolások száma 16.122, ez 3,9%. Állami egyetemre jár 11.655, magán egyetemre 4.467 diák.

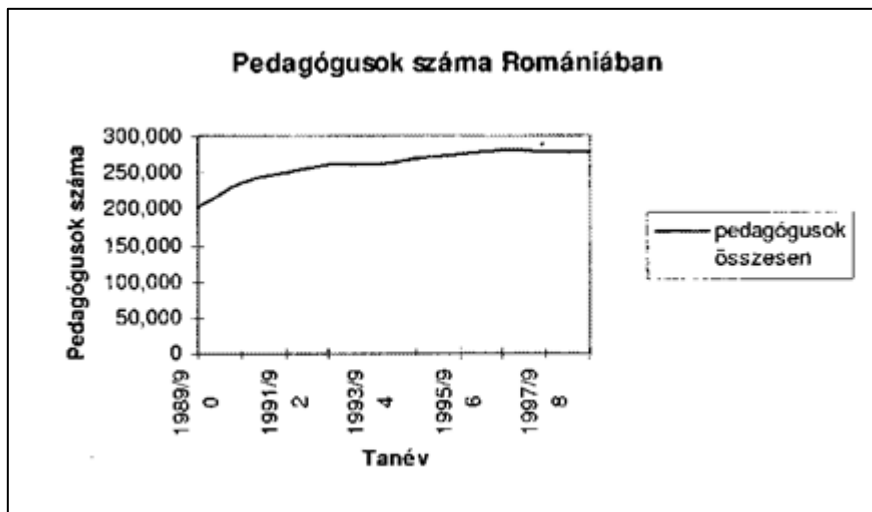
Az ország egyetemistáinak a száma egy évtized alatt megkétszereződött. A magyar nemzetiségű egyetemisták száma is hasonló mértékben nőtt, bár arányszámuk 4,3%-ról 3,9%-ra csökkent. A növekedés maga ad némi bizakodásra okot.

Tanév	Romániában összesen	%	Magyar nyelven	%
1948-1949	2.155.052	100	206.538	100
1989-1990	5.380.141	249.7	231.893	112.3
1998-1999	4.223.444	195.9	197.279	95.5

A táblázat adatai szerint az utóbbi 50 évben az országos beiskolázási szám 95,9%-kal növekedett. A romániai magyar nyelvű oktatásban ezzel szemben 4,5%-os az apadás.

3. A pedagógusok helyzete

3.1. A romániai pedagógusok létszáma is emelkedett az utóbbi tíz évben, nemcsak az iskolai tanulóké. A helyzet alakulását az alábbi grafikon ábrázolja:

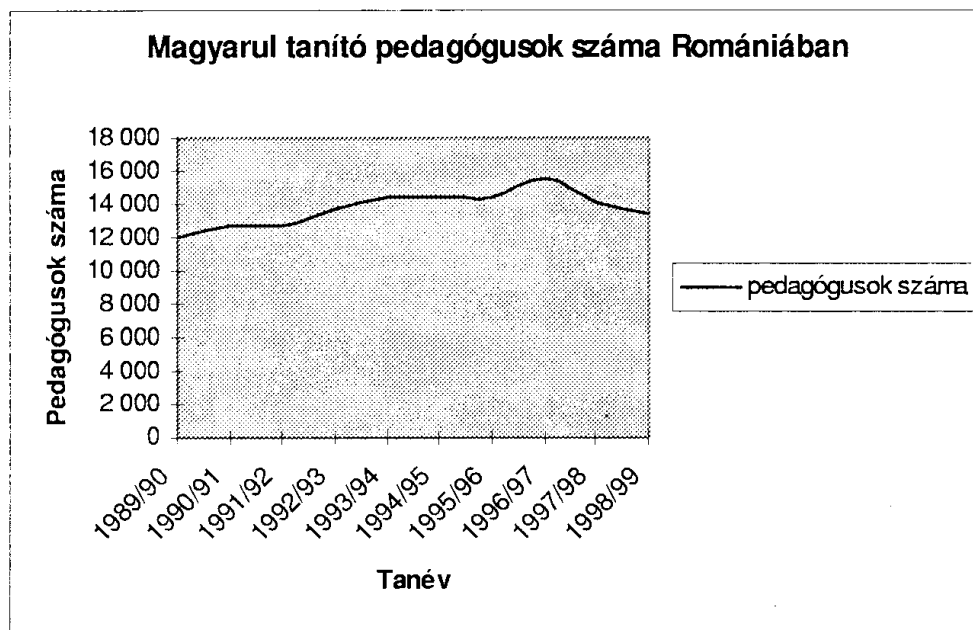

Az első referenciális évben 204.301 pedagógust (óvónőt, tanítót, tanárt és oktató mestert) jeleztek a statisztikák. A második referenciális évre számuk 277.309-re emelkedett (35,7%). Vagyis: mialatt a tanulók száma 21,5%-al esett, a pedagógusok száma 35,7%-al növekedett. Az 1990 utáni egyik reformintézkedés szerint a nagy létszámú osztályokat (35 tanuló) át lehetett alakítani kisebb létszámú osztályokká (25 tanuló). 1995-ben a 84-es tanügyi törvény maximális és minimális osztálylétszámokat határozott meg: I-IV osztályban 10-25 tanulóknak kell lennie, a líceumi osztályokban pedig 15-30 között. Így állt elő az a helyzet, hogy miközben az iskolások száma egyre fogyott, az osztálylétszám az osztályoké nem, és ezzel a mozgással tanári állásokat lehetett megtartani. Az osztályok létszámának csökkenése ad magyarázatot arra, hogy a pedagógusok száma az eltelt tíz évben általánosan növekvő tendenciát mutat – még akkor is, ha néha stagnált, vagy visszaesést jeleztek az adatok. (Az 1992-1993-es tanévben a pedagógusok száma megegyezik az 1993-1994-es adattal, illetve 1997-1998-ban 4946 (1,76%-kal) kevesebb pedagógus dolgozott, mint az előző iskolai évben.) Mindez azonban nem változtatta meg a trend-vonalat.

3.2. A romániai magyar pedagógusok létszámát megjelenítő grafikon képe már nem olyan egységes, mint az országos helyzetet bemutató.

Amint az alábbi ábra vonala mutatja, a helyzet szinte évről-évre módosult:

- 1989-1994 között a pedagógusok száma emelkedett (+21,1%), ami nagyjából megfelel a tanulói létszám alakulásának
- az 1994-95-ös tanévben az előző esztendőhöz képest 57 pedagógussal volt kevesebb (-0,4%)
- az 1995-96-os tanévben a helyzet az 1993-94-es tanévihez hasonló
- 1996-tól 1999-ig 2.175 állás szűnt meg (-13,9%).

3.3. *Összehasonlító táblázat* formában is bemutatjuk a vizsgált tíz év országos, és a magyar pedagógusok adatainak az arányát. A táblázat megmutatja: a magyar pedagógusok arányszáma általában összhangban van a magyarul tanuló iskolások arányszámával.

Az ország pedagógusainak mintegy 80%-a szakképzett. Ugyanez a helyzet a magyarul tanító pedagógusok esetében is.

Sorsz.	Iskolai év	Romániai pedagógusok összesen	Ebből magyarul tanítanak
1	1989-1990	204.301	11.950
2	1990-1991	236.825	12.729
3	1991-1992	251.130	12.714
4	1992-1993	262.814	13.651
5	1993-1994	262.814	14.477
6	1994-1995	268.545	14.420
7	1995-1996	275.783	14.487
8	1996-1997	281.749	15.636
9	1997-1998	276.803	14.186
10	1998-1999	277.309	13.461

3.4. Az ötven éves periódus adatai

Kitűzött célunknak megfelelően az összehasonlítást a jelzett ötven éves periódusra is elvégeztük. Az alábbi összehasonlító táblázat tartalmazza az eredményt:

Iskolai év	Romániában összesen	Magyarul tanítanak
1948-1949	80852	8894
1989-1990	204321	11950
1998-1999	277309	13461

A számok itt is magukért beszélnek. Két megjegyzés kívánkozik ide:

1989-1990 és 1998-1999 között Romániában a pedagógusok száma 72.988-al nőtt (+35,7%), miközben a magyarul tanító pedagógusoké 1511 -el (+12,6%).

A táblázat nem tartalmazza a szakképzett-szakképzetlen tanerők arányának alakulását, mert adataink erre csak az utóbbi pár évből vannak.

4. Záradék

Az elemzett tíz év törvénykezési-, sőt politikai szempontból is lezárt szakasz. 1990-1995 között, előmunkálatok nyomán, megszületett a tanügyi törvény, amely meghatározta az oktatás menetét és keretet teremtett a romániai oktatás modernizálására. A tanügyi törvény eredeti formája több, a nemzetiségi oktatást korlátozó intézkedést tartalmazott. Változást hozott a 36-os sürgősségi kormányrendelet, amely többé-kevésbé sikeresen iktatta ki a 1995/84-es tanügyi törvény diszkriminatív rendelkezéseit. A módosításokat végül a Parlament is elfogadta, és 1999-ben megjelent a tanügyi törvény módosított változata. Ez a javított, kiigazított törvény fogja a következő tíz év trendvonalát meghatározni. Nyitottabb, modernebb periódusra számíthatunk.

A törvénykezés vonatkozásában tehát nyugodtabb időszaknak nézhetnénk elébe, ha nem lennének sajátos gondjaink. A legutóbbi tankönyvrendelésre hivatkoznék. Nem hivatalos, de iskoláktól begyűjtött, megbízható adatok alapján 18.000 negyedikes és 14.000 elsős számára rendeltünk könyveket. Mi a megdöbbentő? Az iskolai ciklus kezdő osztályában a létszámnak nagyobbnak kell lennie, mint a ciklus záró osztályában ahhoz, hogy a fejlődés pozitív irányú legyen, tehát a fenti számoknak is fordított sorrendben kellett volna megjelenniük. A homlokredők nem simulhatnak, mert a gyermeklétszám csökkenésével továbbra is számolnunk kell. Ez pedig kihatással lesz az iskolahálózatra és a pedagógusok lélekszámára is.

Szatmári Bajkó Ildikó

Romániai magyar tankönyvek

Az alábbiakban a jelenlegi romániai magyar oktatás egy szeletét, a tankönyvellátást kívánom röviden ismertetni. Nehéz erről írni anélkül, hogy behelyeznénk a teljes oktatási rendszerbe, ezen belül az 1990-ben elindult, és az 1996-os választásokat követően felgyorsult reformfolyamatba. A kommunista ideológia és a különféle megszorítások kiiktatását (1990) és a rendszer stabilizálását követően (1991-1992) 1993-ban elkezdődött a rendszer restrukturálása. Az új tanügyi törvény (1995) és a felsőoktatási intézmények akkreditálásáról szóló törvény (1993) elfogadását nem követte modern szemléletű kormányzati gyakorlat. Újabb választásokra volt szükség ahhoz, hogy a kormány és a parlamenti többség elfogadja azt az alapelvet, miszerint a modern társadalomban a polgároknak nem mechanikusan elsajátított információhalmazra van szüksége, hanem elsősorban az információk önálló és kreatív feldolgozásának megtanulására. Ennek a szemléletváltásnak köszönhetően változott meg a törvényes keret, és indult el a tényleges reform. 2000 tavaszán nem beszélhetünk lezárult, csak elkezdett folyamatokról. Ennek ellenére a tankönyvellátás, és ezen belül a tanulók magyar tankönyvekkel való ellátása javult az elmúlt években, megjelentek az alternatív tankönyvek is, de ezek helyzete még nagyon sok kívánnivalót hagy maga után.

A közoktatási reform fő összetevői a törvénykezési-, a curriculáris/tartalmi-, és az iskolaszervezeti reform, valamint a pedagógusképzés és -továbbképzés reformja. A tartalmi reform felöleli a tantervek, az óratervek, a követelmények, a tanítási módszerek, valamint a tankönyvek reformját, de a reform mind a négy összetevője kihat az általunk vizsgált témára. Sajnos e négy összetevő reformja nem megfelelő és nem egyenlő sebességgel zajlott, például a curriculáris reformot 1996 előtt erősen gátolta az akkori politikai hatalom mentalitása, s ezért ebben az időszakban nem beszélhetünk valóban új követelményrendszerrel, ténylegesen alternatív tankönyvekről, vagy a tanulók tehermentesítéséről.

Törvénykezési keret

Románia alkotmánya megengedő a nemzeti kisebbségek anyanyelvű oktatásának tekintetében, de nagyon általános, azon előírása pedig, hogy e jogok gyakorlását külön törvény szabályozza, a mindenkor parlamenti többségre bízva, hogy pozitív, vagy negatív diszkriminációt alkalmaz.

Az 1991-ben elfogadott Alkotmány¹ 32. szakasza kimondja, hogy:

(3) Garantált a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek joga anyanyelvük tanulásához és a jog ahhoz, hogy ezen a nyelven oktathassák őket; e jogok gyakorlásának a módozatait törvénnyel állapítják meg.

(4) Az állami oktatás ingyenes, a törvénynek megfelelően.

Az 1995/84-es számú Tanügyi Törvény sok kívánnivalót hagyott maga után az általános közoktatási reform és a kisebbségi oktatás szempontjából egyaránt. Ezt kívánta korrigálni az 1997/36-os Sürgősségi Kormányrendelet. A módosítások nagy részét a Parlament is elfogadta, így 1999-ben megjelent a Tanügyi Törvény² újabb, nyitottabb változata. A tankönyvellátásra nézve rendkívül fontos, hogy előírja az alternatív tankönyvek alkalmazását, és biztosítja az ingyenes tankönyveket az óvodai, elemi és gimnáziumi állami oktatás tanulói számára. E törvény témánkra vonatkozó cikkelyei:

127. szakasz – (1) A preuniverzitáris oktatás tartalma az Országos Curriculum révén biztosítandó. Az Országos Curriculum felöleli a preuniverzitáris oktatási kerettervek, iskolai programok és tankönyvek koherens összességét. (...)

(3) Az iskolai programok az oktatási tervben foglalt minden egyes tantárgy tekintetében megállapítják ennek oktatási-nevelési és formatív célkitűzéseit, kimutatják alapvető elméleti, kísérleti és gyakorlati tartalmát, a célok megvalósításához általános metodológiai iránymutatást nyújtva.

128. szakasz – (1) A preuniverzitáris oktatási keretterveket és iskolai programokat az országos szakbizottságok dolgozzák ki, azokat az Országos Kurriculium Tanács hangolja egybe és véleményezi és a Nemzetnevelésügyi Minisztérium hagyja jóvá

(2) Az oktatási egységekben csakis a Nemzetnevelésügyi Minisztérium által jóváhagyott tankönyvek használhatók.

(3) A preuniverzitáris oktatási egységekben alternatív tankönyvek használhatók. A tanszemélyzet jogosult arra, hogy a Nemzetnevelésügyi Minisztérium által megállapított kritériumok alapján egy bizonyos tankönyvet ajánljon a tanulóknak.”

174. szakasz – Az óvodai, elemi és gimnáziumi állami oktatás tanulói számára a tankönyveket ingyenesen biztosítják. Azonos ingyenességben részesülnek a szakmai vagy líceumi oktatásnak azok a tanulói is, akiknek a szülei havonta és családtagonként az összeggazdasági viszonylatban folyósított minimális bruttó fizetéssel egyenlő vagy ennél kisebb jövedelmeket valósítanak meg.

Ezen kívül nagyon sok miniszteri rendelet szabályozza az alternatív tankönyvek kérdéskörét, a megfelelő helyen hivatkozom a legfontosabbakra.

Szerkezeti keret

A 1995. évi 84. számú Tanügyi Törvény az oktatási rendszer addig megszokott 4+4+4-es szerkezetét szentesítette, más változat kialakítására nem ad lehetőséget. Az 1999-es módosítás pozitív változást hozott, mert a tanulók szempontjából optimálisabb 4+5+3-as szerkezetet vezetett be, hiszen egy későbbi életkorban állítja őket a további pályájuk szempontjából meghatározó döntés elé, de más alternatívára a törvény ezen változata sem ad lehetőséget. Ez kedvezőtlen a tankönyvek sokszínűségét illetően, hiszen az iskolaszervezet változatossága növelné meg jelentősen az igényt az alternatív tankönyvekre.

Curriculáris reform

A közoktatási reformnak a témákat közvetlenül meghatározó összetevője a curriculáris reform. Célszerű a curriculumot különböző kategóriák szerint strukturálni:

tanulási célok, tartalmak, módszerek és eszközök. Ha tényleges curriculáris reformot akarunk, akkor mind a négy kategóriára figyelniünk kell, a tartalmi reform esetében pedig új követelményrendszerre és új tantervekre is szükség van.

A curriculáris reform részeként, az alternatív könyvek bevezetésével egy időben megváltozott a tankönyvek jóváhagyásának és kiadásának módozata is. A Tankönyvkiadó teljes monopóliummal rendelkezett 1995-ig a román és 1997-ig a kisebbségi tankönyvek esetében, s azóta ez a monopólium csak azon tanévekre terjed ki, amelyeket még nem ért el a reformfolyamat.

Az Országos Tankönyvtanács (CNAM) pályázatot hirdet meg a román nyelvű tankönyvekre, a nyertes tankönyvek közül pedig a tanárok választanak a megyei tanfelügyelőségek által szervezett kiállítások keretében. Tehát egy kettős szűrővel állunk szemben: a tankönyvtanács elsősorban azt vizsgálja, hogy a tankönyvek mennyire felelnek meg a tanterveknek és az előírásoknak, a tanárok pedig elsősorban a gyakorlati felhasználás szempontjából bírálják el a tankönyveket, és a piac szabályai szerint abból rendelnek, amely hasznosabbnak tűnik.

A Közoktatási Minisztérium szerepe, hogy pénzt folyósítson a pályázatot nyert tankönyvek – és esetünkben ezek fordításai – kiadásához. A terjesztés a kiadók feladata, akik kötelesek időben eljuttatni a megyei tanfelügyelőségekre a tankönyveket.

A curriculáris reformnak tükröznie kell a reform egyik legfontosabb jellemvonását, a tanulóközpontúságot is. Ez a tanulók túlterhelésének megszüntetését, tehát az órák számának csökkentését, és a tananyag tehermentesítését jelentené.

A tehermentesítést kell tükrözze az órakeret, a követelményrendszer és a tantervek, ennek jegyében kell megszülessen az új tankönyv, és nem fordítva, ahogyan a reform-folyamat beindításakor történt, amikor sem törvénykezési, sem szerkezeti reform lényegében nem volt még, sem a követelményrendszer, sem a tantervek koncepciója nem újult meg, a tehermentesítés pedig csak az addigi tananyag 20-30%-os csökkentésében merült ki, de ez egymagában nem érhetett el a célját, hiszen a követelményrendszer reformja híján a szabad piac ellentétes hatást gyakorolt. A szerzők és a tankönyvkiadók abban versenyeztek, hogy melyikük könyve tartalmaz több információt, a tanárok pedig, attól tartván, hogy nehogy hátrányos helyzetbe hozzák diákjaikat, általában azt a könyvet választották, amelyben több volt az információ.

Új tanterv híján nem beszélhetünk reform-tankönyvekről sem, csak a régi szemléletnek megfelelő információk szebb, újabb csomagolásáról, amely adott esetben még nagyobb terhelést jelentett a tanulók számára.

Az alternatív tankönyvek bevezetésének egyik legfontosabb üzenete, hogy lényeges a curriculum, az új tanterv és követelményrendszer, nem pedig az információátadás. A tanulóknak nem egy tankönyvet kell megtanítani, hanem azt, hogy minél eredményesebben és kreatívabban tudják felhasználni a korunkra jellemző információ-áradatot. Reális alternatívról tankönyvek esetén akkor beszélhetünk, ha csupán a cél közös bennük, ha ugyanazt a követelményrendszert fogadják el, de tartalmukban és szemléletükben különböznek.

A tankönyv tehát már nem elsősorban információ-hordozó és nem a tanár segéd-eszköze, hanem a tanuló segéd-eszköze az információk feldolgozásához. Ennek az alapelvnek a gyakorlatba ültetése pedig nemcsak a curriculáris reform próbaköve, hanem a pedagógusképzés reformjává is.

Pedagógus-képzés és továbbképzés

Az eddigiek jegyében egyértelmű, mentalitásváltásra van szükség a pedagógus-társadalomban. Egyrészt a modern pedagógiai szemlélettel összeegyeztethetetlen elképzelés, hogy egy tankönyvet kell a tanulónak megtanítani, elfogadottá kell váljon, hogy a tankönyv a tanulás fontos segédeszköze, de csak segédeszköz. Másrészt megnőtt a pedagógus szabadsága, de ugyanakkor a felelőssége is a tankönyvválasztás joga és kötelezettsége révén.

A továbbképzés terén a Közoktatási Minisztérium és a Kisebbségi Főosztály is reform-előkészítő tanfolyamokat szerveztek. A civil társadalom szervezetei is részt vállalnak a folyamatban, például a Bolyai Nyári Akadémia évente szervez rangos továbbképzést.

A szerkezeti reform a tanítók képzésében megtörtént már azáltal, hogy a középfokú képzést felsőfokúvá tették. Jelenleg a képzés tartalmi reformja van folyamatban. A tanárképzés reformja nehezebb. Romániában a 70-es évek végén sorra megszűntek a tanárképző intézetek, a tanárok jelentős része valamelyik tudományegyetem végzettje, ahol nem fektetnek kellő hangsúlyt a pedagógiai képzésre, ezért a tanárképzés teljes átalakításáig a továbbképzés reformját kell előnyben részesíteni.

Jellegzetes gondok a reform során

Beszélnünk kell a hazai oktatási rendszer reformjának *idő-dimenziójáról* és ennek vetületéről a tárgyalt témára. Az átfogó tanügyi reform hosszú távú tervezést igényel, hosszabb lefutási időt, a politikai hatalom viszont legtöbb négyéves ciklusban gondolkodik, azonnali és látványos eredményeket akar. Ennek következtében általában a határidők nyomása alatt készültek el az új tantervek és tankönyvek, ami kihatással van a minőségükre is. További negatív következmény csak a kisebbségi és ezen belül a magyar nyelvű oktatást érinti: a határidők esetleges (sajnos gyakori) kitolódása a román tankönyvek esetén lehetetlenné teszi a fordítás elkészítését és a magyar tankönyvek kiadását a tanévkezdésig.

A reform még egy vetületére szeretném felhívni a figyelmet, amely a tárgyalt témát közvetlenül érinti. Románia *európai integrációs* törekvéseinek jegyében a reform egyik célja a törvények, szabályozások harmonizálása az Európai Unió törvényekkel. Ez a dicséretes cél azzal jár, hogy átveszünk bizonyos elképzeléseket, ötleteket, megoldásokat, szabályozásokat az uniós gyakorlatból. Ennek a jelenségnek általában pozitív eredményei vannak, de nem ritkán kerülünk szembe azzal, hogy az egységes, jól működő törvénykezési rendszerből pontszerűen átvett ötletek egy más törvénykezési, gazdasági, társadalmi környezetben teljesen más hatásokat eredményeznek, vagy egyszerűen nem működnek. Ez természetes, mivel a saját környezetéből kiszakított elképzelés egy másik rendszerbe ültetve nem feltétlenül járul hozzá egy koherens rendszer kialakulásához. Ugyanez a jelenség figyelhető meg akkor is, amikor a kisebbségi tankönyvírók külön-külön teljes rendszert képező anyaországi tankönyvekből vesznek át részeket, s ez néha a koherencia rovására megy.

A nemzeti kisebbségek nyelvén írt tankönyvek

A jelenlegi szabályozások³ a következő négy tankönyvtípus használatára adnak lehetőséget a kisebbségi oktatásban: eredeti tankönyvek, a román nyelven írt tankönyvek anyanyelvre lefordított változata, az anyaországból importált tankönyvek, a Közoktatási Minisztérium jóváhagyásával, más országokkal közösen készített tankönyvek.

Az **eredeti tankönyvek** sorába tartoznak az anyanyelv és irodalom könyvek⁴, a kisebbségi tanulók számára készült sajátos román nyelv és irodalom könyvek⁵, az adott kisebbség történelmét és hagyományait ismertető tankönyvek⁶, és rövidesen újra ide fognak tartozni az ének-zene könyvek. Bár a törvényes keret megengedné, a gazdasági feltételek egyelőre nem teszik lehetővé a többi tantárgy esetében, hogy a magyar szerzők anyanyelvű eredeti tankönyvet írjanak, ezért a már jóváhagyott román könyvek fordítására szorítkoznak. Pedig a magyar tankönyvírók az eredeti anyanyelvű tankönyvek esetében tudnák kamatoztatni anyaországi tapasztalatokat, és ha szakmailag magas színvonalú tankönyvet készítenének, és sikeresen szerepelnének az Országos Tankönyvtanács pályázatain, akkor elképzelhető lenne, hogy ezeket fordítsák le románra és nem fordítva.

A **román nyelvről fordított tankönyveket**⁷ az 1999. évi 3643 számú. Miniszteri Rendeletnek megfelelően a Közoktatási Minisztérium Kisebbségi Főosztályának láttamozása után szabad terjeszteni. A főosztály szakértőket kérhet fel a fordítás felülvizsgálatára. Ezt a feladatot általában a Főosztály megbízásából az Erdélyi Tankönyvtanács látja el.

Az 1998. évi 3811 számú Miniszteri Rendelet mind a magyar, mind a német kisebbség számára három alternatív tankönyvet biztosít, ezt egy időszakra a piacgazdaság törvényei (a kiadók nem érdekeltek a kis példányszámú tankönyvek kiadásában) és a tanügy-minisztérium szűkös pénzügyi keretei kettőre csökkentették, de a VII osztály számára ismét 3 alternatív tankönyv készült el magyarul minden tantárgyból.

Ugyancsak a fent említett miniszteri rendelet szabályozza a külföldről, általában az **anyaországból importált tankönyvek** sorsát is. Abban az esetben, ha a fent említett módzatok nem teszik lehetővé a tankönyv elkészítését az országban (például az illető kisebbség kis lélekszáma miatt nem érdemes néhány tucat példányban kiadni egy könyvet), behozhatók tankönyvek, s ha a minisztérium – a romániai tantervekkel való egybevetés nyomán – jóváhagyta őket, használhatók az iskolákban. Itt jegyezném meg az anyaországbeli könyvek használatának egy másik módját: az országos tankönyvtanács pályázataira bármely külföldi, így pl. bármely magyarországi kiadó is benevezhet tankönyvével, ha ez a romániai tantervek alapján készült el. Van is rá precedens, egy londoni kiadó angol nyelv és irodalom könyve nyert pályázatot, és országszerte népszerű. A **más országokkal közösen készített tankönyvek** felhasználását, az 1998. évi 3593. számú Miniszteri Rendelet szabályozza. Ezek általában az Európai Unió programjai keretében közösen elkészített tankönyvek.

A középiskolai tankönyvek és a szabad piac

A középiskolás alternatív tankönyvek esetében is a fenti négy típust különböztethetjük meg, de alapvető különbség az általános iskolai oktatás számára készült tankönyvekhez képest, hogy a líceumi tankönyvek nem ingyenesek, kivéve a kis jövedelmű szü-

lök gyerekeinek esetét (1. Törvénykezési keret) és ez, természetesen, rányomja bélyegét a tankönyvellátásra is. Az állam által finanszírozott általános iskolai tankönyvellátástól eltérően a középiskolai tankönyvek esetén teljes szabadpiaci verseny van. Akárhány tankönyv megjelenhet a piacon, bárki írhat a tantervnek megfelelő tankönyvet, csak kiadót kell találnia, aki vállalja a pénzügyi kockázatot és kiadja a könyvét.

A tankönyveket a minisztérium csak jóváhagyja, a tantervvel való egybevetést követően. A tankönyvek megrendelése, leszállítása, a kiállítások megszervezése teljesen decentralizálódott, a középiskolák közvetlenül adják le rendeléseiket a kiadóknak a líceumi tankönyvek katalógusában megjelent címek alapján. A központosított rendszerről egy több szereplővel rendelkező decentralizált rendszerre való áttérés nem könnyű folyamat, megfelelő előkészítést igényel, és a szerepkörök nagyon jó ismeretét. A rendelkezésre álló rövid idő miatt a kiadók és a líceumok az 1999/2000-es tanévben nem tudták megfelelően megszervezni a könyvek népszerűsítését, a tanév kezdetén a katalógusban szereplő címek elég kis hányadát látták még csak a középiskolai tanárok.

Jelenleg folyamatban van a líceumi tankönyvek reformja⁸. Várhatóan kimeneteli rendszerben fognak életbe lépni az új tantervek és vezetik be az új tankönyveket, miként az elemi és a gimnáziumi ciklusban történt.

A szabad piac törvényei komoly gondot okoznak a magyar nyelvre lefordítandó könyvek ügyében. Van olyan tantárgy is, amely esetében a mintegy 6000 magyar középiskolás diák számára 14 román tankönyv lefordítása közül lehet választani. Általában 4-5000 példány esetén kifizetődő egy könyv megjelentetése. Ha az általunk képviselt, amúgy is szűk piaci szegmenst tovább aprózódik, fennáll annak a veszélye, hogy egyetlen kiadó sem jelenteti meg magyarul a könyvet.

Mivel a romániai magyar pedagógus-társadalom nincs még felkészülve arra, hogy eredeti magyar nyelvű tankönyveket írjon, a helyzet megoldása nagy kihívást jelent a romániai magyar civil szervezetek (RMPSZ, Erdélyi Tankönyvtanács, RMDSZ Oktatási Főosztálya, stb.) számára, hiszen csakis a magyarság szervezetei vállalhatják annak a felelősségét, hogy a szabadpiaci szabályait félretéve tantárgyanként mely tankönyv lefordításához és kiadásához kéri a minisztérium vagy alapítványok (Apáczai Közalapítvány, Illyés Alapítvány, Nyitott Társadalomért Alapítvány, Iskola Alapítvány stb.) támogatását.

A minisztérium Kisebbségi Főosztálya által szervezett piackutatás és egyeztetések során kialakult egy magyar tankönyvkiadó terve, amely alapítványi támogatással vállalná a tanárok körében legnépszerűbb román líceumi tankönyvek lefordítását. Az RMPSZ által létrehozott Ábel Könyvkiadó már meg is hirdette a pályázatokat román középiskolai tan-könyvek lefordítására és eredeti magyar tankönyvek írására. Az ígéretes kezdeményezéseknek köszönhetően hosszútávon van remény arra, hogy elérjük az igazán megnyugtató megoldást, azt, hogy minden tantárgyból eredeti magyar nyelvű tankönyv íródjon.

¹ Románia Alkotmánya, Románia Hivatalos Közlönye, 233. szám, I. rész, 1991 november 21. A helyenként nehézkes fogalmazás ellenére a Közlöny magyar nyelvű változata tekintendő hivatalos fordításnak.

² Újraalkotás, 84/1995. sz. Tanügyi Törvény, Románia Hivatalos Közlönye, 2.szám, I.rész, 2000. január 12.

³ A közoktatási miniszter 1998. évi 3811. számú Rendelete.

⁴ Megjelent már a IV VII és VIII osztályos.

⁵ Az I-V osztályos tankönyvek megjelenése folyamatban van.

⁶ Megjelent a *Romániai magyar nemzeti kisebbség történelme és hagyományai* a VI-VII. oszt. számára.

⁷ A Világbankkal közös program keretében eddig az I-VII. osztályos magyar és német nyelvű tankönyvek jelentek meg, a VIII osztályosok megjelenése folyamatban van.

⁸ Az 1999. évi 4824-számú Miniszteri Rendelet szabályozza.

Dáné Tibor Kálmán

Művelődési életünkről 1999-ben

A romániai magyar kulturális élet 1999. esztendejének átvilágítására a legalkalmasabb vezérfonal az RMDSZ és az EMKE évente megjelentetett *Eseménynaptára* lehet. A főleg Erdélyre szorítkozó művelődési rendezvényeknek az elmúlt öt esztendőben füzet formában rend-szeresen megjelentett ezen katasztere inkább amolyan „szándéknyilatkozata” a hazai magyar művelődési életünket igazgató civil szervezeteinknek. Mert sajnálatos módon elég sok azon rendezvényeknek a száma, melyek megjelennek ugyan a kiadványban, de magvalósításuk elma-rad, általában mert a szükséges anyagi alapokat nem sikerül, többnyire pályázati úton, elő-teremteni. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy sok jelentős rendezvény, melyre sor kerül az esz-tendő folyamán, nem kerül be az Eseménynaptárba, vagy azért, mert a szervezők nem tartották fontosnak a kiadványban való megjelenést, vagy egyszerűen azért, mert nem figyeltek fel a médiákban közzétett felkérésre, hogy éves terveiket küldjék be megjelentetés végett. A, jut is marad is” elve alapján gondoljuk, hogy az RMDSZ-EMKE Eseménynaptára kulturális életünk egyetlen esztendejének amolyan „röntgenképe”, s így alapját képezheti egy, a hazai magyar művelődési tevékenységet elemző tanulmánynak.

1999 kulturális eseményeit három szempont szerint fogjuk tanulmányozni:

1. Milyen kultúrpolitikai környezetben tevékenykednek azon civil szervezetek, melyek tevékenysége révén összeáll az Eseménynaptár;
2. Bizonyos statisztikák szerint Románia (Erdély) területén hogyan oszlanak meg a művelődési életünket éltető civil egyesületeinknek a száma és azok tevékenysége;
3. Milyen kulturális hagyományt teremtettek az elmúlt tíz esztendőben hazai magyar művelődési szervezetek.

1. A fejlett kapitalista országok civil szervezeteinek a működési területeit vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy Japánban és Angliában főleg az oktatás, Németországban és az Amerikai Egyesült Államokban inkább az egészségügy és az egészségvédelem, míg Franciaországban és Olaszországban hangsúlyosabban a szociális ellátás ezen szervezeteknek a tevékenységi területe. A fejlődő országok önkéntes szerveződései viszont hangsúlyozottan a gazdasági fejlődés előmozdítá-sán munkálkodnak.

A Kárpát-medence magyarságának körében egészen más a helyzet. Magyarországon inkább a kultúra, ezen belül a közművelődés, vagyis közösségi művelődés, illetve a sport és a szabadidős foglalkozások szerepelnek első helyen a nonprofit szektor intézményeinek a toplistáján. Ehhez csatlakozik az erdélyi magyar kultúrkör, a maga sajátosságaival. Vagyis, az összmagyar hagyományokra alapozva, a közművelődési tevékenységet helyezi előtérbe. Más-részt a politikai (kisebbségi) helyzetből fakadóan a

civil egyesületek a sajátos hagyományok, az anyanyelv és kultúra – egyszóval az identitástudat – megőrzését tekintik elsőrendű feladatnak.

Ez a vázlatos kép, a valóságban a helyzet sokkal összetettebb. Jelenleg népcsoportunk, nemzeti közösségünk életének az alakítója az – 1989 decemberében a szó szoros értelmében puskaporszagú légkörben született – Romániai Magyar Demokrata Szövetség. Külön figyelmet azért érdemel a kérdés, mert a nemzetközi összehasonlításban is ritka az olyan „képződmény”, mely egyidejűleg vállal szerepet a politikában és a társadalmi lét más területein.

Ha az RMDSZ társadalomszervező szerepét vizsgáljuk, sokszínűséggel találkozunk. Az RMDSZ a romániai magyar civil társadalom kovásza volt, számtalan szakmai és közművelődési szervezet éppen érdekvédelmi egyesületünk ernyője alatt jött létre, és annak erkölcsi, gyakran pedig anyagi támogatásával vált önállóan működő jogi személlyé. Első helyen említeném az EMKE-t, melyet az RMDSZ 1991-ben alapított újra abból a megfontolásból, hogy a közművelődés szervezését átvegye, különösen a szórványmagyar területeken. Ebből a megfontolásból, amikor az RMDSZ 1993-es brassói kongresszusa után kialakult a szervezet Ügyvezető Elnöksége, annak Művelődési és Egyházügyi Főosztálya lett egyben az EMKE szervezeti életének az irányítója is. A megalakulás után a főosztály egyik tevékenységi területe éppen a hazai magyar kulturális élet szakmai intézményesülésének a megteremtése volt. Támogatásával jöttek létre, a felsorolás teljességének igénye nélkül, a Romániai Magyar Könyves Céh, a Barabás Miklós Céh, a Romániai Magyar Táncszövetség, a Romániai Magyar Népfőiskolai Társaság, a Romániai Magyar Népművészek Szövetsége, a Romániai Magyar Dalosszövetség, stb. Nagyon sok magyarul lakta településen, különösen vidéken, maga az RMDSZ vállalja fel nemcsak a társadalomszervező tevékenységet, de a művelődési élet megszervezését is. (Fontosnak tartom megemlíteni, hogy az 1996-os választásokkal kormányba kerülő RMDSZ szervezeti életében hangsúlyeltolódás történt a politikai tevékenység irányába, miközben a szakmai, civil szféra szervezését visszafogottabban végezte érdekvédelmi szervezetünk. Az 1999 óta új elképzelések szerint működő Szövetségi Egyeztető Tanács remélhetőleg korrigálni fogja az említett hiányos-ságot.)

Az Igazságügyi Minisztérium nyilvántartása szerint jelenleg közel 25.000 a romániai civil szervezetek száma. Ha megvizsgáljuk a bejegyzett civil szervezetek regionális eloszlását, azt tapasztaljuk, hogy a nagyobb városok, valamint Erdély és Bánság kiemelkedő szerepet játszanak. Ezek közé tartozik a mintegy 600 magyar érdekeket képviselő egyesület is. Egy 1995-ben végzett felmérés szerint, mely közel 300 magyar civil szervezet adatait dolgozta fel (azóta számuk növekedett ugyan, de szerintünk a statisztikai arányok megmaradtak), a tevékenységi területek a következőképpen oszlanak meg: kultúra és vallás 50%, oktatás 17%, szociális szolgáltatások 9.72%, gazdaságfejlesztés 3.82%, egészségügy és egészségügyi nevelés 3.47%, szabadidős tevékenység 2.78%, település- és közösségfejlesztés 2.78, környezetvédelem 2.43%, állampolgári jogok, érdekvédelem 2.43%, többcélú adományosztó 1.74%, nemzetközi kapcsolatok, európai integráció 1.39%, kutatás 1.04%, sport 0.69%, egyéb 0.69%. Tovább finomítva a kultúra és vallás főcsoport szervezeteinek a tevékenység szerinti százalékos eloszlását, a következőket kapjuk: kulturális örökség megőrzése 49%, művészetek 23%, egyéb kulturális és művészeti

* Lásd kötetünkben Somai József tanulmányát.

tevékenységek 18%, hírközlés, tömegkommunikáció 8%, vallási és egyházi szervezetek 2%.

Kulturális örökségünk megőrzése és továbbadása kisebbségi népcsoportunk megmárádásának záloga, s ezt intézményes keretek között csakis a szervezeti életüket önállóan, a belső önrendelkezés alapján működő civil egyesületek vállalhatják fel. Amikor ezt állítjuk, gondolni kell a Trianontól errefelé tartó folyamatra, melynek során fokozatosan elsovasztották az erdélyi magyarság intézményeit, s 1989 előtt sok településen már sem templom, sem iskola nem állt egy-egy szórványban élő közösség rendelkezésére anyanyelvének ápolására. Ezzel magyarázható, hogy az elmúlt évtizedben alakult romániai magyar civil szervezeteknek a fele elsőrendű feladatának a kulturális örökség megőrzését tekintette. Cselekedte ezt annak ellenére, hogy az 1989 Karácsonya után beköszöntött demokratizálódási folyamattal párhuzamosan egy egyre romló gazdasági helyzet állt elő, s ez logikusan azt követelné, hogy az erdélyi magyar népcsoport inkább a gazdasági élet fellendítését elősegítő civil szervezeteket erősítse, miként azt a fejlődő országok nonprofit szektora teszi. Mindezért gyakorta feszítvizmussal, a többségi nemzet részéről nacionalizmussal és szeparatizmussal, a multikulturális rendszerekben gondolkodó Európa felől pedig nemzeti köldöknézéssel vádolták a hosszú kisebbségi elnyomás után fellélegző, gyakorta szobrot állító, történelmi eseményeit egyre-másra megünneplő, neves személyiségeiről megemlékező romániai magyarságot.

Az egyre romló gazdasági-szociális helyzet lassan mintha változtatna az imént festett képen. Tudniillik az elmúlt egy-két évben számtalan, kifejezetten közművelődési tevékenységet folytató civil szervezet vett fel programjába olyan rendezvényeket, melyeknek célja valamilyen képzés, esetleg valamilyen egészségügyi vagy éppen szociális kérdésnek a megvitatása, és a meg-oldás keresése. Egyre erőteljesebb az igény az erdélyi magyar közösségben a tanuló társadalom intézményes formái iránt. A nemzetközileg elfogadott demokratikus társadalmi berendezkedés iránt, mely megköveteli a polgártól, hogy állandóan tanuljon, hogy megfelelő módon értelmezhesse a körülötte zajló jelenségeket. Az egyén maga vegye észre azokat a korlátokat, melyek között él, és saját kezdeményezésére próbálja meg „kinyitni” a társadalmat, természetesen tiszteletben tartva a magánszférát és a lelkiismereti szabadságot. Mindezek a tevékenységek többlet-energia befektetést igényelnek a romániai magyar egyesületek és alapítványok működtetői részéről, hisz egészen más típusú anyagi erőforrásrendszert kell becserkészni, mint amilyent eddig igénybe vettek. A befektetett energia megtérülhet, hisz lehetőség nyílik olyan nemzetközi pénz-alapok megszerzésére (PHARE-, Leonardo-programok, stb.), amelyek sokkal nagyobb perspektívát bontakoztatnak ki egy-egy civil szervezet számára, mint amilyen a csak magyar-magyar kapcsolatokból, vagy éppen a hazai nagyon sovány költségvetésből származhat.

2. Vizsgáljuk meg az 1999. esztendő kulturális eseményeit főleg a statisztikák függvényében. 137 különböző egyesület és alapítvány küldte be hónapra-napra lebontott éves kulturális rendezvény naptárát az Eseménynaptár 1999 számára. Hozzávetőleg 1.000 művelődési esemény került a kataszterbe.

A kulturális rendezvények megyék szerinti százalékos eloszlását véve alapul, a következő kép bontakozik ki: Kolozs 21.50%, Maros 11.70%, Hargita 11.63, Bihar 10.54, Kovászna 10.40, Szilágy 6.70, Szatmár 5.59, Máramaros 4.82, Arad 3.80, Hunyad 3.28,

Temes 3.07, Brassó 2.65, Fehér 1.85, Beszterce-Naszód 1.53, Szeben 0.54, Bukarest: 0.40 %. Megjegyzendő, hogy bár vannak magyar kulturális megnyilvánulások Resicabányán, nem kaptunk adatokat az eseménynaptárba, Krassó-Szörény megye nem szerepel az iménti statisztikában.

Ha külön vesszük az országos (erdélyi) hatósugarú szervezeteket, amelyek 12,7%-os arányt képviselnek az eseménynaptárból, a kép így alakul: Kolozs 17.1%, Kovászna 14.2%, Hargita 11.9%, Maros 7.5%, Hunyad 6.7%, Szatmár 6.7%, Arad 3.7%, Bihar 3.7%, Mára-maros 3.7%, Szilágy 3%, Brassó 2.2%, Fehér 2.2%, Temes 2.2%, Beszterce-Naszód 1.5%, Bukarest 0.8%, Szeben 0.8%.

Továbbá, ha csoportosítjuk a kulturális rendezvényeket témakörök a különböző kulturális pályázatoknál használatos témakörök szerint, a következő statisztikai képet kapjuk: a magyar kultúra és történelem jeles évfordulóiról való megemlékezés 35.80%; hagyományőrző rendezvények és képzések (népzene, néptánc) 20.29%; felnőttképzés (népfőiskola, tudományos ismeretterjesztő rendezvények, különböző képzések, szakmai konferenciák) 16.71%; amatőr művészeti rendezvények és a hozzájuk kapcsolódó képzések (színpatszínjátás, kóruséneklés, báb-játás, amatőr zene és festészet) 15.51%; táborok, sportvetélkedők, különböző találkozók, nem művészeti jellegű kiállítások 7.64%; valamint profi művészetek 4.05%.

Próbáljunk most az Eseménynaptár 1999. alapján értelmezni az adatokat. Természetesen mondható, hogy a tömbmagyarság lakta megyék mind az események számát, mind pedig a szervezetek sokaságát illetően az élen helyezkednek el. De mivel magyarázható például, hogy Kolozs megye mindkét kategóriában messze az első? Az egyik szempont szerintünk az, hogy Kolozsvár mint magyar egyetemi- és kulturális központ jelentős, ugyanakkor erős kisugárzása van a megye közművelődési életére. Továbbá, sok művelődési egyesület gyakorlatilag a kolozs-vári egyetemek és főiskolák magyar háttérintézménye. Gondoljunk az Erdélyi Múzeum-Egyesületre, az Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaságra, a Kriza János Néprajzi Társaságra, a Bolyai Társaságra, a Romániai Magyar Zenetársaságra, az EMKE-re, vagy sorolhatnánk a különböző magyar egyetemi karok mellett működő diákszakköröket. Megyei szinten jelentős magyar kultúrelét folyik Bánffyhadon, Désen és Szamosújváron, mindhárom kisvárosban működik önálló magyar közösségi ház, ugyanakkor jó néhány falusi településen ugyancsak mozgalmas a művelődési élet. Ez utóbbi kategóriában említhető a Kolozsvártól 22 kilométerre fekvő Szentlászló, ahol hagyományosan kórusfesztivált szerveznek, fűvőszenekezt működtetnek, és országos viszonylatban az elsők között indítottak teleházat.

Most, a teljesség igénye nélkül, vizsgáljuk meg néhány szórványmagyarok lakta megye kulturális életét. Első helyen említeném Máramaros megyét. A magyar kultúrelét itt három településre szorítkozik: Nagybányára, a történelmi Máramaros központjára, Máramarosszigetre, valamint a Petőfi hagyományokat ápoló Koltóra. Míg Nagybányán főleg az EMKE-fiók vállal jelentős szerepet a magyar kultúrelét szervezésében, addig Máramarosszigeten a nagyon aktív Hollósy Simon Művelődési Egylet fogja össze a közművelődési életet. Egy olyan szervezetről van szó, mely önálló székházzal rendelkezik, kórust működtet, évek óta hagyományosan nyáron kórustáborot szervez, számtalan irodalmi vetélkedőt hoz össze a környék, néha magyarul is alig tudó gyermekei számára, népfőiskola tanfolyamokat indít, és még a Romániai Magyar Pedagógus Szövetség munkáját is felvállalja. A *Máramarosi Hírnök* című, havonta megjelenő, a vidék kultúrelétét, a helybéli

magyar közösség mindennemű gondját, baját bemutató helyi újság is a Hollósy egyesület égisze alatt lát napvilágot. Kevés szórványközösség büszkélkedhet két havi-lappal, Máramaroszigeten ez megvalósult: havonta jelenik meg a *Szigeti Turmix* is.

Fontos röviden megemlíteni egy másik szórványközösséget, a Fehér megyeit. A magyar kulturális élet nagyjából három településre szorítkozik: Enyedre, Torockóra és Magyarlapádra. Az enyedi Bethlen Kollégium szellemi kisugárzása igencsak érződik ebben az egyre jobban szór-ványosodó magyar környezetben. Magyarlapádot fontosnak megemlíteni, mert egy színmagyar faluközösségről van szó, amelynek sikerült hazacsalogatni az értelmiségi rétegét. Ez minden szempontból rányomja bélyegét nemcsak a falu, de az egész vidék kulturális életére. Így például a Pirospántlikás Együttes helybéli, lapádi ihletettségű hagyományőrző zenéje a budapesti várban, határon túli résztvevőkkel megrendezett Régiók Találkozása nagyszabású fesztiválon is szép sikert aratott. A faluban létrehozott Etnika Kulturális Alapítvány 1999-ben már másodszor rendezte meg a Marosküküllőmenti Népzene- és Néptáncbort. Az alapítvány képviselői teleház felállításán ügyködnek, továbbá azon, hogy a helybéli borkultuszt a faluturizmus intézményébe is beépítsék. Számukra a „minőségi” kultúra éppen olyan fontos vállalkozás, mint bármely más, a megélhetést biztosító, gazdasági tevékenység, amit ugyancsak sikerrel folytatnak a faluban.

Végül, de nem utolsó sorban említeném Hunyad megye magyar kulturális életét. Ebben a megyében az EMKE valóban betölti azt a szerepet, amelyre 1885-ben az erdélyi nemesség és polgárság létrehozta, és amiért 1991-ben újraalakult. Ez a szórványban élő magyarság kulturális életének a támogatása. Ebben a megyében az EMKE fiók önálló jogi személyként működik Déva központtal. Az Eseménynaptár végén található egyesületi kataszterben a dévai EMKE mellett megtaláljuk a vajdahunyadi, petrozsényi, vulkáni és lupényi EMKE fiókokat is. Ezen kívül a megyében munkálkodik a Hunyadi János Emberbaráti Társaság is. A megyén belüli kulturális együttműködésnek szép példája volt a Vajdahunyadon megrendezett emlékszim-pozion, melyen a jubileumi esztendő alkalmából Petőfire és Bemre, az 1849-es Szabadságharcra emlékeztek.

3. Alig tíz esztendő alatt új kulturális hagyományokat teremtett a romániai magyarság. Tehette, hisz gazdag örökség volt a tarsolyában, melyet elő is vett, mihelyst a történelem kereke szeren-csésebbre fordult. Rögtön a 89-es fordulat után az erdélyi magyar közösség az új civil szervezete-k mellett kezdte újraalapítani valamikor nagyhagyományú egyesületeit, közösségi szervezeteit, azokat, amelyeket a vörös diktatúra betiltott, nyilván azért, mert jelentős intézményei voltak a magyarok társadalmi életének. Ilyen történelmi egyesület az 1991-ben újraalapított EMKE, amelyről már esett szó; említhetjük az Erdélyi Múzeum-Egyesületet (EME), amely közgyűjteményeivel (melyeknek nagy része ma is megtalálható különböző romániai múzeumok leltárában) jelentős háttérintézménye volt a kolozsvári egyetemi oktatásnak; vagy az Erdélyi Kárpát Egyesületet (EKE), mely valamikor jól felszerelt menedékházakat működtetett, vagy éppen a hivatásos képzőművészeket tömörítő Barabás Miklós Céhét. Egyelőre még csak reménykedünk abban, hogy az egykori intézményeinktől elorzott értékek valamikor visszakerülnek jogos tulajdonosaik birtokába. Erdélyi magyar épített történelmi értékeink megóvásáért alakult a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság, vagy tárgyi és szellemi néprajzi „vagyunk” össze-gyűjtésére és

megőrzésére létrehozott Kriza János Néprajzi Társaság; mindkét szervezet gazdag éves programmal jelentkezett az Eseménynaptár 1999-ben.

Az elmúlt tíz esztendő hagyományteremtő Erdélyének kulturális életében két, történelmünk nagy pillanatait évente kegyelettel idéző eseményt kell kiemelnem. Mindkettő a világ magyarságának ünnepe, amelyen Erdély földjén elesett, illetve vértanú halált halt mártíroknak emlékezünk, akik közül néhányan nem is tudtak magyarul, mégis életüket adták, nemcsak az annyit hangoztatott magyar szabadságért, hanem a Kárpát-medence, s nyugodtan állíthatjuk, Európa népeinek boldogabb jövőjéért. Ünnepeinknek egyik színhelye minden év július 31-én, a Segesvár melletti Fehéregyháza mezeje. A másik, a vértanúk városában, Aradon van, s a dátum október 6. Nyár derekán a forradalmár-szabadságharcos nagy költőnk, Petőfi Sándor halálára, ősszel a Maros menti városban kivégzett 13 tábornokra emlékezünk. 1999-ben pedig ezen megemlékező ünnepeinknek különös hangsúlyt adott az 1848-as forradalmat követő, vérbefojtott szabadságharc 150. éves évfordulója. Ebben az esztendőben a civil szervezetek, az egyház és a politika együtt ünnepelt, mindkét évfordulót a román és a magyar államközi kapcsolatok fontos pillanataiként emlegették. Természetesen a román politika most sem okozott meglepetést, hisz sem Segesváron, sem pedig Aradon nem az előzetesen megígért politikai szinten képviseltette magát, ahogyan azt Magyarország tette. Pedig a 13 vértanú tábornokra emlékező ünnepség-sorozatnak külön hangsúlyt adott, hogy az aradi vár (jelenleg katonai laktanya) fogságából, többévtizedes viszontagság és néhány éves RMDSZ munka, meg jó néhány hónapos kitaró államközi diplomáciai tárgyalások eredményeként, „kiszabadult” Zala György múlt század végén a Maros parti város főterén felállított, majd az első román nacionalista hatalom által ledöntött monumentális Szabadság szobra, s megőrzésre a város Minorita Rendházához került. Várat magára annak a román-magyar történelmi megbékélést szimbolizáló emlékparknak a létrehozása, éppen Aradon, melynek felavatása politikai okokból kifolyólag az 1999. október 6-i ünnepségeken elmaradt, s melyben a felállítandó szobrok minden bizonnyal a két nép történelmében másképpen, ez eddigiektől eltérően értelmezett személyiségeket fognak megidézni. Ebben a másként látásban, másként értelmezésben, de ennek ellenére a közös, bár néha egymásnak feszülő történelmünk kölcsönös tiszteletben tartását sugalló munkákban rejlik majd az emlékpark szimbolikus ereje. Ide tervezik a Szabadság-szobor újrafelállítását is.

Az új hagyományokat azonban az elmúlt tíz esztendőben valójában a modem kihívások szellemében, és egyértelműen a mai igényeket szolgáló civil szervezetek teremtették meg. Van olyan egyesület például, melyet 1999-ben már tizedik alkalommal szervezte meg újra, tehát hagyományosan, rendezvényét. Például: a X. Szent László-napi kórustalálkozó, a helybéli RMDSZ és EMKE szervezésében, a Kolozsvár melletti Tordaszentlászlón, vagy X. Bogdándi Nemzetiségi Néptánc-találkozó a Szatmár Megyei Művelődési Felügyelőség szervezésében, vagy a X. Zilahai Nemzetiségi Fesztivál, vagy a X. Érmindszenti Zarándoklat és Ady-vetélkedő, a Szatmárnémeti Kölcsey Kör irányításával, de említhetjük még a X. Gellért Sándor vers- és prózamondó versenyt Szatmárnémetiben a Szent-Györgyi Albert Társaság szervezésében.

Végezetül az Eseménynaptár 1999 alapján hadd soroljuk fel a hagyományos rendezvényeket, hozzáírva a helyszínt és az eseményt szervező egyesület nevét is:

* Lásd kötetünkben Matekovits Mihály írását.

- IX. alkalommal.* Kis-Küküllő-menti általános iskolások szavalóversenye, Dicsőszentmárton, RMDSZ és Sipos Domokos Művelődési Egyesület; Megyeközi Fúvóstalálkozó – nemzetközi részvétellel, Rétyi Nyír, Kovács András Fúvós Egyesület; Kalotaszegi Népzene- és Néptánc-tábor felnőtteknek, Kalotaszentkirály, Archivum Kulturális Egyesület; Hajnal akar lenni népdaléneklési verseny, Szatmárnémeti, Szent-Györgyi Albert Társaság, EMKE, RMDSZ, MADISZ.
- VIII. alkalommal.* Megyeközi Fúvóstábor, Réty, Pro Muzica Zenei Alapítvány; Gyimesi Tánc-tábor, Gyimesközéplak, Hargita Állami Székely Népi Együttes; Erdélyi EKE Vándortábor, Nagybánya, Erdélyi Kárpát Egyesület; Mezőségi Népzene- és Néptánc-tábor, Válaszút, Kallós Zoltán Alapítvány; Honismereti Tábor, Nagyvárad, Partiumi és Bánsági Műemlék-védő Bizottság.
- VII. alkalommal.* Mátyás Napok, Kolozsvár, Corvin Kulturális Alapítvány; Anyanyelvpoló verseny, a magyar nyelv napja, Sepsiszentgyörgy, Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége; Bárdos-Nagy István kórusnapok, Marosvásárhely, Soli Deo Gloria Kulturális Alapítvány és Nagy István Kórusegyesület; Zenei Találkozó, Sepsiszentgyörgy, Székely Mikó Kollégium Alapítvány.
- VI. alkalommal.* Gyerektánc-tábor, Sugásfürdő, Romániai Magyar Táncszövetség, Népi Alko-tások és Hagyományörzés Megyei Központja; Alkotótábor művészeknek, Gyergyószárhegy, Borsós Miklós Művészetért Alapítvány; Bartalis János Szavalóverseny, Brassó, Apáczai Csere János Társaság.
- V. alkalommal.* Felcsíki Egyházzenei Kórustalálkozó, Csíkmadaras, helybéli Római Katolikus Plébánia; Jakabffy Napok, Szatmárnémeti, Szatmárnémeti Kölcsey Kör és EMKE; Mező-ségi népdalverseny, Szamosújvár, Téka Művelődési Alapítvány; Ifjúsági Népzene és Néptánc Tábor, Válaszút, Kallós Zoltán Alapítvány; Székelyföldi Tánc-tábor, Felsősófalva, Hargita Állami Székely Népi Együttes; festőtábor, Nagyszalonta, Bihari RMDSZ; Ifjúsági Modern-zenei Fesztivál, Nagyenyed, EMKE Fehér megye; Erdélyi Néptánc és Folklórnapok, Székelyudvarhely, Udvarhelyi Fiatal Fórum; Marosvásárhelyi Könyvvásár, Romániai Magyar Könyves Céh; Baróti Kulturális Napok, helyi kultúrház.
- IV. alkalommal.* Anyanyelvpolók találkozója, Árkos, Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége; Kóruskarnagyok továbbképző tanfolyama, Sepsiszentgyörgy, Népi Alkotások és Hagyományörzés Megyei Központja; Egyházzenei Ifjúsági Kórustalálkozó, Székelyudvarhely, Szent Miklós Római Katolikus Plébánia; Zenei Tábor, Réty, Pro Muzica Zenei Alapítvány; Reneszánsz Művészetekért Fesztivál, Barót-Vargyas, Gaál Mózes Művelődési Egyesület; Mezőségi Hagyományébredő Találkozó, Vice, Római Katolikus Plébánia; Mezőségi Népi Tánc- és Énektalálkozó, Vice, Beszterce Művelődési Alapítvány; Honismereti Népfőiskolai tábor, Szentegyháza, EMKE, Romániai Magyar Népfőiskolai Társaság; Bánsági Magyar Napok, Temesvár, Magyar Nőszövetség.
- III. alkalommal.* Nemzetközi Ifjúsági Néptánc-találkozó, Szamosújvár, Téka Művelődési Alapítvány; Alcsíki Egyházzenei Kórustalálkozó, Szatmárnémeti, RMDSZ és a Romániai Magyar Dalosszövetség; EKE zárandokút Csíksomlyóra, Kolozsvár, Erdélyi Kárpát Egyesület; Napra-forgó Szavalóverseny I-IV. osztályosok részére, Szamosújvár,

Téka Művelődési Alapítvány; Értelmiségi fórum – nemzetközi részvétellel, Gyergyócsomafalva, Borsós Miklós Művészetéért Alapítvány, helyi RMDSZ, Délhegyalja Szerkesztősége; Kézműves tábor gyerekeknek, Válaszút, Kallós Zoltán Alapítvány; Mezőségi Népzene és Néptánc Fesztivál, Szamosújvár, Téka Művelődési Alapítvány, Archivum Kulturális Egyesület.

Dávid Gyula

A romániai magyar könyvkiadás egy új évezred határán

A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon 1994-ben megjelent III kötetében a *könyvkiadás* címszó befejező részében a következőket olvashatjuk az 1989 utáni évekről: „...

1989- ben a 70-es évekbeli 17-ből már csak 7 kiadónál jelentek meg magyar nyelvű könyvek, s rendre szűntek meg vagy zsugorodtak össze a magyar kiadói szerkesztőségek is.

1990- től a romániai magyar könyvkiadás belekerült a hatalomváltást követő ellentmondásos időszak hullámzásába, amelyben helyzetét alapvetően az egykori (de struktúrájában még tovább élő) központosított állami szervek halódása, a korábbi kiadói főigazgatóság alá rendelt kiadók lassú és nehézkes önállósulása, a központi könyvterjesztő hálózat váltsága és széthullása, a diktatúra utolsó évtizedében már egyre szegényesebben ellátott nyomdák további hanyatlása – másfelől részben e struktúrákból már kiszakadt, önállósult kiadók (pl. Humanitas, Dacia), könyvterjesztő vállalatok (pl. a csíkszeredai Zenit) mellett magánkiadók, könyvkereskedők és nyomdák megjelenése határozta és határozza meg. Közben külső tényezők is hatottak és hatnak a romániai magyar könyv sorsának alakulására: egyfelől a magyarországi könyvbehozatal elé korábban gördített akadályok elhárítása és a magyar könyvpiac termékeinek (sajnos nagyon sokszor az ott már eladhatatlan fölöslegének) a beáramlása a romániai könyvesboltokba, másfelől az általános gazdasági helyzettel összefüggésben – s a könyvek árának igen erőteljes növekedésével ellentétesen – az olvasó és könyvvásárló közönség leszegényedése.

1990-ben az összromániai magyar könyvtermés 66 cím volt, 1991-ben 145, 1992-ben 114; ezek megjelentetésében 1990-ben az ismert régi kiadók (Kriterion: 41 cím, Creangă: 7 cím; Dacia: 3 cím, Albatros: 1 cím) mellett részt kéknek az átalakulás során született új lapok, társadalmi szervezetek (Romániai Magyar Szó: 5 cím, Romániai Magyar Demokrata Szövetség: 5 cím, a Helikon, A Hét, a Bolyai Társaság 1-1 cím) is. 1991-ben a kiadók száma már 26, ebből a Tanügyi és Pedagógiai Kiadó (61 cím), a Creangă (10 cím), a Kriterion (36 cím), a Dacia (5 cím) és a Tudományos Könyvkiadó (1 cím) mellett ott vannak az egyházak, a társadalmi szervezetek, s önálló kiadványokkal a kommunista hatalomváltás idején felszámolt Erdélyi Múzeum Egyesület, az EMKE, a Romániai Magyar Gazdák Egyesülete is, míg 1992/93 fordulóján egy, a három év kiadványtermésére alapozó számbavétel összesen 63 olyan állami vagy magánkiadót, társadalmi szervezetet vagy testületet mutat ki, amelyek 1990-1992 között magyar nyelven könyvet adtak ki. A kiadók területi elhelyezkedése a vidéki magyar könyvkiadás újraszerveződését jelzi: Kolozsvár (15 kiadó) mellett második helyen Csíkszereda szerepel (14 kiadó), majd Székelyudvarhely (8), Bukarest (7), Sepsiszentgyörgy (4), Nagyvárad, Szatmárnémeti (3-3), Gyergyószentmiklós, Marosvásárhely, Nagybánya és Temesvár (2-2), Déva (1 kiadó) sorakozik fel, sőt felbukkannak a szerzők saját kiadásában megjelent művek is. A

folyamatnak 1992/93 fordulóján még csak a kezdetén vagyunk. Ez a kezdet azonban eredményeiben ígéretes...”

Érről a pontról kell elindulnunk, amikor könyvkiadásunk mai állapotát számba vesszük.

*

Ma, 1999 végén ott tartunk, hogy „az állami struktúrák halódása” a könyvkiadásban tulajdonképpen befejeződött. A RMIL-ben említettek közül az Albatros 1990-ben végleg befejezte pályafutását a romániai magyar könyvkiadásban (egyetlen főből álló magyar „szerkesztőségét” felszámolta), ugyanez történt az 1993-ban már Junior néven jelentkező Ion Creangă Kiadóval, s az időközben részvénytársasággá átalakult Dacia Könyvkiadóval, amely 1998-ban jelentette meg utolsó magyar nyelvű könyveit. Egyedül a Kriterion tartott ki az évtized végéig (ennek privatizálását – soknemzetiségű profilja okán egyfajta „státusszimbólum”-nak tekintve – sokáig visszautasították): privatizálására 1999. november végén került sor, jelenlétével azonban nem csak az elmúlt évtizedben, hanem bizonyára a jövőben is számolnia kell annak, aki a magyar könyvkiadás hazai történetével foglalkozik.

Az „állami struktúrát” ma, az évezred fordulóján egyedül az Oktatási Minisztérium fennhatósága alatt működő Tanügyi és Pedagógiai Könyvkiadó képviseli. Helyzete azonban igen ellentmondásos: egyrészt 1998/99-ben központilag felszámolták a fél évszázadon át működött, és valamikor igen erős kolozsvári szerkesztőségét, másrészt az oktatásban használt alternatív tankönyvrendszerrel monopóliuma is megszűnt. Igaz, hogy a tankönyvkiadást szabályozó rendelkezések merevsége és a tőkeerős magánvállalkozásoknak kedvező rendszere következtében a magyar kiadók magában a tankönyvkiadásban alig részesednek, viszont az eltelt évtizedben számos magyar magánkiadónál jelentek meg az oktatás munkáját sokszínűbbé, elmélyültebbé tevő segédkönyvek, példatárak, s az ezeket előkészítő kiadói műhelyek a jövőben komoly versenytársai lehetnek a változatlanul nehézkes és elburokratizált állami tankönyvkiadásnak.

Ezzel a helyzettel, valamint a tankönyvkiadás problémáival külön tanulmányban volna érdemes foglalkozni. Jelen számbavételünk előkészítése során a Tanügyi és Pedagógiai Könyvkiadó magyar tankönyvadatait viszont nem sikerült megszereznünk. Így itt a kérdést csak érinthetjük, más kiadók összefüggésében.

*

1994-ben, amikor a RMIL előbb eléggé bőségesen idézett szócikke megjelent, már 48 kiadói jogosítvánnyal rendelkező magyar köztestület, intézmény és magánkiadó részesedett a 194 megjelent címből, mégpedig az általuk kiadott 117 címmel (ami a teljes 1994 évi könyvtermésünk 60,30%-át teszi ki). Ennek az adatnak az ismeretében az 1992—1994 közötti időszakot romániai magyar könyvkiadásunkban a „fordulat éveit”-nek tekinthetjük: 1992-ben adja ki első könyveit a kolozsvári székhellyel újraindított Erdélyi Szépművészeti Céh és kiadója az Erdélyi Híradó, a Koinonia, a Komp-Press és a Nis Könyvkiadó, a marosvásárhelyi Custos, a nagyváradi Enacon, a sepsiszentgyörgyi Castrum és a székelyudvarhelyi Erdélyi Gondolat, s ugyanebben az évben jelennek meg Orbán Balázs híres művének, *A Székelyföld leírásának* első füzetei az Európai Idő kiadásában. 1993-ban jelenteti meg első könyveit a brassói Fulgur, a csíkszeredai Pro-Print, és Pallas-Akadémia, a kolozsvári Polis, Studium és Tinivár, a marosvásárhelyi Custos és Mentor, a

nagyváradai Literátor és a székelyudvarhelyi Ablak. 1994-ben már ott találjuk a magyarul megjelentetett könyvek kiadói között a dévai Corvint és a nagyváradai Bihari Naplót is.

Az itt felsorolt kiadók – amelyekhez az Erdélyi Múzeum Egyesületet és a Kriza János Néprajzi Társaságot is hozzá kell vennünk – legnagyobb részét ott szerepelnek a következő éveknek a romániai magyar könyvkiadás arculatát meghatározó kiadói között. Sajnos meg kell mondanunk, hogy az intézményi folytonosság nem mindig jár együtt a szakma elsajátításának igényével, vannak olyan kiadók is, amelyek öt-hat év után is ugyanolyan (silány) minőségű könyveket tesznek az olvasó elé, mint indulásukkor.

Indulásuk első évében az említett kiadók legnagyobb része alig egy-két könyvet tud megjelentetni. Ebből arra következtethetünk, hogy a legtöbb kiadó anyagi háttérét tekintve igen szerény feltételekkel indult. De ha ezeket a szerény számokat összevetjük az illető kiadók 1998. évi termésével, számszerűen is felmérhető a fejlődés: az 1998-as év romániai magyar könyvtermésében a Mentor már 39 címmel, a Pallas-Akadémia 28 címmel, a Tinivár 21 címmel, a Pro-Print 20 címmel, a Kriterion 19 címmel, a Polis 16 címmel, a Studium 15 címmel, az erdélyi Gondolat 14 címmel, a Trisedes Press 13 címmel, az Erdélyi Múzeum Egyesület 8 címmel szerepel, s a felsorolt kiadók részesedése az 1998. évi romániai magyar könyvtermésében (274 cím) összesítve 196 cím, ami 71,53%-ot jelent.

Nyilvánvaló tehát, hogy az 1993- 98-as évek között kialakult a romániai magyar könyvtermelés élmezőnye, mégpedig az 1989 előttinél sokkal egészségesebb területi megoszlásban, hiszen az ide sorolható kiadók jó része már nem csak Kolozsváron és Bukarestben, hanem Csíkszeredában, Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön, Nagyváradon, Székelyudvarhelyen működik. Ha csak az 1998-as év termését próbáljuk meg a térképre vetíteni, ezúttal a Romániában magyar könyvet megjelentető összes kiadókat, intézményeket és egyesületeket összevéve, ezen a térképen Kolozsvár 20 kiadóval (és 97 címmel), Marosvásárhely 6 kiadóval (és 44 címmel), Sepsiszentgyörgy 5 kiadóval (és 19 címmel), Székelyudvarhely és Nagyvárad 4-4 kiadóval (és 17 illetve 6 címmel), Csíkszereda 2 kiadóval (de 46 címmel), Lugos ugyancsak 2 kiadóval (de mindössze 2 címmel) szerepel, s 1-1 kiadóval van jelen Bukarest, Déva, Temesvár, Szatmárnémeti, Arad, Nagykaroly, Kézdivásárhely, sőt 1-1 művel olyan települések is, mint Agyagfalva, Árkos, Ákos, Érendréd, Fehéregyháza, Szentegyháza.

Számbavételünk – s ezt jelezniük kell a fenti adatok kapcsán – még nem végleges. Vidéki kiadványok olykor teljesen véletlenszerűen kerültek kezünkbe és így az adatok sorába. S ennek oka nem csak a bukaresti Központi Nemzeti Könyvtár adatfeldolgozásának lassúsága, nehézkessége, hanem a könyvkiadásra vállalkozók sok esetben tapasztalt érdektelensége aziránt, hogy kiadványaikat valahol a maguk szűk körén túl számon tartásuk. Számos könyv jelenik meg az egyetemes nyilvántartást biztosító ISBN-szám nélkül, s nem kevés azoknak a nyomdáknek a száma, amelyek egy szerűen nem tekintik reájuk vonatkozóan a kötelepéldány-törvény előírásait: a minden nyomdatermékből kötelező 9 példány beküldését a Nemzeti Könyvtárnak. Ilyenformán jelen számbavételünk is csak törekedhet a teljességre, anélkül, hogy reménye lenne annak elérésére.

Ebben a helyzetben egyedül azt vállalhatjuk, hogy sorra vesszük azt a kilenc kiadót, amelyek 1998-ban az összromániai magyar könyvtermés több, mint 70%-át megjelentették, kiegészítve a sort néhány olyannal, amelyeknek ismerete nélkülözhetetlen a jelen kiadói színképének ismeretéhez.

*

A legtermékenyebb romániai magyar magánkönyvkiadó kétségtelenül a marosvásárhelyi székhelyű *Mentor*. 1993-1999 között összesen 143 művet jelentetett meg. A kiadó vezetője és (vele együtt) öt tagú kiadói tanácsa a *Látó* c. folyóirat szerkesztőgárdájából került ki, ami lehetőséget teremt számára, hogy önmagával szemben támasztott elvárását megközelítse. Önmeghatározása szerint ugyanis a Mentor „... elsősorban az erdélyi magyar irodalom pártolója, de bizonyított szándéka valamennyi magyar – múltbéli és jelenkori – érték bemutatása”. 1995-től itt jelenik meg az immár irodalomtörténeti rangú Forrás-sorozat (noha a dolgok természeténél fogva a mai elsőkönyvesek szívesen indulnak neki a megmérettetésnek a Mentoron kívüli kiadói tájakról is). Az önmeghatározás első részét támasztja alá az 1999-es év Mentor-terméséből Balázs Imre József, Jánosházy György, Kinde Annamária, Nagy Attila, Veress Gerzson (posztumusz) verskötete, Bölöni Domokos novelláskötetei, a második részét a Wass Albert életműsorozatban megjelentetett három könyv, Berde Mária *Szentségvivőkjének*, Papp Ferenc és Király László egy-egy regényének újrakiadása, Bolyai Farkas drámáinak kötetbefoglalása, Jánosházy György Shakespeare-fordításai. A régió belső értékei iránti (Marosvásárhelyen különben igen erős) érdeklődést a *Marosvásárhely történetéből* c. tanulmánykötet, Jánosházy György *Kákonyi Csilla* művészetét bemutató képzőművészeti monográfiája (egy új sorozat nyitókötete), Keszeg Vilmos *Mezőségi hiedelmek* c. néprajzi munkája, valamint az *Erdélyi Pantheon* c. kultúrtörténeti portrégyűjtemény elégíti ki.

A kiadó ugyanakkor a világ felé is közvetíteni akar: erre az alkalmat 1999-ben a Frankfurti Könyvvásár illetve Magyarország és a magyar kultúra ottani díszvendég státusa szolgáltatta, amelyre kétnyelvű (magyar-német) változatban megjelentették Egyed Emese *Mesék* c. kispróza- és Láng Zsolt *A Pálcikaember* c. novelláskötetét, Ilona Siemers-Wass grófnő emlékezéseit a XIX-XX. századforduló erdélyi arisztokráciájáról. Ugyanezen szándék áll Béres Andrásnak a fiatal Hegelről írott filozófiai tanulmánya román nyelvű kiadása mögött. A közvetítés sajátos formája valósul meg a Duna Televízióval közös Minoritates Mundi sorozatban, amelyben két kötet a skandináv költőket illetve elbeszélőket, egy harmadik pedig a katalán költészetet mutatta be magyarul Sulyok Vince, Mervel Ferenc illetve Jánosházy György fordításában.

1993 óta folyamatos a jelenléte a romániai magyar könyvkiadásban a csíkszeredai *Pallas-Akadémia Kiadónak*, amely 1999-ig összesen 105 művet jelentetett meg. Mint az előbb, úgy itt is induljunk ki a kiadó önmeghatározásából, amely ha csekély mértékben is, de különbözik a Mentorétól. A csíkszeredai kiadó ugyanis „... elsősorban kortárs szerzők azon szépirodalmi, történelmi, néprajzi, helytörténeti jellegű munkáinak megjelentetését tartja feladatának, amelyek értékteremtőek és hozzájárulnak az erdélyi magyar irodalom és tudományosság gazdagításához”. Ismét csak az 1999-es év termését tekintve, nézzük, miként konkretizálódik szerzőkben és címekben a fenti kiadói program. A megjelent Pallas-Akadémia-könyvek sorában találjuk Ferenczi Attila, Kassay János, Komán János, Lipcsei Márta, Müller Dezső, Páll Lajos verses-, Egyed Péter novelláskötetét, Markó Béla rövidprózáját, Székedi Ferenc publicisztika-kötetét, Kányádi Sándor gyermekverseinek új válogatását, Kovács András kolozsvári majd bukaresti újságíró és a csíkszeredai „tanárperben” 15 évre ítélt Palczér Károly memoárjait; a „tudományosságunkat gazdagító művek sorában Egyed Ákos *Erdély 1848-1849-ben* c. könyvét, Balázs Lajos csíkszentdomokosi szokásmonográfia-trilógiájának harmadik kötetét, Demény Ist-

ván Pál összehasonlító folklórtanulmányainak kötetét, Vákár Katalin gyimesi varrottasgyűjtését. De a Pallas-Akadémia Kiadó vállalkozott a Csíkból Svédországba került Antal Imrének a svédországi Petőfi Magyar Egyesület jubileumára készült könyve kiadására, s arra is, hogy Hajdu-Farkas Zoltán fordításában megjelenesse Harald Roth *Kis Erdély-történetét*. És még nem említettük a kiadó határon túl is nagy sikert aratott sorozatát az *Erdély hegyei* c. turistakalauzokat, amelyekből 1999-ben hat új kötet csatlakozott az előző évben kiadott öthöz: a Gyalui havasok, a Kelemen havasok, a Hagymás hegység és a Gyilkos-tó, a Torockói hegység, a Csíki havasok és a Bucsecs turistaútjait, látnivalóit végre jó minőségű térképekben is bemutató kötetei.

Nem tartva magunkat szigorúan a számbeli teljesítmények szerinti sorrendhez, folytassuk a sort egy másik csíkszeredai kiadó, a **Pro-Print** bemutatásával. 1994-ben indult és 1999-ig „csupán” 53 kötetet jelentetett meg, ezekkel azonban jól körülhatárolható és minden más kiadótól megkülönböztető arculata van a romániai magyar könyvkiadásban. A Pro-Print ugyanis indulásától kezdve szoros kapcsolatban áll a csíkszeredai Kommunikációs Antropológiai Munkacsoporttal, amely fiatal kutatókból álló közösségnek nagy szerepe van a hazai társadalomtudományi (s már korábban a néprajztudományi) szemlélet és kutatási gyakorlat megújításában. Így nem véletlen, hogy a kiadó legjelentősebb sorozatai, a „Helyzet Könyvek” és a „Kronika könyvek” az évek folyamán olyan jelentős sorozatokká nőttek ki magukat. A kiadó – és a hazai társadalomkutatás – szempontjából is fontos lépés volt, hogy legújabbán együttműködik a budapesti Teleki László Alapítvánnyal, s kötetei – e kapcsolat következtében – szélesebb körben is ismertté válhatnak Magyarországon. A „Helyzet Könyvek”-ben az erdélyi társadalom jelenlegi állapotára, magatartás- és mentalitásváltozásainak kutatására vonatkozó eredményeket teszük közzé, míg a „Kronika Könyvek” célkitűzése a népi kultúra „életes” formáinak világába való betekintés (ez utóbbi sorozat köteteinek szerzői: Ferenczes István, Hajdu-Farkas Zoltán, Móser Zoltán, Nagy Olga, Pozsony Ferenc, Táncos Vilmos. A Pro-Print 1998-ban új sorozatot bocsátott útjára, a „Múltunk Könyvek”-et, amelyben a két háború közötti időszak – mai szemléletünket is alakítani képes – társadalom- és történettudományi alapműveit jelenteti meg újrakiadásban (Makkai Sándortól a *Magunk revízióját*, Mikó Imrétől *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdést*. I. Tóth Zoltántól *Az erdélyi román nacionalizmus első századát*). Külön figyelmet érdemel az *Erdély a történelemben* és a *Források és stratégiák* c. tanulmánykötet, a székelyföldi románság múltját és jelenét elemző *A többség kisebbsége*, valamint a demográfiai kutatások számára a jövőben megkerülhetetlen alapmű, Varga E. Árpád *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850-1992)*, amelynek eddig az első két kötete látott napvilágot.

Megjegyezzük, hogy a Pro-Print nem veti meg a „könnyebb fajú”, szélesebb olvasóközönség érdeklődését kielégítő könyveket sem. Ezek sorában csak az 1999-es termből említünk néhány címet: Kuszálík Péter Mörfi-történeteinek legújabb kötetét (*Mörfi a köbön*), Bán Péternek a rokonnépek meséiből fordított gyermekkönyvét (*Miért nincsen semmi se?*) és György Attila *Történetek a nyereg alól* c. kötetét.

Egyébként a Pro-Print is felhasználta a Frankfurti Könyvvásáron való részvétel lehetőségét: Pozsony Ferenc és Táncos Vilmos német fordításban megjelent kötetei az erdélyi szász népélet és szokásvilág egy-egy területét dolgozták fel, hidat verve ezáltal a két nép és az összehasonlító folklórkutatás hazai és németországi szakemberei között.

*

A regionális szellemi törekvések felkarolása, közvetítése az Erdély különböző vidékein működő kiadók egyik természetes feladata volt az idők folyamán. Ezt már az eddig bemutatott kiadók munkája kapcsán is érzékelhettük, noha az ő esetükben ez a törekvés más, egyetemesebben magyar kiadói célok mellett érvényesült. Viszont markánsabban van jelen a nagyváradi kiadók tevékenységében – talán azért, mert az egyetemes magyar kultúrával földrajzi helyzetüknél fogva közvetlenebbek olvasóik kapcsolatai is. A *Literator*, a *Bihari Napló*, a *Scripta* illetve a *Királyhágómelléki Református Egyházkerület* kiadványain végigtekintve nyilvánvaló, hogy ezek a kiadók fontosnak érzik a Partium jelen- és múltbeli szellemi értékeinek felkarolását, akár szépirodalomról, akár az irodalmi-művelődési-művészeti törekvések múltjáról legyen szó. Nem korlátozódva csak az utolsó két évre, s a kiadókat sem különítve el, utalni szeretnénk itt Dénes László, Fábián Imre, Farkas Antal, Gittai István, Horváth Imre, Sorbán Attila, Tóth István, Zudor János versköteteire, Dánielisz Endre, F. Diósszilágyi Ibolya, Fleisz János, Indig Ottó, Implon Irén, Kelemen István, Mózes Teréz, Nagy Béla, Nagy Ilona, Péter I. Zoltán, Robotos Imre próza- és memoárköteteire, illetve a Partium és Várad szellemi múltjának egy-egy szeletét feltáró könyveire, továbbá Fábián Imre több bihari népköltési gyűjteményére, Takács Gábor, Tolnay Tibor művészeti kiadványaira, s nem utolsó sorban a Partiumi Füzetek műemlékvédelmi sorozatára, amelynek kötetei, a jelek szerint, megérdemelt sikert arattak.

Ez a kiadói orientáció, mint évek óta kitartó folyamat, úgy tűnik, a századfordulón meghatározó erejű váradi szellemiség újrafeltámadását, önmaga megismerésének igényét jelzi. Csak sajnálhatjuk, hogy könyvkereskedelmünk kistrégiók szerinti behatárolódása miatt ezeknek a kiadványoknak legnagyobb része csak véletlenül lépi át a Királyhágót, s hogy ezek a kiadók az évek óta Marosvásárhelyen megrendezett őszi nemzetközi könyvvásár alkalmait sem használják ki – legalább az együttes bemutatkozásra.

A váradi magyar könyvműhelyek egyik – fogyatékoságaival együtt – legjelentősebb vállalkozásáról, a *Romániai magyar ki kicsodáról* kell még itt említést tennünk, amelynek az 1997-es után némileg változtatott címmel (*Erdélyi ki kicsoda 2000*) második, bővített kiadása is elhagyta a sajtót 1999 legvégén. A Scripta Kiadónak ez a vállalkozása hézagpótló a maga nemében, bár gondosabb szerkesztéssel és a gyűjtőkör következetesebb érvényesítésével kétségtelenül használhatóbb volna.

*

Az 1999 decemberében alapításának 30. évfordulóját ünneplő – és nem sokkal azelőtt privatizációs árverésen megvásárolt – *Kriterion Könyvkiadó* a fennmaradásért való tíz éves, váltakozó sikerű küzdelem után is a legismertebb romániai magyar könyvkiadó. Pontosabban nem csak magyar, hiszen az eltelt évtizedek alatt több, mint tíz nyelven (a romániai nemzetiségek nyelvein és románul) jelentek meg könyvei, s ezt a profilját az 1989-es változás óta sem adta fel.

Magyar nyelven kiadott könyveinek száma az 1990-1999 közötti időszakban a legnagyobb az összes mai romániai magyar kiadók közül: 249 cím, noha ennek közel 32%-a (79 cím) az első két esztendőben jelent meg. Az „állami könyvkiadói” státusból következő nehézség, az állami támogatás bizonytalansága, a vele járó megkötöttségek miatt könyvtermelésének évenkénti alakulására – az előbbieken számbavett magánkiadókkal szemben – a folyamatos összezsugorodás volt jellemző.

Ami a Kriterion profilját illeti, azt némiképp meghatározta működésének első húsz esztendeje: Csak az utolsó két év összesen 27 címet kitevő termését tekintve, kiadványainak sorában van kortárs romániai magyar irodalom (Pusztai Jánostól regény, Egyed Emesétől, Lászlóffy Csabától elbeszéléskötet, Fodor Sándortól életműsorozatának három kisregényt tartalmazó újabb kötete, Fazekas Ferentől az egykori szilágysági életet megelevenítő emlékirat); a kiadó kultúrák közt közvetítő hagyományának megfelelően kétnyelvű Kányádi-versgyűjtemény (*Kikapcsolódás – Entspannung*) és Paul Drumaru magyar klasszikus és kortárs versfordításainak kétkötetes kiadása (*Transland*), ezekkel egyébként a kiadó a Frankfurti Könyvvásárra készült el. Meg kell említenünk aztán Murvai László *Bárd Oszkár*-monográfiáját, Hajós József újabb filozófiai tanulmányainak, kötetét (*Barangolás kolozsvári könyvtárakban*), S. Tüdös Kinga könyvét a XVII századi erdélyi főnemesi életmódról, Keresztes Gyuláét, a régi Marosvásárhelyről (*Vásárhelyen vásár tartatik*), Béldi Miklósét Európa vízimadarairól; a népköltészet és néprajz köréből pedig a *Szilágysági magyarok* c. tanulmánykötetet, Csögör Enikő könyvét *Tordatúr hiedelemvilágáról*, s az *Ószékely balladákat* Faragó József gondozásában (amely kötet 1998-ban és 1999-ben egymás után két kiadást is megért).

A Kriterion régebbi sorozatai közül Székely János-, Szilágyi Domokos-, Hervay Gizella- és Páskándi Géza-kötetekkel, Kós Károly *Varjú-nemzetség* c. regényének újrakiadásával tovább gyarapodott a „Romániai Magyar Írók”-sorozat, Benkő József Szabó György-fordította és bevezette két kötetes *Transsilvania Speciálisával* hosszú idő után újra jelt adott magáról a „Fehér Könyvek”, s Kiss András gondozásában egy kötetnyi XVII-XVIII. századi erdélyi boszorkányperrel a „Téka”. Az 1995-ben indított két új sorozat is gyarapodott: a „Kriterion Kincses Könyvtár” egy az 1848–19-es magyar forradalomra és szabadságharcra vonatkozó dokumentumgyűjteménnyel, Szabó Lőrinc, Jékely Zoltán, Vajda János válogatott verseinek, Kármán József és Mikszáth Kálmán prózájának, Dienes István *Honfoglaló magyarok* c. tanulmányának kötetével, a „Gordiusz” pedig Lucian Boia *Történelem és mítosz a román köztudatban* c. könyvével.

Az utóbbi éveknek ez az „eredménylistája” jelzi, hogy az új kiadótulajdonosnak igencsak magas mércéhez kell tartania magát, ha a 2000-es évek Kriterionját meg akarja tartani a romániai magyar könyvkiadásban már kivívott helyén.

*

Számbavételünk elején idéztük a RMIL egy adatát, amely szerint a romániai magyar könyvkiadás területi újraszerveződése során 1992-ben 15 könyvkiadó és intézmény nevével jelent meg magyar nyelvű Kolozsváron. Ezt az első helyet a romániai magyar könyvtermelésben a stabil intézményteremtés tekintetében Kolozsvár azóta is tartja, s jelenleg is legalább tíz olyan kiadó és könyvkiadással is foglalkozó intézmény, testület működik a városban, amelyeknek hozzájárulását feltétlenül számon kell tartanunk: az Erdélyi Múzeum-Egyesület, az Erdélyi Híradó és Erdélyi Szépművészeti Céh, az Erdélyi Református Egyház Misztótfalusi Kis Miklós Sajtóközpontja, a Gloria Kiadó és Nyomda, a CE-Koinonia, a Komp-Press, a Kriza János Néprajzi Társaság, a Kriterion (amelynek impresszumában az utolsó években „Bukarest-Kolozsvár” szerepelt), a Polis, a Pro Philosophia Alapítvány, a Studium és a Tinivár (hogy a Romániai Magyar Demokrata Szövetséget, amelynek kiadói tevékenysége is többnyire Kolozsvárhoz kötött, csak zárójelben említsük). Ez a szám önmagában is jelzi azt a szellemi erőt, amelyet Kolozsvár ma is képvisel a romániai magyarság életében.

Az csak természetes, hogy ez a sok könyvtermelő fórum az elmúlt évtized során kialakította – többnyire – a maga sajátos profilját, olvasóközönségét, s hogy mindkét vonatkozásban jellemző: a maga területén majd mindegyik túllépi a közép-erdélyi régió földrajzi és szellemi határait, s arra törekszik, hogy összromániai magyar, vagy ha lehet, egyetemes magyar szellemi összefüggésben határozza meg önmagát.

Kezdjünk hát hozzá a – szükségszerűen inkább jelzésszerű – számbavételhez, előre bocsátva azt, hogy a bemutatás sorrendje teljesen önkényes.

Az 1992-ben indult *Erdélyi Híradó* két vonatkozásban is sajátos profillal van jelen a mai romániai magyar könyvkiadásban: egyrészt azzal, hogy ők indították meg újra az Erdélyi Szépmíves Céh könyvsorozatát, amelyet a nagy múltú elődhöz hasonlóan Céh-tagok táborára kívántak építeni. A legutolsó ESzC-kötet végén „Az ESzC tagjainak névsora” 1401 romániai, 226 magyarországi és 88 nyugati magyar előfizető (személy és testület) nevét sorolja fel. A könyvsorozat előfizetőinél előbb az ESzC Füzeteivel jelentkezett a kiadó, majd a sorozatban Kós Károly, Kiss Jenő, Tar Károly köteteivel, s legutóbb a *Reményik Sándor Emlékkönyvvel* (1998).

Eredményesebbnek tűnik az Erdélyi Híradó másik kezdeményezése, az „Előretolt Helyőrség” címmel indított könyvsorozat, amelynek keretei között a kiadó a mai romániai magyar költészet és próza posztmodem irányzatú nemzedékének biztosított fórumot. A sorozatban 1998-99-ben megjelent kötetek szerzői Dankuly Csaba, Farkas Wellmann Endre, Gergely Edit, Mikó András, Orbán János Dénes és Sántha Attila, s az író-olvasó találkozók, könyvkritikák, illetve úgy tűnik, ennek a kiadói kezdeményezésnek mára már kialakult a maga – nem nagy számú, de receptív – közönsége.

A marosvásárhelyi Látóhoz hasonlóan a kolozsvári Korunk is vállalkozott arra, hogy a folyóirat táborát könyveinek olvasóközönségével is megpróbálja gyarapítani. Kiadója, a *Komp-Press* első könyvével (Gaal György kolozsvári kalauzával) 1992-ben jelentkezett, s azóta, a folyóirat román (*Cumpăna*) és angol nyelven (*Render*) kiadott antológiái mellett néhány memoárkötettel (Balogh Edgár, Gáli Ernő, Kelemen Lajos, Szabó György) és önálló tanulmánygyűjteménnyel (pl. Szabédi-Napok rendezvényein elhangzott előadásokat tartalmazó *Szabédi napjai* c. kötet) szerepelt könyvkiadásuk éves bibliográfiáiban. Kiadói tevékenységének legismertebb vállalkozása azonban 1994-ben indított „Ariadné Könyvek” c. sorozata, amelynek eddig megjelent 17 kötetében a szerzők (Balázs Sándor, Borcsa János, Egyed Péter, Hajdú-Farkas Zoltán, Kibédi Varga Áron, V. Király István, Kovács András Ferenc, Láng Gusztáv, Láng Zsolt, Lászlóffy Aladár, Salat Levente, Tamás Tímea, Tánczos Vilmos, Tompa Gábor, Ungvári Zrínyi Imre, Varga Jenő-László, Veress Károly), az irodalom- és színháztudomány, a művészetelmélet, a filozófia, a lélektan, a néprajz, a szociológia, a komparasztika legkülönbözőbb problémáival szembesítik az olvasót. A kiadót szellemileg egy hét tagú kiadói tanács támogatja, amelyben egyaránt ott találjuk a mai Korunk belső munkatársait és néhány hozzá szellemileg közelállót. 1999-ben a Komp-Press a mostoha sorsú romániai magyar képzőművészet szélesebb nyilvánosságra segítésében is lépést tett, Heim András grafika-albumával. És azt is el kell mondanunk, hogy jelen volt a Frankfurter Könyvvásáron egy német (*Siebenbürgen – Magie einer Kulturlandschaft*) és egy angol (*Alternatives for Romania*) nyelvű tanulmánygyűjteménnyel.

Jól körülhatárolható kör szellemi és könyvigényeinek kielégítését tűzte ki céljául az ugyancsak Kolozsvárt működő *CE-Koinonia* kiadó. Szintén 1992-ben indult, s talán

legpontosabban önjellemzésüket idézve írhatjuk körül kiadói törekvéseit: Ez a kiadó „... az egyetemes keresztyén hagyomány és azon belül a reformáció szellemének kiemelkedő és elfelejtett értékeit kívánja feleleveníteni és közvetíteni”. Első könyve a *Heidelbergi Káté* (Tavaszy Sándor fordításában) még közvetlen gyakorlati célt is szolgált, a „Hitvallásaink” sorozat további kiadványai azonban a belga, a skót, az ír és a westminsteri Hitvallás) már jelzik a kiadó és köre nyitottságát. A CE-Koinonia kiadásában jelent meg továbbá a régi századok hitépítő munkáinak sorából Szenci Molnár Albert *Imádságos könyvecskéje*, egy válogatás Szikszai György *Mártírok oszlopa* c. könyvéből és *Ama kegyelemnek mennyei harmatja* címmel egy másik válogatás a XVII század magyar puritánusok írásaiból. De megszólaltatott a kiadó külföldi protestáns – és nem protestáns – gondolkodókat is (Szent Ágoston, John R. Murray, John Richard De Witt, Thomas Geoffrey, W. J. Seaton, Albert N. Martin, Thomas Watson, Joseph Alleine, André Scrima), s – emlékeztetőül, lelki épülésül – azoknak a romániai protestáns lelkészeknek az emlékező és hitépítő írásait, akik (Szilágyi Sándor, Visky Ferenc, Richard Wurmbrand) az 1950-60-as években börtönt viseltek hitbéli meggyőződésükért. E témakörbe tartozik különben a *Bilincset és börtönt* c. emlékezőgyűjtemény is.

Figyelemreméltó hogy a CE-Koinonia, amely szorosan együttműködik a kolozsvári ifjúság egy rétegében igen népszerű „Másvilág Klubbal”, a gyermekek körében folytatható hitépítés munkáját is fontosnak tartja. Erre utalnak a Jézus életét és a Biblia világát öhozzájuk közelítő, vonzó kivitelű képeskönyvek, valamint Visky András gyermekverskötetete.

A szellemi háttér nyilvánvaló jelenléte érzékelhető a mai romániai magyar tudományosság két kolozsvári székhelyű intézménye, az *Erdélyi Múzeum-Egyesület* és a Kriza János Néprajzi Társaság könyvkiadásában. Az előbbi figyelmének súlypontja – eddig megjelentetett kiadványaiból ítélve – a történettudomány, az irodalom- és művelődéstörténet, a nyelvtudomány és a stilisztika. E tudományágakhoz tartozó munkákat ölel fel az 1991-ben (a 209. számmal) újraindított „Erdélyi Tudományos Füzetek” sorozat, amelyben 1999-ig összesen 19 füzet jelent meg, sőt az utóbbi években már néhány nagyobb lélegzetű dolgozat is: a kolozsvári egyetemen megvédett doktori disszertációk szerkesztett változatai (Egyed Emese, Vofkori Mária, Sajter Laura kötetei), továbbá az „Erdélyi Történelmi Adatok” és a „Romániai Magyar Bibliográfiák” c. sorozatok. Ezenkívül az EME a műhelye két alapvető kiadványnak: az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárnak*, amelynek nem csak kézirat-előkészítése és szerkesztése, hanem a IX kötettől a kiadása is a nevéhez fűződik (a budapesti Akadémiai Kiadóval közösen), és a *Székely Oklevéltárnak*, amelynek IV (1998) és V. (1999) kötete már kizárólag az EME emblémájával került a könyvpiacra. A felsoroltak mellett néhány önálló könyv is viseli az EME emblémáját: Deé Nagy Anikó monográfiája *A könyvtáralapító Teleki Sámuelről*, Entz Géza: *Erdély építésze* c. kétkötetes műve, a Jakó Zsigmond 85. illetve Imreh István 80. születésnapjára kiadásra került *Emlékkönyvek*, s Monoki István több, mint három évtizeden át kéziratban várakozó – s most az Országos Széchényi Könyvtárral közösen megjelentetett – hatalmas bibliográfiája (*Magyar könyvtermelés Romániában. 1919-1940*).

Az EME egyéb tudományterületeken jelentkező kiadványai közül az Orvostudományi Szakosztály 1991 óta évente megrendezett tudományos ülésszakainak anyagait közlétező *Orvostudományi Értesítő* 8 kötetét, s a *Múzeumi Füzetek* 1992-1998 között megjelent szintén 8 kötetét kell említenünk (s mellette az olyan szakmonográfiákat, mint

amilyen Nagy Tóth Ferenc könyve: *Az erdélyi almafajták* és Sepsi Árpád-Kohl István közös kötete: *A kárpáti barnamedve*.

A *Kriza János Néprajzi Társaság* kiadói eredményei, ha csak a számokat tekintjük, jóval szerényebbek. 1991 óta (ekkor jelentette meg első *Évkönyvét*), sokáig csak az évenként egyszeri jelentkezésre, s egészen alkalomszerűen egy-egy önálló kötet kiadására korlátozódott. Holott közben számottevő szakmai közönség alakult ki körülötte, hála a kolozsvári egyetem magyar néprajzi tanszékén folyó oktató-nevelő munkának, valamint a Társaság évente megrendezett vándorgyűléseinek és szakmai konferenciáinak. Ennek a munkának az eredményei érték be, amikor 1999-ben sikerült beindítani a „Kriza Könyvek” c. sorozatot, amelyben egymást követően három kötet látott napvilágot: a fiatal néprajzkutatók III Konferenciáján elhangzott előadások anyaga (*Változó társadalom* címmel), a Torockón 1997 októberében megtartott népzenei konferencia anyaga (*Népzenei tanulmányok* címmel) és annak a felmérésnek az eredményeit közlétező tanulmánykötet, amelyet kolozsvári és debreceni diákok a bukaresti Observatorul Social fiatal kutatóival közösen végeztek a román–magyar együttélésről a Háromszék megyei Zabolán (a románul kiadott kötet címe: *Modele de conviețuire în Ardeal. Zăbala*).

*

Kolozsvár – de az egész ország – magyar könyvtermelésében fontos esemény volt az, hogy 1990 után a városban létrejött és kifejlődött két egyházi nyomda: a római katolikus egyház által alapított *Gloria Nyomda és Kiadó Kft.* és a *Református Egyház Misztótfalusi Kis Miklós Sajtóközpontjának nyomdája*. Ezek az évek folyamán nem csak egyházaik könyv- és folyóirat-kiadását vállalták fel, hanem műhelyeikben jó néhány „laikus” kiadvány is elkészült. Hozzájárulásuk érzékeltetésére csak az 1999-ben megjelent kiadványokat vesszük számba:

A Gloriánál az elmúlt évben 19 magyar nyelvű könyv jelent meg, ebből kimondottan egyházi mű 11 (szerzőik között van dr. Jakubinyi György, dr. Czirják Árpád, Jakab Gábor, dr. Marton József, Jakabffy Tamás) 2 irodalmi mű (*Vallomások az anyanyelvről* címmel egy gyűjtemény és Bajor Andor összegyűjtött írásainak második kötete), 4 művészeti jellegű könyv (Sas Péter illetve Léstyán Ferenc kötetei erdélyi egyházi műemlékekről; Botár Edit *Kolozsvár-albuma*), végül két műszaki könyv (az egyik az EMT tavalyi vegyészkonferenciájának anyagát tartalmazza, a másik szerzője Pálffy Károly).

A Misztótfalusi Sajtóközpont nyomdájában 1999-ben 22 könyv készült el, ebből 9 kifejezetten egyházi jellegű, 4 filozófiai (ezekre, a Pro Philosophia Alapítvány kiadásában megjelent kötetekre még visszatérünk), 1 irodalmi (Maksay Albert verseit, műfordításait, prózai írásait egybegyűjtő kötet), 1 nagyszabású falumonográfia (a Fehér megyei Magyarlapádról, szerzője Molnár József egykori misztótfalusi majd magyarlapádi lelkes), 4 a teológia egyháztörténeti tanszékének gondozásában 1998-ban indított Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek sorozat kötete, amelyekben azonban szélesebb érdeklődésre is számot tartó könyvek jelentek meg, többek között Imre Lajos egykori teológiai professzor önéletírása, Teke monográfiája Musnai Lászlótól és Bod Péter gyűjtésében a XVII századi ref. egyházi zsinatok jegyzőkönyvei). A nyomda 1999. évi termékei közül külön érdekesség a ferences világi rend történetére visszatekintő *Múlt és jövő Erdélyben* c. kötet, valamint az *Újságírói alapismeretek*, amelyet ugyan a református egyház zsinati Sajtóbizottsága állított össze, de amely nyilván nem csak az egyházi sajtóban dolgozóknak nyújt szakmai ismereteket.

Egy rövid bekezdés erejéig ki kell térnünk a könyvkiadás terén egészen fiatal **Pro Philosophia Alapítványra**, amelynek emblémáját 1999-ben négy könyv is viseli. A kolozsvári egyetem filozófia tanszékének „magyar vonala” körében működő Diotima Kör már évekkel ezelőtt megindította azt a *Kellék* c. szakfolyóiratot, amely kezdeményezéséből aztán egy Böhm Károly filozófiai örökségének szentelt tudományos ülészak és kiadvány, 1999-ben pedig a XX századi kolozsvári filozófiai iskola két jeles képviselőjének, Somló Bódognak és Tavaszy Sándornak a munkásságából ízelítőt adó kötet született (Szegő Katalin illetve Tonk Márton gondozásában). A két másik – a Polis Könyvkiadóval közös – könyvük: a Veress Károlyé (*A nemzedékváltás szerepe a kultúrában*) és az Orbán Gyöngyié (*Ígéret kertje. A dialógus poétikája felé*) a szerzők által választott témák hermeneutikai megközelítésére vállalkozik. A folyóirat és ez az indulás kétségtelenül ígéretesjelentkezése egy új szellemi műhelynek az ezredforduló küszöbén.

Az 1989-el beindult rendszerváltozás során több magyar kiadó is hozzáfogott az általános és középiskolai oktatásban hasznos segédkönyvek megírásához és kiadásához. Az alternatív oktatáshoz szükséges magyar tankönyvek kiadása még a kezdeti nehézségekkel való küzdelemnél tart, de a kilencvenes években több vidéki városban (így Nagyváradon, Sepsiszentgyörgyön is) kiadott oktatási segédkönyvek, munkafüzetek a jövőben alternatív tankönyvek szerzőgárdájának formálódását is jelzi, éppúgy, mint az Erdélyi Tankönyvtanács Kiadójának létrejötte.

Jeleztük, hogy a tankönyvkiadás problémáinak elemzését ennek a számbavételnek a keretében nem vállalhatjuk, viszont két kolozsvári kiadóról, a Studiumról és a Tinivárról mégis szólnunk kell: A **Studium** első könyvei 1994-ben jelentek meg, s az 1999-ig bezárólag megjelentetett 82 könyvéből 37 kimondottan oktatási segédkönyv, s további 23 kötődik valamilyen módon közelebből is az iskolához. Az 1999-es év kiadványai sorából mindenekelőtt a *Magyar nyelv* III osztályos tankönyvét (szerzői Lovász Andrea, Tunyogi Katalin és Rauscher Erzsébet), és *A romániai magyar nemzeti kisebbség története és hagyományai* c. tankönyvet (VI-VII. osztály) kell említenünk (szerzői Vincze Zoltán és László László), a segédkönyvek sorából pedig Orbán Gyöngyi *Megértő irodalomolvasás* c. könyvét, a református vallásoktatás tantervét és két, e témához kapcsolódó segédkönyvet (szerzőik: Ferencz Árpád illetve Kovács László, Benkő István és Fazekas Zsolt), Boér Lászlónétól a *Kis matematikusok könyvét*, Pál Erzsébet *Magyar-angol alapszótárát*, a K. Jakab Antal Helikon-beli irodalomtörténeti sorozatából született köteteket (1999-ben *Magyar irodalom a kezdetektől Kisfaludy Sándorig* illetve *Bánffy Miklóstól Szilágyi Domokosig* címmel), az iskolaügyünkhöz kötődő művek sorából pedig a kolozsvári Báthory István Líceum és a Református Kollégium-Líceum Évkönyveit.

A Studium azonban felvállalja más – az oktatáshoz legfeljebb áttételesen kötődő – könyvek kiadását is. Ezek sorában említhetjük, ugyancsak 1998-ból Benedek H. Erika: *Út az életbe. Világértelmezések a születésről*, Magyar Zoltán: *Báthory Endre alakja az erdélyi néphagyományban*, Csucsuja István: *Háború, forradalom, liberális jogállam*, Nagy Károly: *Az Ószövetség időszámítási rendszere*, Veress Károly *Filozófiai szemiotika* és Kozma Dezső *Irodalom korok fordulóján* c. köteteit.

A **Tinivár Lap- és Könyvkiadó** 1993 óta van jelen könyvkiadásunkban. 1999-ig bezárólag 71 könyvet adott ki, de az ő szerkesztésében készül a *Diákabrák* c. lap és legújabb ifjúsági természettudományos ismeretterjesztő folyóiratunk, a *Géniusz*. A középiskolásokat azonban ezek mellett két sikerkönyvvel kötötte magához, az 1994-ben illetve

1995-ben indított *Diákévkönyvvel* és a *Maturandusokkal* (ez utóbbiban évről évre megtalálható az összes határontúli magyar középiskolákban végzettek névsora).

A közvetlen iskolai használatú segédkönyvek részaránya a Tinivár 1993-1999 közötti könyvtermésében kisebb a Studiuménál, viszont 27 cím a gyermek- és ifjúsági irodalom kategóriájába sorolható: az 1998-1999-es évek terméséből Gherasim Emil, Horváth István, Bán Péter, Vallasek Júlia (részben eredeti, részben idegen nyelvekből fordított-átdolgozott) meséi, Dáné Tibor, Marton Lili, Nagy Olga ifjúsági regényei. Kiadói választékát azonban a Tinivár kiegészíti „egyéb” művekkel is, amelyek közé (ismét csak 1998–99-ből) Ambrus Lajos és G. Katona József versköteteit, Horváth Arany riport-könyvét, Zsakó Magdolna észak-afrikai útleírásainak II kötetét és Könczey Ádám 1948-tól haláláig vezetett naplójának kiadását sorolhatjuk. Külön kell megemlítenünk azokat a köteteket, amelyek a diákifjúság magyar történelemismeretének és -tudatának formálásában játszanak szerepet: mindenekelőtt Lászlóffy Csaba és Varga Domokos könyvét, *A magyarság rövid története* négy kötetét, valamint S.Bokor Malvin *Arpád-vér* c. történelmi regényét és Szabó Csaba két könyvét (*Az egri hullócsillagok*, *Tátorján szél*).

A kolozsvári magyar kiadók sorában utoljára hagytam a **Polis Könyvkiadót**, amelyhez ennek a számbavételnek a szerzőjét személyi kapcsolatok fűzik, s így – úgy érezte – nem illett előbb szólni róla. A Polis 1993-ban jelentkezett első könyveivel, s 1999-ig összesen 96 művet jelentetett meg. Tematikai és műfaji választéka meglehetősen széleskörű: eddig kiadott könyvei sorában van eredeti vers (2 cím), próza (5), irodalomtudomány és irodalmi dokumentumkötet (3), filozófia (5), történelem és művelődéstörténet (3), művészet és határterületei (8), gyermek- és ifjúsági irodalom (5) – ez utóbbi számban azonban nincs benne a 12 füzetből álló *Magyar Mondák*-sorozat, valamint a *Pitypang Könyvek*, amelynek három füzet – szintén színpompás illusztrációk kíséretében – az egyetemes meseirodalom egy-egy meséjét kínálja a gyermekolvasónak.

A Polis nagy súlyt fektet könyveinek tipográfiai és grafikai minőségére. Érthető módon, hiszen kiadványai között nagy számban szerepelnek olyan könyvek, amelyek ezt meg is követelik (pl. Nagy Imre *Íróarcképek* c. grafikai albuma, a Dsida Jenő, Szilágyi Domokos, Reményik Sándor 20-20 versét Deák Ferenc, Siklódi Ferenc és Simon Györgyi grafikáival kíséző sorozat, Vofkori György egykorú fotókkal gazdagon illusztrált könyve Székelyudvarhelyről stb.).

Különben a kiadó szívesen gondolkodik sorozatokban. A Magyar Mondák mellett ilyen a *Remekírók Diákkönyvtára* (1995-től megjelent 28 kötetével), valamint az a külsejét tekintve is igényes sorozat, amelyben – részben a budapesti Osiris és Magyar Könyvklub kiadókkal együttműködve – Pilinszky János, József Attila, Páskándi Géza versei, Székely János összes drámái, Kányádi Sándor „egyberostált” versei és műfordításai jelentek meg.

A Polis indulásakor többrétű személyi kapcsolatban volt a Kriterion Könyvkiadóval, s az első években mintegy 10 könyvük jelent meg együttes emblémával. Azóta a Polis partnerei inkább magyarországi kiadók (elsősorban a Balassi Kiadó, s mellette az Osiris és a Magyar Könyvklub), de hazaiak is (a Mentor, amellyel közösen adták ki 1998-ban két kötetben Petőfi Sándor *Összes verseit*, továbbá a Pro Philosophia Alapítvány és a Komp-Press).

Néhány gazdagon illusztrált Polis-kötet román változatban is kiadásra került (a Pitypang Könyvek, Kovács András Ferenc gyermekversei) s a Frankfurti Könyvvásár al-

kalméra angolul jelent meg Páskándi Géza kilenc színpadi játéka, a New Yorkban élő Brogyányi Jenő fordításában.

*

Számbavételünket ezen a ponton abba kell hagynunk. Tudjuk, hogy nem csak a teljességtől vagyunk messze, de azt sem valósítottuk meg maradéktalanul, hogy az elmondottakban mindenről szó legyen, ami a jelen romániai magyar könyvtermelés szempontjából említést érdemelt volna. Nem jutott tér arra, hogy szóljunk Arad, Brassó, Déva, Sepsiszentgyörgy, Szatmárnémeti, Székelyudvarhely, Temesvár magyar könyvtermeléséről, az ott feltűnt – s vidéki összefüggésben nyilván fontos – kiadói kezdeményezésekről. Marosvásárhelyen, Csíkszeredában, Nagyváradon is maradtak említetlen kiadói műhelyek. Ezek egyikének-másikának talán az eddiginél jóval nagyobb szerepe lesz a jövőben a hazai magyar könyvtermelés arculatának alakításában.

Ami a teljességet illeti, azt – a körülmények-diktálta megközelíthetőséggel – Szigeti Rudolfnak az 1990–1998-as éveket felölelő bibliográfiája ígéri. Ez a könyv még az idén megjelenik a Romániai Magyar Könyves Céh kiadásában.

Fontos lenne, hogy a mostani számbavétel hiányainak, hibáinak jelzésével mindenki segítsen ennek a bibliográfiának minél teljesebbé tételében. Ha ez sikerül, akkor a jelen számbavétel hibái is mindnyájunk hasznára válnak.

Gál Mária

Útkeresésben a romániai magyar írott sajtó

A romániai magyar írott sajtó az ezredfordulón sajátos képet mutat, hűen tükrözi a kisebbségi lét jellegzetességeit. Sajtótörténeti szempontból az elmúlt tíz év alapvetően egységes egésznek tekinthető, amelyet a sajtószabadság és a piacgazdaság törvényszerűségei határoztak meg, akár a nagyvilág bármely részén működő sajtót, de az általános jellemzők mellett olyan sajátos vonások tapasztalhatók, amelyek épp ezekre a törvényszerűségekre cáfolnak rá.

Az 1989 decemberi forradalom kitörésekor Romániában 32 magyar vagy kétnyelvű sajtótermék létezett. Egyetlen országos napilap jelent meg magyarul, az *Előre*. Mellette nagy példányszámban léteztek a Román Kommunista Párt megyei magyar nyelvű napilapjai: *Brassói Lapok*, *Bányavidéki Fáklya*, *Fáklya*, *Hargita*, *Igazság*, *Megyei Tükör*, *Szabad Szó*, *Szatmári Hírlap*, *Vörös Lobogó*, *Vörös Zászló*. A hírlapok mellett ugyancsak tekintélyes előfizetői tábora volt a réteglapoknak, korabeli szemlélet szerint a különböző osztályokhoz szóló heti- és havilapoknak, mint a *Munkásélet*, *Falvak Dolgozó Népe*, *Ifjúmunkás*, *Dolgozó Nő*, *A Hét* (az értelmiség lapja). Három gyermeklap jelent meg, a *Jóbarát*, *Napsugár* és *A haza sólymai*. Magyar, pontosabban kétnyelvű diáklap csupán Kolozsváron létezett: az *Echinox* és a *Napoca Universitară*, román-magyar-német nyelvű Temesváron: *Forum studentesc*. A romániai magyar szépirodalmat két folyóirat, az *Utunk* és az *Igaz Szó* képviselte. Tudományos kiadványok voltak a *Nyelv- és irodalomtudományi Közlemények* valamint a *Matematikai Lapok*. A pedagógusoknak szóló *Tanügyi Újság* számított az egyedüli nem tudományos jellegű szaklapnak. Három különböző profilú folyóirat működött – a társadalmi kérdésekkel foglalkozó *Korunk*, az ismeretterjesztő *Tett*, és a művelődési *Új Élet*. Az egyházi lapokat mindössze két protestáns folyóirat, az unitárius *Keresztény Magvető* és a *Református Szemle* képviselte. Ezek mellett létezett a Románia Szocialista Köztársaság *Hivatalos Közlönyének* magyar fordítása.

A folyóiratok a korlátok és megszorítások ellenére, lehetőségeik keretei között színvonalasak voltak. Nagy példányszámuknak és tényleges olvasottságuknak köszönhetően hatásuk jelentős volt, határozott társadalomformáló erővel rendelkeztek. Nem hallgathatjuk el, hogy a diktatúra szorítása, a bezártság, a művelődési alternatívánélküliség természetellenesen a magaskultúra javára változtatta meg az olvasási szokásokat, valamint a szépirodalom és lapfogyasztási arányokat.

A megyei napilapok nagy példányszámuk ellenére nem voltak népszerűek. Bár az olvasók a párt hazugságai szócsövének tekintette a napilapokat, mégis előfizetett rájuk, azon megfontolásból, hogy ellenkező esetben felszámolnak egy újabb magyar „újságot”. Tíz év távlatából visszatekintve már-már kuriózumnak tűnik, hogy a napilapok legolvasottabb rovata a kultúra volt. A két világháború közötti nagy lapokhoz hasonlatosan a

* Az írásban felhasznált adatok Kuszálík Péter és a MURE gyűjtéséből valók.

diktatúra idején megjelenő napilapok is nagy teret és figyelmet szenteltek a színház- és filmkritikának, illetve a szépirodalomnak és képzőművészetnek. A politikai publicisztika természetesen hiányzott a napilapokból, a „nagy nevek” általában tárcákkal, jegyzetekkel, glosszákkal, versekkel, illetve műkritikával voltak jelen.

1990-től kezdődően a romániai magyar sajtó első számú jellemzője a kiadványok számának robbanásszerű növekedése. Az információ-éhség, a szabad véleménynyilvánítás újszerűsége éltette a túlbujánzó magyar sajtópiacot, illetve meghatározta annak változásait. Míg a diktatúra ötven éve alatt 690 magyar sajtótermék jelent meg, addig az 1989 decembere – 1999 között közel ezer kiadvány. A szocializmus örökségének, az említett 32 kiadványnak az egyötöde megszűnt, mások címváltozással vagy anélkül fennmaradtak és mindmáig a romániai magyar sajtópiac meghatározó tényezői maradtak.

A *Brassói Lapok* kivételével a hírlapok címet változtattak. Az *Előre Romániai Magyar Szó* lett, a Bányavidéki Fáklya – *Bányavidéki Új Szó*, a Fáklya – *Bihari Napló*, a Hargita – *Hargita Népe*, az Igazság – *Szabadság*, a Megyei Tükör – *Háromszék*, a Szabad Szó – *Temesvári Új Szó*, majd *Heti Új Szó*, a Szatmári Hírlap – *Szatmári Friss Újság*, a Vörös Lobogó – *Jelen*, a Vörös Zászló pedig *Népújság*. A folyóiratok közül a Korunk, A Hét valamint a két felekezeti lap, a Keresztény Magvető és a Református Szemle őrizték meg korábbi címüket, az Utunk – *Helikonként*, az Igaz Szó – *Látóként* él tovább. A gye-reklapok közül a Napsugár nem változtatott, a Hazai Sólymai ma *Szivarvány*, a Jóbarát pedig *Cimboraként* jelenik meg. A Tanügyi Újság a *Közoktatás*, a Matematikai Lapok – *MatLap*, a Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények – *Nyirk* címet vették fel. Többszöri címváltoztatás után megszűnt 6 lap: *Munkásélet* (Valóság, Változó Valóság), a *Falvak Dolgozó Népe* (Falvak Népe), a *Dolgozó Nő* (Családi Tükör), az *Ifjúmunkás* (Ifi Fórum, If-világnézeti lap), a *Tett* (címváltozás nélkül), az *Új Élet* (Erdélyi Figyelő). A kolozsvári kétnyelvű diáklap, az *Echinox* címváltás nélkül működik, a *Napoca Universitară* 1989 után többé nem jelent meg, korábbi szerkesztői a *NU*, illetve a *Jelenlét* ifjúsági hetilapokat hozták létre.

A kilencvenes években induló lapok jó része rövidesen – néhány év, illetve néhány hónapon belül – megszűnt, ami nem akadályozta újabbak és újabbak megjelenését. A lapok létét már nem a politika, hanem a közélet és a gazdaság változásai befolyásolták: az olvasási szokások megváltozása, az infláció elszabadulása, a vásárlóerő csökkenése, a terjesztés nehézségei, a magyarországi sajtótermékek dömpingje, valamint a televízió és rádió konkurenciája. Tartalmukat pedig a korábbi tiltások helyett az olvasók kegyeinek keresése, az átlagigényekhez való alkalmazkodás-leereszkedés alakította.

Az írott sajtó hagyományos világa radikálisan megváltozott, és nem feltétlenül jó irányba. A liberalizáció felemásra sikerült. Az eddig soha nem tapasztalt mennyiségi növekedés szerkezeti aránytalanságokat, vagy legalábbis szerkezeti elmozdulásokat eredményezett. A kulturális lapok egykori vezető szerepét átvették a napilapok. A korábbi réteglapok fokozatosan elhaltak, az újonnan alakultak vagy tisztavirág életűek voltak, vagy az érdektelenség állította korlátokba ütköztek. Az újra színre lépő egyházi sajtónak sem sikerült visszahódítania a diktatúra előtti szerepét. A romániai magyar közművelődésben előzménytelen, de világszerte népszerű magazin típusok közül csupán a rejtvényre, a szexre és a krimire szakosodottak bizonyultak sikeresnek és időtállóknak. A kilencvenes évek második felében elterjedő hírlevelek, közlönyök, a kis települések több-kevesebb

rendszerességgel megjelenő információs lapjai viszont egy új világ – a polgári társadalom – alakulását jelzik.

Az általános érvényű fenti kijelentéseket a továbbiakban néhány jellegzetes példával próbálom alátámasztani. Már a szabadság első hetei-hónapjai a hagyományos kulturális lapok iránti érdeklődés csökkenését és a napisajtó népszerűségének példátlan növekedését hozta. Például az *Utunk* korábbi hűséges ifjú olvasóinak jó része a rendszerváltás mozzanatait tükröző, az újdonságnak, kuriózumnak számító politikai csatározásokat követő napilapokhoz pártoltak. A cenzúra nélküli független politikai sajtó lett az első alternatíva a romániai magyar írott szó birodalmában. Ám magát az olvasáskultúrát és informálódási szokásokat meghatározó módon a sugárzott sajtó (televízió, rádió) robbanás-szerű térhódítása befolyásolta. (Megállapítható, hogy míg a televízió és rádió tekintetében a román médiák komoly konkurenciát jelentenek a magyarul sugárzó csatornák számára, az írott sajtó területén nem számottevő ez a vetület. A magyar olvasó elsősorban, gyakran kizárólagosan magyar sajtóterméket olvas. Egy felmérés szerint 80 ezer magyar olvas román országos napilapokat, általában magyar lapok mellett.

A rendszerváltás következményeként a kilencvenes évek elején fokozatosan megváltoztak a kulturális-információs lehetőségek és az életmód egyaránt. A több állásra kényszerülő értelmiséginek egyre kevesebb ideje jut az olvasására, s ebből a kevésből is sokat elvett a televízió meg az álkulturális importkiadványok (magazinok) sokasága. A kilencvenes évek első felében azonban még nem jelentett a maihoz hasonló konkurenciát a tévé, bár a kábeltévék már a kezdet-kezdetén megjelentek és hódítani kezdtek. A romániai magyar sajtó anyagi gondjainak súlyosbodása egybeesik a román és magyar nyelvű televíziók térhódításával.

Az alternatívák megjelenésével a hagyományos olvasóközönség, az értelmiség is differenciálódni kezdett, s ezáltal a magaskultúra fogyasztóinak száma látványosan megcsappan. Így szocializmus idején tagadhatatlanul nagy hatású folyóiratok, mint a *Korunk*, *Utunk (Helikon)*, *Igaz Szó (Látó)* elveszítették társadalomformáló, –befolyásoló erejüket. A jelenség negatív oldala mindenekelőtt abban mutatkozik, hogy a diktatúrával együtt megszűnt az intézmény és a közönség közötti intenzív kapcsolat, hiányzik az összetartozás érzése a lap és az olvasó között. Tulajdonképpen megszűnt az irodalmi-kulturális közvélemény. Ma már hiába szerkesztenek bármennyire jó *Korunk*, *Helikon*, *Látó* vagy *Székelyföld*, stb számot, annak legfeljebb szűk szakmai berkekben lesz visszhangja. Sőt: elmondható, hogy a hazai odafigyelés kisebb mint a magyarországi. A médiákban nincs jelen a korábban oly megszokott lapszemle és könyvbemutató, ha pedig mégis, akkor is csak a bemutatás-információ és nem az értékelés szintjén. Hiányzik vagy csak szóróványosan, véletlenszerűen van jelen a kritika, amely egykoron minden napilap állandó rovata volt. Márpedig ha nincs visszhangjuk a kiadványoknak az előbb-utóbb nemcsak a minőség, hanem a tömegkultúra rovására is megy.

Az okok sokrétűek és általánosak. Megváltoztak mind a szerzők, mind az olvasók életkörülményei illetve lehetőségei. A szerzők-szerkesztők oldaláról vizsgálva a jelenséget elmondható, hogy a közlési lehetőségek változásai nagymértékben befolyásolták az erdélyi magyar írott sajtót. A mennyiségi növekedés ellenére a hazai közlési lehetőségek beszűkültek, a külföldiek, elsősorban a magyarországiak, pedig kitágultak. Köztudott, hogy a kulturális lapok még a jóléti-fogyasztói társadalmakban is támogatásra szorulnak. Romániában is a kisebbségi kulturális-művelődési lapok (a többségiek is) állami vagy

alapítványi támogatásból élnek, tulajdonképpen tengődnek, az írásokért szimbolikus honoráriumot fizetnek – ha egyáltalán fizetnek valamit. Szerkesztőik, szerzőik egzisztenciális kiszolgáltatottsága évről-évre súlyosbodik. Magyarországon viszonylag magasabbak a honoráriumok, így nagyon sok kötet, tanulmány, esszé vagy publicisztika Magyarországon jelenik meg, sok esetben úgy, hogy már vissza sem kerül Erdélybe.

Az olvasók szokásait és igényeit a szinte korlátlan választási lehetőség, a kényelemszeretet és a szegénység változtatta meg. Az egykori újság és folyóirat olvasók jó része ma már a kényelmesebb és olcsóbb televíziózást választja. Az írott szóhoz ragaszkodók zömének is választania kell, mivel anyagi helyzetük nem engedi meg, hogy egyszerre több lap előfizetői legyenek. Ugyanakkor az önmagát mellékállások jövedelméből fenntartani kényszerülő értelmiséginek az olvasásra fordítható ideje is jócskán megcsappant. Tehát egyértelműen megállapítható, hogy a feltételek változását elsősorban – közvetve vagy közvetlenül – a pénz vagy annak hiánya szülte. Mellette még számtalan tényező közrejátszott.

Már a kilencvenes évek elejétől kezdődően szimptomatikussá válik, hogy a felgyorsuló társadalom nem figyel eléggé saját kiadványaira, s a gyorsan meghonosuló érdektelenség nem kisebb mértékben befolyásolja a magas- és hagyományos tömegkultúra életét, mint a pénz hiánya. Talán mindezt a *Korunk* példája bizonyítja legbeszédesebben.

Az 1989 előtti romániai magyar művelődés legrangosabb folyóirata a rendszerváltást követően is megmaradt a magaskultúra fellegvárának, az erdélyi *number 1*-nek. Színvonalát nem csökkentették sem az örökös anyagi gondok, sem a szakma felhígulása, sem a társadalmi szolidaritás fokozatos eltűnése. Hagyományaihoz hűen, a rendszerváltást követően is megtalálta helyét, szerepét és hivatását. Nagy erénye, hogy mindvégig ki tudta kerülni a kisebbségi lét és gondolkodás csapdait, összmagyarságban és egyetemes kultúrában tudott gondolkodni. Lapszámai általános érvényűen képesek tárgyalni a sajátos kisebbségi kérdéseket is, szerzői között jelen vannak a romániai magyar, az összmagyar, a román és (lehetőségekhez mérten) az európai gondolkodás nagyjai. Kétségbevonhatatlan színvonala ellenére a *Korunk* elveszítette korábbi társadalmi szerepét, olvasótábora megcsappant, hazai visszhangja még szakmai körökben is kisebb mint például Magyarországon. Leginkább szimptomatikusnak mégis az tűnik, hogy noha változatlanul rangot jelent a *Korunk*-beli közlés, a hazai szerzők nem tolonganak kézírataikkal, ugyanis sok más folyóirathoz hasonlóan a *Korunk* sem tud honoráriumot fizetni. Külön tanulmányt érdemelne megvizsgálni, hogy a piacgazdaság kíméletlen versenyében az elmúlt tíz évben miért nem volt egyetlen próbálkozás sem hasonló profilú lap indítására: azért, mert nem volt igény rá, vagy azért, mert a *Korunk* színvonala eleve nullázta a konkurencia esélyeit?

A két irodalmi folyóirat, a *Helikon* és a *Látó* kedvezőtlenebb helyzetbe került, a romániai magyar irodalom hagyományos fórumai a gazdasági hanyatlás és a globalizáció nagy vesztesei lettek. A szépirodalom iránti érdeklődés csökkenése társadalmi jelenséggé vált, ezt tükrözi az irodalmi folyóiratok rendszerváltás utáni sorsa is. Mindkét lap igényesen szerkesztett, színvonalas kiadvány, mégsem tudják elődeik, az *Utunk* és az *Igaz Szó* szerepét betölteni. Esetükben az okok valóban nem csak a pénzhiányban kereshetők. A magyarországi közlési lehetőségek kitágulása mellett a romániai magyar irodalom fokozatos betagozódása az összmagyar irodalomba, valamint az ifjúsági törekvések egyaránt rányomták bélyegüket a hagyományos irodalmi folyóiratok elmúlt tíz évére.

Már a kilencvenes évek elején Nagyváradon a *Bihari Napló* kiadó médiavállalkozásai egyikeként megjelent a *Kelet-Nyugat* kulturális heti/kétheti lap. Rövid élete bizonyította az irodalom iránti érdeklődés lankadását, de egyben azt is, hogy a Helikon és a Látó a mostoha körülmények ellenére is a romániai magyar irodalom meghatározó fórumai maradtak.

Az *Előretolt Helyőrség* című ifjúsági irodalmi folyóirat az Erdélyi Híradó kiadóvállalat támogatásával jelent meg a kilencvenes évek közepén. Az ifjú nemzedék sajátos hangja, az önmagát transzközépnek definiáló irodalom azonban nem kapta meg a remélt közönségtámogatást még az ifjúság köreiből sem. Többszöri újraindulás után a kilencvenes évek végére a lap fokozatosan elhalt.

A hagyomány nélküli kulturális lapok közül egyedül a Csíkszeredában megjelenő *Székelyföld* bizonyult életképesnek. Az 1997-ben létrejött folyóirat anyagi háttérét a Hargita Megyei Tanács, majd a Megyei Művelődési Központ biztosítja. A *Székelyföld* több tekintetben áttörést hozott. Bizonyította a régió vitalitását, a székely közösség polgárosodását valamint azt, hogy magaskultúrát nem pusztán a megszokás, a hagyomány élte. Ugyanakkor azt is nyilvánvalóvá tette, hogy megfelelő anyagi támogatással a jelenlegi körülmények között is lehet éltetni az írott szót és növelni annak társadalomformáló erejét.

A romániai magyar folyóiratok közül még a *Magyar Kisebbség* nemzetpolitikai szemle emelkedik ki. Az Erdélyi Híradó Kiadónál megjelent folyóirat a Jakabffy Elemér által szerkesztett két világháború közötti *Magyar Kisebbség* jogutódjának tekinti magát. 1997-től a Magyarok Világszövetségének Erdélyi Társasága (VET) adja ki. Az egyedüli kisebbségpolitikai kérdésekkel foglalkozó romániai magyar kiadvány. Jelentősége vitathatatlan. Az anyagi háttér biztonsága, akárcsak a *Székelyföld* esetében, kedvez a minőségnek. Ez esetben a finanszírozó és a szerkesztőség politikai hitvallása, ideológiai beállítottsága teszi karakteressé a kiadvány arcélét, általános irányvonalát, olyan mértékben, hogy az a lap hírnevét és hitelét ne veszélyeztesse. A színvonalas kiadvány nem kirekesztő és nem egyoldalú, az említett politikai arcél kitapinthatósága különben is a világsajtó jellegzetességeit mutatja, jelesen azt, hogy a politikai-politológiai kiadványok úgy tudnak egy bizonyos ideológiát-politikai irányvonalat képviselni, hogy közben nem kell feladniuk függetlenségüket, és integritásukat.

Már többször említettem, színvonaluk ellenére e folyóiratoknak már nincs igazi közvélemény formáló erejük. Elméletileg ezt pótolni tudják vagy tudnák a közművelődési szervezetek, valójában azonban annak ellenére, hogy sok rendezvényt szerveznek, a tömeghez nem érnek el. Áthidaló megoldást egyedül a szélesebb körhöz szóló kiadványok nyújthatnának. A kulturális és politikai közvélemény kialakulásában, a már említett összetartozás újrakovácsolásában, vagyis egy aktív társadalmi attitűd formálásban a napilapok szerepe – a televízió mellett – jelentős lehetne. A folyóiratok, bármennyire jól végzik munkájukat, erre már nem képesek az említett okok folytán.

A tíz éven át egyedüli országos napilap, a *Romániai Magyar Szó*, mind színvonalából, mind alacsony példányszámából adódóan alkalmatlan rá. Az RMSZ hiányosságai is nagymértékben ugyanoda vezethetők vissza, mint a folyóiratok esetében: a pénzhiányra. Az RMSZ példányszáma a terjesztési gondok folytán kezdett drasztikusan csökkenni, s a példányszám csökkenése automatikusan még nagyobb pénzhiányt szült, ami a lap minőségének rovására is ment.

A helyzet ismeretében és tudatában, vezető értelmiségi körökben a kilencvenes évek közepére megszületett a felismerés, hogy a romániai magyar társadalomnak és kultúrának egyre égetőbbben szüksége van egy olyan országos magyar napilapra, amely ebből a feladatból is föl vállaljon. Az elképzelés szerint Erdélynek olyan magyar fórum kell, amely egyidejűleg vállalja fel a romániai magyarság gondjait és európai kitekintést nyújt, elkerülve a megyei napilapok csapdáját, a provincializmust. A *Keleti Újság* címen tervezett napilapról kezdeményezői úgy nyilatkoztak, hogy „a hiteles tájékoztatás eszköze, az eszmék és vélemények szabad fóruma kíván lenni”. Ha megszületik az a fórum, amelynek visszhangja van, ahová érdemes bekapcsolódni és közölni, amely honorálni is tudja az írásokat, akkor talán újra közönségformáló erővé válhat a sajtó, és a neves publicisták, közírók nem lesznek kénytelenek külföldre adni el írásaikat, akkor némi változás állhat be a romániai magyar kulturális életben – állították. A megvalósítást pénzhiány akadályozta. A kezdeményezők külföldi befektetőket kerestek. Kezdetben úgy tűnt, hogy a várva várt napilapot a Bertellsman csoport hozza létre, de a sajtókonzern 1998-ban visszalépett. A tervezett címről is le kellett mondani, végül 1999. október 30-án *Krónika* néven, magyarországi tőkével beindult az új országos magyar napilap.

A kezdeményezés jogosságát a már említett okok mellett a napilapok színvonalának romlása, anyagi nehézségeik súlyosbodása is alátámasztotta. A romániai magyar írott sajtó bibliográfusa – Kuszálík Péter – az 1989 utáni sajtót a következőképpen jellemzi: „Amilyen örvendetes a lapok szaporodása, éppolyan bosszantó a nyelvi igénytelenség, a formai és tartalmi szegénység, a számtalan felületes megoldás. Rengeteg – amúgy jó szándékú – amatőr fogott neki lapot csinálni, bízva a mesés nyereségben, vagy a tisztas megélhetésben. Ennek okán a kiadványok menthetetlenül magukon viselik az amatőrizmus jegyeit. Az újságíró egyesület nem tartja tisztjének, hogy a céhes hagyományok alapján eljárjon a kontárok, a szakma csúfolói ellen, a megyei iparkamarák sem foglalkoznak ezzel...” Ez az általános jellemvonás a napilapokra is érvényes, amelyeket ugyan nem amatőrök szerkesztenek, de tartalmukban, kivitelezésükben jelzik a szakma felhígulását.

1990-ben mind az egyetlen országos, mind a megyei napilapok függetlenné és egyben önfenntartókká váltak. A kezdeti 1990-1991 biztató távlatok után hamarosan megmutatkoztak a függetlenség hátulütői is. A gazdasági helyzet romlásával, a vásárlóerő csökkenésével, az árak emelkedésével egyenes arányban növekedett az elektronikus média szerepe és csökkent az írott sajtóé. A lapok többségének néhány év elteltével komoly anyagi gondokkal kellett szembenéznie, s rövidesen ez lett létük alapvető meghatározója.

Az egykori pártlapokból lett független utódok sajátos pályát futnak be. Tíz éven át a piacgazdaság körülményei közepette sem kellett a konkurenciától tartaniuk. Előnyt jelentett számukra az is, hogy induláskor bizonyos háttérrel tudhattak maguk mögött. Mindenekelőtt az előd lapok hagyományos előfizetői táborát, azok infrastruktúráját és a lapkészítés bejáratott rendszerét. Ez az előfizetői tábor segítette át a kezdeti zökkenőkön a hirtelen függetlenné váló, anyagi támasz nélkül maradó napilapokat. Kezdetben több tízezres példányszámban jelentek meg, ami biztosította anyagi háttérüket. A kilencvenes évek közepére viszont ez a példányszám már – néhány kivételtől eltekintve – tízezer alá csökkent. (A példányszámról egyetlen lap sem ad hiteles tájékoztatást, csak annyi biztos, hogy még a legnagyobb példányszámú *Bihari Napló* sem éri el az auditálási – 30000-es – szintet).

Az időközben alakuló reklámpiac pótolja a bevételeket, de a magyar lapok több okból kifolyólag nem büszkélkedhetnek a románokhoz hasonló reklámmal. Elsősorban a kisebb példányszám miatt. A reklámra nagy tételben áldozó komoly cégek az országos, nagy példányszámú román lapokban reklámoznak, nem veszik figyelembe, hogy a magyar lapok más olvasói réteget céloznak meg. A csurran-cseppen reklámbevételek biztosítják a fennmaradást, de a működés optimális feltételeit nem tudják megteremteni.

Hasonlóképpen alakul az apróhirdetés-piac is. Noha sok esetben a megye legnagyobb példányszámú napilapja a magyar nyelvű lap, téves beidegződés, hamis tudat alapján az apróhirdetést feladók a román lapokhoz fordulnak, úgy vélve, hogy azt többen olvassák. Ugyanakkor megjelentek a román nyelvű, óriási példányszámú ingyenes apróhirdetés és apróreklám lapok. A kilencvenes évek utolsó felében, főképp 1997-1998-ban a Székelyföldön tűnnek fel hasonló profilú magyar nyelvű kiadványok, a székelyudvarhelyi *Bussines Center* reklámújság és a *Heti Hirdető* valamint a csíkszeredai kétnyelvű heti reklámújság az *Info Csík – Ciuc*, később *Info Flux* néven.

A kisebbségi lét sajátosságait jelzi, hogy míg a román média a világpiac törvényszerűségei szerint alakul, a magyar lapok helyzete egyre inkább az általánostól eltérő jegeket mutat. Már a kilencvenes évek elején megjelennek a román sajtópiacra a különböző befektetők, a kilencvenes évek második felében pedig a néhány nagy külföldi sajtókonzern. A román sajtópiac ideológiailag is tagolódik. Különböző pártokhoz közelálló napilapok működnek, vagy ha nem is pártközeliek, profiljuk tisztán meghatározható: vannak konzervatív jobboldali napilapok (*România liberă*), baloldali az *Adevărul*, liberális a *Ziua*, vannak bulvárlapok mint az *Evenimentul zilei*, gazdasági napilap a *Ziarul Financiar*, vagy sportlapok mint a *Pro Sport*, *Gazeta sporturilor* és hasonlók.

A magyar sajtópiacra mindez hiányzik. A nagy külföldi szakmai befektetők – a Bertelsmann, Ringier – nem látnak üzletet a magyar sajtóban, így minden lap úgymond független maradt, önerőből biztosítja megélhetését. Kivételt csupán az 1999-ben megjelent *Krónika* képez, de a mögötte álló magyarországi pénzügyi csoportosulás gazdasági potenciálja nem hasonlítható a román piacon jelen lévő szakmai befektetőkéhez.

Ideológiailag sem tagolódott ez a világ, hanem inkább az RMDSZ sajátos kettős megoszlását tükrözi. Némiképpen ez is ideológiai megoszlást jelent – konzervatív jobboldal és liberális baloldal, ám mindkét oldalon keverednek az eszmék és ideológiák. Ezen túlmenően alapvető jellemvonás, hogy a napilapok zömében, mondhatni valamennyiben, egyszerre van jelen mindkét vonulat, csupán különböző mértékben. Első látásra ez azt jelentheti, hogy a megyei napilapok valóban az eszmék és vélemények szabad fórumai kívánnak lenni, ám közelebbről nézve és elemezve lapszámaikat, inkább a szakmai hiányosságokat, a szerkesztői koncepció hiányát jelzik. A lapokban a kétféle politikai szemlélet arányai véletlenszerűen alakulnak, bizonyítva, hogy az épp kéznél lévő írások függvényében, s nem jól meghatározott szerkesztői elképzelés alapján áll össze az adott lapszám.

Ugyancsak általános jellemző az is, hogy a megyei napilapok mini országos lapokként működnek. Mivel az 1999-ig egyedüli országos napilap, a *Romániai Magyar Szó* kezdettől fogva terjesztési gondokkal küszködött és egyre kevesebb olvasóhoz jutott el, a helyi lapok nem kényszerültek tényleges helyi lapként működni. Hasonlóképpen minden romániai magyar napilapra érvényes az is, hogy kiemelt hangsúlyt fektet a kisebbségi problémákra, olyannyira, hogy legtöbb esetben köldöknézővé válik, s a jó szándékkal ki-

tűzött cél, a kisebbség szolgálata, önbizalmának és önerejébe vetett hitének erősítése helyett „sérelemi politizálása” folytán a szülőföldtől elriasztó negatív jövőképet tükröz. Túlzottan nagy helyet kap a legkisebb magyar sérelem is, akárcsak minden helyi kulturális rendezvény – szobor- vagy emléktábla avatás –, miközben az országos gondok, azok tényleges folyamatának hű tükrözése elmarad, mert mindezt csupán egy sajátos kisebbségi szempontból – értékrend alapján – látja és látatja a magyar sajtó.

Hasonlóképpen általános jelenség Magyarország és a magyar politika hiánya a romániai magyar sajtóban. A magyarországi sajtó – ideológiai beállítástól függetlenül – kiemelt helyen foglalkozik Romániával mint szomszédos országgal és a romániai magyarsággal, a romániai magyar sajtóból szinte teljes mértékben hiányzik az anyaország politikai élete. Az ok valahol mélyen, a tudatalattiban, a kisebbségi gondolkodás és érzelmvilágban kereshető. A külpolitikai szerkesztő Magyarországot nem szerepelteti – vagy csak az információ közlés szintjén – a külpolitikai rovatban, mert nem kívánja más országokkal azonos semleges csoportba sorolni, a belpolitikában ugyancsak nem szerepel, mert nem szerepelhet. Az anyaország sajátos helyét mindmáig nem találta meg a kisebbségi újságírás.

A hiányosságok felleltározásánál szólni kell még a tényleges szakosodás hiányáról, „a mindenki mindenhez ért” jelenségéről, valamint a szakmai felkészületlenséget jelző állandó műfajkeveredésről. Mindez természetesen erősen rányomja bélyegét a minőségre. Míg a kulturális folyóiratoktól elpártolt olvasóközönség nem hivatkozik minőségi romlásra, a napilapok olvasói gyakran lépnek vissza minőségi okokra hivatkozva. Tény, a romániai magyar napilapok a sugárzott médiával való napi versenyfutásban egyre inkább lemaradnak, nem tudják biztosítani azt a szükséges pluszt, amely világszerte élteti a hírlapokat: a kritikai újságírást, az értelmező, magyarázó, háttér-információkat tartalmazó publicisztikát és elemzéseket.

Mindez tagadhatatlanul a lapok színvonalának romlását eredményezi, de a lapok minőségét hasonló mértékben határozzák meg anyagi gondok is. A kisebbségi magyar újságíró alulfizetett. Sok lap esetében az országos minimálbér szintjét alig haladja meg fizetésük. A napisajtó újságíróinak egzisztenciális kiszolgáltatottsága még nagyobb mint a folyóiratok munkatársaié, mert a napi „taposómalom” mellett állandó, biztos jövedelmet jelentő mellékállást nem is tudnak vállalni. Ezért rákényszerülnek „válogatás nélkül” közölni, vagy más alkalmi munkából megélni. Ezt az alapvető gondot súlyosbítja a képzett újságírók hiánya is – ami bizonyos mértékben az alulfizetettség következménye is. A kilencvenes évek elején elszaporodó lapok szerkesztőségei zömében amatőrökből álltak össze. Időközben beindult az újságíróképzés, de a kezdet nehézségei még meglátszanak a frissen végzett évfolyamokon.

A közel féléves múlttal rendelkező országos napilap, a *Krónika* az anyagi háttér tekintetében kilóg a fent említett általános képből. Noha öfenntartási és terjesztési gondokkal nem kell küszködni (az azonos nevű kiadó saját terjesztő hálózatot működtet), egyelőre nem váltotta be a hozzá fűződő reményeket. A kezdeményező értelmiségiekből álló szerkesztőbizottság minőségi okokra (is) hivatkozva testületileg lemondott. Az eszmék és vélemények független fórumaként elképzelt hírlapból ugyanúgy hiányoznak a mérvadó háttéranyagok és nívós publicisztikák, mint a megyei napilapokból. A *Krónika* deklaráltan olyan lap kíván lenni, „amelynek nincs véleménye, amely eléggé érettnek tartja olvasóközönségét ahhoz, hogy a tálalt információk alapján kialakítsa saját vélemé-

nyét, levonja a következtetéseket”. Arcéle még kialakulatlan, esetenként egyaránt első oldalon találja a bulvárlapok fejléci alatti szenzációit – „Baltával ölte meg feleségét” és hasonlókat – valamint a nagypolitikai és kulturális információkat egyaránt. Formai kivitelezésében fölényesen meghaladja más magyar lapok színvonalát, de tartalmában erősen érezhető az újságírói és szerkesztői tapasztalat hiánya. A szerkesztőség bejelentett átlagéletkora 25 év alatt van, az újságírók zöme vagy frissen végzett vagy még újságíró szakos hallgató. A vezető munkatársak nem kezdők, sőt neves újságírók, de ők sem rendelkeznek napilapszerkesztői tapasztalattal.

A *Krónika* hiányosságai ellenére is jótékony hatással van a romániai magyar napisajtóra. Mindenekelőtt mert versenyhelyzetet teremtett, felrázva a konkurencia-nélküliségbe belefásult megyei napilapokat. Formájában olyan minőségi szintet honosított meg a romániai magyar újságírásban, ami alatt már nem sokáig lehet magyar nyelven lapot működtetni. Nem elhanyagolható az a tényező sem, hogy habár – egyelőre! – nem sikerült az eszmék és vélemények fórumává válnia, az ifjú újságírói nemzedéknek reális esélyt, igazi fórumot teremtett. A lap jövője, arcélének kikristályosodása a továbbiakban a befektetőktől függ. Ők döntenek arról, hogy tömeghatású médiaként látványosságra, elnagyolásra, szórakoztatásra építve egyeduralkodóvá válnak a birtoklási harcoktól mentes romániai magyar sajtópiacon, vagy megőrzi a kisebbségi sajtó, gazdaságilag nem igazán jövedelmező, sajtós, „közszolgálati” jellegét, amely viszont előbb-utóbb törvényszerűen e kisebbségi társadalmon belül politikai és ezáltal közvetve gazdasági hatalmat eredményez.

Befektetésről, nyereségről beszélve szólnunk kell még a *Bihari Napló Kiadó* és a *Corvin Magazin Bt.* vállalkozásairól. Mindkettő az évtized elején indult, különböző profillal, több kiadvánnyal. A nagyváradi kiadó az irodalmi (*Kelet-Nyugat*), ifjúsági (*Majomsziget*) kiadványokra fektetett hangsúlyt, de útnak indított vicclapot (*Fakutya*), keresztrejtvény magazint (*Cápa*) és egy magazint (*Aréna*). A *Fakutya* és az *Aréna* hamarosan leváltak a kiadóról és önfenntartókká lettek. A kezdetben irodalmi rovatot is működtető *Aréna* fokozatosan szexlappá alakult át, a romániai magyar sajtópiacon legkeresettebb és legjövedelmezőbb terméke lett. 1990 júniusában indította útnak a *Bihari Napló Kiadó*. Egy év múlva már önálló lapként jelenik meg. Szerkesztő-tulajdonosai azt tapasztalták, hogy a magazin legolvasottabb rovata a szexuális nevelés volt, ezért piaci szempontokat követve az önállósulás után erotikus szexlappá alakítják. 1993 áprilisában az osztrák ÖKM-mel társulva megjelentetik az első román nyelvű pornólapot, amelyből egyetlen nap alatt 22 ezer példányt adnak el. (Sokatmondó, hogy az osztrák befektető még ezen a bármilyen nyelven jövedelmező területen sem hajlandó kisebbségi lapba fektetni pénzt). Az ügyesség azonnal betiltja a román lapot és egyúttal az *Arénát* is. Tehát a magyar sajtópiacon legjövedelmezőbb lapját hatóságilag, a közérkölcös védelmében némítottak el, de harmincnyolcezres eladott példányszámával mindmáig a legnagyobb példányszámú magyar nyelvű lap maradt.

Az ugyancsak a *Bihari Napló* szárnyai alatt indult, majd később önállósult vicclap, a *Fakutya* már nem bizonyult ennyire jövedelmezőnek. Hosszas vajúdas után megszűnt rendszeresen megjelenő lapként, de időnként egy-egy szám még ma is megjelenik. A kiadó más vállalkozásai, az azonos címmel futó napilapon kívül, sorban megszűntek, bizonyítva, hogy önerőből nem lehet kisebbségi sajtóbirodalmat építeni és fenntartani. A *Bihari Napló* viszont napilapként a legnagyobb példányszámú romániai magyar napilap

lett. Működése részben eltér az átlagtól. Részvénytársaság biztosítja a megjelenést, amelynek potenciálja ugyan nem mérhető a nagy külföldi szakmai befektetők, vagy a *Krónika* mögött álló tőkeerős csoportosulás anyagi lehetőségeihez, de többet tud nyújtani szerkesztőségi tagokból összeállt kft kiadóknál.

A *Bihari Naplóból* kivált *Erdélyi Napló* közéleti hetilap viszont, annak ellenére, hogy tízéves fennállása alatt többször cserélt gazdát, mindmáig anyagi gondokkal küszködik, példányszáma minimális. A *Bihari Napló* után az *Erdélyi Híradó* adta ki, majd ezt követően kevésbé ismert az időnként változó magyarországi támogató kiléte. Legutóbb 1999 második felében cserélt gazdát.

A dévai *Corvin Magazin Bt.* anyagi háttere nem teljesen ismert. 1990-ben egy-szeri magyarországi támogatással indult és jó menedzsmenttel ma már hazai, kisebbségi viszonylatban „nagy hatalomnak” számít. A rejtvénylapok sokaságát kiadó *Corvin* jövedelmező, kiadványai hasznából szórványlapokat is támogat, miközben képes tovább építkezni is. A *Dél-Nyugat*, a *Hunyadvármegye*, a *Nagy-Küküllő* és a *Nagyszeben és vidéke* című szórványlapok teljes előállítási költségeit a *Corvin Magazin Bt* és a budapesti *Pro Professione* alapítvány fedezi.

Hosszú ideig támogatás nélkül és gyakorlatilag remittenda nélkül működött a *Büntény* – bűnügyi magazin. Az ifjúsági magazinok, folyóiratok (*Jelenlét*, *Ifi-Fórum*, *Majomsziget*, *Előretolt Helyőrség*) más réteglapokhoz hasonlóan sorban elhaltak. A gyerek-lapok (*Napsugár*, *Cimbora* és *Szivárvány*) az 1989 előtti jól bevált módszert próbálják alkalmazni: az iskolákban, óvodákban terjesztik e kiadványokat, s bár nem kötelező, a legtöbb szülő következetesen megveszi – azok is, akik standokon nem keresnék a lapszámokat.

Az utóbbi két-három év írott sajtóját vizsgálva szembetűnő, hogy közép- és általános iskolai lapok, rejtvénymagazinok valamint hírlevelek, közlönyök, hitbuzgalmi és missziós lapok sokasága jelent meg. Jelzés értékű a különböző profilú hírlevelek elterjedése valamint a kis közösségek helyi lapigénye, a polgárosodó társadalom első konkrét bizonyítékaiként. Ilyen tekintetben példaértékű Székelyudvarhely. A közismerten legdinamikusabban fejlődő, a provincializmust egyre inkább levetkőző székelyföldi város nem csak a személygépkocsik, hanem kiadványok számát tekintve is vezeti a toplistát.

Tíz év történéseit összegezve elmondhatjuk, hogy a részletezett gondok ellenére sem kilátástalan a romániai magyar írott sajtó helyzete. A nagynevű lapok, kisebb példányszámmal ugyan, de fennmaradtak, s az új idők megváltozott igényei új lapokat hoztak létre. Bizonyos fokú természetes szelekció lezajlott: a tömeg- és a magaskultúra látványosan elkülönült egymástól. A változások nem kedveznek az elitnek, de ez azért nem tragikus, mert értékítéletünk még mindig a szocializmus által természetellenesen kialakított arányokat tekinti alapnak.

Csép Sándor

Táv-képes médiumunk 2000-ben

Az utóbbi tíz év tömegtájékoztatásában a legnagyobb változást a vizuális „sajtó” előretörése jelenti. Ez általános jelenség a volt szocialista lágerben, de különösen érvényes Romániára, ahol a forradalom, meg ami követte – leszámítva a máig is titkolt eseményeket, folyamatokat –, egyenes tévéadásban zajlott az ország színe és nyilvánossága előtt. A hírek nemcsak a történésekkel egyidőben jutottak el a nagyközönséghez, hanem maguk a hírek befolyásolták a társadalmat és az események alakulását. Tehát a médium nem csupán informált, hanem *formált*, sőt dezinformált, deformált, manipulált.

Függetlenül attól, hogy 1989 végét forradalomnak, vagy csupán eseménynek nevezzük, a hazai televíziózásban egy valóban forradalmi fordulat következett be: megtört a főváros egyeduralma és egymás után alakultak meg a helyi és a körzeti tévéadók.

Előzményként meg kell itt említeni, hogy 1985-ben beszüntetik a regionális rádióadásokat is (Kolozsvár, Marosvásárhely, Temesvár stb.), az akkor még csak Bukarestből sugározott televíziós adásokat napi két órára csökkentik, amely műsorrendből az 1969 novemberétől létező és többszörösen csonkított-kurtított magyar nyelvű adás teljesen eltűnik. A diktatúra egyre arcátlanabb és egyre kevésbé képmutató, nő agresszivitása és ezzel együtt válik számára fontosabbá a totális ellenőrzés, amely természetesen érvényesült a vidéki rádióstúdiók esetében is, ám fennállt annak a lehetősége, hogy ezek egy rendkívüli pillanatban mást mondjanak, mint amit várnak tőlük, sőt a kiadott központi utasítások ellenében beszéljenek. A bukaresti rádió és televízió földrajzilag is közel volt a diktátori rezidenciához és a maga nemében mindkettő egyetlen lévén az országban, teljesen biztonságosnak tűnt ellenőrizhetőség és lojalitás szempontjából. Az sem mellékes, hogy a műsoridő jelentős hányadát a nép „leghűségesebb, kiválóbb, stb. fia” töltötte ki, mint főszereplő egyes szám első személyben, avagy az ő szövegeit és cselekedeteit csócsálták a műsorkészítők. (Ez a folyamat vezetett a már elviselhetetlené váló telítettséghez és a csömörhöz is, amely előidézte a robbanást: a strukturális változást a mass-médiában.)

A regionális adók megjelenése az általános regionalizálódás része és a különben lassú, nehézkes, de mégiscsak érvényesülő szubszidiaritás megnyilatkozása. A helyi események helybéli, területi, körzeti médiumok és médiatorok által regisztrált, feldolgozott, „közhírré tett” információja a hitelesség és telítettség magasabb fokát biztosíthatja, amit a megcélzott közönség fokozott érdeklődéssel, elismeréssel és a nézettségi index növelésével jutalmaz.

Élve a sajtószabadság adta lehetőségekkel és felismerve a társadalmi igényt, vállalkozó szellemű újságírók és befektetők százával alapítanak lapokat, indítanak helyi rádió- és tévéadókat. A román nyelvű orgánusok mellett szép számmal jelennek meg magyar nyelvűek, illetve magyar nyelven is sugározó adók.

A vizuális médiumnál maradvá, Erdély-szerte ma már 30-32 magyar nyelven alkotó tévéműhely, tehát a táv-képes sajtóban tevékenykedő szakmai közösség dolgozik, amelyek közül három közszolgálati adó (állami, tehát az RTV, ebbe a háromba a fővárosi magyar szerkesztőség is beletartozik) és ezek műsorszórása is országos kiterjedésű. A bukaresti, kolozsvári és temesvári stúdiók heti öt és fél órát sugároznak magyar nyelven – ma 2000 márciusában! A bukaresti szerkesztőség hétfőn, kedden, szerdán 210, a kolozsvári kedden, szerdán, pénteken 100, a temesvári stúdió pedig egyetlen (külsős) bedolgozó szerkesztésében 15 percet sugároz. Itt jegyzem meg, hogy a Kolozsvári Stúdió 1999 őszéig osztályokra tagoltan működött. A magyar adást készítő munkaközösség a két, majd egy-személyes német csoporttal együtt régóta szeretné elnyerni a szerkesztőségi státust a megfelelő struktúrával. Mindez a mai napig sem sikerült, sőt osztályként is megszűnt, s a legújabb szerkezeti-működési felépítésben nevesítve sincs, csupán az *egyéb programok* („alte programe”) kategóriában szerepel. A temesvári magyar műsor negyedórás betét az aznapi 60 perces területi blokkban.

Ez a heti összesen 325 perc kb. a 2,5%-a a közszolgálati Román Televízió heti összadásidejének. Ha a kellő alappal nem rendelkező elvet, vagyis a lakossági arányszám szerinti adásidő-megosztási elvet elfogadjuk, akkor is közel háromszor ennyi kellene hogy legyen a magyar nyelvű műsor.

Tíz körül mozog azon kereskedelmi, magán, városi-közületi helyi adóknak a száma, amelyek magyarul, illetve magyarul is sugároznak. Nem véletlenül írtam, hogy „tíz körül mozog” ezeknek a száma, hiszen némelyik megszűnik, egy másik indul, vagy az ideig-óráig szünetelő indul újra. Brassó, Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda, Gyergyószentmiklós, Kézdivásárhely, Székelykeresztúr, Székelyudvarhely, Arad, Nagyvárad, Szatmár a „stabilak” közé számítt. Van közöttük, amely egész napos műsort szolgáltat – többnyire kábelhálózaton – és az átvett, illetve „konzerv” anyagokon kívül saját műsort is készít: híradót, riportokat, dokumentumfilmeket, szórakoztató- és kvíz-műsorokat, reklámot.

Az antennával vagy kábelhálózattal, tehát sugárzási engedéllyel nem rendelkező többi műhely filmjeit hazai, illetve külföldi megrendelőnél, műsorbefogadónál, elsősorban a Duna-tévénél és az MTV-nél helyezi el.

Tíz év alatt Romániában kialakult egy meglehetősen gazdag és artikulált televíziós alkotó hálózat. A rendkívül eszköz- és munkaigényes – tehát drága – sajtó-műfaj kibontakozásához a közszolgálati tévé-hálózat nyújtotta műszaki és szervezeti keret, a magán tőke, illetve a tíz éve rendszeresen biztosított Illyés Közalapítványi támogatás járult hozzá jelentősen.

A sajátos romániai magyar társadalmi, kulturális hagyományokkal, a transzilván szellemiséggel magyarázhatóan sajátosan alakult a kereskedelmi adók funkcióvállalása. Bizonyos mértékben valamennyi eleget tesz a közszolgálati feladatoknak. Nemcsak a vásárlókhöz szólnak, hanem egy jól meghatározott közösség tagjait is megszólítják, figyelembe véve azok nemzeti identitásából és állampolgári minőségéből származó sokrétű igényeit.

Bár formai és tartalmi szempontból sem telített a romániai magyar televíziós ellátottság, megjegyzendő, hogy az elvben bárhol fogható két magyar egész-napos satelites médium (Duna-TV és MTV 2) az alapigények jelentős részét kielégíti. E két médium és a hazai közszolgálatiak az országos műsorterítéssel kialakítottak egy láthatatlan, de kellő

odafigyeléssel megtapasztalható információs közösséget. Az informáltság kategóriái, elemei az értékrendek, politikai-gazdasági célok, orientációk, nemzetstratégiai kérdések egy sajátos és általános tudat-tartalmat formáltak. Ez épp azáltal alakít ki egy önmagával azonos, másoktól különböző közösséget, társadalmat, hogy e közösség minden egyes tagjára, avagy tagjai döntő többségére jellemző. A közös nyelv, kultúra, történelem, hagyományok és terület közösségéből kialakuló nemzeti egység élményéhez és jelenségéhez hasonlító a televíziós informáltság által megteremtett *közösségi lét tudat* és mindennapos *létélmény*: egy közösség ismételten, naponta tapasztalja létezését, együvé tartozását Pozsonytól Bukarestig, Ungvártól Újvidékig, Brassótól Sopronig. Ez a kiterjesztett dimenziójú létélmény a közösségi kohézió erősítője, belső energiáinak katalizátora, az önmagára ébredés katarikus megélése. Ez a jelentős társadalomlélektani gazdagodás, a televíziális informálás-formálás technikai adottságai mellett annak az üzenetnek köszönhető, amely az előbbieken említett hazai és anyaországi tévé-médiumok krédójában benne van és általánossá vált: megépíteni a közös „hazát a magasban”. Illyés Gyula nemzet-erkölcsi eszménye a modem technika és tévé-média jóvoltából a megvalósulás-kiteljesedés felé halad.

A helyi, regionális, országos és kontinentális adók egymásra épülése, egymást kiegészítő működése sorában a következő lépés egy egész napos magyar nyelvű erdélyi televízió létrehozása. „Tévé-tevők”-ben nincs hiány. Az említett 30 műhelyben dolgozó és a szakmaiság figyelemreméltó szintjét elérte, hazai és nemzetközi díjakkal is elismert alkotói gárda készen áll. A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem újságíró szakának és a nagyváradi Ady Endre Sajtókollégium végzőseinek sorjázása által a személyi feltételek biztosítottak. A frekvencia-, sugárzási- és egyéb engedélyek beszerzésének bonyolultságán túl, a műszaki, gazdasági tervek elkészítése, berendezések telepítése, a jel-továbbítás biztosítása dollármilliókat igényel. A leendő nézők áldozatvállalása, gyűjtések mellett tökeerős befektetők megtalálása ugyanúgy nem tűnik lehetetlennek, mint ahogy nem volt az a PRO TV, a Prima, a Tele 7ABC, az Antena 1, az Acasă televízióknak sem.

Ennek a célnak a megvalósítását legalább olyan komolyan kell vennünk, mint az önálló magyar egyetem létrehozását. Jövők tervezése során ennek a stratégiai jelentőségét kellőképpen mind a mai napig nem mértük fel. Egy nemzeti léptékkal mérhető teljes artikulációjú és súlyos veszteségei dacára is önmagát 80 éve reprodukáló erdélyi magyar kultúra elengedhetetlen része és kiegészítője a leghatékonyabb tömeg-tájékoztatási eszköz megteremtése. Egy olyan televízióban kell gondolkoznunk, amely nincs kiszolgáltatva egyetlen csatomatulajdonosnak sem, nincs arra kárhóztatva, hogy minimális adásidő-tartamban, rossz időzónában (délelőtt és kora délután) sugározzon, hanem a nap 24 órájában végezhesse a *köz szolgálatát!*

Gáspár Sándor

Romániai magyar rádiózás

Tíz éve, ha igaz, amióta a kötelező beszámolók ideje lejárt, inkább kérdéseket fogalmazunk, mert az állításokat újra meg újra megkérdőjelezzük. A rádiózást elemző szerzőtől azt várják, mondja meg, milyen a romániai magyar rádiózás. De megfogalmazta-e valaki, mit vár el a romániai magyar rádiózástól?

Van romániai magyar rádiózás, első kérdésünk tehát, hogy van-e hangja a romániai magyarságnak? Meg tud-e szólalni a saját hangján? A világnak üzen, avagy önmagának? Továbbít-e máshonnan érkező üzeneteket? A magáét fűjja, avagy közös gondok megbeszélésének tanúja a külső szemlélő?

Ezek szerint azt várjuk, hogy legyen a romániai magyar rádiózásnak programja? Amennyiben az erdélyi magyarság cselekvési programja a nemzeti identitás kifejezését csaknem előírja (RMDSZ program, 1999), vizsgáljuk meg, van-e saját hangja az erdélyi magyarságnak. És hogyan jött létre, ami van.

A nyilvánosság, a törvényhozó-szabályozó, esetleg felügyelő szervek aránytalanul többet foglalkoztak a televízióval, mint a rádióval. Különösebb részletezés nélkül előre bocsáthatjuk, hogy a magyar rádiózás a televíziózás árnyékában élt, szenvedte ennek a hátrányait, de élvezte visszaszerezte is. Mostohagyerek lenne a rádiózás? A televíziót állandóan befolyása alá akarta vonni mindegyik politikai csoport. Bevallottan korlátozó elképzelések, szándékok a magyar nyelvű televízióval kapcsolatban jelentek meg, de a rádiót is érintették 1999-ben, amikor az Audiovizuális Tanács fölelevenítette a reklámszövegek nyelvére hangolt rendeletét, ezúttal őszintébben fogalmazva: magyarul csak azt szabad közvetíteni, ami románul is olvasható. A versenyképességet, az esélyegyenlőséget technikai okok révén eleve megvonta volna a nem-román nyelvű adásoktól. Ez természetesen elsősorban a magyar nyelvű tévét és rádiót sújtotta. A rendelet elleni tiltakozás eredményes volt: nem alkalmazzák.

Mindezek mellett a lakosság az egész napos erdélyi/romániai magyar rádiózásra vár, hogy bármikor is kapcsolja be a készüléket, az mindig magyarul szólalhasson meg. Kevésbé foglalkoztatják a rádiózás professzionális, műszaki, gazdasági vagy jogi kérdései. Nem feszültségekkel telten figyel a rádiózás gondjaira. Az előző években nyilvánosságra került gondok alig-alig kaptak visszhangot. Nem okozott különösebb feszültséget, amikor kiszivárgott, hogy gyenge műszaki körülmények és alacsony szerkesztőségi létszámkeret ró külön terheket a rádiósokra. Az egész napos magyar rádiózást a szakma is szeretné, de a különböző stúdiók ragaszkodnak a saját – optimálisnak vélt – adásidő-sávjaikhoz. Az egész napos magyar rádiót mint szakmai célt az RMDSZ programja is elfogadta, stratégiai elképzelésként.

A rádióműsorok révén már 1954 óta van hangja a romániai magyarságnak, de ez nagyon szelektív hang, aligha mondhatnánk, hogy az egész közösség hangja. Elsőként ráadásul a világháború előtti bukaresti magyar rádióadásokat kell említeni – kérdés, hogy

maradt-e hangfelvétel abból az időből. A rendkívül értékes előzmények ellenére a romániai, erdélyi magyarság a saját hangját 1989 decembere óta hallatja a rádióban, de hogy a hangtárak ebből mit őriznek, senki nem tudja bizonyosan.

A magyar rádiózás története is érzékletesen jelzi a politikai történések görbéjét, de 1999-ben a legérdekesebb mégis a romániai magyar rádiók, rádióadások és rádióműsorok alakulásának mennyiségi és szerkezeti változása.

Nyilvántartásunkban ma 19 rádióadás szerepel, de a 90-es évek rádiótörténete olyan adások emlékét is őrzi még, amelyek megszűntek azóta. 1999 elején még 16 romániai városban készült magyar rádióműsor, ma már 15-ben. Brassóban megszűnt a Cenk Rádió, pedig néhány éven át naponta órás-félórás műsorral rendszeresen jelentkezett.

A hallgatóság szempontjából léteznek helyi rádiók és léteznek területiek, középhullámúak és rövidhullámúak. A törvény szerint létezik közszolgálati rádió vagy kereskedelmi rádió, amely helyi vagy területi frekvencián sugároz. A közszolgálati rádióadások 90-ben már rögzültek: Bukarest, Kolozsvár, Marosvásárhely mellett Temesvárod létesült magyar szerkesztőség. Szóba sem jött, hogy az Erdélyben azóta létesült közszolgálati stúdiókban Szebenben, Resicán vagy Brassóban magyar adás is indulna. Resicán és Szebenben városi frekvencián sugároznak, helyi rádióadásról van szó, de 99-ben Brassóban középhullámon indult meg – a Marosvásárhelyi Román adás idejébe ékelve – a közszolgálati adás. Amennyiben magyar adást indítanának, akkor ez a marosvásárhelyi magyar adás rovására menne, megosztaná az eddigi átfogó területet.

1992-94 között jöttek létre az első kereskedelmi rádióadók, amelyek keretében magyar adások is indultak és szűntek meg. 1999-ben két jelentős helyi – kereskedelmi – állomás kezdte meg működését: a Rádió Gaga Marosvásárhelyt, a Sztár Rádió Székelyudvarhelyen. Jelentősek abból a szempontból, hogy adásidejük zömét, vagy hangsúlyosabb részét a magyar nyelvű sugárzás tölti ki.

Tudományos értékű felmérés a romániai magyar rádiózás hallgatottságáról 1998 nyarán készült a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének megrendelésére. Magyar Tivadar megállapította, hogy Erdélyben a legnagyobb hallgatottsága a Kossuth Rádiónak van, a magyarul rádiózók 53%-a hallgatja. Ugyancsak ő állapítja meg, hogy a marosvásárhelyi rádió 37%-os hallgatottságot ért el, a kolozsvári 24%-ot. Figyelembe véve, hogy a Kossuth Rádió Románia egész erdélyi részén hallgatható, a marosvásárhelyi illetve a kolozsvári viszont csak részlegesen, akkor megállapíthatjuk, hogy saját adáskörzetében a Marosvásárhely vezet, a kolozsvári rádió pedig vetekedik a Kossuth hallgatottságával. A helyi rádiók 1998-ban még igen mérsékelt érdeklődést váltottak ki a hallgatók körében. Azóta hiteles felmérés ugyan nem készült, de gyaníthatjuk, hogy változott a helyzet.

A hivatalos sugárzási engedélyek elemzése nem vezet eredményre, ugyanis a területi rádiók adói változó, a hivatalosan bejelentettnél sokszor kisebb teljesítménnyel sugározzák – magyar nyelvű – adásaikat tehát valójában kevesebben hallhatják őket, mint ahány hallgatóra az adástérképek alapján gondolhatnánk. A helyi rádiók ugyanakkor a domborzat sajátosságai révén sokszor hivatalos adáskörzetüket lényegesen meghaladva szórják műsoraikat, ami különben szabályellenes.

A romániai magyar rádióhallgatást a vevőkészülékek minősége is meghatározza. A statisztikai adatok szerint a ma működő rádiókészülékek többsége nem alkalmas a nyugati szabvány szerinti rövidhullámú adások vételezésére, tehát a középhullámon elérhető

magyar nyelvű rádióadásokat hallgathatják. Ez nyilván bizonyos monopólium-helyzetet biztosít a közszolgálati rádióknak, amelyek a Román Rádió területi stúdióiként hagyományaik révén a professzionális mintát is kínálják az újonnan alakuló helyi rádióknak. A városokban, nyilvános helyeken, taxikban többnyire a helyi rádióállomások szólnak – ez viszont a kereskedelmi adók javára billenti a mennyiségi mérleget. Az empirikus tapasztalat azt mutatja, hogy az újdonságok megszokásával, a területi adások visszanyertek valamennyit a hirtelen elveszített hallgatóik közül.

Kérdés, hogy a hallgatottsági mutatók befolyásolják-e a rádióműsorokat? A hallgatottságról csak az óránkénti hallgatottság vizsgálatával kaphatunk hiteles képet, ugyanis alig-alig találunk olyan területet, amelyen 24 órán keresztül párhuzamosan, egymást fedve vételezhető lenne két-három magyar nyelvű rádióadás.

A korlátozott adásidő miatt a komplementer, a kiegészítő rádiózás a jellemző, amely a távirányítós tévészéshez hasonlóan, időről időre állomásról állomásra ugrik, és esetlegesen állapodik meg valahol. Ennek alapján irreálisan magas hallgatottsági mutatók is jelentkeznek, hitelesen csak az érdeklődést, a számontartást jelzik, de nem a tényleges hallgatottságot.

Egész napos magyar rádióadást a romániai magyar hallgató csak a Magyar Rádió (Kossuth, Petőfi) csatornáin kap, a romániai adások mind vegyes nyelvűek. Egyedül a legutóbb indított székelyudvarhelyi Sztár Rádió hirdeti 24 órás zenei rádióként magát.

A négy közszolgálati adás – Bukarest, Kolozsvár, Marosvásárhely, Temesvár – reggel 8 és délután 18 óra között a nappali időszámban 11 óra műsoridőt tölt meg. Két átfedés létezik. Délben a marosvásárhelyi és a temesvári adás fedi egymást, délután 16-18 között a kolozsvári és a marosvásárhelyi. A rádiózásban optimális időpontnak tekintett sugárzási órákkal magyarazzák egyesek a magyar adások magas hallgatottsági mutatóit, de érveiknek ellentmond, hogy ugyanilyen érdeklődést tapasztaltak más órákban is, attól függően, hogy mikor sugározták a magyar adást. Úgy tűnik, a lakosság rádiózási szokásai az alapvetőnek tekintett magyar rádióadások sugárzási idejéhez igazodtak.

A helyi rádióként bejegyzett kereskedelmi rádiók rendkívül vegyes képet mutatnak. Valamennyi 20-24 órás *adóként* üzemel, de élesen megkülönböztethetjük a többtől a kézdivásárhelyi Siculus, a székelyudvarhelyi Prima és Sztár Rádiót, meg a marosvásárhelyi Gaga Rádiót, amelyek adásidőjük többségét, vagy hangsúlyosabb részét fordítják magyar műsor sugárzására, míg a többiekben egyértelműen alárendelt szerepet töltenek be a magyar adások. Meglepő a csíkszeredai Rádió XXI és a sepsiszentgyörgyi Astra esete, amelyek nagyobb részt román adásokat sugároznak, bár a helyi lakosság döntő többségét a magyarság jelenti. Az Astrának ugyan a 13 órás saját műsoridejéből 8,5 a magyar nyelvű, de a 11 órás „nem saját” – mind román. A többi magyar nyelvű műsor arányai hangsúlyozottan jelzik, hogy a rádióműsorok arányait nem lakossági arányok, hanem egyéb szempontok alapján alakították ki. Ugyanis mindenütt alacsonyabb a magyar nyelvű adások aránya mint a helység lakossága. Kézenfekvő arra gondolni, hogy a romániai magyar rádióadások politikailag befolyásolt feltételek között működnek, de a megnyugtató válaszhoz azt is meg kell vizsgálni, hogy milyen gazdasági környezet szükséges a létezéshez?

A helyi rádiók magyar nyelvű adásainak egy része csak jogi formája szerint kereskedelmi, szándékaik, megvalósításaik egyértelműen közösségiek. A *radio community* jellegzetes példája a Galaxia Rádió Nagyváradon, amely hetente egy-két órás adásával, a

III. Magyar oktatás és művelődés

Gáspár Sándor: Romániai magyar rádiózás

helyi, viszonylag kis létszámú magyarság számára fórumot, kisintézményt, a nyilvánosság előtti megjelenés lehetőségét jelenti.

A helyi rádióadások megjelenése többször politikailag értékelhető jelenség volt. A beinduló adásban könnyen kapott helyet a magyar is. Kisebb mértékben, de helyet kapott. Ahol a valós sajtó-munka személyi és anyagi feltételeit nem tudták megteremteni, ott hamarosan elszorvadt a maginduló magyar adás. Példa rá Szeben, Medgyes. A hasonló helyzetű adások – Zilah, Szatmár, Nagybánya, Torda – közösségi támogatásra támaszkodva kitermelik saját költségeiket, a többiek kereskedelmi szempontok szerint is képesek érvényesülni. 1999-re egyetlen jelentős fehér folt maradt az erdélyi városok kereskedelmi rádiós térképén: Kolozsvár. A város lakosságának negyedét jelentő magyarság egyetlen percet sem kap a város több kereskedelmi rádiójának műsorrácsában, ami a sajtó vonatkozásában érthetetlen, mert Kolozsvár egyébként mennyiségileg a legszámottevőbb hazai magyar sajtóközpont. A Radiosonic, amely két nyelven sugározott műsort – megszünt még 1997-ben.

A romániai magyar rádióadások *keddi* napjának táblázata jól mutatja a párhuzamosságokat, ütközéseket.

Település	Adó	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
Brassó	Cenk																		
S.szentgyörgy	Astra	X	X	X	X						X	X	X			X	X		
Csíkszereda	Radio XXI					X	X	X	X			X	X	X	X				
Kézdivásárhely	Siculus	X	X	X	X	X	X							X	X	X			
Sz.udvarhely	Prima	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X			
	Star	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
Temesvár	Területi stúdió								X										
Bukarest	Területi stúdió										X								
Kolozsvár	Területi stúdió			X	X							X	X						
M. vásárhely	Területi stúdió						X	X	X			X	X						
	Gaga 24-4	X	X	X	X						X	X	X			X	X		
	MixFM													X	X	X	X	X	X
	Contact			X															
Torda	Radio XXI															X			
Nagybánya*	Galaxia												X						
Szatmár	Samtei								X										
Nagyvárad	Transilvania									X									
	Sonvest																		
Zilah	Transilvania											X							
Szováta	Radioson	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		

* Szerdai műsor.

Minden helyi rádió magyar szerkesztősége hangoztatja, hogy közszolgálati feladatokat is felvállal. Műsorrácsuk ezt igazolja is. Faluműsor, vallási műsor, ifjúsági műsor, közéleti fórum szerepel a rovatok között, lényegében a közszolgálati területi rádiók műsorrácsával párhuzamosan. Meg kell állapítani, hogy a magyar nyelvű adások többnyi-

re a közszolgálatiak adásidejében kerülnek sugárzásra. A székelyföldi helyi rádiók a marosvásárhelyihez, a kolozsvárihoz igyekeznek hasonlítani és ez konkurenciális helyzet kialakítását jelzi, noha az igazi közszolgálatiágot komplementer, kiegészítő műsorrács jelentené.

Külön kell szólni a heti egy-két órás adással rendelkező szerkesztőségekről. Nagybánya, Szatmár, Zilah, Torda, 1999-ig a brassói Cenk Rádió is. Esetükben igazi műsorrácsról nem is beszélhetünk, a műsoridőt egyrészt rugalmasan az éppen időszerű közéleti kérdés felvetésére fordították, helyi közösségi rendezvények, információk közlésére, másrészt helytörténeti munkák ismertetésére.

Meghirdetett célként valamennyien – közszolgálatiak és helyiek/kereskedelmiek – az információs műsorokat nevezik meg, de valójában a csevegőműsorok uralják a műsoridőt. A hallgatót így közvetlenül bevonják a rádióműsorba, de azt is tudni, hogy ez a legolcsóbb műsorfajta: a rádióknak csak a műsorvezetőt és a témát kell biztosítani, szerkesztés, információ-válogatás, irányítás csakis esetleges lehet. A valódi hírműsorokat többen (Siculus, Sonvest) átvétellel oldják meg: átveszik a BBC magyar nyelvű hírműsorát. Helyi híreket természetesen sugároznak, de figyelmesebb hallgató hamar felfedez néhány ismétlődő pontot a híradó szerkezetében, a többi helyi információs forrás-lehetőség esetlegesen jelentkezik. Tudatos szerkesztői koncepció nehezen nyer teret. Ennek egyik oka a kis szerkesztőségi létszám, a másik a tapasztalathány, de legvalószínűbb az, hogy a szerkesztőség alárendelt szerepet tölt be az intézményben, amely számára a magyar hírfluxus csupán melléktermék.

Alig akad tapasztalattal rendelkező munkatársa az induló magyar szerkesztőségnek. A Siculust a Cenk Rádió munkatársai indították el (maguk is kezdők voltak). A Rádió Gaga helyzete kivételesnek számít, hogy alaptanfolyamot szerveztek a miskolci helyi rádióknál – az alapítóknál. A háromszéki és Hargita megyei helyi rádiók több munkatársa részt vett az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége által szervezett illyefalvi tanfolyamokon, ahol a Magyar Rádió elismert szakemberei tanították a rádiós beszéd, a helyes kiejtés, hangképzés alapjait.

A kereskedelmi rádióhoz legkevésbé a Prima hasonlít, amely igényes rádiósbeszélgetésekkel, változatos rovatkínálattal igyekszik magához vonzani a hallgatóságot. Mindezzel együtt fokozatosan hasonulnak a kereskedelmi rádiók klasszikus receptjeihez; rövid szöveg, zene, a hallgatót állandóan megszólító közvetítői stílus, a szórakoztató anyagok, az érdekességek előtérbe helyezése. Kereskedelmi rádióknak kell tekintenünk a szovátai Radiosont, amely román-magyar differenciálatlan műsoridejében vegyesen közöl fürdőtelepi információkat, reklámokat, hirdetéseket, zenét a vonzó, lendületes és ötletszerű, tehát nem tudatos információ-közlő szerkezetben.

A kereskedelmi rádiók hatása kimutatható a közszolgálati – területi – stúdiók adásaiban is. Reklámok, hanghordozás, játékok, vetélkedők jelennek meg mind nagyobb arányban. A kolozsvári rádió műsoraiban állandóan szerepelnek közönségtoborzó jellegű műsorok, olykor lapokkal együttműködve.

A klasszikus rádióban szerepet játszó műfajok közül a mai közszolgálati műsorokban alig-alig találunk rádiós ankétot, elemzést, kommentárt. Jobb a helyzet a faluműsorokkal. A temesvári rádióból Bartha Csaba alapos falu-ankétjait kell kiemelni, ezekhez mérhető a marosvásárhelyi rádió műsora, a Falu világa – a kis falvakat módszeresen, monográfiaszerűen riportfűzerrel mutatják be. Ezzel vetélkedik a Siculus, ugyanarra az órára

helyezte Háromszéki körkép című műsorát – amelyben szintén egy-egy falut mutatnak be. Politikai magazint hallgathatunk a kolozsvári és a marosvásárhelyi rádió műsorában, a bukaresti rádió órája egészében egyetlen politikai magazin. A rádióriport a marosvásárhelyi rádió erőssége, a sok színes helyszíni hangfelvétel másodlagos hatása az erős közvetlen kapcsolat sok rádióhallgató mikrokörnyezetével.

A kolozsvári rádió délután 5 órára összpontosította fő-hírműsorát, a marosvásárhelyi 1999 folyamán megnövelte a hírműsorok súlyát adásaiban és bevezette a Napzártát – a nap folyamán begyűlt információs anyagok tömör, összesített műsorát, fél hattól hat óráig.

A kereskedelmi adók más modellt követnek. A Contactnak Románia sok városában van adása, de csak Marosvásárhelyen sugároz magyarul is. A román hírek fordítását – válogatását adják magyarul, emellett rövid interjúkat, beszámolókat sugároznak. Igazán rendszeres rovatként a Horoszkóp jelentkezik, amely annyiban rádiós anyag, hogy felolvassák. Ezzel együtt a Contact hírműsora igényes, széleskörű szerkesztői figyelemről tanúskodik.

Rádiójáték egyetlen egy készült – Marosvásárhelyen. Simon Gábor írta Vasvári Pálról a szabadságharc 150 éves évfordulója alkalmából. A rádiókabaré kedvelt műfaj, de saját produkcióra csak a marosvásárhelyiek vállalkoztak és szilveszterkor a temesváriak, a kolozsváriak rádiós koncertjei érdemelnek figyelmet. A közérdekű témák beszélgetőműsorai esetenként nagyobb hallgatóságot mozgatnak meg, de ez általában a politikai közhangulatnak és nem a rádió szerkesztői politikájának, koncepciójának a következménye.

Kérdés továbbra is, indító kérdéseinkre adható-e válasz. A romániai magyar rádiózás ugyanis a területi űr hatására fejlődik: sorra megalakultak a helyi rádiós adások, a helyi magyar közösség politikai és anyagi erőforrásainak a függvényében. Sem tervszerű fejlesztésről nem beszélhetünk, sem programszerű működésről. A mindennapok lehetőségeit aknázzák ki, jobbára egy-egy szerkesztő saját becsvágyának arányában. Összességében megállapítható, hogy a rádióadások hangminősége gyengült: az adásokban rengeteg telefonbeszélgetés, tudósítás kap helyet és a rossz műszaki állapotú vonalak a szép beszédet illuzórikussá teszik. Ugyanakkor a szűk műszaki keresztmetszet a hang teljességéből, színeiből is sokat levon.

A hangtáraknak még a léte is kérdéses a legtöbb helyen. A kolozsvári közszolgálati rádió kivételével a többieknél még a szalagtár is rendezetlen, a kereskedelmiek esetében a Rádió Gaga szerkesztői hangsúlyozták, hogy hangarchívumot is létrehoznak, a többiekről ilyen információnk nincsen. Arról sincs tudomásunk, hogy a különböző tematikus rovatok révén akarva-akaratlanul is felhalmozódó anyagot szerkesztett, újrafelhasználható sorozatokként értékesítenék. Ki kell emelni a Marosvásárhelyi Rádió kazettasorozatát, amely önálló kiadvánnyal értékesíti a hangszalagtár kincseit. Ugyanígy keveset mondhatunk a hangtárak alakulásáról. Az országos rádiók, műszaki eszközeik révén nemzeti hangtárakat hoztak létre az elmúlt évtizedekben, s ez a tudatos tevékenység, a megszületett felvételek kincsként való kezelése háttérbe szorult az utóbbi évtizedben. Sok rádiós vezető szolgáltatásnak tekinti a rádiót, amelynek önálló értékteremtését megkérdőjelezi. A hangtárak vonatkozásában biztató a Magyar Rádióval kialakult, és együttműködési egyezményekben is megfogalmazott-hivatalosított kapcsolat, amely előírja ezeknek a fokozottabb gondozását.

Nemcsak az erdélyi hallgatóságnak, hanem a romániai magyar rádiósoknak az életében is számottevő szerepet tölt be a Magyar Rádió. Közvetlen kapcsolatot valósít meg a Kossuth Rádió műsora, a Határok nélkül. Naponta hallható erdélyi felvétel, sokszor erdélyi riporterek és szerkesztők is helyet kapnak a műsorban. Külön meg kell említeni a magyarországi körzeti stúdiók és a romániai területi stúdiók közötti együttműködést – a temesvári és a kolozsvári a szegedivel, illetve a debrecenivel alakított ki szorosabb kapcsolatot. Erdélyben a stúdiók közötti együttműködés a kolozsvári és a marosvásárhelyi szombati reggeli közös magazinra korlátozódik. A négy jelentős székelyföldi kereskedelmi rádió reggelente kapcsolatba lép egymással, de ez még nem eredményezett nagyobb visszhangot kiváltó közös műsorokat.

A kereskedelmi rádiók elsősorban a fiatalok körében szereztek maguknak hallgatóságot, a szórakoztatás, a könnyűzene révén. Valószínűleg számít az is, hogy a szerkesztők-műsorvezetők, riporterek többnyire nagyon fiatalok. Ezzel együtt a helyi rádióadások a helyiek tudatában az előrelépés, a felzárkózás bizonyítékeként jelentkeznek, s emiatt az idősebbek is hallgatják. Ezt a közhangulatot eredményesen használják ki a kereskedelmi rádiók tulajdonosai, hiszen a Radio XXI meg az Astra ennek révén el tudta fogadtatni a város tényleges etnikai arányaival ellentétben álló műsorszerkezetét.

A remélhető eredmények elég jól körvonalazhatóak a tulajdonoskörök meghatározásával is. A Prima, a Siculus, a Rádió Gaga magyar céggént jelentkezik, a többiek román tulajdonosai esetenként engedélyezik, támogatják a magyar műsor létét, de a kivitelező szerkesztők hatáskörében hagyják a fejlesztést is. Magyarán, közönyösek iránta. Olyan esettel is találkozunk, amikor a magyar szerkesztőség lényegében adásidőt bérel, tehát nem a rádiótulajdonos tartja el a szerkesztőséget, hanem más intézmény.

A romániai magyarság közös hangjáról egyelőre nem lehet beszélni, egyéni hangjáról is csak esetlegesen, az intézménykialakítás-fenntartás egyelőre fontosabb kérdésnek tűnik, mint a szellemi-művelődési értékek intézményen felüli teremtése. Az erdélyi magyarság hiteles hangját a helyszíni közvetítésekkel lehetne megszólaltatni, de ezt csak nagyon esetlegesen sikerül megvalósítani, a hallgatóság tehát csak áttételesen, időbeli késséssel, a szerkesztő szűrőjén át kerülhet kapcsolatba az eseményekkel.

Külön említeni kell a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének rendszeres rádiós találkozóit, az Audiovizuális Kollégium programjait, amelyek módszeres szakmai találkozókra kínálnak lehetőséget, ugyanakkor szakmai fórumot nyújtanak a belső megújuláshoz.

Hadházy Zsuzsa

Kérdések és válaszok

– Az Erdély-vita összefoglalása –

„A történelem nemcsak az, ami volt,
hanem az is, ami van és ami lehetne.”

Gabriel Andreescu

Nem egészen egy évvel azután, hogy a „liberális reformdiktatúrára építő” (Lengyel László) Román Demokrata Konvenció és Emil Constantinescu hatalomra jutott, 1997-ben, a *Magyar Kisebbség* 3-4-es összevont számában *Az erdélyi kérdés* címmel vitaindítót tett közzé Molnár Gusztáv Erdélyből elszármazott magyarországi politológus. Ezt a XX század végi Erdély helyzetét, kilátásait, lehetséges jövőjét elemző, a huntingtoni modell alapján született vitaindítót széleskörű vita követte, amelyben számos romániai magyar és román szakember fejtette ki véleményét, és amelynek egy része a *Magyar Kisebbség* 1998/1-es, az *Altera* folyóirat 1998/8-as számában valamint a Molnár Gusztáv és Gabriel Andreescu által szerkesztett, 1999-ben megjelent *Problema transilvană* (Az erdélyi kérdés) című kötetben jelent meg. Ezt a politikai nyitásként is értelmezhető vitát kívánjuk összefoglalni.

Samuel Huntington a *Civilizációk ütközése* című munkájában leszögezi: „Európa északi, nyugati és déli határait hatalmas víztömeg jelöli ki, ami déli irányban éles kulturális különbséggel párosul. De hol húzódik Európa keleti határa? Kit lehet európainak és ezzel az Európai Unió, a NATO és más ezekhez hasonló szervezetek potenciális tagjának tekinteni? A legegységesebb és -átfogóbb választ a nyugati kereszténységhez tartozó népek, valamint a muzulmán és az ortodox népek között húzódó, évszázadok óta fennálló nagy történelmi választóvonal szolgáltatja. (...) Mai 'helye' körülbelül 500 év óta változatlan. Észak-déli irányban Finnország és Oroszország, valamint a balti államok és Oroszország közötti határral esik egybe, majd Nyugat-Belaruszon, Ukrajnán húzódik keresztül, elválasztva egymástól a görög katolikus nyugati részt az ortodox keleti résztől, Romániában a katolikus magyarok (Huntington itt nyilván az egyszerűség kedvéért használja a katolikus jelzöt – M.G.) által lakott Erdély és az ország többi része között húzódik, majd a volt Jugoszláviában a Szlovéniát és Horvátországot a többi köztársaságtól elválasztó határ mentén halad tovább. A Balkánon ez a választóvonal természetesen az Osztrák-Magyar Birodalom és a Török Birodalom közötti határvonallal esik egybe. Ez Európa kulturális határa, és a hidegháború utáni világban ez egyben Európa és a Nyugat politikai határa is. A civilizációs paradigma így világos és megcáfolhatatlan választ ad a nyugat-európaiakat foglalkoztató kérdésre: hol ér véget Európa? Ott ér véget, ahol az iszlám és az ortodoxia kezdődik.”//

Feltevődik azonban a Közép-Európa és Kelet-Európa közötti különbség kérdése is, amely a szovjet időben nagyjából elmosódott. Ebben a kérdésben Huntington Michael Howardot idézi, aki szerint Közép-Európa-hoz „azok az országok tartoznak, amelyek valamikor a nyugati keresztény világhoz tartoztak; a Habsburg Birodalom egykori országai,

Ausztria, Magyarország és Csehszlovákia, Lengyelországgal és Németország keleti határterületeivel együtt. A 'Kelet-Európa' kifejezést csak azokra a térségekre kell alkalmazni, amelyek történelme az ortodox egyház égíse alatt alakult: vagyis a Fekete-tenger melléki Bulgáriára és Romániára, valamint a Szovjetunió európai részeire.” /2/

Nyugat-Európa legfontosabb feladata – állítja Howard nyomán Huntington –, hogy „reintegrálja a közép-európai népeket abba a kulturális és gazdasági közösségbe, amelyhez ténylegesen tartoznak.” /3/

A kulcsszó itt a *reintegrálódás*. Maga a felosztás, bár csupán valós tényt állapít meg, elsősorban ezt a célt szolgálja: Közép-Európa regionális fejlesztését, és Európába való reintegrálását, amely e szerint a modell szerint lehetetlen Kelet-Európa számára, hiszen „a nyugati politikai és jogi kultúrát a modernizálódás világekorszakában azért nem lehet – már – elsajátítani, mert a nyugati civilizáció megkülönböztető vonásai egytől-egyig a modernizációt megelőző évszázadokban alakultak ki.” /4/

Molnár Gusztáv elfogadja Huntington elméletét, de egy lényeges kiegészítéssel él. Szerinte ugyanis Huntington „Nem nagyon törődik (...) a részletekkel, a finomabb árnyalatokkal, azokkal az egyes országokon vagy akár még kisebb területi vagy közigazgatási egységeken belüli határvonalakkal, amelyekkel az ún. mikrogeopolitika (...) foglalkozik.” /5/ Ebben a kérdésben egyetért vele Gabriel Andreescu, a Romániai Helsinki Bizottság elnöke is, aki azonban a huntingtoni elméletet, s az abból Molnár Gusztáv által levont következtetéseket nem tartja meggyőzőnek: „...nem hiszem, hogy (...) csak ezeknek az adottságoknak a kombinációja összeegyeztethető a modernitások azon jellemzőivel, amelyek egymásra ismerve intenzív kölcsönhatásba lépnek, és ezzel lerakják egy békés kapcsolattrendszer alapjait.” /6/

Gabriel Andreescu és az övéhez többé-kevésbé hasonló véleményt megfogalmazó Sorin Mitu, Tom Gallagher, Liviu Andreescu, Antonela Capelle-Pogăcean nem csupán, illetve nem annyira a huntingtoni, s az ezt továbbfejlesztő molnári modell helyességét kérdőjelezi meg, hanem a belőle levont következtetéseket, illetve azt, hogy ezt a modellt Románia esetében érvényesíteni lehet és kell. Molnár szerint ugyanis Erdély és egész Románia kérdése csupán a régiók, elsősorban a történelmi Erdély, a Bánság és a Partium devolúciójával oldható meg, és ennek megvalósulása esetén Erdély, mint egy mozdony, maga után húzná Románia többi részét is. A devolúció azt jelenti, hogy az egyetlen és kizárólagos államterület uralmát felváltja a területek pluralizmusa. A lokális területek bizonyos értelemben maguk is állammá válnak, ahogy a polgárok is szuverének lettek a 17. század Nyugat-Európájában. „A lokális patriotizmus egyenrangúvá válik a nemzeti (...), a vallási önazonossággal. Ez az egyenrangúság és egyértékűség nem belátáson alapuló tolerancia, nem demokratikus megállapodás, hanem részben tradícióörzés, részben nyers gazdasági önzés eredménye.” /7/ Valamennyire, nem teljesen ért ezzel egyet Antonela Capelle-Pogăcean, aki bár nem tartja a huntingtoni civilizáció-elméletet olyan egyetemes kulcsnak, amely lehetővé tenné a jelen megértését és a jövő megsejtését, megállapítja, hogy a regionális integráció folyamatában „különösen a gazdaság, de a politika is talán sokkal fontosabb szerepet játszik, mint a kultúra.” /8/ Ez a véleménye Liviu Andreescunak is, aki *Huntington in Transilvania* (Huntington Erdélyben) című tanulmányában kifejti: Molnár Gusztáv ok-okozati összefüggést lát a kulturális különbségek és a romániai választási eredmények között, és levonja azt a következtetést, hogy Erdély ma is más kultúrónához tartozik, mint Románia többi része. Holott két azonos politikai rend-

szerű ország között, kultúrájától függetlenül is nagyon sok közös vonás lehet. „Nem vitatom, hogy Erdély és az ország többi része között mentalitásbeli különbség van. Az elképzelés azonban, hogy ez a különbség elég erős ahhoz, hogy Erdélyt Nyugathoz kapcsolja, bizarr.” /9/ Az pedig különösen megkérdőjelezendő, hogy Erdély, ha akár a devolúció, akár a föderalizáció, akár az autonómia segítségével re-integrálódna Európába, és elfoglalná történelmileg meghatározott helyét Közép-Európában, hajlandó lenne-e maga után húzni Romániát. Liviu Andreescu válasza erre a kérdésre egyértelmű *nem*. Erdélynek, szerinte, egyszer szabaddá válva, semmi oka nem lenne Románia határai között maradnia, bekövetkezne a szecesszió. Mindez azonban csak akkor, állítja, ha elfogadjuk Molnár Gusztáv elméletét, amiről szó sincs. Liviu Andreescu csupán azzal ért egyet, hogy Erdély, akár civilizációs okokból, akár az adott történelmi körülmények folytán, ma gazdasági és civilizációs szempontból az ország legfejlettebb része, és Romániának ezt értékesítenie kell. És, a szerző szerint, devolúció és föderalizáció nélkül is értékesítheti.

A civilizáció fogalmának tisztázásával, mint azt Gabriel Andreescu megállapítja, Molnár Gusztáv sajnos adós marad, mindazáltal érdemes megjegyeznünk, hogy a legtöbb huntingtoni-molnári modellt megkérdőjelező/vitató szerző összetéveszti vagy azonosítja a kultúrát és a civilizációt, holott a kettő között nagy a különbség. (Igaz, *Szokoly Elek* tanulmányában – „*Problema transilvană*” *între misie, melancolie și realitate* [„Az erdélyi kérdés” misszió, melankólia és realitás között] – kimondja: nyilvánvaló, hogy a kultúra, legalábbis abban az összefüggésben, ahogy Huntington és Molnár Gusztáv használja, meghatározott magatartásmódot jelent, viszonyulást a létező dolgokhoz, az adott társadalom meghatározó strukturális értékeihez. /10/)

Renate Weber a *Transilvania, evoluție prin devoluție* (Erdély, fejlődés devolúció révén) című tanulmányában kifejti, félni lehet attól, hogy a devolúció Erdélynek az ország többi részétől való elszigetelődéséhez vezetne, illetve nem annyira Erdély izolálódásától kellene félni, „mint inkább az ország többi részének ellenséges magatartásától egy olyan tartománnyal szemben, amely bölcs öngazgatással elérné azokat a (legalábbis gazdasági) eredményeket, amelyeket megérdemel. (...) Ezért jó lenne olyan megoldást találnunk, amely az egész országra nézve érvényes lenne.” A megoldásról csupán annyit mond, hogy „amíg úgy tekintünk a román államra, mint olyan egységre, amelyre nem lehet semmilyen hatásunk, de amelytől továbbra is azt várjuk, hogy megoldja gondjainkat, Romániának semmiféle esélye nem lesz a megváltozásra.” /11/

A huntingtoni-molnári modell szerint az Európai Unió egyfajta szuperállam, amely a terület gazdaságát, biztonságát, külső és belső békéjét biztosítja, és amelyen belül közbülső formákként működnek a nemzetállamok, a föderációk vagy regionális parlamentek. Molnár szerint az egyesült Európa – amelynek határa egybeesne a nyugati és keleti kereszténység említett határvonalával – csak így őrizhetné meg saját biztonságát és gazdasági egyensúlyát, és csak így emelhetné fel újra magához a történelmileg és kulturálisan hozzátartozó Közép-Európát (s vele együtt Erdélyt), amelynek határai, a második világháborút követően, összemósódtak Kelet-Európa határaival. És itt említ meg Molnár Gusztáv egy olyan kérdést, amely fölött a vele vitatkozó szakírók – politológusok, filozófusok, geopolitikusok – egy része átsiklik: „...amikor az erdélyiek (románok, magyarok és természetesen a maradék németek) sajátos kulturális identitásáról beszélek, mindenképp előtt a munkára – és az ezzel szorosan összefüggő – politikai kultúrára gondolok. Vagyis azokra a sajátos jegyekre, amelyek a tömegdemokrácia körülményei között relevánsak, és

nem annyira elitek, mint inkább a többség szintjén mutatkoznak meg.” /12/ Miután azonban a kialakult vita során ez a kérdés inkább áttételesen, illetve nagyon kevés szerzőnél, például Sorin Mitunál, valamennyire Liviu Andreescunál tevődött fel, a vita összefoglalásakor nem foglalkozhatunk vele. Elégedjünk meg azzal, hogy Erdély másságát Lucian Boia, Horia-Roman Patapievici, Emil Hurezeanu, Gabriel Andreescu és Renate Weber egyaránt nyilvánvalónak tekinti, ha nem is ugyanazt a következtetést vonják le belőle, mint Molnár Gusztáv vagy a vele egyetértő Bakk Miklós, Borbély Imre, Victor Neumann és Lengyel László például. (Bár ez utóbbi tagadja a kulturális tér hatását az erdélyi választók magatartására.) Az első kettő között a különbség voltaképpen nem elméleti, hanem gyakorlati jellegű: Bakk Miklós, végigelve a huntingtoni elmélet Erdélyre vonatkoztatott Molnár Gusztáv-féle változatát eljut arra a – pontosan meg nem fogalmazott – következtetésre, hogy Erdély devolúciója vagy föderalizációja részben történelmileg meghatározott közép-európaisága, részben az Európai Unió jellege, részben pedig Románia jól felfogott érdeke miatt megvalósítható, sőt valószínűleg előbb-utóbb megvalósításra kerülő dolog. Mint írja, „...Románia kiegyezése Közép-Európával két módon is bekövetkezhet. Az egyik a föderalizmus vagy devolúció fokozatossága (...). A másik a nemzetállami integráció útja.” /13/ Ez utóbbi esetben azonban, s ez Molnár Gusztáv megállapítása is, Románia a „defenzív nemzetállamiság keleti periferiáját” stabilizálná, és nyilván nem terelné olyan határozottan az országot az Európai Unió felé, mint a föderalizálás vagy a devolúció. Victor Neumann szerint egy újabb diktatórikus centralizáció elkerülhető lenne, ha a romániai gazdaság motorja áttevődne Erdélybe. És ez, minden hátráltató körülmény ellenére, elképzelhető. Ugyanakkor Borbély Imre bevallottan kételkedik abban, hogy akár az Európai Unió jellege, akár Románia jól felfogott érdeke elég lenne az Unióba való integrálódáshoz, hiszen semmiféle devolúciós tömegnyomás nem tapasztalható az erdélyi románság körében, mert „nem várható el, hogy a közvetlen önérdékkel szemben magasabb szintű, méghozzá hipotetikus jövőbeli haszon reményében a regáti többség »történelmileg helyesen« a devolúcióra szavazzon.” /14/

Voltaképpen Tóth Sándor is egyetért ezzel a következtetéssel, aki szerint Románia nyugati országrésze „társadalmi-politikai folyamatainak alakításában ma a múltbelinél nagyobb súllyal van jelen egy balkáni eredetű, pszeudodemokratikus vagy éppenséggel antidemokratikus visszahúzó erő.” /15/ De – állítja Borbély Imre – az a tény, hogy Erdély és a történelmi Magyarország egyéb Romániához csatolt területén viszonylag nagyszámú magyar közösség él, azt jelenti, hogy nincs igaza Molnár Gusztávnak, aki szerint Erdély kérdése román kérdés: „Erdély kérdése nem pusztán román kérdés – legfennebb a délromán uralkodó politikai elitet terhelő felelősség.” /16/ Az, hogy „az erdélyi magyar kérdés megoldása a román devolúciós folyamat pusztá körülménye marad-e, vagy pedig egy, a magyarság számára kielégítő megoldás e devolúció feltételévé válik – már nem a román, hanem a magyar politikai elit akaratától függ.” /17/

Talán ebben a kérdésben tér el leginkább a román és a magyar szerzők nagy többségének a véleménye. Pontosabban abban, hogy míg a romániai magyar szakemberek legtöbbje Románia integrációjának kérdésében nem kerüli, hiszen nem is kerülheti meg a magyar problémát, és az ország devolúciójában illetve föderalizációjában meghatározó szerepet tulajdonít az itt élő magyaroknak, mi több, meggyőződése, hogy ez megoldása lenne az őket érintő kérdéseknek is, a román szerzők egy része eleve elutasítja a devolúció/föderalizáció gondolatát, ha másért nem, azért mert, mint Sorin Mitu *Illuziók*

és *erdélyi realitások* c. tanulmányában megjegyzi, nagyon sok román, függetlenül attól, hogy a baloldali és nacionalista vagy a közép illetve jobb-közép pártokkal szavazott

1996-ban, gyanúsna tartja az autonómia/föderalizáció/devolúció fogalmakat, mert „tudja”, hogy a magyarok „bűnös szívük mélyén Erdélyt akarják”. Vagy pedig – mint például Gabriel Andreescu és köre – a kisebbségi jogot az emberi jogok rendszerének részévé teszi, és azt állítja, hogy ez a kérdés törvényekkel és kormányrendeletekkel megoldható. Nem veszi figyelembe, hogy ha a törvények mögött nincs politikai akarat, akkor nem lehet számítani azok gyakorlatban való alkalmazására. Gabriel Andreescu szerint: „A modern állam eszközei (...): az egyén jogai és szabadságjogai (ezek kiterjesztéseként értelmezhetjük a kisebbségi jogokat is), a politikai pluralizmus, a hatalmi ágak (hatóságok) együttesével, amelyek minimális függetlenséget élveznek, az intézmények hatékony működése (e tekintetben Romániában alapvető reformra van szükség), a helyi autonómia, a piacgazdaság – íme egy hozzávetőleges leltár. Következne a devolúció mindezekből? Nyilván, nem. (...) A kiegészítés „román modellje” nagyon közel áll a megvalósuláshoz. A „modell” lényege az, hogy a román politikai erők a nemzeti kisebbségek védelmére szolgáló sajátos rendszabályok rendkívül magas standardját fogadták el. (...) A sajátos rendszabályok rendszere éppoly hatékony az etnikai feszültségek feloldásában, mint a devolúció, s e rendszer érvényre jutott.” /18/ Ahogy azt Bakk Miklós tanulmányában megállapítja: „A jelenlegi egyesülési folyamatban a románok számára sokkal fontosabb, hogy előtérbe került az emberi jogok kérdése, mint az, hogy e folyamat milyen mértékben érinti a román kultúrát. A csupán csak kulturális értékek védelmére szolgáló diszkurzus (...) valójában az izolacionalizmust szolgálja, s ugyanúgy aláássa az emberi jogokat és a szabadságjogokat, mint a xenofób ideológiák.” /19/

Amíg tehát Gabriel Andreescu az európai integráció és a magyar-kérdés megoldása szempontjából egyaránt szükségtelennek tartja a föderalizálódást/devolúciót, addig más szerzők, mint például Sorin Mitu, lehetségesnek és kívánatosnak tartva a nyugati integrációt, elfogadja a decentralizációt és az autonómiát, amennyiben azok feltételei az integrációnak. Mindazáltal Mitu, akárcsak Renate Weber, éppen a románság többségének ellenállása miatt, nem látja egyiket sem megvalósíthatónak. Figyelemreméltónak tartja, hogy ennek a többségnek véleménye Erdély másságát illetően hasonlít Molnár Gusztáv véleményéhez, de azt is, hogy ugyanez a többség ebből a másságból más következtetéseket von le, mint a magyar geopolitikus. És ez egyaránt vonatkozik az erdélyi románokra és a regátiakra (ókirályságiakra), a nacionalistákra és a liberálisokra, ami azt jelenti, hogy esetükben vagy egyszerű ténymegállapításról vagy sztereotípiáról vagy gondolkozásbeli megszokásról van szó, és ezek közül egyik sem vezethet arra a végeredményre, hogy Románia érdeke, az Európai Unióba való integrálódásának szükségszerű feltétele az autonómia vagy a föderalizáció lenne. Hiszen, állapítja meg Mitu, mára már jóformán semmi sem maradt mindabból, ami Erdélyt megkülönböztette Románia többi részétől, s hogy nem maradt, az nem a XIX századi nacionalizmus vagy a románosítás illetve a regátosítás következménye, hanem a kommunizmusé (mint láttuk, a magyar szerzők véleménye ebben általában eltér a Mituétól). Mindebből az következik, hogy Erdély autonómiájának ma nincsenek meg a feltételei. És bár a jelenkori demokrácia elképzelhetetlen a decentralizáció és a helyi autonómia nélkül, abban a Romániában, amelyben a különböző vidékek közötti különbséget módszeresen eltüntették, nem léteznek azok a regionális intézmények, amelyek ezeket megvalósíthatnák, mert nem létezik egy olyan erős civil társada-

lom, amely ezeknek az intézményeknek szükségességét belátná. (Sorin Mitu: Iluzii si relatii transilvane [Erdélyi illúziók és kapcsolatok]).

A vitában résztvevők között külön helyet foglal el Liviu Antoneseit, aki tanulmányában (*Un studiu foarte incitant. Cîteva paranteze la „Problema transilvană” de Gusztáv Molnár* [Egy nagyon izgató tanulmány. Megjegyzések Molnár Gusztáv Az erdélyi kérdés c. dolgozatához]) voltaképpen még Erdély másságát sem ismeri el. Illetve annyi engedményt tesz a kérdés kapcsán, hogy „egyetlen autentikus probléma, amit fel lehet tenni, az egyik vagy másik szempontból létező Erdély és a jelenlegi történelmi pillanatban reálisan létező Erdély közötti megfelelés.” /20/ Ez pedig Antonesei szerint Molnár Gusztávnál nem adott, mert számára Erdély nem egyszerűen történelmi valóság, hanem metafizikai entitás. Ennek megfelelően Molnár Románia föderalizálásának szükségességét előfeltevésként fogadja el (ebben Antonesei véleménye megegyezik a Gabriel Andreescu véleményével), amihez utólag megkeresi az érveket. Az ok a kései egyesülés, amely történelmi traumát okozott, és amely a jelen pillanatban lehetetlenné teszi a regáti és az erdélyi románok számára a föderalizációt. /21/ Véleménye szerint az igazi dilemma nem a föderális illetve az egységes, hanem a centralizált és decentralizált állam között van, hiszen léteznek centralizált föderatív és decentralizált egységes államok is. „Románia és ezen belül Erdély problémájának megoldása, jelen pillanatban legalábbis, nem az elméletileg gyönyörű és pragmatikusan megvalósíthatatlan föderalizmus, hanem a közgazdasági valós decentralizálása.” /22/

Szokoly Elek a már említett tanulmányában leszögezi: a vitában résztvevők nagy többségének véleményét nagyban meghatározza helyzetük, leginkább földrajzi helyzetük, hiszen nem mindegy, hogy „kívülről” vagy „belülről” nézik a kérdést. Lehetetlen észre nem venni a Kárpátok túloldalán élő szerzők szinte alkati képtelenségét, hogy minden árnyalatát megértsék az innenső oldalon élők álláspontjának. Ez természetes is, hiszen nem könnyű elfogadni egy kulturális berlini fal meglétét, akkor, ha valaki moldvai vagy munténiai gondolkodó, sőt gyakran európaibb, mint a szerencsésebb helyen élők. Talán éppen az említett földrajzi helyzet az oka, hogy elkerüli figyelmüket valami nagyon lényeges, amit Wallerstein geokulturális jelenségnek nevez. Ez pedig „a társadalmi-történelmi struktúrák olyan alapvető elemeit jelenti, amelyek nem éppen nyilvánvalóak, de a legmaradandóbbak, és amelyek minden alkalommal újraalakítják a felületi struktúrákat az alapvető struktúráknak megfelelően.” /23/ Vagyis Erdély mássága nem fikció. Igaz, az erősen centralizált egységes nemzetállam mindenkori politikája meggyengítette ezt a másságot: az Erdélybe 1918 után betelepültek asszimilálódni akartak és asszimilálódtak is egy fejlettebb gazdasági-társadalmi struktúrába, de 1945 után ez a helyzet megváltozott. Az azóta betelepültek nem integrálódni akartak, hanem integrálni, s így az asszimiláció helyett balkanizálódás következett be. A helyzet még súlyosabbá vált, amikor az állam alapvető intézményei, a hadsereg, az egyház, az oktatás, az igazságszolgáltatás „nemzetszeretből” alávetették magukat a mindenkori jobb- vagy baloldali rezsimeknek, és elfogadták az egységes nemzetállam mindenkifölött való voltát. Szokoly úgy látja, ha létezne egy hiteles közép-európai regionális struktúra, több remény lenne rá, de most egyénileg mindenki fontosnak tartja a Nyugat felé való „futást”, hogy minél hamarabb megszabaduljon a keleti örökségtől, és úgy tűnik, ebből nem lesz „csapat-futás”. „Vajon nem saját múltbeli sikereink áldozatait vagyunk?” /24/ – teszi fel a kérdést a szerző, aki a továbbiak során a történelmi megbékélés azon „román modelljét” vitatja, ame-

lyet Gabriel Andreescu vázolt. Ez ugyanis „a be nem tartott szerződések körülményei között nem más, mint egy nagy, politikai viaszmoz, amely, mint a történelem során annyi más, arra hivatott, hogy Románia nyugati képét retusálja.” /25/ Annál inkább, mert a román szerző másik állítása is valótlan: a magyar kisebbség nem integrálódott a román társadalom kulturális alapjába, hiszen még a román politikába, a román politikai elitbe sem integrálódott. Az pedig – fogalmazza meg Szokoly Elek –, hogy az ország a „történelmen kívülségtől” megszabaduljon feladata a román politikai elitnek, függetlenül attól, hogy Huntingtonnak igaza van-e vagy sem a civilizációk konfliktusára vonatkozó elméletével.

A Polirom kiadónál 1999-ben megjelent *Problema transilvană* című kötet, amelyből az idézett tanulmányok egy részét vettük, utolsó két tanulmányában Molnár Gusztáv és Gabriel Andreescu visszatér a tárgyalt témára, immár az elmúlt néhány év tapasztalatainak birtokában. Mert tagadhatatlan, hogy 1997, illetve 1998 tavasza óta sok minden történt az országban, amely más megvilágításba (is) helyezheti a kérdést. Hogy csak néhány, általuk is felhozott példát említsünk: a magyar egyetem ügye, az ötödik bányászjárás, Sabin Gherman híres-hírhedt cikke, az *Elegem van Romániából*. Gabriel Andreescu már tanulmánya címében (*Lentitatea conceptelor, viteza evenimentelor* [A fogalmak lassúsága, az események gyorsasága]) is összefoglalja véleményét: az események felgyorsultak ugyan, de a mentalitás nem változott. Talán más lenne a helyzet, ha az 1996-ban hatalomra jutott antikommunista politikai elit nem fogadta volna el azonnal a nacionalista gyepelőt. Ezzel bebizonyosodott, hogy a történelmi megbékéléshez nem elég néhány leleményesen lefolytatott tárgyalás, és hogy két nép közötti megbékélés nem lehet egy szerencsés „pillanat” műve: az csupán hosszú folyamat eredményeképpen jöhet létre. A multikulturalitás doktrínáját, amit az Egyesült Államokban azért fogalmaztak meg, hogy védje és erősítse a kisebbségeket, Oroszországban, Romániában és Szerbiában a kisebbségek ellen használják fel. Ennek bizonyítására Gabriel Andreescu részletesen ismerteti a magyar tannyelvű állami egyetem és a Babes-Bolyai Tudományegyetem magyar tagozata körüli vitát, és megállapítja: a román közvélemény számára ismeretlen maradt az a tény, hogy a multikulturalitás stratégiája a másság iránti tiszteletet és szimpátiát fejezi ki. /26/ Gabriel Andreescu, saját bevallása szerint közelebb került Molnár Gusztáv véleményéhez, elfogadva a kisebbségek szerepét az integrációban, de azt is megállapítja, hogy az etnikai problémák megoldása nem helyettesítheti a gazdasági-, jogi- és intézményes reformot. Mindazáltal Erdély civilizációs szerepet játszhat Romániában, ez azonban azért lesz elsősorban lehetséges, mert az ország nyugati határán erős magyar jelenlét van, amely mindenkor támogatja majd az itteni magyar közösség harcát.

Molnár Gusztáv tanulmányában (*Problema transilvană în noul context politic* [Az erdélyi kérdés az új politikai kontextusban]) ugyanarra a következtetésre jut, mint Gabriel Andreescu: az 1997 óta eltelt időben Románia integrációs esélyei csökkentek, s a távolság, amely az országot most Európától elválasztja, nagyobb, mint akkor volt. Az ok az 1990-ben hatalomra került román vezető elit, amely – és itt Adrian Marinót idézi – Moszkvában alakult ki, származása, ideológiája, kultúrája alapján nem lehet Európa híve, érdekei és vágyai egyaránt eltávolítják Európától. Ugyanakkor az új geopolitikai helyzet arra kényszerítette, hogy hamis elkötelezettséget mutasson, ami kettős játékot eredményezett, annak minden következményeivel együtt. A későbbi antikommunista hatalom pedig a legfontosabb kérdésben nem jutott konszenzusra: az örökölt közigazgatási-állami struktúrák foglya maradt, az egységes nemzeti állam elkötelezettje. /27/ Románia jelenleg

csak a rossz és a még rosszabb között választhat: vagy olyan érdekcsoportok jutnak hatalomra, amelyek kompromittálják majd a demokratikus intézményeket, vagy diktatúra következik, amely szerkezeti reformot vezet be.

A decentralizáció kérdése azonban semmilyen körülmények között nem veszíti el aktualitását. Sőt: lehet, hogy Erdély még nincs felkészülve egy saját regionális politikára, de a helyzet megérhet a baloldali nacionalista erők hatalomra jutása esetén, egy újabb erős recentralizálás nyomán. Akkor pedig az is kiderül majd, hogy nem a magyarok alkotják Románia Achilles-sarkát, hanem éppen Bukarest szupremácián alapuló politikai rendszere. Megtörténhet, hogy az 1940-es nagyhatalmi döntést a határok revíziójáról akkor belülről igénylik majd, és ez súlyosabb következményekkel járhat. „Az erdélyi szeparatizmus elemi erővel tör majd ki. (...) Mert a történelemben és a politikában (...) nincsenek végleges dolgok. (...) Ha meg lehetett változtatni az erdélyi románok számára olyan fontos autonómia-hagyományokat, meg lehet változtatni az erdélyi – most reménytelennek tűnő – helyzetet is.” /28/ Annál inkább, mert az erdélyi románok most már nem rendelkeznek azokkal az előnyökkel, amelyek számukra a Romániához való tartozást kívánatosá tették, behozták „hátrányukat” a magyarokkal szemben, nincs szükségük Bukarest gyepelőjére. A különbséget, hangzik a végső következtetés, amely a régi Regát és Erdély mentalitása között van, nem lehet állami szinten megoldani, ehhez regionális szintek kelljenek.

Jegyzetek

1. Huntington: Civilizációk konfliktusa, id. Molnár Gusztáv: Az erdélyi kérdés, Magyar Kisebbség, 1987. 3-4, 210.
2. Michael Howard, id. Molnár Gusztáv, uo., 211.
3. Huntington: Civilizációk konfliktusa, id. Molnár Gusztáv: Az erdélyi kérdés, Magyar Kisebbség, 1997. 3-4, 211.
4. U., 213
5. Molnár Gusztáv: Az erdélyi kérdés, Magyar Kisebbség, 1997. 3-4, 214.
6. Gabriel Andreescu: Az „erdélyi kérdéstől” az „európai kérdésig”, Magyar Kisebbség, 1998.1. (11.), 8.
7. Lengyel László: Az európai civilizáció határai, uo., 65.
8. Antonela Capelle-Pogăcean: Észrevételek Molnár Gusztáv Az erdélyi kérdés tanulmánya kapcsán, uo., 71.
9. Liviu Andreescu: Huntington în Transilvania, Problema transilvană, Polirom, 1999, 123.
10. Gabriel Andreescu: Az „erdélyi kérdéstől” az „európai kérdésig”, Magyar Kisebbség, 1998.1. (11.), 15.
11. Renate Weber: Transilvania, evoluție print devoluție, Problema transilvană, Polirom, 1999, 93. és 98.
12. Molnár Gusztáv: Az erdélyi kérdés, Magyar Kisebbség, 1997. 3-4, 219.
13. Bakk Miklós: Románia és Közép-Európa – két kiegyezés, Magyar Kisebbség, 1998. 1. (11.), 29.
14. Borbély Imre: Az erdélyi kérdés magyar szempontból, uo., 42.
15. Tóth Sándor: Néhány román paradoxonról, uo., 97.
16. Borbély Imre: Az erdélyi kérdés magyar szempontból, uo., 44.
17. Uo., 45.
18. Gabriel Andreescu: Az „erdélyi kérdéstől” az „európai kérdésig”, uo., 14.
19. Bakk Miklós: Románia és Közép-Európa – két kiegyezés, uo., 26.
20. Liviu Antonesei: Un studiu foarte incitant. Cîteva paranteze la „Problema transilvană” de Gusztáv Molnár, Problema transilvană, Polirom, 1999, 138.
21. Uo., 138.
22. Uo., 139.
23. Szokoly Elek: „Problema transilvană” între misie, melancolie și realitate, uo., 149.
24. Uo., 152.
25. Uo” 156.
26. Gabriel Antonescu: Lentitatea conceptelor, viteza evenimentelor, Uo., 207.
27. Molnár Gusztáv: Problema transilvană în noul context politic, uo., 172.
28. Uo., 175-176.

Matekovits Mihály

Szoborpark Aradon

1890. október 6-án az aradi színház előtti téren több százan, de lehet, hogy ezernél is többen gyűltek össze, hogy ünnepélyesen felavassák Zala György szobrász alkotását, a Szabadságszobrot.

1999. október 1-én az aradi minorita rendház udvarába mintegy másfélszáz ember gyűlt össze örvendeni és sírni, szemmel látni a hihetlent, Te Deumot énekelni és reménnyel feltöltődni – lám, ez a hatalmas, monumentális alkotás 74 év után kiszabadult. Egyetlen bácsi emlékezett, hogy gyermekkorában látta állni, de 80 évesnél idősebb aradi aznap nem volt jelen.

A szobor

Közvetlen a kiegyezés után az aradi Alföld című lapban Tiszti Lajos szerkesztő adja meg az alaphangot, miszerint városunkban egy, a 13 tábornokra, illetve általuk a szabadságért küzdő áldozatok emlékére egy méltó szobrot kellene állítani, s erre egy országos gyűjtő akciót hirdet. Ez a cselekmény azonban akkor, a XIX század második felében sem ment könnyen, tizenegy évnek kellett eltelnie, hogy a közben megalakult szoborbizottság a kiírt pályázatra beérkezett munkákat értékelni tudja. Az első díjas a kor ismert szobrásza, Huszár Adolf lett, s az általa készített szobor makett ma is megvan az Arad Megyei Múzeumban. A szoborbizottság azonban addig tárgyalt a pályadíjassal némi – tartalmi és kivitelezési – módosításokról, hogy Huszár Alfréd 1885-ben bekövetkezett halála új keresési munka elé állította a városatyákat. Mivel Huszár terve alapján tetszett, úgy döntöttek, az akkor 27 esztendő, lévai születésű Zala György szobrászt bízzák meg az átalakítással és a tervezet véglegesítésével. Zala fiatalos lendülettel veti magát a munkába, alkotói szabadságot kér és kap a bizottságtól, s rövid időn belül bemutatja az átalakított Huszár tervet, amely a szobrot lendületesebbé és hatásosabbá teszi.

A *Szabadságszobor* központi része a *Hungária* nőalak, ezt négy allegorikus alak veszi körül a talapzaton, az *Ébredő szabadság*, a *Harckészség*, az *Áldozatkészség* és a *Haldokló harcos*. Az eredeti szoborcsoport alsó részén helyezkedik el az aradi tizenhárom vértanú dombormű-portréja, amely ma az Arad Megyei Múzeumban van, s amit a 150. évforduló alkalmából rendezett emlékkiállításán láthattak a látogatók. A szoboralakokat Turbain Károly és fiai budapesti mű- és ércöntők öntötték bronzba, a 83 darabból készült márványtalapzat pedig Scheckedanz Albert műépítész munkája.

Zala György és Turbain Károly 1887 őszén a szoborcsoport egyes alakjait kiállította a Műcsarnokban, majd a belga kormány költségén kivitték Brüsszelbe egy nemzetközi műemlék-kiállításra. Zalát a Harckészség alakért Trefort aranyéremmel tüntették ki.

A tábornokok kivégzésének 41. évfordulóján avatták fel az aradi Szabadságszobrot azon a téren, amely attól a naptól a Szabadság tér nevet viselte, bár Zala György több-

szőr is kérte, hogy a szobrot a Városháza előtti tágas téren állítsák fel. Szerinte ez a közteri szobor monumentalitásával, mondanivalójával és igényes térelhelyezési mivoltával Aradon csak ott állhatna megfelelő helyen. A bizottság azonban ragaszkodott eredeti elképzeléséhez és ezért a színház mögötti téren kapott helyet.

A szoboravatás részleteit már több helyen leírták, a meghívott vendégsereg jelenléte vagy távolmaradása abban az időben is szimbolikus volt, politikai értelmezésen túl, nem egyszer egy-egy honatya vagy pártnak a szabadság eszméjéhez való pillanatnyi viszonyulását is jelentette.

A szoboravatás napjától ez a mű egyből a magyar és az egyetemes európai kiemelkedő művészeti alkotások sorába került. Éveken át október hatodika Aradon a hármas tisztelet jegyében tellett: emlékező szentmise a minorita templomban, ünnepség a szobornál majd a kegyelet virágainak elhelyezése a Veszőhelyen. Mindez tartott 1918 végéig, amikor a szobor ugyan helyben maradt, de körülötte minden megváltozott. Százak kezdték gyűlölni a tényt, hogy áll, mások a megváltozott körülmények között ismét az eredeti elképzelést, az egyetemes szabadság eszméjét, a kisebbségi lét kényszeredett mindennapjának oázisát látták vagy érezték az aradi Szabadságszoborban. És ezen érzelmelek sorozata alakította a további sorsát is.

Hányattatás

A valós vagy vélt múltbeli sérelmeket az új többség humánusan szerette volna megtorolni, s erre mi sem alkalmasabb, mint a néma, hallgató szoborcsoport. Mind a Szabadságszobrot, mind a Kossuth szobrot állandóan bántalmazzák, festékekkel bekenik, rongálják, tiltakoznak ellene. Mi sem jellemzőbb, hogy a román prefektus már 1919. október 10-én felszólítja a polgármesteri hivatalt, a két szobrot bontassa le. Azonban a trianoni békekötés még nem történt meg, s így nem erőlteti a bontást. Dr. Barabás Béla jogász, egykori főispán és országgyűlési képviselő, aki később az erdélyi magyarságot képviselte a román parlamentben, terjedelmes memorandumot ad át a prefektusnak, s azt eljuttatja Iuliu Maniunak és Zala Györgynek is. Ebben leírja a szobor történetét, vázolja, hogy a nemzetközi jog szempontjából a területi hovatartozás még nincs eldöntve, ezért a szobrokat nem szabad érzelmi alapon bántani. Ugyanakkor utal arra is, hogy nem a városi tanács állította a szobrot, hanem magyar nemzeti közadakozásból keletkezett, tehát egy olyan köztulajdon, amelyről döntenie a helyi hatóságnak nincs joga. Érdekes még idézni ennek a kiemelkedő aradi politikusnak az említett írásából. Barabás doktor megemlíti, hogy a szoborra a magyar főispánok közül egy sem mert adakozni, nehogy Habsburg-loyalitásukat kétségbe lehessen vonni, ellenben Iosif Maniu máramarosi román főispán személyesen adakozott az országos gyűjtés alkalmával, úgyszintén a máramarosi törvényhatóság román tagjai is. *Bizonyára megtagadták volna anyagi hozzájárulásukat, ha a fel-emelendő szobornak csak egy kissé is románellenes tendenciát tulajdonítottak volna. Ellenkezőleg!* – állapítja meg dr. Barabás Béla.

A szobrokat azonban folytonosan rongálják, s ezt az aradi magyarok értetlenül nézik. Amikor a Kossuth szobrot teleragasztják cédulákkal, hogy a város románsága adakozzon egy olyan szobor felállítására, amely Erdélynek Romániával való egyesülését szimbolizálja – talán először fogamzik meg egyes értelmiségi fejekben egy **szoborpark** ötlete, azaz maradjon a tiétek is, de álljon a miénk is (szabadfogalmazásban lehet fordítva

is: maradjon a miénk is és álljon a tiétek is). De amikor az egyesülés szobrára gyűjtött pénz (finoman szólva) eltűnt, a harag ismét a bronzalakok s azok szelleme ellen fordult.

1923 elején Aradon 18 műemléket és falitáblát távolítottak el közterületekről, s kerültek a Kultúrpalota raktárába. Ez a kaszabolás a két nagy szobrot még megkíméli, de a városi tanács 1924. márciusában határozatban közli, hogy hajlandó eladni a szabadságszobrot és a Kossuth szobrot Magyarországnak, ha igény van rá. Ha nincs, kerüljön ez is a Kultúrpalotába. Ismét Barabás Béla lép közbe, érvel, vitatkozik, fáradozik. Zala György szívesen támogat egy budapesti megfelelő köztéri felállítást, de a román külügyminisztérium közben román műkincseket kér az aradi szobrokért cserébe. Ismét zsákutca, hiszen ebben az időben a kormányok egyre változnak mindkét országban, Magyarország még a sóhajtozás, Románia már a virágzó nacionalizmus idejét éli. Végül megegyeznek, hogy 1924. december 10.-én Aradon a Szabadságszobrot ellenszolgáltatás nélkül átadják a magyar államnak. Mint annyiszor a történelemben, itt is elhúzták az időt – nem tudták a szobor alakzatait vagonokba lenni – a terminus lejárt, a szobor maradt. A sok titkos és nyílt tárgyalásról Barabás Béla számolt be. Végül a román minisztertanács dönt 1925. májusában a két aradi szobor lebontásáról. Vignali Rafaello nagyváradi szobrász 241 860 lejért nekifog és 25 nap alatt szakszerűen lebontja a Szabadságszobrot, majd még rövidebb idő alatt a Kossuth szobrot. A költségeket Arad város tanácsa állta.

Bár a kormányhatározat úgy intézkedett, hogy a szobrok elemeit a múzeumnak is helyt adó Kultúrpalota raktárában kell elhelyezni, ez azonban megoldhatatlannak bizonyult, hiszen a legtöbb bronzalak egyszerűen nem fért be az ajtókon, illetve olyan terjedelmes tárolási helyre lett volna szükség, amire nem voltak felkészülve. Így a szobrok bronzalakjait az akkori lovardába vontatták ökrökkel, miközben a város és a környék magyarsága könnyeztet, gyászolt, hallgatagon remélte, hogy az ökörvontatta szobrok, az európai híró műalkotások elhurcolása ideiglenes. A háború után a szobrokat a tisztviselőtelepre, egy roskatag raktárba szállították, majd amikor ide is építkeztek, a szobrok a várba kerültek, a román hadsereget bízták meg az ideiglenes megőrzés feladatával, De amíg a húszas években minden határozattal, a törvényességi látszat betartásával történt, az ötvenes-hatvanas években elég volt egy pártutasítás, s a monumentális emlékmű börtönt és őrzőt cserélt, kitéve a témát nem ismerő emberek kénye-kedvének.

A vár

Aradot a Magyar Golgota, a Vértanúk Városa vagy a Nemzeti gyász helyeként szokták emlegetni a magyar nyelvű sajtóban, írásokban, memoároknak. Bár a Maros parti városban is nagyon sok minden történt az évszázadok során, maga a vár, ahol a szabadságharc áldozatait fogva tartották és többjüket kivégezték, vagy ahol a Szabadságszobor raboskodott – ma is katonai objektum. Kevés olyan XVIII századbeli vár létezik még Európában, amely a XX század végén még nemzeti hadseregnek ad otthont, s teljes katonai infrastrukturális lehetőséggel bír. De Mária Terézia idejében időtálló építményeket készítettek, szinte minden kő, minden füves rész átgondoltan került arra a helyre, ahol állt és ahol áll.

A vár jelentős szerepet játszott az 1848-49-es forradalom és szabadságharcban, de mindkét világháborúban fontos katonai létesítménynek számított. 1945 után a szovjet hadsereg vette birtokába, s mivel a tisztek családdal jöttek, a Maros város felőli oldalán,

a várhíd közelében orosz óvoda és iskola is működött. A felszabadítók kivonulása után, az ötvenes évek végétől a vár ismét a román hadseregé. Az orosz tisztek, katonák ünnepnapokon szívesen beengedtek minden teketória nélkül gyermekeket a várba báméskodni, játszani, de ötvenkilenc után a környéken fényképezni, de még parkolni sem lehetett. A két világháború között a várbeli római katolikus ferencrendi templomban ortodox miséket tartottak, az oroszok babonás tisztelettel viseltettek a templom iránt, s ha nem is tartották karban, nem is bántották. A román hadsereg az akkor divatosnak számító ateista nevelés sorozat részeként a templomot raktárrá nyilvánította, de ennek ellenére sem javították vagy tartották karban, s így a több mint két és fél évszázados műemléktemplom teje beomlott, használhatatlan lett.

Ennek a várnak az egyik belső udvarába került Zala György híres alkotása, s ide valahova a Kossuth szobor is, de ez utóbbiról ma nem tud senki semmit. A Szabadságszobor öt szobor elemét egy várfal mellett helyezték el, a várban szolgálatot teljesítők úgy tudták, hogy a női alak Mária Terézia, ezért úgy is nevezték azt a hátsó, belső udvart, hogy Mária Terézia rész.

Remények – kétségek

Érdekes lenne egyszer megírni azt a lélektani hatást, amit a Szabadságszobor különböző időkben egyes emberekre vagy embercsoportokra tett. A hivatalom – magyar avagy román – politika néha nagy figyelemmel és előszeretettel karolta fel a szobor vagy október hatodika kapcsán a szabadság fogalmát és ennek szimbólumát. Máskor utalni is tilos volt a szobornak akár a fizikai létezésére is, vagy az aradi vértanúkra emlékezni. A parázs mindig ott lappangott, a visszaállítás reménye néphagyományként élt az aradiakban, a magyarságukat komolyan vevőkben s nem egyszer a tengerentúliakban is.

1949 – szabadság, a nagy proletár nemzetköziség jegyében Kővágó Mihály alpolgármester Bukarestbe utazik, hogy a százéves évfordulóra eredeti helyére kerüljön a Szabadságszobor. Még az engedélyt is elhozza, de végül nagy román-magyar-szovjet katonái és párt megemlékezés lett, a szoborról nem ejtettek szót.

1953-ban ismét éled a remény, Cristea Milos városi főépítész elkészíti a talapzat terveit, neki is fognak a munkálatoknak, igaz, nagyon lassan és megfontoltan. Sikerült kivárni az 1956-os magyar forradalmat, ami végleg leállította az építkezést. Közben háromszáz aradi román értelmiségi Gheorghiu Dejhez, az akkori román kommunista vezetőhöz küld aláírt tiltakozó levelet, amelyben arra hívják fel figyelmét, hogy az aradi szobor románellenes, a többség érzelmeit sérti. Hosszú ideig a tér be van deszkázva, majd 1961-ben gyors és lázas munka kezdődik, a vértanúk emlékműve helyére, a Szabadságszobornak készült alapzat nagy részét felhasználva Covalschii Gavril *Román katonák* elnevezésű szobra kerül, amit a legjobb indulattal sem lehet művészi alkotásnak nevezni. Ezzel azonban lezárták a hely kérdését, ki merné kérni egy magyar emlékmű felállítását egy román katona szobrának lebontása vagy elköltöztetése árán.

A legmagasabb szintű politikai találkozókön – Ceaușescu Nagyváradon és Debrecenben Kádár Jánossal találkozik, majd 1988-ban Aradon Grósz Károllyal – állítólag mindig szóba került a Szabadságszobor, de csak ennyi. Az aradi találkozón csak Szűrös Mátyás akkori párttitkár kimegy a Veszthelyre koszorúzni, Grósz hagyta magát a házi-

gazdáktól lebeszélni, Szűrös azonban ragaszkodott a diplomáciai úton történt egyeztetéshez.

1989 decembere új reményeket keltett az optimistákban, legyintést a pesszimistákban. Az aradi magyar napilap, a *Jelen* hasábjain Mózer István újságíró cikksorozatot kezd, közvélemény kutatást folytat, hogy hova kellene felállítani a Szabadságszobrot. Nyilatkoznak laikusok és szakértők, idősek és fiatalok, és szinte mindenki azt kéri, követeli az RMDSZ-től, hogy foglalkozzon a szoborkérdéssel, állíttassák fel ismét Aradon. Igazából csak a hivatalos szervek nem foglalkoznak az üggyel, a helyi román napilap az 1953-ra hivatkozik, az akkori háromszáz aláíróból még sokan élnek, aminél jóval többet összeszednek ma, órák alatt. Közben folyik a tárgyalás a román-magyar alapszerződésről. Bármi kerüljön egy ilyen dokumentumba, abban biztosak vagyunk: alapszerződés nem köthető a két ország emlékművei, történelmi dokumentumai és művészeti értékei megbecsülésének kölcsönös szavatolása nélkül. Zala György alkotása mindhárom kategóriába besorolható.

1995-ben megkötik a román-magyar (más értelmezés szerint a magyar-román) alapszerződést, amellyel nem csupán a szélsőséges nacionalista román pártok elégedetlenekek, de az RMDSZ is. A megállapodás szerint a két ország tiszteletben tartja az egymás területén fellelhető katonasírokat és emlékműveket, illetve lehetővé kell tennie ezek látogatóságát és látogathatóságát. Mellékletben sorolják fel az érintett emlékműveket, közöttük első helyen Zala György aradi szobrát.

Tervek készülnek, előbb csak elgondolások, hol lehetne a többségi érzékenység megsértése nélkül felállítani a szobrot. A Kelemen Lajos Műemlékvédelmi Társaság országos elnöke, Balogh Ferenc révén Sándor István aradi műépítész kap megbízatást, hogy készítsen tanulmányterveket. Ezek viszonylag rövid idő alatt el is készülnek, bár belépési engedélyt a Várba sem ő, sem Bognár Levente, Arad megye alprefektusa nem kap a katonai hatóságoktól. Így a tervek csak a régi, kinagyított fényképek és a fellelhető dokumentáció alapján készülnek.

Tokay György, a román kormány kisebbségi minisztere, majd Takács Csaba, az RMDSZ országos ügyvezető elnöke is levelet ír Victor Babiuc honvédelmi miniszternek, de mindkettőjük levelére elutasító a válasz, miszerint a szobor – eredeti szövegben “Monument al Libertății” (“Ungaria Milenară”) – sorsáról dönteni és azt felállítani nem Románia Honvédelmi Minisztériumának a hatásköre, hanem esetleg a helyi tanács kérje a Kormánytól, hogy hozzon ilyen értelmű határozatot. Ugyanakkor a Takács Csabának küldött levélben megjegyzik, hogy nincs tudomásuk az Aradi Tanács ilyen jellegű kéréséről, ami igazolja, hogy konzultáltak a helyhatóság valamely képviselőjével. Az RMDSZ Ügyvezető Elnöksége Babiuc levelét az aradi RMDSZ-hez továbbítja azzal a megjegyzéssel, hogy „*kérjük a városi tanács ez irányú intézkedését, a további mielőbbi lépések megtételére*”, 1999. május 1. Aradon ilyen lépést senki nem kezdeményezett a Tanácsban.

Az RMDSZ-t is magába foglaló kormánykoalíció létrejött, majd Magyarországon a FIDESZ vezette kormány megalakulása felgyorsítja az eseményeket. Radu Vasile román és Orbán Viktor magyar miniszterelnökök találkozóin szóba kerül az aradi Szabadságszobor, s a román kormányfő megígéri a megoldást, érthetlenségét fejezve ki, hogy egy szobor helyreállításával miért kell a XXI század küszöbén miniszterelnöki szinten foglalkozni. A dolgok részleteit 1999 során a két ország igazságügy-minisztere, Valeriu Stoica és Dávid Ibolya találkozásánál beszél meg. A pontosítás érdekében Aradra

látogató magyarországi delegációt, majd a miniszter asszonyt kellemesen lepte meg az aprólékosan kidolgozott tervcsomag a négy lehetséges helyszínnel és a tartalékkal. A szobrot ekkor még nem látta senki a tervezők közül, de Valeriu Stoica a hadügyet irányító kollegájánál elérte, hogy a két miniszter az aradi várba látogathasson a szobrot megtekinteni. Arad megye alprefektusa ekkor sem kapott belépési engedélyt.

Rövid, a helyiekkel folytatott megbeszélés után világos lett, a feladat kettős: a szobrot ki kell hozni a várból, mert azt önszántából a hadsereg nem adja ki és külön kell foglalkozni a felállítás lehetőségével. Az első feladat volt a sürgős, a másodiknak szinte előfeltétele. Ekkor vetődött fel először, hogy egy biztos, nem más helységben székelő vezetőtől függő, magyar szervezetet kellene találni Aradon, amely képes erkölcsileg, anyagilag és megbízhatóság szempontjából megfelelni a nagy feladatnak. Alulírott javasolta, hogy a szobor megőrzésére kérjük fel az Aradi Minorita Rendházat, mint Aradon székelő olyan jogi személyt, amelynek saját döntési köre van, vezetősége is mindenkor a városban kell hogy működjön. A felkérésre P. Csergő Ervin minorita atya, aradi házfőnök azonnal ígént mondott, ismervén a minoriták közel három évszázados aradi munkáját, kezdve a vértanúk kivégzésén való jelenlétükkel el egészen az emléképolásig. Csergő atya levélben tudatta 1999 augusztus folyamán Victor Babiuc román honvédelmi miniszterrel, hogy hajlandók gondoskodni a szobor sorsáról.

1999. szeptember 20-án jelent meg a 770-es számot viselő kormányrendelet, miszerint jóváhagyják a 01380-as aradi katonai egységénél őrzött Szabadságszobor alkotóelemeinek a Honvédelmi Minisztérium adminisztrálásából az aradi Minorita Rend (Assisi szent Ferenc konventuális rendje) adminisztrálásába való átadását. A rendelet második pontja szerint az első paragrafusban foglalt javak átadása-átvétele az érdekelt felek között megkötendő jegyzőkönyv (protokoll) alapján történik, a rendelet érvénybelépésétől számított 10 napon belül. Ekkor kezdődött a *visszaszámlálás*, hiszen az aradi vár parancsnoka még öt nappal később sem tudott a kormányrendeletéről, miközben a Minorita Rendház pedig kijelölte a protokollt tárgyaló és aláíró személyeket (P. Csergő Ervin plébános, házfőnök és Matekovits Mihály tanár, a plébánia egyháztanácsának világi elnöke).

Az átadók szemmel látható időhúzása ellenére a munkálatok előkészítése lázasan folyt. A rendház udvarában egy betongarázst kellett elbontani, a törmelékeket elszállítani, a lebontás miatt a templom falát rendbe tenni. Biztonsági és esztétikai okokból a kijelölt hely háttereként egy kb. 6 méteres lemezhatáret kellett emelni, majd a helyet egy kb. 5 méter magas rácsrendszerrel biztosítani. Mindezt a hatalmas munkát 5 nap alatt végezték el az ARKIT vállalat szakemberei, naponta 15-20 önkéntesen dolgozó, nagyon kemény munkát végző férfi segítségével. A hajnaltól sötétedés után is tartó munkát Kallós Csaba mérnök állandóan felügyelte, ott volt Cenădan Adrian, a rendház gondnoka, s ha kellett, azonnal a helyszínre sietett Cziszter Kálmán építészmérnök, RMDSZ-elnök és Darida János alpolgármester, műépítész. Közben Cziszter Kálmán és Bálint György mérnök a szállítóeszközöket (2-3 daru és szállítókosci) szervezték, hiszen a templom udvarába csak kis vagy közepes kocsival lehet behajtani részbe a szűk kapubejáró, részben a szűk utca miatt.

Ez idő alatt Bognár Levente alprefektus a szó szoros értelmében *telefonéletet* élt. A katonai szervek nehezen kapták meg a Hivatalos Közlönyt, majd jó szokásuk szerint útmutatásra vártak. Mi pedig attól tartottunk, hogy kifutunk a hivatalos 10 napból, s utána minden a szokott rendben, azaz *sehogysen* történik. A Honvédelmi Minisztérium csak

28-án döntötte el, hogy a protokollt ugyan Bukarestben szövegezik, de Aradon írja alá a katonai körzet parancsnoka. Ezt a döntést is Borbély László a Közmunkaügyi Minisztérium államtitkára erőltette ki hadügyi kollégáiból. Este értesítettek – reggel legyünk Bukarestben.

1999 Szent Mihály napja. Borbély László államtitkár reggel bevitt az oroszán szájába, majd magunkra hagyott. A román Honvédelmi Minisztériumban meglepően szívélyesen, európai módon fogadtak, s a szárazföldi haderők jogügyi osztályát vezető ezredes foglalkozott a szobor átadásának protokolljával. Azért, hogy időt nyerjünk, Aradon készítettünk egy jegyzőkönyv tervezetet, amely a megbeszélések alapját jelentheti. De ugyanezt tette a fogadó ezredes is, így a köztünk levő kezdeti feszültség hamar oldódott. Pillanatok alatt rájöttünk, egymás tervezetét olvasva, hogy azok 90 százalékban megegyeznek. A minorita rendház küldöttsége két dolgot kért beiktatni a honvédelmiek tervezetébe, nevezetesen azt, hogy a szobor szállítása a kormányhatározat alapján október elsejéig történjen meg, s ne az aláírástól számított 10 napon belül, illetve a második igény az volt, hogy az aradi várba belépő személyeket a minisztérium illetékese napiparancsban hagyja jóvá. Erősen aggódtunk, hogy egy ilyen, Aradon Bukarest felé mutogató engedély miatt kicsúszunk az időből. Tárgyalópartnerünk szerint ez piti ügy, az aradi helyőrség parancsnoka jóváhagyhatja, de ismerve az előzeteseket, kértük megértését. Így született meg a protokoll végleges szövege, az átadás módjáról, a költségekről, a felek külön-külön felelősségéről, a terminusról, s arról, hogy az utolsó darab kihozatalakor átadási-átvételi jegyzőkönyv készül, amelyet ugyancsak mi írunk alá. Amíg a jegyzőkönyvet gépelték, elkészült a honvédelmi miniszter napiparancsa, amelyben felhatalmazza Moise Iercoşan ezredest, az aradi helyőrség parancsnokát a jegyzőkönyv aláírására és arra, hogy a minorita rend által betervezett névsorban szereplő személyeket a szállítás céljából a várba beengedje. Három óra alatt végeztünk. A kapun kívül gyors telefon Aradra Bognár Levente alprefektusnak – másnap reggelre beszéljen meg találkozót az aradi aláíróval, mert az idő sürget, akkor már 48 óra sem lesz a határidőig.

Szeptember 30 – Iercoşan ezredes egész nap házon kívül, maroktelefonján csak a rögzítő válaszol. Idegtépő percek, órák, félnap. Egy nappal a határidő lejártá előtt még nem véglegesek a papírok, s pont a helyszínen van a gond. Munkaidő lejártá előtt percekkel, 15 óra 55-kor telefon a Honvédelem jogügyi osztályára, ahol teljesen érthetetlen, hogy a szobor még nincs nálunk. Két perc múlva csengett a telefon Bognár Levente asztalán – Iercoşan ezredes elnézést kért, nem tudta, hogy kerestük, reggel nyolckor a helyőrség parancsnokságon várja a minorita rend küldöttségét és az alprefektust.

Október 1 – péntek. Reggel nyolckor – elméletileg 16, gyakorlatilag 10 órával a kormányrendelet lejártá előtt, a gáji laktanyában a parancsnok roppant szívélyesen fogadott, miközben helyettese a saját miniszterének napiparancsát törvénytelennek, egy civil hülyeségének nyilvánította, megfenyegetve felettesét, hogy amennyiben aláírja, ezért a hadsereg és a románság előtt felelni fog, hiszen már alakul az élőlánc a vár körül, amely, ha kell, élete árán is megakadályozza a szobor kihozatalát. Moise Iercoşan ezredes sztoikus nyugalommal jelezte, hogy itt ő a parancsnok és felettesének, a honvédelmi miniszternek a napiparancsát teljes egészében végrehajtja. Mi történik a váron kívül, nem az ő gondja, azt oldja meg a minorita rend, vagy akinek ez a feladata. A kaszárnyában pont nem működött egy másoló sem, a számítógépek mind hibásak voltak, teljes a szabotálás és az időhúzás, a felforrósodott veszekedés nyilvánvalóvá tette – teljen el ez a nap, s a

szobor marad ott, ahol évek óta van. Tizenegy óra előtt néhány perccel megegyeztünk, aláírtunk, a névsorokat jóváhagyták, a szállítás aznapi órarendje megszületett. A többi már valóban a minorita rend, a szállítók, a forgalmat és a biztonságot kezében tartó rendőrség dolga volt.

19 óra 17 perckor, szokatlan időben, szürkületkor, megszólaltak az aradi minorita templom harangjai. Ekkor azok is, akik az utolsó percig hitetlenek voltak szobor ügyben, mert több évtized megtanított bennünket nem hinni, vagy csak akkor, ha szemmel látjuk aényt, nos az aradiak megtudták: a Szabadságszobor utolsó eleme, a Hungária alak is átkelt a Maroson, s percek múlva a rendház kapuján próbálják bevinni az udvarba. Fél óra múlva másfélszázan, katolikusok, reformátusok, evangélikusok, unitáriusok és baptisták az udvarban felhangzó TE DEUMLAUDAMUS mellett könnyeztek.

A szállítás teljes ideje alatt telefonkapcsolatban voltam Bognár Leventével, aki a rendház udvarában maradt Dávid Ibolya miniszter asszonnyal. A szlovák nemzetiségű autómentő gépkocsivezető fülkéjében mind a négy út alkalmával Csergő Ervinnel ültünk, Csiszter Kálmán, Darida János és Sándor István gépkocsival követte a szállítmányokat, amelyet rendőrautók fogtak közre. Az útvonalat a négy szállítás idején teljesen lezárták. A darus, Bálint György szállításvezető mérnök, segítője Tóth Dénes és Khell Levente tanító végig a várban maradtak. Az utolsó szállításkor a kapuban aláírtuk az átadási átvételi jegyzőkönyvet, majd néhány szóban megköszöntem a hadseregnek, hogy akarata ellenére évtizedekig őriznie kellett a Szabadságszobrot, s ezt a feladatot megfelelően teljesítették.

Időközben, szeptember 30-án újabb kormányrendelet jelent meg, az 793-as számú, amely intézkedik a *Román-magyar barátság park* helyének kijelöléséről, s hogy ezt a területet a helyi tanács átadja használatba – 7 napon belül – a Művelődési Minisztériumnak. Az aradi Tanács ezt azonnal leszavazta, részben azért, mert a Kormány nem illetékes a Tanács tulajdonáról dönteni, részben pedig azért, mert Aradon ilyen parkra nincs szükség.

A 770-es kormányrendelet négy órával a kitűzött 10 napos határidő előtt megvalósult egy olyan csapatmunka eredményeként, amelyben a **szobor szellemiségét követők** vettek részt.

A 793-as kormányrendelet száz nappal a kitűzött 7 napos terminus után sem valósult meg egy olyan csapatmunka eredményeként, amelyben a **Barátság Park szellemiségét ellenzők** vettek részt.

Szász Jenő

Székelyudvarhelyi Cserehát – áru vagy próbakő?

Székelyudvarhely – az 1996-2000-es mandátum átka, a hatékony romániai magyar politizálás nagy kérdőjele, ugyanakkor a romániai kisebbségi jogok tiszteletben tartásának próbaköve. Így lehetne sűríteni a székelyudvarhelyi Csereháton felépült, hatalmas épületegyüttes okozta problémákat.

A Cserehát-dokumentáció hatalmasra duzzadt. Mára már több mint ezernyi levél, határozatot, bírósági-, törvényszéki ítéletet, illetve újságcikket kell átböngésznie annak, aki átfogó, mindenre kiterjedő képet szeretne alkotni erről a most már nagypolitikai-vá nőtt, román-magyar csúcstalálkozón is fel-felbukkanó kérdéskörrel.

A Cserehát-ügy krónikája

1990-ben Cyrill Bürgel svájci állampolgár hátrányos helyzetű gyermekek megsegítését célzó tevékenység kifejtéséért érkezett Romániába. Ekkor a *Basel Hilft* nevet viselő egyesület ügyvezető elnöki funkcióját töltötte be. E szervezetnek Romániában nem volt kirendeltsége, ezért szüksége volt egy román partnerre – ez lett a gyergyószentmiklósi *Szent Miklós Egyesület* –, általa elindíthatták egy megsegítő iskola előzetes dokumentációjának összeállítását.

Ez utóbbi 1992-ben az illetékes megyei szakosztálytól építési előengedély kibocsátását kérte. Az épület terveit a csíkszeredai KONTUR Kft. készítette a gyergyószentmiklósi Szent Miklós Egyesület megrendelésére. Utólagosan a különböző okiratokat már az ARIS INDUSTRIE Rt., egy román-francia vegyesvállalat nevére állították ki, melyet állítólag a Basel Hilft Egyesület bízott meg az építkezés felügyelésével. A bukaresti székhelyű cég lett a csereháti beruházás általános kivitelezője. Májig tisztázatlan, hogy kezdeményező jogi személy, a Szent Miklós Egyesület milyen körülmények között adta át a jogosítványokat az ARIS INDUSTRIE Rt.-nek, hiszen a különböző engedélyek már a bukaresti cég nevére bocsátatnak ki, a gyorsan haladó építkezés pedig eltér az eredeti rendeltetéstől, és lassan rendházhoz kezd hasonlítani.

1993-ben született önkormányzati határozattal a város 99 esztendőre bérbe ad 16700 négyzetméter területet egy „Székelyudvarhelyi fogyatékos gyermekek kisegítő iskolájának” (szöveghű idézet a határozatból – a szerző) építésére. Az egy évszázadra szóló terület-bérbeadási (ún. koncessziós) szerződést ugyancsak tisztázatlan körülmények között az ARIS INDUSTRIE Rt. képviselője írja alá, holott ilyen jellegű szerződésnek, verseny-tárgyalást nélkülöző terület-bérbeadásnak előírászerűen **csak** nonprofit szervezetek lehetnek a haszonélvezői. Az ARIS INDUSTRIE Rt. telekkönyvi bejegyzést soha nem kért a terület-koncesszióról, illetve a felépítmény tulajdonjáról. Utóbbi addig nem is

lehetséges, amíg az ingatlan teljesen fel nem épül, és a szakhatóságok hivatalosan át nem adják, ami a mai napig nem történt meg.

1996. június 7-én az ARIS INDUSTRIE Rt. egy bukaresti székhelyű egyházi egyesületnek, a *Szeplőtelen Szív Kongregációnak*, egy 1994-ben bukaresti székhellyel bejegyzett görög-katolikus egyesületnek adományozza a félkész épületet. A szerződést bukaresti közjegyző előtt hitelesítik. Az adományozás híre felháborodást keltett Székelyudvarhelyen elsősorban azért, mert az ajándékozási szerződésben a cserehátai ingatlan árvaházként és nem kiegészítő iskolaként szerepel. Az említett adományozási szerint az egyesület csak az épület végleges átadása után veszi birtokba az ingatlant.

1996. július 2-án az önkormányzati hatóságok büntetőjegyzőkönyvet állítanak ki az építkezési engedély megszegése miatt. 1996. július 26-án a székelyudvarhelyi önkormányzat a helyi Bírósághoz fordul, és kéri az építkezés azonnali leállítását, aminek a bíróság helyt is ad. A bírósági elnöki rendelet formájában megszületett ítéletet azonnal végrehajtják, a végrehajtó lezárja az épületet, az ajtókat a szolgálati bejárat kivételével lepecsételi. Az ARIS INDUSTRIE Rt. és a görög-katolikus egyesület fellebbez a döntés ellen, amelyet a Hargita Megyei Törvényszék elutasít. Ezt a döntést a marosvásárhelyi Táblabíróságon az ARIS INDUSTRIE Rt. és a Szeplőtelen Szív Kongregáció ismét megtámadja. A fellebbezésnek a táblabíróság helyt ad, és a 193-as számú 1997. március 4-én hozott döntésével az előző két határozatot megsemmisíti.

A táblabírósági döntés előtt jelenik meg a Văcăroiu-kormány határozata, mellyel a területet át akarja játszani a görög-katolikus püspökségnek – sikertelenül.¹ A cserehátai ügyben ez az egyetlen per, amelyben végleges bírósági döntés született, azonban ez sem a terület-, sem a felépítmény tulajdonjogát nem befolyásolja, hanem kizárólag az építkezési munkálatok beszüntetése körüli vitát zárta le.

1997. május 28-án a Szeplőtelen Szív Kongregáció néhány tagja az adományozási szerződésre hivatkozva megkísérel behatolni az épületbe. A bírósági zárpecsétek az ajtókon voltak, tehát az állagmegóvást biztosító polgárőrökön kívül senki sem léphetett volna be az épületbe annál is inkább, mert bár kezében volt a görög-katolikus egyesületnek a táblabírósági végleges döntés az épületlezárás feloldásáról, a végrehajtásra csak az illetékes területi bíróság jogosult, kérés alapján. Még aznap, közel 2500 helyi lakos tiltakozik az épületnél, és eltávolítják az ingatlanból a beköltözött négy-öt apácát. (Bardóczy Csaba, akkor még megyei tanácsos bírósági- és sajtóbeli meghurcoltatása az 1997. május 28-i eseményekkel függ össze.²) A központi román sajtó botrányra duzzasztja a történetet, ugyanakkor számos büntetőjogi vizsgálat indul az esemény tényleges résztvevői, illetve vélt támogatói ügyében. Székelyudvarhely polgármesterét a Román Parlament Emberjogi Bizottsága is meghallgatja.

1997. december 8-án Székelyudvarhelyre érkezik Remus Oprea miniszteri rangú kormányfőtisztviselő, éppen az oktatási törvény szenátusi vitájának napján azzal a kéréssel, hogy szeretné megtekinteni az épületet. Amikor Oprea kíséretével, valamint a város polgármestere és önkormányzati képviselői az épületben voltak, váratlanul megjelent az ARIS INDUSTRIE Rt. vezérigazgatója, a Szeplőtelen Szív Kongregáció népes képviselője és a központi román média vezető munkatársai több teherautóra pakolt felszereléssel, bútorokkal és kegytárgyakkal. Az önkormányzati testület, valamint számos udvarhelyi polgár 48 órán keresztül fizikai jelenlétével próbálta megakadályozni a beköltöztetést. Az időközben helyszínre érkezett (körülbelül 500 fős) karhatalmi erők felszólították az épü-

letben tartózkodó udvarhelyieket, hogy haladéktalanul távozzanak, ellenkező esetben erőszakhoz folyamodnak magánlaksértés címén. Az udvarhelyiek távozását, ami a bírósági végrehajtás következménye, az épületben megjelent rohamrendőr-alakulat felügyelte, és ezt követően lezárták az ingatlan körüli utakat, elvágva Székelyudvarhelyt a Csereháttól. 1997. december 9-e óta az épületet állandó rendőri és katonai őrizet alatt tartják.

Cserehádi perek – ma

A Cserehát kapcsán perek tucatja folyik több bíróságon és több feljebbviteli szinten. A három alapper közül mindeddig egyet vesztett el Székelyudvarhely önkormányzata: a Marosvásárhelyi Táblabíróság 836/1999. október 11-i döntésével (812/1999/C számú perirat) helybenhagyta a Maros megyei Törvényszék 467/1999. március 24-i ítéletét, amely elrendelte a székelyudvarhelyi önkormányzat tulajdonjogának telekkönyvből való törlését. Érdekes módon, a per nyertese mindezig nem kérte az ítélet végrehajtását, tehát a tulajdonjog telekkönyvi törlését.

Ugyancsak a marosvásárhelyi Törvényszéken folyik annak a pernek az újratárgyalása, melyben Székelyudvarhely kéri az ARIS INDUSTRIE Rt-vel kötött *terület-bérbeadási (koncessziós)* szerződés, illetve az ARIS INDUSTRIE Rt. és a Szeplőtelen Szív Kongregáció között létrejött *ingatlan-ajándékozási* szerződés megsemmisítését, és az eredeti jogviszonyok visszaállítását. A 132/2000-es számú ügyirat 2000. március 24-i tárgyalásán a már jogerős, Székelyudvarhely tulajdonjogának telekkönyvi törlésére vonatkozó másik ítélet szellemében (a Maros megyei Törvényszék 467/1999. március 24-i ítélete) kérte az önkormányzat, hogy töröljék a beadvány harmadik pontjában megfogalmazott *ingatlan-átadásra, illetve az átadás előtti telekkönyvi helyzet visszaállítására* vonatkozó kérelmet, de Udvarhely továbbra is kéri a *terület-bérbeadási* és az *ingatlan-ajándékozási* szerződések megsemmisítését. Ennek az ügycsomónak az újratárgyalását a bukaresti Legfelsőbb Ítéletábla rendelte el, elfogadva Székelyudvarhely perjogi kifogásait, helyt adva annak az érvelésnek, hogy az ügy első tárgyalássorozatának különböző szintű bírósági testületei több hibát is elkövettek.

A másik, különben hajmeresztő ítéleteket eredményező tárgyalássorozat a Bákói Táblabíróságon folyik, ahol Székelyudvarhely alperesként védekezik. 2000. április 10-én kerül sor arra a tárgyalásra, ahol a város megfellebbezi a bákói Törvényszék arra vonatkozó (2226/A/1999. október 18-i) döntését, melyben elrendelik a Szeplőtelen Szív Kongregáció tulajdonjogának telekkönyvi bejegyzését, mit sem törődve azzal, hogy az ajándékozó ARIS INDUSTRIE Rt. sosem volt az épület telekkönyvi tulajdonosa, hogy az *ingatlan-ajándékozási* szerződés nem tartalmazza a telekkönyvi adatokat és, hogy az elajándékozott épület a telekkönyvben nem is szerepel.

Semmibe vett önkormányzatiság

Az 1996-2000-es mandátum alatt nem a Cserehát-ügy az egyetlen, melynek során öntudatosodott, hogy gyermekcipőben jár még Romániában az önkormányzatiság és a szubszidiaritás elvének gyakorlása a közigazgatásban. Az viszont egyértelmű, hogy a cserehádi kisegítő iskola kérdése felvethet olyan megközelítést is, melyek megkérdőjelezzik nem csak az euro-konform jogharmonizáció román igényét, hanem a már létező, és tör-

vénybe foglalt közigazgatási jog alkalmazását is, ha a nemzeti (itt román!) érdek ütközik a kisebbségével, esetünkben a magyarral.

Az 1996. november 27-én született, 1346-os Văcăroiu-határozat óta a csereháti kérdés már nem nevezhető helyinek. Ugyanis ez az első bizonyítéka annak, hogy a mindenkori román kormány akár tulajdonjogi vizsályokba is megpróbál beavatkozni, ha etnikai konfliktus vélt vagy valós árnyéka borul bármely kérdésre, és él a konjunktúra biztosította lehetőségekkel a névlegesen független intézmények befolyásolásával. Mert nem lehet mással magyarázni azt, ahogyan a karhatalom egyértelműen vallott szint a Szeplőtelen Szív Kongregáció oldalán, jóllehet az önkormányzat (azaz annak a településnek a legitím vezetése, melynek „biztonságát” hivatott biztosítani) ezzel teljesen ellenkező álláspontot képviselt, illetve az „igazság” jogi értelemben vett eldöntése még a „független” bíróságok tárgyalótermeiben bolyongott, bolyong. És nem változtatott ezen az új hatalom sem, hiszen a Ciorbea-kormány miniszteri rangú főtitkára, Remus Oprea közbenjárásával biztosították a Szeplőtelen Szív Kongregáció ingatlan-foglalását akkor, amikor kormánykoalíciós partner a Romániai Magyar Demokrata Szövetség is.

A csereháti ügy terebélyesedése során a Szeplőtelen Szív Kongregáció, illetve az ARIS INDUSTRIE Rt. szinte minden helyi adminisztratív jellegű előírást és jogszabályt áthágott (építkezési engedély, a különböző hatóságok engedélyeinek megszerzése, a helyi önkormányzat határozatai stb.), amit minden „központi” hatóság figyelmen kívül hagy, sőt, az etnikai konfliktussá duzzasztott ügyben „megértéssel” kezel.

Ilyen politikai és joggyakorlat láttán okkal tehető fel az a kérdés, hogy mennyiben vehető komolyan Románia és a mindenkori román kormány megnyilatkozások szintjén gyakran hangoztatott óhaja a központosítás leépítéséről és visszabontásáról, amit állítólag ténylegesen is meg kíván valósítani?

Az RMDSZ és a Cserehát

Nincsen könnyű helyzetben az, aki ezt a kérdést felteszi. Mert a kormánykoalíciós RMDSZ-vezetés szempontjából ez csak egy kérdés, Székelyudvarhely szempontjából azonban ez a kérdés. Tény, hogy egyértelmű, határozott (azaz eredménnyel járó) álláspontot csak akkor képviselt a romániai magyarság érdekvédelmi szervezete, amikor a Văcăroiu-határozatot megsemmisítette 1997. március 14-én az újonnan hivatalába lépett Ciorbea-kormányval.

Azt a kérdést is fel kell tenni, hogy az RMDSZ (azaz ebben az olvasatban a romániai magyarság) mit nyerhet vagy veszíthet? Azaz, a hivatalos érdekképviselőnek színt kell-e, kellett volna-e vallania Cserehát-ügyben? Székelyudvarhely, Székelyföld szempontjából a válasz egyértelmű IGEN. És nem csak amiatt, hogy Székelyudvarhely az utolsó magyar sziget – város – Erdélyben, hanem azért is, mert amennyiben alulmarad a helyi akarat ebben a kérdésben, megállíthatatlanná válhat az udvarhelyi „román kolónia” megtelepedése Székelyföldön. Ugyanis egy árvaház, melynek lakói nem a környékről származnak, azaz nem magyar anyanyelvűek, megmásíthatatlanul oda vezethet, hogy évi 100-120 nagykorú, román anyanyelvű fiatal „eredményez” Székelyudvarhelynek. Az érvényben lévő jogszabályok és gyakorlat szerint pedig, minden nagykorú árvát az a település kell ellásson (munkahellyel és lakással), ahol az őt kibocsátó intézmény működik. Eből a szempontból kell-e megfogalmaznunk azt a kérdést, hogy a most még 1000 főnyi

román ajkú lakossal rendelkező félszázezres település nemzetiségi összetétele hova változna, mondjuk tíz év múlva? A választ egy sor erdélyi „magyar” város példája szolgáltatja.

Az RMDSZ álláspontja Cserehát-ügyben nem határozott, sőt, mintha kényelmetlen volna koalíciós partnerei előtt felvállalni ezt a politikai hadviselést. Az érdekvédelmi szervezet soha nem tekintette kiemelt fontosságúnak ezt a kérdést, így nem is igazán gyakorolt erősebb nyomást a koalíciós társpártokra. A határozott politikai támogatás hiánya pedig érezhető hatással van a különböző állami intézmények és hivatalok (bíróságok, rendőrség és csendőrség, pénzügy, egészségügyi rendőrség stb.) viszonyulására a csereháti ügghöz. Még a megyei (különben szintén magyar, az RMDSZ-nek köszönhetően hivatalba lépett) vezető funkcionáriusok sem támogatják egyértelműen Székelyudvarhelyt. Kivételt Kolombán Gábor, a Megyei Tanács elnöke képez, akinek szintén perei voltak a Cserehát-ügy kapcsán. Holott sokkal hatékonyabban lehetne érvényt szerezni a székelyudvarhelyiek érdekeinek, ha a helyi önkormányzat nem marad szinte kizárólagosan magára.

Nemzetiségi-, szociális kérdés?

Az eredeti elképzelés szerint a csereháti kisegítő iskola Székelyudvarhely és a környékbeli mintegy 300 fogyatékos gyerek, ifjú sorsán javított volna. Ennek szellemében született a terület-bérbeadási szerződés is, amelyben az újonnan felépülő intézmény megnevezésével ezt rögzítették. Azonban a Szeplőtelen Szív Kongregáció által kívánt árvaház nem megoldaná a város és vonzáskörzetének egyik szociális problémáját, hanem újat teremtene, hiszen a nagykorúságot elérő, nagyszámú árva közösségi beilleszkedéséről szintén Székelyudvarhely kellene gondoskodjon. Ebben az értelemben még inkább érthető, miért ragaszkodik az eredeti elképzeléshez a település és önkormányzata.

Árvaház esetén a csereháti ügy már nemzetiségi kérdéssé válik. A Szeplőtelen Szív Kongregáció ugyanis deklarálta az ország egész területéről kíván árvákat telepíteni Székelyudvarhelyre. Ha ez így történik, akkor a kisegítő-, illetve az oktatást is felvállaló intézményt kiszolgáló személyzet nemzetiségi hovatartozása is kérdés, valamint az oktatás nyelve is. Joggal fogalmazható meg tehát, hogy ebben az esetben egy brilliánsan kitálatott betelepítési akcióval állunk szemben, mely viszonylag rövid idő alatt, hiszen a tíz esztendő annak tekinthető, átrendezné Székelyudvarhely nemzetiségi összetételét. Amit nem sikerült megoldania a '89 előtti diktatúrának, az sikerülhet a demokratikus román hatalomnak. És az már csak az ügy pikantériája, hogy ehhez a romániai magyarság érdekvédelmi szervezete csendesen asszisztál.

Van megoldás?

Kizárólagos politikai megoldás, legalábbis úgy tűnik, nem igazán születhet ebben a kérdésben. A nemzeti román politikai környezet nem kedvez a konfliktus részrehajlás nélküli rendezésének. Marad tehát a pénz, azaz az adományozó (beruházó?) kártalanítása, tehát az épület megvásárlása. Az összeg azonban tetemes, több mint hetvennégy milliárd lej, ami Székelyudvarhely évi költségvetésének többszöröse. Ki tudja ezt előteremteni?

A város lakossága ekkora összeget képtelen összeadni. A romániai magyarság, illetve az RMDSZ pénzügyi támogatása sem igazán lehetséges: túlságosan peremprobléma a székelyudvarhelyi Cserehát, érzelmileg az ügyhöz szinte kizárólag csak a helyiek kötődnek. A gyulafehérvári római katolikus érsekség a jelenleginél hatékonyabban nyíltan nem segíthet amiatt, mert az ellenérdekelt ebben az ügyben egy görög-katolikus apáca-rend. Vatikán nem avatkozik bele, ami érthető is abból a szempontból, hogy a Romániában meghurcolt görög-katolikusok vatikáni megítélése kedvező, és a történelem igazságtalanságaira aktuális gyógyír a görög-katolikus egyház ingatlanokkal való gyarapítása. A hathatós segítség tehát csak az anyaországtól, valamint a nyugati magyarságtól érkezik.

Az előző MSZP-vezette magyar kormány, diszkrétan „elnézett” a probléma fölött, holott teljes és részletes dokumentáció is eljutott hozzá. Kedvezőbb a mostani magyar kormány hozzáállása. Sikerült elérni, hogy román-magyar kormányközi találkozók alkalmával szó essék a Cserehát-ügyről. Mégis, mi a probléma? A válasz egyszerű: az adás-vételhez, egyáltalán az ügy megoldásához két fél kell. A Szeplőtelen Szív Kongregáció (és a görög-katolikus püspökség) pedig – egyelőre – nem partner.

Jegyzetek:

1. A Văcăroiu-kormány szinte utolsó rendelete a 1346-os, 1996. november 27-i határozata, mellyel a területet át akarja játszani a görög-katolikus püspökségnek. Az újonnan hivatalba lépett Ciorbea-kormány 1997. március 14-én hatályon kívül helyezi a határozatot.
2. Bardóczy Csaba volt megyei tanácsost mind az udvarhelyi Bíróságon, mind a csíkszeredai Törvényszéken két év börtönbüntetésre, négy évre felfüggesztve ítélték. A következő tárgyalás a marosvásárhelyi Táblabíróságon lesz 2000. április 12-én. Bardóczy Csabának jelenleg nincs védőügyvédje, a védelmét egyetlen ügyvéd sem hajlandó elvállalni.

Sorbán Angella

Az erdélyiségről*Adalékok az erdélyi magyarság nemzeti identitásának
kérdésköréhez a XX század végén

„1908-ban születtem Lövétén, és egész életemet itt éltem le. Születésemkor a település a Monarchiához tartozott, mikor férjhez mentem, a román királysághoz. Három gyermekem született a „román időben”, kettő a „magyar világban”. Unokáim a szocialista Romániába születtek, de dédunokáim nagyobb része már megint Magyarországon, mert több unokám is időközben áttelepült. Most azt mondja nekem a lányom: az volna jó, ha én is elmennék vele Magyarországra... Hogy meglátnám Magyarországot...”

(S. A. Emlékezet a családomról)

A kisebbségkutatás sajátos területét képezi azoknak a kelet-közép-európai nemzeti közösségeknek a problematikája, amelyek a XX század első felében, a határátrendezések folytán kerültek kisebbségi helyzetbe. Ez a sajátosság nemcsak abból adódik, hogy az említett közösségek tagjainak anélkül változott meg – akár többször is – az állampolgárságuk, hogy elhagyták volna szülőföldjüket, hanem abból is, hogy a kisebbségi önazonosság formálódásának a közelmúlt évtizedeiben a kommunizmus ideológiája és politikai gyakorlata szabott kereteket, – s mivel a kisebbségi identitás jelenlegi meghatározottságairól van szó –, ennek az időszaknak a traumáit, az egyéni és kollektív tudatállapokra való kihatásait nem lehet figyelmen kívül hagyni. A szóban forgó közösségek identitásának jelen állapota tehát – kikristályosodott és diffúz elemeivel együtt – következménye ennek a társadalomfejlődési útnak, és bár többféle értelmezési modell kínálkozik, elsősorban ennek a történelmi kontextusnak a keretében értelmezhető.

A kisebbségbe került erdélyi magyarság önazonosságának máig érvényes referenciáit az erdélyi írók, költők, egyházi vezetők, közéleti szerepet vállaló értelmiségiek rajzolták meg meghatározó mértékben, ugyanakkor a különböző időszakokban egymásra rakódott társadalomrajzokból táplálkozik az erdélyiségnek egyfajta mitikus olvasata csakúgy, mint azok a sztereotípiák, amelyek mentén nagyon gyakran önmagunkat látjuk vagy láttatjuk.

Az erdélyi magyarság az utóbbi időben az egyre inkább használatos „határon túli magyar” általánosító kategóriájának körébe esik, amely egy, a magyar közösségeket „kívülről” láttató gyűjtőfogalom (bár alig hihető, hogy van olyan erdélyi vagy Kárpát-medencében élő magyar, aki „határon túli”-ként határozná meg önmagát), s ez elfedi a magyar társadalomfejlődés immár többágú folyamatába rejlő társadalm szerkezeti és tudás-szociológiai különbségeket. Fontos tehát, hogy kisebbségben élő magyar közösségek ön-

* A tanulmány alapjául a Balázs Ferenc Intézet (Budapest) által koordinált összehasonlító kutatássorozat szolgált. Az adatfelvételek 1995 és 1997 között készültek, egységes kérdőívek alapján, négy kárpát-medencei régióban Kárpátalján, Vajdaságban, Felvidéken és Erdélyben.

meghatározásait régióként és régiókon belül is megvilágítsuk, s ezáltal szociológiai tartalmat adjunk mind az „erdélyiségnek”, mind a „határon túli magyar” fogalmának, most a XX század végezetével.

1. Hazám: a szülőföldem és az anyanyelvem

A kilencvenes években több átfogó szociológiai felmérést végeztünk, amelyek során a Kárpát-medencében élő magyar közösségek nemzeti/közösségi identitásának főbb aspektusait és az asszimilációban való érintettségét vizsgáltuk **(1)**. Kutatássorozatunk eredményei bizonyítják, hogy az erdélyi magyar önazonosság, miután a nemzetben állami (romániai), az államban pedig nemzeti (magyar) meghatározottságú, ennek a kettős kötést jelző sajátosságnak a mentén írható le. Ennek megfelelően általános nézőpontból – az erdélyi magyar önazonosságnak létezik egy szintje, amely a kisebbségi önazonosság állampolgári vetületét s a földrajzi hazát, valamint ehhez kapcsolódóan a szülőföldhöz való ragaszkodást jelenti, és van egy másik szintje **(2)**, amely a szellemi hazára vonatkozik s a magyar közösség tagjainak kötődését jelenti az anyanyelvhez, az anyanyelvi kultúrához, a magyar nemzet történelmi emlékezetéhez, valamint azokhoz az értékekhez, hagyományokhoz, amelyeket a kisebbségi léhelyzetek a különböző időszakokban kitermeltek. E két identifikációs szint jól érzékelteti az erdélyi magyarság sajátos viszonyát egyfelől az állampolgársággal kötő utódállamhoz, másfelől pedig az egyetemes magyar kultúrához.

Empirikus vizsgálataink másik alapvető következtetése azonban az, hogy az erdélyi magyarság rétegzett és differenciált közösség, s jelentős különbségeket mutat értékrendben valamint identitás-szerkezetekben egyfelől Erdély történelmi régiói szerint (Székelyföld, Közép-Erdély, Partium, Máramaros, Dél-Erdély és Bánság), másfelől pedig a társadalmi rétegződés mentén: életkor- és iskolázottsági csoportok szerint.

Az erdélyi magyarság nemzeti/közösségi önazonosságának domináns elemeit Kárpát-medencei összehasonlító keretben először 1995-ben vizsgáltuk, majd a kutatást megismételtük 1997-ben. Empirikus vizsgálataink vonatkozó tematikai aleggysége a következő kérdésköröket tartalmazta:

- A Kárpát-medencében élő magyar közösségek tagjai (s ezen belül az erdélyi magyarok) szerint milyen tényezők határozzák meg az egyén nemzeti hovatartozását;
- Milyen földrajzi térséget tekintenek leginkább hazájuknak a határon túl élő magyar közösségek tagjai;
- Melyek azok a kategóriák, kifejezések, amelyeket a Kárpát-medencében élő magyarok a leginkább megfelelőnek tartanak saját közösségük meghatározására;
- Létezik-e sajátosan „kisebbségi magyar karakterológia”, s ha igen, ez mely referencia-pontokon mutat különbségeket a többségi nemzetek illetve a magyarországi társadalom vonatkozásában;
- Mit jelent a megkérdezettek nézőpontjából a kilencvenes évek második felében „magyarnak lenni Romániában” (Ukrajnában, Szlovákiában, Jugoszláviában);

Az alábbiakban kutatássorozatunk Erdélyre vonatkozó eredményeit az 1997-ben készült felmérés **(3)** adatainak tükrében mutatjuk be.

1. A nemzeti hovatartozást meghatározó tényezők tekintetében felméréseink eredményei azt bizonyítják, hogy az erdélyi magyarok nézőpontjából döntő prioritása (majdnem kizárólagossága) van az anyanyelvnek és az anyanyelvi kultúrának: az erdélyi

megkérdezettek túlnyomó többsége úgy véli, hogy az egyén nemzeti hovatartozását az anyanyelv és a kultúra határozza meg (87,5%). Azok részaránya, akik úgy gondolják, hogy ez egyéni döntés, illetve választás kérdése 7,9%-ot tesz ki, ugyanakkor elenyésző arányt képvisel azok csoportja, akik szerint a nemzeti hovatartozás állampolgárság függvénye (3,0%). A kérdéskört illetően az anyanyelv és a kultúra meghatározó szerepére vonatkozó álláspont elfogadottsága a bemutatott átlagnál magasabb értéket az idősebb generáció körében mutat (55 év felett 91,7%), az egyéni döntés meghatározó jellegét pedig az átlagosnál nagyobb arányban a legfiatalabbak (13,7%), a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők (14,1%), valamint a Dél-Erdélyben és a Bánságban (12,7%) élő megkérdezettek képviselik. Mindezekkel az átlagtól való eltérésekkel együtt azonban elmondható, hogy az anyanyelv és az anyanyelvi kultúra meghatározó szerepe az erdélyi magyar önazonosság legalapvetőbb eleme, s ennek a tényezőnek a megítélésében az erdélyi magyarság majdnem homogén közösségként jelenik meg.

2. Megosztottabb képet mutatnak viszont kutatássorozatunk eredményei abban a vonatkozásban, hogy milyen földrajzi térséget tartanak hazájuknak az erdélyi magyarok. Adataink szerint a megkérdezetteknek csupán 6,9%-a tartja hazájának Romániát és még kisebb azok aránya, akik a jelenlegi vagy a történelmi Magyarországot (a teljes magyar nyelvterületet) érzik hazájuknak (3,7%), de azok aránya is elhanyagolható, akik Európát tekintik hazájuknak (1,2%), csakúgy mint azoké, akik „úgy érzik, nincs igazi hazájuk” (2,4%). A megkérdezettek többsége az előbbi válaszalternatívákkal szemben hazájának Erdélyt tartja (44,7%), illetve a szűkebb kistérséget (Szilágyság, Kalotaszeg, Székelyföld, Máramaros, Bánság, Mezőség stb.), esetleg a települést ahol született (40,3%). Ezzel a kérdéskörrel kapcsolatban megjegyezzük, hogy a „hazám: Erdély” a közép-korosztályhoz tartozók (36-55 év között 50,0%), valamint a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében (57,6%) kapott az átlagosnál nagyobb hangsúlyt, míg a regionalitás Dél-Erdélyben és a Bánságban (45,1%); Románia pedig mint haza, az átlaghoz képest némileg magasabb értéket a legfiatalabbak körében mutat (9,0%). Fontos azonban azt is elmondani, hogy kutatásaink tanúsága szerint az elmúlt évtizedben egy szűkülést jelentő elmozdulást tapasztaltunk a haza fogalmát illetően. Ez azt jelenti, hogy a kilencvenes években a haza fogalma nemhogy tágult volna, hanem még inkább bennebb vonta határait: míg 1995-ben a megkérdezettek többsége hazájaként Erdélyt nevezte meg (65,8%), a szűkebb szülőföldet pedig közel egynegyed (22,7%), addig az 1997-es adatok szerint e tekintetben a hangsúly számottevő mértékben áttevődött a szülőföldre. Felméréseink eredményei tehát ezzel a kérdéssel kapcsolatban egy olyan erdélyiséget körvonalaznak, ahol hangsúlyosan van jelen a belső regionális elem is. A haza tehát Erdély és ezen belül egy kistérség, annak fejlődéstörténetével, helyi sajátosságaival, mentalitásával és az adott kistérségben a történelmileg kialakult többségi-kisebbségi együttélési módokkal.

3. A leginkább differenciált képet azonban azok a válaszok rajzolják az erdélyi magyarságról – mindkét felmérés adatai szerint –, amelyeket arra a kérdésre kaptunk, hogy milyen meghatározás a leginkább megfelelő az erdélyi magyarságra vonatkozóan. A kérdést illetően a megkérdezettek közel fele úgy ítélte meg, hogy az erdélyi magyarságra a legmegfelelőbbek a nemzeti kisebbség illetve a nemzetiség meghatározások (49,0%). Ezzel szemben egyharmadot tesz ki azok aránya, akik azt az álláspontot képviselik – mintegy elutasítva a döntően kisebbségiként megélt önazonosságot –, hogy az erdélyi magyarság inkább a magyar nemzet része, illetve a magyar nemzettől „elszakított ma-

gyarság” (34,7%), 12,9% szerint pedig az erdélyi magyarság „nemzeti közösség”, (2,7% szerint etnikum, 0,7% szerint néptöredék). A kérdés megítélése kapcsán először is a regionális bontás érdemel figyelmet, különös tekintettel a székelyföldi és a dél-erdélyi/bánsági preferenciák között mutatkozó szignifikáns eltérésekre: míg a Székelyföldön a nemzeti kisebbség illetve a nemzetiség meghatározást a megkérdezetteknek mind-egy 42,8%-a tartotta a leginkább megfelelőnek, addig ez az arány Dél-Erdélyben és a Bánságban 66,0%. Annak az álláspontnak a tekintetében, miszerint az erdélyi magyarság a „magyar nemzet része”, illetve „a magyar nemzettől elszakított magyarság”, fordított a megoszlás: a székelyföldi válaszadók 40,0%-a vélte úgy, hogy az erdélyi magyarság a magyar nemzethez tartozó (vagy attól elszakított) rész, ám ez a részarány Dél-Erdélyben és Bánságban csupán 19,4%. Kiemelést érdemel továbbá, hogy a felsőfokú végzettségűek a többi iskolázottsági csoporttól szignifikánsan eltérő arányban (és homogénebb csoportokat alkotva) képviselik a különféle álláspontokat: az átlagot jelentő 49,0%-kal szemben körükben 28,3%-ot tesz ki azok aránya, akik szerint az erdélyi magyarság nemzeti kisebbség/nemzetiség, az átlagos 34,7%-kal szemben az értelmiségiek 39,0%-a véli úgy, hogy az erdélyi magyarság a magyar nemzethez tartozó (vagy attól elszakított) rész, ugyanakkor körükben azok részaránya, akik szerint az erdélyi magyarságra a „nemzeti közösség” a legalkalmasabb meghatározás, több mint kétszerese az átlagnak (31,8%). Mindazonáltal az is figyelemreméltó, hogy kutatássorozatunk eredményei alapján a kisebbségiként megélt önazonosságtól a nemzetrész irányába látszik egy elmozdulás, – ami valószínűleg a Duna televízió műsorstratégiájának is köszönhető: míg 1995-ben a megkérdezettek 19,2%-a vélte úgy, hogy az erdélyi magyarság a magyar nemzet része, addig 1997-ben ez az arány már egyharmadot tesz ki, és ezáltal második helyre lép elő a legmegfelelőbbnek tartott önmeghatározások között. A kérdéssel kapcsolatban bemutatott differenciált kép, különösen pedig az említett elmozdulás arra utal, hogy az identitástudatnak ez a vetülete változóban van, és hozzátartozik az erdélyi magyarság azonosságtudatának a '89-es változásokkal elkezdődött újradefiniálási folyamatához.

4. Az erdélyi magyar önazonosság bemutatott domináns elemeit egészítik empirikus vizsgálataink azon eredményei, amelyek a magyar közösség önképének egyik társadalomlélektani vetületét világítják meg, s amelyek egy sajátos erdélyi magyar karakterológiát (4) körvonalaznak mind a többségi nemzet mind pedig a magyarországi társadalom vonatkozásában. Adataink szerint minden második megkérdezett úgy véli, hogy az erdélyi magyarokra más emberi tulajdonságok jellemzőek mint a románokra, de ugyanakkor mások, mint a magyarországi magyarokra. A megkérdezettek nézőpontjából az erdélyi magyarokra jellemzőnek tartott tulajdonságok leggyakrabban a munkához, az emberi kapcsolatokhoz, valamint nemzeti értékekhez való ragaszkodáshoz kapcsolódnak. Ezen belül az első tulajdonságcsoporthoz (munkamorál) alapvetően mint a románoktól való különbözőség, utóbbi kettő pedig (az emberi kapcsolatok fontossága és a nemzeti értékekhez való ragaszkodás) főként mint a magyarországi magyaroktól való elhatárolódás jellemzi az erdélyi magyarok önképét. Eszerint az erdélyi magyarok különböznek a románoktól elsősorban a munkához való viszonyulásban (szorgalmas, dolgozó: 42,4%), és abban hogy becsületesek és szavatartóak (15,7%), továbbá pedig, hogy széthúzóak (7,8%), valamint önzőek és irigyek (6,7%), de különböznek a magyarországi magyaroktól is, akik bár műveltebbek (12,0%), szabadabbak (8,0%), mint az erdélyi magyarok, ám anyagiasak (15,9%), beképzettek (15,7%), magyarságukhoz kevésbé ragaszkodnak (8,2%), valamint

közömbösek (5,6%) és lenézők (13,6%). Fontos még elmondani a tárgyalt „nemzeti jellemvonásokat” illetően, hogy míg azok a tulajdonságok, amelyek az erdélyi magyaroknak a románoktól való különbözőséget rajzolják meg (szorgalom, becsület, szavahihetőség stb.) elsősorban tömb- illetve szórvány-specifikusak (tehát külön-külön is eltérő hangsúlyt kapnak aszerint, hogy a megkérdezettek a román többség körében tömbben avagy szórványban élnek-e), addig a magyarországiaktól való különbözőségtudat a Magyarországra való átjárás gyakoriságával függ össze: azok körében a leginkább hangsúlyos, akik legalább negyedévente átjárnak Magyarországra. Ez utóbbi adatsor jelzi, hogy a kilencvenes években a Magyarországon megtapasztalt „lerománózás” és a „szegény rokon” státtussal együttjáró negatív tapasztalatok, a hangsúlyosan jelentkező értékrendbeli különbségek átértékelték azt a mitikus prizrát, amelyen keresztül az erdélyiek 1989. előtt tekintettek Magyarországra, s ennek a tapasztalatnak a mentén egy újfajta kisebbségi tudat formálódott, amelyben felerősödött a sajátos erdélyi értékekkel való azonosulás (a közösség(ek)hez való tartozás, az emberi kapcsolatok fontossága, az anyanyelvi kultúra megőrzéséért hozott áldozatok stb.). A bemutatott adatok alapján elmondható tehát, hogy ebben a vonatkozásban az erdélyiség egy „kétszeresen kisebbségi” minőséget jelent, és a minél szélesebb társadalmi szintű közeledés nemcsak a többség-kisebbség szempontjából kívánatos, hanem a magyar-magyar viszony szempontjából is.

5. Végezetül, adalékként, s egyben a felvázoltak összegzéseképpen, fontos még szólni az erdélyiség egy, a kilencvenes évekre jellemző megnyilvánulási szintjéről, – amely szervesen kapcsolódik az erdélyi magyar önazonosság fentebb bemutatott meghatározó elemeihez: az anyanyelvi kultúrához való ragaszkodáshoz, a szűkebb-tágabb regionalitás hangsúlyához, valamint a sajátos kettős kötődéshez –, nevezetesen az erdélyi magyar közösség kulturális „panteonjáról”, példaképeiről, ezeknek az önazonosság újratermelésében játszott szerepéről. A kilencvenes évtizedben reneszánszát élte a kommunizmus időszaka alatt nyíltan nem vállalható kötődések kinyilvánítása a magyar nemzet szimbólumaihoz és a helyi közösségek mértékadó személyiségeihez. A magyar zászlók, nemzeti jelképeket jelentő/hordozó tárgyak, tiltott könyvek előkerültek a rejtkehelyekről, (a közösségi önazonosság jelen állapotát illetően nem elhanyagolható, hogy egyáltalán ott voltak, vagy esetleg oda visszakerülhetnek), majd minden település iskoláit az adott helyi közösség nagyjairól nevezték el, számtalan megemlékezés, szoboravatás, a példát adó személyiségek szellemiségének dedikált hetek stb. jellemezték a kommunizmus után következő első évtizedet. Kutatássorozatunk eredményei a példaképek és a magyar nemzeti szimbólumok fontosságát bizonyítják a megkérdezettek nézőpontjából, s adatainkból az látszik, hogy ez a mozzanat a XX század végén hozzátartozik az erdélyi magyar közösség önazonosságának már említett újradefiniálási folyamatához. A megkérdezettek 88,9%-a úgy ítélte meg, hogy a közösség életében fontosak a példaképek (5), és 80,0% megnevezett legalább egy olyan irodalmi/történelmi személyiséget, akit példaképnek tart. Érdekes ezzel a kérdéssel kapcsolatban, hogy a példaképek között, bár egymás mellett kapnak helyet az egyetemes magyarság nagyjai (Széchenyi István, Kossuth Lajos, Szent István király stb.) valamint egy-egy kiserégió, esetleg település hírességei (Orbán Balázs, Gábor Áron, Körösi Csorna Sándor, Tamási Áron, Márton Áron stb.), összességében véve mégis a példaképek között a legnagyobb hangsúlyt a helytörténetekben számon tartott személyiségek kapták, azok, akik helyi hírességként adták hozzájárulásukat az egyetemes magyar irodalomhoz, tudományhoz, a magyar önismerethez vagy a magyar szabadság-

harchoz. Felmérésünk eredményei tehát e tekintetben azt mutatják, hogy az erdélyi magyar közösség alapvetően a helyileg őrzött, „megtartó” példaképeken és az általuk közvetített értékeken keresztül kötődik az egységes magyar nemzethez és a magyar kultúrához.

2. Identitás-szerkezetek

Az előbbieket során – domináns elemeiben – felvázolt sajátos erdélyi önazonosság árnyaltabb megvilágítását céloztuk meg egy kijelentés-sorozat segítségével, amely „mit jelent magyarnak lenni Romániában” kérdésre keresett válaszokat az erdélyi magyarok nézőpontjából, a „büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok” valamint az „engem nem foglalkoztat a nemzetiségem, számomra ez nem érdekes” kijelentések elfogadottsága között, nyilvánvalóan nem dichotómiákban, hanem fokozatokban. A kijelentés-sorozat elemeivel való egyetértést/elutasítást 5-ös fokozatú skálán mértük (5= teljes mértékben egyetért, ... 1= egyáltalán nem ért egyet), hiszen előfeltételeztük, hogy minden kijelentés különféle intenzitással, pozitív vagy negatív előjellel benne foglalja a viszonyulások túlnyomó többségében. A kijelentés-sorozatot, valamint a válaszok átlagát és szórását az alábbi táblázat szemlélteti:

1. táblázat: **Milyen mértékben ért egyet az alábbi kijelentésekkel? (N=639)**

	Átlag	Szórás
„Büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok”.	4,590	0,734
„Magyarnak lenni számomra természetes dolog, mert magyar az anyanyelvem és magyar kultúrán nőttem fel”.	4,763	0,552
„Magyarnak lenni felelősséget jelent, mert fontos, hogy megőrizzük kultúránkat”.	4,578	0,794
„Magyarnak lenni inkább hátrányt jelent, mert kisebbségi magyarként nehezebben tudok érvényesülni”.	2,811	1,493
„Magyarnak leírni számomra nem jelent semmi különöset, olyan mint románoknak vagy egyéb nemzetiségűnek lenni”.	2,513	1,460
„Engem nem foglalkoztat a nemzetiségem, ez számomra nem érdekes”.	1,859	1,261
„Szerintem veszélyes dolog ilyen kérdésekkel foglalkozni, mert ebből semmi jó nem származik”.	1,936	1,304

A táblázatban feltüntetett adatokból az látszik, hogy az első három kijelentés esetében majdnem homogén viszonyulásokról beszélhetünk (tehát a megkérdezettek döntő többsége egyetértett ezekkel a kijelentésekkel), hasonlóan az „engem nem foglalkoztat a nemzetiségem”, valamint a „veszélyes dolog ilyen kérdésekkel foglalkozni, mert ebből semmi jó nem származik” kijelentések esetében, amelyeket viszont a megkérdezettek túlnyomó többsége elutasított. Nagyobb a szórás viszont a „magyarnak lenni számomra nem jelent semmi különöset, olyan mint románoknak vagy egyéb nemzetiségűnek lenni”, valamint a „magyarnak lenni inkább hátrányt jelent” kijelentéseknél, amelyek esetében jobban megoszlanak a válaszok.

E leíró statisztikai adatok alapján azt is mondhatnánk, hogy ebben a kérdésben kétféle attitűd rajzolható meg az erdélyi magyarok körében, ám a mélyebb elemzések enél tágabb viszonyulási spektrumot mutatnak. A bemutatott kijelentés-sorozatot főkom-

ponens-analízissel (6) elemeztük. Az elemzés során az alábbi attitűdök rajzolódtak ki, amelyek a válaszok 67,7%-át magyarázzák:

2. Táblázat: A főkomponens-analízis eredményei (Faktormátrix) (N=639)

	Faktor-súlyok
Szilárd nemzeti/közösségi attitűd – 31,4% (Sajátérték:2,1990)	
„Magyarnak lenni felelősséget jelent, mert fontos, hogy megőrizzük kultúránkat”.	.81043
„Magyarnak lenni számomra természetes dolog, mert magyar az anyanyelvem és magyar kultúrán nőttem fel”.	.76691
„Büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok”.	.76305
Semleges(megtágadó) attitűd – 20,8% (Sajátérték: 1,4567)	
„Engem nem foglalkoztat a nemzetiségem, ez számomra nem érdekes”.	.78932
„Magyarnak lenni számomra nem jelent semmi különöset, olyan mint románnak vagy egyéb nemzetiségűnek lenni”.	.74401
„Szerintem veszélyes dolog ilyen kérdésekkel foglalkozni, mert ebből semmi jó nem származik”.	.70376
Defenzív (hátrányként megélt) kisebbségi attitűd -15,5% (Sajátérték: 1,3391)	
„Magyarnak lenni inkább hátrányt jelent, mert kisebbségi magyarként nehezebben tudok érvényesülni”.	.91489

Amennyiben a táblázatban bemutatott attitűdöket az erdélyi magyarságra jellemző identitás-szerkezetek vázának tekintjük és azt vizsgáljuk, hogy ezek milyen erősségű és előjelű összefüggésben vannak az előző részben felvázolt önazonosság-elemekkel, valamint egyéb változókkal (tömb-szórvány, életkor, iskolai végzettség), a fő irányokat illetően háromféle identitás-szerkezet körvonalazható, amelyek a nemzeti/közösségi kötődések fontosságától/örzésétől, egyfajta koncentrikus modell alapján, ezen kötések lazulásának, esetenként pedig az asszimiláció irányába mutatnak (7).

I. A nemzeti/közösségi kötődésekkel legerősebben jellemezhető csoportjába azok a válaszadók sorolhatók, akik természetes módon élik meg magyarságukat Romániában, úgy ítélik meg, hogy felelősek az anyanyelvi kultúra megőrzéséért Erdélyben, és büszkék arra, hogy magyarok. A többi csoporthoz képest nagyobb arányban tekintik hazájuknak Erdélyt, hangsúlyosabban képviselik azt az álláspontot, miszerint a nemzeti hovatartozást az anyanyelv és a kultúra határozza meg, és azt is, hogy az erdélyi magyarság a magyar nemzet része, illetve „nemzeti közösség”. Ugyanakkor a többenél erősebb különbözőség tudattal jellemezhetőek mind a többségi nemzet, mind pedig a magyarországi társadalom vonatkozásában (ez utóbbit illetően önképükben jelentős szerepet kap, hogy az erdélyi magyarok sokkal inkább ragaszkodnak magyarságukhoz, mint a magyarországi magyarok).

II Az említett erős kötődésekkel jellemezhető csoport mellett ugyanakkor kimutatható egy „holdudvar”, azoké, akik inkább védekező alapállásból, hátrányként élik meg a kisebbségi létet, ám értékrendjük számos ponton korrelál az előző csoport főbb orientációival, különösen az anyanyelvi kultúrához való ragaszkodás tekintetében.

A különböző erdélyi kistérségekben a magyar lakosság arányát véve alapul, az első csoportba főként azok tartoznak, akik tömbben élnek, ám a vegyesen lakott régiók lakói-

nak egy része is ugyanebbe a kategóriába sorolható. A második csoportba (hátrányként megélt kisebbségi lét), kiemelten Közép-Erdély (Kolozsvár, Marosvásárhely) valamint olyan szórványszigetek lakói tekinthetők, akik a román többség körében tömbmagyar településeket, településcsoportokat, illetve erős belső kohézióval jellemezhető lokális közösségeket alkotnak. Ez a két azonosság-struktúra tehát nem tekinthető egyértelműen tömb-specifikusnak, mert bár összefügg egy-egy kistérségben, településen a magyar lakosság arányával (esetleg a magyarok csoportkohéziójával), ám alapvetően az egyéni szocializáció (kulturális háttér, iskoláztatás nyelve, anyanyelvhasználat) függvényeként jelennek meg.

A szóban forgó két identitástípus ugyanakkor nem mutat szignifikáns összefüggést az iskolai végzettséggel, tehát nem lehet azt elmondani, hogy erősebben jellemezné például a felsőfokú vagy az alacsonyabb iskolai végzettségűek körét. Összefüggésben vannak viszont az életkorral, miszerint kiemelten a középkorosztály képviselői sorolhatók ezen csoportokhoz, legkevésbé pedig a fiatalok (35 év alatt).

III Az előbbi identitás-struktúrák mellett azonban jól körvonalazható egy másik, amely a nemzeti/közösségi kötődések lazulásával jellemezhető. Ennek a váza az „engem nem érdekel a nemzetiségem, számomra ez nem érdekes”, „magyarnak lenni olyan, mint románnak vagy egyéb nemzetiségűnek lenni”, valamint a „veszélyes dolog a nemzeti kérdésekkel foglalkozni, mert abból semmi jó nem származik” kijelentésekkel való egyetértés. Ezzel a viszonyulással jellemezhető csoportok körében a nemzeti hovatartozás meghatározásában nagyobb szerephez jut az egyéni döntés és állampolgárság, hazájukként elsősorban ezen csoportokhoz sorolható megkérdozettek jelölték meg Romániát, valamint legszűkebb szülőföldjüket, ugyanakkor – a már bemutatott csoportokhoz képest – hangsúlyosabban képviselik azt az álláspontot, miszerint az erdélyi magyarság nemzeti kisebbség. Ez az identitás-szerkezet az alábbi három, belső differenciálódási tényező mentén írható le:

a. Adataink szerint ennek az identitástípusnak a vonatkozásában először is meghatározó szerepet kap a különböző régiók tömb illetve szórvány jellege. Ez azt jelenti, hogy a tömbmagyar régiótól (Székelyföld) a szórványok felé haladva egyre jellemzőbbnek mondható ez az identitás-szerkezet, tehát legnagyobb mértékben a dél-erdélyi és bánföldi régióban, továbbá pedig – némileg kisebb hangsúllyal ugyan –, a partiumi/máramarosi nagyvárosokban, illetve diaszpórákban mutatható ki. Eszerint tehát ez az identitás-struktúra alapvetően szórvány-specifikusnak tekinthető.

b. A másik ilyen tényezőt a generációs különbségek jelentik, olyan értelmezésben, hogy a többi korcsoporthoz képest ezzel az azonosság-struktúrával inkább a legfiatalabb korosztály jellemezhető. Fontos azonban itt azt is megjegyezni, hogy ez a korcsoport másik két identitás-szerkezettel negatív előjelű összefüggést mutat. Ez arra utal, hogy a legfiatalabbak csoportjának viszonyulásai a vizsgált kérdéskör tekintetében többnyire dif-fúzák. Említést érdemel továbbá, hogy a „veszélyes dolog nemzeti kérdésekkel foglalkozni, mert ebből semmi jó nem származik” kijelentés legnagyobb arányban a idősebb korosztály körében nyert egyetértő válaszokat, s ennek alapján a legidősebb korosztály egy része is ide sorolható, ám esetükben inkább egy veszélyérzettel társuló azonosságtudatról beszélhetünk.

c. A harmadik differenciálódási tényező, amely határozottan az asszimiláció irányába mutat, az iskoláztatás nyelve mentén jelentkezik. Ez az identitástípus azok körére

jellemző, akik már az alapiskolától kezdve románul tanultak, illetve gyermekeiket is román iskolába járatják. Érdemes itt kitérnünk 1996-ban végzett felmérésünk fő következtetéseire, amit az iskoláztatás nyelve és asszimiláció témakörében végeztünk (8). A tárgyalta problematika kapcsán végzett kutatásunk eredményei azt mutatták, hogy a román tannyelvű iskolaválasztás bár a legerősebb összefüggést a vegyes házasságokkal mutatja, a második helyen viszont a szülők iskoláztatásának nyelve van erős korrelációban a gyermekek számára választott iskola tannyelvével. Ez azt jelzi, hogy az iskola tannyelvének megválasztását illetően egyfajta újratermelési folyamatról beszélhetünk, abban az értelemben, hogy szignifikánsan magasabb arányban választanak gyermekeik számára román tannyelvű iskolát azok a szülők, akik maguk is román iskolába jártak. Fontos ugyanakkor azt is megjegyezni, hogy bár önmagában a többségi tannyelvű iskolaválasztás (az tehát, hogy valaki román tannyelvű iskolába írta gyermekét/gyermekeit) – a közvélekedéssel ellentétben – nem jelenti azt, hogy ezzel feladta/feladja kötődéseit az anyanyelvi kultúrához, ám amennyiben a többségi tannyelvű iskoláztatás folyamatos, azaz két generációra terjed ki, tehát a szülő(k) román tannyelvű iskolába járt(ak) és gyermekei(k) számára is román iskolát választott(ak), azt eredményezi, hogy a családi, és más kisközösségi kommunikációban, a mindennapi interperszonális kapcsolatokban is nagyobb hangsúlyt kap a román nyelv (esetleg a nyelvhasználat tekintetében felcserélődik a két nyelv dominanciája) s ezekben az esetekben bizonyíthatóan az anyanyelvi kultúrához való kötődés lazulásáról, esetenként pedig az anyanyelvi kulturális viszonyrendszerből való kilépésről beszélhetünk.

*

A fentebb bemutatott adatok az erdélyi magyar társadalom differenciáltságát bizonyítják, amely elsősorban a regionális specifikumokban valamint a generációs különbségekben jelenik meg. Empirikus vizsgálataink cáfolják azokat a közkeletű sztereotípiákat, amelyek az erdélyi magyarságot kvázi-homogén társadalomként tételezik, de azokat a vélekedéseket is, miszerint az erdélyiséget valamint „önmagába forduló magyarkodás”, esetleg „az asszimiláció kihívásaival szembeni tehetetlenség” jellemezné, vagy hogy a „nacionalizmus” és a „multikulturalitás” mentén, dichotóm módon válnának szét a kisebbségi magyar önazonosság alapelemei. Ezzel szemben a tárgykörrel kapcsolatos kutatásaink eredményei alapján az mondható el, hogy az erdélyi magyar önazonosság a kilencvenes évekre jellemző sajátosságai a kisebbségi sorsban megjárta társadalomfejlődési utakból következnek, s ehhez kapcsolódóan az erdélyi magyarság esetében is (mint egyébként minden más kelet-közép-európai nemzet, nemzeti közösség esetében) természetes folyamatnak tekinthető – fél évszázad kommunizmus után – az önazonosság kinyilvánításának, újrafogalmazásának igénye.

Az említett újrafogalmazás fókuszába álló kihívások lényegüket tekintve összefoglalhatók: miként konvertálható a kisebbségi évtizedekben – a kettős kötődés mentén – kiformalódott sajátos erdélyiség, mint értéktartó hagyomány a modern egyéni életszervezés s ezáltal a társadalomépítés irányába.

Jegyzetek:

(1) Az említett kutatásokkal kapcsolatban tanulmányok jelentek meg a *Magyar Kisebbség* 1997/3-4., 1998/2., 1999/1., 2-3., illetve a *Limes* folyóirat 1998/4 számában.

- (2) A témakörrel általános szinten foglalkozó Matvejevic (1995), lét-identitásnak és tett-identitásnak nevezi az említett identifikációs szinteket.
- (3) Az adatfelvétel időpontja 1997. július, Erdélyben a kutatási pontok száma 57. A mintát kvótás módszerrel választottuk (Erdélyben N=639), amely követi az erdélyi magyarság statisztikai megoszlásait történelmi régiók, településtípusok, korcsoportok, valamint iskolai végzettség szerint.
- (4) A kérdéskörrel kapcsolatban részletes tanulmány jelent meg a *Limes* 1998/4. számában, illetve a *Kötődések Erdélyhez* című tanulmánykötetben (Limes Könyvtár, Tatabánya, 1999).
- (5) 1995-ös adatok, csak Erdélyben vizsgáltuk. In *Szociológiai felmérés az erdélyi magyarság értékrendjéről*, BFI-Stúdium ETM 1995, kézirat.
- (6) A faktoranalízis egy komplex algebrai módszer, amely alkalmas egy hosszabb konkrét megfigyeléssor mögötti általános dimenziók meghatározására. Ezek a faktorok, számított dimenziók, amelyek úgy jönnek létre, hogy bizonyos változók (például kijelentésekkel való egyetértés vagy elutasítás) egymás között erősen korrelálnak. A főkomponens-analízis eljárást használtuk, a faktorokat varimax módszerrel forgattuk.
- (7) A felvázolt identitás-szerkezetek jellemzőit az alábbi táblázat szemlélteti:

A különböző identitás-szerkezetek jellemzői

	Szilárd-nemzeti	Defenzív	Semleges-(megtagadó)
<i>Milyen földrajzi térséget tekint leginkább hazájának</i>			
Romániát	---	0	+++
Erdélyt	+	0	----
A szűkebb szülőföldjét	+	+	++
<i>Mi határozza meg az egyén nemzeti hovatartozását</i>			
Az anyanyelv és a kultúra	++++	+	---
Egyéni döntés	---	--	++
Az állampolgárság	---	--	+
<i>Milyen meghatározás a leginkább megfelelő az erdélyi magyarságra vonatkozóan</i>			
nemzeti kisebbség	0	0	++
nemzetrészt	+++	+	0
nemzeti közösség	0	0	0
<i>Az erdélyi magyarok különböznek a románoktól</i>	+++	++	---
<i>Az erdélyi magyarok erősebb nemzetudattal rendelkeznek, mint a magyarországi magyarok</i>	+	0	0
<i>Régiók szerint</i>			
Székelyföld	++	--	---
Közép-Erdély	+	+++	--
Partium és Máramaros	--	0	++
Dél-Erdély és Bánság	0	---	++++
<i>Életkor szerint</i>			
fiatalok	---	--	+
középkorúak	+++	+	+
idősek	++	+	+
<i>Az iskoláztatás tanyelve szerint</i>			
Román nyelven végezte az általános iskolát	-	+	+
Gyermeke(i) számára is román tanyelvű általános iskolát választott	--	0	+++

(8) Az iskolaválasztás és asszimiláció tárgykörében a felmérést 1996-ban végeztük négy kárpát-medencei régióban: Erdélyben, Kárpátalján, Felvidéken és a Vajdaságban. Kutatásunk során az iskola tannyelvének (általános iskola) szerepét vizsgáltuk az asszimiláció szempontjából. A felmérést olyan településeken végeztük, ahol a szülőknek volt lehetősége az iskola tannyelvének megválasztására (tehát az adott településeken a felmérés időpontjában volt mind magyar, mind román tannyelvű alapiskola). A vizsgálat erdélyi eredményeiről tanulmány jelent meg a *Magyar Kisebbség* 1997/2-3. számában.

Irodalom:

1. Balázs Sándor: *Identitástudatunk zavarai*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1995.
2. Balog Béni (szerk.) *Kötődések Erdélyhez*. Alfadat-Press Kiadó, Tatabánya, 1999, Limes Könyvtár.
3. Bibó István: *Válogatott tanulmányok*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1994.
4. Bíró Gáspár: *Az identitásválasztás szabadsága*. Osiris – Századvég, Budapest, 1995.
5. Borsi Kálmán Béla: *Illúziókergetés vagy ismétléskényszer?* Kriterion-Balassi, Csíkszereda, 1995.
6. Csepeli György (szerk.): *Előítéletek és csoportközi viszonyok*. KJK, Budapest, 1980.
7. Fábrián Ernő: *Az értelem keresése*. Századvég Kiadó, Budapest, 1994, Pro minoritate könyvek.
8. Gereben Ferenc: *Értékrend, identitástudat, olvasás*. Budapest, 1994.
9. Hoffmann Márta-Lendvai Judit: A nemzetképek vizsgálatának elméleti és módszertani problémái. *TK tanulmányok* 1986/XVIII. évfolyam/12.
10. Kormóczy Géza: Kisebbségekből álló társadalom, in *Holmi* 1989/2.
11. Mikó Imre: *Huszonkét év. „Stúdium”* Kiadása, Budapest, 1941.
12. Mimics Károly: *Módszertani nehézségek a vajdasági magyarság identitásának tanulmányozásában*. Budapest, 1992.
13. Német László: Kisebbségben, In *Sorskérdések*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989.
14. Sorbán Angella-Dobos Ferenc: Szociológiai felmérés a határon túl élő magyar közösségek körében az asszimiláció folyamatairól. In *Magyar Kisebbség*, 1997/3-4.
15. Sorbán Angella-Dobos Ferenc: *Szociológiai felmérés a határon túli magyar közösségek értékrendjéről*, 1995, 1997 (kézirat).

Tonk Sándor

Egyetemi oktatás Romániában

– Tények és tervek –

Bevezetés

Romániai közvéleménykutató-intézetek által készült valamennyi felmérés azt mutatja, hogy a román társadalom, a román közvélemény, tehát nem csak a politikai-, avagy egyetemi elit, változatlanul ellenzi az önálló magyar egyetemnek a gondolatát. Igaz, hogy a románság viszonyulása a magyar nyelvű oktatás irányában némileg javult és a megkérdezettek 25%-a elfogadja a magyar oktatás gondolatát, de ezek nagy része is elutasítja az egyetem ügyét. Nem meglepő, hogy politikusaink szélmalomharcot vívnak ezen a téren, miközben a magyar társadalom is elbizonytalanodott, avagy tervszerűtlen, egybehangelő kezdeményezésekkel próbálják itt is, ott is az önálló egyetem hiányát pótolni.

De vegyük előbb a tényeket: az előzményeket és a jelen állapotot a magyar tan-nyelvű egyetemi oktatás területén. A **múlt** – egyértelmű, de sok tanulságot rejt magában. Érdeemes talán néhány vonatkozásban fölidézni.

Azt követően, hogy a magyarság megtelepedett a Kárpát-medencében, felvette a keresztyénséget és beépült az európai fejlődésbe, hamarosan létrejöttek az oktatást, a tanítást szolgáló intézmények. Ezek – miként Európa más területein – egyházi intézmények voltak, püspöki székhelyeken, monostorokban működtek. Európában a 11. században született meg az egyetemi gondolat. Az *universitas*, mint a tanulók és tanárok közössége legelőbb Párizsban alakult ki, majd Itáliában és az Alpokon túli országokban, Németországban, Ausztriában, Csehországban, Lengyelországban rendre létesültek a 13-14. század folyamán egyetemek. Magyarországon a 14. század végén történt először kezdeményezés egyetemalapításra, azonban életképes intézmény nem jött létre.

Erdély, a középkori magyar királyság integráns része egyetemnélküli területnek számított a középkor századaiban. Nem volt egyeteme, de voltak egyetemet végzettek, a korszerű európai műveltséggel rendelkező értelmiségiek. 1520 előtt Erdélyből – eddig – összesen 2496 olyan értelmiségit ismerünk név szerint, akik valamelyik külföldi főiskolán folytatták stúdiumaikat. Sok ez, avagy kevés? – kérdezhetnék joggal. A választ megkönnyítendő említtem meg, hogy a mai Szlovákia területéről ugyanebben a korban mintegy 2000, az egykori Poroszország területéről pedig 4028 (akik közül 1213-an a helyben levő lipcsei egyetemen tanultak) egyetemet végzett értelmiségit tart nyilván a kutatás. A neves középkori kereskedővárosból, Lübeckből pedig 1300-1517 között mintegy 149-en mentek egyetemre tanulni (alig valamennyivel többen mint Kolozsvárról). Az egyetemjárás eredménye, hogy a középkorban Erdélyben a főpapi stallumokban, a gyulafehérvári püspöki székhelyben, a káptalanban mindig volt tanult, európai műveltséget szerzett klerikus. De jutott belőlük a nagyobb városok plébániáinak élére, átmenetileg iskolákba, tanító-mesternek is. Sőt, az időszak vége felé, már a világiasabb foglalatosságú kereskedők-kézművesek-előkelő polgárok között is találunk akadémitát.

Ez a folyamat, a középkorban meghonosodott gyakorlat, az idegenben „bujdosás” folytatódott a reformáció századaiban. A középkori magyar állam elbukása után, az erdélyi társadalom sokszor mostoha körülmények között és nagy áldozatok árán ugyan, de fenn tudta tartani a peregrinatio, az idegenbe tanulás gyakorlatát: a fejedelemség korából, az 1520-1700 közötti időszakból újabb 2841 külföldön tanult erdélyi értelmiségi nevét ismerjük. Ami azt jelenti – nagyon durván számítva hogy ezer lakosra 0,9 akadémita jutott. Összehasonlításként: a Habsburg birodalomhoz tartozó Tirol és Voralberg esetében ez az arányszám 6,2, a tulajdonképpeni Ausztriában 2,5, Sziléziában 4,3, Csehországban 1,2 volt. Nem volt rossz tehát az erdélyi társadalom teljesítménye. Erdélyben általában 100-1100 lélekre jutott egy akadémita, de a Szászföldön 3-400 lakosra (NB. a szászok lakta területek civilizációs szintje, mezőgazdasági kultúrája, technikai műveltsége, polgárosultabb életformája mögött ott kell látnunk ezt a tényezőt is.)

A magyarság tehát élő, folyamatos kapcsolatban állott a középkori egyetemi mozgalmakkal, az egyetemi oktatással. Természetesen minálunk is megfogalmazódott az egyetemalapítás gondolata, ami ideig-óráig egyetemet is eredményezett: 1367-ben Pécsen Nagy Lajos alapított egyetemet (egyidőben a krakkói 1364 és bécsi 1365 alapítással), Zsigmond király és császár 1389-ben Óbudán létesített főiskolát, melynek tanárai 1414-ben jelen voltak a konstanzi zsinaton. Mátyás király Pozsonyban kísérletezik főiskolával és tervezte – Bonfini, Heltai értesülése szerint – egy nagyszabású budai egyetem felépítését. Erdélyben a domonkos rend kísérlete meg Szebenben egy studium generale felállítását a 16. század elején.

Kísérletek voltak ezek, tartós eredmény nélkül. Az eredménytelenségnek sokféle magyarázata lehetséges. A fő oka talán az volt, hogy a középkori magyar egyetemeknek nem sikerült tartósan, nagyszámú külföldi diákot megnyerni hallgatónak (közel voltak ugyanis a nagy közép-európai egyetemek, melyek ki tudták elégíteni a meglévő szükségleteket). Ez a tény a mai egyetemalapítókat is figyelmezteti arra, hogy a társadalmi, regionális igények nem ismerete, mellőzése könnyen vezethet az egyetemalapítási, szervezési törekvések kudarcához.

A reformáció kora új művelődési igényeket fogalmazott meg. 1540 után Erdélyben 27 középfokú iskola működött, ami ugyan az egykori magyar királyság területén létező iskoláknak a 17,3%-át jelentette csupán, de ennek ellenére a három részre szakadt ország szellemi életének súlypontja hamarosan Erdélybe tevődött át. Erdély első fejedelme, János Zsigmond már tervezte egyetem létrehozását: a gyulafehérvári iskolát akarta főiskolává fejleszteni 1560-ban és tanárául olyan kiváló külföldi tudósokat kívánt megnyerni, mint Petrus Ramus, nagynevű francia filozófust, a párizsi egyetemen a dialektika és a retorika híres tanárát. 1565-ben a kolozsvári országgyűlés a fejevári iskoláról határozva azon óhaját fejezi ki, hogy olyan iskolát emeljenek, hogy „országul abban ő felségével egyetemben kedveskedhessünk”. Később a nyugodtabbnak tetsző, vidéki kisváros Szászsebes neve is fölmerült mint egy alapítandó egyetem színhelye (feltehetően Zápolya János ottani halála tette érzelmileg indokoltnak a fejedelem ezen döntését).

A gondolatot az örökébe lépő Báthory István karolta fel. A terv megvalósítását arra a jezsuita rendre bízta, melynek oktatási rendszere, programja a tridenti zsinat óta az élvonalat jelentette Európában. Báthory 1581. május 11-én adta ki az alapítólevelet, melynek értelmében az egyetem teológiai, filozófiai és talán jogi karral működött. Rendelkezett az európai gyakorlatnak megfelelően a tudományos címek odaadományozásá-

nak a jogával (baccalaureus, magister, doktor). A fejedelem 1586-ban bekövetkezett halála után az egyetem még közel egy évtizeden át működött, de Báthory Zsigmond ügyefogyott politizálása az erdélyi közhangulatot a jezsuiták ellen fordította: 1605-ben kiűzték őket Erdélyből.

Az erdélyi felsőoktatás történetében a következő szakaszt a Bethlen Gábor által 1622-ben alapított Collegium Academicum tevékenysége jelentette. Terve az volt, hogy a fejedelmi várost, Gyulafehérvárt Erdély Heidelbergjává tegye. Külföldi tudósok: Martin Opitz, a 17. századi német költészet jeles teoretikusa, Johann Heinrich Alsted, a herbomi egyetem teológia- és filozófia tanára, Ludovicus Piscator a heidelbergi egyetem tanára tanítottak itt hosszabb-rövidebb ideig, de mellettük hamarosan felnövekedett az erdélyi utánpótlás (Keresztúri Pál, Apáczai Csere János és köre). A főiskola a tatárdúlás után, 1662-ben Nagyenyedre költözött (az iskola birtokai ezen a vidéken voltak). A nagyenyedi kollégium ettől fogva három évszázadon át az erdélyi protestáns értelmiségi képzés legnagyobb, de nem egyetlen központja. Miután az egyetemalapítás bethleni terve nem sikerült, mintegy két évszázadon át a kollégiumok látták el a felsőfokú stúdiumok biztosítását.

A jezsuiták visszatérése Erdély Habsburg uralom alá kerülése nyomán a kolozsvári iskola újbóli megnyitását eredményezte. Újraindult a főiskolai oktatás. 1773-ban azonban a pápa feloszlatta a jezsuita rendet és a piaristák vették át az iskolát és négy fakultásos egyetemet működtettek (teológia, jog, filozófia, orvosi). Tanárai között volt Hell Miksa a neves csillagász és a természettudós Fridvalszky János.

1786-ban II József megfosztotta a kolozsvári egyetemet főiskola rangjától, liceummá minősítette át, de megmaradt a jogi és filozófiai kar a bölcsészeti kar keretében, az orvos-sebészeti kar pedig önállóan szerveződött. A magasabb képzést tehát lényegében a különböző felekezetek maguk oldották meg, biztosítván a papi-tanítói utánpótlást, a jogi oktatást, valamint kisebb mértékben az orvoscépzést is.

Az egyetemalapítás eszméjének megerősítésében, az egyetemalapítás szellemi, személyi feltételeinek megteremtésében a 18. század végétől fontos feladatot láttak el a különböző tudományos társaságok. A történelmi Magyarország határain belül nincs egyetlen tájegység sem, melynek történetében a 18. század végétől kezdve olyan megszakítatlan folytonosságban jelentkeznek a tudományos törekvések, mint éppen Erdélyben (1792 – Aranka György féle Erdélyi Nyelvmívelő Társaság, 1842 – a szász Verein für siebenbürgische Landeskunde megalapítása, 1859. november 23-án tartotta alapító közgyűlését az Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1861-ben létrejött az Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA).

Ezen előzmények után jött el a kolozsvári tudományegyetem létesítésének az ideje. Létrehozása annak az 1848/49-es nemzedéknek a műve, amely a bukás, a szabadságharc leverése után bizonyította lelki nagyságát, amikor a lemondás, a kétségbeesés helyett a munkát vállalta. Már az unió bizottság kimondta 1848. augusztus 16-én, Szász Károly javaslatára, hogy „a kolozsvári lyceum tudományos egyetemmé egészítettessék ki, mely a pestiek módjára lesz szabályozandó és szint úgy egyenesen a közoktatási miniszter hatósága alá rendeltetik”. A szabadságharc bukása átmenetileg késleltette ugyan a terv megvalósulását, de a kiegyezést követően br. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter személyében lelkes pártfogóra lelt az egyetem gondolata. Eötvös 1868 februárjában felszólította a liceum keretében működő jogakadémiát és az orvos-sebészeti intézetet,

valamint az Erdélyi Múzeum-Egyesületet, hogy nyújtsanak be javaslatot az egyetem létrehozására. A miniszter 1869 őszi kolozsvári látogatása alkalmával már határozott ígéretet tett az egyetem létrehozására. Végül: 1872-ben az országgyűlés elé terjesztették az egyetem alapítására vonatkozó törvényjavaslatot és még azon év október 12-én a tisztelt ház szentesítette azt: az 1872. évi XIX és XX törvénycikk biztosította a kolozsvári tudományegyetem létét. Négy fakultással indult:

1. jog- és államtudomány
2. orvostudomány
3. bölcsészet-, nyelv és történettudomány
4. matematikai és természettudományi kar.

Az újonnan kinevezett tanárok eskütételére, az egyetemi hatóságok alakuló közgyűlésére 1872. október 19-én került sor. Ezen gr. Mikó Imre elnökkölt. Az egyetemet megnyitó közgyűlést november 10-én a városi Vigadóban (Redout) tartották meg, ugyanott ahol 1848-ban az uniót kimondták. Az egyetem első kinevezett rektora beszédében arról szólt, hogy az egyetemet nem néma fala, hanem tanárainak szelleme alapítja meg. Másnap 258 beiratkozott hallgatóval indult az egyetemi oktatás.

Az egyetem létének első éveit súlyos gondok közepette teltek: épülete nem volt, a gubernium régi épületét használták, a jogi kar a katolikus gimnáziumban, az orvosi a Karolina kórházban kaptak ideiglenesen helyet. Végül, majd két évtizeddel az alapítás után, 1895-ben már az épülő új épületben nyithatták meg a tanévet (a központi épület 1902. szeptemberére lett készen). Ettől fogva világviszonylatban is jól felszerelt intézménynek számított egyetemünk. Csak a könyvtárat említeném ez alkalommal, amely az erdélyi könyvtári hagyományok továbbvitelét jelentette. A könyvtár kezdetben az EME-től használatba átvett mintegy 30.000 kötetből állott (amit ma is jogtalanul használ a kolozsvári Egyetemi Könyvtár). Sokat hanyódot a gyűjtemény, míg végül Erdélyi Pál igazgatósága alatt felépült 1906-7-ben a kor igényeinek megfelelően az Egyetemi Könyvtár, a bázeli egyetemi könyvtár mintájára (a kivitelező építész Reményik Károly kolozsvári vállalkozó volt).

Az egyetem hallgatóinak a száma gyorsan növekedett. Az 1872/73-as tanévben 258, az 1912/13-asban 2343 volt a beiratkozók száma. A leglátogatottabb – általános jellemzője volt az akkori magyar társadalomnak – a jogi kar volt. (Nem is maradt el az elmarasztalás, a budapesti egyetem rektora emiatt „*távoli keleten vígan működő diplomagyárnak nevezte*” egyetemünket). Az egyetem első, 1919-ig tartó korszakának tanárai közül megemlíthetjük a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar néhány prominens személyiségét: Böhm Károly, Pauler Ákos, Bartók György filozófusokat, a magyar nyelv és irodalmat előadó Szinnyei Józsefet, Dézsi Lajost, a német nyelv tanárát Meltz Hugót, a történelem tanárai közül: Márki Sándor, Szabó Károly, Szádeczky Kardoss Lajos, Finály Henrik, Posta Béla neveit. De nem érdektelen tudni, hogy az egyetem első tanárai között ott volt Brassai Sámuel is.

1919 – a hatalomváltozás új és a hagyományokat semmibe vevő korszak kezdetét jelentette a kolozsvári és az erdélyi egyetemi oktatás történetében. A gyulafehérvári határozat kimondta, hogy: „*Minden nemzet önmagát kormányozza, saját nyelvén, saját közigazgatással, a saját kebeléből való egyének által, önmaga látja el közoktatást és igazságszolgálatát...*” és a román szellemi élet nagytekintélyű képviselői közül is többen a magyar egyetem fenntartása mellett voltak. Iorga a „*Neamul Românesc*” hasábjain írta:

„A kolozsvári egyetemnek a magyarok birtokába kell maradni... Nem szabad durván megtagadnunk a többi nemzetektől nemzeti kultúránk biztosításának lehetőségét, éppen saját szülőhazájuk területén. Ezeknek a nemzeteknek élniük kell jogaikkal; ezeket nekünk nem szabad a holnapi Romániában megtámadnunk”. De mindez ígélet és jámbor óhaj maradt.

A gyakorlatban megtörtént az egyetem birtokbavétele és a magyarnyelvű egyetemi oktatás beszüntetése. Ettől kezdve az intézmény I. Ferdinand király nevét viselte. Válaszul a magyar egyházak 1920-ban kezdeményezték egy felekezeti egyetem létrehozását, de a kormány nem engedélyezte, miként a magyar tanárképző intézetet is betiltotta 1921-ben (Erdész Ádám: *A kolozsvári felekezeti magyar egyetem 1920-1921*, in „Történelmi Szemle” 41/1998, 257-276.old.) Az erdélyi magyar társadalom egyetem nélkül maradt, a két háború között majd teljesen szünetelt a magyar nyelvű egyetemi oktatás (mindössze egy magyar tanszék működött Kolozsváron).

1940-44 között, a bécsi döntést követően újraindult a kolozsvári magyar egyetem. Teleki Pál miniszterelnöknek személyes gondja volt arra, hogy az újjászervezett kolozsvári egyetem tanszékeire a legkiválóbb tudósok kerüljenek. A kiválasztott professzorok legjobbjai vallották hogy: Erdély minden odavaló embernek nemzetiségre való tekintet nélkül hazája. Elveikhez ragaszkodó, kemény tartású, nagy tudású professzorok oktattak. 1944 tavaszán az egyetem tanári kara szembefordult a Sztójay-kormány zsidóellenes intézkedéseivel, majd amikor a kormány 1944. szept. 29-én elrendelte Kolozsvár kiürítését, annak is ellenszegült. Midőn az EME képviselői bejelentették, az egyesületi szabályok értelmében gyűjteményeiket sem részben, sem egészben nem lehet elszállítani Kolozsvárról, az egyetemi tanács is úgy határozott szeptember 15-én, hogy tekintettel a kolozsvári magyarság minden társadalmi osztályhoz és vallásfelekezethez tartozó képviselőinek kérésére a helyén marad és osztozik az erdélyi magyarság sorsába. Szeptember 17-én az egyetem óvóhelyén megnyitották az évet.

Az 1944. október 2-án megtartott professzori értekezleten felolvasták a vallás és közoktatásügyi miniszter levelét, amely helyben hagyta az egyetem maradásáról szóló döntést. A felvett jegyzőkönyv szerint: „Az itt maradt professzorok kezdettől fogva tisztában voltak azzal, hogy kolozsvári tanszékük elfoglalásával az erdélyi magyar sorsközösség tagjaivá váltak. Hogy a kolozsvári katedra nemcsak állást, rangot, fizetést jelent, hanem a helyállás kötelezettségét is. Azt, hogy a magyarság szellemi és erkölcsi értékeinek méltó képviselői legyenek s teljes erővel vegyenek részt abban a munkában, mely Erdély szellemi életének terén az egyetemes magyarság érdekében évszázadok óta folyik... Tudomásul veszi az értekezlet a Tanácsnak azt a határozatát, hogy az egyetem abban a keretben, amelyben ezt az ittlévő professzorok száma lehetővé teszi tovább működik, s működését még netalán ellenséges katonai megszállás esetén is tovább folytatja. Az értekezlet megállapítja, hogy megszállás esetén az idegen katonai hatósággal szemben egyedül a rektorból, prorektorból, a dékánokból és prodékánokból álló tanács az egyetem képviseletére és érdekeinek biztosítására hivatott szerv. A Tanács vezetése alatt az itt maradt tanárok és egyéb alkalmazottak az erdélyi magyarság körében várják meg az időt, míg Erdély és Kolozsvár sorsa a nemzetközi jogszabályok szerint jogérvényes megoldást nyer...”

1944. október 11-én vonult be Kolozsvárra a szovjet hadsereg. Rangos tanári kar volt akkoriban még Kolozsváron: Miskolczy Dezső, Búza László, Haynal Imre, Balogh

Ernő, Bíró Vencel, György Lajos, Kristóf György, Roska Márton, Szabó T. Attila, Zolnai Béla – csak néhány kiragadott név a sok közül.

Október 14-én megérkeztek a szebeni román egyetem képviselői, a román rektor és kísérete felszólította Miskolczy Dezső rektort az egyetem átadására. Az egyetem előjárói ekkor a szovjet parancsnoksághoz fordultak védelemért, amely utasította a román tanárokat Kolozsvár elhagyására és felszólította az egyetem oktatóit munkájuk folytatására. December 1-én elkezdődtek az előadások.

A békeszerződés aláírására készülődő román államhatalom számára fontos volt a nemzetiségi kérdés megnyugtató rendezését bizonyító intézkedések meghozatala. Ezek közé tartozott az 1945. május 28-án I. Mihály király aláírt, az 1945:407. számú törvény, amely kimondotta, hogy Kolozsvárt egy négy fakultással működő magyar előadásnyelű tudományegyetem létesül. Ez utóbb a Bolyai nevet kapta. Az orvosi kar hamarosan Marosvásárhelyre költözött. Az egyetem rektora 1945. június 1-ig Miskolczy Dezső volt. (Az egyetem 1944-1949 közötti történetét a források tükrében mutatja be: *Erdély magyar egyeteme 1944-1949*. I-II, Marosvásárhely, 1995-1998.)

1948. augusztus 3-án megjelent az új tanügyi törvény, melynek nyomán a magyarországi tanárok távozni kényszerültek, majd megindult a politikai-idológiai töltetű tisztogatás is. A hiányokat káderekkel, középiskolai tanárokkal pótolták, a színvonal kárára. Az magyar egyetem elkövetkező rektorai – nomen est omen – Balogh Edgár (1948-1949), Nagy István (1950-1952), Bányai László (1952-1956), Takács Lajos (1957-1959) voltak. A hallgatói létszám 1959-ban 2470 (1195 nappali) volt.

Az így létrehozott és a *Bolyai Tudományegyetem* nevet viselő magyar egyetem 1959-ig működött mint önálló állami intézmény. Ami azt is jelentette, hogy **Erdélynek a történelme során először 1945 és 1959 között két, egy román és egy magyar egyeteme volt.** Ebben a tényben egyszerre tükröződött a történelmi hagyomány, a demográfiai valóság és a politikai megfontolás.

Nem adatott hosszú élet a Bolyai Tudományegyetemnek. A folyamatos zaklatások (színvonal, a szükségesnél több a diák, az 1956-os események) már az ötvenes évek közepén elkezdődtek. A frontális támadás Gh. Gheorghiu Dej-nek a diákszövetségek országos értekezletén (1959. febr. 18-22) mondott beszédével indult meg. Kifejtette, hogy a nemzetek fiataljainak közeledniük kell egymáshoz, a nemzeti elszigetelődésre irányuló törekvések ellenében és az egységes hazafias szellemű nevelés érdekében. A beszédet követően 1959. február 26 és március 5 között számos gyűlést tartottak Kolozsváron a két egyetem, a Babeş és Bolyai Tudományegyetem egyesítése érdekében. Az első február 26-án. Az elnökség tagjai: N. Ceauşescu, Atanasie Joja oktatásügyi miniszter, Pavel Ţugui az oktatásügyi minisztérium vezető tisztviselője (később vasgárdista múltja miatt kizárták a pártból), Ion Iliescu a diákszövetség elnöke, Vasile Vaida tartományi első titkár, Remus Bucşa városi párttitkár, Aurel Moga orvosprofesszor, Constantin Daicovicu a Babeş rektora, Takács Lajos a Bolyai rektora és néhány diák voltak. Hárman emeltek szót az egyesítés ellen: Balogh Edgár, Nagy István és Szabédi László.

Megkezdődött a magyar nyelvű felső oktatás fokozatos elsorvasztása. Ez egyenes folytatása volt a két világháború közötti román politikai törekvéseknek. Azt, hogy a magyar értelmiségi utánpótlás képzésének tudatos és módszeres elsorvasztása volt a cél, néhány konkrét adattal szemléltetjük. Az 1958/59-es tanévben még 2470 magyar hallgatója volt az egyetemnek (akik közül 1195 tanult nappali tagozaton), 1989-ben a Babeş-Bolyai

Tudományegyetemnek mindössze 661 magyar hallgatója volt. 1970-ben még majd 200 magyar oktató tevékenykedett, egy évtizeddel később számuk 139-re apadt le. Így a Bolyai, illetve a *Babeş-Bolyai Egyetem* kémiai karán az 1958/59-es tanévben 45 román és 36 magyar szakember dolgozott, míg az 1976/77-es tanévben 63 román és csak 14 magyar; a matematikai karon 1958/59-ben 31 román és 19 magyar, míg 1976/77-ben 54 román és 14 magyar oktató található; a jogi karon 1958/59-ben 18 román és 15 magyar, 1976/77-ben pedig 23 román és 3 magyar oktató dolgozott; a közgazdasági karon 1958/59-ben 23 román és 11 magyar, míg 1976/77-ben 95 román és 19 magyar nemzetiségű tanszemélyzet található; a történelem-filozófia kar történelemtudományi tagozatán 1958/59-ben 29 román és 14 magyar, 1976/77-ben pedig 20 román és 7 magyar nemzetiségű oktató dolgozott. A magyar oktatók számának a csökkenése együtt járt a magyar hallgatók részarányának a visszaesésével, melynek következtében állandósult középiskoláinkban a tanárhiány és általában a képzett értelmiségiek hiánya a különböző munkakörökben.

De ez a folyamat nem csak a Babeş-Bolyai Egyetemre volt jellemző. Ma már talán csak kevesen emlékeznek arra, hogy a kolozsvári *Mezőgazdasági Főiskolán* 1948-ban magyar tagozat is indult, amely 1959-ig működött. Ez idő alatt 491 magyar hallgató (a hallgatók 35%-a) végzett itt, számarányuk azonban 1960-1993 között 18,6%-ra esett vissza. Ennél is szembeötlőbb a magyar nemzetiségű tanárok csendes eltűnése: 1959-ben még 52 magyar tanár oktatott ezen a főiskolán (a 123-ból, vagyis a tanárok 42,2%-a volt magyar), 1993-ban viszont mindössze 3 magyar tanár volt a 207-ből (azaz 0,97%).

Hasonló „fejlődésen” ment keresztül a kolozsvári *Ion Andreescu Képzőművészeti Intézet*, amely 1950-ben létesült két – román és magyar – tagozattal és a tanári karnak 60%-a volt magyar. Az 1980/81-es tanévben viszont már csak 15 magyar tanára volt (az 53-ból), 1989-ben pedig számuk 4-re csökkent.

A kolozsvári *Gheorghe Dima Konzervatórium* 1950-ben kezdte el működését és az intézetet alapító határozat kifejezetten előírta a két: román és magyar oktatási nyelvet. Ennek ellenére a magyar hallgatók száma meredeken csökkent: az 1965/66-os tanévben 149-en voltak, míg az 1989/90-es tanévben mindössze 12-en. Ezzel párhuzamosan a magyar oktatók száma is megcsappant: az 1965/66-os iskolai évben számuk 42 (166-ból), 1989-ben, pedig már 10-nél kevesebben voltak. Magyar nyelvű előadások pedig néhány tantárgyból utoljára az 1984/85-ös tanévben hangoztak el.

Marosvásárhelyt az *Orvosi- és Gyógyszerészeti Felsőoktatási Intézet*, a kolozsvári magyar egyetem részeként, 1948-tól működött. 1948-1962 között az orvos és gyógyszerész képzés, az egyetem eredeti rendeltetésének megfelelően, kizárólag magyar nyelven folyt. 1962-ben vezették be a román nyelvű előadásokat és azzal egy időben a gyakorlati oktatás teljesen román nyelvűvé lett. Közben fokozatosan szorultak ki a magyar hallgatók: 1980-ban az általános orvosi karra még 83 magyar diákot vettek fel, 1989-ben viszont a 123 román diák mellett már csak mindössze 17 magyar diák juthatott be ugyanoda.

A magyar felsőoktatás kálváriája szempontjából a marosvásárhelyi *Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet* sorsa jellemző: 1950-ben a minisztertanács törvényerejű rendeletével alakult meg Kolozsváron az önálló román és magyar tannyelvű intézet, két külön tagozattal. 1954-ben az intézmények összevonása következményeként az intézet román tagozata és a magyar tagozat rendezői szakja Bukarestbe került, a magyar tagozat

pedig 1954. szeptember 1-i hatállyal önálló intézménnyé alakult át marosvásárhelyi székhellyel. De 1976-ban ez az intézet is kétnyelvűvé vált, majd le kellett mondania a Szentgyörgyi István névről is.

A kommunista államhatalom magyarellenessége a felsőfokú oktatásban, még olyan téren is megmutatkozott, mint amilyen a magyar egyházak lelkipásztor-képzése volt. 1980-ban numerus clausust kényszerítettek a kolozsvári Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézetre (itt képezték ki a három protestáns történeti magyar egyház, a református, unitárius és evangélikus egyház lelkészeit): míg 1949-től évente általában 30-35 hallgatót vettek fel, ettől kezdve számuk 6-7-re esett vissza.

Mindezek a tények azt mutatják, hogy a kommunista román politikai vezetés háttározottan asszimilációs, „homogenizáló” kisebbségpolitikát folytatott, melynek célja a magyar kisebbség értelmiségének csökkentése, az értelmiségi utánpótlás megszüntetése volt. A Ceaușescu rendszer vezetői végső soron arra törekedtek, hogy értelmiség nélküli kisebbségi csonka társadalmat alakítsanak ki, amelynek az asszimilálása könnyebben megvalósítható.

A felsorolt – nem teljességre törekvő – adatok tisztán mutatják, mit jelentett a romániai magyar kisebbség számára az önálló főiskolai oktatási hálózat felszámolása, miként lehetett elsorvasztani a magyar nyelvű oktatást a kezdetben két nyelvű főiskolákon. Olyan tanulság ez, amellyel a romániai magyar nyelvű oktatás és az egész magyar társadalom jövőjére tekintve számolnunk kell. Az romániai magyar nyelvű felsőfokú oktatás röviden bemutatott története azt mutatja, hogy a kolozsvári magyar egyetem helyzete a mindenkori román-magyar viszony tükörképe volt. Amelyik nemzet megszerezte a politikai hatalmat Erdély fölött, az sajátította ki magának az egyetemet. Olyan tény ez, amelyre a megbékélést szorgalmazó román és magyar politikusoknak oda kell figyelniük és fel kell mérniük, itt az ideje annak, hogy az egyetem ne a politikai hatalom jelképe és ne a politikai játszmák tárgya legyen.

Nyers, száraz adatok ezek – de tények. **A jelent** a múlt ismeretében kell nézni.

Az 1999/2000. tanévet ismét úgy indítottuk, hogy a két teológiai intézet (melyek magánegyetemnek minősülnek a törvények szerint), a Nagyváradon megalapított Partiumi Keresztény Egyetem jelentették az önálló magyar egyetemi oktatást. Jóllehet az ország több vidékén, elsősorban a Székelyföldön több magyarországi felsőoktatási intézet van jelen és ún. kihelyezett tanszékek keretében folyik a – lényegében levelező – oktatás, mindez nem pótolja, és nem is pótolhatja az önálló magyar egyetemet, vagy egyetemi hálózatot.

A magyar tannyelvű egyetemi oktatás gerincét az állami egyetemek keretében folyó oktatás képezi. Olyan egyetemekről van szó, amelyeken román és más tagozat is működik. Magyar szempontból a legjelentősebb intézmény változatlanul a kolozsvári Babeș-Bolyai Tudományegyetem, melynek a keretében jelenleg 45 szakból nyerhetnek képeztést a magyarul hallgató fiatalok, kiknek száma 3174. A bukaresti Tudományegyetem Hungarológia tanszékén 82 hallgató, a Marosvásárhelyi Orvosi- és Gyógyszerészeti Intézet keretében 956 magyarul tanuló hallgató, a marosvásárhelyi Színművészeti Egyetem Szentgyörgyi István tagozatának különböző csoportjaiban 70 magyar hallgató van, a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet 240, a gyulafehérvári Római Katolikus Teológia 89 hallgatót tart nyilván, míg a Partiumi Keresztény Egyetem ezen esztendőben 614 hallgatóról tett jelentést. Összesen tehát 5227 magyar egyetemi hallgató folytatja tanulmányait

magyar nyelven. Ez kb. harmadrésze a romániai intézményekben tanuló magyar nemzeti-ségű diákoknak. Azért kell ezt a tényt kiemelni, mert jelenleg néhány erdélyi alapítvány magyarországi felsőoktatási intézményekkel együttműködve, ún. konzultációs központok megszervezésével kísérli pótolni az anyanyelvű egyetemi oktatás korlátozásából eredő hiányokat. (Jóllehet pontos adatokkal nem rendelkezünk, de az ilyen tanfolyamokban résztvevők száma több mint ezer. Csupán a Gábor Dénes Alapítvány által szervezett informatika szak keretében közel 600 fiatal tanul.) Túl azon, hogy már most is a magyar fiatalság számarányához képest messze alul képviselt az anyanyelven egyetemi tanulmányokat folytató magyar diákoknak a száma, nem szabad szem elől téveszteni, hogy a kedvezőtlen demográfiai előrejelzések ellenére az elkövetkező esztendőben az egyetemi oktatásban részt venni kívánó magyar fiatalok számának számottevő növekedésével kell számolni. A tanulási kedv az elmúlt tíz esztendő alatt szemmel láthatóan növekedően volt és a nemzetközi, elsősorban európai trendek, előrejelzések is változatlanul az egyetemi oktatás folyamatos bővülésével számolnak.

A romániai magyar nyelvű felsőoktatás jövőképe felvázolása szempontjából komoly gondot jelent, hogy a hazai munkaerőpiac várható változásainak a dinamikáját illetően nagyon bizonytalanok az előrejelzések. A diáklétszám várható alakulása szempontjából nem érdektelen viszont az – a nemzetközi szakirodalomban általánosan elfogadott – megállapítás, miszerint a nyugat-európai államokban a tanulmányaikat végző fiataloknak feltehetően mintegy 20%-a olyan munkahelyeken fog majd dolgozni, melyek ma még nem léteznek. Miként már minálunk is kimutatható, hogy a felsőfokú oktatást befejező fiatalok tekintélyes hányada a tanulmányok befejezése után pályát módosít, illetve 2-3, vagy több éven keresztül vesz rész különböző posztgraduális, illetve átképző tanfolyamokon. Egy felmérés szerint az 1990-1996 között egyetemet végzett megkérdezett magyar fiatalok mintegy 20%-a 1-3 éven át folytatta még tanulmányait és közel 30%-a pályát változtatott, új szakmát választott. (Kötő József – Tonk Sándor: *A magyar nyelvű felsőoktatás Romániában. Múlt-jelen-jövő*. Kolozsvár, 1998.) Erre kell felkészülnie a romániai magyar oktatásnak, ennek megfelelően kell megtervezni a jövő évek magyar egyetemi oktatását.

A romániai magyarság számára két lehetőség kínálkozik:

- a. az állami egyetemi oktatás keretében bővíteni a magyar nyelvű oktatást;
- b. megteremteni a magánegyetemet.

Az erdélyi magyar egyetemi világban, és általában a romániai magyar közvéleményben az egyetem kérdésében két álláspont ütközik. Egy, nevezzük azt konzervatívnak, mely egyedüli járható útnak az egykori Bolyai Egyetem restaurációját tekinti, s igen helyesen hangsúlyozza azt, hogy a jogsértést a román államnak orvosolnia kell. A másik vélemény szerint a magyar társadalomnak a saját jól felfogott érdekében élnie kell minden lehetőséggel, amely az anyanyelvű egyetemi oktatás bővítését és önállósítását segíti elő.

Az első változat, az állami önálló magyar egyetem létrehozása a politikum szférájába tartozik. A román politikai akaratnak kell megérlelődnie, illetve a magyarság érdekvédelmi szervezetének kell ennek érdekében hatékonyabban fellépnie.

A magánegyetem megteremtése igen nehéz, de olyan folyamat, amelynek sikeres kimenetele legfőképpen a magyar társadalmon múlik. Az a tény, hogy a Magyar Köztársaság jelenlegi kormánya kinyilvánította akaratát egy önálló magyar alapítványi egyetem

létrehozásának a támogatást illetően, gyökeresen új helyzetet teremtett. Ennek a támogatásnak a birtokában úgy véljük, reális lehetőség nyílt az önálló magyar magánegyetem létrehozása előtt. 2000. január 13-án a romániai magyar történelmi egyházak elöljárói a felekezeti háttérű magánegyetem létesítése céljából megalapították a SAPIENTIA Alapítványt.

Ezek az események új lehetőségeket, de új feladatokat is jelentenek. Szinte páratlan kihívás elé állítják a romániai magyar társadalmat, az egyetemi társadalmat kiváltképpen. Hosszú időre eldöntheti egyetemi oktatásunk sorsát, ahogyan a kihívásra válaszolunk.

Romániai magyar magánegyetem – tények és feladatok

Távlati célként áll előttünk az önálló magyar egyetem. Ennek szükségessége, az iránta megnyilvánuló igény tények, melyeket részletezni itt most nem kívánok. Az elmúlt esztendő során már elhangzott majd minden érv és ellenérv. Vitát az a kérdés gerjeszt, hogy az önálló magyar egyetem állami- vagy magán egyetem legyen, avagy mindkettő. Egy egyetem legyen, avagy több.

Érdekes módon, ameddig csak a román politikai akarat ellenállásával kellett szembenézni, addig az erdélyi magyar közvélemény lehetségesnek, megvalósíthatónak fogadta el a magánegyetem gondolatát. Az 1990-es változások után készült első tervek, melyek az önálló magyar Bolyai egyetem helyreállítását körvonalazták, lehetséges változatként kezelték az anyaországi, a külföldi magyarság támogatásával létesítendő magánegyetem alapítását. Amióta a Magyar Köztársaság kormánya bejelentette, hogy költségvetési támogatással kívánja támogatni a romániai magyar nyelvű egyetemi oktatást, pártolja egy önálló magyar egyetem megalapítását, megnövekedett a terv ellenzőinek, illetve azoknak a száma, akik bizalmatlanul tekintenek egy ilyen megoldásra. Ennek elosztatása érdekében tisztáznunk kell az egyetem kapcsán felmerülő néhány alapvetően fontos kérdést.

1. Mit jelent a magyar nyelvű egyetemi oktatás Romániában?

- Jelenti a román állam által működtetett egyetemeken folyó magyar nyelvű oktatást. Ez az oktatás esetenként az egyetem vezetése által elfogadott keretek között (ún. magyar vonal) – de nem önálló tagozat – keretében valósul meg (a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem példája), jól körülhatárolt autonóm jogokkal nem rendelkezik.
- Jelenti a román állam által működtetett egyetemek keretében több-kevesebb jóindulattal kezelt, de lényegében megtűrt helyzetben lévő magyar nyelvű oktatást (Marosvásárhelyi Orvosi- és Gyógyszerészeti Egyetem).
- Jelenti a magánkezdeményezésre létrejött és ideiglenes engedéllyel bíró tanszékeket, melyeken a tanítás magyar nyelven történik (Partiumi Keresztyén Egyetem).
- Jelenti a különböző magyarországi egyetemek, főiskolák támogatásával működő, ún. kihelyezett tanszékeket (Nyárádszeredai Kertészeti Főiskola, Gábor Dénes Főiskola stb.).
- Jelenti azokat a tudományos műhelyeket, melyek a magyar nyelvű egyetemi oktatás mellett és annak a szolgálatában állanak (Collegium Transsylvanicum, Entz Géza Alapítvány, Pro Philosophiae, Erdélyi Múzeum Egyesület egyetemi csoportjai stb.).

2. Mit értünk önálló magyar egyetemen?

A mi felfogásunk szerint olyan teljes universitást, amelynek nem csak az oktatási nyelve magyar, hanem olyan oktatáspolitikai célkitűzések szolgálatában áll, amelyek a romániai magyar társadalom érdekeit, jövőjét szolgálják. Egy ilyen universitas, a többi romániai egyetemhez hasonlóan rendelkezik azzal az autonómiával, amely lehetővé teszi sajátos célkitűzéseinek megvalósítását, saját szellemiségének kialakítását. Az egyetem tanári karának kiválasztása, az egyetemi oktatás színvonalának biztosítása, az értékrend megállapítása a magyar tanár-diákközösség jogosítványa. Az önálló magyar egyetem önálló egyetemi intézményként kapcsolódhat be az országos és nemzetközi oktatási programokba, vesz részt pályázatokon, az egyetem és a közösség igényeinek leginkább megfelelő ösztöndíj-politikát folytat.

Elfogadjuk azt, hogy a nemzeti érdek és a tudomány egyetemes mércéje között összhangot kell teremteni (Cs. Gyimesi Éva: *Colloquium Transsilvanicum*. Marosvásárhely, 1998.) Az összhangteremtés azonban azt is jelenti, hogy a mi sajátos értékeinkkel kell gazdagítsuk az egyetemes tudományt. A fenti két kérdésre adott válasz alapján világos: nem szabad azonosítani a magyar tannyelvű egyetemi oktatást a magyar egyetemmel. Hangsúlyozzuk ezt, mert igen sokan hajlamosak a kettő összemosására.

3. Mit értünk egyetemen és egyetemi hálózaton?

Sok vitát gerjesztett és gerjeszt ma is a kérdés. A klasszikus értelemben vett egyetem helyhez kötött, a *genius loci* hozzátartozott mindenkor az egyetem fogalmához. Általánosan elfogadott tétel, hogy erdélyi magyar egyetem gondolata a kolozsvári Ferenc József-, majd a Bolyai Tudományegyetem létehez kapcsolódik. Kolozsvár, mint az erdélyi magyarság szellemi fővárosa adott helyet az egyetemnek. Kolozsvárnak ez a funkciója még ma is megvan, még akkor is, ha a város magyarságának számaránya jelentősen csökkent (a lakosság 22%-a magyar, de azt se feledjük el, hogy ez 74.000 lelket jelen s így Marosvásárhely után, ahol 84.000 a magyarok lélekszáma, nagyságrendben még mindig a második legnagyobb magyarlakta város). Itt működnek jelenleg is a magyar művelődési és tudományos élet legfontosabb intézményei, több országos jellegű magyar sajtótermék szerkesztősége, rangos kulturális, közművelődési egyesületek, az magyar nyelvű oktatást kiszolgáló intézmények. A városban több egyetem (állami és magán) működik, ami pezsgő szellemiségű diákéletnek a háttere, biztosítja a különböző képzési formák közötti átjárhatóságot. Történeti egyházaink közül három vezető testületének itt van a székhelye. Protestáns teológiai intézetünk itt működik. Ugyanakkor a városban őrzik, még ha bitrolva is, a legrangosabb erdélyi magyar közgyűjteményeket – a tanulás, a kutatás, tájékozódás kimeríthetetlen kincsesbányái ezek. Igen fontos: a romániai magyar egyetemi oktatói elit túlnyomó része is Kolozsváron tevékenykedik. (Az 1997/98-as tanévben Kolozsváron 231 egyetemi oktató működött, számuk ma már megközelíti a 300-at.) Következésképpen a jelenben a romániai magyar tannyelvű egyetemi oktatás lényegében egy nagy központtal rendelkezik (a marosvásárhelyi orvosi- és gyógyszerészeti oktatás ha intézményesen nem is kolozsvári intézmény, de történetileg föltétlenül ide kapcsolódik, mint ahogy lelkileg sem távolodott el Kolozsvártól). Számatalan érv szól amellett, hogy Kolozsvár központi szerepét a romániai magyar nyelvű egyetemi oktatásban továbbra is megőrizzük.

Másfelől, számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy egyre több magyar fiatal kezdi el és folytatja tanulmányait más egyetemi városokban. Magának a kolozsvári Babeş-Bolyai egyetemnek is működnek más városokban ún. kihelyezett kollégiumai (főiskolái). De léteznek, mint már azt említettem különböző kihelyezett fakultások, magánegyetemi kezdeményezések. Tényként kell elfogadnunk, hogy a romániai magyar egyetemi oktatás már most több sejtű, anélkül azonban, hogy a részek valamilyen rendszerbe foglalva hálózatot képeznének. Ennek tulajdonítható a magyar tannyelvű egyetemi oktatást sok tekintetben jellemző ötletszerűség, tervszerűtlenség.

Az egyetemi hálózat megteremtése mellett szól az a tény is, hogy már eddig több olyan tervezet született, amelyek előkészítettségi foka ugyan nagyon különböző (az ideiglenes működési engedély megszerzésére alkalmas feltételekkel rendelkező tervektől kezdve a csupán az ötlet szintjén mozgó elképzelésekig), de jelzik a létező helyi igényeket és lehetőségeket. Figyelembe veendő, hogy az egyetem fenntartása nem csak művelődéspolitikai kérdés, nemcsak munkaerő-piaci szempontokra tekint, hanem egy adott település, de egy nemzeti közösség (esetünkben a romániai magyar nemzeti közösség) életében fontos fejlődést gerjesztő tényező is. Ezért a romániai magyar egyetemi oktatás kiépítése során fenn kell tartani a kolozsvári központot, ami azonban a mi felfogásunkban azt jelenti, hogy a centrum – Kolozsvár – mint szellemi központ körül és azzal szoros kapcsolatban épüljön ki az egyetemi oktatás. Székelyföld és a Partium tömbmagyarsága mellett nem szabad megfeledkezni Közép-Erdély területeiről, melyek szórványosodnak ugyan, de ugyanakkor ebben a térségben van az erdélyi magyar társadalom két olyan szellemi bázisa, mint Kolozsvár és Marosvásárhely. Célunk nem lehet ezek elsorvasztása, ellenkezőleg ezen centrumokat megerősítve, kell a két tömbmagyar térséget felzárkóztatni. Világosnak kell lennie mindannyiunk számára, hogy a Székelyföld és a Partium magyar egyetemi oktatása csak Kolozsvár és Marosvásárhely támogatásával és bevonásával valósulhat meg.

Így formak, forrhatnak egybe a regionális érdekek, a Kolozsvár-Marosvásárhely régió, valamint a különböző székelyföldi tájegységek és a Partium elvárásai, egyetlen nagy közösségi plánum keretében. A hálózat fogalom arra is utal, hogy felfogásunkban elképzelhető az állami és magán egyetemi szféra együttes működtetése, mintahogyan elképzelhetőnek, kivitelezhetőnek tartjuk az egy központtal, de több településen karokkal rendelkező egyetem gondolatát is. Világszerte ismertek a hasonló megoldások, mi több, az utóbbi esztendőben éppen a nagy universitasok létrehozására való törekvés nyomán Magyarországon is megjelentek az egy központ körül, de több településen tevékenykedő felsőoktatási intézmények.

Ezen adottságok, lehetőségek mellett mi a Sapientia Alapítvány feladata és tenni-valója? *A Sapientia Alapítvány fő célkitűzése az egyházi háttérű erdélyi magyar alapítványi magánegyetem létrehozása. Ez az alapítók és az alapítványt támogató magyar kormány szándéka.*

Tehát anélkül, hogy tagadnánk az állami multikulturális egyetemeken belüli magyar tannyelvű oktatás jelentőségét és szerepét a romániai magyar értelmiség (elsősorban a tanár-) képzés területén, Alapítványunknak alapszabályába foglalt elsőrendű feladata az önálló alapítványi egyetem megtervezése és alapjainak lefektetése, majd pedig a teljes universitas kiépítés feltételeinek a megteremtése. Értelemszerűen tehát az alapítvány az egyetemszervezés munkájának első szakaszában vesz részt, majd azt követően a szerve-

zési feladatot átengedi a létrehozandó egyetemi struktúrának, s azon túl a fejlesztés feltételeinek a megteremtése kell legyen a központi feladata.

Milyen legyen a létesítendő egyetem?

A létesítendő Erdélyi Magyar Alapítványi Egyetemnek végső formájában teljes egyetemnek kell lennie. Távoli célként ezt kell elfogadnunk.

A fentebb elmondottak alapján és az elmúlt esztendőök folyamán az egyetem körül zajló viták eredményeként az alábbi elképzelés körvonalazódott (ezt egyébként Kötő József államtitkár fogalmazta meg 1999. november 8-án keltezett előterjesztésében és a következőkben az ő javaslataira támaszkodom);

Tekintetbe véve a magyar tannyelvű egyetemi oktatás iránt megnyilvánuló, és növekvőben lévő igényeket, a korszerű egyetemszervezési feladatokat, az oktatásszerkezet és településszerkezet kötelező összhangjának törvényét a regionális fejlesztés terén, az erdélyi magyar magánegyetemi hálózatnak regionálisan többpillérűnek kell lennie.

A Sapientia Alapítvány soron következő feladata az **Erdélyi Magyar Magánegyetem** megteremtése kell legyen. Ennek a szerkezete a következőképen képzelhető el:

Egyetemi Tanács
Kolozsváron

Rektori Hivatal
Kolozsváron

A. Bölcsészeti kar

B. Műszaki-, Mezőgazdasági- és Természettudományi kar

C. Jog-, Közgazdasági-, Politikatudományi kar

D. Művészeti kar

Képzési helyek:

KOLOZSVÁR

NAGYVÁRAD

MAROSVÁSÁRHELY

SZÉKELYFÖLD

Áttekintve az európai egyetemek megalapításának történetét, azt tapasztaljuk, hogy az alapítás szándékának megfogalmazása nyomán szinte törvényszerűen két szakasznak kellett következnie: az első szakaszban megtörtént az egyetem jogi kereteinek a biztosítása (az uralkodók, városi közösségek alapítószándékát megfogalmazó okirat és a pápai elvi beleegyezés). Ezután került sor az egyetemalapítás lehetőségeinek a vizsgálatára (a település alkalmas-e, a tanárok javadalmazása biztosítható-e stb.), melynek nyomán elkészülhetett az alapítólevél. Második lépésben az alapítólevél s a benne foglalt kiváltságok, jogosultságok birtokában kezdődhetett a szervezés munkája. Így történt valamennyi egyetem esetében. Legfőbb az anyagiak, a fogadó település nyújtotta lehetőségek arányában rövidült, avagy hosszabbodott a folyamat.

Tudjuk, az egyetemalapítás olyan vállalkozás, amelyhez időre, anyagi erőforrásokra és mindenekelőtt igen sok jól felkészült, versenyképes szakemberre van szükség.

De talán érdemes vállalni a kockázatot és a munkát.

Vetési László

Iskola a nyelvhatáron

A kilencvenes évek elejétől különböző testületekben naponta ütköztünk bele olyan oktatási kérdésekbe, hibákba, sőt mulasztásokba is, melyek egy jól tervezett, ám hiányzó oktatáspolitikával kiküszöbölhetőek lehettek volna. Éveken át furdalt a lelkiismeret, hogy munkánk során nem történik más, csupán csak a pénzek elosztása, de a hatékonyságra nem látunk rá, szélesebb távlatokban nem tervezhetünk, és nagyobb léptékű eredményről tulajdonképpen nem beszélhetünk. Azt is láttuk, ami már kisebbségi közhely: oktatástervezés nélkül nem lehet sem szórványmentést, sem nyelvi, közösségi rehabilitációt végezni. Mindaddig pedig, amíg az egységes adatgyűjtés nem történik meg, tervezni sem lehet. Mindezek érlelték meg bennem és munkatársaimban azt a tervet, hogy rendbe kell tennünk a dolgokat. Ezt pedig ott kell kezdeni „a legmélyebben”, ahol a legnagyobb a baj: azok között, akiknek már csak elemi iskola adatott, vagy nem jutott már a magyar iskolai népoktatás legalsóbb foka sem. Ők azok, akiket nemcsak a történelem, de mi magunk is szándékosan vagy tehetetlenségünkben megfosztottunk attól, hogy magyarul írni és olvasni tudó romániai magyarok legyenek.

Magyar oktatás többségi környezetben

Ha a romániai magyar peremvidékek kisebbségi oktatásának kérdéseiről őszintén akarunk beszélni, a kegyetlen tényekkel illúziók és önáltatások nélkül kell szembenéznünk. Az egész Kárpát-medence kisebbségi sorsban élő népessége, közöttük is a peremvidékek magyarsága minden területen nagy nyelvi veszélyben van. Mindenütt erősödik a kis etnikumok gazdasági, politikai, demográfiai térszűrése, keveredése, a magyar nyelv is egyre jobban veszíti el a közéletben betölthető szerepét, romlik a térségeken belüli presztízse. A Kárpát-medencében megnövekedett az egymás mellett élő etnikumok érintkezési felülete, erősödnek a kölcsönhatások, de még inkább az egyoldalú hatások, egyre erőteljesebben visszafejlődik a kisebbségek nyelvi tere, gyengül a nyelvi kompetenciaszint, hatalmas ütemben növekszik a vegyes házasságok száma. Trianon után az új országokba való betagozódásból asszimiláció lett, és a nagy és gyötrő gond az, hogy a megmaradás egyre inkább mesterséges, művi életben tartást igényelne, és már egyre kevésbé természetes folyamat.

A szórványlátó otthontalanság, demográfiai, politikai, gazdasági, kulturális és nyelvi-etnikai térszűrés. Az etnikus peremiét nem más, mint elszigetelődés, nagy nyelvi és közösségi magány. A kis falvak maradékszórványaiban vagy a nagyvárosok lakónegyedeinek telepes közösségeiben elsorvad az anyanyelv használati értékébe és értel-

mébe vetett hit. Az etnikai kisközösség önértékében, mássága funkcionalitásában sérül, és elveszíti e másság értelmébe vetett hitének távlatait.

Tájainkon ez a folyamat elsőként falusi környezetben, majd a nagy iparosításokkal ennél sokkal hangsúlyozottabban a nagyvárosokra is kiterjedően jelentkezett. Századunk végére világossá vált, hogy az előző területek felhagyása és elhanyagolása nélkül a továbbiakban a mai romániai magyarság nyelvi veszélyhelyzetnek leginkább kitett rétegére kell odafigyelnünk: *a városi peremmagyarságra*. Számot kellett vetnünk azzal, hogy a megmaradás sorskérdései leginkább a megélhetés keresésével nagyvárosokba kényszerített magyar tömegeket veszélyeztetni, amelyek elszigetelődnek, és egyre erőteljesebben veszik fel környezetük többségének szokásait, nyelvét, sőt iskoláztatási gyakorlatát is. Erdély nagyvárosaiban nagy számban élnek olyanok, akik mögött meggyengült vagy már meg is szűnt a stabil nyelvi otthonhátér, a szülőfaluval tartott kapcsolat. Elsorvadnak a gyökerek, gyengül az anyanyelv használati lehetősége és ezután már a használati igénye is, az otthoni egészséges nyelvi szabályozási rendszer, és az elszigetelt etnikai csoportok már igen erős többségi hatás alá kerülnek. Leértékelődik az etnicitás, nagyfokúvá válik az elgyökértelenedés, a beolvadás, a peremre szorulás, és e réteghez semmilyen kollektív magyar anyanyelvi élmény nem jut el. Nem érkeznek el az információk sem, csupán a tévé, rádió minimális tájékoztatása vagy annak már csak a lehetősége. Sajnos e tömegek már nem tagolódhatnak be saját etnikai közösségükbe, hanem már jól érzik magukat a többségi környezetben, nem találkozhatnak egymással olyannyira hiányos a magyar csoportélményük, hogy már nem jut el hozzájuk az egyházi élet nyelvi otthonmelegsége és aktív hitélménye sem.

A többszörösen hátrányos peremhelyzetben az etnikai hovatartozás értéke elveszíti természetességét, és bizalomhiány, erőltettség, mesterségeség és bizonytalanság következik. A kisebbséghez tartozó csoport tagjai számára más és más súllyal, de a többségihez igazodó etnicitási gyakorlat alakul ki. Teljes mértékben jellemző ez mind a nyelvhasználat, mind pedig az oktatási intézmények „fogyasztásának” gyakorlatára is. E folyamatok részeként az egész Kárpát-medencében a kisebbségi sorban élők között már a magyar oktatásnak is teljes elértéktelenedését, presztízsvesztését is nyomon követhetjük. A természetes hatalmi és asszimilatív eszközökkel sikerült mélyre süllyeszteni a magyar nyelv és kultúra és ezzel természetesen a magyar oktatás presztízst. A sajátjuktól való elszigetelődésben ők már nagyjából *többségi kultúrafogyasztók*, először alkalmiak, majd rendszeresek, majd egyre hátrább szorul a primér anyanyelvi, majd teljesen átveszi helyét a többségi. Hiába nyújtjuk a magyar tájékoztatást, iskolákat, más intézményeket, lelkészeket, közművelődést, ha minden etnikus érték légüres térbe kerül, és elmarad a befogadás, mert már elsorvadt a befogadás készsége. Minden ott dől el tehát legalul, a legmélyebben, ahol nem működnek, nem alakulnak ki vagy visszafejlődnek a saját *nyelvi és egyéb etnikus értékek befogadási reflexei*.

A nagy gondot az jelenti, hogy elsősorban az ott élő, oktatási formát választó szülők közép- és fiatal nemzedéke az, amely nem érzi, nem is érti és nem is fogadja el ezt az önmagáért való magyarságot, az önértékű nyelvet, *önmagában értékékként működő oktatást*, az effajta etnizálás önértékű jelképrendszerét, funkcionalitását. A magyarságért nekik már valamit nyújtani kell, amely újra és újra e sajátos és olykor nagyon nehéz más-ságban valós értéket jelent. Ugyanez a szomorú kép figyelhető meg oktatási vonatkozásban is, hisz peremhelyzetben, a többségi mellett és az azzal való presztízsz-*versenyhelyzet-*

ben a magyar oktatás a peremek számára önmagában már nem lehet érték. A hatalmi kultúra és a kisebbségi kultúra és nyelv versenyhelyzetében az az érték győz, amely az oktatandó személy számára biztosítja önmaga megvalósulását, kibontakozását, vagy beteljesíti annak vélt vagy valós hitét. A „román iskola = jobb érvényesülés” alternatíva a kiscsoporthoz tartozó egyén új etnicitási gyakorlatát, a szabadabb átjárhatóságot, az etnicitáson belüli mobilitást és a csoportváltását is előkészíti. Mindezeknek pedig szinte alig vannak nyelvi vonatkozásaik: az értékek presztízsharca ez, melyet olykor és szinte véletlenszerűen kísérnek nyelvi tartozékok és tartalmak.

A másik szomorú helyzetkép az, hogy az etnikus csoport sorskérdéseivel vagy a helyi oktatás megtervezéssel küzdő központi vagy helyi értelmiségi nagyon gyakran találja magát szembe nagy összefüggő és szinte megváltoztathatatlan helyzetekkel, láncolatokkal, amelyben a közösség nyelvi-etnikai életmegnyilvánulásai öntörvényűen, de önszabályozottan működnek. A rossz lelkész, tanító, faluvezető, negatív önértékelésű közösséget teremt, megszületik a színvonalatlan iskola, mely nem segíti érvényesülni a gyermeket. A rossz önértékelésű közösség rossz értelmiségmegtartó erővel rendelkezik, ez pedig rossz iskolát teremt.

A kis gyermeklétszámmal megteremtődik a szelektálni nem tudó iskola, amely mindenkit beiskoláz, nem válogathat, emiatt színvonalat sem tud tartani. A szelektálni nem tudó iskola versenyhelyzetet vállalni nem tudó iskolává és így színvonalatlanná, majd pedig presztízis nélkülivé válik. Ha viszont szigorú a kisebbségi iskola, leértékelődnek benne a kisebbségi értékek, fölösleges plusszá válnak, mellette pedig felértékelődik a szabadabb többségi, amelyben „nem terhelik túl” a gyermeket, nincs „plusz”, „fölösleges nyelv”, az anyanyelv. Így születik meg a „rossz szülő”, aki nem adja magyar iskolába gyermekét. Érdekes és szomorú láncreakciók ezek, melyeknek hináráként fojtogató folyamatából kell szabadulni a kisebbségi népoktatásnak.

A peremterületek kisközösségeiben nyelvi életünk és etnizálásunk tehát egy bonyolult, szinte zárt és egységes rendszert alkot, ahol egy *etnoökológiai rendszerben* a dolgok öntörvényűen függenek össze egymással. Ez teljes egészében érvényes a közösség oktatási szokásaira, kultúrájára is. A nagy bajok akkor kezdődnek, amikor a csoport számára már végzetes értékrend-átbillenés történik. Amikor a lelkész, a tanító már hiába szervez, győzköd és ténykedik a magyar oktatás érdekében, hiába szólítja meg és javítja ki hívei nyelvi hibáit, hiába mutat példát és ad közösségének magatartásmintát oktatásban, nyelvi tisztaságban, etnikai értékekben, erősebb a többség felé irányuló felhajtó erő, *a tehetetlenség etnikai törvénye*, mert a kisebbségi iskolamodell megsérült, és a többségi domináns iskolamodell nagyobb presztízserővel rendelkezik, mint „a másik”, a sajátja.

Még szomorúbb az, amikor a kívülről, más régióból e vidékekre érkező tanító, értelmiségi szembe találja magát egy ilyen láncolatszerű és változtathatatlan, szomorú helyzettel. Amikor a helyi nevelő eleinte lelkesen küzd, szervez, majd elkeseredik, belefárad. Az oktató nem költözik ki, először az életfeltételek hiányából, kényelemből, majd már azért sem, hogy ne kelljen dolgoznia. A tanítónak, iskolaigazgatónak már nem is érdeke a jobb iskola, mert ha komolyan veszi munkáját, akkor nem ingázhat, nem hiányozhat. A közösségnek és az iskolának nincsenek vagy már elmaradnak elvárásai is, a szülő, a gyermek munkautemet sem diktál, és így mind a tanuló, mind pedig az oktató személyi és csoportkényelmének fenntartásához hozzátartozik a lazaság, rendtelenség mesterséges éltetése. Nem végez kultúrmunkát, mert akadályozza az ingázásban, meg aztán végül is

minek, „nem érdemes”. Így teremti meg a hátrányos helyzetű közösség a rossz iskolát, az pedig a rossz közösség leértékelődésének láncolatát.

Rossz iskola

Hátrányos nyelvi környezet	Hátrányos helyzetű iskola
Értelmetlen magyarság	Értéktelen magyar iskola
Hűtlen magyarok	Feladatát nem végző oktató
Önbecsülés hiánya a közösségben	Színvonal hiánya az iskolában
A magyarságért nem áldoz a szülő	Az oktatásért nem hoz áldozatot a tanár

Leépülő közösség

Hagyományos oktatási szokások falun és városon

A felsorolt negatív példák mellett nem szabad elfelejtenünk az oktatási szokások még élő pozitív gyökereit sem. Falusi településeink jelentős része a magyar népességünk fogyása ellenére is jól körülhatárolható anyanyelvi oktatási igényeket és szinte még reflexszerűen működő oktatási gyakorlatokat őrzött meg és részben még ma is őriz. A két világháború közötti magyar felekezeti oktatás romjain, utána pedig főként a negyvenes-ötvenes évek fellelegzésének, a Groza modellértékű szemfényvesztésének idejéről egy azóta ugyan nagyon visszafejlődött és továbbra is igen leépülőben levő, de mégiscsak létező iskolahálózat maradványát örököltük, amelyhez népünk jelentős tömegei a peremeken is ragaszkodtak. Hozzá tartozott a néptanítói rendszer, az iskolaépület, olykor még tanítói lakás is. Nem felejthető el, hogy ebben az időszakban minden olyan település, ahol igény volt anyanyelvi oktatásra, óvónőt, tanítót kapott, akik minden hátrányos helyzetük ellenére vállalták a vidéket. A proletkultus idők teljességében is a falusi oktató értelmiség feladatai mellé szorosan hozzátartozott a közművelődési megbízatás: szindarabok betanítása, a magyar közösségi élet szervezése, iskolai ünnepélyek és egy teljes közösség-animátori feladatkör. Ezeknek az elvárásoknak egészen az utóbbi évtizedekig a falusi néptanító vagy mellette és helyette visszaszorítottan a lelkész vagy lelkészfeleség, kisebb számban helyi orvos, mérnök is lényegében eleget tett. A település és e régiók többségi népessége, sőt a román kommunista vezető réteg is – főként a helyi származású vagy a régiót jól ismerő – megértette, hosszú időn keresztül létezőként egyfajta természetességgel fogadta el itt a magyar iskolát, magyar tagozatot. Sokszor nem értették, fogalmuk sem volt arról, hogy a magyar oktatás nem hobby, nem egy másik nyelv elsajátítása, hanem az anyanyelven való tanulás elemi joga. A peremek legszélén ez nem volt soha egészen természetes, de mind a kisebbségnek, mind pedig a többségnek legalább berögzült régóta működőként és létezőként. Ez volt a miénk, sőt a közösség belseje felé kötelező iskolaértékrend. Különösebb harcokat ezért nem kellett vívni a helyi értelmiségnek.

E berögzült oktatáskép örökségéhez hozzátartozott az is, hogy erdélyi magyar településeinken a sok negatív példa ellenére még mindig gyakran fordul elő szórványban és azon kívül is, hogy szülők és gyermekek emberfeletti áldozatot vállalnak a magyar oktatásért. Nem túl általánosak, de meghatóak azok az esetek, amikor félelmetes akadályokat győz le a falusi település magyar oktatási megszokása. A régi népoktatás falusi iskoláztatási gyakorlatában, szokásaiban az elmúlt évtizedek alatt néha egészen erő feletti helyzetek rögződtek be: több tíz, húsz km-es buszozás, gyaloglás, sőt szekerezés a szomszéd falvakba. Ez volt akkor a település oktatási kultúrája, alapközérzete, és ez egy többé-kevésbé automatizálódott állapot volt. Évtizedekig senki nem tette fel a kérdést, hogy egy faluból miért kell a másikba ingázni, nemritkán szekerezni, szánozni, sőt nagyon gyakran gyalogni is, naponta nyári melegben és télen a nagy hóban. Az sem volt gond, hogy a gyermekek fáznak, vagy szánt kell fogadni télen a könnyebb utaztatáshoz, vagy a szülők beosztották maguk között, hogy mikor ki fogja be a lovakat, hogy induljon a gyermekekkel iskolába. Nehezen hihető, hogy még mindig vannak Erdélyben olyan falvak, ahonnan alkalmival, autóstoppal vagy vonatstoppal ingáznak magyar iskolába a 10-14 éves magyar gyermekek. Reggelenként gyermekek állnak kint az utcán, és várják az érkező vagy soha nem érkező járműveket, várják a következő központi falu felé a gépkocsival átutazót. Kiszolgáltatva mindennek és mindenkinek. Így rögzült be, még így természetes. De az oktatástervezőnek első kérdése az, hogy meddig lehet ezt így tenni.

Ugyanez a sajátosság volt a jellemző a tanítók kiköltözési gyakorlatára is. Néhány évtizede még általános volt az is, hogy a kinevezés pillanatában a falusi értelmiségünk lakást bérel, albérletbe családhoz, háziasszonyhoz költözik. Így történt ez évtizedeken át, így volt tehát természetes tanítónak, településnek egyaránt. Az oktató a település élete egészének részévé vált, benne élt, munkahelye, otthona, pihenése, barátsága, jó és rossz szokásai, hibái, szenvedélyei és családalapításának is tere, tanúja volt. A dolgok felett a begyakorlás automatizmusa győzött. Adataink ugyan nincsenek, de sejtéseink igen arról, hogy mára már falusi tanügyi személyzetünknek döntő többsége – különösen a szórványban – ingázik, többnyire egy központi helységről a szélekre. Ma ez a természetes, mint hajdan a kiköltözés. A nem ingázók a szakképzetlenek soraiból kerülnek ki, akiknek legnagyobb része nem nyújthatja a szükséges színvonalat az oktatásban. *Megtörtént tehát az értelmiség nagy kivonulása a település életközösségéből, és ezzel bekövetkezett a kultúra, oktatás, nevelés sorvadása is.*

Ezen a területen természetesen figyelembe kell venni a jócskán megváltozott helyzetet is. Csak 1-4 osztályú magyar tagozattal rendelkező vagy ennek kifejlesztésére váró településeink nagy része mai fejlettségével képtelen az *értelmiséget megtartani*. Alkalmatlan arra, hogy otthont nyújtson lassan még a lakással rendelkező lelkészeknek is, nemhogy a háttértámogatások nélküli tanítóknak. El tudja képzelni valaki, hogy ma vallási „megszállottság”, missziói lelkület, komoly anyagi támogatottság nélkül tanügyi káder letelepedik hosszabb időre pl. Nagyölyvesre, Magyarfrátára, Szászsomborra, Lozsádra, Uzdiszentpéterre vagy Noszolyba osztatlan elemi iskolákban tanítani? Ahol már nagyon tarthatatlan a helyzet, ott tesznek valamit az illetékesek, a többi helyen marad minden a régiiben. Ha nagyon muszáj, kihelyeznek valakit. Marad tehát mint egyedüli út a magyar oktatás megszűnéséhez vezető örökös helyettesítés, a teljes és siralmas szakképzetlenség és természetesen az ebből eredő színvonalatlanság. Vagy jobb esetben a szakképzettek örökös vándorlása, az ingázás, a véget nem érő pedagóguscseré.

Az ingázás otthontalanságot teremt, felszámolódik a település értelmiségi bázisa, a közösségépítést, művelődést, kultúrát, színjátszást, biztonságot sugárzó otthonérzete.

Új helyzetben a nagyvárosi oktatás

Erdélyben a kiterjedt területű falusi településhálózataink mellett elsősorban nagyvárosaink magyar nyelvű oktatásában van a legnagyobb gond. A közelmúlt és a régebbi időszakok falvainak pozitív oktatási beállítódásaihoz, berögzüléseihez hasonlóan ugyan ezek a részleges pozitív jelenségek sajnos nem mondhatók el a mai nagyvárosi magyar népességünkről. Ahol már szinte megszoktuk – Szeben, Temesvár, Medgyes, Déva, Vajdahunyad, Zsil-völgye, Fogaras, Dicsőszentmárton, Máramarossziget, Nagybánya, Brassó, Beszterce mellett – oktatási gondjaink között megjelennek már olyan helységek is, mint Kolozsvár, Marosvásárhely, Torda, Bánffyhunyard. A közösségek magyarságának *otthonérzete, kisebbségi közérzete* és ezzel oktatási alaphelyzete és közérzete is nagyon sokat romlott. *A városi oktatásunk legnagyobb csődje az oktatási automatizmusok hiánya, a pozitív berögzülések elmaradása.* A nagyvárosra telepedett magyar népesség nem örökölt ott egy lélekszámának megfelelő iskolahálózatot és infrastruktúrát, de a magyar oktatásba való beilleszkedés természetes berögzülését sem. Sok esetben csak keserves értelmiségi harcokkal, szülői felvonulásokkal lehetett létrehozni és kialakítani minden új településen, helyen vagy lakónegyedben a saját magyar tagozatot vagy ritkábban iskolát. Minden városi oktató tapasztalatból tudja, hogy a változó politikai nyomások súlya alatt egy-egy telepen olykor szinte lehetetlen volt a még létezőt is megtartani. Ugyanakkor kemény harcokat kellett vívni, hogy az új lakónegyedekben a román tagozat mellé magyar is létrejöhessen. A lokális hatalom a régi rendszerben, de még '89 után is szinte minden esetben megpróbálta először a szembeállást, az akadályozást, hogy elkedvetlenítsen, lehangoljon, és csak ha már feltétlenül muszáj volt, akkor engedelmességet a magyar szülők nyomásának, és engedte meg a magyar oktatásbővítést vagy -fejlesztést. Ez a jól bevált megalázó gyakorlat sajnos az RMDSZ kormányra jutása után is továbböröklődött.

Az egyház és iskola szabályozó tekintélyének csökkenése

A kisebbségi helyzet ajándékai között sokat emlegetett *szakrális tekintély*, mellyel reálisan vagy mitikusan, de gyakran ruházzuk fel ma is egyházainkat, mára egyre inkább elfogyatkozni látszik. Alig mutatkozik a kisközösségnek, az egyháznak, lassan pedig már a családnak és a szülőnek is az a tekintélyelvű szabályozó ereje, mellyel domináns irányt, tekintélyelveket – és ezen belül még nyelvhasználatban, értékrendben, oktatásban – normatív értékszintet is gyakorolhat. Egyre fájdalmasabban érezzük, hogy egy lehetetlen folyamattal küzdünk – a legtöbbször eredménytelenül. Nyelvi-etnikai létünk felszámolódásában is az a legszomorúbb, ami belülről történik, mert az megállíthatatlan. A régi iskolamodellben a tanító, lelkész úgy volt jelen, mint aki a település lakói számára magatartásmintát is jelentettek a hitéletben, az erkölcsi értékrendben, az oktatásban, a művelődési szokásokban is. „A tanító úr is így mondta”, „így tanította a tanító bácsi”, „ezt tanultuk a tanító nénitől”, „megmondta a vénpap”-féle – falusi környezetben gyakran elhangzó – idézetek szépen jelzik a helyi értelmiség vagy annak emléke folyamatos refe-

rencia-szerepét a közösségben. *A kollektív emlékezet, a referencia, a szimbólumok halála pedig a peremiét halála is.*

Az egyház és iskola mára elveszítette azt a hatalmi helyzetét, hogy erőteljes nyelvi kodifikáló erőként, értékrend-fenntartóként jelentkezessen a peremterületek kisközösségeiben. A múlt századtól e század közepéig több történelmi példa bizonyítja, hogy a tekintélyelvű helyi társadalmakban egy-egy lelkész, tanító erélyes fellépésére miként állt vissza egy-egy közösség anyanyelve és nyelvi egyensúlya. Ma már a peremközösségek lelkészei, tanítói egyre elkeseredettebb és reménytelenebb harcot folytatnak a negatív nyelvi képletekkel, iskoláztatási gyakorlattal szemben, lassan egyre kevesebb erejük maradt arra, hogy közösségük negatív iskoláztatási közgondolkodását megváltozassák. Sokasodnak a rossz példák. A Beszterce-Naszód megyei Magyarborzácson a felső tagozatos tíz magyar gyermeknek a fele sem vállalja a napi tíz km-es ingázást Apanagyfaluba, és a szülők azzal válaszolnak az elkeseredett lelkésznek és tanítónő feleségének, hogy még azt is sajnáljuk, hogy gyermekük az egy-négyet magyarul végezte. A Zsil-völgye közel 17 ezer magyarjának magyar oktatása is sorvadásnak indult, a helyi értelmiség elkeseredett küzdelme ellenére is. Az 1998-as tanév elején sokkoló hatású volt Kolozs megyében, hogy a kiharcolt magyarlétai magyar felső tagozatról a szülők gyermekeiket inkább a szomszéd falu román iskolájába írtatták. Idézhető az érmihályfalvi példa is: a 90%-ban magyar anyanyelvű bihari nagyközség gyermekeinek 20—25%-a román iskolába jár (Sike Lajos tudósítása a *Romániai Magyar Szó* 1999. május 5-i számában). Az újságírók többször kísérletet tesznek a negatív jelenségek megfejtésére. A felsorakoztatott okok között több magyarázat is van, de mindannyian tudjuk, hogy nemcsak okfejtés kell, hanem a helyzet megoldása.

Az egyház a peremoktatásban is fogyó értékű, de az utolsó hiteles értékörző erő. Kezében vannak a megtartás utolsó eszközei és lehetőségei.

Válságban az etnikus kisközösség

Az oktatásban is jelentkező bajok okait abban látom (és ebben van a kis-, a helyi közösség egészének válsága is), hogy az *a közösség van megszűnőben*, leépülőben és felbomlóban, amely szinte öntörvényűen szabályozta és szervezte meg önmagát, őrizte dolgai belső egyensúlyát és rendjét. Az a kiscsoport épült le, amely a nyelvet beszéli, iskolát igényel, teremt és fenntart, tanítót fizet, szeret, tőle munkát, oktatást vár. Ez pedig nem minden esetben csak demográfiai, közösségen belüli statisztikai arány kérdése. A peremeken *felszámolódtak az etnikai és nyelvi közösségek, a nyelvet beszélő csoportok, és ezzel a kisközösségek szóbeliségének, kultúr- és iskolaigényének intimitásai is.* Az a tér veszett el és számolódott fel, amelyben él a kollektivitás, ahol átadódnak, áthagyományozódnak az értékek, ahol él egy oktatás iránti igény, értékrend. Az oktatás pedig teljes egészében közösségi kérdés. Ez a közösség az etnicitás otthona. A közösségi élet nyújthat egyedül olyan nyelvi csoportélményt, *amelyben egyedül élhet a közösség értéktudatosító és öntisztító rendszere.* Ha ez sérült, a romániai peremmagyarság egészének iskolázási gyakorlata is válságba kerül. A nagy mozdulatlanságban beáll az üvegházhatás, az önmagát fojtogató belső hőemelkedés.

Az értékrend válságának figyelmeztető ereje abban van, hogy sajnos legtöbb esetben ez a válságos helyzet a természetes. Mert a gondok ott folytatódnak, amikor a helyzet elfogadásában már végzetesen és talán véglegesen beáll egy *mentalitás- és értékrendváltás és -válság* is. Mikor már a keveréknyelv, a nyelvzavar, a vegyes önértékelés, a vegyes házasság, a „másik iskola” a természetes, sőt az egyedül természetes és kanonikus rend. Nemrég még Erdély legnagyobb részén, akár országnyi területeken – városokon és falun is – természetes és szinte kötelező volt a „*magyar gyermek – magyar iskola*” axiómaszerűsége. Az utóbbi évtizedekig még Erdély nagyvárosaiban, sőt, a Zsil-völgyében is kirívó, szokatlan és szinte aberráns volt a „román iskolába jár a magyar gyermek” magatartásminta. Mára az a mentalitás és értékrend, amelyben ez pozitív és természetes válságba jutott.

Az iskolavédelem, oktatástervezés másik nagy buktatóját és sokszoros, halmozott kudarcát abban érzem, hogy mindig csak *a jelenséget* célozták meg, jelesül a „rossz iskolákat”, a „gonosz szülőket”, akik román iskolába íratják gyermekeiket, a „rossz pedagógusokat”, akik nem oktatnak jól, és nem érdemes magyar iskolába adni a gyermeket stb., de nem mindig láttuk, hogy ennek háttéré egy összefüggő folyamat. Nem felejtethetjük el, hogy az egyéntől már a családon keresztül vissza kell jutnunk az egyént integráló nagyobb nyelvi közösség válságkezeléséig. Az anyanyelvi oktatásra vonatkozó minden mentési és védelmi tervnek *az anyanyelvi oktatásnak teret és háttérteret teremtő közösség otthonérzetét, pozitív önértékelését kell megcéloznia és megteremtenie.*

A helyzet orvoslásának egyik nagy kérdése, hogy megteremthető-e a reális, igazi és nem illuzórikus közösség, ahol valóban él az anyanyelvi iskoláztatásnak is a pozitív gyakorlata. Létrehozható-e olyan közösség, ahol él és nem művi rohamunka a védelem, és nem reanimációs élesztős alatti a *nyelvi-etnikai másság értéke? Mert a nyelvi közösség, a családban, kisközösségben beszélt, használt értékelt és értékes etnicitás a kisebbségi anyanyelvi oktatás egyik motivációs alappillére.* Anyanyelvi oktatást igénylő nyelvi közösségeket kell tehát teremteni! *Oktatástervezéssel együtt közösségi rehabilitációt kell végeznünk.* Egy kisebbséghez tartozás értelmében, nyelvi-kisközösségi csoportélményükben sérült emberek szívéhez hozzáférköző, azokban változtatást hozó programokban kell gondolkodniuk, ott kell oktatást, önértékelés-javítást terveznünk és sürgősen változtatnunk a helyzeten. Fel kell törnünk az etnikus izoláció burkait, be kell jutnunk a család közösségének mélységeibe. Itt és ezeken a területeken van az egyháznak nagy feladatuk. Ide, a család és kisközösség „nyelvi tájába” együtt segíthet be az egyház és az iskola.

Képes lehet-e az iskola, egyház, vidéki értelmiségi arra, hogy intézményteremtő, oktató, szervező és integráló, önértékelést teremtő, nyelvvédő, nyelvtisztító berendezésként működjék? Mert ő az utolsó, aki elkíséri az etnikus csoportot az önazonosság-védelem gyötrelmes útjain. Nagy a baj, amikor ebben további támogató rendszerek nélkül magára marad. E megoldásoknak pedig *a közösség belsejéből is kell jönniük!* Minden külső segítséggel a kisebbségi közösségek saját és belső erőforrásait kell mozgósítanunk. Ehhez pedig a leggyakrabban egyedül marad a vidék, az iskola, az egyház, amelyre mindenki kivetíti elvárásai illúzióját, ezzel megnyugtatja magát és lelkiismeretét, de egyebet nem ad, magányos küzdelmében magára hagyja.

Válságban az iskoláztatási gyakorlat és a magyar iskola presztízse

A szórványoktatás nagy dilemmája, ha egy adott területen olyan oktatási intézményt kell létrehozni, olyat kíván fenntartani, amelynek *legfőbb, sőt egyedüli értéke az, hogy magyar*. Ehhez természetesen társul az elvárás és mitikus frazeológia is, hogy azért kell oda iratkozni, „mert magyarok vagyunk”, és a jó magyarok magyar intézménybe íratják gyermekeiket. A nagy gondok ott kezdődnek, amikor ez az *önmagáért magyar intézmény* bekerül a versenyhelyzet ördögi körébe. Azért lesz rossz, mert magyar. Ezután már azért nem íratják oda gyermekeiket, mert rossz (és nem mert magyar), és nem azért szűnik meg, mert megszüntetik és magyar, hanem azért szűnik meg, mert rossz.

Ismert, hogy a presztízserkékeknek önmagukban nincs nyelvi, nemzetiségi tartalmuk. Az érték maga a presztíz, anyanyelvi vagy anélkül jelentkező közvetítéssel. Bőjte Csaba atya, a dévai ferences kolostorban indult szórványiskolájáról szólva nemrég arról beszélt, hogy nem nagy mentési terveket kell készíteni, hanem az *iskolákkal valós értéket kell nyújtani* és kész. Ennyi az egész szórványprogram. Ha értékeket adsz, az egyben maga a presztíz, az iskola értéke is. Déván gyakran fordul elő, hogy magyarul egyáltalán nem tudó szülő viszi a kolostorba gyermekét, mert „ott jót tanul, mert jól foglalkoznak vele, mert megtanul magyarul” stb., és még folytatható az értékelési sor.

Úgy gondolom, az eddig felvázoltak is meggyőznek arról, hogy mély válságban van a hátrányos vagy halmozottan hátrányos etnikai helyzetű kisebbség és ezen belül a peremterületek maradék népességének, de a nagyvárosok lakótelepei oktatásteremtő magyarságának iskoláztatási gyakorlata is. Az önbizalom is válságban van, amelyre épül és építhető a magyar oktatási hálózat. Az a hit jutott kátyúba, amelyet a szülő táplálhat a saját anyanyelve és az azon történő oktatás gyakorlatát, értelmét illetően. Ennek visszaadásán kell az értelmiségnek fáradoznia, és ez csak akkor lehet eredményes, ha a romániai magyar érdekvédelmi szervezeteink az anyanyelvi oktatást teljes összefüggésében tervezik, ha a szülő az anyanyelvi oktatást az óvodától az egyetemig teljességében, *egész láncolatában látja*, és ennek végén, mintegy bokrétaaként található a gazdaságilag biztonságos jövő, az elhelyezkedés, az *érvényesülés*, a megélhetés-teremtés magabiztosan visszajelző, tovább motiváló és éltető ereje. Az anyanyelvi oktatás válságának orvoslása, „gyógykezelése”, az egyház és iskola anyanyelvvédő szolgálata hatalmas feladat, mely sok más egyéb mellett a helyi magyar közösség egészére vár: az önálló magyar *intézményrendszerre, az oktatásra, az egyházra és mellette az önazonosság két nagy küzdőterére, a családra és kisközösségre, nyelvi-etnikai otthonérzésének rehabilitációjára*.

Bátran kimondhatjuk, sehol sem érződik annyira, mint a hátrányos etnikai helyzetű kisebbségi oktatásban az, hogy a magyar oktatás egységes és egész. Ez azt jelenti, hogy az oktatástervezés csak akkor lehet hatékony és nemzetiségi vonatkozásban is eredményeket felmutató, ha teljes összefüggésében elemez, úgy lát rá a helyzetre, és úgy is tervez: az óvodától az egyetemig. Csak úgy van értelme, és akkor eredményes tehát, ha a gyermekes szülő már a magyar óvodába iratás pillanatában is látja és végigtekintheti az oktatás teljes folyamatának értelmét, értékét és presztízst, mert *az oktatási hálózat egésze presztízsláncolatot alkot*.

A hátrányos helyzetű kisközösségben élő szülő és a család az egyedüli fórum, amely teljes összefüggésében látja, értékeli, érzi és szeizmográfszerűen megítéli az anya-

nyelvi oktatás célját és egyedüli értelmét: a *gyermeke érvényesülését*. Amikor tehát kisebbségi területen oktatást tervezünk, csakis teljes oktatási hálózatláncolatot tervezhetünk, ahol a szülőnek, a családnak és olykor még a gyermeknek is meg kell mondani, mutatni hihető, elfogadható lehetőségként *az anyanyelvi oktatás és az azzal való érvényesülés teljességét*, még akkor is, ha az esetleg más helyen, más helységben, más vidéken történik. Láttatni kell az ingázást, a bentlakást, a bizalomgerjesztő tanári kart, az anyagi hátteret és az oktatásnak vagy érvényesülésnek következő vagy végső fokozatát: *az életben érvényesülést*. Ezért különösen érdekes és figyelemre méltó az egyházi oktatás kiemelkedő, a többi formát messze megelőző preferenciája, melynek vallási, anyanyelvi hitele teljes értékű presztízst nyújthat, és így nagyobb bizalommal fordulnak hozzá a szülők és gyermekek, olykor még megyehatárokat átívelően is.

Az anyanyelvi oktatás hatása életre szól!

Ma már közhelyszerű megállapítás, hogy – a témánkban kijelölt területeken és a legkisebb gyermekeket felölelő oktatásban is – sorsdöntő jelentősége van a magyar nyelvű elemi oktatásnak. Még akkor is így van, ha a magyar oktatás az 1-4 osztály elvégzése után megszakad, mert a helységben nincs magyar nyelvű továbbtanulási lehetőség, és a gyermeknek a helyi román vagy más helységben levő román tagozaton kell tanulmányait folytatnia. Az anyanyelvi elemi iskolai képzés életre szólóan meghatározza azokat a képzeteket és kifejleszti azokat a képességeket, amelyek elkísérik a fiatalt a más nyelvű oktatási környezetben is. Az anyanyelvi elemi iskolai képzésnek az egyik nagy jelentősége, hogy *az alapfogalmakat anyanyelven rögzíti*. Az 5-8 osztályos és a líceumi oktatás *a közösségteremtésben és alakításban* nyújt életre szóló berögzüléseket. Ebből a térből állandósulnak a barátkozási, közösségalkotási szokások, ez az a mező, amely a baráti kör környezetében a párválasztást is meghatározza. Ezért olyan fontos tehát – sok más egyéb mellett – a minden szinten megszervezendő anyanyelvi oktatás.

Gyakori, hogy a szülő a „jobb érvényesülés” érdekében már az elemitől kezdve többségi iskolába adja gyermekét. Aki ezt teszi, annak számolnia kellene azzal, hogy „az iskola nyelvénél” többről van szó. Ennek hatása a gyermek teljes további személyiségfejlődését meghatározza olyan fokon is, hogy már beprogramozott a közösségteremtés, a társas tér etnikus, interetnikus, multikulturális alakításának minden készsége, sőt a párkapcsolatoknak és a házasságkötésnek is minden etnikus és interetnikus részlete is. Naiv az a szülő, aki azt hiszi, hogy „csak” ennyit – vagyis jobb érvényesülést – akart, és „nem gondoltam, hogy ez lesz belőle”. Az alapvető személyiség- és értékrendváltás és etnikumváltás már alkotó része a megválasztott oktatási intézmény nyelvének.

Peremlét és értelmiség

Az iskolaszervezésben, közösségépítésben a leválasztó, integráló etnikai és nyelvi intézményes tényezők között *kiemelkedő szerepe van az értelmiségnek*. Kultúra-, anyanyelv-, értékátadó és *etnicitásközvetítő* szerepe is van. Feladata átnyújtani a lassan már másodlagossá váló saját kultúrát, a csoportra jellemző egyetemes értékeket a kisközösségnek. Egyfajta szűrőberendezés. Feladata még kivédeni a kisközösséget a többségi értékinvázio és infláció fullasztó hullámai alól. Tiszte elválasztó és elhatároló erőként be-

állni a nagy és kisközösség közé és felvállalni *az érték és nyelv tisztítóberendezésének funkcióját*. Ő adja át a kisközösségi kultúra régi és új, egyetemes és partikuláris, a többségi és kisebbségi értékeit. Neki kell felvérteznie a csoportot etnikai tudatának irodalmi, művelődési, társadalmi sajátosságaival, nyelvvelédelmével, de neki kell felértékelnie a helyi etnikai tartalmak jelentőségét is a helyi társadalomban. Ő szűri és takarítja ki a romló nyelvet, javítja ki a deformációkat, teszi helyre a rossz és jó értékeket, értékeli át az idegen hatásokat.

Mi azért tartjuk tehát a helyi társadalom szempontjából mindenképpen sarkallatos feladatnak és az egyik legfontosabb tennivalónak a peremvidék *értelmiségtervezését*, mert ezzel teremthetünk a peremmagyarság számára egy szilárd bázist, amely szervező, mozgósító, reményt és önértékelést adó, megtartó erőként működhet. Végül pedig minden összefügg az utolsó bástyával, a helyi egyházzal, melynek gyötrelmes feladata legtöbbször – minden megmaradt intézmény-töredékkel, ronccsal együtt, amely már csak az emlékekben él – mindent és mindenkit pótolni.

Az oktató, nevelő egyház

A nyelvi peremterületeken élő magyarság pozitív önértékelését és otthonérzetét az egyház és iskola csakis együtt teremtheti meg.

1990-től szinte mindenik romániai magyar történelmi egyház vagy kiségyház kialakította vagy visszaállította a maga történelmi középiskolai hálózatának részleges vagy jelképes állományát. Ezek az intézmények területileg majd minden jelentősebb magyarlakta vidéket és tömböt ellátnak, és velük arányosan a szórványterületeket is. Valóban jelentős eredmény, hogy Szatmárnémeti, Gyulafehérvár, Segesvár, Medgyes, Nagyenyed, Zilah, Nagybánya, Marosvásárhely vagy Kolozsvár állami és egyházi iskoláiban mindeütt kiemelt cél volt a peremvidékek gyermekeinek anyanyelvi oktatása, ahol az egyházi háttér biztonsága és presztízse – épp a más lelkiület, és más anyagi források többlete miatt is – ösztönzőleg hat a magyar oktatásra. Egyházi középiskoláink legtöbbje évek óta tudatosan vállalja fel a mezőségi, dél-erdélyi hátrányos helyzetű gyermekek oktatását. Ehhez előkészítőket tart olyan gyermekek számára, akik az iskolában egyáltalán nem tanultak magyarul, a bejutás után pedig külön foglalkoznak velük.

A peremoktatásban részt vevő egyházi intézményeket, oktató-nevelő feladataikat többlépcsős programban kell megtervezni. Az egyik kérdés a lelkészképzés és a lelkész szolgálata. A másik az egyházi munkásképző intézetek anyanyelvi oktatása. Aztán a válástanárok, nővérképzők és kántortanítók kérdése. A harmadik arc az egyház iskolateremtő és oktatásszolgáltató, alternatívan oktató feladataiból eredő lehetősége. A peremterületekre is hivatástudattal misszióba induló, igazi magyar keresztény oktatási és szociális személyzet kinevelésének a mai konjunktúrában egyedüli helye csakis az egyházi oktatás lehet. Az egyházi oktatási intézményekre vár a peremértelmiség kinevelésének, kihelyezésének, hivatástudattal való felvértezésének, kitelepítésének, szociális és életfeltételei biztosításának szinte összes feladata.

A peremvidék középrétegét megteremtő feladatok terén is kiemelkedő lehetőség van az egyházi középiskolák kezében. E középfokú oktatási intézmények lehetőséget nyújtanak egyfajta szakoktatásra, szakképesítésre, középfokú káderek kinevelésére. Ne-

kik lehet és kell a teológiai arcái mellett megtalálni olyan diploma, szakismeret megadását, amellyel az ott végzetek hazakerülve településeiken a mesterséggel rendelkező középréteget teremtik és alapozzák meg. Oktatásszervezési körutakon gyakran halljuk, hogy miért nem indít az egyház több szakiskolát, elemi iskolát, óvodát. Nem lehet célunk itt az egyházi iskolák arcéltervezéséről beszélni, de peremvonatkozásban ezt az iskolatípust bátorítani, ehhez szaktanácsot adni és bel- és külföldi forrásokból anyagilag is segíteni mindenképpen kötelező.

A közösségvédelem és anyanyelv-rehabilitáció egyházi feladatai között '89 után igen nagy és legtöbb esetben szinte egyedüli lehetőség az *egyházi kollégiumi otthonok* nevelő-oktató intézményrendszere. Több esetben maga az iskola nem egyházi, de mellette megszületik az azt támogató egyházi-intézményi háttér. Az utóbbi időben több ilyen intézmény született, mely ezt a feladatot is ellátja. Helyi kezdeményezésre több településen indult be egyrészt az állami bentlakásokban, másrészt onnan kiemelve, külön programmal, harmadrészt alapítványi vagy egyházi tulajdonú épületben magyar ifjúságot foglalkoztató oktatói tevékenység. A kiemelkedő egyházi kezdeményezések felsorolása mindig háládatlan feladat, de közöttük leggyakrabban a dévai, a zsoboki, a kőhalmi, szászrégeni kollégiumokat és a medgyesi, szászvárosi otthonokat, bentlakásokat, iskolákat és óvodákat szoktuk emlegetni, nem szórványvonatkozásban a székelyudvarhelyi református diákotthont. Eredményes és dicséretes dolog, hogy minden hazai állami, egyházi középiskola is igyekezett megteremteni a maga egyházi háttérű intézményét, önálló magyar kollégiumát, bentlakását, alapítványát, hogy egységes és határozott arcélet nyújthasson a nevelésben. Az egyházi kollégiumrendszerek nagy lehetőségei abban vannak, hogy mind az állam, mind pedig a romániai magyar civil szféra helyett felvállalják az általuk el nem végzett feladatot, melyhez a politikai és helyi adminisztratív akarat mellett leginkább a személyi feltételek, emberi feltételek hiányoznak. A más tényezőkhöz képest szilárdabb anyagi bázissal rendelkeznek, és olyan lelki és szervezési háttérrel nyújtanak, mely éltetőként hat az egész intézményre.

A kollégium nyelvi közösség

Régóta tudjuk, hogy a kollégiumi rendszer az oktatás sűrítésének, csoportosításának egyik leggazdaságosabb formája. Számot kell vetnünk azzal is, hogy gyermekeink számának csökkenésével együtt a közeljövőben iskoláink még jobban megfogyatkoznak, és a nagy nadrágszűj-összehúzások közepette a tanárok mellett a diákoknak is jobban össze kell gyülekezni. A körzeti iskolahálózatok megteremtésében is számot kell vetnünk azzal, hogy minden peremtelepülésen nem teremthetünk színvonalas magyar oktatást. Vagy kollégiumi rendszerben, vagy ingázással, vagy épp vegyes oktatásszervezéssel ki kell építenünk azokat az iskolaközpontokat, ahol színvonalas magyar oktatás folyhat. Erdélyi katolikus és protestáns egyházainknak e területen is évszázados hagyományaink vannak, hisz régi iskoláink emberemlékezet óta ebben a rendszerben működnek.

A pozitív nyelvi közösség és egészséges nyelvi minta begyakorlására igen szép példa az egyházi kollégium-rendszerekben tanuló fiatalok nyelvi helyzetének feljavulása. Azzal is számolnunk kell, hogy *csak a helyi közösségből való időszakos kiemelés* lehet az anyanyelvi kompetenciaszint növelésének egyik nagy formátumú eszköze. A szórványvi-

dékek helyzetét ismerő egyre mélyebben meggyőződhet arról, hogy az ott élő gyermekek egy része csak akkor „menthető” meg, ha kiemeljük otthoni kevert nyelvű vagy már elvesztett nyelvű környezetéből. A család – ez a csodálatos intézmény – az anyanyelvi „visszaoktatásban” bizony sokszor akadály. Ha nem segítjük ki a gyermekeket a kevert és identitászavaros környezetből, és ideiglenesen nem emeljük át egy egységesbe, ahol következetes napi programmal alapvetően más – egységes nyelvi hatások – alá helyezzük, nem igazán várhatunk nagyobb eredményeket.

Az értelmiség és iskola közös felelősségét kell keresnünk akkor is, amikor kivételes tehetségeket kell megmenteni. Kiemelkedő feladat a tehetségkutatás és -gondozás. Példák százai mutatják, hogy egy egészséges kollégiumi rendszerben a fiatal miként menthető ki az otthon és kisközösség értékrendjének heterogén nyelvi szorításából. A németországi Burg Kastl-i magyar gimnáziumba a világ minden sarkából bekerülő fiatalok legtöbbször alig beszél magyarul. Az ott eltöltött tanulási és kollégiumi idő elegendő ahhoz, hogy a válságos nyelvi helyzetből érkező fiatalok irodalmi szinten elsajátítsák anyanyelvüket. Ehhez pedig egy kolostorszerű vár kell, amely az oktatási idő egész tartamára a többségi környezet zavaró hatásaitól teljes mértékben izolál.

A régi protestáns kollégiumi oktatási rendszerben pl. szinte egyet jelentett a „bent lakás”, az „együtt tanulás” és az oktatás, olyannyira, hogy még nagyvárosi gyermekek, tanulók is beköltöztek az iskola otthonaiba, mert nevelni és oktatni, a fiatal egyéniségére egységesen hatni csakis így lehetett. Így tanultak meg közösséget, fegyelmet, rendet és tudományt, ismereteket. Szabó Dezsőtől Sütő Andrásig át Bálint Tiborig az elmúlt fél évszázadban sok-sok írónk, jeles emberünk vallott az ősi kollégiumok ajándékairól, akiket ez az oktatási és közösségi forma lelkesítően emelt és nevelt az olykor hátrányos nyelvi környezetükből az értelmiségi létbe, és mentett meg így a hazai és az egyetemes magyarságnak.

Miként folytatódik majd az ott oktatottak sorsa odahaza, arra kilenc év után még nincs rálátásunk, minden bizonnyal nem zökkenőmentes a közösségeikbe való visszatérés, de mindenképp kiemelkedő lehetőségként kell értékelnünk. A közösségből való kiemelést követnie kell a közösségbe való *visszakerülésnek*, de ez csak akkor hatásos, ha az egyén hatást gyakorolhat közösségére, és megváltoztathatja saját környezetét. Ha ez nem következhet be, ugyanabba a nyelvi közegbe süllyed vissza.

Utolsó reményünk az egyház

Sokkal nagyobb erőket kell mozgósítani a kollégiumi oktatási forma kiszélesítésére. Egyházi iskoláinknak elsőként kell felkészülniük arra, hogy rájuk vár a peremterületek gyermekeinek begyűjtése és oktatása. Az egyre mélyebb szintre süllyedő demográfiai mutatók még kényszerűségből is arra ösztönzik az egyházakat, hogy jobban odafigyeljenek a szórványvidékekre. A nagy nyelvi válságfolyamatba lép be az egyház páratlan lehetőségeivel. Akár iskolaalapítással, akár pedig azzal, hogy szeretetével, lelkesedésével és anyagi lehetőségeivel a szolgálat legnagyobb alázatával odaáll e vidékek sínylódó, halódó oktatási intézményei, gyermekei és oktatói – saját hívei mellé. Hozza értékrendjét, szabályozó erejét, évszázados oktatási tapasztalatait, hozza magával a misszió lelkét, a másokért való szolgálat küldetésstudatát. Hozza a bizalom hitelét, a tömegeket maga mö-

gött. Hoz emberfeletti áldozatokat, de belülről és kívülről az anyagi forrásokat is. Hozza a nélkülözhetetlen reményt. A rendet, a belső és külső békét, ad egy értékrendet, amely reménnyel és hittel gazdagíthatja a kisközösséget, bizalommal és megnyugvással tölti el az aggódó szülőt. A tényezőknek ilyen szerencsés találkozásánál pedig nem véletlen, hogy az egyházak szeretetközösségében megszületik az *iskola*, amely egy elértéktelenedő értékrendű és etnicitású világban mindennél hitelesebb lehet. Nem véletlen tehát, hogy válságos időkben, az egyházak oktatási feladatai megnövekednek, e téren is egyre nagyobb reménnyel és várakozással néznek feléje. Ez magyarázza meg Zsobok, Déva, Köhalom, Szászrégen oktatási, nevelési csodáját.

Az egyházaknak sajátos többleteik értékesítésével egyre határozottabban kell odaállniuk a kisebbségi magyar oktatás és nevelés ügye mellé. Növelnie kell nevelőotthonai számát, intézményhálózatát; főiskoláikból, tanítóképzőikből és más iskoláikból neki kell kinevelnie az öntudatos, a végeket is felvállaló tanítókat, népnevelőket. Amikor az egyház oktatói-nevelői feladatairól beszélünk, elhangzanak a nagy értékelések, de végül mindig kiderül, hogy a kisebbségi és az anyaországi magyar társadalom is tulajdonképpen megnyugtatja magát és lelkiismeretét az egyházakkal. Hallgatólagosan rábíz és ráhagy majdnem minden kényes peremkérdést az egyházra, és a *másfajta intézményrendszer* kiépítését elhanyagolja. A kisebbségi társadalom egészének támogatása nélkül az egyház csak elszigetelt és túlterhelt végvári intézmény lehet. Az egyháznak is részt kell vállalnia az értelmiség megteremtéséből, felépítéséből, anyagi, lelki, szellemi és egyéb segítségével, de csakis a magyar közösségi intézményhálózat egészében.

Sajnálatos tény az is, hogy az utóbbi években aligha érte nagyobb csapás a romániai magyar oktatást, mint az új oktatási törvénynek azon kitétele, hogy csak magánoktatási formában engedélyezi felekezeti iskolák indítását. Hogy ez miképpen döntheti romba mindazt, amit eddig egyházaink felépítettek, azt csak az elkövetkező évek fogják megmutatni.

Mit lehet tenni?

A véget nem érő kérdés mindig ugyanaz: mit lehet tenni a peremvidéken, hogyan születhet vagy maradhat meg az iskola a nyelvhatáron?

A teljesen sajátos szórványoktatási kérdésekre sajátos választ kell keresni. El kell kezdeni tervezni. Hosszú a tennivalók sora: bentlakás- és kollégiumi rendszer kiépítése, családtelepítési kísérletek, iskolabuszok beállítása, egyházi népoktatás megszervezésének tervezete, tehetségkutató és -gondozás, tanonc- és szakképzés, csángóoktatás, értelmiség és tanszemélyzet nevelése és vidékre telepítése, anyagi alapok megteremtése és a támogatások megszervezése, szervezési feladatok, statisztikai, nyilvántartási feladatok, sajátos tankönyvek, oktatói anyagok megteremtése és alternatív oktatási, anyanyelvi szórványgyermek táborok – mind álmokká színesedő tervek.

Elsőként és bármilyen nagy áldozat árán, de meg kell menteni a meglévő iskolákat. Regionális rálátással, területi-helyi részletességgel pontos tervet kell készíteni arról, hogy hol, hogyan lehet és kell helyi és külső forrásokból cselekedni a magyar nyelvű oktatás fejlesztésére, megtartására és beindítására. Nemrég terveket készítettünk egy teljes *egyházi népoktatási hálózatról*, hogy egyetlen 200 léleknél kisebb település se maradjon tanító vagy lévita, kántortanító nélkül. Kidolgoztuk a régi történelmi hagyományokon

alapuló kántortanítói munkakör visszaállítását és az *egyházi népiskola* tervét, hogy minden településre egyházi infrastruktúrával állami alkalmazásban levő tanító kerüljön. Sajnos e tervet még születése előtt megölte a pénztelenség, a politikai akarat hiánya, a tanügyi zűrzavar és az új oktatási törvény.

A romániai magyar peremvidékek oktatásának egyik nagy kulcskérdése az *oktatói személyzet* kinevelése és otthontartása, letelepítése, segítése. A peremvidékeken élő kisebbségi értelmiségünk fáradt, elkeseredett, szomorú és főként magára maradt. Éppen ott, ahol a legnagyobb segítségre volna szükségük. Minden tájegység próbálja meg saját maga megteremteni saját értelmiségét. Ez pedig úgy történik, hogy neki kell megkeresni, kiválasztani, taníttatni, hazahívni, munkát adni, munkát elvárni, szeretni, életfeltételeket biztosítani és otthon tartani saját értelmiségét. Egy-egy tájegység, település számára neveljük ki az ugyanonnan induló és oda hazatérő tanítóit, tanárait, lelkészeit, orvosait, közművelődési harcosait, mert ők ismerik igazán saját tájegységük gondjait, ők tudják, hogy ott mik a legnagyobb bajok, és *ők maradnak ott*, mert ott vannak a gyökereik. Egyházi főiskoláinkra, egyetemeinkre, kántortanító és képző iskoláinkra és még létező szakképző intézeteinkre vár az a feladat is, hogy a válságban levő tanügyi és pedagógusi pályán, saját erőforrásait és lehetőségeit kihasználva legalább ő teremtsen elő és nevelje ki a magyar nyelvnek és a keresztény kultúra azon misszionáriusait, akik szerzetesi fegyellemmel és önfeláldozással lépnek a legnehezebb területeken is a szolgálat útjára.

Meg kell teremteni az oktatók, nevelők munka- és személyi életfeltételeit is, különösen a peremterületeken. Számba kell venni a helyi erőket és erre alkalmas ingatlanokat: mit tehet a lelkész, mire használható fel a parókia, kántori lakás? Van-e az oktatásba bevonható helyi személy? Minden területre sajátosan, szinte egyedi módon ki kell dolgozni egy oktató-kitelepítési tervet. Ennek személyi és anyagi vonatkozásait. Kiemelt támogatásban kell részesíteni a kitelepedőket, szerződéseket kell kötni velük. A városokról e településekre ingázó tanároknak anyagi támogatást kell nyújtani ahhoz, hogy bérleteiket megvásárolhassák. A községi tartalék földalapokból földterülethez kell juttatni azokat a tanárokat is, akik e településekre ingáznak. Az iskolák, oktatási intézmények színvonalát minden eszközzel versenyszinten kell tartani, hogy az ott végző diákok a továbbtanulásban, a felvételikén versenyképesek legyenek.

Vissza kell adni a lelkészeknek és a peremvidékek tanítóinak és az egész munkakörnek az őket megillető egyházi és társadalmi közmegebecsülést! E területek tanítói, lelkészi állásait nem szabad büntetőhelyekké degradálni. A fiatal tanítókat, lelkészeket nem szabad alkalmatlanságuk esetén szórványterületekre helyezni. Segíteni és a legszigorúbban ellenőrizni kell központi vagy regionális szinten azt, hogy tisztességesen végzik-e munkájukat. Teljes erővel részt kell vállalniuk a közösségi élet egészének éltetésében, szervezésben.

El kell készíteni az iskolabusz-, bentlakáshálózat tervét, de legfőképpen azt, hogy milyen mértékű népesség és gyermek-lemorzsolódásra és így milyen ütemű iskolafelszámolódásokra kell számítanunk a közeljövőben. Elemi iskolai oktatásunkban – különösen ott, ahol nincs már magyar felső tagozat, és a gyermekek sem ingázhatnak valahová – kiemelt feladat a magyar írás és olvasás elsajátítása és *a fakultatív magyar oktatás*.

Mi folyik árvaházakban a peremterületen? Számba kell venni az árvaházakban elhelyezett magyar gyermekeket, el kell végezni vallási azonosításukat, meg kell kezdeni lelkigondozásukat, egyházi intézetbe való elhelyezésüket. Kiemelten kell foglalkozni az

*elitgyermek*ek kiválogatásával, a tehetségkutatással, azok megfelelő iskolába juttatásával. Ösztöndíjakat kell számukra biztosítani, ahogyan azt az egyházi középiskolák teszik az ún. jelképes *keresztiszülőséggel*. Az iskolák, oktatási központok – bármilyen alapításúak – élvezzék az egyház védelmét.

Meggyőző munkát kell végezni elsősorban a szülők között arra nézve, hogy minél több gyermek iratkozzék a magyar tagozatra. Végig kell gondolni a meggyőzésnek egy új érvrendszerét és azt, hogy az anyanyelvi oktatás értékét emeljük, és a többségi iskolákban *jobban érvényesülés* hamis mítoszát valahogyan leépítsük. Minden erdélyi magyar középiskola, szórványon belül és kívül, vállalja fel a felvételi felkészítés, előkészítés nehéz, de nemes munkáját.

A belső és külső források egyaránt fontosak. A közösség akkor érez magáénak egy iskolát, buszt, bentlakást, ha sikerül benne a közös felelősséget felébreszteni, de ha maga is hozzájárul működéséhez.

Vallom, hogy ma mindenkit, aki a szórványoktatáson fáradozik, aki évenként meg-megújuló harcokban veszi fel a versenyt a közönnyel, a rossz közérzettel, az ellenséges politikai akarattal, azt a szó igazi értelmében hősnek kell tekintenünk. Gyakran kérdezzük, meddig lehet szembeszállni a helyzettel, a sokszor lehetetlennel. A szórványvidéken élők közül bizonyára sokan felteszik ezt a kérdést, és gyakran foglalkoztatja őket a feladás gondolata. Meddig bírják még azok, akik dolgozni akarnak, akik hisznek még a romániai magyar peremvidékek oktatási jövőjében? És mégis, minden tanév előtt újabb és újabb hittel megpróbálják a harcot naponta. Meddig lehet? *Lehet, mert kell!* Templom és iskola két pillér, amire építhetjük önbizalmunkat és jövőnket. A továbbiakban ezért munkánk és önmagunk érdekében is sokkal *jobban oda kell figyelniünk egymásra és közös dolgainkra!*

A romániai szórványmagyarság oktatási kérdésköre egységes egész. Úgy kell tervezni, hogy benne az egész közösséget lehessen látni minden vívódásával és vajúdasával együtt. A romániai szórványmagyarság jövője pedig ott dől el a legmélyen: a település kisközösségének otthonérzetében, a család után az óvodában és az elemi iskolában. Gyermekünk ott kapják vagy nem kapják meg életre szóló anyanyelvi útravalóikat. E kisközösségek nyelvi és lelki otthona pedig az egyház. Ha e titkokat nem tárjuk fel, ezekre a mélységekre nem látunk rá, nem tervezhetünk tovább erdélyi magyar szórványoktatást. Akiknek pedig nem biztosítjuk legalább a legelemibb szintű magyar oktatást, hiába is várjuk, hogy felnövekedve magyarságunk számára megmaradjanak.

Toró T. Tibor

Szövetségi belső választások

egyszerű tisztújítás vagy az erdélyi magyar parlamentarizmus rehabilitációjának kísérlete

A téma fontosságáról és aktualitásáról

Az erdélyi magyar politikai elit disputáinak kiemelt fontosságú tárgya a szövetségi belső választások kérdése. A vita váltakozó intenzitással, de következesen zajlik immár hetedik esztendeje a Szövetség különböző fórumain, illetve az utóbbi időben már egyre inkább a nyilvánosság előtt is, lassan, de biztosan leszivároga a „lenti társadalom”¹ felsőbb rétegeit alkotó, a politika dolgai iránt érdeklődést mutató, de az aktív politizálástól magukat távol tartó polgárok soraiba is.

A felületes szemlélő hajlandó ezt az egyre inkább mélyülő és szélesedő vitát egy szokványos hatalmi harc társadalmi kivetítéseként felfogni, amely normálisnak tekinthető minden olyan szerveződésben, ahol a döntéshozó pozíció politikai hatalmat azaz a társadalom bizonyos alrendszerei feletti kontroll lehetőségét, illetve a működési szabályok és a mozgástér megszabását jelentheti.

Értékelésünk szerint a szövetségi belső választások illetve a politizáló elit ehhez való viszonyulása ennél sokkal bonyolultabb probléma és rajta keresztül kitapintható két, egymástól jelentősen eltérő jövőkép. Kivetíthető továbbá ezen jövőképekhez hozzárendelt politikai érdekképviselési attitűd, valamint az ennek keretét és módszert adó szerveződési struktúra. Ilyen közelítésben a belső választásokhoz való viszonyulás feltárja az erdélyi magyar politikumot megosztó legfontosabb törésvonalat.

Külön aktualitást ad a kérdésnek, hogy úgy tűnik, az erdélyi magyarság formailag mindeddig egységes, de tartalmában erősen megosztott politikai érdekképviselési szerveződése, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség döntéshozó testületeiben nem odázható el tovább valamilyen típusú elvi döntés a belső választások lebonyolításáról. Ez a döntés pedig már középtávon jelentős hatást gyakorolhat az RMDSZ és általa az egész közösség további sorsának alakulására.

Ezért érdemes vizsgálódásunk tárgyává tenni a szövetségi belső választások kérdését és kísérletet tenni a fenti gondolatok kifejtésére.

1. A belső választások előzménye és generálója: a belső önrendelkezés rendezőelvéen alapuló közösségi önkormányzati modell

A „belső választások” címszóval jelölt kérdéscsomag azután került a politikai viták napirendjére, miután közel három évi útkeresés után közösségünk politikai érdekképviselésének hajója – akkor úgy tűnt – megtalálta a maga szerves haladási pályáját a belső önrendelkezés tengerének természetes áramlatai mentén.

A belső önrendelkezés általános rendezési elvét és az ezen alapuló közösségi önkormányzat kiépítésének szándékát a történelem számára rögzítő Kolozsvári Nyilatkozat² előrevetíti, az alig három hónap múlva lezajló III (Brassói) RMDSZ-kongresszus alapszabály-módosító határozataiban pedig már konkrét formát is ölt – az önkormányzati modell egyik alapelveként – a belső választások, illetve az ezzel kapcsolatos, egyelőre általános tagnyilvántartásnak nevezett nemzeti kataszter gondolata: „A szövetségi tisztújításra általános, titkos, lehetőleg közvetlen választással kerül sor, amelyen az általános tagnyilvántartásban szereplő tagok vesznek részt.”³

Az alapelvek megfogalmazásának rendhagyó módja⁴ – az alapelvek közé operatív intézkedések is kerültek – az utókor számára is nyilvánvalóvá teszi, hogy a kongresszuson az önkormányzati modell és az ebből eredő szövetségi tisztújítás módjáról és időpontjáról markánsan eltérő vélemények feszültek egymásnak. Jelzi továbbá azt is, hogy az akkor még kongresszusi többséget alkotó küldöttek érezték a bizalmatlanságot az önkormányzati modellel szemben, valamint a szándékot a konkrét végrehajtás során ennek lényegi módosítására, mert az Alapszabály konkrét kodifikálása jogának az SZKT-ra való átruházásakor a folyamat visszafordíthatósága elleni biztosítékok⁵ és az alapelvek közé nem illő pontos végrehajtási határidők is bekerültek az ominózus határozatba.

A következő évek történései igazolták ezen félelmeket. A Szövetség élére választott felelős tisztségviselők – a biztosítékok és pontos határidők ellenére – mindaddig sikeresen odázták el a végrehajtást, azaz „az egységes tagnyilvántartás” alapján a választói névjegyzék összeállítását és a szövetségi belső választások megszervezését.

2. A belső választások elmaradásának okai

A belső választások elodázásának lehetséges szempontjai az alábbiak között keresendők:

- **Ellenérdekelt csúcsvezetés**

Az önkormányzati modell kiépítésével megbízott vezetők többsége paradoxális módon azok soraiból került ki, akik a vita során mindvégig a belső önrendelkezés elvének kimondása és az ebből eredő autonómia-politika ellen érveltek.⁶

- **Az ön kormányzati modell meg nem értése**

Sokan – elsősorban a helyi vezetők közül – nem értik az önkormányzati modell lényegét, abban csak egy bonyolult, nehézkesen működő és költséges szerkezetet látnak. Ezt a képzetet erősíti a román sajtó – ennek hatása főleg a szórvány-magyar közösségekben jelentős – de sajnos, a magyar újságíró elit jelentős része is.

- **A regisztráció által gerjesztett félelmek**

A belső választások kérdése természetes módon kapcsolódott össze az erdélyi magyarság regisztrációja (a nemzeti kataszter) kérdés-csomagjával. Ez a kapcsolat tovább nehezítette a konszenzus kialakítását és a megvalósításhoz szükséges döntéshozatalt. A regisztráció elvi, társadalomlélektani és gyakorlati vetületei – a belső választásoktól függetlenül – vitát kavartak az erdélyi közéletben.⁷ De mint annyi minden fontos dolog az elmúlt 10 évben, ez is csendesesen leszorult a napirendről, annak ellenére, hogy az SZKT határozatban minősítette „stratégiai fontosságú célkitűzésnek” és konkrét határidőt szabott ki végrehajtására.⁸

- **A belső pluralizmus**

A belső választásokat szabályozó SZKT-határozat⁹ – a „belső választási törvény” – elfogadását nehezítette a Szövetségen belül egyre markánsabb önálló arcú és politikai filozófiával rendelkező politikai csoportosulások megjelenése és intézményesülése. A platformokat, mint egy adott politikai értékrend mentén szerveződő csoportokat az önkormányzatiságot helyi/regionális szinten megjelenítő területi szervezetekkel folyamatosan szembeállító szándék mind a mai napig jelen van és tetten érhető nem csak a szokásos politikai disputákban, egyes tisztségviselők platformellenes nyilatkozataiban, hanem a Brassói Kongresszus óta immár háromszor módosított Szövetségi Alapszabályzatban is.¹⁰ A különböző (területi, ideológiai vagy szakmai) alapokon létrejövő szerveződések jelenléte és a megfelelő érdekek egyeztetése igencsak akadályozta a „belső választási törvény” kimunkálását. A kodifikációs folyamat több mint két évig tartott és gyakorlatba ültetése – a belső választások érvényes kiírása – mai napig nem történt meg.

- **Ellenérdekelt helyi RMDSZ-eliték**

Mivel a belső választások konkrét lebonyolítása elsősorban a helyi szervezetek vezetőségeinek feladata, ezek akarata ellenére – még ha létezne is központi döntés és akarat – lehetetlen a választások megszervezése. Márpedig területi szinten az általános, közvetlen választás megtartása helyenként kökemény érdeket sért. A helyi vezetők jelentős része az alábbiak miatt lehet ellenérdekelt:

- Nincs meggyőződve a belső választás elvi jelentőségéről, mint a személyi elvű autonómia egyik szükséges – de nem elégséges – feltételéről.
- Nincs meg a kellő szervezési-logisztikai potenciál vagy humán erőforrás.
- Kényelmességből nem vállalja az ezzel járó jelentős többlet-munkát.
- Félti meglévő pozícióját, melyet a vezetési tapasztalat és a belterjes struktúrák feletti ellenőrzés birtokában könnyen megőrizhet, de a közvetlen választásokkal és az ezzel járó rekrutációs lehetőségekkel el is veszíthet.

- **Költségvetési vonzatok**

A demokrácia nemcsak nehézkesen működő, hanem költséges intézmény is. Elszegényedett társadalmunkban a folyamatos pénzsűkékben levő Szövetség alig tudja saját bürokratikus gépezetét fenntartani. Márpedig az ilyen típusú szervezetek belső logikája szerint az apparátus fenntartása mindig előrébb van a prioritási listán egyéb, akár stratégiai kérdésnél. Érveket pedig nem nehéz találni, hová kell jobban a pénz a „lenti társadalom” által amúgy is gyanakvással szemlélte belső választások megszervezése helyett.¹¹

- **Kormányzati szerepvállalás**

Az 1996-os választások és az azt eredményező kormányzati szerepvállalás az RMDSZ programjának szinte összes alapvető, a hosszú távú rendezést célzó stratégiai pontját vagy háttérbe szorította, vagy egyszerűen zárójelbe tette mind a retorika, mind a politikai gyakorlat szintjén. A koalíciós tárgyalásokat levezénylő csúcsvezetés az önkormányzatiság (self-government) helyett a reális kormányzást (real government), vagy legalábbis annak illúzióját választotta.¹² Így természetes, hogy a végrehajtó – valós vagy vélt – hatalom magaslataiból a belső választások (és amúgy az egész autonómia-program) problematikája eltöprel az ország egyéb – folyamatos krízissel fenyegető – gondjai mellett. Hogy képviselőink erre kaptak-e mandátumot választóiktól és hogy ez a magyar ügyet vitte-e/viszi-e elébb, arról erősen megoszlanak a szakértői vélemények, de ez egy másik

elemzés tárgya. Tény, hogy a kormányzati ciklus harmadik évének végén a kormánykoalíció megtörve bár, de még a helyén van, belső választásokra azonban nem került sor.

A probléma gyökere: önkormányzati- vagy pártstruktúra?

Az előző fejezetben felsoroltak tulajdonképpen tüneti okai a belső választások elmaradásának. Megítélésünk szerint majdnem mindegyik ilyen tényező visszavezethető az erdélyi magyar politikai elitet leginkább megosztó, alapvető törésvonalra, illetve az ebből következő különböző jövőképek és a hozzájuk rendelt politikai stratégiák konfliktusára.

Ennek a lényege, hogy az erdélyi magyarság

- autonóm közösség kíván lenni, amely saját sorsáról a belső demokrácia játékszabályai szerint saját maga dönt és önmagát saját intézményei, valamint saját kebeléből választott vezetői által igazgatja
avagy
- a romániai társadalom azon – még jól azonosítható – része, amely identitásának megőrzését és boldogulását a román többséggel folyamatosan kialakított nyelvi jogok rendszerének biztosításában és vezetői által kiépített hatékony kapcsolatrendszeren alapuló érvényesítésében látja biztosítottnak.

A két stratégiának megfelelő szervezési keret

- az erdélyi magyar társadalom közösségi önkormányzatának szerepét betöltő érdekképviselet – a maga politikai, gazdasági, kulturális, szociális, stb. alrendszerével és ezek működését egymáshoz igazító szabályzások rendszerével, a többségi társadalomhoz illeszkedő kellő számú érintkezési ponttal és csatornával
avagy
- az erdélyi magyarság érdekképviseletét felvállaló pártszerű struktúra – a maga belső hierarchiájával és döntéshozatali mechanizmusaival.

Mindkét struktúrának vannak előnyös és hátrányos jellemzői.

Az önkormányzati felépítésű szerveződés fontosabb előnyei:

- intézményes keretet ad a pluralizmusnak, elősegíti a különböző értékrendszerek mentén lecsapódó érdekek artikulációját, egy valós többpárt-rendszer kialakulását a kisebbségi társadalomban, úgy, hogy ugyanakkor befogadó jelleű és megteremti a működőképes, sokszínű egység lehetőségét, megfelelően a közösség ez irányú elvárásának
 - a hatalmi ágak (döntéshozó, végrehajtó, ellenőrző) szétválasztásának és kölcsönös ellenőrzésének elve szerint működik, megteremtve legalább elvi szinten az egyensúly lehetőségét
 - a kiválasztási mechanizmus a közösség tagjainak közvetlen bizalmán alapszik, demokratikus és részvételi jellege erősebb
 - rugalmasan stabil szerkezet.

illetve hátrányai:

- nehezkesebb, lassúbb a döntéshozatal

- alacsonyabb szintű operativitás, kellő szabályozás hiányában válsághelyzetben működési zavarok állhatnak be
- költségesebb a működtetése
- fejlettebb politikai kultúrát igényel.

A pártstruktúra fontosabb előnyei:

- operatívabb, gyorsabb döntéshozatal
- gyorsabb reagáló képesség válsághelyzetekben
- alacsonyabb működtetési költségek

illetve hátrányai:

- elfojtja a pluralizmust, az alternatív megoldások érvényesülését, ezáltal kirekesztővé, egypárt-jellegűvé válhat
- egységre törekvése látszat-egység is lehet
- belső demokráciája jól megszabott párt-hierarchián alapszik, eleve garantálja a vezetés egyeduralmi helyzetét, növelve ezáltal a tévedés kockázatát
- stabilitása látszólagos, könnyen merevségéből eredő labilitássá változhat.

Mindkét struktúra a sajátos szerkezeti-funkcionális szempontoknak megfelelő rekrutációs és választási mechanizmust követel meg:

- az – állami felépítést követő – önkormányzati modell általános, lehetőleg közvetlen választásokat feltételez, ahol a közösség politikai szerveződései (ami esetünkben a közösség azon aktív, a politikai cselekvés iránt affinitást mutató tagjait tömörítő platformok) vetélkednek a döntéshozó többség kialakításáért és a végrehajtással járó munka és felelősség felvállalásáért. Nem idegen az önkormányzati modelltől az egyéni vagy a vegyes – listás és egyéni – választási rendszer sem, ahol az egyéni felelősség és számonkérhetőség jobban érvényesül. A hangsúly azonban a csapatok és programok megméretetésén van. Az általános gyakorlat szerint közvetlen választásokon szavazati joggal rendelkezik – így elvileg a választói névjegyzékbe regisztráltak – a közösség minden felnőtt tagja. A területi önkormányzat szerepét betöltő területi és helyi szervezetek vezetőségeinek feladata csupán a választások technikai részleteinek biztosítása.
- A párt-modell ennek megfelelő kiválasztási mechanizmust követel: az alap- és regionális szervezeteken belül az erre rátermett egyének vetélkednek a párt-hierarchián belüli vezető tisztségekért, a döntéshozó pozíciókért, valamint a végrehajtó pozíciókba való kinevezés jogáért. Ebben az esetben a választásokon természetesen csak a párttagok vehetnek részt.

A fentiekből látható, hogy mindkét szervezési forma mellett és ellen komoly érvek szólnak, a lényeges eltérés azonban mégis a jövőképek és az ezekhez hozzárendelt politikai stratégiák különbözőségéből ered. Tehát a közösség dolgait szervezeti keretbe foglaló struktúra kialakításánál és az ehhez tartozó választási procedúra meghatározásánál elsősorban ezt és nem az egyes funkcionális előnyöket kell figyelembe venni.

Az RMDSZ etnikai párt vagy autonóm közösségi önkormányzat?

A bevezetőben jeleztük, hogy a kérdés egyértelmű megválaszolása elvi és gyakorlati okokból egyaránt nehéz, ha egyáltalán lehetséges. Jelen szövegben nincs sem mód, sem tér a részletes kifejtésre, itt csupán a belső választások szemszögéből kívánjuk ezt érinteni.

Az RMDSZ Alapszabályzatának dinamikáját, illetve a kongresszusok közötti legmagasabb döntéshozó testület, a Szövetségi Képviselők Tanácsa, valamint a Szövetségi Elnök intézménye politikai súlyát vizsgálva egyértelműen megállapítható, hogy a III (Brassói) Kongresszus döntései nyomán létrehozott önkormányzati jellegű intézmények (SZKT, SZET, Ügyvezető Elnökség) politikai súlya lassan, de biztosan csökkent az inkább párt-jellegű intézmények (Szövetségi Elnök, Operatív Tanács) javára. Ez kimutatható számos Alapszabály-módosításban, de leginkább tetten érhető a napi politikai gyakorlatban?³

Ezt a már létező tendenciát gyorsította fel a kormányzati szerepvállalás. Tény, hogy a parlamenti képviselet, illetve a román politika szereplőivel való kvázi-állandó kapcsolat mind helyi, mind országos szinten bizonyos pártszerű működést kényszerít a Szövetségre, ami elviekben nehezen illeszthető az önkormányzati modellhez, a napi politikai gyakorlatban azonban – az erre kidolgozott belső egyeztetési mechanizmusok segítségével – feloldható az elvi ellentmondás. Tehát ez nem lehet akadály – legalábbis befelé, saját közösségünk felé bizonyosan nem – az önkormányzatiság értékeinek megőrzésében.

Nem segíti az önkormányzat-szerű működést az idevágó törvényes keret – a közösségi önkormányzathoz szükséges jogosítványok megfelelő szintre történő kihelyezését rögzítő keret-törvény – hiánya.¹⁴

A kormányzati szerep – elsősorban a koalíciókötés körüli döntéshozatal transzparencia-hiánya és az általa indukált bizalmi válság, de a kormányzástól eredő gyors döntéshozatal szükségessége és a szinte állandó koalíciós egyeztetési feladatok miatt is – hangsúlyosabbá tette a pártosodás folyamatát.

Jelenleg tehát az RMDSZ az egypárt-struktúra formai és funkcionális jegyeit egyaránt magán viselő, de retorikai szinten még úgy-ahogy az önkormányzati modellt követő szerkezet, amelynek eredendő hibrid-megoldásaiból származó funkcionális zavarai az egypárt-szerű működés következtében krónikussá váltak.

A belső választásokhoz való viszonyulás mint a pártosodás fokmérője

A fentebb leírt tünet-együttes megnyilvánulásai nyomon követhetők a belső választások sorsának alakulásában, illetve a Szövetségen belüli politikai szereplők hozzáállásában:

- A belső választások kereteit meghatározó alapelvek (1995 április) és a konkrét „belső választási törvény” kodifikálása (1996 március) között majdnem egy teljes év telik el.
- A kormánykoalíciós egyezség megkötése után a belső választások kiírása több mint két évre lekerül a napirendről.

- 1998 őszen a csúcsvezetéssel több elvi kérdésben szemben álló autonomista csoportok nyomására, ezúttal az Ügyvezető Elnökség támogatását is élvezve, az SZKT végre dönt a belső választások kiírásának konkrét időpontjáról (1999 november).
- A döntés után közvetlenül ismét felerősödik a belső választásokat ellenző vélemény.
- 1999 júniusában a „belső választási törvény” aktualitását (!) vizsgáló SZKT-bizottság többségi szavazással a választások megrendezésének lehetetlenségét sugalló kérdőívet küld szét a területi szervezeteknek. Ebben jelenik meg először a közvetett – elektoros – választási rendszer gondolata.
- 1999 augusztusában a bizottság – ismét többségi szavazattal – a választások időpontjának elhalasztását, továbbá a mindaddig nem definiált elektoros rendszer bevezetését javasolja az SZKT-nak.
- 1999 szeptemberében az SZKT a területi szervezetek hatáskörébe utalja a választási procedúra – közvetlen vagy közvetett – jellegére vonatkozó döntés meghozatalát, megteremtve ezáltal az egységes választási rendszer megbontásának lehetőségét. Az SZKT vitatható érvényességű szavazással a vegyes rendszer felszámolásáról és a platform-listák kiiktatásáról is dönt.
- Ezt követően, bár mindmáig a közvetett rendszer kodifikálása még nem történt meg, több területi szervezet vezetősége az elektoros változat mellett tette le a voksot.

Ezen esemény-sor helyes értelmezése: a párt-modell kiütéses győzelme az önkormányzatosság felett. Következései az erdélyi magyar politikai érdekképviselet jövője szempontjából be láthatatlanok. Tegyük rá mégis egy kísérletet.

A belső választások lehetséges forgatókönyvei

A jelenlegi RMDSZ-fősodor befolyásos tisztségviselőinek megnyilatkozásaiból egyértelműen kiolvasható a szándék és nagy valószínűséggel megjósolható a döntés¹⁵ : az elektoros belső választási szabályzás a jelenlegi RMDSZ-tisztújítási gyakorlat belső választásá „nemesedését” tartalmazza. Ez a megoldás, figyelembe véve, hogy a 2000. esztendő helyhatósági és országgyűlési választási év, az SZKT-döntés szerint pedig a belső választásra mindenképpen az önkormányzati választás előtt kell sort keríteni, a sok lehetséges alternatíva közül az alábbi kettő valószínűsíthető:

A. Optimista forgatókönyv:

Amennyiben az SZKT előírja az önkormányzati választásokon induló RMDSZ-jelöltek sorrendjét eldöntő előválasztás összekapcsolását a belső választásokkal¹⁶, akkor van esély a sikeres lebonyolításra. Valószínűleg kevés területi szervezet fog élni a többletmunkával és többletköltséggel, de ugyanakkor jelentős közösségépítő hozadékkal járó közvetlen választás megszervezésének lehetőségével. Az elektoros módszert választó szervezetekben jó eséllyel őrzik meg mandátumukat a jelenleg pozícióban levő elit tagjai. Az így kialakuló, a választási módszertől függő, változó legitimitású képviselőkből létrejövő „belső parlamentben” nem áll be jelentős minőségi változás sem a szimbolikus térben, sem a gyakorlatban.

Pozitív hozadékot jelenthet a különböző tagnyilvántartások egységesítésére és az adatbázisok kiegészítésére irányuló igyekezet. Ez kiindulási pontként szolgálhat a valamikori regisztrációhoz.

Amennyiben a platform-listák is megmérettetnek, a platformok megerősödése és aktivizálása, tehát a Szövetség plurális jellegének felerősödése várható, ami stabilitásnövelő tényezőként hat.

B. Pesszimista forgatókönyv

Ha a belső választások nem kapcsolódnak az önkormányzati előválasztásokhoz, bizonyos, hogy nem fogja túl nagy érdeklődés követni.¹⁷ Az a területi szervezet, amely a közvetlen választás szervezésébe vág bele, jó eséllyel pályázik a kudarcra az alacsony részvétel miatt, mert az SZKT tagjai megválasztásának lehetősége nem jelent elegendő motivációt a szavazáson való részvételre.

Az elektoros választás, mivel szinte semmiben nem különbözik az eddig meghonosodott tisztújítási gyakorlattól, könnyen lebonyolítható és költségvonzata is alacsony. De azon túl, hogy valahogy összeáll az eddigőtől alig különböző döntéshozó grémium, semmilyen más pozitív hozadéka nincs. Egy ilyen típusú szavazás a belső választások nagyszabású – az autonómia-program sikere szempontjából is fontos – tervének ismételt, csak valamivel jobban csomagolt és kommunikált elodázását jelenti.

Következtetések helyett – ismét a közvetlen belső választások fontosságáról

Utaltunk már rá, hogy a belső választások és az azt megelőző, választói névjegyzékként is használható közösségi kataszter fontossága túlmutat egy egyszerű szövetségi tisztújításon. Vállalva a leegyszerűsítés kockázatát, kijelenthetjük, hogy a belső választásokhoz való viszonyulás a kevés sikert hozó kormányzati szerepvállalás során „meggyűrődött” arculatú Szövetség megújításához, a magyar közképviselő REFORMJÁHOZ való viszonyulás lakmuszpapírja. Konklúzió helyett foglaljuk össze ismét a közvetlen belső választások legfontosabb pozitív hozadékait:

- Kimozdítja a holtpontról a regisztrációs munka alapjául szolgáló létező adatbázisok rendszerezését.
- Új impulzust ad a közösségépítésnek és -rehabilitációnak, amely – főleg a szórványok esetében – a megmaradás alapvető feltétele.
- Megnöveli az RMDSZ döntéshozó testületeinek legitimitását.
- Megteremt és bejáratja a választás intézményét, ezáltal hozzászoktatja közösségünk tagjait ahhoz, hogy nem csak szavazni, választani is van lehetőségük.
- Megerősíti az SZKT „erdélyi magyar parlament”-jellegét és arculatát.
- Jelentős előrelépést jelent az erdélyi magyarság autonóm közösséggé válásának folyamatában.

Ha ezek közül legalább két szempont érvényesül, úgy érdemes szellemi és anyagi forrásainkat ez irányban mozgósítani. Ha nem, akkor a belső választásoknak nevezett akció nem lesz más, mint a jelenlegi RMDSZ-csúcsvezetés újabb legitimációs kísérlete megtépzott pozícióinak visszaszerzésére.

¹ A fenti és lenti társadalom fogalmát a Bíró A. Zoltán (KAM) által meghatározott értelemben használjuk.

² *Az RMDSZ nyilatkozata a nemzeti kérdéstről — Kolozsvár, 1992. október 25.* Megjelent a korabeli erdélyi magyar napilapokban, továbbá az RMDSZ III (Brassói) Kongresszusának szerkesztett anyagait tartalmazó, az Ügyvezető Elnökség által gondozott kiadványban.

³ *Határozat szervezetünk önkormányzati modelljének alapelveiről*, RMDSZ Közlöny, 1993. 1. szám, 2. old.

⁴ Uo.: „...a majdan összeálló Ügyvezető Elnökség két hónapon belül kidolgozza és az SZKT elé terjeszti a tagnyilvántartás egységesítésének módszerét” vagy „a szövetségi tisztújítást e Határozat megszavazásának időpontjától számított két éven belül kell megszervezni.”, stb.

⁵ Uo.: „A Kongresszus az Alapszabályzat, illetve a Program módosításának, illetve kiegészítésének hatáskörét átruházza a Szövetségi Képviselők Tanácsára. Kivételt képeznek a jelen Határozatba foglalt rendelkezések, amelyeket az SZKT nem módosíthat.”

⁶ Külön elemzést érdemelne, hogy a Kolozsvári Nyilatkozatot szinte egyhangúlag megszavazó, a Brassói Kongresszuson is többséget képviselő küldöttek hogyan bízhatták meg a végrehajtás felelős feladatával éppen az ezt ellenzőket („kecskére a káposztát”). Első közelítésben a magyarázat a sok évtizedes kisebbségi tudatból fakadó, már-már dogmatizmusba hajló egységigényben keresendő. Ugyanakkor a döntésben szerepet játszhatott a minden helyzetben talpon maradni tudó vezető típus ügyes retorika-váltása is: „ha nem tudod megakadályozni, akkor vállald fel, állj az élére és vidd észrevétlenül vakvágányra”. Ez a „most éppen nem időszerű” -típusú stratégia több esetben is meghozta a várt „sikert”.

⁷ A regisztráció funkcióiról és fontosságáról lásd *Toró T. Tibor: Gondolatok az erdélyi magyarság közösségi kataszterének összeállításáról*, In Szövetség, 1994, 7. Szám.

⁸ Az SZKT 31/1994-es számú határozatát kezdeményező és annak végrehajtását azóta is következetesen szorgalmazó egykori MISZS-es, ma a Reform Tömörülés derékhadát alkotó politikusok ez irányú megnyilvánulásait ma már legfeljebb megmosolyogja a kormányzással elfoglalt RMDSZ-vezetők többsége.

⁹ Határozat az RMDSZ Szövetségi Képviselők Tanácsának megválasztásáról, Csíkszereda, 1996. március 10., megjelent az RMDSZ Közlöny, 21. számában (1996 május).

¹⁰ Az Alapszabályzat a Szövetség egyaránt tagszervezetei közé sorolja a területi szervezeteket, a politikai platformokat és a társult civil szervezeteket is. Ezen különböző síkok összecsúsztatása a szabályzat és a mindennapi működési gyakorlat szintjén az önkormányzati modell bizonyos elemeinek téves – helyenként tudatos, sajátos csoportérdeknek alárendelt – értelmezéséből adódik.

¹¹ Az ilyen típusú demagógia minden nem azonnali hatású stratégiai lépés elodázására alkalmas lehet. Élnek is vele elegendő a belső választásokat ellenzők soraiból.

¹² A fogalom-pár szembeállítás és az RMDSZ-re alkalmazása Alina Mungiu-tól származik. Lásd *A konszenzuális demokrácia artikulációja* című tanulmányt, In Sfera Politicii, 46/1997, p. 9.

¹³ Eklatáns példa az ÜE politikai főosztályának megszüntetése és az összes politikai döntéshozatal átutalása a szövetségi elnök hatáskörébe, vagy a VI (Csíkszeredai) Kongresszuson elfogadott módosítás az Operatív Tanács jellegének kiterjesztéséről, mintegy létrehozva ezáltal a pártelnökséget.

¹⁴ Ezzel az önkormányzatiság belső ellendrukkerei sokszor (vissza)élnek.

¹⁵ Az SZKT a belső választások kérdésében végleges döntést mindmáig – 2000 március – nem hozott.

¹⁶ Az RMDSZ Temes megyei Szervezete hozott ilyen irányú döntést még 1999 nyarán.

¹⁷ Az RMDSZ által ez év tavaszán megrendelt szociológiai felmérés adatai szerint éppen az SZKT tevékenységét ismerik a legkevésbé az RMDSZ vezető testületei közül.

Csúry István

A Királyhágómelléki Református Egyházkerület 1990-2000 között

A Kárpát-medence népeinek a huszadik század utolsó előtti évtizedében Isten ismét, mint már történelmüknek számtalan fordulóján, esélyt adott a megújulásra. Ezt a folyamatot lehet és kell, más és más helyzetből, különböző szemszögekből kutatni, elemezni, hogy még a kortársak viszonylag hiteles emlékezéseiből a legvalódibb kép alakuljon ki az utódok számára.

A Partiumban élő reformátusság, de túlzás nélkül állítható, hogy a magyarság sorsát, döntő módon meghatározta a temesvári református hívek csatlakozása lelkipásztoruk megújítást követelő magatartásához. Ez az egység nyitja fel, kezdetben a bánági románság évtizedekre lezárt szemét, majd terjed Erdély határain keresztül Jászvásár és Bukarest irányába. Nem volt ez a „szemnyitogatás” ennyire egyértelmű, mint ahogy ezek a sorok ezt sugallhatnák. Az állambiztonsági szervek annyira tökéletesen végezték feladatukat, hogy lassan mindenki, mindenkiben kételkedett. A bizalmatlanság már minden elképzelhető mértéket felülmúlt. Az egyházban például nem lehetett nyomon követni, sajnos, hogy a lelkészek rátermettségük, vagy a behódolásuk szerint jutottak az egyházközségek, illetve a munkaterületek birtokába. Egyházi méltóságok, funkciók, tisztségek csak állami jóváhagyással oszttak. Segédlelkészként tanúja voltam annak, hogy a presbitereket miként rostálta ki egy piros ceruzát használó láthatatlan kéz. A felterjesztett dokumentumból érthetetlen szelektálással húztak ki olyanokat, akik nem tölthették be a presbiteri funkciót.

A szomorú múltat csak azért említem meg, mert nem tudnám a változás után eltelt évtizedet hitelesen elemezni, ha nem érzékeltetném az indulás mélységét. Ha nem írnanék le, hogy bár történtek megújító lépések az egyházban, ellentétben a román társadalom legtöbb más rétegével szemben, mégsem következett be az elvárt megtisztulási folyamat, nem volt egyházi rendszerváltozás. Sokan még ma sem merik elpanaszolni megaláztatásuknak keservét, megpróbáltatásuk kínjait. Vagy akik eddig panaszkodtak, inkább port hintettek a szemek közé, jól megfontolt elképzeléssel. Vannak, akik jelentéktelen múltbeli terhek miatt háttérbe húzódnak, míg mások ügyes mozdulattal egyház-megmentő szerepet öltöttek, és abban tetszelegnek.

A legfontosabb kérdés mégis az, milyen mérce és minta szerint dönthető el, hogy tíz évvel a kegyelemből kapott lehetőség után egyházkerületünk, de más felekezeteink, magyarságunk e tájra szakadt része a legfelelősebben hordozza az élet ajándékát, az utódokra és a jövőre nézve. Erre a felvetésre először kizárólag teológiai válasz adható. Krisztus ma sem akar egyebet az egyháztól, mint annak idején, amikor Magában megtestesítette Isten akaratát. Annyira vagyunk keresztyének, annyira a Krisztuséi, amennyire részesek az Ő küldetésének hármasságában. Amennyiben nem, annyiban fosztot-

tuk, és fosztjuk meg magunkat és mieinket. Ez azt jelenti, hogy ha a múltban az egyház nem tudott Krisztus prófétai tisztében részes lenni, vagy más ok miatt ma sem, akkor az Ő nevét vallani és tanítani sem tudja, és megtartását veszélyezteti. Kézenfekvő tehát, hogy miért szorították az istentiszteleti alkalmakat a templomba, miért hangoztatják ma-napság, hogy ne politizáljon az egyház. Prognosztizálható volt, hogy a tanügyi leépítések a vallástanárokkal fognak kezdődni. A magyarság megtartását veszélyezteti az, aki az egyház prófétai és tanítói tisztjét korlátozza. Jézus Krisztus második tiszte a főpapi. Ő engedte feláldoztatni Magát, és ennek követelménye, hogy mi élő hálaáldozatnak adjuk magunkat Ő neki. Sokan nem szeretik érteni ezeket a szavakat. Ma különösen nem értik azok, akik áldozat nélkül is jól megélnék, lehet a kisebbségében sínylődő népe hátán, lehet politikai karrier jól fizetett magaslatán. Krisztusé csak az lehet, és a népé is, csak az, aki mindenét neki, nekik tudja szentelni. Erdélyi helyzetünkben ez ott kezdődik, hogy az itt maradást vállalni kell. Gyakran hangoztatott fogalom a keresztyénség, földrészünk, országunk, érdekképviselőnk is gyakran artikulálja magát így. A szép hangzás formáján túl, azonban a tartalomnak is meg kell felelni, egyébként nevetségessé válik minden, ami nem a tartalomnak megfelelően működik. A szocializmusban nagyon jól tudták ezt, és ezért igyekeztek az egyházat is keresztyéni valóságából kifordítani. A szocialista erkölcsöt, a humanizmust mind olyan értékeként jelenítették meg, mint amelyek képesek a keresztyéni értékeket helyettesíteni. A békepapság, püspökök, esperesek, kevés kivétellel partnerek lettek ebben a „szocializmust építő sokoldalúan fejlett munkában”. A gyülekezeti lelkipásztorok is nagy nyomásnak voltak kitéve, azonban ők nem jelentettek különösebb akadályt, mert könnyen megfigyelhetőek voltak, és még könnyebben elhallgattatták őket. Ilyen körülmények között Krisztus harmadik tisztéből származó lehetőségnek nehezen lehetett megfelelni. A Krisztus királyi tiszte Igéjével és Szentlelkével való kormányzás elfogadása, illetve az Ő ügyével való azonosulás. Ott, ahol az egyház kormányzásában, fegyelmezésében Krisztustól idegen vagy ellentétes erők lépnek működésbe a keresztyéni jelleg megsérül. Összefoglalva megállapítható, hogy diktatúrától megszabadult egyháznak, csak akkor van reménye magához térni, és küldetését teljesíteni, ha e hármas tisztt szerint keresi a megújulást.

Az 1990-es esztendő úgy köszöntött egyházkerületünkre, hogy az egyházközségek élete egyszerre megpezsduült, a templomok megteltek, olyanok is jöttek könnyes, ünneplő arccal, akik korábban évtizedeken keresztül okkal, vagy ok nélkül kerülték Isten házáat. Az egyházi vezetés viszont ment. A püspök elmenekült, munkatársai lemondtak. Nagy (hang)-zavar támadt, valamiben mindenkinek igaza volt, és mégis a teljes igazság kikerült a figyelem központjából. Ennek ellenére megindult a jó szándékú munka, igaz sokszor szervezetlenül, máskor önös ambícióból, olykor meggondolatlanul. A forradalmi hangulatban semmi sem tűnt feleslegesnek. Mindent pótolni akartunk hetek alatt. Nagy szállítmányok érkeztek külföldről. Használt ruhákkal öltöztették fel a nagyon kopott, rongyos népet. Olyan élelmiszerek jelentek meg, amelyeket csak külföldi televíziók reklámjaiból ismert a tudományosan éheztetett romániai lakosság. Nyergesvontatón érkeztek a bibliák, imádságos könyvek, és más eszközök az egyházakhoz. A felelősen gondolkozók aggodalmaskodni kezdtek amiatt, hogy népünket megviseli az ingyen adományok könnyű birtoklása, nem alaptalanul. Külföldi sofőrök dokumentum filmeket forgattak az emberi kapzsiságról, az ökoljogról, az aljasságról. Ez a korszak alkalom volt arra is, hogy újra helyreálljanak azok a viszonyok, amelyeket az államosítás, a kollektivizálás

elembertelenítő bűnei hoztak létre. Ennek a próbálkozásnak nagyon kicsi eredménye lett, mert az elvtársinak rövid időn belül átmentették magukat a sajátos román-demokrácia elit csapatába. Így a saját földjét visszafoglaló birtokos megint üldözhető lett, az ingatlanaiért perbe szálló a „pártatlan bíróságon” volt kommunista csatlósokkal találja szemben magát, mint koronatanúkkal. A mai román demokrácia legkeserűbb gyümölcse a kommunizmus csendes rehabilitációja lett.

Az egyházban sokkal következetesebben történtek az események, igaz ez egy kisebb társadalmi réteg. Bár többen átmentették magukat a régi vezetésből az újba, majd később nem tagadva meg korábbi önmagukat, ismét támadták a reformszellemet, sikerült újra éleszteni, újból indítani néhány létfenntartó intézményt. Ebben a sorban elsőként az Egyházkerületet kell megemlítenünk, amelynek élén az elnökséget alkotó püspök és főgondnok áll. Már az elnevezésben is változás történt, a Nagyvárad Egyházkerület helyett a Király-hágómelléki, hagyományos elnevezés került. Vitatható ez a régi-új név, először azért, mert semmiképpen nem melléki, mivel nem terjed túl a Királyhágón, másodsorú külföldön a jelentése inkább magyarázatra szorul, ajánlatosabb lenne talán a Nyugati Egyházkerület használata. Fontos kiemelni, hogy Tőkés László személyében olyan püspök került 1990. március 26-án az egyházkerület élére, aki az epizkopalizmus következetes bírálója. Személyében a szolgáló, egyházáért és népéért küzdő, felügyelő és célravezető elöljáró érkezett. Hitvallása ez: Istennel, a Néppel. Erre a szent és nehéz feladatra a következő tisztségviselőket választotta az első szabad választói közgyűlés a püspök mellé: Dr. Szatmári Ferenc főgondnok, Veres-Kovács Attila főjegyző, Balogh Barnabás generális direktor, Papp Benjámín aljegyző, Sarkadi Pál világi aljegyző. A párhuzam kedvéért említem meg, hogy ebben az időben nevezi ki II. János Pál pápa püspökként Bálint Lajost a gyulafehérvári, Reizer Pált a szatmári, Kräuter Sebastian a temesvári, és Tempfli Józsefet a nagyvárad római katolikus egyházmegye élére.

A Királyhágómelléki Református Egyházkerület Igazgatótanácsa 1990. május 14-én tartja együttes ülését a Püspöki Szék tagjaival. Az Igazgatótanács összetétele a következő: Sípos István, Bartha Kálmán, Papp Benjámín, Lukács József, Vicsai Ferenc, Kani-zsai László, Józsa Ferenc lelkeszi, Milotai János, Horváth Attila, Jakabffy László, Ligeti Zoltán, Balaton Zoltán, Módi István, Csiszár Ádám világi tagok. A Püspöki Szék tagjai: Balogh Sándor, Gavrucza Tibor, Fodor László, Borsi Zsigmond, Virág Károly, Bányai Ferenc, Nógrádi Béla esperesek. A püspök székfoglaló beszédét az Igazgatótanács munkaprogramként fogadta el. Elodázhatalanná vált a reformátusok népszámlálása, ugyanis a nyilvántartók pontatlan adatokat tartalmaztak. Az elmenekültek számát senki sem tudhatta, a városok felduzzadtak a falusi beköltözők által, de ezek nem mindig jelentkeztek a befogadó gyülekezetek lelkipásztorainál. A jelentések legtöbbször becsült adatok alapján készültek. A gyülekezeti munka jobbítása érdekében az Igazgatótanács elrendeli a rendszeres vizitációt. Az elmúlt rendszerből ránk maradt egyházi törvénykönyv is sürgős módosításra szorult. Bár akkor elhatározták, hogy a sürgős munkát elvégzik, mégis 10 évre volt szükség a Kánon megírásához. Az egyház és állam viszonyát is rendezte az Igazgatótanács, elhatározva, hogy csak utólagos beszámolóval tartozik az állami hatóságok iránt. Nagyon fontos határozat született az egyházi diakónia, vallástanítás visszaállítása érdekében. A gyülekezeteket felszólították a teljes kisajátított ingó és ingatlan tulajdon felleltározására, egy későbbi kártalanítás állhatatos követelése érdekében. Már 1990-ben aggodalmat keltett a magyar felsőoktatás helyzete. Ezért az Igazgatótanács kimondta:

„Amennyiben az állam nem biztosítja a Bolyai Egyetem újraindítását, akkor az egyházak, karöltve más nemzetiségi szervezettel, megszervezik a magyar oktatást az általuk alapítandó magyar egyetemen.” (26-1990). Ezek az intézkedések az egyre növekvő kivándorlás csökkentése érdekében születtek, amelynek káros hatása a kis gyülekezeteket sújtotta a legjobban. Megterveztek egy új közteherviselési módot, amely tekintettel lesz a lelkészövegyekre, lelkészárványokra. Templomépítési alap létrehozását határozták el, amely szolgálja a hiányzó épületek pótlását, a meglévők karbantartását, restaurálását. A lelképásztorok érdekében született az a határozat, amely kimondja, hogy minden lelkésznek rendeznie kell állásának véglegesítését, ugyanis a változás előtt sokan csak helyettes lelkézi státusban szolgáltak, így könnyen lehetett őket ide-oda helyezni, egyszerű hatalmi szóval. Ezt az állami követelményt, mint egyházi érdeket tudatosították, ami teljesen használható volt mindkét irányból a lelképásztor ellenében. Néhány sajnálatos, ritka eset alapul szolgálhatott arra, hogy a lelkészekről nagy általánosságokban beszélve elmarasztaló ítélet születhessen.

A lelképásztorok előtt megnyílt a lehetőség, hogy lezárják a múltat, közösen éljenek az úrvacsorával, és bűnbocsánatot nyerve és gyakorolva új pászmán haladjanak tovább. Sajnos ez a próbálkozás elég szerencsétlenül sikerült. Általában mindenki igyekezett másban hibát találni, és saját mulasztásait megpróbálta elkendőzni. A bűnbánat csupán a formalitás szintjén maradt teljesen érintetlenül hagyva a tartalmi lényegét, azaz a bűn és a bűntudat tovább éltek saját törvényszerűségeik szerint. Az ösztönös védekezés önvédő mechanizmusa nem tudta a tényleges ok-okozati feltárást elősegíteni, így nem lehetett a megfelelő jövőcentrikus stratégiát sem kidolgozni. Az eredménytelenség egy évtized elteltével is kirívó. Ugyanis kiderült, hogy a lelképásztori munka hiányosságainak csak kisebb része volt a diktatórikus vezetés számlájára írható, a nagyobbik rész a hanyagság, közömbösség, nemtörődömség következménye volt, és az ma is. A lelkézi közösségről mindenképpen elmondható, hogy legnagyobb része a legnehezebb időkben is derekasan helyt állt, sőt legtöbbször utolsó erődként tartotta magát, főleg kicsi gyülekezetben, ahol már egyetlen értelmiségi sem tudott megmaradni, ahova már egyetlen közlekedési lehetőséget sem biztosítottak, ahonnan mindenki menekült. A megváltozott körülmények ellenére, sajnos még akadt néhány szomorú eset, amelyeket fegyelmi úton orvosolni kellett, azonban a fegyelmi szabályzat avultsága, illetve nehezen alkalmazhatósága miatt – a mai napig is fennálló körülmény –, megnyugtatóan és végérvényesen nem lehetett. Ezért megszületett az 5-1991 határozat, amelynek lényege: „Igazgatótanács, figyelembe véve a Statútum I. főrész 126.§ II bekezdés c. pontját, határozatban mondja ki, hogy a püspök, mint kormányzati és felügyeleti tényező, fordítson különös figyelmet az egyházközségek gyülekezeti közérdekére és tegye meg a szükséges lépéseket azokban az esetekben, amikor megállapítása szerint ezeket az érdekeket éppen a védeni hivatott lelkészek sértik meg.” A határozatban érzékelhető, hogy az egyházi testületekből hiányzik a szükséges tekintély, amely szembeállítható a demokrácia szülte olyan vadhajtásokkal mint szabadoosság, fegyelmezetlenség, rosszul értelmezett ellenállás stb. Akkor a püspököt, mint a változás eszközét, a tekintély letéteményesét megbízták azokkal a jogokkal és kötelességekkel, amelyek egyébként is Kánon adta feladata. Tíz év távlatában fontos látni, hogy miként változnak a vélemények, hogyan fordulnak a törvényes határozatokkal szembe, hogyan lesznek ezáltal egyesek önmaguk karikatúrái. Erről a jelenségről azért kell megemlékeznünk, mert sajnos letagadhatatlan tény, hogy minden közösségünkben

kisebb-nagyobb arányban jelen vannak az ilyen elemek, vagy önkéntesen, vagy megbízásból. Rosszul értelmezett szeméremből általában szőnyeg alá kerülnek az ilyen tények, vagy egyszerűen letagadják. Egyházkerületünkről csak akkor hiteles a beszámoló, ha szégyenéből is ad ízelítőt éppen a változás és gyógyulás reménysége miatt.

Az egyház tanítói szolgálata a Sulyok István Főiskola beindításával kezdődött. Az elvi határozatot tett követte. Az Egyházkerület Igazgatótanácsa és a Püspöki Szék 1990. október 23-án tartott közös gyűlésén kimondta a főiskola megalakulását. Létrehozta az Intézeti Tanácsot, amelynek tagjai: Tökés László püspök, Veres-Kovács Attila főjegyző, Dr. Szatmári Ferenc főgondnok, Dr. Eszenyei Mária, Major Huba, Dr. Darók Gábor. A főiskolán 270 hallgató kezdte el tanulmányait két helyszínen: Nagyváradon és Zilahon. 1991. december 10-én Tolnay István tanügyi előadó-tanácsos örömmel terjeszti elő, hogy december 9-én létrejött a Királyhágómelléki Református Egyházkerület Iskolaszéke. Három egyházi gimnázium kezdte el működését: Nagyváradon, Szatmárnémetiben, Zilahon. Megalakultak az egyházmegyei Iskolaszékek is, ezeknek feladata az Egyházkerületével együtt, az iskolahálózat gazdasági, személyzeti, adminisztratív, nevelési, oktatási, fegyelmi kérdéseiben dönteni.

A ma már jól működő gimnáziumaink mellett elkezdte tevékenységét a Főiskolából kinőtt Partiumi Keresztyén Egyetem. Bár még a romániai jogi bonyodalmak nehezítik jelenlegi helyzetét, azonban Magyarország hathatós segítsége, és perspektivikus fejlesztési terve nagy reménységet nyújt arra nézve, hogy az Erdélyben élő magyarság erős szellemi bástyája legyen. Sajnos a román kormányban bizonytalankodó RMDSZ vezetés, az egyetem ügyében is ellentmondásokba került, saját programjával szemben is meghasonlott.

Az iskolák mellett sorban elindultak olyan vállalkozások, intézmények, amelyeknek legendás múltja van. Ide sorolom az egyházi sajtó újraindítását. A *Harangszó* első száma 1990 februárjában már megérkezett a gyülekezetek olvasóihoz. Azonban ez még nem pótolta azt a kiadói hagyományt, amelyet a szocialista rendszer új embert faragó „demokráciája” ítelt halálra, más egyházi tevékenységgel egyetemben. Jelentős előbbre lépés volt az egyházi nyomda beindítása, amely ma már könyvek tucatjait gyártja, a *Harangszó* mellett itt jelenik meg a *Közlöny*, az egyházkerület hivatalos lapja. Az Egyetem lapja mellett gyülekezeti lapok is készülnek itt. A kommunikáció és az információ alapvető követelménye az egészséges egyházi életnek.

A diktatúra megbukása után gyülekezeteinkben éledni kezdtek a belmissziós tevékenységek. A nőszövetségek, ifjúsági egyesületek a régi hagyományok mentén szerveződtek meg. Még éltek idősebb egyháztagok, akik emlékeztek azokra az áldásokra, amelyek ezekben a közösségekben megjelentek. Egyházépítő, fenntartó munkájuk együtt járt a népnevelői, nyelv megőrzői, magyarságtudat alakítói vállalkozásokkal. Szórvány-misszió, városmisszió, betegápolás, szegények segítése, árvák gondozása, öregek támogatása – megannyi terület, ahol asszonyainkat és ifjainkat megtalálhattuk. Az egyház ilyen szellemben gondolta ezeknek a szövetségeknek az újraindulását. A nőszövetség házatáján minden rendben történt. Az IKE mozgalom szervezésében azonban már a kezdetekkor gondok adódtak. Megalakult az Országos IKE Szövetség, megírták az Alapszabályzatot anélkül, hogy a hivatalos egyházat tájékoztatták volna erről. Dietrich Reitzner a Nemzetközi IKE főtitkára gyülekezetekben kereste meg az alakuló nagyobb szövetségeket anélkül, hogy a protokoll alapvető követelményét betartotta volna, sértve ezzel parókusi jo-

got, illetve a főhatóságok jogait. Az ifjúságot nagyon igyekeztek megkaparintani bizonyos kegyességi körök. Eljutottak addig, hogy nyíltan emlegették az IKE egyháztól való függetlenségének a szükségességét. Ebben látták biztosítva a szövetség ökumenicitását. Meglepő volt, hogy a résztvevő lelkipásztorok sem érték fel ésszel, hogy az ifjúság abban az időben, amikor még önmagát sem tudja definiálni, nem tud mit kezdeni az ökumenikus gondolat hordozásával. A szervezők ezt használták ki, bűnös módon így hozzájárultak ahhoz, hogy az egyház integráló szerepét csorbítsák, és a polarizálódást támogatták. Ez a döbbenetes tevékenység akkor az ifjakat szándékozta elkülöníteni, majd a kegyesebb réteget akarta eltávolítani az egyháztól. Mindig igyekeztek elhitetni, hogy a hitnek eltávolító, kirekesztő, megalázó tulajdonsága van. Akik, ezt elfogadták önmaguk torzóivá váltak, mert amit el kellett volna saját életükből Krisztus segítségével távolítani, mint a bűnt, nem tudták, viszont sokakat elriasztottak magatartásukkal az egészséges hitélettől is. Így a szeretetet prédikáló gyűlölködők és a keveseket sem összetartó polarizálóknak és komikus csapata jött létre. Sajnos ennek eredménye lépten nyomon fellelhető akár a szektásodás területén, akár az IKE bomlasztási kísérletekben, akár a CE mozgalom hatalmi törekvésében.

Nehéz külső és belső viszonyok között az egyházkerületnek sikerült kitartania a Tőkés László által fémjelzett úton, amely Istennek és népnek, miként püspöki hitvallása is megfogalmazta, állhatatos szolgálatban teljesedett ki. A megmaradás stratégiáját következő hangozató püspök nem maradt meg az elmélet síkján, hanem javaslatára sorra születnek az intézkedések, amelyek a gyakorlatban enyhíteni igyekeznek partiumi népünk sorsán. A szórványgondozás megsegítése érdekében a Temesvári Egyházmegye két részre tagolódott, megalakítván az Aradi Egyházmegyét. Mindkét közigazgatási terület az egyházkerület támogatását is élvez. Ennek ellenére nagyon sok gondal küzdenek a többszörösen is kisebbségben élő gyülekezetek lelkipásztoraikkal együtt. A lelkészutánpótlás terén is vannak lemaradások, ezért is kevés a szórványmunkára jelentkezők száma. Remélhetőleg az elkövetkező 5-6 év alatt javítani tudunk ezen az állapoton, addig is gépkocsik kiutalásával segítünk a szolgálattevőknek. Ilyen segítséget igyekszünk az egyházkerület egész területén református és más felekezeti testvéreinknek nyújtani.

Gyülekezetenként működnek diakóniai csoportok, presbitériumi, nőszövetségi, ifjúsági támogatással. Kiemeljük a nagyváradi Ecclesia Mater Alapítványt, amely több száz beteget gondoz, mellettük az egyházi iskolák diákjait is. A Mária Családsegítő Alapítvány konferenciákat, klubokat, fórumokat szervez az érdeklődők számára. A Sulyok István Főiskolán végzett hallgatók a hajléktalanoknak építenek menhelyet PHARE pályázat útján. A Lorántffy Zsuzsanna Református Egyházi Központban szegénykonyha működik. A nagyváradi szociális napköziben árva, félárva gyermekek délutáni programját szervezik meg, tanulási lehetőséggel együtt. Tenkén öregotthon működik, kitűnő feltételeket biztosítva a család nélkül maradt idősök számára. Telkiben egyházi óvoda pótolja azt, amit az állam nem tud és nem is nagyon akar teljesíteni. Az Élesden kivitelezett gyermekotthonban 24 gyermeket gondoznak irigylésre méltó körülmények között. Az aradszentannai cigánymissziót a Lippische Landeskirche támogatásával tartjuk fenn, a külföldiek igen nagy elismerése mellett. Nagyszalontán fogyatékos gyermekek számára megépült a Péter iskola. A felsorolást folytathatnánk további városi és vidéki példák felidézésével.

Az egyházkerület életéről most csak egy vékony szeletet tudtam ízelítőként át-nyújtani. Remélem felkeltettem azoknak a figyelmét, akik többet is szeretnének tudni arról a tájról, amely egykor a Tiszántúl keleti része volt, most Erdély „kölcson kapott” nyugati harmada. Egykor Magyarország leglendületesebben fejlődő darabja, ma darabokra tört gazdaság, sínylődő anyagi és szellemi élet jellemzi. Egyházkerületünk mai vezetése nem törődött bele, hogy ennek így is kell maradnia, sőt minden erejével azért imádkozik és dolgozik, hogy jobb sorsra érdemes népét a maga eszközeivel átsegítse jelenlegi átkos állapotán. Ezt a törekvést sokszor nem tekintették tetszéssel, eljutva addig, hogy az 1998-as választások során egyesek a püspököt meg akarták fosztani tisztségétől. Az egyházi közvéleményt a rendteremtés sürgetésével zavarták meg mondván, olyan emberekre van szükség, akik értenek a dolgokhoz és szívük is van. Csak később derült ki, hogy ebben a „rend-teremtő” akcióban Tőkés László neve nemcsak nem szerepel, hanem nem kívánatos személyként támadják. Kísértetiesen hasonló volt ez a manipuláció azokhoz a tettekhez, amelyek a barátság, nemzetköziség, felekezeti köziség hamis álarcába burkolózva, öldökölték a népet identitásában megtartókat, sőt gondolataikat, szándékaikat is. A régebbi barátok ádázzabban lendültek támadásba, mint a közismert ellenségek. Ennek egyik legelszomorítóbb példája az volt, hogy míg az 1994-es egyházi választások után mindenki elismerte az eredményeket kisebb vagy nagyobb mértékben, addig 1998-ban a meg nem választottak megfélemedeztek evangéliumról, demokráciáról, de még az illem gyermekekre kötelező szabályairól is. Makacs perlekedést folytattak, végül már azt is alig érzékelve, hogy ki-, vagy mi ellenében.

A Királyhágómelléki Református Egyházkerület első tíz esztendeje bőven adott volna alkalmat elkeseredésre, elbizonytalanodásra, de mindig megszabadultunk ezek kísértésétől, ha népünkre tekintettünk, ha nem feledkeztünk meg Isten biztatásáról, amiről Pál apostol így tett bizonyosságot: „Üldöztetünk, de el nem hagyatunk, tiportatunk de el nem veszünk. Mindenkor testünkben hordozzuk az Úr Jézus halálát, hogy a Jézus élete is látható legyen a mi testünkben.” (II.Kor.4, 9-10).

1999 kisebbségpolitikailag fontos belpolitikai eseményei

Január

8. - Bara Gyula volt munkaügyi államtitkárt kinevezték államtanácsosnak a Miniszterelnöki Hivatalba. Az RMDSZ vezetősége előterjesztette Lányi Szabolcs volt iparügyi államtitkár jelölését az újonnan létesített Tudomány-, Technológia- és Újításügyi Ügynökség elnöki tisztségébe, és Birtalan József volt szállításiügyi államtitkár jelölését a Kis- és Közepes Vállalatok Ügynökségének alelnöki tisztségébe.

14–16. - Németh Zsolt, a Magyar Külügy-minisztérium politikai államtitkára Erdélybe látogat. Kolozsváron találkozik Markó Béla szövetségi elnökkel és az ÜE tagjaival.

21. - A zsil-völgyi bányászok politikai színezetet öltött megmozdulása következtében kialakult válságos, a demokratikus jogállamot fenyegető helyzetben Emil Constantinescu államfő össze-hívja a parlamenti pártok vezetőit. Az RMDSZ vezetősége egyetért a sürgősségi állapot bevezetésével és a belügyminiszter lemondásával.

25. - Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének Jogi és Emberi Jogi Bizottsága, az Európai Néppártok csoportjának javaslatára három évre alelnökévé választja Frunda György szenátort.

27. - Az államelnök elfogadta Tokay György kisebbségügyi miniszter lemondását. Az RMDSZ Operatív Tanácsa (OT) Eckstein-Kovács Pétert javasolja a tisztség betöltésére.

Február

1. - Eckstein-Kovács Péter kisebbségügyi miniszter leteszi a hivatali esküt.

4. - Markó Béla fogadta Kovács Lászlót, a Magyar Szocialista Párt elnökét, aki a Szocialista Internacionálé Közép- és Kelet-Európai Bizottságának ülésére érkezett Bukarestbe. Kovács László beszámolt Emil Constantinescu államfővel és Radu Vasile kormányfővel folytatott meg-beszéléseiről.

7. - A Moldvai Csángó-Magyarok Szövetsége Gyimesbükkön tartja évi közgyűlését. Napirenden szerepel a csángó-magyarok anyanyelvi oktatásának kérdése is.

8. - Radu Vasile miniszterelnök látogatása Budapesten. A román kormányfő elindulása előtt azt nyilatkozta, hogy a tárgyalások fő témája a két ország közötti kapcsolatok gazdasági vetülete lesz. Hangsúlyozta, hogy semmilyen, „kulturális vagy más témájú” egyezményt nem fog aláírni, mivel ilyen dokumentumokat a két külügyminisztérium előzőleg nem egyeztetett. A miniszter-elnök újból azt emelte ki, hogy a NATO- és Európai Unió tagság elnyerését követően a Magyarországgal való kapcsolatok „még fontosabbak lehetnek, mint eddig”, de a szomszéd ország „rendkívül pozitív jelzéseket kell adjon arra vonatkozólag, hogy támogatja Románia NATO-csatlakozási törekvéseit”.

13. – A Tökés László püspök, az RMDSZ-tiszteletbeli elnöke által kezdeményezett alsócsere-nátoni és érmihályfalvi fórumok folytatásaként lezajlott a Nyárádszeredai Fórum.

A fórumon részt vevő mintegy 300 személy előtt felszólaló Tőkés László szerint a fórumok az RMDSZ megújítását célzó mozgalommá nőttek ki.

20. - Budapesten került megrendezésre a *Magyarország és a határon túli magyarság* című magyar-magyar konferencia. A résztvevők bejelentik a Magyar Állandó Értekezlet politikai konzultatív testület megalakítását, melyet a parlamenti, illetőleg tartományi képvisellel rendelkező határon túli magyar szervezetek, a magyarországi parlamenti pártok, a magyar kormány, valamint a nyugati magyarság képviselői alkotnak. A testület évente legalább egyszer a Magyar Köztársaság Miniszterelnöke meghívására ül össze.

23. - A Legfelsőbb Bíróságon újra elhalasztották a „Petőfi-Schiller” magyar-német multikulturális egyetem ügyét. Az egyetem létrehozására vonatkozó kormányhatározatot a Nagy-Románia Párt (PRM) és a Társadalmi Demokrácia Romániai Pártja (PDSR) támadta meg.

25. - Marosvásárhelyen került sor a SZET és az SZKT együttes ülésére. Az SZKT állást foglalt a Romániában észlelhető etnikai diszkrimináció ügyében, követelte a jogsértő perek azonnali beszüntetését. Egy másik állásfoglalásban az ellen tiltakozik, hogy az Országos Audiovizuális Tanács 14/1999-es határozatával kötelezővé teszi a nem román nyelven sugárzott műsorok szá-mára a román nyelvű feliratozást, illetve az elő adások esetében a mondatonkénti szóban történő tolmácsolást. Az Európa Tanács és a Nyugat-Európai Unió Parlamenti Közgyűlésében való hatékonyabb tevékenység érdekében az SZKT döntött arról, hogy az RMDSZ kéri a társult tagsági státust az Európai Néppártban (EPP).

Március

3. - Eckstein-Kovács Péter kisebbségügyi miniszter az Országos Audiovizuális Tanács elnökéhez intézett jegyzékében emlékeztet arra, hogy az OAT 14/1999-es Határozata negatív hatással lesz a nemzeti kisebbségek nyelvén sugárzott műsorokra, mivel tetemes többletköltségeket eredményez, s ezáltal jelentős mértékben korlátozza a kisebbségek tájékoztatáshoz való jogát, amint azt a Nemzeti Kisebbségek Védelmére vonatkozó Keretegyezmény 9. Cikkelye előírja. Követ-kezésképpen a kisebbségügyi miniszter felkéri az OAT elnökét, vonja vissza a rendkívül korlátozó jellegű határozatot.

4. - A Képviselőház tanügyi bizottsága leszavazta a kolozsvári Bolyai egyetem „létesítésére” és „újraindítására” vonatkozó, RMDSZ-képviselők által kezdeményezett két törvénytervezetet. Anghel Stanciu (PRM) bizottsági elnök nyilatkozata szerint Romániában a magyar kisebbségnek van lehetősége anyanyelvén tanulni. Kónya-Hamar Sándor és Nagy István RMDSZ-képviselők hangsúlyozták, hogy a szövetség az anyanyelvi oktatás irányítására vonatkozó jogot szeretné kivívni.

5-7. - Csíksomlyón tartotta kongresszusát a Reform Tömörülés elnevezésű RMDSZ-platform. A kongresszus megválasztotta az RT új vezetését: elnök továbbra is Toró T. Tibor, alelnökök: Szilágyi Zsolt, Mátis Jenő, Tamás Sándor, Papp Előd, Bencze Tibor és Szász Jenő.

13. - Az Országos Audiovizuális Tanács (CNA) módosított korábbi döntésén: mégsem kell románra fordítani a nem román nyelven, élőben sugárzott tévéműsorokat és helyszíni közvetítéseket.

15. - Radu Vasile miniszterelnök üzenetet intéz az 1848. március 15-i magyar forradalom 151. évfordulóját ünneplő rendezvények résztvevőikhez.

17. - Az Európa Tanács rasszizmus és intolerancia elleni bizottsága nyilvánosságra hozott jelentésében kiemelik, hogy Romániában léteznek rasszista megnyilvánulások. A jelentés

szerint az ilyen jellegű viselkedés áldozatai a nemzeti kisebbségek, különösképpen a cigányok. A bizottság felhívja a figyelmet, hogy a megnyilvánulások közterületeken történnek, ezért kéri a rendőrség hatékonyabb közbelépését, mert a hatóságok passzivitása azok egyetértésére utalhat. A jelen-tésben felkéri a román felet, hogy fogadjon el olyan törvényt, melyek büntetik a rasszista megnyilvánulások elkövetőit.

20. - Szovátán, a Teleki Oktatási Köz-pontban került sor a Romániai Magyar Pedagógus Szövetség VII. Közgyűlésére.

23. - A Bukaresti Ítéletábla helyt ad a Nagy-Románia Párt (PRM) fellebbezésének és alkotmányellenesnek, a tanügyi törvénynek ellentmondónak ítélte a Petőfi-Schiller multikulturális egyetem létrehozására vonatkozó kormányhatározatot.

24. - A Magyarok Világszövetségének Erdélyi Társasága (VET) II. János Pál pápához intézett nyílt levelet. A VET arra kéri a katolikus egyházfőt, hogy tervezett romániai látogatása során ne kerülje el Erdélyt. Ha II. János Pál a kérésnek nem tud eleget tenni, akkor „mintsem ez a méltányatlanság megtörténjék, inkább maradjon el a pápai út” – szól a levél.

26. - A magyar polgármesterek sepsiszentgyörgyi tanácskozásán megvitatják a helyi közigazgatásra vonatkozó módosított törvény rendelkezéseiből, valamint a területrendezési tárca által kidolgozott programokból adódó feladatokat a város- és községfejlesztés terén.

30. - A Parlament két házának együttes ülésén megszavazzák a Számvevőszék személyi össze-tételét. A testületben az RMDSZ két jelöltje kap helyet.

31. - Sajtóértekezletén Markó Béla kifejti az RMDSZ álláspontját a NATO jugoszláviai fegyveres beavatkozásával kapcsolatban: „Az RMDSZ a békés, tárgyalásos úton való rendezés híve volt és marad minden konfliktus esetében, ám a koszovói válság békés rendezésére irányuló összes lehetőségek kimerülése folytán a NATO fegyveres beavatkozása elkerülhetetlenné vált”.

Április

2. - Az Európa Tanács (ET) Strasbourgban bizottságot hozott létre a kisebbségvédelmi keret-egyezmény alkalmazásának felügyezésére. A bizottság feladata lesz az egyezményt aláíró országok (köztük Románia) által összeállított jelentések kielemezése.

6. - Magyar tiszteletbeli konzulátus nyílt Konstancán. A tiszteletbeli konzul feladatát Cezea Manole Armeanu, a konstancai tengeri árutőzsde elnöke látja el. A konzulátus székhelyének megválasztását elsősorban gazdasági szempontok határozták meg.

8. - Orbán Viktor magyar miniszterelnök levélben járt közbe Angelo Soldano bíborosnál annak érdekében, hogy II. János Pál pápa májusra tervezett romániai látogatását Erdélyre is kiterjessze. Orbán azt is felvetette: amennyiben ez nem lehetséges, a pápa szenteljen megkülönböztetett figyelmet a magyar híveknek.

19. - A magyar Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt. és a Román Fejlesztési Hivatal közötti megállapodás értelmében román illetve magyar privatizációs irodák nyílnak Budapesten és Bukarestben.

26. - Az ET Strasbourgban összeült Parlamenti Közgyűlése elfogadja Frunda György javaslatait a titkosszolgálatok tevékenységére vonatkozóan. Ennek megfelelően nemzetközi viszonylatban alapjaiban fog változni a titkosszolgálatok tevékenységének kereteit szabályozó törvénykezés.

28. - A Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség II. János Pál pápa romániai látogatásának alkalmából Memorandumot intéz Románia elnökéhez, kormányához és a Szentszékhez, amelyben „visszaigényeli a román kommunista hatalom által jogtalanul elvett javait”.

Május

4-5. - Marosvásárhelyen kerül sor a Romániai Magyar Kereszténydemokrata Párt kongresszusára. Mivel az RMKDP nem jegyeztette be magát az új párttörvény előírásainak megfelelően, a kongresszus megvitatta és elfogadja a névváltoztatásra irányuló javaslatot, melynek értelmében a továbbiak során a szervezet Romániai Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom név alatt működik. Az elnöki tisztséget változatlanul Kelemen Kálmán tölti be.

6. - Eckstein-Kovács Péter kisebbségvédelmi miniszter és több roma egyesület képviselője meg-egyezt a romániai roma kisebbség védelmére vonatkozó stratégia kidolgozásában. Eckstein-Kovács elmondta, hogy az Európai Unió PHARE programján keresztül a romák helyzetének javítását célzó pénzalapokhoz jutottak.

- A kormány sürgősségi rendeletet fogad el, amellyel 36, köztük 15 magyar ingatlant juttatnak vissza egykori tulajdonosaiknak.

7-11. - II. János Pál pápa romániai látogatása.

11. - A magyar és román parlament emberi jogi bizottságainak budapesti találkozásán a nemzetiségi oktatásról és a délszláv válság okozta menekülthullámról tárgyaltak.

12. - A Sabin Gherman által kezdeményezett Pro Transilvania Alapítvány bejegyzése ellen fellebbezett az Ítéletábránál a Társadalmi Demokrácia Romániai Pártja (PDSR). A fellebbezés „alkotmányellenes tömörülésnek” állítja be az alapítványt, abból kiindulva, hogy annak alap-szabályzata Erdély regionális autonómiájának gondolatát hirdeti.

15-16. - Csíkszeredában az RMDSZ VI. Kongresszusa újabb négy éves időszakra szövetségi elnöknek választja meg Markó Béla szenátort, aki 1993 óta tölti be ezt a tisztséget. Állásfoglalást fogadnak el a romániai politikai helyzettel, illetve a Balkán stabilitásával kapcsolatban. A tes-tület elfogadott határozataiban leszögezi, hogy hang-súlyt fektet az ifjúságpolitikai célkitűzések megvalósítására, illetve a csángó-magyarság helyzetének rendezésére.

22. - Mintegy 150-200 ezer ember vett részt az évszázados hagyománnyal rendelkező csíksom-lyói búcsún. Az ünnepi szentmisét Jean-Claude Perissét érsek, bukaresti pápai nuncius mutatta be, mintegy gesztusként azért, hogy II. János Pál pápa két héttel korábban romániai látogatása során csak Bukarestet kereste fel.

Június

1. - A Nemzeti Kisebbségi Tanács sajtótámogatásának elosztása céljából Bukarestben ülésezik az RMDSZ és az EMKE által létrehozott sajtókuratórium.

5. - „A nemzeti kisebbségek mint kormányzási partnerek” címmel szemináriumra került sor Kovásznán, melyen részt vett – többek között – Márton Árpád, a Képviselőház tanügyi bizott-ságának tagja, Mircea Ciumara, a Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt alelnöke és Sorin Lepşa parasztpárti képviselő.

14-19. - Romániába látogat Max van der Stoel, az EBESZ kisebbségügyi főbiztosa. Eckstein-Kovács Péter tájékoztatja a főbiztost arról, hogy kezdeményezte a Nemzeti Kisebbségvédelmi Hivatal zsidó deportáltak kártalanítását, ugyanakkor biztosítja, hogy a

román kormány határozott szándéka az egyházi- és közösségi tulajdonok helyzetének rendezése.

18. - Max van der Stoep, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) kisebbségi főbiztosa Kolozsvárra látogatott, ahol megbeszéléseket folytatott a Babeş-Bolyai Tudo-mányegyetem vezetésével; a politikus meglepéssel vette tudomásul, hogy a Képviselőház változtatások nélkül fogadta el a tanügyi törvényt egyeztető bizottság által javasolt szöveget.

19. - Marosvásárhelyen kerül sor az SZKT soros ülésére, a SZET alakuló ülésére és a két testület együttes ülésére. A SZET új elnöke Kelemen Hunor művelődésügyi államtitkár. Az SZKT napirendjén a belső választásokra, valamint az önkormányzati választásokra vonatkozó szervezési intézkedések szerepelnek, mellyel kapcsolatban a résztvevők határozatokat fogadnak el. A SZET és az SZKT együttes ülése megválasztja Takács Csabát az ügyvezető elnöki tisztségbe. A két testület megválasztja az új Ügyvezető Elnökséget, a Szövetségi Etikai és Fegyelmi Bizottságot és a Szövetségi Ellenőrző Bizottságot.

23. - A Nemzeti Kisebbségek Tanácsa elemzi a sajtóban megjelenő idegengyűlölő megnyilatkozásokat, mellyel kapcsolatban nyilatkozatot fogad el. Ismerteti a tavaly létrehozott Kisebbségi Tárcaközi Bizottság és e bizottság Roma Albizottságának tevékenységét. Eckstein-Kovács Péter bejelenti: kezdeményezi a kormányprogramban szereplő Kisebbségkutató Intézet mielőbbi lét-rehozását.

26. – Budapesten Andrei Marga román és Pokorni Zoltán magyar tanügyminiszterek magyar-román oktatási megállapodást írtak alá. A hároméves együttműködési megállapodás a két országban kölcsönösségi alapon tanító lektorok számának növelését, a kisebbségi oktatás területén az ösztöndíjasok, diákok és pedagógusok cseréjének bővítését, a felsőoktatási intézményekben újabb nyelvi lektorátusok létesítését tartalmazza.

30. – A Szenátus megvitatta, és néhány módosítással elfogadta a tanügyi törvényt módosító sürgősségi kormányrendeletnek az egyeztető bizottság által kidolgozott változatát. A jelentést 99 mellette, 6 ellene és 5 tartózkodó szavazattal fogadták el.

Július

6. - A Társadalmi Demokrácia Romániai Pártja (PDSR) 50 képviselője fellebbezést nyújtott be a tanügyi törvény ellen az Alkotmánybíróságon. Ugyanakkor Ion Iliescu, a PDSR elnöke levelet juttatott el Radu Vasile kormányfőnek, amelyben „egyres törvényes rendelkezések ideiglenes felfüggesztését kéri mindaddig, amíg a Parlament el nem fogadja az 1945 után elkobzott ingatlanokra vonatkozó törvényt”.

7. - A Legfelsőbb Bíróság elutasította azt a keresetet, amelyet a Román Nemzeti Egységpárt (PUNR) nyújtott be a Petőfi-Schiller egyetemről szóló kormányhatározat ellen.

8. - Székelyudvarhelyen, a helyi tanács szervezésében zajló „Polgári estek” rendezvénysorozat résztvevőit, köztük Csoóri Sándort, a Magyarok Világszövetségének elnökét is, megfigyelte a Román Hírszerző Szolgálat (SRI). A SRI-akciót a rendezvényről eltávozó résztvevők leplezték le, akik felfigyeltek egy Dacia furgonra. Úgy látták, hogy a furgon rakteréből valaki videó-kamerával felvette az épületből kilépőket. Ekkor mintegy 30-40 ember körül vette a furgont, és megakadályozta, hogy elhajtson.

9. - Markó Béla a marosvásárhelyi Szövetségi Elnöki Hivatalban fogadja a MIT, OMDSZ és MISZSZ vezetőit. Elhangzik, hogy az RMDSZ hangsúlyt fektet az ifjúsági szervezetek támogatására, és a magyar ifjúsági érdekképviseletre.

13. - Dávid Ibolya, a Magyar Köztársaság igazságügyi minisztere és Radu Vasile miniszterelnök bukaresti megbeszélésén megfogalmazódik egy aradi román-magyar emlékpark létrehozásának lehetősége, amely a román-magyar egyetértést és megbékélést szimbolizálná.

- Adrian Năstase, a Társadalmi Demokrácia Romániai Pártjának (PDSR) alelnöke Kolozs-váron kijelentette: „a magyar revizionisták ősszel az 1989 utáni legnagyobb válságot fogják kiobbantani Romániában”. Năstase azt állítja: „tudomása van egy olyan stratégiáról, amelyet az erdélyi magyar revizionisták akkor fognak alkalmazni, ha a romániai helyzet rosszabbodik és kifejlődnek az olyan régiók, ahol az állam intézményei már nem tudnak működni”.

14. - A nemzeti kisebbségek elkobzott közösségi javairól kormánybizottság tárgyalt Bukarestben, aminek eredményeképpen a kolozsvári Brassai Sámuel Líceum épülete véglegesen az unitárius egyház tulajdonába kerül.

16. - A Felsőoktatási Tanács kolozsvári ülésén napirenden szerepel a magyar tannyelvű felsőoktatás fejlesztésének kérdéseit tekintette át a módosított Tanügyi törvény előírásainak tükrében. A Felsőoktatási Tanács a romániai felsőoktatási intézmények magyar nyelven oktató tanárai által választott testület.

20. - Az Alkotmánybíróság alkotmányosnak ítéli a Parlament által a tavaszi ülészek végén elfogadott módosított Tanügyi törvényt.

23. - Találkoznak Románia és Magyarország kormányfői. Marosvásárhelyen Radu Vasile és Orbán Viktor tárgyalása hat fontosabb kérdést érintett: a vízumkényszer esetleges bevezetése Magyarország részéről, a magyar nyelvű állami egyetem problémája, a magyarországi román-ság jelenlegi gondjai, Magyarország segítsége Románia euro-atlanti integrációjához, valamint a Vajdaság autonómia-koncepciója.

24. - Tusnádfurdón a X. jubileumi Bálványosi Nyári Szabadegyetem rendezvényeinek zárónapján részt vett és előadást tartott Orbán Viktor magyar kormányfő és Nicolae Manolescu, a Nemzeti Liberális Párt választmányának elnöke.

29. - Gheorghe Funar felszólította a kolozsvári magyar középiskolákat, hogy távolítsák el azokat a táblákat, amelyek magyar nyelven hirdetik az oktatási intézmény elnevezését. A polgármesteri hivatal ellenőrző bizottsága átfogó ellenőrzést tartott, miszerint a magyar nyelven is feltüntetett intézményjelzések törvényesen kerültek-e ki vagy sem. A Báthory István Elméleti Líceum vezetésére tízmillió lejes büntetést róttak ki a magyar nyelvű tábla elhelyezéséért. Hasonló sors várt az Apáczai Csere János és a Brossai Líceumra is.

29.–augusztus 1. - A román-magyar kormányközi vegyes bizottság ülésére érkező Martonyi János RMDSZ-meghívásra erdélyi körútra indul. Marosvásárhelyen, Fehéregyházán és Seges-váron a Petőfi Napok ünnepi megemlékezés-sorozaton részt vett Martonyi János magyar külügyminiszter is.

Augusztus

2. - „Óriási erő rejlik abban, hogy az RMDSZ egységes, és jelenlegi politikáját követi” – jelentette ki Martonyi János magyar külügyminiszter rövid erdélyi látogatásának tapasztalatait összegezve. Előtte Bukarestben Andrei Pleșu román kollégájával tárgyalt a magyar-román vegyes bizottság harmadik ülésén.

- A tanügyminiszter rendeletben hagyja jóvá az Erdélyi Református Egyházkerület kérését, hogy Marosvásárhelyen önálló jogi személyiséggel rendelkező, magyar oktatási nyelvű Refor-mátus Középiskola jöjjön létre.

3. - Emil Constantinescu elnök aláírja a Tanügyi törvényt módosító Sürgősségi kormányrendelet elfogadására vonatkozó törvényt.

4. - A Felsőoktatási Tanács július 16-án hozott határozatának megfelelően Kolozsváron talál-kozára került sor a szövetség vezetősége és a Babeş-Bolyai Tudományegyetem tanárainak rész-vételével. Napirenden a Tanügyi törvény alkalmazásával kapcsolatos gyakorlati kérdések megvi-tatása szerepelt.

5. - Markó Béla a kormány- és az állam-főhöz intézett nyílt levelében az államosított ingatlanok visszajuttatásának fontosságára emlékeztet. Ezt az igényt az Európa Tanács Romániára vonatkozó felvételi határozatában megfogalmazzák a nyugati kormányok, köztük az Egyesült Államok képviselői is.

6. - Kolozsváron tanácskozott a Jakubinyi György római-katolikus érsek kezdeményezésére létrejött Történelmi Magyar Egyházfők Állandó Értekezlete. Napirenden a történelmi egyházak által létrehozandó erdélyi magánegyetem kérdésköre. Ennek központja – RMDSZ-vélemény szerint – csak a magyar nyelvű egyetemi oktatás tudományos és szakmai háttérrel biztosítani tudó Kolozsvár lehet.

23. - A Kárpát-medencében működő hungarológiai tanszékek tanárai, diákjai és más tanüggyel foglalkozó értelmiségiek részvételével, a Nemzetközi Hungarológiai Központ szervezésében Budapesten került sor a *Magyar egyetem kisebbségi körülmények között* című kerekasztal-beszélgetésre.

Szeptember

2. - A Kormány megtárgyalta és elfogadta a külügy-, a hadügy- és a művelődési miniszter által beterjesztett határozattervezetet az aradi vértanúk emlékművének visszaadásáról az Assisi Szent Ferenc Rendnek.

- Markó Béla szövetségi elnök bukaresti hivatalában fogadta Joseph Biden szenátort, az Amerikai Szenátus külügyi bizottságának rangidős demokrata tagját, aki a Balkánon tett több-napos körútja során a térség nemzeti kisebbségeinek helyzetét elemezte. A Koszovóból érkező amerikai politikus hazánkban találkozott Emil Constantinescu államfővel, Radu Vasile miniszterelnökkel és Andrei Pleşu külügyminiszterrel is. Az RMDSZ elnöke felvázolta a jelen-legi politikai helyzetet, és ismertette a magyar közösség gondjait.

4. - Az ÜE Oktatási Főosztálya és a Tanügyminisztérium kisebbségi államtitkársága Kolozs-váron tanácskozást szervez az erdélyi magyar szakoktatás helyzetéről. Megállapították: jelentős előrelépés tapasztalható a szakközépiskolai, szakmunkásképző és inasiskolai osztályok tekintetében. Elemezték a magyar tannyelvű szakképzés továbbfejlesztésének lehetőségeit.

15. - Bukarestben ülésezett a romániai magyar történelmi egyházak egyeztető tanácsa. A testület az önálló magyar nyelvű magánegyetemmel kapcsolatos szándéknyilatkozatban egy alapítvány létesítésének a szükségességét fogalmazza meg.

13. - A romániai magyar egyetemi hálózat bővítésének lehetőségeiről, az erre szánt magyar-országi kormánytámogatásról, a hazai kisebbségek általános helyzetéről is tárgyalt Kolozsváron Szabó Tibor, a Határon Túli Magyarok Hivatalának (HTMH) vezetője az

RMDSZ képviselőivel. A megbeszélésen a tavalyi együttműködésen kívül szóba jött például a határon túli magyar közösségek tagjainak a schengeni térségbe történő majdani beutazásának kérdése, tárgyaltak a 2000 évi millenniumi rendezvényekről, illetve gazdasági vonatkozású eseményekről: expók, kiállítások szervezése, kis- és közepes vállalkozások közötti együttműködés erősítése.

18. - A Marosvásárhelyen ülésező Szövetségi Képviselők Tanácsa (SZKT) fontosabb napirendi pontjai között szerepelt a Szabályzat-Felügyelő Bizottság és az Etikai Bizottság Működési Szabályzatainak megvitatása és elfogadása. A testület elfogadta a Szövetségi Egyeztető Tanács (SZET) szeptember 17-én közzétett állásfoglalását. Ebben a SZET „üdvözli történelmi egyhá-zaink azon szándéknyilatkozatát, amelynek értelmében felvállalják a magyar nyelvű felső-oktatás érdekében egy alapítványi magyar magánegyetem létrehozását Kolozsvár székhellyel.

20. - Markó Béla Bukarestben fogadja Alföldi László kolozsvári magyar főkonzuli, aki ezen a napon foglalja el hivatalosan tisztségét. A főkonzullal közösen tartott sajtótájékoztatón Markó Béla szövetségi elnök Gheorghe Funar újabb provokációja kapcsán kifejtette, hogy „a kolozsvári polgármester nem először uszít ilyen nyilvánvalóan sovén és hangulatkeltő módon. Ez ellen nem az RMDSZ-nek, nem a politikai erőknek kell tettelesen fellépniük, hanem a törvényszegésekre szakosodott szervezeteknek, a törvénykezés intézményeinek. Az RMDSZ politikai tényező, nem törvénykező, de a maga részéről kezdeményezni fogja a Gheorghe Fimar elleni eljárást”.

24. - Az magyar-román jogászfórum megnyitása alkalmából Temesvárra érkezett Dávid Ibolya magyar igazságügyi miniszter. Találkozott Valeriu Stoica román igazságügyi miniszterrel, és egyeztettek az október 6-i ünnepek kérdésében is, ahol a tervek szerint a két ország kormány-fője elhelyezi az emlékpark alapkövét.

28. - A román-magyar emlékpark kialakítása Aradon a történelem értelmezésének megváltoztatásához vezethet: a meg nem értés és a viszály helyét átveheti a megbékélés egy olyan Euró-pában, ahová Romániának és Magyarországnak közösen kell belépnie – jelentette ki Valeriu Stoica igazságügyminiszter nyilatkozatában. A miniszter szólt arról is, mi vezette a román felet annak az elképzelésnek az elfogadásához, hogy a több mint hét évtizede lebontott aradi Szabadság-emlékművet egy román-magyar emlékparkban állítsák fel ismét.

29. - Az Európai Néppárt politikai burójának brüsszeli összejövetelén jóváhagyták az RMDSZ csatlakozását társult tag minőségben.

30. - A Hivatalos Közlönyben megjelenik az a kormányhatározat, amely a román-magyar megbékélési parkra vonatkozik. E szerint a megjelenéstől számított hét napon belül az Aradi Városi Tanács köteles a Művelődési Minisztérium rendelkezésére bocsátani egy földterületet

Október

5. - Tizenkettő-tizenegy arányban utasította el az Aradi Városi Tanács azt a tervezetet, amelynek értelmében a tanács a Művelődési Minisztérium kezelésébe adta volna át a tervezett román-magyar megbékélési emlékpark területét. A tanácsülésen az ellenzéki előljárók azzal érveltek, hogy a telekkönyvi kivonaton szereplő 1909-es bejegyzés szerint a térség a városé, az állami tulajdonjogot igazoló bejegyzés viszont idén október elsején, a kormánydöntést követően kelt, vagyis a bejegyzés jogszerűtlen.

6. - Az aradi vértanú tábornokok kivégzésének 150. évfordulójáról emlékeztek meg Aradon a minorita rend zsúfolásig megtelt templomában. Az istentiszteleten, amelyet a romániai magyar történelmi egyházak nyolc püspöke mutatott be, jelen volt Dávid Ibolya magyar igazságügyi, Katona Kálmán magyar közlekedési, hírközlési és vízügyi miniszter, Homoki János, a magyar Honvédelmi Minisztérium államtitkára, valamint a magyar kormányfő felesége, Lévai Anikó.

Az istentisztelet megkezdése után a templommal szemben a Nagy-Románia Párt mintegy száz híve gyűlt össze, és hangos tüntetésbe kezdett. A nacionalista tüntetők román zászlókat lobogtattak, a román himnuszt énekelték, pártjukat éltették és magyarellenes jelszavakat skandáltak. A rendőrség kordonnal akadályozta meg, hogy a tiltakozók az utca templom felőli oldalára menjenek.

7. - Az 1999. október 6-án Aradon történetekkel és az előző napok ehhez kapcsolódó eseményeivel kapcsolatban közzétett nyilatkozatban az RMDSZ úgy ítéli meg, hogy ismételen a magyarellenes hangulatsztítás jól bevált módszerével állunk szemben, egyes politikusok és újságírók szándékosan félrevezetik a román közvéleményt, eltorzítják az igazságot, és a történelemhamisító nacionalista-kommunista szemléletet éltetik tovább. A kormányülés alkalmával az RMDSZ felszólította Constantin Dudu Ionescu belügyminisztert az aradi incidens kivizsgálására, és a bujtogatók felelősségre vonására.

9. - A Nemzeti Kisebbségvédelmi Hivatal „A nemzeti kisebbségek bemutatkoznak” című rendezvénysorozata keretében az örmény kisebbség ismertette Kolozsváron történelmi múltját, kultúráját és hagyományait. A rendezvényen jelen voltak Buchwald Péter alprefektus, Sebesi Karen Attila, az RMDSZ művelődési és egyházügyi ügyvezető alelnöke, Soltész Levente magyar konzul, Farkas Ernőd, az amerikai információs iroda képviselője, az RMDSZ, a Német Demokrata Fórum és a Romák Pártja helyi szervezetének vezetői, valamint az Arménia Alapítvány és az Örmény-Magyar Baráti Társaság képviselői.

26. – Gheorghe Funar kolozsvári polgármester bejelentette: a legközelebbi tanácsülésen határozat-tervezetet terjeszt elő a „Kolozsvárhoz nem méltó személy” cím és a „haza- és nemzet-árulók” részére az „árulók temetője” létrehozására.

28. – Eckstein-Kovács Péter a Román Televízió vezetésével való találkozója után elmondta: a vezérigazgató biztosította arról, hogy az esetleges műsoridő-változtatások során semmiképpen nem a magyar vagy a német nyelvű adásokat fogják megrövidíteni.

November

1. - Az RMDSZ Kolozs megyei szervezetének képviselői elítélték a kolozsvári polgármester újabb provokatív kezdeményezését: Ion Antonescu marsall szobrának felállítását Kolozsváron.

17. - Egyelőre csak szándéknyilatkozat formájában létezik az az erdélyi alapítvány, amely az Erdélyben tervezett magyar nyelvű egyetem létrehozásához kétmilliárd forint támogatást fog kapni a magyar kormánytól – nyilatkozata Mikó Lőrinc, a romániai magyar történelmi egyházak tanácskozó testületének titkára. Az alapítványi egyetem székhelye Kolozsváron lesz, s ennek karai és részintézményei Erdély különböző régióiban fognak működni.

26. - A magyar történelmi egyházak képviselői az államfőhöz intézett levelükben kiábrándultan állapítják meg, hogy tízévi huzavona után sem sikerült elfogadni egy demokratikus elveken alapuló vallásügyi törvényt, amely teljes mértékben biztosítaná az egyházi autonómia tiszteletben tartását, lehetővé tenné a kommunista vezetés által elkobzott

javak visszaszolgáltatását, illetve az 1948-ban megszüntetett felekezeti oktatás újrászervezését.

30. - Max Van der Stoel találkozott a Babeş-Bolyai Tudományegyetem vezetésével. Az EBESZ kisebbségügyi főbiztosa kétnapos kolozsvári tartózkodása alatt a BBTE multikulturalizmusát, annak alkalmazását vizsgálta felül, találkozott Szilágyi Pál soros rektorral, külön-böző fakultások vezetőivel.

December

2. - Markó Béla szövetségi elnök, Eckstein-Kovács Péter kisebbségvédelmi miniszter, Verestóy Attila szenátusi frakcióvezető és Kötő József tanügyi államtitkár az RMDSZ bukaresti elnöki hivatalában fogadták Max van der Stoelt, az EBESZ kisebbségügyi főbiztosát és a küldött-ségben levő oktatás-ügyi szakértőket. Az EBESZ főbiztosa beszámolt eddigi romániai látogatásáról, és aziránt érdeklődött, hogy az RMDSZ hogyan értékeli az oktatási törvény elfogadása óta történeteket, illetve hogyan látják az RMDSZ vezetői a multikulturalitás bővítésének lehetőségeit.

8. - Marosvásárhelyen szervezett szemináriumot a Project on Ethnic Relations, az etnikumközi kapcsolatokkal foglalkozó nemkormányzati szervezet. Témája: a jó etnikumközi kapcsolatok a hatóságok és nemkormányzati szervezetek (NGO) együttműködése révén. Jelen voltak a Pro Európa Liga, PER, Civitas, Wassdas, Fialok Mozgalma a Békéért, Cassrom, Outward Boud szervezetek, valamint a Nemzeti Kisebbségvédelmi Hivatal kolozsvári kirendeltsége, illetve a kolozsvári rendőrség keretében működő kisebbségi hivatal képviselői. A Maros megyei hatóságok: prefektúra, polgármesteri hivatal, rendőrség nem képviseltették magukat a rendezvényen.

10. - Az Európai Unió tagországainak állam- és kormányfői Helsinkiben úgy döntöttek, hogy jövőre megkezdik a csatlakozási tárgyalásokat Máltával, Bulgáriával, Lettországgal, Litvánia-val, Romániával és Szlovákiával, és megerősítették Törökország tagjelöltségét.

14. - Teljes bizonytalanság lett úrrá a román belpolitikai életben, miután előbb lemondott tisztségéről a parasztpárt (PNȚCD) mind a hét minisztere, majd szolidaritásból hasonló lépésre szánták el magukat a többi tárcák vezetői is. A lemondott politikusok felszólították Radu Vasile kormányfőt, kövesse példájukat, a PNȚCD pedig megvonta bizalmát a miniszterelnöktől. Vasile nem mondott le, s maradt kormány nélküli kormányfő.

17. – Emil Constantinescu államfő hivatalosan közölte, Mugur Isărescut, a Román Nemzeti Bank kormányzóját bízta meg kormányalakítással. Erről az elnök és a koalíciós pártok vezetői állapodtak meg, noha egyesek kifogásolták, hogy az új kormányfőt nem a (PNȚCD) adja.

21. - A Szenátus és a Képviselőház együttes ülésén megszavazták az új kormányfőt és kabinetjét. Ezt megelőzően a parlamenti szakbizottságok meghallgatták a kormány új tagjait. Mugur Isărescu független, technokrata kormányfőnek négy miniszterelnök-helyettesi hatáskörű állam-minisztere lesz: Mircea Ciumara (PNȚCD), a gazdasági-pénzügyi koordinációs bizottság elnöke, Petre Roman (PD) külügyminiszter, Valeriu Stoica (PNL) igazságügyi miniszter és Hajdu Gábor (RMDSZ) egészségügyi miniszter.

Összeállította:

K. Bodor András
és **Papp Gyula Attila**

Közéleti krónika, 1999

Az Agache-per január 18-i tárgyalásán megjelent Paizs Ottó vádlott, nem tudott eljönni a másik vádlott, Héjja Dezső, mert ágyhoz kötött súlyos beteg. Filip Orbán Daniela és Konrád János vádlottak tartózkodási helye ismeretlen. A mostani tárgyaláson Paizs Ottót hallgatták ki, aki elmondta, hogy azon a napon maximum tíz percre hagyta el munkahelyét, el a borbélyüzletet. A tanúk elmondták, hogy Paizs nem is ment a verekedés közelébe. Az özvegy egymilliárdos kártérítést követelt, továbbá a temetési költségeket. Fazekas Forró Csilla védőbeszédében kitért arra, hogy 1989 decemberében máshol is sor került hasonló cselekményekre, de csak Hargita és Kovászna megyében ítélik a – vélt – elkövetők felett. /Béres Katalin: Az Agache-per. Eskü – Biblia nélkül. = Brassói Lapok (Brassó), jan. 22-28./

Előzmény. 1989. decemberében a népharag végzett Agache milicistával Kézdivásárhelyen, özvegye pert indított. Jellemző, hogy nyolc éven át az ügyészség nem is tudott előállítani tetteseket. /Brassói Lapok (Brassó), 1998. nov. 13./

Elhunyt Dész nagy festője, a 90. évében járó Incze János Dész, aki Dész nevét „immár végérvényesen beírta a nagyvilág művészeti vérkeringésébe” – írta róla Németh Júlia. Állandó ihletforrása volt ez a kisváros. /Németh Júlia: Incze János Dész /1909-1999/. = Szabadság (Kolozsvár), febr. 5./

Incze János Dész /Szinérváralja, 1909. okt. 19. – Dész, 1999. febr. 3./

Február 7-én tartotta Gyimesbükkön évi közgyűlését a Moldvai Csángó-magyarok Szövetsége, melyen megjelent Kötő József oktatásügyi államtitkár is. Kötő József ismertette, hogy miniszteri rendelet intézkedett az anyanyelvi órák bevezetéséről a klézsei iskolaközpontban. Az államtitkár ígéretet tett az oktatás beindításának további ellenőrzésére. /Csángómagyarok közgyűlése. = Romániai Magyar Szó (Bukarest), febr. 10./

Háromszori halasztás után február 15-én a bukaresti táblabíróság ítéletet hirdetett az Agache-perben: Filip Orbán Daniela hét év börtön, Héjja Dezső és Paizs Ottó négy év, Reiner Anton három év, Konrád Jánost felmentették. A négy elítélt összesen tízmillió lejt köteles fizetni Agache Ileanának, az özvegynek a temetés és a síremlék költségeire, ötvenmilliót az özvegynek és külön ötven-ötven milliót az elhunyt négy gyermekének, továbbá meg kell fizetniük a perköltséget is. Frunda György védőügyvéd hangsúlyozta, hogy az ítélet igazságtalan, a tárgyaláson is elmondta: az ártatlanul megvádoltak esetében szó sincs bűncselekményről. /Béres Katalin: Az ítélet. = Brassói Lapok (Brassó), febr. 19./

A moldvai csángók két vezetője, Csicsó Antal, a Moldvai Csángó-magyarok Szövetségének alelnöke és Nisztor Mihály az Európai Unió egyik bizottságának meghívására Brüsszelbe utazott, ahol január 13-14-én a Regionális Bizottságnak /The Committee of the Regions/ a legelesettebb kisebbségi kultúráknak szentelt rendkívüli ülésén vett részt. A szakértők kifejtették, hogy jövőjük akkor biztosított, ha a hatóságok támogatása mellett a csángók ügyeket maguk a csángók intézhetik. /B. Kovács András: Csángók Brüsszelben.

= Erdélyi Napló (Nagyvárad), febr. 2., B. Kovács András: Csángók az Európai Unió székházában. = Háromszék (Sepsiszentgyörgy), febr. 9., B. Kovács András: Saját intézményt kér a moldvai magyarság képviselője. = Szabadság (Kolozsvár), febr. 22./

Február 20-án súlyos betegségben elhunyt Plugor Sándor /Sepsiszentgyörgy/ grafikus művész. /Brassói Lapok (Brassó), febr. 26./

Plugor Sándor /sz. Kőkös, 1940. márc. 4./ Kolozsváron végezte el a képzőművészeti főiskolát, majd rajztanár volt, 1970-től Sepsiszentgyörgyön a múzeum /ma Székely Nemzeti Múzeum/ munkatársa. Kiállításai voltak Magyarországon, az USA-ban, Németországban, Lengyelországban is.

Szászrégenben tíz éve plébános Palkó Benedek. Ez elmúlt években létrehozta az öregek otthonát, a diákkollégiumot és most épül az árvaház a kallódó magyar árvagyermek számára. /Balázs János: A vándorbot felette kényszerű viseletéről. = Brassói Lapok (Brassó), febr. 26./

Valeriu Tabără, a Román Nemzeti Egységpárt elnöke felszólította híveit, verjék le a kétnyelvű táblákat, hiszen azok Erdély „magyar térhódítását” kívánják legalizálni. Szavait megfogadták, mert a Kolozsvár-Szatmárnémeti útvonalon, a kalotaszegi falvaktól Szilágyballán át Ákosig mindenütt festékekkel befújták a kétnyelvű táblákat. /Tabără uszítása bejött. = Romániai Magyar Szó (Bukarest), febr. 27-28./

A Királyhágómelléki Református Egyházkerületet 2 millió lejmel büntette a pénzügyőrség. Az ellenőrök törvényellenesnek tartották, hogy az egyházkerület belső pénzügyvitelét két nyelven vezetik. Az egyházkerület nyilatkozatában tiltakozott a határozat ellen, hivatkozva a vallásügyi törvényre, amely szerint a kultuszok belső gyűléseiken és működésük rendjében híveik anyanyelvét használhatják. /Pénzbírság a kétnyelvűségért. Cinkos a rágalmozással foglalkozó román sajtó. = Szabadság (Kolozsvár), márc. 5./

Marosvécs szellemében alakult meg 1995-ben az Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány Székelyudvarhelyen. Elnöke, Lőrincz György író elmondta, hogy megalakításával erősíteni akarták az írói szolidaritást. /Lukács Csaba: írószakszervezet Marosvécs szellemében. = Erdélyi Napló (Nagyvárad), márc. 9./

A Romániai Magyar Gazdák Egyesülete március 6-án Kisiratoson tartotta IV országos küldöttgyűlését. Az RMGE 1990-1994 között főképpen a gazdakörök szervezésével foglalkozott, ekkor alakult meg a gazdakörök 90%-a. Jelenleg 174 bejegyzett gazdakör van. /Péterszabó Ilona: Kisiratos volt a házigazdája az RMGE IV országos küldöttgyűlésének. = Romániai Magyar Szó (Bukarest), márc. 10./

Gheorghe Funar, Kolozsvár polgármestere közleményben hívta fel a város lakosságát arra, hogy a március 15-i ünnepekre nem adott engedélyt. Közleménye szerint az RMDSZ által kezdeményezett rendezvények alkotmány- és törvényellenesek, a román lakosság ellen irányulnak, kifüggesztik Nagy-Magyarország zászlaját, eléneklék Magyarország himnuszát. Funar felszólította a prefektust, a rendőrséget és a hírszerző szolgálatot, hogy filmezze a résztvevőket, rögzítse a felszólalásokat, azonosítsa a megjelenteket

bíróság elé állítás céljából. /Akiknek ünnepünk állam- és törvényellenes. = Szabadság (Kolozsvár), márc. 13./

Kolozsváron ismeretlen tettesek hajnalban csákánnyal kezdték bontani a Mátyás-szobor talapzatát. Boros János tanácsos elmondta, hogy a városi tanácsülésen az RMDSZ-tanácsosok újra fel fogják vetni a szobor védelmének kérdését. /Szabó Csaba: Csákánnyal bontják a talapzatot. = Szabadság (Kolozsvár), márc. 17./

Dr. Marton József, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológiai Karának dékánja elmondta, hogy a kar 1996 óta működik. Összesen 100 növendékük van. Az 1999-2000. tanévre 60-as létszámot hagyott jóvá a minisztérium, ebből 15 hely a történelem mellékszakosoké, 25 pedig a filológusoké. Ezek az állami költségvetésből fizetett helyek. /Csúcs Mária: Célok és lehetőségek. Interjú dr. Marton József, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológiai Karának dékánjával. = Vasárnap (Kolozsvár), márc. 21./

Kiásták Szent László kőszobrát Nagyváradon, az egykori múzeum udvarán. A hatvanas évek elején temették el a múzeum munkatársai, hogy megmentésük az utókor számára. A szobor aránylag jó állapotban vészelt át a földben töltött évtizedeket. Szent László szobrát a Szent László téren állították fel 1738-ban. Az államosításkor a szobrot a püspökségi kertbe dobták, innen vitték át a múzeum udvarára, itt ásták el később. /Kiásták Szent László kőszobrát. = Bihari Napló (Nagyvárad), márc. 26./

A Moldvai Csángó-magyarok Szövetsége 1998. december 28-án és 1999. február 7-én levélben fordult a iaşi püspökséghez, magyar nyelvű szentmisék engedélyezését kérve. A levélben szerepelt az is, hogy Klézsén, ahol magyar nyelvű oktatás újraindítását tervezik, 1998 novemberében az egyik vasárnap Augustin Pascariu pap a szentmisén felszólította a híveket, hogy „végezzenek gyorsan azokkal, akik magyar tannyelvű oktatást kémelek”. Nem ő az egyedüli pap, aki megfélemlítést gyakorol. /Tilos magyarul. = Európai Idő (Sepsiszentgyörgy), márc. 27./

Érszentmihályon is megjelent a kétnyelvű helységnevtábla, de nem sokáig, mert máris lefestették a magyar elnevezést. /Szatmári Friss Újság (Szatmárnémeti), ápr. 6./

Április 4-én, 70. életévében elhunyt Balogh Dezső nyugalmazott egyetemi tanár. Marosvásárhelyen végezte a középiskolát, majd a Bolyai Tudományegyetemen, magyar szakon szerzett diplomát, az egyetemen a magyar nyelvészet tanára volt. /László Ferenc: Búcsú a magyar nyelv szerelmesétől, dr. Balogh Dezsőtől /1930-1999/. = Szabadság (Kolozsvár), ápr. 9./ Balogh Dezső /Mezőcsávás, 1930. jan. 22. – Kolozsvár, 1999. ápr. 4./ az egyetemen tanított 1959-től 1995-ig.

A két egymással szinte összenőtt falu, Iriny és Érdengeleg kétnyelvű helynévtábláin a magyar nevet ismeretlenek fekete festékkel bemázolták. /Szatmári Friss Újság (Szatmárnémeti), ápr. 9./

Nagyváradon egy ismeretlen férfi fényes nappal felmászott Szent László bronzszobrára és letörte a korona keresztjét. /Szoborgyalázás fényes nappal. = Bihari Napló (Nagyvárad), ápr. 8./

Szászrégenben a harmincas években egyenlő arányban éltek magyarok, szászok és románok. A szászok közül az 1945 utáni megtorlások, majd a Ceaușescu-rendszerben folytatott emberkereskedelem következtében alig maradt néhány. A magyarság viszont máig megőrizte egyharmados arányát. A negyvenezer lakosú városban tizennégyezren vallják magukat magyarnak. Fél évszázados szünet után márciusban újraindult – Szászrégen és Vidéke címen – a magyar nyelvű folyóirat. A magyar közösség kulturális életét a Kemény János Művelődési Társaság fogja össze. /Szentgyörgyi László: Egy életképesnek tűnő magyar közösség. = Erdélyi Napló (Nagyvárad), ápr. 13./

Az új magyar nyelvű gyülekezeti lap, a Nagyvárad-Réti Kürtszó, a Nagyvárad-Rét református egyházközség kiadványa beszámolt az új lelkipásztor, Pálfi Józsefet beiktatásáról. /Új lelkipásztora van a Nagyvárad-Rét református egyházközségnek. = A Nap (Bukarest, a Ziu magyar nyelvű hetilapja), ápr. 15./

Kilenc évig tartó pereskedés után végre megszületett a bírósági döntés: a református egyház visszanyerte nagyvárad-i székházát. /Pert nyert a református egyház. = Romániai Magyar Szó (Bukarest), ápr. 23./

Április 29-én Budapesten átnyújtották Benkő Samu /Kolozsvár/ művelődéstörténésznek a Magyar Művészeti Akadémia aranyérmét. /Romániai Magyar Szó (Bukarest), máj. 1./ Benkő Samu /sz. Lőrincfalva, 1928. február 25./ nyugdíjba vonulásáig az Akadémia kolozsvári könyvtárának volt tudományos főmunkatársa. Az erdélyi művelődés-történész 1990 óta a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja. /Szabadság (Kolozsvár), máj. 3./

Az oktatásügyi minisztérium elfogadta a kolozsvári Báthory István alapította iskola ismételt kérését, hogy a tanintézményt az alapítójáról nevezzék el. Az iskola hivatalos neve: Báthory István Elméleti Líceum. /Balló Áron: Most már hivatalosan is Báthory István Líceum. = Szabadság (Kolozsvár), máj. 3./

Az aradi Jelen és a temesvári Heti Új Szó kiadói évek óta keresik az együttműködés lehetőségét. Májustól az aradi és temesvári régióban párhuzamosan két magyar nyelvű lap jelenik meg: a pénteki Heti Új Szó ismert formájában és szerkezettel, valamint a két lap közös szerkesztésében napvilágot látott Nyugati Jelen napilap. /Új napilapunk: a Nyugati Jelen. = Romániai Magyar Szó (Bukarest), máj. 3./ Az első, 20 oldalas szám az 1999. április 30. – május 2. dátumot viselte. /Romániai Magyar Szó (Bukarest), máj. 6./

Szamosújváron a Téka Alapítvány könyvtárának tízezer kötete van, ebből helyszűke miatt csak hétezer található meg a polcokon. Emellett olvasható még kb. ötezer folyóirat is. /Nincs elég hely a Téka-könyvtárban. = Szabadság (Kolozsvár), máj. 6./

Az elmúlt évben nyílt meg Gyergyószentmiklóson a hajléktalanok tizenöt férőhelyes otthona, melynek jelenleg hét lakója van. /Gyergyói Kisújság (Gyergyószentmiklós), máj. 7./

A Babeş-Bolyai Tudományegyetemnek 17 600 hallgatójából körülbelül 4000 magyar, közülük 2500 tanul teljesen magyarul. Ez fejlődést jelent az egyetemen, azonban jogon és a közgazdaságon nincs magyar nyelvű képzés, holott nagyon nagy szükség lenne rá – nyilatkozta Szilágyi Pál rektorhelyettes. /Csomafáy Ferenc: A magyar tannyelvű egyetem a román állam kötelessége = Romániai Magyar Szó (Bukarest), máj. 7./

Óradnán, az iskolájától 1965-ben végképpen megfosztott, közel 800, magát magyarnak valló római katolikus hívő egy új épület birtokosává vált: május 4-én felavatták a Reményik Sándor Római Katolikus Kulturális és Népművelő Házat. Az épület falára emléktábla került Reményik Sándor nevével. A szentmisét Bálint Lajos érsek celebrálta. /S. Muzsnay Magda: A szörványvidék ünnepe. = Szabadság (Kolozsvár), máj. 4., Guther M. Ilona: Küzdelem a megmaradásért. = Romániai Magyar Szó (Bukarest), máj. 8./

A budapesti Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem nyáradszeredai levelező kertész-mérnök konzultációs központjának 54 végzettje veheti át magyarországi diplomájának honosított változatát. Három hónap alatt végezték el a honosítást, ami romániai viszonylatban rekordidőnek számít. /Dr. Jakab Sámuel: Honosították a kertész-mérnöki diplomákat. = Népújság (Marosvásárhely), máj. 8./

Szatmárnémetiben a romániai magyar oktatásról rendezett tanácskozás résztvevői egy lehallgatókészülékre bukkantak. Történt pedig mindez azon a napon, amikor Frunda György szenátor azt magyarázta éppen Szatmárnémetiben, hogy miért is javasolja ET-beli jelentésében, hogy a titkosszolgálatok ne végezhesenek megfigyeléseket a kisebbségekkel szemben. /Lehallgatókészüléket találtak a magyar nyelvű oktatás kérdéseiről szervezett tanácskozás résztvevői! = Szatmári Friss Újság (Szatmárnémeti), máj. 8./

Az oktatási minisztériumi kisebbségi főosztály közzétette jelentését az 1998/99-es tanévre vonatkozóan. Az egyetemi szint alatti oktatásban Romániában 4,2 millió tanuló részesül, ennek 5,23%-a nemzetiségi, s a kisebbségek 90%-a magyar. Ez 197.694 magyar tanulót jelent. A tanulónemzedék az ország lakosságának 19 százalékát képezi, akkor az 1,7 millió magyarra vetítve 323 ezer magyar tanulónak kellene lenni. A különbség 125 ezer fő, ennyivel kevesebb gyermek született, sokan elköltöztek az országból, továbbá sok magyar gyermek román iskolába jár. Az országban 277.666-an járnak egyetemre, 4,8%-uk kisebbségi, ez 13.300 hallgatót jelent. A jelentés második részében már 14 ezer kisebbségről van szó. Ráadásul ezek az adatok eltérnek az Adevărulban megjelent, Murvai László minisztériumi főosztályvezetőre hivatkozó adatokról. /Szilágyi Aladár: Egy jelentés és ami mögötte van. = Bihari Napló (Nagyvárad), máj. 14./

A nemrégiben Érszentkirályon felállított kétnyelvű helységnévtábla magyar feliratát ismeretlenek lemeszelték. /Az érszentkirályi helységnévtáblát sem kímélték. = Szatmári Friss Újság (Szatmárnémeti), máj. 27./

Május 14-én jelentették be hivatalosan Csíkszeredában: megnyitotta kapuit a város első hivatásos színháza, a Játékszín. Az önkormányzat támogatásával megalakult csíki teátrum első bemutatójára (Szép Ernő: Vőlegény) idén ősszel kerül sor, jelenleg a társulatszervezés és intéz-

ményépítés folyik. Parászka Miklóst hívták meg művészeti vezetőnek, az új „székely színháznak” a Városi Művelődési Ház (képünkön) ad egyelőre otthont. /Csíkszereda magyar színészete. = Szabadság (Kolozsvár), máj. 31./

Reizer Pál megyéspüspök május 28-án felszentelte Nagykárolyban a Fényi István Ifjúsági Klubot és könyvtárat. A klubot 10 millió lejes beruházással újította fel a Pietas Keresztény Kulturális Egyesület, ismertette a klub létrejöttének történetét Visnyai Csaba, az Egyesület elnöke, aki egyben a Római Katolikus Teológiai Líceum igazgatója is. /Reizer Pál püspök felavatta a nagykárolyi Fényi István ifjúsági klubot és könyvtárat. = Szatmári Friss Újság (Szatmárnémeti), máj. 29./

Február elején Csicsó Antal, Moldvai Csángó-Magyarok Szövetségének elnöke azt nyilatkozta, hogy heteken belül egy magyar tannyelvű osztályt indítanak Klézsén. A csíksomlyói búcsún jelen levő Csicsó Antal elmondta, hogy mégsem indult magyar osztály, esetleg az 1999-2000-es tanévben kerül rá sor. A többszöri ígéret és azok rendszeres megszegése azonban elcsüggeszti az érdekelteket. /Csángó családások. = Új Kelet (Gyergyószentmiklós), jún. 1./

Marosvásárhelyen a táblák lefestése folyik, a durva, magyarellenes megjegyzések sem maradnak el. A helyi Cuvântul liber lapból árad a magyarellenesség. /Máthé Éva; Ellen-kampány. = Romániai Magyar Szó (Bukarest), jún. 5./

Június 5-én Bukarestben román-magyar labdarúgó-mérkőzés volt, a románok győztek. A mérkőzés előtt a román lapok egy része nacionalista indulatokat szított: a *Gazeta Sporturilor* megszólaltatta Gheorghe Funart, aki szerint „a magyarok a génjeikben hordják a gyávaságot”, illetve Corneliu Vadim Tudor szenátort, a Nagy Románia Párt elnökét, aki úgy vélekedett, hogy „végre eljött az ideje annak, amikor a magyarok megbánják, hogy eljöttek Ázsiából”. Kolozsváron a szurkolók mintegy ezer fős csoportja a meccs után magyarellenes jelszavakat üvöltözött, és kövekkel dobálták Kolozsváron a magyar főkonzulátus épületét, amelynek több ablaka is betört. Nagyváradon ismeretlen személyek bezúrták az egyházkerület püspöki épületének néhány ablakát. /Országszerte hajnalig ünnepelték a román válogatott győzelmét. Kolozsváron betörték a magyar főkonzulátus ablakait. = Szabadság (Kolozsvár), jún. 7./

A Fekete-Körös-völgyi magyarság 1996-ban határozta el egy belényesi szórvány-központ építését. Idén május 29-én felavatták Belényesen a Megmaradás Házát. A házépítő Zsisku János belényesi lelkész köszöntötte a vendégeket, majd szórványkonferenciát tartottak pedagógusok, értelmiségiek részvételével. /Szakács Árpád: A Megmaradás Háza. = Erdélyi Napló (Nagyvárad), jún. 8./

Az idei Szabédi Napok során Dávid Gyula az erdélyi magyar irodalmi örökség sorsának és pusztulásának a helyzetképét vázolta fel. A kolozsvári Egyetemi Könyvtárnak 1989-ben még 84 magyar alkalmazottja volt, míg 1999-ben már csak 16 (takarítószeméllyel együtt!). /Zuh Imre; Nemzetben és Európában gondolkodott... = Erdélyi Napló (Nagyvárad), jún. 15./

A csíksomlyói Szent Anna Iskola, az ország egyetlen magyar nyelvű kiegészítő szak-iskolája kilátástalan helyzetben van. A tulajdonképpen Hargita és Kovászna megyei eny-hén és közepesen értelmi fogyatékos gyerekek tanítására hivatott iskola már évek óta

nem tudja fogadni a háromszékieket, helyhiány miatt. A 136 diák így is eléggé nyomorúságos körülmények között lakik, étkezik. /Adósságok és helyhiány hálójában. Túlélési gondok a csíksomlyói Szent Anna iskolánál. = Hargita Népe (Csíkszereda), jún. 16./

Márton Árpád képviselő a Háromszéken is felerősödött magyarellenes hangulatkeltést az országszerte felszított gyűlöletkeltő mesterkedésekkel hozta összefüggésbe. Elmondta azt is, hogy Háromszéken 47 állami fenntartású intézmény, gazdasági egység, hivatal vezetője közül mindössze 17 magyar nemzetiségű (a prefektus is román). /Flóra Gábor: Különben minden csendes. = Romániai Magyar Szó (Bukarest), jún. 21./

A Nemzeti Kisebbségek Tanácsa június 23-án Bukarestben tartotta meg soros negyedévi plenáris ülését. Megállapíthatták a kisebbségi iskolák tankönyvellátásának megoldatlanságát. A Kisebbségek Tanácsa a sajtóban megjelenő kisebbségellenes, idegengyűlölő, antiszemita megnyilatkozások ellen tiltakozó nyilatkozatot adott ki, felszólítva minden illetékes intézményt, hogy alkalmazza a Büntetőtörvénykönyv nemzetiségellenes, uszítást tiltó és büntető paragrafusait /Bartunek István: Tájékoztató – Nemzeti Kisebbségvédelmi Hivatal – Közönség- és sajtókapcsolatok főosztálya. = Romániai Magyar Szó (Bukarest), jún. 26./

Roos Márton, a Temesvári Egyházmegye új római katolikus püspöke elmondta, hogy az egyházmegyében a hívek száma ijesztően lecsökken, alig százhuszezren vannak. Visszakaptak néhány épületet – köztük a püspöki palotát –, elindították a római katolikus középiskolát, újjászületett néhány szerzetes- és apácarend, megszervezték a hittanoktatást az iskolákban. /Emitte spiritum tuum. Folytatni az építkezést – Simonyifalvától Orsováig. A Nyugati Jelennek nyilatkozik Msgr. Roos Márton, a Temesvári Egyházmegye új püspöke. = Nyugati Jelen (Arad, júl. 6./

Július 17-én a földvári fogolytábor áldozataira emlékeztek Hídvégen, a Brassó megyei Földvár közelében lévő háromszéki településen. Még nincs pontos adat arról, hányan pusztultak el a hírhedt földvári haláltáborban, és hányan szenvedtek a megaláztatás és az éheztetés miatt. Az emlékmű idén sem kerülhetett a földvári fogolytábor tömegsírájára, mivel a Brassó megyei tanács az utolsó pillanatban visszavonta az engedélyt. A fogolytáborban körülbelül hatezren sínylődtek 1944-45 között. /Emlékezés a földvári fogolytábor áldozataira. A Brassó megyei tanács nem engedélyezte az emlékmű felállítását. = Szabadság (Kolozsvár), júl. 19./

Simion Simon, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem ideiglenes rektora nyilatkozatában ellenezte az egyetemen belül az önálló magyar karok létrehozását. Simon elismerte ugyanakkor, hogy a közgazdaságtudományi és az európai tanulmányi karon nem folyik magyar nyelvű oktatás. – Ez a válasz a Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar oktatóinak döntésére, hogy az egyetem szenátusának első szeptemberi ülésén három új, magyar tannyelvű kar létesítését fogják indítványozni. /A Babeş-Bolyai rektora ellenzi a magyar karok létrehozását. = Szabadság (Kolozsvár), júl. 22./

Csicsó Antal, a Moldvai Csángó-magyarok Szövetségének alelnöke a vele készült interjúban kifejtette, hogy a moldvai, jászvásári székhelyű római katolikus püspökség 252 ezer katolikust tart nyilván. Közülük 200-220 ezer magyar eredetű, de a három-

négy csángó-magyar dialektus valamelyikét csupán 62-70 ezer személy beszéli, akiknek a fele, tehát mintegy harmincezer fő a magyarságát meg akarja tartani. Ezeket nevezzük mi csángó-magyaroknak, mondta Csicsó Antal. – A Moldvai Csángó-magyarok Szövetségének irodája 1997-ig Sepsiszentgyörgyön volt, amelyet akkor Bákóba költöztettek. – Azért harcolnak, hogy Klézsén és néhány csángó faluban, legyen hetente egy magyaróra. Azonban ezt sem sikerült elérni. Tokay György kisebbségügyi miniszter és később Kötő József tanügyi államtitkár is járt a helyszínen, de a kérést nem sikerült megoldani. /Tibori Szabó Zoltán: „Azt is tiltják, hogy az emberek házában magyarul beszéljenek” Beszélgetés Csicsó Antallal, a Moldvai Csángó-magyarok Szövetségének alelnökével. = Szabadság (Kolozsvár), júl. 27./

Gheorghe Funar polgármester a magyar nyelvű utcai tábláikért büntetést szab ki a három magyar kolozsvári középiskolára. /Ismét zaklatják a magyar középiskolákat. = Szabadság (Kolozsvár), júl. 30./

873 fős a lélekszámapadás a Királyhágómelléki Református Egyházkerületben 1999. első negyedévében: 496 keresztelés volt, ugyanakkor 1369 temetés. /Partiumi Közlöny (A Királyhágómelléki Református Egyházkerület hivatalos lapja, Nagyvárad), 1999. júl. 22. – IX évf. 10. sz./

Az 1998. évben a csökkenés 2079 fős volt /2424 keresztelés és 4503 temetés /. /Partiumi Közlöny, 1999. máj. 21./ 1997-ben a fogyás 2455 főt tett ki /2488 keresztelő és 4893 temetés/. /Partiumi Közlöny, 1998. márc. 24./

A Sulyok István Főiskola rektora, Kovács Béla arról tájékoztatott, hogy az 1998/99-es tanévben a főiskolának 527 hallgatója volt, köztük 60 végzős. A főiskola négy egyetemi és két főiskolai szakkal működik /vallástanár-szociális munkás, vallástanár-német tanár, közgazdaságtan-intézmények menedzselése, zenepedagógia-egyházi zene, tanítóképző-kántor-idegennyelv, tanítóképző (levelező tagozat), kántorvallástanár./Kovács Béla rektor: Tanévváró – 1999. = Partiumi Közlöny (Nagyvárad), 1999. júl. 22./

A magyar kormány az idén több mint 1 milliárd forinttal támogatja a határon túli magyarságot a nemzeti szellemi kulturális örökség ápolásában, fejlesztésében – jelentette ki Hámori József, a Nemzeti Kulturális Örökség minisztere július 31-én Marosvásárhelyen. /Egymilliárd forinttal támogatja a magyar kormány a határon túli magyarságot – jelentette ki Hámori József, a Nemzeti Kulturális Örökség minisztere. = Szabadság (Kolozsvár), aug. 2./

Az 1996 előtti, Virgil Măgureanu vezette Román Hírszerző Szolgálatnak /SRI-nek/ volt magyarfigyelő osztálya. A koalíciós kormány hatalomra kerülése után, melynek az RMDSZ is tagja, azt állították, hogy megszűnt ez az egység. 1999 elején azonban kiderült, hogy nem így van. Feltehetően 150-200 fő a létszáma annak az egységnek, melynek Székelyföld megfigyelése a feladata. /Ehrenkrantz Judit: Kétszáz fos az „L”-egység. A SRI figyeli Székelyföldet. = Udvarhely Szék (Székelyudvarhely), aug. 4./

A marosvécsi kastély parkjában elhelyezték gróf Wass Albert Amerikából hazahozott hamvait. Kötömbbe zártan ott nyugszanak földi maradványai egykori pálya-társa,

a helikoni összejövetelek házigazdája, báró Kemény János sírja mellett. /Marosvécsen, öreg tölgyek alatt. = Romániai Magyar Szó (Bukarest), aug. 11/

Kolozsváron újabb magyar utcaneveket töröltek el, a Dózsa György utca Ferdinánd román király nevét kapja, eltörölték a Bem József tábornok utcanevet, Herbák Jánosból pedig Matei Basarab lett. Az olyan történelmi utcanevek, mint a Kövespad (Pietroasa) és az Alkony (Amurgului) szintén új, jelentéktelen neveket kaptak. /Sz. K. [Székely Kriszta]: Ismét lefaragtak néhány magyar utcanevet. = Szabadság (Kolozsvár), szept. 1./

Románia mintegy 34 000 lutheránusa negyvenkét templomban dicséri Istent. – Erdélyben Brassóban van a legnagyobb lutheránus gyülekezet, az utóbbi években rendkívüli fejlődésnek indult a sepsiszentgyörgyi gyülekezet, ahol – külföldi segítséggel – templomot is sikerült építeniük. /Szabó Csaba: A lutheránus egyház ezredvégi gondjai. = Szabadság (Kolozsvár), szept. 2./

Manipulálják, hamisítják a népszámlálásokat Romániában, figyelmeztetett Benedek Gyula. Idézte Alexandru Radocea, az Országos Statisztikai Bizottság elnöke szavait: „...azt sem akarjuk kimutatni, hogy Romániában csak másfél millió magyar él. Tudjuk vagy sejtjük, hogy több. Ha másból nem, az 1990. május 20-i választások eredményéből”. /Benedek Gyula: Manipulálják, hamisítják a népszámlálásokat Romániában = Romániai Magyar Szó (Bukarest), szept. 13./

A Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen az 1999-2000-es egyetemi évben az általános orvosi karon a 250 hallgatóból 111 (44,4%) hallgatja az előadásokat magyar nyelven, a fogorvosin az 50-ből 17 (34%), a gyógyszerészetben az 50-ből 26 (50%). Ehhez kell még hozzászámítani a fizető hallgatókat, s így alakul ki majd a végleges arány. A nyugdíjazások miatt újólaj csökkent a magyar egyetemi tanárok száma: Gáspár István, Péter Mihály és Bocskay István professzorok nyugdíjazása nagy gondot jelent, s ez a helyzet a fogorvosi karon érezteti leginkább a hatását. A jövőben a nyugdíjazások tovább folytatódnak. /Évkezdés a MOGYE-en. = Népújság (Marosvásárhely), szept. 25./

Szeptember 18-án Kaplonyban Reizer Pál római katolikus püspök felszentelte az új templomot. Ez nagy esemény volt az itt élő 2800 lélekszámú római katolikus közösség számára. Kaplonyban az elöregedés nem tapasztalható, a fiatalok maradnak. Ebben az évben 24 keresztelezés volt és 20 elhalálozás. Biznak abban, hogy Kaplony soha nem jut Krasznasándorfalva, Homoród, Színfalva, Barlafalu, Szakasz és más falvak sorsára, ahol üresen maradtak a templomok, egy hónapban egyszer tartanak szentmisét, melyen 5-6 ember vesz részt. Kiürültek ezek a falvak, illetve feltöltődtek románokkal, romákkal. /Templomot szenteltek. = Romániai Magyar Szó (Bukarest), szeptember 29./

A hatvanéves Pál-Antal Sándor történész, levéltáros az országos levéltáros szakosító iskola tanára. A román levéltárosokat készítik fel Kiss Andrással és Zsemlyei Jánossal a magyar nyelvű dokumentumok tanulmányozására. – A levéltárosképzést a belügyminisztérium irányítja, oda magyart nemigen vettek-vesznek fel. Pál-Antal Sándor szakmájának utolsó mohikánja. Nem-

csak levéltáros, elsősorban a helytörténet-kutatás, a székelység, a magyarság történetének a kutatása foglalkoztatja. Pál-Antal Sándor összeállította a romániai aktív magyar történészeknek a lajstromát: 83 személy került ebbe a keretbe. A kutatóknak több mint 43 százaléka nyugdíjas. Az aktív történészek zöme hatvan-hetvenéves. Az utánpótlás most kezd kialakulni. /Böloni Domokos: A szakma utolsó mohikánja. Beszélgetés a hatvanéves Pál-Antal Sándorral. = Népújság (Marosvásárhely), szept. 30./

Szeptember 28-án megnyitották a Bethlen Gábor Kollégium /Nagyenyed/ épületében a tanítóképző főiskolát. Krizbai Jenő iskolaigazgató biztosította a jelenlevőket – a 24 sikeresen felvételizett főiskolai hallgatót –, hogy a kollégium befogadja és biztosítja a feltételeket a Babeş-Bolyai Tudományegyetem kihelyezett tagozataként működő intézménynek. A kezdet nehézségei megmutatkoznak, hiszen szinte egyszerre nyílnak meg Kolozsváron, Zilahon, Szatmárnémetiben, Kézdivásárhelyen és Székelyudvarhelyen a hasonlójellegű intézmények. A csaknem 1000 tanulóval működő sok profilú elméleti középiskola mellett ott van a 70 000 kötetes Dokumentációs Könyvtár, amelyeket az ifjú főiskolások kitűnően használhatnak. /Bakó Botond: Újra főiskola működik Nagyenyeden! = Szabadság (Kolozsvár), okt. 6./

A Házsongárdi temetőben nap mint nap törik szét a magyar sírköveket. Sok a ledöntött, összetört emlékmű. /Levey Ferenc: Lopják, ledöntik a Házsongárd sírköveit. = Szabadság (Kolozsvár), okt. 9./

Október 18-án az erdélyi magyar történelmi egyházak vezetőivel folytatott megbeszélést Bukarestben Radu Vasile miniszterelnök. Az erdélyi magyar egyházak vezetői a lelkészi fizetések hátrányos gyakorlatának megszüntetéséhez, az elkobzott egyházi ingatlanok visszaadásának felgyorsításához, a felekezeti oktatással kapcsolatos problémák megoldásához kérték a miniszterelnök segítségét, támogatását. – A találkozó után az egyházi vezetők hangsúlyozták, hogy született két sürgősségi kormányrendelet, amelyek alapján összesen 53 ingatlant kellett volna az egyházaknak visszakapniuk, azonban ezek közül mindössze 4-5 ingatlan került vissza tulajdonukba. Radu Vasile ígéretet tett a felvetett gondok orvoslására. – Az erdélyi magyar történelmi egyházak vezetőit szeptember közepén Emil Constantinescu államfő fogadta, aki a maga részéről szintén ígéretet tett a jogos problémák rendezésére. /Újabb bukaresti hitegetések. Erdélyi magyar történelmi egyházfőkkel találkozott Radu Vasile. = Szabadság (Kolozsvár), okt. 19./

Szilágyi Aladár megállapíthatta 1956-ról: „arányaiban a romániai magyarság körében több áldozata volt a bosszúhadjáratnak, mint a forradalom hónapjaiban.” /Szilágyi Aladár: A mi ötvenhatunk... = Bihari Napló (Nagyvárad), okt. 23./ A megtorlást mutatja, hogy 12-15-re tehető azoknak a magyaroknak a száma, akiket halálra ítélték. Romániai magyar kutatók becslése szerint a kínvallatásokba belehalt emberekkel együtt ez a szám az 50-et is meghaladja. – A román kommunista diktatúra börtöneiben, eddigi adatok szerint 182 római katolikus, 57 református, 11 unitárius és 11 evangélikus lelképásztor, esperes, püspök raboskodott. /Mózes Edith: 1956 emlékezete. = Népújság (Marosvásárhely), okt. 23./

Október 23-án Zsibón – a szörvány Szilágy megye szörvány városában – Magyar Házat avattak. Zsibón egyetlen általános iskolában működnek kislét-számú magyar osztá-

lyok. Középiskolai magyar nyelvű oktatás nincs a városban. /Z. Kerekes Edit: Végváraink egyike: Zsibó. = Szabadság (Kolozsvár), okt. 28./

Az erdélyi magyar civil szféra három jelentős szervezete, az Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság (EMT), a Kolozsvári Magyar Diákszövetség (KMDSZ) és a Romániai Magyar Közgazdász Társaság (RMKT) októberben közösen alapította meg az Erdélyi Civil Szervezetekért Alapítványt, melynek célja a nonprofit szervezetek közösségének felkarolása, hatékonyságának és eredményességének növelése. /Alapítvány az erdélyi civil szervezetekért. = Hargita Népe (Csíkszereda), nov. 10./

Mózes Árpád, az ágostai hitvallású zsinatpresbiteri evangélikus egyház püspöke, az erdélyi magyar evangélikusok sajátos gondjairól számolt be. Az evangélikus egyház országszerte szórvány jellegű, jelenleg 30-35 ezer magyar evangélikus hívőről tudnak. Ez a szám azonban nem tükrözi a teljes valóságot. Sepsiszentgyörgyön például hosszú éveken át csupán 200 evangélikust tartottak számon. Nemrégiben a régi imaház helyett templomot építettek. Rövid időn belül 1400 hívőt jegyezhettek be. A kivándorlás nagy veszteséget okozott. Amikor a Ceaușescu-rendszer elkezdte kiárúsítani a németeket, az evangélikus hívek közül sokan, annak ellenére, hogy évszázadok óta magyarnak vallották magukat, kihasználták a német származásból adódó kivándorlási lehetőséget. A Hivatalos Közlöny hozta az egyházak támogatására szánt pénzek elosztását. A magyar egyházak megkapták a 2 milliárd lejt, de az evangélikusoknak ígért milliók már sehol sem szerepelnek. Az ortodox püspökségeknek (noha erről nem volt szó) 14 milliárdot utalnak ki. Ebből 1 milliárd jut a Hargita-Kovácsna megyei ortodox szórványpüspökségnek. /Gál Mária: Kis egyházak nagy gondjai. Az erdélyi evangélikus egyház nem borúlátó. = Romániai Magyar Szó (Bukarest), nov. 11./

A közoktatás Romániában hét nemzeti kisebbség nyelvén folyik, kezdve az iskola előtti oktatásról egészen a líceum utáni oktatásig és a mesteriskoláig. A magyar tanulók 2.410 iskolai és iskola előtti egységben tanulnak. Összesen 197.279-en vannak, a romániai tanulók összlétszámának 4,67 százalékát teszik ki. A második helyen a németek szerepelnek 282 oktatási egységgel. Számuk 20.602. /Statistika az anyanyelvű közoktatásról. = Népújság (Marosvásárhely), nov. 23./

Szilágyi Pál, a Babeș-Bolyai Tudományegyetemen rektorhelyettese hangsúlyozta, hogy a tanügy egyik legnagyobb megvalósítása az öt erdélyi magyar tannyelvű főiskolai szintű tanítóképző beindítása. A szatmári, kolozsvári, nagyenyedi, székelyudvarhelyi és kézdivásárhelyi főiskolai szintű intézmények a jövőbeli egyetemi képződmények sejtjei lehetnek. Murvai László tanügy-minisztériumi vezérigazgató kifejtette, hogy 1989-ben Romániában 107 líceumban működött magyar tagozat, ez a szám 1990-ben 136-ra nőtt, 1989 előtt egyetlen magyar líceum sem volt az országban, jelenleg pedig 50 tanintézetben folyik csak magyar nyelven az oktatás. /Szabó Csaba: A közoktatás reformjáról értekeztek a pedagógusok. = Szabadság (Kolozsvár), nov. 29./

Megjött a bukaresti átirat: megszüntetik a pénteki kettes műsoron sugárzott 30 perces kolozsvári magyar nyelvű műsort. Amennyiben ez érvénybe lép, az eddig heti 85 perces kolozs-

vári magyar nyelvű adás 55 percre zuhan vissza. /Szabó Csaba: Harc a megmaradásért Bukarest árnyékában. = Szabadság (Kolozsvár), dec. 7./

A magyarországi Gábor Dénes Főiskola a magyar nyelvű műszaki informatikus képzés romániai meghonosítója. A Gábor Dénes Főiskolának Erdélyben Kolozsváron, Nagyváradon, Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen, Sepsiszentgyörgyön, Szatmárnémetiben és Csíkszeredában összesen 550 hallgatója van. – A tavaly végzetek 95%-a a szakmában helyezkedett el. Jelenleg 95 végzős hallgatójuk van. /Ördög I. Béla: Magyar nyelvű informatikai távoktatás romániai elismerése. = Szabadság (Kolozsvár), dec. 7./

Megdöbbenést keltett, mikor Jean Claude Perisset bukaresti pápai nuncius Szatmárnémetiben kijelentette, Romániában nincs csángókérdés, az csak erdélyi és magyarországi értelmiségi körökben mesterségesen felnagyított ügy. A Moldvai Csángó-magyarok Szövetsége levelet írt a nunciushoz, kérve, látogassa meg Moldvában őket. A Vatikán romániai küldötte december 6-án Bákóba látogatott, s a helyi római katolikus esperességre hívta találkozóra a Moldvai Csángó-magyarok Szövetségének vezetőit. Perisset felajánlotta, hogy közvetítő szerepet vállal a csángó-magyar szövetség és a iasi püspökség közti konfliktusban. /A pápai nuncius közvetíteni kíván. = Háromszék (Sepsiszentgyörgy), dec. 7./

Megérkezett Sepsiszentgyörgyre a kormány határozata: a Lábasház a Keleti Kárpátok Múzeumának adományozta. Ez a döntés a lakosság többségét mélyen sértette. A határozatot annak ellenére hozták, hogy a Lábasházra a megyei tanács és a városi tanács egyaránt tulajdonosként jelentette be igényét. /Flóra Gábor: Döbbenet keltett kormánydöntés. = Romániai Magyar Szó (Bukarest), dec. 8./ A Lábasház elfoglalása provokáció, szögezte le Sylvester Lajos. /Sylvester Lajos: A Lábasház szimbolikája. = Háromszék (Sepsiszentgyörgy), dec. 9./ A Keleti Kárpátok Múzeuma más néven: Román Szellemiség Múzeuma.

A kommunista diktatúra idején több ferences szerzetest is bebörtönöztek. 1991-ben az állam újra elismerte a Ferenc-rend létezését. 1991-ben 28 rendtag volt, azóta sok fiatal jelentkezett a rendbe, jelenleg 68-an vannak. Erdélyben a ferences kolostorok nagy része még mindig állami kézben van. Egyelőre Csíksomlyó, Dés, Déva, Gyergyószárhegy és Esztelnek rendháza van osztatlanul a birtokukban, a többi helyzete rendezésre vár. Marosvásárhelyen a ferencesek szegénykonyhát tartanak fenn, Pál atya pedig cigánypasztorációt végez, Déván Bőjte Csaba három ferences társával 160 árvagyerekről gondoskodik, további húsz gyermekkel az üresen álló szászvárosi kolostort népesítették be. /Balázs János: A ferencesek Erdélyben. = Brassói Lapok (Brassó), dec. 10./

Összeállította:
Udvardy Frigyes

Állásfoglalások, nyilatkozatok, üzenetek

RMDSZ – dokumentumok

ÁLLÁSFOGLALÁS

A romániai magyarság érdekvédelmi szervezetének vezető testületként határozottan igazságtalannak és diszkriminatívnak tartjuk a bukaresti törvényszék által az úgynevezett Agache-perben hozott ítéletet. Ismételten bebizonyosodott, hogy az igazságszolgáltatás reformja továbbra is felemás. A legrosszabb emléké politikai befolyás érhető tetten az etnikai diszkrimináció minden jegyét magán viselő koncepciók perben.

A nemrégiben elítélt négy kézdivásárhelyi magyar esete egyenes folytatása egy diszkriminatív szemléletnek. Annak a szemléletnek, amely az elmúlt években a Hargita és Kovászna megyékben 1989 decemberében lezajlott forradalmi eseményeket Románia más régióiban történt hasonló eseményektől következetesen eltérően kezelte és kezeli a magyar résztvevők esetében. Hasonlóképpen azzal az eljárásmóddal azonos, ahogyan az igazságszolgáltatás szervei az 1990. évi marosvásárhelyi márciusi eseményeket kezelték. A véres összecsapásokba torkolló pogrom eltervezői, szervezői, a felbujtók, tehát a tényleges bűnösök helyett ártatlan magyarokat és magyar cigányokat fogtak perbe és ítélték el tendenciózusan felépített vádpontok alapján. A perek koncepciók voltak éppen az bizonyítja, hogy kizárólag magyarokat és magyar cigányokat vetettek börtönbe.

Újabb aggasztó jel az is, hogy nyilvánvalóan politikai szándékkal tett feljelentésre a Brassói Táblabíróság mellett működő Ügyészség beidézte az alsócsernátoni közösségi fórum több résztvevőjét, akik a rendezvényen éltek a szólás- és véleménynyilvánítás alkotmányos jogával. Zaklatásuk a félelemkeltés kellékárába tartozik, eszközként azok kezében, akiknek politikai érdeke az etnikai ellentétek szítása, a konfrontáció légkörének fenntartása.

Hasonlóképpen diszkriminatívnak tartjuk a csereháti ügyben a székelyudvarhelyi Önkormányzat ellen kezdeményezett pereket, valamint a Hargita Megyei Tanács elnöke elleni rágalmozási perben hozott bírósági ítéleteket. Az RMDSZ támogatja a döntés ellen benyújtott fellebbezéseket.

Főlháborítónak tartjuk, hogy tovább folyhat a törvényesség mímelése a demokratikus értékeket, a jogállamiság elveit magáénak valló koalíciós kormányzás idején is, és az igazságszolgáltatás tényleges reformjának leple alatt tovább élhet a politikai és nemzeti bosszú szelleme.

Az RMDSZ kormányzati tisztségviselői továbbra is határozottan lépnek fel az etnikai negatív diszkrimináció ellen és követelni fogják a jogsértő perek azonnali megszüntetését.

Szövetségi Képviselők Tanácsa

Marosvásárhely, 1999. február 27-28.

A SZÖVETSÉGI KÉPVISELŐK TANÁCSÁNAK HATÁROZATA

A Szövetségi Képviselők Tanácsa megbízza szövetségünk vezetőit, hogy járjanak el az Eva Maria Barki bécsi nemzetközi jogász Romániából történt kitiltásának feloldása érdekében.

Szövetségi Képviselők Tanácsa

Marosvásárhely, 1999. február 28.

ÁLLÁSFOGLALÁS

az Országos Audiovizuális Tanács 14/1999-es határozatával kapcsolatban

Az Országos Audiovizuális Tanács 14/1999-es határozatával kötelezővé teszi a nem román nyelven sugárzott műsorok számára a román nyelvű feliratozást, illetve az élő adások esetében a mondatonkénti szóban történő tolmácsolást. Ez a határozat az információhoz való jog védelmének ürügyén, egyrészt oly kötelezettségeket ró ki a nemzeti kisebbségek nyelvén működő műsorokra, amelyek hátrányos helyzetbe hozzák őket, az anyagi ráfordítás terén, a román nyelvűekkel szemben, másrészt az anyanyelv használatának, megőrzésének és fejlesztésének, illetve a sajátos kultúra érvényesítésének és felmutatásának alkotmányos jogát csonkítja.

Egy ilyen döntésre az Audiovizuális Tanácsnak a törvény nem ad jogot, az alkotmány pedig kimondottan tiltja, hiszen az alkotmányos jogok esetleges korlátozásának jogát a Parlament számára tartja fenn.

Nem téveszthetjük szem elől azt, hogy ezen határozat szerves része egy következetesen kisebbségellenes magatartásnak, mely egyebek között abban is tettenérhető, hogy az elmúlt időszakban a többségében magyarul beszélő megyékben szinte kizárólagosan az illető megyén kívüli, nem magyar tulajdonosok kaptak sugárzási engedélyt, melynek elnyerési esélyei, úgy tűnik, a kisebbségi nyelven működő műsoridők terjedelmével fordított arányban nőnek.

Az RMDSZ Szövetségi Képviselőinek Tanácsa felhívja az Országos Audiovizuális Tanácsot, hogy vonja vissza alkotmányellenes és törvényellenes határozatát.

Szövetségi Képviselők Tanácsa

Marosvásárhely, 1999. február 28.

ÁLLÁSFOGLALÁS

A román parlament által az oktatást szabályozó törvények elfogadását követően az RMDSZ prioritása a meglévő anyanyelvű oktatási intézmények fejlesztése és új intézményi formák létrehozása. Az állami, magán, valamint más, az európai gyakorlatnak megfelelő képzési formák összehangolt és egymást kiegészítő intézményrendszerének létrehozásához széleskörű összefogás és együttműködés szükséges szakmai szervezetek, történelmi egyházaink, az oktatásban szaktekintélynek örvendő testületek és személyiségek részéről. Céljaink elérésében számítunk mindazon magyarországi és más határon túli személyek és intézmények támogatására, akik ez ügy érdekében tenni kívánnak.

A Szövetségi Egyeztető Tanács üdvözli történelmi egyházaink püspökeinek azon szándéknyilatkozatát, amelynek értelmében felvállalják az önálló magyar nyelvű felsőoktatás érdekében egy alapítványi, magyar magánegyetem létrehozását Kolozsvár székhellyel.

Az RMDSZ Oktatási Stratégiájának szellemében a felsőoktatási hálózatunk központjának továbbra is Kolozsvárt tartjuk, élén egy államilag támogatott egyetemmel, mint a *Romániai Magyar Felsőoktatási Hálózat Telepítési Tervezetének* alapköve. Az említett tervezet alapján felsőoktatási hálózatunk alkotó részei az egyházi vagy magánintézmények által létrehozandó felsőoktatási struktúrák is. Az így kialakítandó romániai magyar felsőoktatási hálózat nem csak földrajzilag válhat több pillérűvé, hanem alapítói, fenntartói szempontból is.

Ezen építkezések esetében elsődlegesnek tartjuk a jogi, anyagi és színvonalas szakmai háttér biztosítását, ami intézményeink versenyképes, minőségi oktatását szavatolja.

Az anyanyelvű oktatás fejlesztésének és minőségének mindenkori feltétele, a törvényes keretek mellett, az erre fordítható anyagi források megteremtése és ésszerű felhasználása. Az RMDSZ Ügyvezető Elnöksége elemezve a romániai magyar tannyelvű felsőoktatás állapotát, valamint az erdélyi magyar egyházak ez irányú kezdeményezését, megállapította, hogy a magyar kormány támogatási szándéka lehetőséget biztosít a magánegyetemi hálózatunk kiépítésének elindítására is.

A romániai magyar történelmi egyházak, szakmai szervezetek és politikai tényezők részéről a magánegyetem alapításával kapcsolatos állásfoglalások és szándéknyilatkozatok feloldották a regionális kezdeményezésekkel szembeni eddigi ellenállásokat, egyben megerősítve a Kolozsvár központú állami magyar tudományegyetem létrehozására vonatkozó igényt.

A magánegyetemi hálózat létrehozására irányuló fáradozásokkal párhuzamosan semmiképpen sem szabad megfeledkezni a jelenlegi állami felsőfokú oktatási intézmények magyar hallgatóinak és tanszemélyzetének jogi és szellemi szükségleteiről. Hangsúlyt kell fektetni az állami felsőoktatás folyamatos finanszírozására, a háttérintézmények (könyv-tárak, szakkollégiumok, tanári lakások, stb.) kialakítására ez esetben is figyelembe véve a regionális szempontokat. Ennek érdekében szükségesnek tartjuk összehangolni

a rendelkezésre álló alapok (Apáczai Közalapítvány, Illyés Közalapítvány, a magyar Oktatási Minisztérium) pályázati rendszerét.

Felsőoktatási hálózatunk ily módon kialakított rendszerében a jövőben nagyobb mértékben számítunk a hazai adófizető polgárokat megillető költségvetési alapokra mind az állami, mind a magánintézmények esetében, erősítve ezáltal identitásunk megőrzésének és fejlesztésének elengedhetetlenül szükséges intézményes kereteit, felsőoktatási intézményrendszerünket.

Elfogadta a Szövetségi Egyeztető Tanács 1999. szeptember 17-én, Kolozsváron
Elfogadta a Szövetségi Képviselők Tanácsa, 1999. szeptember 18-án, Marosvásárhelyen

NYILATKOZAT

Megerősítve az SZKT 1999. február 28-i nyilatkozatában közzétett véleményét, a Szövetségi Egyeztető Tanács és a Szövetségi Képviselők Tanácsa határozottan igazságtalannak és diszkriminatívnak tartja a bukaresti táblabíróság által, az úgynevezett Agacher feljebbviteli tárgyalásán hozott ítéletet. Ismételten bebizonyosodott, hogy az igazságszolgáltatás reformja továbbra is felemás. Ez az ítélet azt a korábban is érvényesülő szemléletet tükrözi, amely a Hargita és Kovászna megyékben 1989 decemberében lezajlott forradalmi eseményeket Románia más régióiban történt hasonló eseményektől következetesen eltérően kezeli a magyar résztvevők esetében. Ugyanakkor azokat szolgálja, akiknek politikai érdeke az etnikai ellentétek szítása, a konfrontáció légkörének fenntartása, valamint, 10 év eltelte után is, az 1989 decemberi események teljes és valós feltárásának megakadályozása.

Az RMDSZ támogatja a döntés ellen benyújtott fellebbezéseket és ismételten hangsúlyozza, hogy meggyőződése szerint a törvény előtti egyenlőség biztosítása, a hatalmi ágaknak a jogállamiság és a demokrácia elveinek tiszteletben tartásával történő működése közös érdeke az ország valamennyi polgárának.

Szövetségi Egyeztető Tanács
Szövetségi Képviselők Tanácsa

Marosvásárhely, 1999. december 3.

NYILATKOZAT

A Románia jelenkori történelmébe döntő változást hozó 1989. decemberi népi megmozdulás tizedik évfordulójának közeledtekor a Szövetségi Egyeztető Tanács és a Szövetségi Képviselők Tanácsa kegyelettel emlékszik meg a mártírokról, akik a diktatúra-ellenes tüntetések során életükkel fizettek bátor kiállásukért, és nagyrabecsüléséről

biztosítja mindazokat, akik az első vonalban küzdöttek Ceaușescu kommunista rendszerének megbuktatásáért. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy ezekben a mozgalmakban az ország állampolgárai nemzetiségi különbség nélkül vettek részt. Tőkés László akkori temesvári lelkész következetes szembeszegülése a diktatúrát fenntartó elnyomó gépezettel szikrája volt az általános elégedetlenség forradalmi mozgalommá válásának.

Az azóta eltelt tíz évet elemezve megállapíthatjuk, hogy jelentős lépések történtek Románia demokratikus fejlődésében, létrejött és működik a többpárti parlamenti rendszer, megteremtődtek a piacgazdaság csirái, valós tény a szólás- és a gyülekezési szabadság, van valamelyes előrehaladás a kisebbségek jogainak biztosítása terén, közeledtünk az európai integrációhoz.

Ugyanakkor azt is meg kell állapítanunk, hogy Románia utóbbi tíz éves történelmét számtalan visszalépés, látszatintézkedés, megtorpanás jellemezte mind a gazdasági szférában, mind a társadalom átalakításának folyamatában. Ennek következménye a külföldi tőke viszonylag gyenge jelenléte a romániai gazdaságban, a magánosítás elhúzódása, az adminisztráció decentralizálásának késleltetése, a nacionalizmus és az idegengyűlölet erőteljes megnyilvánulása a közéletben, a civiltársadalom nem kielégítő fejlettsége, a polgári öntudat fejletlensége, az életszínvonal csökkenése.

A hivatalos adatok szerint is Románia lakosságának 10,5 százalékát alkotó nemzeti kisebbségek sajátos igényeinek törvények általi biztosítása még mindig nem teljes, habár ez az európai és az euroatlanti integráció egyik politikai feltétele. Késik a kisebbségi egyházak javainak visszaszolgáltatása, amit sürgősen teljesítendő feltételként jelölt meg az Európa Tanács Románia felvételekor. A kisebbségek nyelvhasználatát szavatoló helyi közigazgatási törvény elfogadása évek óta húzódik. Az önálló magyar egyetem állampolgári jogon igényelt visszaállítása adminisztratív kérdésből hamis politikai tétté torzult.

10 évvel az 1989-es decemberi fordulat után, az Európai Unió helsinki értekezletének előestéjén, ahol Románia sorsát hosszú időre eldöntő határozat szülehet, a Szövetségi Egyeztető Tanács és a Szövetségi Képviselők Tanácsa felhívja az ország minden politikai felelősséget érző állampolgárát, hogy ennek teljes tudatában vonja le az elmúlt évtized tanulságait, és a hibákból okulva tevékenykedjen a jövőben a demokrácia és a piacgazdaság kiteljesítése, az ország mielőbbi európai integrációja érdekében.

Szövetségi Egyeztető Tanács
Szövetségi Képviselők Tanácsa

Marosvásárhely, 1999. december 3.

ÁLLÁSFOGLALÁS

Az 1996 novemberi választások után az RMDSZ felvállalta a kormányzási felelősséget. Célunk az volt, hogy hozzájáruljunk programunk minél teljesebb megvalósításához, Románia demokratizálódásának elősegítéséhez.

E tekintetben reménykeltő volt a Ciorbea-kormány programja, valamint az annak alapján foganatosított kezdeti pozitív intézkedések. Sajnos a gazdasági, közigazgatási intézkedések elhalasztása, a törvénykezés instabilitása a külföldi befektetések megkéséséhez, Románia hitelképessége csökkenéséhez, a reformfolyamat egészének megtorpanásához vezetett. A Radu Vasile által vezetett kormány programja tartalmazza Románia európai és euro-atlanti integrációjának elvi feltételeit.

Ugyanakkor az RMDSZ 1997-ben elfogadott cselekvési prioritásai bekerültek az 1998 áprilisában megalakult kormány programjába. Ez a program mára részben megvalósult:

A privatizáció felgyorsult, az önkormányzatok autonómiája megnőtt, a kis- és középvállalatok számára bizonyos kedvezményeket és költségvetési alapot biztosítottak, megkezdődtek bizonyos regionális fejlesztési programok, bővült az anyanyelvű oktatás lehetősége.

Viszont számos kérdést, mint például a tulajdonviszonyok rendezését, a valós helyi autonómia törvényes keretét, a tanügyi, közigazgatási és kisebbségi törvények elfogadását, az egyházi és közösségi javak teljes körű visszaszolgáltatását stb. nem sikerült megvalósítani.

Az RMDSZ többször felhívta arra a figyelmet, hogy Románia csak akkor lehet a kisebbségi kérdés megoldásának modellje, ha meghozza a kormányprogramban vállalt intézkedéseket.

Ebben a folyamatban az RMDSZ továbbra is partnere kíván lenni a romániai demokratikus erőknek. Vállaljuk a reform által megkövetelt népszerűtlen intézkedések meghozatalának felelősségét, de elvárjuk a kormányprogram kisebbségi fejezetének maradéktalan betartását.

Két és fél évvel a jelenlegi koalíció megalakulása után meg kell állapítanunk, hogy nem alakultak ki az eredményes és tartós jogi garanciákat nyújtó feltételek nemzeti közösségünk megmaradásához. Ennek megvalósításához elengedhetetlenül szükségesnek tartjuk egy román-romániai magyar reprezentatív kerekasztal összehívását, amelynek az összes függőben lévő és vitatott kisebbségi, valamint magyar-román vonatkozású problémák képezik tárgyát.

A kisebbségi kérdés hatékony és jogi garanciákat nyújtó rendezését a reform kulcskérdésének tartjuk.

Csakis ezen elvek kölcsönös betartása képezheti a reform egésze megvalósításának alapját, teheti hitelessé Románia integrációs erőfeszítéseit.

Elfogadta az RMDSZ 6. Kongresszusa
Csíkszereda, 1999. május 16.

ÁLLÁSFOGLALÁS

a Balkán és Kelet-Közép-Európa politikai, etnikai és gazdasági stabilitásáról

Az RMDSZ évek óta aggodalommal követi a délszláv válság eseményeit. A szélsőséges nacionalizmus által kirobbantott háborúk, az etnikai tisztogatással járó tragédiák

sorozata veszélyeztette és veszélyezteti a szomszédos országok, az egész Balkán és Kelet-Közép-Európa biztonságát, Európa stabilitását, és gátolja a térség békés államainak gazdasági fejlődését. A koszovói krízis térségünkben minden eddigénél aggasztóbb helyzetet idézett elő. Az itt kialakult konfliktus bizonyítéka annak, hogy térségünkben a kisebbségi kérdés nem tekinthető megoldottnak. Az erőszakos asszimiláció és az etnikai tisztogatás, az autonómia elvének és gyakorlatának tagadása, valamint a kérdés erőszakos kezelése destabilizálja a régiót.

Az RMDSZ, mint a romániai magyarság érdekképviselői szerve az elmúlt években határozottan támogatta minden olyan – a balkáni válság megoldását is elősegítő rendezést – amely a politikai eszközök igénybevételével a válságok megelőzését célozta. A Rambouillet-i konferencia sikertelenségéért, a tárgyalásos úton történő rendezési kísérlet kudarcáért egyértelműen a Milosevics-féle rezsim a felelős. A kialakult helyzetben elkerülhetlenné és indokolttá vált a nemzetközi közösség, a NATO katonai beavatkozása. Álláspontunk az, hogy a román kormány és parlament helyesen döntött a nemzetközi közösséggel s azon belül a NATO-val való együttműködés tekintetében, s továbbra is határozottan támogatnia kell minden olyan erőfeszítést, amely az etnikai tisztogatás, az erőszakos kitelepítések megállítását és a veszélyeztetett nemzeti közösségek anyagi és kulturális létének védelmét valamint szülőföldjén való megmaradását és háborítatlan fejlődését szolgálja.

Beigazolódtott az az általunk is képviselt elv, mely szerint egy nemzeti közösség csakis a különböző autonómiaformák törvényes biztosításával integrálható egy modern polgári társadalomba.

Következésképpen:

- az RMDSZ támogat minden olyan, a nemzetközi közösség által szorgalmazott politikai megoldást, mely biztosítja Koszovó autonómiájának visszaállítását és a menekültek hazatérését;
- támogatjuk azokat a kezdeményezéseket, amelyek biztosítják, hogy a térség nemzeti közösségeinek önrendelkezési törekvései – közöttük a vajdasági magyarság által szorgalmazott autonómiaformák – a gyakorlatban is megvalósuljanak; ezért fontosnak tartjuk, hogy a Vajdaság nyerje vissza autonómiáját.
- elengedhetetlennek tartjuk, hogy az egész térségre vonatkozó rendezési terv keretében legyenek biztosítva a kisebbségi jogok tiszteletben tartásának és az autonómiák gyakorlásának nemzetközi garanciái.
- példaértékűnek tekintjük a Nyugat-Európa demokratikus országaiban megvalósult, belső önrendelkezésem alapuló területi autonómiákat és más – a szubszidiaritás elvén alapuló – gyakorlati megoldásokat.

A rendezési folyamat résztvevőinek megoldásokat kell találniuk a régiót foglalkoztató valós gazdasági, biztonságpolitikai és interetnikus problémákra. Figyelembe kell venni a háború okozta súlyos anyagi veszteségeket, melyek érintették a szomszédos országokat, köztük Romániát is. Ugyanakkor az átfogó megoldás jegyében az RMDSZ üdvözi a nemzetközi intézményeknek a térség gazdasági újjáépítését, a felzárkózáshoz szükséges erőforrások mozgatását célzó szándékát.

Határozottan állítjuk, hogy az 1996-os választások utáni Románia a nemzeti közösségek problémáinak megoldásában még nem követendő modell. Az RMDSZ VI kongresszusa felkéri az Európa Tanács, az EBESZ, az Európai Unió, a NATO és más nemzetközi szervezetek tagállamait, hogy minden lehetséges eszközzel segítsék a demokratikus megoldások térnyerését, a gazdasági felemelkedést, ezáltal is megelőzve a további destabilizálódást régióinkban. Javasoljuk egy olyan nemzetközi konferencia megrendezését, melynek előkészítésén és ülésein a rendezési folyamatban résztvevő országok képviselői mellett – a térség stabilitási tényezőiként – a parlamenti képviselettel rendelkező kisebbségek küldöttjei is jelen vannak. Szövetségünk e folyamatban cselekvő szerepet kíván vállalni.

Elfogadta az RMDSZ 6. Kongresszusa
Csíkszereda, 1999.május 16.

HATÁROZAT

Az RMDSZ Programja kinyilvánítja, hogy nyelve, etnikuma, azonosságtudata, kultúrája és hagyománya szerint a romániai magyarság, beleértve a csángó-magyarságot is, a magyar nemzet része.

A csángó-magyarság vállalja az egyetemes magyarsághoz tartozást és azt a sajátos önazonosságot, amely nyelvében, kultúrájában, hagyományaiban jellegzetes etnikai jegyeket is magába foglal.

A Moldvai Csángó-Magyarok Szövetségével együttműködve, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség támogatja a csángó-magyar régió átfogó fejlesztési programjának kidolgozását és végrehajtását, és cselekvési programjában kiemelt helyet biztosít a sajátos etnikai önazonosságot is vállaló csángó-magyar közösség egyéni és kollektív jogai védelmének.

A fejlesztési programnak részét képezi a mezőgazdasági információs rendszer létrehozása, a távközlési hálózat bővítése, a munkaerőpiac kedvező szabályozása, a szociális védelem kiszélesítése.

Kiemelt cselekvési előirányzássá minősül a csángó-magyarság sajátos oktatási programmal működő tanügyi intézményeinek létrehozása és működtetése, önálló kulturális intézmény létesítése, a csángó-magyarság körében működő ifjúsági szervezetek megalakulásának elősegítése és megerősítése.

Támogatjuk a csángó-magyarok azon kérelmét, hogy vallásukat anyanyelvükön gyakorolhassák.

Elfogadta az RMDSZ 6. Kongresszusa
Csíkszereda, 1999. május 16.

Összeállította:
Benedek Ildikó

Mesajul Primului-Ministru Radu Vasile participanților la manifestările consacrate aniversării revoluției maghiare de la 15 martie 1848

Stimați concetățeni, dragi prieteni,

Profit de ocazia împlinirii a 151 ani de la evenimentele revoluționare din primăvara luminosului 1848, pentru a mă adresa tuturor celor care poartă în memoria, în sufletul și în conștiința lor amintirea acelor vremuri, când popoarele Europei s-au ridicat împotriva tiraniei, pentru libertate, fraternitate și egalitate.

Mesajul înaintașilor noștri, exprimat prin viața și sacrificiul lor, prin destinul lor, rămâne neschimbat până-n zilele noastre. Ei au întors fața către viitor și și-au asumat toate riscurile pentru a construi o lume prosperă, ordonată după principiile egalității în fața legii, a egalității șanselor și a solidarității sociale.

În acest proiect, toți liderii mișcărilor revoluționare au considerat ca forță motrice voința națiunilor de a se defini și de a se pune în slujba progresului.

Memoria noastră colectivă păstrează imagini, reprezentări distincte, uneori contradictorii asupra acelor evenimente. Românii și maghiarii de atunci nu au reușit să-și armonizeze interesele și de aceea, forțele conservatoare au învins cu relativă ușurință toate mișcărilor revoluționare. Românii și maghiarii de atunci nu au reușit să-și raționalizeze deciziile și acțiunile, iar pasiunea care deseori a prevalat în fața rațiunii a generat multe neînțelegeri, resentimente și adversități. Dar a venit vremea să fim mai înțelepți, mai conștienți de comunitatea destinelor noastre și să acționăm astfel ca visele revoluționarilor de la '48 să devină realitate. De aceea, se cuvine ca după primăvara anului 1848, să ne amintim de toamna anului 1848, când Bălcescu și Kossuth încercau să apropie mișcărilor revoluționare din regiune, un exemplu de solidaritate târzie și din păcate, ratată.

Consider că cinstirea adevărată a memoriei acelor revoluționari devotați o putem realiza numai dacă în acțiunile noastre contemporane respectăm pilda lor, ne asumăm dificultățile, responsabilitățile și sacrificiile pentru modernizarea țării noastre, și încercăm să facem toate aceste lucruri mai clar, mai organizat și mai convinși de inseparabilitatea destinelor popoarelor din această parte a Europei.

Misiunea noastră de azi este la fel de dificilă ca și misiunea înaintașilor noștri. În locul tunurilor tiraniei, avem provocările tehnologice, sociale și politice ale unui sfârșit de mileniu în care indivizii, grupurile sociale și națiunile își caută frenetic locul. În această revoluție latentă care se derulează, românii și maghiarii trebuie să se găsească parteneri de nădejde și prieteni de încredere.

Dragi prieteni!

Revoluțiile trebuie să fie urmate de zile mai puțin glorioase dar nu mai puțin dificile, de muncă, de efort, de schimbare.

Fie ca memoria evenimentelor care astăzi ne-au adunat în locuri publice să ne fie călăuză și stimulent pentru săvârșirea operei începute în urmă cu mai bine de 9 ani, pe care s-o proiectăm împreună și s-o realizăm împreună, pentru viitorul nostru comun.

Radu Vasile

Primul Ministru al Guvernului României

București, 12.03.1999

**Radu Vasile román miniszterelnök üzenete'
az 1848 március 15-i magyar forradalom megemlékezési
ünnepségei részvevőinek**

Tisztelt polgártársak, kedves barátaim,

1848 fényes tavasza eseményeinek 151. évfordulója jó alkalom arra, hogy azokhoz forduljak, akiknek emlékezetében, lelkében és tudatában máig él azon idők emléke, amikor Európa népei a szabadság, testvériség, egyenlőség jegyében felláztak a zsarnokság ellen.

Elődeink élete, az ügyért hozott áldozata mindmáig érvényes üzenetet hordoz. Ők egykoron a jövő felé fordultak, vállaltak minden kockázatot egy jobb, a törvény előtti egyenlőség, esélyegyenlőség és társadalmi szolidaritás által vezérelt világ kialakítása érdekében.

A forradalmi mozgalmak vezetői céljaik érdekében a nemzetek számára legfontosabbnak az önmeghatározást és a haladás szolgálatát tartották.

Kollektív emlékezetünk az akkori eseményekről eltérő, olykor ellentmondásos képeket, értelmezéseket őriz. A románoknak és a magyaroknak nem sikerült akkor érdekeik egyeztetése, minek okán a konzervatív erők viszonylag könnyen legyőzték a forradalmi megmozdulásokat. A románoknak és a magyaroknak akkor nem sikerült döntéseik és tetteik józan előkészítése, a szenvedély, mely túl gyakran volt erősebb a józanságnál, igen sok félreértést, fenntartást és ellenségeskedést okozott. Itt az ideje a bölcsességnek, legyünk tudatában közösségeink sorsközösségének és cselekedjünk úgy, hogy a 48-as forradalmárok álmai valóra válhassanak. Ezért illő, hogy 1848 tavasza után felidézzük 1848 őszét is, amikor Bălcescu és Kossuth megkísérelték a forradalmi mozgalmak közötti kapcsolatépítést, kezdeményezésük a szolidaritás kialakítására sajnos késői volt és sikertelen maradt.

A forradalom ügyének hősei előtti tiszteletünk akkor igazi, ha mai tetteinket egykori példájuk irányítja, ha vállaljuk az ország modernizációjával járó nehézségeket,

* Nem hivatalos fordítás.

felelőségeket és áldozatokat, ha minden erre irányuló igyekezőnk mögött ott munkál a meggyőződés, hogy Európa ezen tájain a népek sorsa közös.

Küldetésünk semmivel sem könnyebb az elődeinkénél. A zsarnokság ágyú helyett konzervatív mentalitásokkal kell megküzdeni. A ravasz kancelláriák helyét a technológia, a társadalom és politika kihívásai veszik át egy olyan ezredvégen, amikor az egyének, a társadalmi csoportok és nemzetek mind-mind keresésben vannak. Ebben a lappangó forradalomban a románok és magyarok egymás partnerei és megbízható barátai kell legyenek.

Kedves Barátaim!

A forradalmakat mindig kevésbé dicsőséges de nem könnyebb napok követik: a munka, a folyamatos erőfeszítés, a változás napjai.

Kívánom, hogy az események emléke, amelyek okán ma köztereken egybesereglettünk, vezéreljen minket, nyújtson erőt a 9 évvel ezelőtt elkezdett mű kiteljesítéséhez, mindahhoz, amit közösen kell elképzelünk és megvalósítanunk közös jövőnk érdekében.

Radu Vasile
Románia Miniszterelnöke

Bukarest, 1999. március 12.

**Mesajul Președintelui României, Emil Constantinescu,
adresat reuniunii consacrate aniversării a 10 ani
de la constituirea U.D.M.R.**

Domnilor Președinți,
Domnilor miniștri și parlamentari,
Stimați invitați,

Aniversarea a 10 ani de la constituirea Uniunii Democrate Maghiare din România este un bun prilej pentru a evalua importanța și semnificația acestei organizații în progresul democratic pe care România l-a realizat de la revoluția din decembrie 1989 și până azi. Revoluția a instituit, într-adevăr, în mod spontan o solidaritate a sacrificiului pentru libertate și democrație pe care cei zece ani care au trecut de atunci au formalizat-o și au transformat-o în practică a vieții noastre comune, politice și intelectuale.

Nu voi aminti aici etapele consolidării unei colaborări care, din 1996, a căpătat forma participării U.D.M.R. la coaliția de guvernare. Dar trebuie să remarc faptul că acum, după trei ani și mai bine de când România este guvernată și de reprezentanții Dumneavoastră, această cooperare a devenit din fericire o componentă firească a realității politice românești. Desigur, dacă privim în jurul României, e greu să numim „banal” acest fapt – dar ar fi la fel de greu să-l considerăm, după o experiență atât de consistentă, ca pe un fapt excepțional. Într-o regiune sfâșiată de conflicte, încă umbrită de spectrul național-comunismului, noi, împreună, am izbutit să oferim un model al speranței, și acest model a fost relevat cu pregnanță de factorii de decizie din lumea contemporană. Mai mult, acest model este asumat la nivelul cetățenilor țării noastre, ca și în opinia publică din Ungaria vecină, cu care relațiile cordiale, bazate pe încredere reciprocă și pe valorile comune ale libertății și democrației nu încetează să progreseze, nu doar în extindere, ci și în profunzime.

Democrația este un proces mai degrabă decât o stare, așa încât este firesc să fim obligați să ne asumăm în fiecare zi corectarea imperfecțiunilor, depășirea blocajelor, confruntarea cu prejudecățile. Dar, dacă reflectăm dincolo de imediatul acestor experiențe, este limpede că, împreună, am reușit să progresăm semnificativ: am dus o luptă politică comună, guvernăm împreună, am izbutit, împreună să demarăm un proces ireversibil de reconciliere româno-maghiară și să asigurăm regiunii în care ne aflăm stabilitatea și echilibrul; împreună am reușit ca România să fie mai aproape ca niciodată de standardele democratice europene, de integrarea în Uniunea Europeană și în NATO; suntem pe cale să construim o națiune de cetățeni, capabilă să se integreze societății europene în viitorul imediat. În numele tuturor cetățenilor României, trebuie să relev rolul deosebit de important pe care U.D.M.R., partener loial al forțelor care acționează pentru progresul României l-a jucat în acest progres, și să mulțumesc organizației Dumneavoastră pentru această contribuție.

Evident, procesul de construcție democratică în România trebuie să continue. Am aflat cu toții, cetățeni și oameni politici, că putem colabora pentru ca identitățile noastre diferite să se completeze și să dialogheze. Această deprindere a încrederii reciproce nu ne mai poate fi confiscată sau anulată. Trebuie să găsim calea continuării și consolidării acestei stări de fapt, pentru ca ea să se poată dovedi ireversibilă, într-o Românie a economiei libere de piață și a democrației consolidate, într-o Europă în care, toți fiind diferiți, vom fi egali în respectul reciproc al identităților fiecăruia și vom fi solidari în efortul comun de progres.

Emil Constantinescu

Emil Constantinescu román államfő Üzenete az RMDSZ tíz éves fennállásának szentelt rendezvény résztvevőihez*

Elnök Urak,
Miniszter, Szenátor és Képviselő Urak,
Tisztelt meghívottak!

Az RMDSZ megalakulásának tíz éves évfordulója jó alkalom arra, hogy felmérjük ennek a szervezetnek a fontosságát és jelentőségét abban a demokratikus folyamatban, amelynek Románia az 1989 decemberi forradalommal kezdődően máig részese volt. A forradalom, kétséget kizáróan, a szabadságért vállalt áldozatkészség spontán szolidaritását alakította ki, ezt az azóta eltelt tíz esztendő beépítette közös politikai, szellemi életünk mindennapos gyakorlatába.

Nem fogom felidézni azon együttműködés megerősödésének a szakaszait, amely 1996-ban az RMDSZ kormánykoalíciós részvételét eredményezte. De észre kell venni azt a tényt, hogy több mint három esztendeje, amióta Romániát az önök képviselőivel együtt kormányozzák, ez az együttműködés a román politikai valóság természetes összetevője lett. Amennyiben körülnézünk országunk szomszédságában, valóban, nehéz ezt a tényt „baná-lisnak” minősíteni – de hasonlóan nehéz volna azt állítani, egy ilyen sokat jelentő tapasztalat birtokában, hogy rendkívüli volna. Egy konfliktusok szaggatta térségben, amelyre még rávetül a nemzeti-kommunizmus árnya, mi együtt kialakítottuk a reménység egy modelljét, amelyre a világ döntéshozó helyein felfigyeltek. Mi több, ezt a modellt országunk polgárai a magukénak érzik, értékelik a szomszédos Magyarországon is, amellyel szívélyes, kölcsönös bizalomra, a szabadság és a demokrácia közös értékeire épített kapcsolataink nemcsak egyre szélesebb körűek, de mélyülnek is.

A demokrácia sokkal inkább folyamat mint állapot, ezért természetes, hogy nap mint nap követnünk kell a történéseket, le kell gyűrni a fogyatékoságokat, a

* Nem hivatalos fordítás.

nehézségeket, szembe kell szállni az előítéletekkel. Amennyiben a mindennapi gyakorlat keretein túl tekintünk, világossá válik, jelentős utat tettünk meg, haladtunk: közös politikai csatákat vívunk, együtt kormányzunk, együtt sikerült elindítani az immár visszafordíthatatlan román-magyar megbékélési folyamatot és abban a régióban, ahol élünk biztosítjuk a stabilitást és az egyensúlyt; együtt sikerült elérni, hogy Románia közelebb legyen mint bármikor az európai demokrácia feltételrendszeréhez, az Európai Unióba és NATO-ba való integrációhoz; a polgárok nemzetét építjük közösen, egy olyan nemzetet, amely képes már a közeljövőben betagozódni az európai társadalomba. Minden román polgár nevében kell rámutatnom arra a nagyon fontos szerepre, amelyet az RMDSZ játszott ebben a folyamatban, lojális partnereként azon erőknél, amelyek Románia javát akarják és ezért a hozzájárulásért köszönetemet fejezem ki az Önök szervezetének.

Románia demokratikus átalakításának a folyamatát természetesen folytatni kell. Mindannyian tudjuk, legyünk polgárok avagy politikusok, hogy képesek vagyunk olyan együttműködésre, dialógusra, amelynek révén eltérő identitásaink kiegészítsék egymást. A kölcsönös bizalomnak ezt a hozadékát immár sem ellopni sem megsemmisíteni nem lehet. Meg kell találnunk a jelen állapot megerősítésének és folytatásának az útját, hogy visszafordíthatatlanná váljék a szabad piacgazdaság és a megszilárdult demokrácia Romániájában, abban az Európában, amelyben bár különbözünk egymástól, egyek vagyunk mindenki identitásának kölcsönös tiszteletében és közösen vállaljuk a haladás nehézségeit.

Emil Constantinescu

(Elhangzott 2000. január 15-én az RMDSZ megalakulásának 10. évfordulójára szervezett ünnepi gálán.)

A Magyar Állandó Értekezlet második ülésének ZÁRÓNYILATKOZATA

A Magyar Állandó Értekezlet résztvevői megemlékeznek a Szent István-i államalapítás és a kereszténység felvételének ezeréves évfordulójáról. Első királyunk, István megkoronázásával a magyar nemzet a keresztény hitben egyesült Európa népeivel. Az ezredforduló közeledtén mind a magyarországi, mind a határon túli magyarság élve a történelmi pillanat felemelő, ám ugyanennyire felelősségteljes lehetőségével, egyaránt tekint a múltba, hogy számvetést készítsen a magyar nemzet elmúlt ezer esztendejéről, s a jövőbe, hogy hagyományait, szellemi és tárgyi hagyatékát tovább örökítve felkészülhessen a következő évezredre. A határon túli magyarság üdvözli, hogy a Magyar Országgyűlés törvényben kíván emléket állítani Szent István államalapító tevékenységének és a Szent Koronának.

A XX. század történelmi viharai több részre szakították a magyar nemzetet, amely azonban a szellemi régiókban végig egységes maradt. Az új évezredre készülő magyarság ma is sokat tanulhat Szent István életművéből. A magyar kormány mélyen átérzi és vállalja azt a felelősséget, amellyel a határokon kívül élő nemzetrészek sorsa iránt viseltet. Meggyőződése, hogy az egységesülő Európában közösen fogja megtalálni boldogulását Magyarország és szomszédai, a magyarországi és a határon túli magyarság és a velük élő többi nemzet.

A Magyar Állandó Értekezlet (MÁÉRT) résztvevői, a magyar kormány, a magyarországi parlamenti pártok, a parlamenti, illetőleg tartományi képvisellel rendelkező határon túli magyar politikai szervezetek és a nyugati magyarság képviselői,

- eleget téve az Alkotmány 6. paragrafus (3) bekezdéséből adódó kötelezettségeknek, valamint megerősítve a magyarországi rendszerváltozást követő időszakban a „Magyarország és a határon túli magyarság” címmel megrendezett konferencia-sorozat nyilatkozatait, továbbá alapul véve a MÁÉRT első ülésének Zárónyilatkozatát, és a Magyar Állandó Értekezlet létrejöttét üdvözlő 26/1999. (III.26.) magyar országgyűlési határozatot;

- figyelembe véve a magyar kormány 1079/1999. (VH.7.) határozata alapján a Magyar Állandó Értekezlet eredményes működésének elősegítése érdekében létrehozott oktatási, kulturális, gazdasági, egészségügyi és szociális, állampolgársági és önkormányzati, valamint az európai uniós integrációs szakértői bizottságok tevékenységét;

- tekintettel arra, hogy az egységes Európa létrehozása során a nyelvi, a kulturális örökség, a nemzeti önazonosság megőrzése és fejlesztése minden nemzet elidegeníthetetlen joga, és egyben a megújuló Európának is alapvető érdeke;

- szem előtt tartva, hogy a térség államai közötti jószomszédi viszony fejlesztése közös érdek, és a közöttük lévő feszültségek csökkentése a demokratikus rendszerek megszilárdulását segíti elő; ez mind a Magyar Köztársaságnak, mind a határon túli magyar kisebbségi közösségeknek alapvető érdeke;

- célul tűzve ki a határon túl élő magyarok egyéni és közösségi jogainak lehető legszélesebb körű biztosítását, figyelembe véve a mérvadó európai példákat és a nemzeti sajátosságokból adódó reális szükségleteket;

a következőkben állapodtak meg:

1. Történelmi jelentőségű tény, hogy a Magyar Köztársaság 1999. március 12-én a Cseh Köztársasággal és a Lengyel Köztársasággal együtt az Észak-atlanti Védelmi Szövetség Szervezetének teljes jogú tagjává vált. Meggyőződésünk, hogy ez jelentősen hozzájárul Közép- és Kelet-Európa biztonságának és stabilitásának erősödéséhez, a térségben zajló politikai és gazdasági átalakulási folyamatok demokratikus úton történő sikeres véghezviteléhez.

2. Üdvözlük a határon túli magyarokkal kapcsolatos magyar kormányzati feladatok végrehajtását szolgáló szakértői bizottságok létrejöttét és egyetértünk a szakértői bizottságok alakuló ülésein megfogalmazott munkatervvel. Felkérjük a magyar kormányt, hogy a szakértői bizottságok ajánlásait, döntései során, a legmesszemenőbb mértékben vegye figyelembe.

3. A különböző országokban élő nemzetrészek közötti kapcsolatok sokrétűsége felveti a magyarországi jogi szabályozás szükségességét. A résztvevők, tekintettel a határon túli magyarság ez irányú igényére, felkérjük a Magyar Köztársaság Kormányát, hogy Magyarország és a határon túli magyarság együttműködéséből fakadó előnyök érvényesülése érdekében, megerősítve a nemzeti összetartozás tudatát, Magyarország és a szomszédos országok közös integrációs törekvéssel összhang vizsgálja meg a határon túli magyarok magyarországi jogállása törvényi szabályozásának megerősítését. Ennek elsődleges célja a szülőföldön maradás esélyeinek és lehetőségeinek erősítése.

4. Megállapítják, hogy a rendszerváltozás óta eltelt időben a határon túli magyarok helyzetének javulását lehetővé tevő körülmények alakultak ki. Üdvözlük a Magyarországgal szomszédos államok demokratikusan választott kormányainak azon törekvéseit, hogy a kisebbségi jogokat korlátozó korábbi intézkedéseket fokozatosan felszámolják. Nagy jelentőséget tulajdonítanak olyan lépéseknek, mint a párkányi híd újjáépítése, az aradi Szabadság-szobor kiszabadulása, a horvátországi magyar oktatási és művelődési központ létrehozása, valamint a kárpátaljai árvízkarosultak támogatásában és a szlovén-magyar közvetlen vasúti összeköttetés megerősítése érdekében hozott pozitív kormányzati intézkedések. Üdvözlük, hogy az alapszerződések végrehajtását ellenőrző mechanizmusok működése megkezdődött.

5. Ugyanakkor aggodalmukat fejezik ki amiatt, hogy mindezek ellenére, országonként eltérő mértékben ugyan, de továbbra is fennáll a határon túli magyar közösségek veszélyeztetettsége és meggyőződésük, hogy a hátrányos helyzetük enyhítését célzó első pozitív lépéseket továbbiaknak kell követniük. Aggodalomra adott okot a szlovákiai kisebbségi nyelvhasználati törvény, a leginkább érintett magyar nemzetiségű szlovákiai polgárok képviselőinek ellenzése dacára történt elfogadása, ami nem felel meg a „jó kormányzás” („good governance”) demokratikus alapelveinek. Nem hagyható figyelmen kívül a romániai nacionalista erők fokozott aktivitása Erdélyben és a hatóságok gyenge, a helyzetnek nem mindig megfelelő fellépése sem. Aggodalomra ad okot a Magyar Köztársaság kolozsvári főkonzulátusát ért atrocitás sorozat, valamint az Agache-ügy és a körülötte kibontakozó hangulatkeltés. Elengedhetetlennek tartják, hogy a szomszédos országok eleget tegyenek az Európa Tanácsi felvételük során tett vállalásaiknak.

7. A Délkelet-Európai Stabilitási Egyezmény létrejötte komoly lépés a térség stabilizálódásának folyamatában. A résztvevők meggyőződése, hogy a Stabilitási Egyezményhez kapcsolódó munkaasztalok tevékenysége hozzájárul a megfelelő megoldási mechanizmusok kialakításához, a térség problémáinak megnyugtató rendezése érdekében. Reményünket fejezik ki, hogy a szegedi konferencia és annak szellemisége elősegíti azt, hogy Jugoszláviában mielőbb meginduljanak a demokratikus változások, ennek érdekében jött létre a szegedi Esély a Stabilitásra Közalapítvány, amelynek célja az önkormányzatok és a független média támogatása. Tekintettel a téli időszak közeledtére, felkéri a magyar polgárokat, gazdálkodó és társadalmi szervezeteket, hogy az elviselhető életkörülmények megteremtése érdekében fokozzák a humanitárius célú segítségnyújtást. Ugyanakkor a magyarországi humanitárius szervezeteknek azt javasolják, hogy szenteljenek nagyobb figyelmet mind a tömbben, mind a szórványban élő magyarságnak.

8. Tekintettel arra, hogy Jugoszláviában a továbbra is uralmon lévő rezsim politikája nyomán a vajdasági magyarság a folyamatos fenyegetettség légkörében él, ami további elvándorláshoz vezet, támogatják az önkormányzatiság és szubszidiaritás európai elvei szellemében kidolgozott egységes vajdasági magyar autonómia-tervezetet és az abban meghatározott intézményeket. Üdvözik a vajdasági magyar autonómia tervezetről a vajdasági magyar pártok és a szerb demokratikus ellenzék között megkezdett párbeszédet és annak eredményeit. Felszólítják a vajdasági magyar pártokat és szervezeteket, hogy a személyi és politikai ellentéteiket háttérbe szorítva törekedjenek a vajdasági magyar közösség és az összmagyarság általános érdekeinek képviselésére. Örömeiket fejezik ki, hogy az USA szenátusa november 4-én egyhangúan elfogadta azt a törvényjavaslatot, amelynek egyik cikkelye a vajdasági magyarok által kidolgozott autonómia-koncepció támogatására szólítja fel az amerikai kormányzatot.

9. A határon túli magyarság képviselői történelmi jelentőségűnek tartják az önálló erdélyi magyar egyetem létrehozását célzó magyarországi támogatás tervezését a 2000. évi költségvetési tervben. Egyetértenek abban, hogy a jelen helyzetben magyarországi támogatást egy relációra kell összpontosítani, ugyanakkor felhívják a figyelmet arra, hogy az anyanyelvű felsőoktatás intézményrendszerének megteremtését és színvonalának javítását más államok magyar közössége esetében is jelentős magyarországi segítséggel lehet biztosítani. Ugyanakkor fenntartják annak igényét, hogy országuk adófizető polgáraiként jogosultak a teljes körű, önálló, állami anyanyelvű oktatásra.

10. A határon átnyúló együttműködés fejlesztése és eurorégiók létrehozása, a gazdasági együttműködés ösztönzése a térségben nagy mértékben javíthatja a Kárpát-medence hagyományosan összetartozó, ám a történelmi események folytán perifériára szorult területek gazdasági fejlődését. A MÁÉRT fontosnak tartja, hogy az eurorégiók működőképességének feltételei megteremtődjenek. A határon túli magyarság képviselői a jövőben mindent megtesznek annak érdekében, hogy megfelelően kiaknázzák az ilyen formájú együttműködés lehetőségeit a magyarországi helyi és regionális önkormányzatok és a saját helyi és regionális szerveződések között.

11. A MÁÉRT résztvevői üdvözik, hogy az EU Bizottság országjelentése megerősítette Magyarország felkészültségét az EU-s csatlakozásra, valamint az Európai Unió Bizottságának javaslatát a csatlakozási tárgyalások kiterjesztéséről Szlovákiára és

Romániára. Ezekben az országokban nagy létszámban élő magyarságnak alapvető érdeke, hogy országuk teljesítse a csatlakozás feltételeit, különösen a kisebbségi jogok biztosítása és a kapcsolódó kötelezettségvállalások területén. Románia, Szlovákia, és természetesen Szlovénia mielőbbi csatlakozása, illetve a többi szomszédos ország közeledése az euroatlanti szervezetekhez pozitívan járulhat hozzá a kisebbségekben élő magyarság és Magyarország magasabb szintű integrációjához. Megállapítják, hogy az emberi és kisebbségi jogokkal kapcsolatos nemzetközi kötelezettségvállalások tartalmi, nem csupán formai megvalósítását tartják mérvadónak. Egyetértenek abban, hogy a zavartalan kapcsolattartás megőrzése Magyarország és a határon túli magyarok között közös érdek, Magyarország Európai Unióhoz történő csatlakozásáig és azt követően is.

Budapest, 1999. november 12.

Romániai Magyar Demokrata Szövetség
 Magyar Koalíció Pártja
 Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség
 Vajdasági Magyar Szövetség
 Vajdasági Magyar Demokrata Párt
 Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége
 Muravidéki Magyar Önkormányzat
 A Magyar Köztársaság Kormánya
 FIDESZ-Magyar Polgári Párt
 Magyar Szocialista Párt
 Független Kisgazda- Földmunkás és Polgári Párt
 Szabad Demokraták Szövetsége
 Magyar Igazság és Élet Pártja
 Magyar Demokrata Fórum
 Magyarok Világszövetsége

Az Európa Unió országjelentése Romániáról

Az Európa Unió illetékes szakbizottsága 1998-tól kezdődően jelentést készít a közép- és kelet-európai országok helyzetével kapcsolatosan, és javaslatokat fogalmaz meg ezek számára az uniós integrációra való felkészülés, az ún. koppenhágai feltételek mielőbbi teljesítése érdekében.

A Romániával foglalkozó 1999. október 13-i, 64 oldalas **Jelentés** egyetlen alfejezetét (1.2.), az emberi és kisebbségi jogokkal foglalkozót közöljük az alábbiakban.

Emberi jogok és kisebbségvédelem

Miként a korábbi éves jelentésből kiderül, Románia továbbra is tiszteletben tartja az alapvető emberi jogokat és szabadságokat. Az alábbi rész csak a legújabb és legkiemelkedőbb változásokra koncentrálnak.

Románia ratifikálta az alapvető emberjogi egyezményeket. Az Alkotmány előírja, hogy a román Parlament által jóváhagyott nemzetközi egyezmények maguktól értetődően a belföldi jog részévé válnak, ugyanakkor azt is, hogy ezen egyezmények az elsőbbséget élveznek a belföldi törvénykezésben. Ennek ellenére, még bizonyos lépések hiányoznak ahhoz, hogy ezt az alapelvet a gyakorlatba ültessék. Ebből az okból kifolyólag vannak akik bizonyos kérdések megoldásáért az Európai Emberjogi Törvényszékhez fordulnak, ahelyett, hogy nemzeti szinten oldanák meg helyzetüket.

Polgári és politikai jogok

Gyerekvédelem

A gyerekvédelem a koppenhágai politikai ismérvek szempontjából az emberi jogok tárgyát képezi.

Már az 1997-es Bizottsági Véleményezésben is megállapítást nyert, Romániában a gyermekek jogai sokáig aggasztó problémát jelentettek. Az 1970-ben bevezetett népeség-növekedést fokozó rendszer nem tartalmazott a gyerekeket vállaló családokat támogató intézkedéseket, vagy a nem kívánt gyerekek nevelőszülőknél való elhelyezését; ezek hiányában nagyon sok gyereket hagytak sorsukra, és kerültek a célnak nem megfelelő állami árvaházakba. Ugyanakkor a Véleményezés arra is utalt, hogy a helyzet javulni látszik, és valóban az 1998-as országjelentés már bizonyos pozitív változásról tudósít a kormány gyerekvédelmi politikájával kapcsolatban. Ezen intézmények vezetését decentralizálták, és gondoskodtak alternatívákról a gyerekek elhelyezése szempontjából. A reform a jó irányban halad, de részleges megoldást hozott, mivel csak a gyerekvédelmi főhatóság

* Nem hivatalos fordítás.

felügyelete alá tartozó intézményekre vonatkozik, és pénzügyi okokból – a gazdasági válság miatt – nem lehetett kiterjeszteni minden ilyen intézményre.

Az életkörülmények a gyereknevelő intézetekben romlottak 1999-ben, pénzügyi és adminisztratív okokból kifolyólag. A Bizottság felkérésére ezeket az intézményeket meglátogató felügyelők jelentéséből kiderül, hogy bár a körülmények nem egyformán rosszak minden intézményben, az 1999-es nyári általános helyzet elfogadhatatlan infrastrukturális, higiéniai, orvosi gondozás, élelmezés és az általános felügyelet szempontjából egyaránt.

A különböző kormányzati hivataloktól származó statisztikai adatok ellentmondásosak az állami gondozásban levő gyerekek számát illetően. 1999 szeptemberében körülbelül 190.000 állami gondozásban levő gyereket tartottak számon, ebből 112.000-en intézményekben voltak elszállásolva. 60.000 gyerek a gyerekvédelmi főhatóság politikai felelőssége alá tartozott, pénzügyileg viszont a helyi önkormányzatoknak volt alárendelve. (Ebből 32.000 gyerek intézményekben, míg a fennmaradó szám családvédelmi programok keretében volt elhelyezve). A fogyatékos és idült betegségekben szenvedő gyerekeket fogadó intézmények a fogyatékosok államtitkársága, az egészségügy illetve az oktatásügyi minisztérium fennhatósága alatt állnak. A helyzet a központi vezetés alatt álló intézményekben a legaggasztóbb.

A felelősség nem világos, bonyolult megoszlása a négy központi, gyerekvédelemért felelős hatóság között, magyarázattal szolgál az 1999 eleji lassú és nem koordinált válaszreakcióra. Aggodalomra ad okot a helyzet nem megfelelő központi monitorizálása, az egyezségek nem megfelelő gyakorlatba ültetése és az alulképzett személyzet is.

Ilyen körülmények között a segítség nem-kormányzati szervezetek és a Bizottság révén vált lehetővé.

A Bizottság döntése értelmében az 1998-as Phare-támogatást átirányítják a sürgős humanitárius szükségletek számára és az 1999-es program keretében pénzügyi alapot biztosítanak a sürgősségi támogatás folytatására, ugyanakkor az elkezdett reformfolyamatot minél előbb végre kell hajtani.

Döntő fontosságú, hogy a román kormány, a Bizottság többszörös felszólításának eleget téve, a gyerekvédelmet elsősorú feladatának tekintse, és felelősnek érezze magát az állami gondozásban levő gyerekek jólétéért. Biztosítani kell a megfelelő pénzforrásokat annak érdekében, hogy az intézményesített gyerekek elfogadható körülmények között élhessenek (élelem, orvosi ellátás, öltözködés, fűtés és megfelelő személyzet). A gyerekvédelem vonatkozásában a reform megvalósítását függetleníteni kellene a külföldi támogatástól.

A további reformok megalapozása érdekében arra volna szükség, hogy egyetlen hatóság legyen felelős a gyerekvédelmi politikák meghozatalával, amely minden gyerek-gondozási intézményre érvényes, kötelező normákat állapítana meg, beleértve a fizikai és szellemi fogyatékos gyerekek számára létesült intézményeket is. Ezt a hatóságot kellene megbízni a megállapított normák megfelelő betartásának ellenőrzésével.

Egyéb kérdések

A menekültekkel és az idegenekkel kapcsolatos román törvények nem teszik lehetővé Románia számára, hogy menekültekkel, bevándorlókkal, idegenekkel kapcsolatosan hatékony politikát folytasson. A menekültekre vonatkozó törvényt módosítani kell,

hogy a menekültjogot kérelmezők ezt könnyebben megkaphassák, és a folyamat átláthatóbb legyen. Gyorsított eljárást kell bevezetni az indokolatlan kérelmek elbírálását illetően.

A törvénytelen embercsempészet is gondot jelent Romániában, annak ellenére, hogy még nincsenek pontos statisztikai adatok a probléma arányait illetően. Bizonyos becslések szerint Romániába törvénytelenül bevándoroltak száma 20-22000-re tehető, akik egy része embercsempészet útján került az országba. Hivatalos adatok szerint 1998-ban 28 Románián törvénytelenül átutazó csoportot fedeztek fel.

A sajtó általában véve szabad és a vélemények nagy különbözősége észlelhető. Ennek ellenére a hamis információ híreszteléséért és a rágalomért előírt szigorú büntetések a szólásszabadság bizonyos fokú korlátozásaként értelmezhetőek. A beperelt újságírók száma nagy. Ugyanakkor figyelemreméltó, hogy egy esetben – végre – leváltották azt a hivatalnokot, akivel szemben a „támadás” igaznak, jogosnak bizonyult.

A román Alkotmány szavatolja a vallásszabadságot. Ennek ellenére a még érvényben levő 1948-as törvényt módosítani kellene, hogy az alkotmányos elvet tükrözze, ugyanis a még érvényben lévő törvényben olyan fogalmak lelhetőek fel, mint „nem elismert vallások és szekták”.

Annak ellenére, hogy a rendőrség átszervezésében bizonyos haladás észlelhető, még mindig érkeznek feljelentések a rendőrök részéről tapasztalt embertelen és megalázó bánásmódról. A rendőrség tevékenysége fölötti bírói ellenőrzést meg kellene erősíteni. Noha a rendőrség demilitarizálását és újraszervezését már bejelentették még hiányzik a megszabott időrend ennek véghezviteléhez. Ennek érdekében, hogy a nemzetközi standardoknak eleget tegyen, a rendőrséggel kapcsolatos törvénykezést módosítani kell, elő kell írni a rendőrség számára az állampolgárok alapvető emberi jogainak a tiszteletben tartását.

A homoszexualitás, rágalom, személyi sértés, a hatóságokat ért sérelem, verbális erőszak, családon belüli erőszak és visszaélés vonatkozásában a román büntetőtörvénykönyvet az európai standardoknak megfelelően kell módosítani.

A gazdasági nehézségek ellenére, a börtönbeli körülmények lassú javulása észlelhető. Ennek ellenére a helyzet még mindig jutott az elfogadható standardok szintjére, a börtönök túlszűfoltak. Az 1999 májusi törvény, mely alternatív büntetést ír elő a kisebb büntettekre (közmunka bebörtönzés helyett), azonnali és pozitív hatással volt, a fogva tartottak száma érzékelhetően csökkent. Pozitív vonatkozás, hogy a bírósági tárgyalás előtti letartóztatást minden 30 nap letelte után bíróságilag ellenőrzik. Azonban az európai standardokkal összehasonlítva, az ügyészek túl könnyen állítanak ki elfogadási parancsot. A vizsgálati fogságban tartás ideje elérheti az állítólagos bűncselekményért előírt büntetés maximumának a felét. A bebörtönzöttek 30%-a vizsgálati fogságban van. A vizsgálóbíró intézményének létrehozása, amelyet most tárgyalnak, fontos lépésnek fog bizonyulni.

A népügyvéd – ombudsman – intézménye megszilárdult és 70 alkalmazottal teljesen működőképes. 1998-ban ezen intézményhez 2985 panasz érkezett, míg 1999-ben április elsejéig már 1342. A nyilvánosság számára még nem teljesen tisztázott a hivatal szerepe. A legtöbb panasz az igazságszolgáltatással és nem a közigazgatással kapcsolatos. A népügyvédre mint alternatív Legfelsőbb Bíróságra tekintenek, és nem mint nép ügyvédjére. Ennek érdekében egy tájékoztatási stratégiát kellene kidolgozni.

Az állam által elkobzott földek visszaadása nagyon lassú folyamat. A szükséges törvények meghozatalát a politikai egyetértés hiánya akadályozza.

Külföldi személyek nem szerezhettek földet törvényes úton. Azonban a vállalatok, ha idegen tőke ellenőrzése alatt állnak, akkor is szerezhettek földet üzleti tevékenységük lebonyolítására.

Gazdasági, szociális és kulturális jogok

A kormány folytatta a társadalmi párbeszédet erősítésére irányuló tevékenységét. A Gazdasági és a Szociális Tanács komolyan vette felelősségét, megalapítása óta 180 törvénytervezetben nyilvánított véleményt. A társadalmi párbeszéd során a fő hangsúlyt a munkakonfliktusok törvényi és intézményi kereteire helyezték, továbbá a szakszervezetek képviseleti jellegére és szerepére. Az intézményi keret meglétének ellenére, a háromoldalú párbeszéd még nem teljesen működőképes.

Az egyenlő esélyek biztosításának törvénye már érvényben van és további lépéseket tesznek a közigazgatási struktúrák megerősítése érdekében. Azonban még sok hiányzik ahhoz, hogy a törvények gyakorlatba ültetése minél hatásosabb legyen.

1999 májusában Románia jóváhagyta az Európai Szociális Chartát.

1999 júniusi sürgősségi kormányrendelet értelmében a munkaképtelenek számára különleges védelmet és munkakörülményeket biztosítanak, így ezen a területen is kezdetét vette az intézményi reform. A reformot a Munkaképtelenek Társadalmi Szolidaritásának Különleges Alapjába fizetett, megemelt összegű pénzügyi hozzájárulásból támogatják.

A gazdasági nehézségek és az egyre növekvő munkanélküliség miatt Romániában az életszínvonal csökkenése tapasztalható. Ez leginkább a társadalmilag legsebezhetőbb rétegeket, az intézményesített gyerekeket, fogyatékosokat, nyugdíjasokat és romákat érinti. A Világbank szegénységi mutatói szerint a lakosság egyharmada a létminimum alatt él. Az Európai Szociális Chartába foglalt jogok vonatkozásában ez a jelenség aggodalomra ad okot.

Kisebbségi jogok és kisebbségvédelem

A kisebbségi, főleg a magyar nyelvhasználat feltételeiben javulás észlelhető. 1999 júliusában a Parlament mindkét házában elfogadták az új oktatási törvényt, mely biztosítja a törvényes keretet a multikulturális egyetemek megalapítására és mely feljogosítja a nemzeti kisebbségeket, hogy minden szinten – az igényeknek megfelelően – anyanyelvükön tanulhassanak.

Ez általában véve javulást eredményez az anyanyelvű oktatásban, de még mindig vita tárgya a román, magyar illetve német nyelven oktató (Petőfi-Schiller) állami egyetem megalapítása. A megalapításához szükséges jogi alap még nem teljes.

1999 júniusában a Kormány egyezményt írt alá Magyarországgal, melynek értelmében növelik a magyarul tanított tantárgyak és a cserediákok számát. Emellett az új helyi közigazgatási törvény előírja, hogy a lakossággal közvetlen kapcsolatban álló köztisztviselők kötelezően kell beszéljék a nemzeti kisebbség nyelvét olyan helységeken, ahol a kisebbség aránya legalább 20%.

Pozitív fejlemény ebben a kontextusban az 1999-es kormányrendelet, mely bizonyos tulajdonok visszaszolgáltatását írja elő a nemzeti kisebbségek számára.

A romániai romák számát bizonytalanság övezi. Hivatalos adatok szerint számuk 400.000-re tehető, a Bizottság 1997-es becslései szerint ez a szám 1,1-1,5 millió körül van.

A romákkal szembeni előítéletesség még mindig nagyon elterjedt. A romák vannak leginkább kitéve a gazdasági nehézségeknek, ami életkörülményeik romlásához vezetett. Hivatalosan a diszkriminációt törvény tiltja. A gyakorlatban azonban számos példa van romákkal szembeni diszkriminációra munkahelyi alkalmazásban és az oktatásban. Már szinte anekdota számba menő bizonyítékok vannak a velük szemben megnyilvánuló rendőrségi brutalitásról, előítéletességről, rasszista zaklatásról és erőszakról, azonban ezeket nagyon nehéz kvantifikálni. Másfelől az oktatási rendszerben van példa pozitív diszkriminációra is, azonban ezek száma még elenyésző.

Létrehozták a Nemzeti Kisebbségek Minisztériumközi Bizottságát, amely segíti a romák részvételét az őket érintő problémák döntéshozatali folyamatában. A roma közösség megalakította a Roma Egyesületek Munkacsoportját, amelynek tagjai között ott vannak a közösség által választott képviselők, ezáltal is elősegítve a hatóságokkal való együttműködést.

A Kisebbségvédelmi Hivatal és a Munkacsoport egyezményt írt alá, melynek értelmében közösen stratégiát dolgoznak ki a roma kisebbség védelme érdekében. A Munkacsoport 8 roma szakértőt nevezett ki a Kisebbségi Bizottság egy albizottsága tagjaként.

Noha fejlődés észlelhető a romák helyzetének intézményi feltételeit illetően, a gyakorlatban ez a fejlődés nagyon lassú. A fontos az, hogy mind a kormány, mind a roma közösség maradjon kötelezve érezze magát a roma-védelmi stratégia kidolgozását és a gyakorlatba ültetését illetően. Leginkább a helyi és regionális szintű alkalmazásra kell figyelni, ugyanakkor meg kell teremteni ehhez a pénzügyi feltételeket.

Közzéteszi:
Bodó Barna

A kötet szerzői:

- Bakk Miklós (1952) – politológus, szerkesztő (Krónika)
- Benedek Ildikó (1968) – szervező, az RMDSZ ÜE referense
- Bodó Barna (1948) – politológus, kutató, egyetemi oktató, a *Szórvány Alapítvány* elnöke
- K. Bodor András (1936) – újságíró, az RMDSZ Tájékoztató szerkesztője
- Csép Sándor (1938) – újságíró, a Kolozsvári TV főszerkesztője, a MURE elnöke
- Csúry István (1956) – lelkipásztor, tanár, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület generális direktora
- Dáné Tibor Kálmán (1954) – tanár, művelődésszervező, az RMDSZ művelődési osztályvezetője
- Dávid Gyula (1928) – irodalomtörténész, szerkesztő, a Polis könyvkiadó ügyvezetője
- Egyed Péter (1954) – filozófus, egyetemi adjunktus (BBTE)
- Farkasné Imreh Mária (1947) – közgazdász, vállalkozó, az Eco-Info Forum vezetője
- Gál Mária (1965) – újságíró, a Duna TV kolozsvári tudósítója
- Gáspár Sándor (1951) – újságíró, a marosvásárhelyi rádió főmunkatársa, a MURE ügyvezető elnöke
- Hadházy Zsuzsa (1952) – újságíró, szabadúszó
- Kötő József (1939) – színháztörténész, egyetemi docens (BBTE), az Oktatásügyi Minisztérium államtitkára
- Matekovits Mihály (1946) – tanár, Arad megyei helyettes főtanfelügyelő
- Murvai László (1942) – tanár, az Oktatásügyi Minisztérium nemzetiségi osztályának vezetője
- Papp Gy. Attila (1975) – tanár, az RMDSZ sajtóreferense
- Ráduly Róbert (1968) – mérnök-közgazdász, országgyűlési képviselő
- Somai József (1931) – közgazdász, az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért Alapítvány elnöke
- Sorbán Angella (1965) – szociológus, a Trend Társadalomkutató Műhely vezetője
- Szatmári Bajkó Ildikó (1972) – tanár, az Oktatásügyi Minisztérium szakreferense
- Szász Jenő (1969) – mérnök, közgazdász, Székelyudvarhely polgármestere
- Szilágyi Zsolt (1968) – politológus, országgyűlési képviselő
- Tonk Sándor (1947) – történész, egyetemi tanár (BBTE), a Sapientia Alapítvány elnöke
- Toró T. Tibor (1947) – kutatófizikus, politikus, a Temes megyei RMDSZ és a Reform Tömörülés elnöke
- Udvardy Frigyes (1939) – közgazdász, a HTMH sajtóosztályának munkatársa (Budapest)
- Veres Valér (1972) – szociológus, egyetemi oktató, a *Max Weber Szakkollégium* elnöke
- Vetési László (1953) – lelkipásztor, az Erdélyi Református Egyházkerület szórványügyi előadója

